

Gramatica limbii române, în a doua ediție, a fost elaborată de colectivul de gramatică al Institutului de lingvistică din București al Academiei Republicii Populare Române. Colectivul, condus de acad. AL. GRAUR, a fost constituit din :

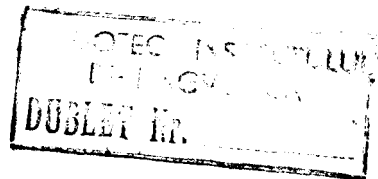
FINUȚA ASAN	MIRCEA MITRAN
MIOARA AVRAM	RODICA OCHEȘANU
ELENA CARABULEA	MAGDALENA POPESCU-MARIN
FULVIA CIOBANU	I. RIZESCU
EUGENIA CONTRAȘ	LAURA VASILIU
FLORICA FIȘINESCU	

Pentru elaborarea morfologiei, în prima fază, a dat sprijin prof. J. Byck.

Coordonarea lucrărilor și ultima revizie au fost asigurate de un colectiv restrâns format din :

acad. AL. GRAUR
MIOARA AVRAM
LAURA VASILIU

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

GRAMATICA LIMBII ROMÎNE

VOL. I

Ediția a II-a revăzută și adăugită

3509

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

București 1963

CUVÎNT ÎNAINTE

În 1948, lingviștii din București au luat inițiativa elaborării unei Gramatici a limbii române pe baze mai largi și cu o concepție mai înaintată decât lucrările din trecut. Lucrul a fost socotit posibil în condițiile noi, create după eliberarea patriei noastre și după înființarea Republicii Populare Române. Reforma învățământului, lărgind considerabil cercul celor interesați de problemele științei, a permis, ba chiar a impus antrenarea a numeroase forțe noi în munca de cercetare.

Convinși că cel mai bun mijloc de formare a cadrelor este însăși elaborarea lucrărilor, cei câțiva lingviști cu experiență au alcătuit un colectiv de multe zeci de persoane, majoritatea încă studenți; l-au împărțit în câteva subcolective care au primit fiecare sarcina studierii a câte unui compartiment al gramaticii, după care fiecărui membru al fiecărui subcolectiv i s-a repartizat un subiect individual. După ce fiecare porțiune era redactată, ea era discutată în subcolectiv, refăcută, apoi discutată în colectivul complet și eventual din nou refăcută. În felul acesta s-au elaborat materiale prețioase care au putut fi utilizate când, la scurtă vreme după înființarea Institutului de lingvistică din București, acesta a luat asupra sa sarcina redactării definitive a gramaticii. O parte dintre începătorii care au contribuit la prima elaborare au devenit membri ai colectivului de gramatică al Institutului, fiind astăzi specialiști cu experiență în problemele de gramatică.

Chiar înainte de publicarea ediției întâi (1954) a devenit clar pentru toți colaboratorii că nu toate problemele ridicate în timpul discuțiilor au fost elaborate suficient ca să poată fi prezentate publicului. Încă de pe atunci

se făcea simțită nevoia unei dezvoltări și a unei adânciri a studiilor noastre. Lucrul a fost arătat și în mai multe dintre recenziile publicate curînd după apariția *Gramaticii*¹, iar în volumul, redus ca proporții, *Limba romînă*, publicat în 1956 cu intenția de a se da marelui public doctrina *Gramaticii* într-o formă mai accesibilă, autorii au fost siliți să introducă numeroase îmbunătățiri față de ediția întâi a *Gramaticii*, îmbunătățiri de care profită acum prezenta ediție.

Ținînd seamă de această experiență, colectivul a pornit imediat la elaborarea unor studii speciale, tipărite parte în trei volume intitulate *Studii de gramatică* (I, 1956; II, 1957; III, 1961), parte în revistele de lingvistică și în alte publicații. La acestea trebuie adăugate numeroase alte lucrări, ale altor cercetători, care, în diverse ocazii, au contribuit la elucidarea unor probleme de gramatică.

Se apropia astfel momentul cînd o nouă variantă, îmbunătățită și sporită, a *Gramaticii* putea fi luată în considerație. Cu toate materialele apărute între timp, multe capitole au făcut necesare noi cercetări și modificări în structura pe care o prezentau în ediția întâi și, mai mult, au trebuit introduse capitole în întregime noi. De aceea în „*Limba romînă*” nr. 4 din 1959 s-a publicat proiectul noii ediții, pentru ca cititorii să-și poată da părerea asupra lui. Relevăm observațiile publicate de Witold Mańczak (Cracovia) în „*Limba romînă*” nr. 2 din 1960.

Metoda de lucru la ediția a doua a rămas aceeași ca la ediția întâi: repartizarea capitolelor între membrii colectivului, elaborarea individuală a fiecărui capitol, discutarea în colectiv și, acolo unde se simțea nevoia, refacerea ulterioară a materialului.

La tabla de materii se trece între paranteze, la fiecare capitol, numele autorului, lucru justificat dacă ne gîndim că revizia finală s-a făcut totdeauna împreună cu autorul capitolului și că în felul acesta lucrarea, deși colectivă, are totuși în același timp caracter individual. Ce e drept, acolo

¹ Recenzii la *Gramatica limbii romne* — ediția I (în ordine cronologică):

1. Emil Petrovici, în „*Contemporanul*” (1954), nr. 35, p. 5 [vol. I].
2. Liviu Onu, în „*Steaua*” (1954), nr. 6, p. 67—92 [vol. I].
3. C. N. Mihalache, în „*Scrisul bănățean*” (1954), nr. 4, p. 237—240.
4. Iorgu Iordan, în „*Contemporanul*” (1955), nr. 7, p. 5.
5. V. A. Lisițki, în „*Вопросы языковедения*” (1955), nr. 6.
6. D. Gafițanu, în *AUI* I (1955), fasc. 1—2, p. 289—295.
7. I. Pătruț, în *SCL* VII (1956), p. 115—122 [vol. I].
8. D. D. Drașoveanu, în *SCL* VII (1956), p. 122—131 [vol. al II-lea].
9. Gh. Trandafir, în *LR* VI (1957), nr. 4, p. 57—67.

unde cineva a avut păreri deosebite de ale restului colectivului, numai acestea din urmă au fost admise în carte; dar toți colaboratorii au avut între timp ocazia să-și publice vederile personale sub formă de articole.

Un ajutor substanțial a venit din partea Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București, care a discutat lucrarea pe bază de referate făcute de membrii consiliului asupra fiecărui capitol în parte. Multe dintre observațiile făcute au servit pentru îmbunătățirea redactării, iar uneori au fost refăcute chiar paragrafe întregi.

Față de ediția întâi, o primă modificare ușor vizibilă este suprimarea primelor capitole, care discutau, de fapt, probleme străine de gramatică. În situația de acum zece ani, s-a putut considera necesar să se pună în fruntea lucrării o introducere de lingvistică generală, apoi capitole privitoare la vocabular, formarea cuvintelor și fonetică. Astăzi există la noi numeroase lucrări în care se tratează problemele de lingvistică generală și, de asemenea, problemele vocabularului sînt mult mai familiare pentru cercetători. E de dorit să apară într-un viitor cît mai apropiat un tratat de formarea cuvintelor (trei volume de studii speciale asupra acestui subiect au apărut) și un tratat de fonetică.

Capitolul a cărui eliminare a provocat cele mai multe nedumeriri a fost fonetica. Sîntem deprinși ca lucrările de gramatică istorică să înceapă cu fonetica și desigur acest lucru este indispensabil. S-a socotit însă că fonetica nu aparține gramaticii (de fapt sunetele sînt utilizate nu numai de gramatică, ci și de vocabular), aceasta compunîndu-se, strict vorbind, numai din morfologie și sintaxă. S-au introdus însă din fonetică datele necesare pentru a se putea înțelege explicațiile privitoare la modificările morfologice. În general relațiile dintre gramatică și celelalte compartimente ale limbii (fonetică, vocabular, formarea cuvintelor) au fost discutate în introducere.

Este necesar să se explice aici atitudinea Gramaticii față de teoria corelației de timbru a consoanelor, emisă de acad. E. Petrovici (vezi în special articolul său Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice romînești, publicat în „Cercetări de lingvistică”, Cluj, I (1956), p. 11—25). La prima ediție a gramaticii, partea de fonetică a fost coordonată de acad. E. Petrovici, care într-o primă variantă a explicat faptele prin prisma teoriei domniei-sale, apoi, într-o a doua variantă, a renunțat la această prezentare și a revenit la concepția clasică, introducînd pe ea și oa ca diftongi. În ediția a doua, la care acad. E. Petrovici nu a mai colaborat, s-a pornit de asemenea de la concepția domniei-sale în prima fază a elaborării morfologiei, deoarece majoritatea membrilor colectivului găsesc întemeiată această concepție. S-au stabilit deci paradigmele considerîndu-se că nu există diftongii ea și oa, ci numai vocala a precedată de consoană palatalizată sau labializată.

Pentru a explica evoluția formelor, în gramatica istorică, această concepție este de mare utilitate. Dar în gramatica descriptivă a limbii actuale, colectivul a ajuns la concluzia că teoria corelației de timbru, fără a fi greșită, nu aduce suficiente foloase pentru a compensa complicarea paradigmatelor la care se ajunge. De aceea, încă o dată, s-a revenit la concepția clasică: se pornește în general de la formele scrise și pe baza lor se stabilesc tipurile de flexiune (se admite totuși că formele ca lupi sînt terminate în consoană palatalizată, nu în -i).

Altă simplificare introdusă în ediția a doua privește atitudinea față de istoria limbii. S-a adoptat aici o poziție mai consecventă decît în prima ediție. Lucrarea constituie o gramatică descriptivă și ca atare au fost eliminate micile adaosuri privitoare la felul cum a evoluat fiecare compartiment din antichitate și pînă astăzi. De asemenea au fost eliminate din discuție datele privitoare la limba secolelor al XVI-lea—al XVIII-lea, considerîndu-se că avem de făcut gramatica limbii literare moderne, deci a limbii îngrijite așa cum se prezintă ea de pe la 1800 încoace. Aceasta nu înseamnă că s-a adoptat un punct de vedere static, antiistoric. Concepția rămîne istorică în cadrul perioadei examinate, deoarece se diferențiază de fiecare dată ceea ce se dezvoltă de ceea ce moare, ce e productiv de ce a devenit neproductiv, și se încearcă descoperirea tendințelor actuale de dezvoltare.

Această atitudine este de altfel impusă de caracterul normativ al Gramaticii: pentru a putea lua poziție față de dubletele actuale, față de lupta între două moduri de a exprima aceeași idee, este necesar să ne putem da seama în ce direcție evoluează limba, să identificăm trăsăturile care au șanse de a se dezvolta și e necesar să se dezvolte și să le diferențiem de cele care constituie numai rămășițe ale modului mai vechi de exprimare. Tot de aici decurge și nevoia de a lua în considerație unele aspecte actuale ale graiurilor regionale: unificarea limbii se produce pe baza limbii literare bucureștene, dar nu fără a se prelua unele trăsături care aparțin altor graiuri; a fost prin urmare nevoie să se diferențieze ceea ce a devenit literar de ceea ce rămîne regional și e sortit să dispară.

O atitudine mai realistă a fost adoptată și cu privire la încadrarea în anumite tipare a formelor limbii. Ținîndu-se seama de situația de fapt, s-a renunțat de a se încorseta cu orice preț toate exemplele în tiparele clasice. Au trebuit părăsite unele formulări tradiționale care nu corespund realității, de exemplu s-a recunoscut că numele predicativ poate fi exprimat printr-un substantiv cu prepoziție, deși în terminologia clasică se consideră ca o dogmă că numele predicativ trebuie să fie în nominativ. Tot realitatea a silit colectivul să admită că există unități care au în același timp două valori, de exemplu întîlnim propoziții care sînt în același timp atributive și concesive.

Recunoscîndu-se mobilitatea faptelor de limbă, s-a impus ideea că unele elemente ale limbii se găsesc în faza de trecere de la o categorie la alta și deci nu pot fi clasate în mod rigid. Gramatica tradițională și dicționarele normative condamnă formula clasa întâia, pentru motive de ordin istoric. Dacă însă constatăm că, pus înaintea substantivului sau avînd el însuși valoare de substantiv, numeralul ordinal primește articolul postpus și desinențele flexiunii articulate (întiul, întâia, întiului etc.), iar sub presiunea celorlalte numere ordinale (a doua, a treia) se spune tot mai mult clasa întâia, sîntem siliți să recunoaștem că sîntem în prezența unui proces de unificare a flexiunii numeralelor ordinale și că, mai curînd sau mai tîrziu, forma întâia se va generaliza.

În această situație, nu e de mirare că, în cîteva puncte, Gramatica a renunțat de a da o soluție, rămînînd ca studii ulterioare, bazate pe evoluția ulterioară a limbii, să clarifice faptele. În literatura noastră de specialitate s-a purtat o discuție cu privire la situația lui cel ce : pentru unii, luat în bloc, e un pronume relativ, pentru alții e format dintr-un pronume demonstrativ urmat de un pronume relativ. Adevărul e că în unele situații este clar unitar, pronume relativ cu valoare de conjuncție, în alte situații este clar analizabil ca pronume demonstrativ urmat de un pronume relativ, iar la mijloc rămîn situații unde poate fi interpretat în ambele feluri.

În acord cu ediția întîi, s-a renunțat la folosirea termenului sintagmă (definit în chip diferit de diversele școli lingvistice), ceea ce nu a constituit o piedică pentru tratarea cuvintelor grupate împreună. Problema perioadei a fost lăsată pe seama stilisticii literare. Tot în acord cu ediția întîi, s-a tratat sintaxa părților de vorbire la morfologie, considerîndu-se că aceasta din urmă nu înseamnă descrierea moartă a părților vorbirii, ci trebuie, o dată cu descrierea, să prezinte și valorile lor.

În sfîrșit, în plus față de ediția întîi, cea de față cuprinde și o bibliografie minimală, formată pe de o parte de lucrările esențiale pentru cunoașterea problemelor gramaticii romîne, pe de altă parte de lucrările care au fost în chip special folosite la elaborarea anumitor capitole sau paragrafe. Nu sînt pomenite lucrările care, în urma discutării lor, s-au dovedit inutile, deoarece nu sînt în acord cu concepția Gramaticii. Mai trebuie notat că gramaticile anterioare au fost folosite numai prin intermediul ediției întîi și nu sînt citate aici.

Colectivul de redactare este convins că a adus îmbunătățiri substanțiale Gramaticii, deși multe lucruri vor fi încă precizate și îndreptate în studii ulterioare.

INTRODUCERE

§ 1. **G r a m a t i c a** este un ansamblu de reguli privitoare la modificarea cuvintelor și la îmbinarea lor în propoziții și fraze. Din această definiție rezultă că există două feluri de reguli gramaticale, care reprezintă cele două părți constitutive ale gramaticii : morfologia și sintaxa.

M o r f o l o g i a cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor și la modificările formale ale cuvintelor studiate pe părți de vorbire ; **s i n t a x a** cuprinde regulile privitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziții și fraze.

RAPORTURILE DINTRE MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

§ 2. Între cele două părți constitutive ale gramaticii există o strînsă legătură, care se manifestă în diverse feluri.

Pe de o parte, morfologia servește sintaxa în sensul că sintaxa folosește modificările formei cuvintelor pentru a le îmbina între ele, pentru a exprima raporturile dintre cuvintele unei propoziții. Astfel, în *munca e frumoasă* și *frumusețea muncii* cele două forme flexionare ale cuvîntului *munca* îndeplinesc funcțiuni sintactice diferite : subiect în primul exemplu, atribut în al doilea. Tocmai de aceea e necesar ca studiul morfologiei să nu se reducă la înșirarea formelor cuvintelor, ci să se ocupe și de întrebuintarea acestor forme, de exemplu de valorile formelor cazuale. (Pentru poziția gramaticii noastre în legătură cu tratarea așa-numitei sintaxe a părților vorbirii vezi și *Cuvîntul înainte*.)

Pe de altă parte, morfologia se servește de sintaxă, întrucît flexiunea se realizează uneori și prin îmbinări de cuvinte, cu mijloace analitice. În această situație sînt formele compuse cu verbe auxiliare în sistemul formelor verbale ; de exemplu, la diateza activă sînt compuse un timp trecut numit perfectul compus (*am citit*) și cele două feluri de viitor (*voi citi* și *voi fi citit*) de la modul indicativ sau ambele timpuri ale modului condițional (*aș citi* și *aș fi citit*), iar la diateza pasivă toate timpurile și modurile (*cartea este citită*, *era citită* etc.). Alte două forme verbale se construiesc cu cîte un cuvînt ajutător care a ajuns să aibă rolul de marcă pentru modul respectiv : conjuncția *să* pentru modul conjunctiv și prepoziția *a* pentru

modul infinitiv. În sistemul gradelor de comparație, comparativul și superlativul adjectivelor și adverbelor se exprimă numai prin mijloace analitice, cu ajutorul unor adverbe (*mai, foarte*) și locuțiuni adverbiale (*tot așa, la fel*), uneori legate cu prepoziția *de* de cuvântul comparat sau însoțite de articolul demonstrativ *cel*: față de pozitivul *bun*, diversele forme de comparativ sînt *mai bun, mai puțin bun și la fel (tot așa, tot atît) de bun*, iar de superlativ *cel mai bun, foarte bun*. În flexiunea nominală există situații în care unele construcții cu prepoziții sînt echivalente cu forme cazuale, de exemplu la cele mai multe numerale și la substantive precedate de asemenea numerale se folosește în locul genitivului construcția cu prepoziția *a* (*tată a trei copii*), iar în locul dativului construcția cu prepoziția *la* (*la doi li s-a dat premiu*). Un element de flexiune analitică în declinare este și articolul, cel puțin în situații ca cele reprezentate de declinarea majorității numelor proprii de persoană masculine: *Ion* — genitiv-dativ *lui Ion*. (Pentru întreaga problemă a elementelor de flexiune analitică și pentru echivalența lor cu mijloace de flexiune propriu-zisă — desinențe și sufixe gramaticale — vezi și § 40—45.)

Legătura reciprocă dintre morfologie și sintaxă reiese și din influența pe care o poate avea fiecare dintre ele asupra celeilalte. Influența morfologiei asupra sintaxei se vede în consecințele pe care le au pentru construcțiile sintactice unele particularități de flexiune; în sens invers, anumite construcții sintactice pot influența forma unor cuvinte.

Un exemplu de influență a morfologiei asupra sintaxei este subiectul inclus: faptul că verbul are în limba noastră forme de persoană clar diferențiate face ca exprimarea subiectului pronume la persoana I și a II-a singular și plural să nu fie necesară. Forma verbală *cînti* e suficientă pentru a se înțelege că e vorba de o acțiune a subiectului *tu*, la fel *cîntăm* pentru *noi* etc. Datorită acestei situații folosirea subiectului este în măsură să exprime valori speciale: se scoate în relief subiectul pentru a sublinia opoziția cu alte subiecte sau pentru a da expresie surprinderii și altor sentimente.

Influența sintaxei asupra morfologiei poate fi ilustrată prin numele proprii de localități de tip *București, Iași*, cu înțeles de singular, dar cu formă inițială de plural (articulat *Bucureștii, Iașii*, genitiv *Bucureștilor, Iașilor*). Atributele și predicatele acestor substantive se puteau acorda cu ele fie după formă, la plural:

Adevărul este că toți Bucureștii le-au cîntat. ARGHEZI, P. T. 5.

Se spală Iașii; nu-i vorbă, Iașii sînt un tîrg tare curat. CARAGIALE, O. II 162,

fie după înțeles, la singular:

Fac una de urlă mîine tot Bucureștii... CAMIL PETRESCU, O. I 411.

Adeseori Iașii are o privire venețiană prin ulițele lui prifăcute în canaluri mlăștinoase. ALECSANDRI, PR. 63.

Ultima formulă, cu acordul după înțeles, apare însă ca un dezacord sintactic. Pentru a evita dezacordul și a satisface totuși înțelesul de singular, s-a construit o formă de singular articulat de tip *Bucureștiul, Iașul*, față de care cuvintele acordate nu pot sta decît la singular:

Bucureștiul se oprea undeva prin spatele Atelierelor. PREDĂ, R. 10.
Revista Iașul literar.

Topica oferă exemple numeroase de influențe reciproce între cele două părți constitutive ale gramaticii. Relativa libertate a topicii în limba română stă în legătură cu următoarele elemente de morfologie: cu faptul că substantivul, pronumele și adjectivul au în general forme flexionare deosebite pentru a exprima raporturile dintre ele și alte cuvinte din propoziție (de aceea se evită prin topică numai situațiile în care s-ar putea produce confuzii din cauza dublei posibilități de interpretare a unei forme, de exemplu, în unele împrejurări, confuzia între nominativ și acuzativ sau între genitiv și dativ); cu existența articolului posesiv (*al, a, ai, ale*) și a celui demonstrativ (*cel, cea, cei, cele*), care, fiind variabile după gen și număr, pot marca legătura cu substantivul determinat chiar când atributele respective sînt așezate mai departe (dacă nu intervine un substantiv de același gen sau număr cu determinatul); cu existența formelor neaccentuate ale pronumelor personale prin care se poate relua acuzativul complement direct identic ca formă cu nominativul subiect; cu folosirea prepoziției *pe* la acuzativul unor substantive cu rol de complement direct. Pe de altă parte, unele fenomene morfologice stau în legătură cu topica. Astfel, articularea cu articol hotărît a substantivului sau a adjectivului care formează grup sintactic cu el se face în funcție de locul atributului adjectival față de substantivul determinat: dacă adjectivul stă după substantiv, articolul enclitic se pune la substantiv (*cerul albastru*), iar dacă adjectivul stă înainte, articolul se pune la adjectiv (*albastrul cer*). În grupurile sintactice formate dintr-un substantiv și un adjectiv pronominal, topica determină diverse deosebiri de formă: uneori numai o deosebire între articularea substantivului cu articol enclitic și lipsa oricărui articol (*capitolul celălalt*, dar *celălalt capitol*), alteori deosebire între articularea substantivului cu articol enclitic însoțit de o anumită formă a adjectivului pronominal demonstrativ sau posesiv și folosirea substantivului nearticulat enclitic cu altă formă a adjectivului demonstrativ (*capitolul acesta* și *acest capitol*) sau cu adjectivul posesiv însoțit de articol posesiv (*bărbatul meu* și *al meu bărbat*).

Împletirea dintre morfologie și sintaxă se vede și în modul de definire și de clasificare a unor categorii sintactice. Definiția părților secundare de propoziție se face în raport cu termenul determinat, calificat din punct de vedere morfologic: atributul (parte de propoziție) determină un substantiv sau un pronume (părți de vorbire, cu indiferent ce funcțiune sintactică), la fel complementul determină un verb indiferent dacă are sau nu funcțiune predicativă. Clasificarea de bază a atributelor în atribute adjectivale, substantivale, pronominale, verbale și adverbiale se face după părțile de vorbire prin care se exprimă — criteriu morfologic —, ținîndu-se seama însă și de valoarea unei anumite părți de vorbire pe care o are cuvîntul atribut: participiul este considerat atribut adjectival datorită valorii lui de adjectiv, numeralul nu constituie o specie aparte, ci se repartizează fie la atributul adjectival, fie la cel substantival după valoarea lui de adjectiv sau de substantiv etc. Atributul adjectival este

o specie de atribut care cuprinde, în afară de adjective, cuvinte aparținând altor părți de vorbire; ceea ce le unește este posibilitatea acordului în gen, număr și caz datorată caracteristicilor lor flexionare.

RAPORTURILE DINTRE GRAMATICĂ ȘI CELELALTE PĂRȚI ALE LIMBII

§ 3. Nu numai între cele două părți constitutive ale gramaticii există legătură, ci și între gramatică și celelalte părți constitutive ale limbii: vocabularul, formarea cuvintelor și fonetica. Aceste raporturi decurg din faptul că sunetele reprezintă aspectul material al cuvintelor, atât al rădăcinilor, cât și al afixelor, iar vocabularul (totalitatea cuvintelor) este materialul de construcție al gramaticii.

Ca material de construcție cuvintele sînt independente între ele și au numai funcțiunea de a exprima noțiuni izolate sau raporturi între noțiuni. Funcțiunea de comunicare a limbii nu se realizează decît prin îmbinarea cuvintelor în propoziții și fraze sau cel puțin prin transformarea unor cuvinte în propoziții cu ajutorul intonației predicative. Elementele vocabularului sînt deci îmbinate între ele datorită gramaticii (îmbinarea aparține sintaxei, dar se realizează și cu contribuția morfologiei), iar la construirea propozițiilor și a frazelor contribuie și intonația — element fonetic.

Dar chiar și cîte un cuvînt în parte poate oglindi legăturile dintre vocabular, gramatică și fonetică: cuvîntul este o îmbinare de sunete (uneori un sunet singur) care are un înțeles și care capătă în procesul comunicării diferite întrebuințări gramaticale.

Poziția formării cuvintelor între diversele părți constitutive ale limbii este mai deosebită de a celorlalte tocmai din cauză că ea este strîns legată și de vocabular (se formează cuvinte noi pornind de la cuvinte existente și cu scopul îmbogățirii vocabularului), dar și de gramatică (prin toate procedeele folosite).

§ 4. Raporturile dintre gramatică și vocabular se reflectă în însăși noțiunea de cuvînt ca unitate lexicală. În diferite combinații cu alte cuvinte, un cuvînt poate avea forme diferite, care corespund unor întrebuințări sintactice diferite, și, de asemenea, poate avea înțelesuri lexicale diferite. Toate formele și înțelesurile unui cuvînt reprezintă însă cuvîntul respectiv.

De exemplu, substantivul *casă* ia forma *case* sau, articulat, formele *casa*, *casei*, *casele*, *caselor*. Verbul *a cînta* devine *cîntați*, *cîntînd*, *cîntasem* etc. Pronumele personal *el* se transformă în *lui*, *îi*, *îl* etc. Astfel de modificări reprezintă formele flexionare ale cuvintelor, cu ajutorul cărora se exprimă diferitele categorii gramaticale (cazul, numărul, persoana, modul, timpul etc.), fără a se schimba prin aceasta sensul lexical al cuvintelor. Un cuvînt nu este alcătuit dintr-o formă tip (așa cum găsim înregistrate în dicționare verbele la infinitivul prezent, substantivele la forma narticulată de nominativ singular), ci din toate formele gramaticale pe care

le poate lua în flexiune. Aceste forme pot fi destul de deosebite între ele. Astfel, verbul *a lua* are la persoana I şi a II-a singular a indicativului prezent formele *iau,iei*, iar la persoana I şi a II-a plural formele *luăm, luaţi*; totuşi *iau* şi *luăm* nu sînt cuvinte diferite, ci forme diferite ale verbului *a lua*.

În propoziţia *am împrumutat pe un prieten cu doi lei*, verbul *a împrumuta* înseamnă „a da cu împrumut”, pe cînd în propoziţia *am împrumutat de la un prieten doi lei* acelaşi verb are sensul de „a lua cu împrumut”. Aici e vorba de sensuri diferite ale aceluiaşi cuvînt, care îşi păstrează înţelesul de bază.

Toate cuvintele din limbă se împart în clase numite părţi de vorbire; în această clasificare, de asemenea, se împleteşte vocabularul cu gramatica. Părţile vorbirii sînt clase lexicale şi gramaticale în acelaşi timp, întrucît distincţia dintre ele se face atît după caracteristicile semantice ale cuvintelor (după categorii mari de sensuri lexicale), cît şi după caracteristicile lor morfologice şi sintactice. (Pentru această problemă şi pentru măsura contribuţiei fiecărui criteriu la definirea diverselor părţi de vorbire vezi § 9 — 12.)

Unităţi gramaticale şi lexicale în acelaşi timp sînt şi locuţiunile, grupuri de cuvinte mai mult sau mai puţin sudate care au un înţeles unitar şi se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire: locuţiunea verbală *a-şi aduce aminte*, locuţiunea conjuncţională *cu toate că* (vezi şi § 17). Chiar îmbinările libere de cuvinte, unităţi sintactice, se apropie de lexic prin funcţiunea lor denominativă, prin faptul că desemnează obiecte, acţiuni, stări, însuşiri percepute ca unitate: *examen de sfîrşit de an, stăpînul casei, om bun, iubitor de adevăr, a merge repede* etc. (vezi şi § 419). De aceea este adesea dificilă delimitarea între o îmbinare liberă, o locuţiune şi un cuvînt compus (vezi şi § 5).

După cum rezultă din însăşi definiţia cuvîntului (vezi § 3) şi din discutarea noţiunii de cuvînt ca unitate lexicală, cuvintele au pe de o parte unul sau mai multe sensuri lexicale, pe de alta diverse sensuri gramaticale (valori sau funcţiuni) legate de diferite forme şi întrebunţări. Aceste două feluri de sensuri — sensul lexical şi cel gramatical — sînt strîns legate.

În general sensul lexical al cuvintelor limitează posibilitatea îmbinării între ele a oricăror cuvinte. Nu se poate spune, de exemplu, *copacul cumpără* sau *copacul vinde*, fiindcă înţelesul lexical al verbelor *a cumpăra* şi *a vinde* nu e potrivit cu folosirea substantivului *copac* ca subiect, copacul nu poate fi autor al acţiunilor respective. Imposibilitatea îmbinării unor cuvinte cu sensuri lexicale incompatibile între ele reduce considerabil situaţiile confuze în construcţiile cu forme gramaticale care în principiu ar putea fi interpretate în două feluri. Astfel, confuzia dintre nominativul subiect şi acuzativul complement direct al unei propoziţii este exclusă uşor, pe baza sensului lexical, în exemple ca *mulţi pomi au plantat aceşti oameni*, deşi din punct de vedere morfologic cele două substantive *pomi* şi *oameni* sînt identice (amîndouă pot fi şi în nominativ şi în acuzativ), iar din punct de vedere sintactic topica e nespecifică. De asemenea, unele valori ale formelor gramaticale se desprind adesea din prezenţa în con-

strucția sintactică a unor anumite cuvinte : de exemplu, valoarea iterativă a prezentului indicativ este pusă în lumină de vecinătatea unui complement circumstanțial ca *zîlnic, adesea, duminica* etc. : *în fiecare zi fac o plimbare în Cîșmigiu*. Uneori la sensul gramatical al aceleiași forme flexionare se vede atît legătura cu sensul lexical al cuvîntului în cauză, cît și legătura cu sensul lexical al cuvîntelor din construcția în care apare ; de exemplu, folosirea prezentului indicativ cu valoare de viitor este lipsită de echivoc numai în două situații : fie la verbe cu un sens lexical suficient pentru marcarea ideii temporale respective (ex. *plec cu trenul*), fie în îmbinări cu complemente circumstanțiale de timp ca *mîine, peste cîtăva vreme*, care datează caracterul viitor al acțiunii (ex. *fac asta peste două zile*).

Pe de altă parte anumite îmbinări exclud orice șovăială cu privire la înțelegerea justă a sensului lexical al unui cuvînt polisemantic sau omonim : astfel, cu un subiect *om* verbul *a se îndoi* poate însemna și „a se apleca, a se curba” și „a avea îndoială”, cu un subiect ca *hîrtie* poate însemna „a se împături” sau „a se dubla”, dar cu un subiect ca *trestie* sau *copac* nu mai poate însemna decît „a se apleca, a se curba”, iar cu un subiect ca *vin, cantitate* numai „a se dubla”.

Există cuvinte care, datorită sensului lor lexical, nu au anumite categorii morfologice (și forme flexionare) specifice părții de vorbire în care se încadrează. Astfel, adjective ca *unic, veșnic, pătrat* nu au grade de comparație pentru că exprimă însușiri absolute, categorice, care nu se pot compara, nu pot exista în grade diferite la mai multe obiecte sau la același obiect în împrejurări diferite. O situație asemănătoare prezintă substantivele care din cauza sensului lexical au forme numai pentru singular (de exemplu, nume de materii ca *miere, aur, mazăre*) sau numai pentru plural (de exemplu, numele de obiecte formate din două părți identice ca *pantaloni, ochelari* sau din mai multe elemente neseperabile ca *icre*). Tot așa, există verbe care din cauza sensului lexical nu au forme pentru modul imperativ (de exemplu *a putea*) sau pentru anumite persoane (de exemplu *a mugii*). Chiar dacă unele forme ca atare există, întrebuintarea lor poate fi limitată de sensul lexical al cuvîntului și de construcțiile sintactice cu alte cuvinte ; de exemplu, întrebuintarea perfectului simplu la un verb ca *a apărea* este posibilă numai cu sens momentan : se poate spune *acest ziar apărură în 1860*, dar e nepotrivită o construcție cu sens durativ ca *el apărură din 1860 pînă în 1865*. În aceeași măsură, sensul lexical al unui cuvînt poate favoriza unele forme gramaticale : așa se explică deasa întrebuintare a verbelor cu sensul „a dori” la modul optativ, care exprimă gramatical ideea de dorință (*aș vrea, aș dori* etc.).

Există însă și cuvinte care datorită sensului lexical au categorii gramaticale nespecifice părții de vorbire respective. În această situație este categoria gradelor de comparație la substantive ca *foame, frig, liniște*, la unele pronume sau interjecții (vezi § 22).

Sensul lexical poate pune limite unor categorii sintactice. De exemplu, numeroase valori ale diverselor feluri de atribuite depind de sensul lexical al celor doi termeni (cuvîntul determinant—atributul—și substantivul determinat). Atributul subiectiv sau cel obiectiv nu pot apărea

decît ca determinante ale unui substantiv cu sens de acțiune (de origine verbală sau cu sens legat de verb): *plecarea copiilor*; *examinarea bolnavilor*. Atributul autorului este o specie de atribut posibilă numai cînd substantivul determinat denumește un obiect creat de cineva (o operă literară, artistică sau științifică, o scrisoare etc.), iar atributul este un nume de ființă, de cele mai multe ori un nume propriu (*Balada lui Ciprian Porumbescu*, *poezii de Eminescu*) sau un adjectiv derivat de la asemenea nume (*vers eminescian*).

Sensul lexical poate influența comportarea sintactică a cuvîntului în unele construcții. Această influență se vede clar la acordul după înțeles cu un substantiv la care există contradicții între formă și înțeles, de exemplu la acordul predicatului cu un subiect exprimat printr-un substantiv cu înțeles colectiv: dat fiind că un substantiv colectiv (derivat colectiv sau numai cu sens colectiv) la singular exprimă prin sensul lui lexical o pluralitate de obiecte de același fel, el poate fi tratat din punct de vedere sintactic ca un plural, ajungîndu-se la construcții ca *o mulțime au lipsit*. Influența sensului lexical asupra unor construcții sintactice se oglindește, de asemenea, în complinirile substantivelor (derivate sau nederivate) cu sens verbal: substantivele de acest fel au atribute construite la fel ca și complementele verbelor corespunzătoare: *plecarea acasă*, *drumul spre casă* etc.

Relațiile de sinonimie lexicală pot avea diverse efecte gramaticale. O construcție sintactică sau o categorie gramaticală se poate extinde de la un cuvînt la un sinonim al lui: așa se explică, de exemplu, construcția cu dativul a adverbului *întocmai* (după modelul sinonimului *asemenea*) sau apariția gradului comparativ la numeralul ordinal *întîi* cu valoare adverbială (sinonim cu *înainte*). Alături de o locuțiune formată în jurul unui cuvînt care are un sinonim apropiat poate exista alta deosebită prin simpla înlocuire sinonimică a elementului respectiv; de exemplu, la locuțiunile conjuncționale: *în vreme ce — în timp ce*, *cîtă vreme — cît timp*; *din pricină că — din cauză că*; *măcar că, măcar să — regional batîr că, batîr să* etc. Forța fenomenului de înlocuire sinonimică poate duce și în locuțiuni la neglijarea particularităților de construcție ale cuvintelor sinonime: datorită sinonimiei adverbelor *îndată* și *imediat*, locuțiunea conjuncțională *îndată ce* a putut servi ca model pentru crearea locuțiuni conjuncționale *imediat ce*, trecîndu-se peste faptul că un adverb propriu-zis ca *imediat* nu se construiește cu un pronume relativ ca *ce* (care în *îndată ce* se justifică prin formația originară *în dată ce*, ca *pe dată ce*). Sinonimiei lexicale i se datorește și fenomenul de împletire a unor cuvinte deosebite într-o serie de opoziții: de la sinonimia lui *niște* cu *unii*, *unele*, s-a ajuns ca articolului nehotărît de singular *un* să-i corespundă la plural *niște*; de asemenea, sinonimia *dată — oară* (cf. *întîia dată — întîia oară*) explică formarea numeralului adverbial la singular cu *dată* și la plural cu *ori* (*o dată — de două ori, de trei ori* etc.). Verbele sinonime *a vrea* și *a voi*, din a căror contaminare a rezultat *a vroi*, își împletesc flexiunea: la majoritatea timpurilor și modurilor există forme paralele, dar la imperfect se folosesc mai mult formele lui *a voi* sau chiar ale hibridului *a vroi* (*voiam* sau *vroiam*, mai curînd decît *vream*), iar la

persoana I și a II-a singular a perfectului simplu aproape numai forme de la *a vrea* (*vru*, nu *voii*).

Și alte fenomene lexicale, ca atracția paronimică sau etimologia populară, pot avea uneori consecințe gramaticale, mai ales când sfera semantică este aceeași. De exemplu, modificarea mai vechiului *pîrâu* sub influența lui *riu* a dus la alternanța fonetică *i/a* neobișnuită în flexiunea nominală: singular *pîriu* — plural *pîraie* (normal: *pîrâu* — *pîraie* sau *pîriu* — *pîriuri*); flexiunea *noră* — *nurori*, neetimologică, se explică prin influența lui *soră* — *surori*, cuvintele fiind foarte apropiate și ca aspect fonetic și ca sens.

Împrumuturile de cuvinte prezintă aspecte variate ale interdependenței dintre vocabular și gramatică. Cuvintele împrumutate capătă anumite caracteristici formale datorită adaptării la tipurile flexionare existente, dar pot duce și la crearea unor tipuri flexionare noi sau la întărirea unora slab reprezentate; această situație poate fi ilustrată prin tipul de adjective invariabile (*gri*, *eficace* etc.) sau de substantive cu accentul schimbat în flexiune (*radio* — *radiouri*). Împrumutarea cuvintelor în îmbinări poate duce la crearea sau întărirea unor construcții sintactice, de exemplu a complementului indirect exprimat prin dativ (ex. *a adera unei idei*).

Raporturile dintre vocabular și gramatică se manifestă și în contribuția gramaticii la diferențierea lexicală a unor cuvinte sau numai a sensurilor unor cuvinte.

Mijloacele morfologice de diferențiere lexicală în limba română sînt la substantiv genul (în situații ca masculin *cap* — *capi*, neutru *cap* — *capete*), forme deosebite de plural în cadrul aceluiași gen (ex. feminin *bandă* — *bande* și *bandă* — *benzi* sau *masă* — *mese* și *masă* — *mase*; neutru *arc* — *arcuri* și *arc* — *arce*), numărul ca atare (ex. *friguri* față de *frig*; *bucate* față de *bucată* — *bucăți*), forme deosebite cazuale (vocativul *doamne* și *domnule*) sau de articulare (*tata* și *tatăl*), iar la verb forme de diateză activă sau reflexivă (ex. *a uita* — *a se uita*, *a îndura* — *a se îndura*, *a pleca* — *a se pleca*) și forme deosebite în cadrul aceleiași conjugări (ex. *acord* și *acordez*, *îndoai* și *îndoiște*). În toate aceste exemple este vorba de diferențierea prin forme pur gramaticale, realizate cu desinențe, alternanțe fonetice, articolul enclitic sau pronumele reflexiv. Alteori se folosesc elemente care au în același timp valoare lexicală și gramaticală (pentru acestea vezi § 5).

Sintaxa contribuie la diferențierea sensurilor lexicale ale unui cuvînt printr-o anumită topică la atributul adjectival (ex. *un muncitor simplu* față de *un simplu muncitor*) sau prin construcția sintactică a cuvîntului respectiv (cele două sensuri opuse ale verbului *a împrumuta* „a da” și „a lua cu împrumut”, despre care a fost vorba mai sus, se deosebesc în construcția cu acuzativul *a împrumuta pe cineva* sau cu prepoziția *de la* — *a împrumuta de la cineva*, dar se confundă la unii vorbitori în construcția cu dativul *a împrumuta cuiva*).

§ 5. Raporturile dintre gramatică și formarea cuvintelor sînt atît de strînse, încît se consideră uneori că formarea cuvintelor face parte din gramatică, respectiv din morfologie (vezi și § 3).

Formarea cuvintelor se apropie de morfologie în primul rînd prin faptul că derivarea constituie un sistem, întocmai ca morfologia. Derivarea urmează reguli care se aplică în general la un grup mare de cuvinte, cărora le modifică întrebuintarea și sensul lexical în același fel. Astfel, după cum desinențele *-m*, *-ți* formează persoana I și a II-a plural a tuturor verbelor, sufixul *-tor* poate forma de la aproape orice verb numele celui care îndeplinește acțiunea (nume de agent): *ascultător*, *înțelegător*, *cititor*; de aceea, întocmai cum pentru a conjuga un verb nou de conjugarea I folosim aceleași desinențe ca și pentru verbele cunoscute, putem forma și derivate de la un asemenea verb: de la *a iaroviza* formăm automat derivatul *iarovizator* (ca și formele gramaticale *iarovizăm*, *iarovizați*), fără nici un risc ca termenul astfel creat să nu fie înțeles. Derivarea regresivă se explică și ea prin mecanismul regulat al formării cuvintelor dintr-o familie.

Observație. Caracterul regulat al formațiilor nume de agent poate da impresia că aceste derivate fac parte din formele flexionare ale verbului (vezi și p. 21, pentru construcția verbală a unor nume de agent).

Afixele lexicale sînt de obicei specializate pe părți de vorbire și de aceea pot fi atrase uneori în descrierea cîte unei părți de vorbire (vezi § 16). Există, de pildă, un mare număr de sufixe substantivale folosite numai pentru formarea de substantive. Aceste sufixe substantivale se repartizează, la rîndul lor, după rădăcinile sau temele la care pot fi atașate, în sufixe care creează substantive derivate din verbe și sufixe care creează substantive derivate din substantive și adjective. În cadrul fiecăreia dintre aceste grupări morfologice sufixele se grupează după categorii lexicale: de la verbe sufixele substantivale creează nume de acțiuni (*vînzare*, *învățătură*), nume de instrument (*bătător*, *ascuțitoare*), numele locului unei acțiuni (*ascunzătoare*), iar de la substantive (și adjective) nume de calități (*bunătate*, *cruzime*), nume colective (*tineret*, *pietriș*), derivate motionale (*casierită*, *vulpoi*) etc. Acestea sînt categorii lexicale de sufixe exclusiv substantivale. Există însă și sufixe care pot crea atît substantive, cît și adjective: nume de agent (*croitor*; *gest îmbucurător*), diminutive (*copiulaș*, *băiețel*; *drăgălaș*, *frumușel*). Întrebuintarea unor sufixe la părți de vorbire diferite se explică prin asemănările de ordin lexical și morfologic dintre aceste categorii.

Și prin valoarea lor lexicală unele derivate se apropie de forme flexionare, ca cele cazuale. Există situații în care adjectivele derivate de la un substantiv exprimă același conținut ca și cazul genitiv al substantivului respectiv: *moșia boierească* sau *ograda boierească* (la CREANGĂ, A. 159) este *moșia* (sau *ograda*) *boierului*; alături de *fondul președintelui* se spune și *fondul prezidențial*, alături de *opera lui Eminescu*, *opera eminesciană* etc. Iată un exemplu în care se folosesc în condiții identice un adjectiv derivat și două genitive:

— *Vacile sînt ale satului? întrebai eu.*

— *Sînt și omenești, dar cele multe-s a ciocoiului.* SADOVEANU, O. III 487.

Există, de asemenea, adjective derivate (cu sufixul *-isim* sau cu prefixe ca *stră-*, *extra-* etc.) care au valoare de superlativ; pentru afixele cu valoare apropiată de instrumentele de formare a gradului superlativ vezi § 29 și 30.

Altă expresie a legăturii dintre derivare și morfologie este faptul că unele derivate se formează de la forme flexionare ale cuvântului de bază: de la forma de plural a substantivelor și a adjectivelor, de la forme de indicativ prezent ale verbelor. Derivarea de la asemenea forme flexionare este trădată de prezența unor modificări formale produse în flexiunea cuvântului de bază și transmise derivatelor: alternanțe fonetice în rădăcină, menținerea unor desinențe (*-i*) sau numai a unor elemente din desinențe (*-ur-* din *-uri* sau *-l-* din *-le*).

Astfel, derivate ca *dințat* față de *dinte* (cu alternanța *t/ț*) se explică prin influența pluralului (*dinți*), iar *vînzător* față de *a vinde* (cu alternanța *d/z*) prin influența formei vechi și regionale de persoana I singular a indicativului prezent (*vînz*).

Observație. În ce privește alternanțele fonetice trebuie făcută însă rezerva că ele pot avea și alte explicații, valabile pentru alte cuvinte sau chiar, alături de cea dată mai sus, la aceleași cuvinte. Pe de o parte modificarea unor sunete s-a putut produce în derivate într-o perioadă veche, o dată cu modificarea produsă în aceleași condiții fonetice în flexiunea cuvântului de bază: lat. *mutus* are pl. *muti* și derivatul *mutire*; sub influența lui *i*, consoana *t* a putut deveni *ț* în același timp în pluralul *muți* și în derivatul *a muți* (dacă acesta e moștenit). Pe de altă parte unele modificări fonetice care nu se mai produc în mod independent pot fi reluate prin analogie: transformarea lui *t* în *ț* înaintea sufixului *-el*, normală în evoluția derivatelor latinești ca *vitellus* > *vițel*, s-a extins și la derivatele românești și, dacă derivate ca *nepoșel* s-ar putea explica și prin influența pluralului *nepoși*, la cuvinte ca *bucheșel*, *capoșel* analogia este singura explicație. De la deprinderea de a modifica rădăcina în cursul flexiunii și la derivatele vechi sau influențate de flexiune s-a putut ajunge deci la ideea că la adăugarea unui sufix trebuie să apară o modificare în rădăcină.

Diminutive ca *boișori*, *căișori*, *căiuți* arată clar că derivă direct de la formele de plural *boi* și *căi* (față de *bou* și *cal*), a căror desinență de plural o preiau în baza lor de derivare. În sprijinul explicației prin plural vine aici și faptul că, cu această formă, diminutivele citate sînt întrebuințate numai la plural.

Există în limba română o serie întregă de derivate care conțin elementul *-ur-*: adjective în *-uros* (*cioturos*), *-uriu* (*timpuriu*) și *-urat* (*crengurat*), verbe în *-uri* (*înșururi*) și *-ura* (*picura*) și diminutive plurale în *-urele* (*tîrgurele*). Elementul *-ur-* din asemenea derivate se explică de cele mai multe ori prin influența pluralului în *-uri*: în această situație sînt adjective ca *cioturos* („cu cioturi”) și *colțuros* („cu colțuri”), verbe ca *picura* (cu nuanță iterativă) și *înfumura* („a avea fumuri”), precum și diminutivele întrebuințate numai la plural *tîrgurele*, *focurele* etc.

Observație. Și la acest element se pot da însă alteori explicații diferite: în unele cuvinte el poate proveni din tema latină a cuvintelor respective (de ex. *friguos* de la *frigor-*), iar în altele (de ex. *alburii*, *înfășura*) se poate datora analogiei cu cuvintele formate de la plural.

Mai puține derivate prezintă adăugarea unui element *-l-* acolo unde rădăcina se termină cu o vocală, iar sufixul începe tot cu o vocală: *înstelat*, *catifelat*. Și acest element stă în legătură cu desinența *-le* folosită în flexiunea cuvântului de bază (*stea* — *stele*, *catifea* — *catifele*).

Observație. La *înstelat* sensul se potrivește cu explicația prin plural („cu stele”) dar s-ar putea și ca derivatul să fie vechi, legat de aspectul originar al cuvântului *stea* (lat. *stella*). Pentru *catifelat* nu există însă o formă primitivă cu *-l-*: acest derivat se explică sau prin influența flexiunii sau prin analogie.

În sfârșit derivarea se împletește cu morfologia în afixele care au în același timp valoare lexicală (de formare a unor cuvinte noi) și morfologică (de marcarea a unor forme gramaticale): vocala caracteristică a conjugării la verbele derivate ca *depozita*, *netezi* are dubla valoare de sufix lexical și morfologic; la fel, *-ă* din *lectoră* este în același timp sufix lexical motional (formează un substantiv feminin de la masculinul *lector*) și desinență de nominativ-acuzativ singular (forma de plural și de genitiv-dativ singular este *lectore*), vezi § 4.

Motivul este, de altfel, un aspect al derivării foarte apropiat de morfologie chiar când se realizează cu afixe pur lexicale ca *-iță*, *-easă*, *-an*, *-oi*, deoarece este un procedeu prin care se exprimă categoria gramaticală a genului.

Raporturile dintre gramatică și derivare se manifestă și în unele probleme de flexiune, în comportarea morfologică a derivatelor: în schimbările de sufixe lexicale în flexiune (la singular *-ică*, la plural *-ele*; vezi și § 31) sau în folosirea unor desinențe legate de anumite sufixe (adjectivele terminate la masculin în consoană au femininul în *-ă*, cu excepția celor formate cu sufixul *-tor*).

Ele se manifestă, de asemenea, în comportarea sintactică a derivatelor și anume în faptul că derivatele primesc determinările corespunzătoare cuvintelor de bază. Construirea substantivelor derivate de la verbe cu aceleași compliniri ca și verbele de bază intră în problema mai generală a influenței sensului lexical asupra comportării sintactice a cuvântului respectiv, în măsura în care și substantivele nederivate pot avea asemenea atribute dacă sensul le e legat de un verb [(vezi § 4). Există însă situații evidente de trecere a construcției sintactice de la cuvântul de bază la derivat sau invers.

Numele de agent se construiesc uneori ca verbele de bază, cu complemente directe: de la *a ține locul* s-a ajuns la *locuitor*, de la *a face bine* la *binefăcător*. Adjectivul *dator* adoptă construcția cu complement direct a verbului *a datora*, derivat de la el:

Nelegiuitul Duca este dator domnia iar unuia din familia noastră.
ALEXANDRESCU, P. 220.

De la *de mic copil* s-a ajuns la *din mica copilărie*:

Căci mi-a fost iubită mie

Din mica copilărie.

De la *sărăcie lucie* s-a refăcut o determinare asemănătoare și pentru cuvântul de bază *sărac (luciu)*:

L-a băgat în judecăți... și l-a lăsat sărac luciu. DELAVRANCEA, s. 19.

Așa se explică exemple ca: *vardiști naționali* (DELAVRANCEA, PAR. 152) de la (*g*)*vardie națională*; *pensionară viageră* (CARAGIALE, O. I 189) de la *pensie viageră*; *ofițer țivil* (CARAGIALE, O. VI 128) de la *oficiul civil* = *oficiul stării civile*. Procedeu este frecvent în terminologia tehnică: *tuberculoși pulmonari...*, *tuberculoși osoși* (CĂLINESCU, IST. 880) după *tuberculoză pulmonară*, respectiv *osoasă*; *artilierist anti-aerian* de la *artilerie antiaeriană*; *sudor electric* sau *autogen* de la *sudură electrică* sau *autogenă* etc. Toate aceste construcții sînt nerecomandabile, dar adesea greu de evitat.

Formarea cuvintelor prin schimbarea valorii gramaticale este un mijloc gramatical prin excelență: formarea unui cuvînt nou se face în acest caz prin trecerea de la o parte de vorbire la alta, cuvîntul însușindu-și caracteristicile morfologice și sintactice ale părții de vorbire la care trece. De exemplu, adverbul *bine* devine substantiv în momentul cînd se articulează și, deci, se declină:

Binele ades vine pe urmele mîhnirei. ALEXANDRESCU, O. 85.

Harap-Alb, pentru că ești așa de bun și te-ai ostenit de ne-ai făcut adăpost, vreau să-ți fac și eu un bine în viața mea. CREANGĂ, P. 239.

Nimic nu mi se părea mai mareț decît acțiunea închinată binelui celor mulți și năpăstuiți. SADOVEANU, O. XVII 520.

Din punct de vedere sintactic cuvîntul *bine* nu mai are în aceste exemple funcțiunile adverbului — de a determina un verb, adjectiv sau alt adverb, rar anumite substantive —, ci funcțiunile substantivului: subiect, complement direct și indirect (alteori atribut, nume predicativ sau complement de alt fel). În această calitate el primește determinantele substantivului, cum sînt atributul genitival din ultimul exemplu (*binele celor mulți*) sau atributele adjectivale din:

Așa! așa! iubite, s-a dus scumpul meu bine. ALEXANDRESCU, O. 251.

S-au schimbat deci caracteristicile morfologice și sintactice ale cuvîntului *bine*; din punct de vedere lexical, el continuă să exprime aceeași însușire, cu deosebirea că la substantivul *bine* însușirea e concepută ca obiect, ca noțiune de sine stătătoare, și nu ca o caracteristică atribuită în anumite condiții unei acțiuni, stări sau altei însușiri.

Foarte frecvente sînt trecerile de la adjectiv la substantiv (ex. *albasturul mării, dreptul nostru*), mai puține cele de la substantiv la adjectiv (ex. *copil* cu sensul „copilăros, naiv”). În principiu orice parte de vorbire se poate substantiviza, de exemplu pronume (*nimicuri*), interjecții (*un of*), forme verbale nepersonale (supin *cititul*, participiu *un rănit*).

Observație. Ca formații ocazionale, se pot substantiviza orice forme flexionare sau cuvinte ajutătoare — prepoziții, conjuncții, articole —, cînd se întrebunțează ca nume ale formelor sau cuvintelor respective: *un este, un pe, doi și* etc., așa cum se poate vorbi și de numele unui sunet sau al unei litere: *un u, un h*. Dacă se construiesc propoziții ca *Pe este prepoziție*, aceasta nu înseamnă că subiectul poate fi exprimat prin prepoziție: *pe este* folosit aici cu valoare substantivală, ca nume al prepoziției respective.

Compușterea este și ea un procedeu de formare a cuvintelor legat de gramatică prin formațiile provenite din grupuri sintactice :

a) determinat + determinant : substantiv + atribut > substantiv (*bunăvoință, floarea-soarelui, untdelemn*), adjectiv + complement > adjectiv (*nou-născut, clar-văzător, atotputernic*), verb + complement > verb (*binevoi, binecuvînta*);

b) termeni coordonați : două substantive > substantiv (*marxism-leninism, sud-est*), două adjective > adjectiv (*alb-gălbui, burghezo-mosieresc*), două adverbe > adverb (*țîriș-grăpiș*);

c) prepoziție + substantiv > substantiv (*după-amiază, demîncare*), adjectiv (*cumînte*) sau adverb (*acasă*);

d) prepoziție > substantiv (*gură-cască, calcă-n străchini*) sau adjectiv (*cumsecade*);

e) frază > substantiv (*lasă-mă să te las; uite popa, nu e popa „numele unui joc de cărți”*).

Cuvintele compuse prezintă diverse grade de sudură morfologică a elementelor componente, oglindită în articulare și în flexiunea propriuzisă : substantivul *bunăvoință* se articulează *bunăvoința*, spre deosebire de *rea-voință*, a cărui formă articulată este *reaua-voință*; pluralul de la *primăvară* este *primăveri*, dar de la *primă-balerină* este *prime-balerine*.

Atît compusele, cît și grupurile de cuvinte mai des întrebuițate, îndeosebi locuțiunile, pot da naștere la derivate :

a) *burtăverde* > *burtăverzime*; *cumînte* > *cumînți, cumînțenie*; *cinci sute* > *cincisutist*; *scurtcircuit* > *scurtcircuita, într-una* > *întruni*;

b) *mulți ani* > *mulțumi*; *pe dos* > *pidosnic*; *în lături* > *înlătura*; *a-și aduce amînte* > *amînti*; *a-și bate joc* > *batjoc, batjocură*.

Așa se explică și procesul de transformare a unor prepoziții (*a, în, sub*) în prefixe.

Derivatele de la compuse și grupuri de cuvinte (cu situația specială a prepozițiilor devenite afixe) arată că raporturile dintre formarea cuvintelor și gramatică sînt adesea mai complexe decît rezultă din examinarea separată a fiecărui procedeu de formare a cuvintelor. Derivarea este deci legată uneori de compunere. Alteori ea se împletește cu schimbarea valorii gramaticale, de exemplu la substantivele nume de acțiuni provenite din fostul infinitiv lung : dacă *mîncare, vedere* etc. se explică prin schimbarea valorii gramaticale ca vechi forme de infinitiv lung, substantive noi ca *aterizare, iarovizare* sînt mai curînd derivate după modelul existent, întrucît verbele de bază nu au mai apucat epoca de întrebuițare a infinitivului lung ca formă verbală, iar substantive ca *vînzare, zăcare* sînt derivate propriu-zise, cu vechiul afix de infinitiv al conjugării I atașat la teme de altă conjugare.

§ 6. Raporturile dintre gramatică și fonetică se oglindesc pe de o parte în folosirea cu valoare gramaticală a unor elemente de ordin fonetic (alternanțele fonetice, lungirea și dublarea sunetelor, accentul, intonația și pauza), pe de altă parte în consecințele pe care le pot avea îmbinările asupra modificării corpului fonetic al unor cuvinte.

În flexiune se întîmplă adesea ca unele foneme din rădăcină sau temă să fie regulat înlocuite cu altele într-un număr mai mare sau mai mic

de cuvinte (de exemplu a cu *ă* în țară — țări, cară — cărăm etc.). Aceste variații suferite de foneme în diferite forme ale aceluiași cuvânt (sau în cuvintele din aceeași familie, cf. *casă* — *căsuță*), numite alternanțe fonetice, însoțesc în exemplele date deosebirile de formă marcate prin afixe; în această situație sînt în general alternanțele vocalice (cu excepții neînsemnate) și mai puțin cele consonantice. Alteori alternanțele se confundă cu desinențele (alternanțele consonantice de tip *ș/ș'* din *cireș* — *cireși* sau *s/ș'* din *căis* — *căiși*). Folosirea alternanțelor fonetice are o mare importanță în flexiunea limbii noastre. (Pentru prezentarea lor vezi § 37.)

Deși limba română nu face deosebire între foneme după cantitatea lor, adică după durata rostirii fonemelor, în anumite situații de ordin afectiv ea se folosește de cantitate pentru exprimarea unor valori gramaticale. Lungirea unei vocale sau a unei consoane dintr-un adjectiv, adverb sau altă parte de vorbire comparabilă dă cuvîntului respectiv valoare de superlativ, mai ales în construcții exclamative: *buuună treabă!* înseamnă „foarte bună treabă”, iar *mminunat tablou!* „tablou foarte frumos” (mai mult decît *minunat*).

De locul accentului se servește atît morfologia, cît și sintaxa. Accentul poate deosebi, prin locul lui pe diferite silabe ale unui cuvînt, două forme verbale: persoana a III-a singular a prezentului indicativ de aceeași persoană a perfectului simplu, la multe verbe de conjugarea I (*adună* — *adună*, *apropie* — *apropie*). El poate avea și rolul sintactic de a scoate în evidență un cuvînt dintr-o propoziție sau o propoziție dintr-o frază, de exemplu elementele între care există o opoziție:

Nu de moarte mă cutremur, — ci de veșnicia ei. VLAHUȚĂ, p. 46.

Intonația are o deosebită importanță în sintaxă: în distingerea unei propoziții de un cuvînt sau de o îmbinare de cuvinte (ex. *Liniste. Greu de înțeles.*), în împărțirea frazelor și a propozițiilor în diferite părți, în marcarea diverselor feluri de propoziții din punctul de vedere al scopului comunicării și al modalității etc. Ea are importanță și în morfologie în măsura în care caracterizează unele forme gramaticale (cazul vocativ și modul imperativ).

Pauzele împart enunțurile în unități semantice și sintactice, ușurînd înțelegerea corectă a comunicării. Prin prezența sau absența unei pauze se marchează, de exemplu, deosebirea dintre două categorii de propoziții atributive numite tocmai de aceea izolate și neizolate.

În îmbinări sintactice care creează anumite vecinătăți fonetice se poate ajunge, mai ales într-un tempo rapid al vorbirii, la modificări ale corpului fonetic al unor cuvinte. De exemplu, adverbul de negație *nu* poate deveni *n-* cînd se leagă de un cuvînt cu vocală inițială: *nu văd*, dar *n-am văzut*; *nu-l văd*, dar *n-o văd*. Pronumele personal și reflexiv *ne* formează diftong cu vocala inițială a cuvîntului următor: *ne ducem*, dar *ne-am dus*.

Multe neregularități morfologice se explică prin vechi modificări fonetice produse în evoluția cuvîntului respectiv (vezi § 28 și 37). Sub ochii noștri se poate vedea cum unele modificări fonetice au consecințe morfologice: transformarea fonetică a substantivului *seminariu* în *semi-*

nar a dus la flexiunea neobișnuită singular *seminar* — plural *seminarii*; la fel la adjectivul masculin *obligatoriu* > *obligator*, cu femininul singular *obligatorie*, plural *obligatorii*.

Morfologia poate influența stabilirea normelor ortoepice: față de pronunțările regionale cu consoanele *ș*, *j* palatalizate totdeauna (sg. *tovarăși* — pl. *tovarăși*) sau nepalatalizate niciodată (sg. *tovarăș* — pl. *tovarăș*), pronunțarea literară folosește deosebirea dintre caracterul palatalizat și nepalatalizat al acestor consoane pentru a scoate în evidență opozițiile morfologice între singular și plural (sg. *tovarăș* — pl. *tovarăși*), persoana I și a II-a singular (I *îngraș* — II *îngrași*).

RAPORTURILE DINTRE GRAMATICĂ ȘI SCRIERE

§ 7. Gramatica influențează regulile scrierii, ortografia și punctuația. Actualele norme ortografice se bazează și pe două principii gramaticale: unul morfologic și unul sintactic. În ce privește punctuația, ea este considerată, pe drept cuvânt, auxiliarul grafic al sintaxei. (Pentru problemele legate anume de morfologie sau de sintaxă vezi capitolele introductive ale diviziunilor respective: § 51 și 427.)

BIBLIOGRAFIE

1. MIOARA AVRAM, *Mijloace morfologice de diferențiere lexică în limba română*, în SCL IX (1958), p. 315—333.
2. J. BYCK, *Derivație și sintaxă*, în SCL II (1951), p. 125—129.
3. FLORICA DIMITRESCU, *Locuțiunile verbale în limba română*, [București] 1958, p. 120—144.
4. FLORICA DIMITRESCU, *Despre verbele delocutive*, în SCL XII (1961), p. 306—309.
5. I. FISCHER, *Unele probleme ale formării cuvintelor în limba română*, în SCL V (1954), p. 293—307.
6. AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, București, 1960, p. 31—37.
7. IORGU IORDAN, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 52—62.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. IORGU IORDAN, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 110—173.
2. IORGU IORDAN, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, [ediția a II-a] București [1948], p. 51—155, 280—411.
3. IORGU IORDAN, *Limba română contemporană*, [ediția a II-a, București] 1956, p. 238—493.
4. KR. SANDFELD et HEDVIG OLSEN, *Syntaxe roumaine. I Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936.

NOȚIUNI GENERALE DE MORFOLOGIE

§ 8. Morfologia este partea gramaticii care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor și la modificările formale ale cuvintelor studiate pe părți de vorbire (vezi și § 1). Morfologia se ocupă deci de clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, de modificările lor formale în diferite întrebuințări (adică de flexiune) și de structura sau organizarea internă a cuvintelor din punctul de vedere al valorii elementelor componente.

PĂRȚILE VORBIRII

§ 9. Cuvintele din limba română se grupează în zece clase, lexicale și gramaticale în același timp, numite părți de vorbire: substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția.

Clasificarea cuvintelor în părți de vorbire este o clasificare lexicală și gramaticală, pentru că se face după caracteristicile lor semantice, morfologice și sintactice (într-o anumită măsură ea se poate referi și la unele mijloace de formare a cuvintelor). Contribuția fiecăruia dintre cele trei criterii — lexical, morfologic și sintactic — la definirea diverselor părți de vorbire poate fi mai mare sau mai mică, dar în principiu definițiile se bazează pe toate trei: pe sensul lexical foarte general al unei clase de cuvinte, pe caracteristicile de formă legate de exprimarea categoriilor gramaticale proprii și pe posibilitatea de a îndeplini anumite funcțiuni sintactice.

§ 10. Din punct de vedere lexical (semantic) părțile vorbirii se disting după ceea ce exprimă ele: numele unui obiect (substantivul, indirect și pronumele, care țin locul unui substantiv), o însușire a unui obiect (adjectivul), un număr sau o determinare numerică (numeralul), o acțiune sau o stare (verbul), o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri (adverbul), exteriorizarea unui sentiment, a unei stări fizice, a unui act de voință sau imitarea unui sunet (interjecția). Este vorba deci de desprinderea sensului lexical cel mai general al claselor de cuvinte. Dar nu toate cuvintele se pot defini prin caracteristici propriu-zis lexicale; în situația de a nu putea fi caracterizate lexical sînt trei părți de vorbire:

prepoziția, conjuncția și articolul, care se opun astfel celorlalte părți de vorbire în ansamblu.

O clasificare bazată pe conținut distinge două categorii mari de părți de vorbire :

a) părți de vorbire care au sens lexical de sine stătător și care pot fi părți de propoziție — substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul și interjecția ;

b) părți de vorbire care exprimă raporturi între noțiuni, servind la îmbinarea celorlalte cuvinte, și care de aceea se numesc cuvinte ajutătoare, cu rol de instrumente gramaticale — prepoziția, conjuncția și articolul ; în aceeași situație se găsesc verbele auxiliare și cele copulative, precum și unele adverbe.

Criteriul lexical nu se poate aplica deci la definirea cuvintelor ajutătoare (de sub b), care se definesc numai prin caracteristici gramaticale. Dar nici la părțile de vorbire care au sens lexical de sine stătător (de sub a) criteriul lexical nu poate fi unicul criteriu de definire, întrucât nu este suficient pentru distincția clară dintre ele. Substantivul exprimă nume de obiecte în sens larg, adică de ființe, de lucruri, acțiuni, stări, însușiri. Pentru a înțelege deosebirea dintre un substantiv care denumește o însușire (exemplu : *frumusețe*) și adjectivul care prin definiție exprimă însușiri (exemplu : *frumos*), caracteristicile pur lexicale nu ajung, ci e necesară referirea la caracteristici de ordin sintactic : substantivul exprimă însușirea considerată ca obiect (abstract) de sine stătător, pe când adjectivul exprimă o însușire a unui obiect însoțind și determinând substantivul care denumește acel obiect. Tot așa, pentru a deosebi substantivele nume de acțiuni (exemple : *vânzare*, *explicație*) de verbe, a căror caracteristică este exprimarea unei acțiuni (exemple : *a vinde*, *a explica*), e necesară referirea la caracteristici de ordin morfologic : în timp ce substantivul are forme de gen, număr și caz, verbul are forme de diateză, mod, timp, persoană și număr.

§ 11. Din punct de vedere morfologic interesează în primul rând clasificarea părților vorbirii în două grupe mari : flexibile și neflexibile, după cum suferă sau nu schimbări de formă pentru exprimarea diferitelor raporturi și nuanțe gramaticale. Dintre cele zece părți de vorbire din limba română sînt flexibile substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul și verbul, iar neflexibile sînt prepoziția, conjuncția și interjecția ; adverbul ocupă o poziție de mijloc : este neflexibil, dar prin categoria gradelor de comparație se leagă și de părțile de vorbire flexibile.

În cadrul părților de vorbire flexibile deosebirea dintre ele se face prin categoriile gramaticale întîlnite la fiecare : substantivul, articolul și numeralul au forme de gen, număr și caz, adjectivul are în plus grade de comparație, iar unele pronume au, pe lîngă gen, număr și caz, categoria persoanei ; verbul are forme de diateză, mod, timp, persoană și număr, la un singur mod, nepersonal (participiul), și de gen și caz (gerunziul cu forme de gen și caz e adjectiv propriu-zis). Datorită importanței deosebirilor flexionare dintre verb și toate celelalte părți de vorbire flexibile, acestea din urmă se grupează la un loc în categoria numelui și se

vorbește de flexiunea nominală în opoziție cu cea verbală. (Pentru problemele de flexiune vezi și § 18—26.)

O caracteristică morfologică a substantivului, adjectivului, numeralului și pronumelui este și faptul că toate se pot articula. Articolul are deci caracteristici comune cu aceste părți de vorbire (forme de gen, număr și caz) și în același timp servește la caracterizarea lor în opoziție cu alte părți de vorbire.

§ 12. Din punct de vedere sintactic părțile vorbirii se clasifică după funcțiunile pe care le îndeplinesc.

Acest criteriu este unicul criteriu de definire pentru părțile de vorbire care nu au nici sens lexical de sine stătător și nici flexiune: prepoziția și conjuncția. Prepoziția se definește ca partea de vorbire (neflexibilă) care leagă părți de propoziție aflate într-un raport de determinare, iar conjuncția ca partea de vorbire (neflexibilă) care exprimă în propoziție raporturi de coordonare, iar în frază raporturi atât de coordonare, cât și de subordonare.

Alteori criteriul sintactic se unește în definiție cu cel lexical sau morfologic: așa se face deosebirea dintre adjectiv și substantiv (vezi § 10) sau dintre adjectiv și adverb. Adjectivele se deosebesc de adverbele de mod, care exprimă tot însușiri și cu care au în comun categoria gradelor de comparație, prin termenul determinat: adjectivele determină substantive, pronume sau numerale, pe când adverbele de mod determină verbe, adjective sau alte adverbe (să se compare *caiet frumos* și *ea scrie frumos*); atunci când termenul determinat pare a fi același, adjectivul se deosebește de adverb prin flexiune și deci prin acord (exemplu: *apa curge lină* și *apa curge lin*).

La cele mai multe părți de vorbire definiția nu se referă la caracteristicile lor sintactice, întrucât acestea sînt de obicei multiple și nespecifice. Nici una dintre multele funcțiuni sintactice ale substantivului (de subiect, atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar sau complement de orice fel) nu este îndeplinită exclusiv de substantiv. Mai mult, în interiorul aceleiași părți de vorbire se pot întîlni între formele unui cuvînt deosebiri de funcțiuni, care se apropie în schimb de alte părți de vorbire: verbul are forme cu funcțiuni apropiate de substantiv (infinitivul și supinul) sau de adjectiv (participiul), numeralul funcționează cînd ca substantiv, cînd ca adjectiv, cînd ca adverb etc.

La unele părți de vorbire, pe care ele nu le pot defini în ansamblu, caracteristicile sintactice sînt folosite pentru clasificări interioare. Pe baza criteriului sintactic se disting, în cadrul pronumelui, așa-numitele adjective pronominale (posesive, demonstrative etc.). Modurile verbale se împart în predicative și nepredicative după criteriul sintactic, legat și de o caracteristică morfologică: modurile predicative au categoria persoanei, pe cînd cele nepredicative nu (de aici celelalte denumiri întrebunțate: moduri personale și nepersonale).

§ 13. Două dintre cele zece părți de vorbire din limba romînă au nevoie de explicații în legătură cu recunoașterea lor ca părți de vorbire. În această situație sînt articolul și numeralul.

La articol pune probleme speciale articolul hotărît, atunci cînd face corp comun cu cuvîntul care se articulează (*omul, mama*), apropiindu-se astfel de un afix; în limba contemporană articolul hotărît enclitic *-l* nici nu se mai pronunță de obicei, funcțiunea lui fiind preluată de vocala *-u* precedentă, care reprezintă fosta desinență a cuvîntului nearticulat: *omul* se poate pronunța *omu*, iar la substantivele care și azi au desinența *-u* forma articulată devine identică cu cea nearticulată: *neart. lucru* — art. *lucrul* pronunțat *lucru*. Desigur, în asemenea împrejurări, e greu de identificat articolul ca parte de vorbire, deci cuvînt aparte. Noțiunea de „forme” articulate și nearticulate leagă articolul de flexiune (pe lîngă faptul că substantivul și adjectivul au adesea flexiune cazuală numai datorită articolului — hotărît sau nehotărît). Cu toate acestea nu se poate nega caracterul de cuvînt al articolului, date fiind celelalte situații în care el nu e lipsit de independență formală (articolul nehotărît, posesiv și demonstrativ totdeauna și chiar cel hotărît propriu-zis în exemple ca *lui Ion*), precum și caracterul analizabil al structurii sale interne în rădăcină (exemple: *l-, un-*) + desinențe (*-ui, -or* etc.). Articolul este deci un cuvînt și prin aceasta o parte de vorbire; întrucît are un conținut exclusiv gramatical, el face parte din categoria cuvintelor ajutoare, a părților de vorbire cu rol de instrument gramatical.

În ce privește numeralele nu se pune problema că ele nu ar fi cuvinte, ci că nu constituie o clasă cu caracteristici suficient de unitare și specifice pentru a se putea vorbi de numeral ca parte de vorbire distinctă. E drept că numeralul nu are funcțiuni sintactice proprii, ci se folosește cu valoarea altor părți de vorbire (substantiv, adjectiv sau adverb), că trăsăturile morfologice și chiar cea semantică (exprimarea ideii de număr, cantitate) nu sînt exclusive, întîlnindu-se și la cuvinte din cadrul altor părți de vorbire (exemplu: adjectivul *numeros*). Totuși cuvintele grupate în clasa numeralului au drept caracteristici atît exprimarea unei cantități numerice hotărîte (care poate fi absolută la unele, de exemplu la numeralele cardinale propriu-zise, și relativă la numeralele ordinale, la cardinalele fracționare etc.), cît mai ales faptul că ele constituie serii organizate (*unu, doi, trei...*; *doime, treime...*; *îndoit, întreit...*; *primul, al doilea, al treilea* etc.); în plus, există și unele caracteristici formale, care se întîlnesc și la unele cuvinte aparținînd altor părți de vorbire, dar nu în aceeași măsură: lipsa articulării cu articol enclitic la toate numeralele, iar la numeralele cardinale propriu-zise și colective construcțiile prepoziționale (cu *a* și *la*) echivalente cu genitivul și cu dativul. Toate acestea justifică gruparea cuvintelor respective într-o clasă a numeralului ca parte de vorbire distinctă.

§ 14. Granițele între diverse părți de vorbire nu sînt nici fixe, nici stricte. Cu toate că fiecare parte de vorbire are caracteristicile ei semantice, morfologice și sintactice, există pe de o parte treceri de la o parte de vorbire la alta, pe de alta dificultăți de încadrare și de distingere.

Trecerile de la o parte de vorbire la alta pot fi complete; în acest caz ele constituie un mijloc de formare a unor cuvinte noi, prin așa-numita schimbare a valorii gramaticale: un asemenea exemplu este substantivizarea adverbului *bine*. (Pentru acest fenomen vezi § 5.) Există însă

și treceri parțiale, situații în care nu se poate vorbi propriu-zis de un cuvânt nou, cu caracteristici esențiale modificate, ci numai de întrebuintarea unui cuvânt cu valori apropiate de alte părți de vorbire: de exemplu, întrebuintarea prepoziției *cu* cu valoare apropiată de o conjuncție copulativă (cuvântul își menține construcția de prepoziție) sau întrebuintarea adverbilor *ca*, *cît* și *decît* cu valori apropiate de prepoziție (aceste cuvinte capătă construcție de prepoziție, dar numai într-o singură situație sintactică). În tratarea gramaticii nu este necesar să se menționeze special trecerile din prima categorie: *binele*, *culesul* sînt substantive propriu-zise și se consideră ca atare în toate observațiile referitoare la substantiv, fără a se mai spune, de exemplu, că anumite funcțiuni sintactice sînt îndeplinite, pe lângă substantiv, și de adverbe substantivizate, forme de supin substantivizate etc. În schimb, trecerile din a doua categorie, folosirea unor cuvinte cu valori ale altor părți de vorbire trebuie menționate în fiecare împrejurare: de exemplu, situațiile în care adverbul *ca* are valoare de prepoziție sau în care numeralul are valoare substantivală sau adjectivală.

Dificultățile de stabilire a părții de vorbire în care se încadrează un cuvânt sînt legate adesea de problema trecerilor de la o parte de vorbire la alta. Astfel, cu privire la *asa* și *asemenea* folosite ca atribute (de exemplu: *asa oameni*, *asemenea rezultate*) este greu de hotărît dacă e vorba de adverbe devenite adjective (există un tip de adjective invariabile) sau pur și simplu de adverbe cu funcțiune de atribut (există atribute adverbiale). Dar nu numai în situații legate de posibilitatea admiterii unor treceri de la o clasă inițială la alta sau de întrebuintarea simultană cu mai multe valori apar dificultăți de interpretare: în general e dificilă clasificarea la cuvinte cu trăsături mai puțin distincte. Cuvinte ca *mulți*, *pușini*, *cîțiva* au unele caracteristici de numerele, ceea ce explică gruparea lor tradițională într-o clasă a numeralilor nehotărîte; ele prezintă însă mai multe asemănări cu adjective ca *numeroși*, *destui* și clasificarea ca adjective, cu renunțarea la specia numeralilor nehotărîte, are avantajul de a face ceva mai unitară clasa numeralului ca parte de vorbire (numai așa poate fi definit el ca exprimînd o cantitate hotărîită și ca organizat în serii, spre deosebire de alte cuvinte care exprimă altfel ideea de cantitate).

§ 15. Faptul că părțile de vorbire sînt clase lexicale și gramaticale, distinse după caracteristici semantice, morfologice și sintactice împletite între ele, explică și modul lor de tratare. La diverse părți de vorbire există probleme care țin de vocabular, de flexiune și de întrebuintare.

Problemele de vocabular sînt amintite în capitolele de morfologie (în afară de definițiile părților de vorbire și de dezvoltările unora dintre ele) numai în măsura în care ele au consecințe de ordin morfologic; de exemplu, categoria gramaticală a numărului la substantive stă în legătură cu unele categorii semantice ca numele de materie sau numele de acțiuni, stări, însușiri, relații ca abstracte propriu-zise; distincția în sine între o categorie de substantive concrete și alta de substantive abstracte este însă

o problemă de cunoaștere care nu interesează gramatica, după cum nu interesează gramatica unele categorii pur lexicale ca verbele iterative.

Problemele de întrebuintare (de așa-numita sintaxă a părților vorbirii) sînt distinse în tratare de problemele de flexiune propriu-zisă. Deosebirea de tratare a acestor probleme la diverse părți de vorbire se explică prin situația obiectivă: la substantiv, pronume și verb funcțiunile sintactice diferă după formele flexionare de cazuri sau de moduri, la adjectiv funcțiunile sintactice nu depind de cazuri; aceasta justifică existența unui paragraf consacrat funcțiunilor sintactice ale adjectivului în ansamblu, spre deosebire de metoda adoptată pentru substantiv, la care funcțiunile sintactice rezultă din întrebuintarea formelor cazuale.

§ 16. Într-o anumită măsură, în caracterizarea unor părți de vorbire sau a unor clase din cadrul unei părți de vorbire pot intra și mijloace de formare a cuvintelor. Pentru părțile de vorbire prezintă interes afixele specializate (vezi § 5). Dacă la substantiv sau la verb referirea la sufixele caracteristice nu este necesară, întrucît există destule trăsături mai importante, mai generale (sufixe sînt prea multe la aceste părți de vorbire) și mai clare (sufixe se confundă uneori cu desinențele și se modifică în flexiune), o asemenea referire poate servi în descrierea adverbului, care, ca parte de vorbire neflexibilă, are puține caracteristici formale; sufixele adverbiale sînt și mai puține la număr (*-este*, *-iș* sau *-iș* și *-(a)mente*), și lipsite de modificările pe care le aduce flexiunea. Caracterizarea unor clase din cadrul unor părți de vorbire prin mijloace de formare a cuvintelor o pot ilustra diversele categorii de numerale formate pe baza numeralului cardinal propriu-zis: numeralele fracționare sînt derivate cu sufixul *-ime* (*pătrime*), cele colective sînt compuse cu *tus-* (*tuspatru*), multiplicativele derivate cu prefixul *în-* și sufixul *-it* (*împătrit*) etc.; de asemenea, în cadrul pronumelui, pronumele de întărire sînt compuse din pronumele personal *însul* și forme conjuncte de dativ ale pronumelui reflexiv (*însuși*, *însuși*, *însine* etc.), iar cele mai multe pronume nehotărîte sînt compuse pe baza unor relative (exemple: *fiicare*, *oricare*, *oarecare*, *careva*). Problema de formarea cuvintelor este și clasificarea după formă a prepozițiilor și conjuncțiilor în simple și compuse.

LOCUȚIUNILE

§ 17. Cu valoarea unei părți de vorbire se poate folosi și un grup de cuvinte. Grupul de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat care are un înțeles unitar și se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire se numește locuțiune (vezi și § 4).

Se pot găsi locuțiuni echivalente cu toate părțile vorbirii afară de articol. Pentru studiul gramaticii noțiunea de locuțiune prezintă însă interes numai acolo unde analiza gramaticală a elementelor componente este mai greu de făcut. Asemenea situații se întîlnesc mai ales la adverb

(de exemplu : *din nou, de-a binelea, pe neașteptate*), prepoziție (de exemplu : *în afară de, în afara*) și conjuncție (de exemplu : *precum și, cu toate că, de vreme ce*), mai puțin la verb (de exemplu : *a-și aduce aminte, a ține minte, a băga seama*) și mai puțin la adjectiv (de exemplu : *fel de fel, ca aceea*). Ca exemple de locuțiuni substantivale se pot cita formații de la locuțiuni verbale, ca *aducere aminte, băgare de seamă* (de locuțiunile verbale se leagă și unele locuțiuni adjectivale : *băgător de seamă*). Pentru pronume s-ar putea vorbi de locuțiuni pronominale nehotărâte (*cine știe cine sau cine știe ce*), interogative (*ce fel de*) și de politețe (diverse formule ca *domnia-sa*). La numeral clasa numeralelor distributive și cea a numeralelor adverbiale sînt reprezentate numai de locuțiuni : *cîte doi, de două ori*. Grupurile de cuvinte cu valoare apropiată de interjecției sînt de fapt propoziții imperative (*Doamne iartă-mă! auzi colo!*) sau construcții incidente (*păcatele mele!*). În situațiile în care analiza elementelor componente este clară noțiunea de locuțiune nu este utilă din punct de vedere gramatical (de exemplu : *de geniu, de frunte, bun de gură; a închide ochii, a pune mîna, a tăia frunză cîinilor* etc.).

Locuțiunile pot prezenta diverse grade de sudură care merg de la limita cu îmbinările libere pînă la transformarea unora dintre ele în cuvinte compuse. Fostele locuțiuni pronominale *cineva* sau *fiecare*, adverbiale *altădată, astfel, devreme*, prepoziționale *împotriva, înaintea*, conjuncționale *așadar, deoarece, fiindcă* sînt astăzi cuvinte unice.

În general locuțiunile se caracterizează din punct de vedere lexical prin contopirea semantică a elementelor alcătuitoare, prin slăbirea sensului unora dintre acestea, prin limitele înlocuirii sinonimice a unor termeni. Unele locuțiuni sînt sinonime cu un singur cuvînt (de exemplu : *a băga seama = a observa, fel de fel = diverși*), dar nu orice sinonimie între un grup și un cuvînt este prin ea însăși dovada sau condiția caracterului locuțional : în această situație pot fi și grupuri care nu sînt locuțiuni (de exemplu : *a se duce la fund = a se scufunda, scaldat în soare = însorit* etc.), iar multe locuțiuni nu au echivalente simple (de exemplu : *în loc să, ca și cum, de-a lungul*). De asemenea, nu orice folosire figurată a unui cuvînt dă grupului în care apare caracter de locuțiune (de exemplu : *de aur* „blond” sau *de mătase* „mătăsos”, calificative pentru *păr*).

Din punct de vedere gramatical locuțiunile se caracterizează prin ordinea de obicei fixă a elementelor alcătuitoare și prin posibilitățile reduse de disociere (de intercalare a altor cuvinte). La locuțiuni formate pe baza unui cuvînt care aparține aceleiași părți de vorbire reprezentate de locuțiune e normal să se întîlnească trăsăturile gramaticale ale părții de vorbire respective ; de aceea nu e nimic deosebit în faptul că locuțiunile verbale, formate totdeauna pe baza unui verb, au forme de persoană, număr, timp, mod, diateză, caracter personal sau impersonal și pot primi orice compliniri ale unui verb. Pentru unitatea gramaticală a locuțiunii sînt concludente situațiile în care grupul se construiește într-un fel deosebit de elementele componente, de exemplu faptul că locuțiunea *a băga seama*, în interiorul căreia verbul tranzitiv *a băga* are un complement direct *seama*, poate fi tranzitivă în ansamblul ei față de alt complement

direct sau față de o completivă directă (*bag seama un lucru sau bag seama că..*).

Capacitatea de a da naștere la derivate este și ea, în general, o caracteristică a locuțiunilor, dar derivate de acest fel pot exista și de la grupuri care nu sînt locuțiuni (vezi § 5).

O caracteristică a locuțiunilor (dintre care unele au devenit cuvinte unice) este, de asemenea, aceea că în unele dintre ele se conservă arhaisme, fie de natură lexicală (exemple : *a nu avea habar, a-și veni în ori; de-a valma; deoarece*), uneori numai semantică (exemple : *a lua la rost; pe de rost*), fie de natură fonetică (exemple : *va să zică, precum*), fie de natură gramaticală (exemple : *de vreme ce, a pune pe roate*).

Recunoașterea sau nerecunoașterea caracterului de locuțiune a unui grup de cuvinte are consecințe importante pentru analiza sintactică a părților de propoziție și a propozițiilor subordonate (vezi § 514 și 754).

CATEGORIILE GRAMATICALE

§ 18. Părțile de vorbire flexibile suferă modificări formale prin care se exprimă noțiunile morfologice fundamentale numite categorii gramaticale. Categoriile gramaticale proprii limbii române sînt : genul, numărul, cazul, gradul de comparație, persoana, diateza, modul și timpul (prin fiecare dintre acești termeni se înțelege atît categoria respectivă, cît și forma prin care se exprimă categoria).

§ 19. **Genul.** În limba romînă sînt trei genuri : masculin, feminin și neutru. La substantivele nume de animate genul — masculin sau feminin — indică sexul ființelor : masculin *țaran* — feminin *țarancă*; la aceste substantive există în principiu o corespondență (cu destule excepții) între genul natural și cel gramatical. Gen gramatical au și substantivele nume de inanimate : genul specific pentru inanimate este genul neutru (exemplu : *scaun*), dar ele pot fi și masculine (exemplu : *sac*) și feminine (exemplu : *casă*), ceea ce se explică fie ca moștenire dintr-o epocă îndepărtată, cînd oamenii considerau animate unele obiecte inanimate (exemple : *mîna, luna*), fie ca rezultate ale analogiei cu animatele, (de exemplu, *cizmă* din magh. *csizma* a fost încadrat la genul feminin pentru că se termină în *-ă* ca majoritatea femininelor romînești).

În afară de substantiv, categoria genului se întîlnește la articol (*-l, -a*), adjectiv (*bun, bună*), pronume (*el, ea*), numeral (*doi, două*) și la o formă verbală — participiul (*lăudat, lăudată*), datorită căruia are forme de gen orice mod al diatezei pasive (*el este lăudat, ea este lăudată*). La aceste părți de vorbire categoria genului se explică prin referire la substantiv : unele țin locul substantivului (pronumele, numeralele în unele situații), altele îl însoțesc și îl determină, potrivit și forma după el (articolul, adjectivul, numeralele în unele situații, participiul).

Între substantiv și celelalte părți de vorbire care cunosc categoria genului există și deosebirea că substantivele sînt de un anumit gen și schimbarea acestuia înseamnă crearea altui cuvînt cu alt sens lexical (exemplu : *curcă — curcan* sau *cartel — cartelă*) sau măcar a unei variante

lexicale (exemplu : *basc — bască*), nu a unei forme flexionare, pe cînd la celelalte părți de vorbire schimbările după gen fac parte din flexiune : *doctoriță, lectoră* nu sînt forme ale substantivelor *doctor, lector*, ci alte unități lexicale, pe cînd *bună* este o formă a adjectivului *bun*.

Cu excepția substantivelor, la care genul neutru are și o desinență de plural specifică (*-uri*), la celelalte părți de vorbire forma acestui gen se caracterizează prin identitatea cu masculinul la singular și cu femininul la plural.

§ 20. N u m ă r u l. Prin cele două numere — singularul și pluralul — se arată dacă e vorba de unul sau de mai multe exemplare dintr-un obiect (la substantiv, *om — oameni*, și la celelalte părți de vorbire legate de substantiv : articol, *al — ai* ; adjectiv, *bun — buni* ; pronume, *acesta — aceștia* ; numeral, *întîiul — întîii*), respectiv de o acțiune săvîrșită de un singur autor sau de mai mulți (*mergea — mergeau*).

Dintre toate părțile de vorbire citate, la numeral categoria numărului este mai redusă : forme flexionare de număr au în bloc numai numeralele fracționare (exemplu : *pătrime — pătrimi*), numeralele ordinale de obicei în construcții greoaie (exemplu : *cei de-al doilea, cele de-al doilea*) și unele numerale cardinale cu flexiune substantivală : *zece, sută, mie, milion* etc.

La pronumele care au categoria persoanei, precum și la verb categoria numărului se împletește strîns cu persoana (vezi § 23). În ce privește numărul propriu-zis, la aceste părți de vorbire se întîlnesc unele întrebunțări speciale ale pluralului în locul singularului : pluralul autorului folosit în opere științifice, publicistice și oratorice, pluralul autorității sau al maiestății folosit în vechile acte oficiale, pluralul politeții, de adresare respectuoasă, și pluralul modestiei, de referire la persoana proprie în discuția cu un superior. Iată un exemplu din care se vede sfera acestor întrebunțări speciale ale pluralului : *noi* (pronume personal) *înșine* (pronume de întărire) *ne* (pronume reflexiv) *vom referi* (verb) *în lucrarea noastră* (adjectiv posesiv) *la cele susținute de Dumneavoastră* (pronume personal de politețe).

§ 21. C a z u l. Cazurile exprimă raporturile în care se găsește substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul sau participiul cu alte cuvinte din propoziție sau frază. În limba romînă sînt cinci cazuri : nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul. Totalitatea formelor cazuale (la ambele numere) reprezintă d e c l i n a r e a .

Valorile cazurilor se definesc sintactic. Nominativul este cazul subiectului, al numelui predicativ fără prepoziție, al apozitiei neacordate și al elementului predicativ suplimentar. Genitivul este cazul atributului cu valoarea fundamentală de exprimare a posesiei și cazul cerut de prepoziții ca *asupra* și *contra*. Dativul este cazul complementului indirect fără prepoziție și, în situații speciale, al unor atribute (la substantiv, după forme nearticulate, iar la pronume numai cînd este exprimat prin formele neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv) și al unor componente circumstanțiale de loc, de asemenea cazul cerut de trei cuvinte cu valoare de prepoziție (*datorită, grație, mulțumită*), la care se adaugă întrebunțarea formelor neaccentuate de dativ ale pronumelui personal după aceleași prepoziții și locuțiuni prepoziționale construite cu geni-

titiv. Acuzativul este cazul complementului direct, al unor componente circumstanțiale de loc, timp și mod fără prepoziție și cazul cerut de majoritatea prepozițiilor (*cu, de* etc.). Vocativul, fără să aibă funcțiunea de parte de propoziție, are rol sintactic, exprimând o chemare adresată cuiva.

Observație. Aproape toate aceste funcțiuni sintactice pot fi exprimate și altfel: apozitia poate sta în orice caz când e acordată, numele predicativ, atributul, complementele de diverse feluri și elementul predicativ suplimentar pot fi și prepoziționale; atributul neprepozițional poate sta și în genitiv și în dativ; complementul circumstanțial de loc fără prepoziție poate sta în dativ sau în acuzativ. Totuși, în linii mari, funcțiunile indicate mai sus pot caracteriza câte un caz, dacă se fac și precizări suplimentare, cum e precizarea că nominativul nu e cazul oricărui nume predicativ sau al oricărei apozitii, ci numai al numelui predicativ fără prepoziție și al apozitiei neacordate.

Acestea sînt valorile cazuale pe care le pot avea substantivul, pronumele propriu-zis și numeralul când este echivalent cu substantivul: toate valorile întîlnite la substantiv se găsesc și la pronume și la numerele echivalente cu substantivul, încît e suficientă descrierea pe larg a acestor valori o singură dată, în tratarea substantivului (la pronume sînt necesare în plus completări pentru valorile speciale ale unor forme neaccentuate ale pronumelui personal). La articol, adjectiv, adjectivele pronominale, numeralul echivalent cu un adjectiv și la participiu formele cazuale nu au aceleași valori, ci existența lor se explică prin potrivirea formală cu substantivul sau echivalentele lui.

§ 22. Gradul de comparație. Cu ajutorul comparației se arată gradul în care un obiect sau o acțiune prezintă o însușire, în raport cu alte obiecte sau acțiuni ori cu aceleași obiecte sau acțiuni în alte împrejurări. Gradul comparativ (care marchează o însușire în grad mai înalt, egal sau mai scăzut) și gradul superlativ (care arată o însușire în gradul cel mai înalt) se opun pozitivului (care reprezintă unitatea de referire a celorlalte două).

Gradele de comparație sînt o categorie constituită la adjective și la adverbe. În anumite situații comparația poate apărea și la alte părți de vorbire. Ea apare, de exemplu, destul de des la unele substantive care exprimă noțiuni comparabile, fie pentru că sînt nume de obiecte care pot fi considerate reprezentante-tip ale unor însușiri (*artist, filozof, negustor, tiran, copil* etc.):

Din cauza lipsei, poetul cel mai poet din Valahia este amenințat a-și închide ochii la spital. ALECSANDRI, S. 53.

Laura, Laura, judeci ca cea mai femeie dintre femei! CEZ. PETRESCU, I. I 9,

fie pentru că sînt nume de stări folosite în construcții cu verbul *a fi* (*foame, frică, frig*):

Ieri a fost foarte frig.

Mai neobișnuită este comparația la pronume, dar e posibilă în situațiile în care pronumele are valoare adjectivală sau măcar apropiată

de adjectiv; dintre acestea este mai cunoscut comparativul lui *ceva* (adjectival):

Dă poroncă să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, după cum pășise și alți pețitori, poate mai ceva decât a-ceștia. CREANGĂ, P. 249.

Chiar și la interjecții se poate întâlni comparația:

Vai de cel ce se smîntește, dar mai vai de cel prin care vine sminteala! CREANGĂ, A. 142.

În toate aceste situații apariția unor grade de comparație se explică prin sensul lexical al cuvintelor respective și de aceea nu este greșită. La numeralul ordinal *întîi* cu valoare adverbială comparativul, care pare imposibil din punct de vedere logic, se explică prin faptul că (*mai*) *întîi* capătă sensul adverbului (*mai*) *înainte*; comparativul *mai întîi* (*și-ntîi*) este foarte obișnuit și e literar:

Și cum ajunge la fîntînă scoate mai întîi furca de unde-o avea strînsă. CREANGĂ, P. 96.

Și la numeralul ordinal *primul* cu valoare adjectivală apariția comparației în construcții de tipul *calitatea cea mai prima* se poate explica prin modificarea sensului lexical în „bun, grozav”. Totuși construcțiile de acest fel aparțin numai vorbirii neîngrijite; în literatura artistică ele sînt folosite în vorbirea personajelor sau în vorbirea indirectă liberă:

Dănilă alege brînză cea mai prima. SADOVEANU, O. XVI 116.

§ 23. Persoana. Unele pronume (cele personale, reflexive, posesive și de întărire) și unele moduri ale verbului (numite tocmai de aceea personale: indicativul, conjunctivul, optativ-condiționalul, imperativul și prezumtivul) au forme de persoană pentru a arăta că se referă la vorbitor (persoana I), la cel căruia i se adresează vorbitorul (persoana a II-a) sau la altă persoană decît cele două (persoana a III-a).

Categoria persoanei pune unele probleme strîns legate de categoria numărului, în ce privește raportul dintre conținutul formelor personale de plural și formele corespunzătoare de singular. Numai persoana a III-a prezintă raportul obișnuit dintre singular și plural: persoana a III-a plural desemnează un grup de mai multe persoane a III-a singular. Persoana a II-a plural este în această situație numai cînd desemnează un grup de față („tu și tu”), dar ea poate însemna și „tu și el” sau „tu și ei”, desemnînd un grup de diferite persoane în care se include persoana interlocutorului. Persoana I plural este totdeauna un plural inclusiv: include persoana vorbitorului într-un grup cu alte persoane (*noi* nu este pluralul lui *eu*, ci înseamnă „eu și tu”, „eu și el” etc.).

Persoana gramaticală nu corespunde totdeauna persoanei reale. La toate cuvintele care au categoria persoanei există, pe de o parte, forme de persoană gramaticale care exprimă o persoană nedeterminată sau generală, de exemplu persoana a II-a singular:

Însă vai de omul care se ia pe gînduri! Uite cum te trage pe furiș apa la adînc; și din veselia cea mai mare cazii deodată în uricioasa întristare. CREANGĂ, A. 36,

pe de altă parte întrebuintări afective ale unor persoane în locul altora, de exemplu persoana a III-a în locul persoanei I :

Dar mamița adaugă :

— *Dar pe mamița n-o pupi?*

— *Pe tine nu vreau ! zice Goe cu humor.* CARAGIALE, O. I 270

sau persoana I plural în locul persoanei a II-a (de ambele numere) sau a III-a singular :

Dar cocoana, luînd în brațe pe favorit și mîngîindu-l cu toată duioșia :

— *Vai de mine ! cum crezi d-ta? ... Noi sîntem băieți cumiști și binecrescuți.. Noi nu sîntem mojici ca Bismarck.* CARAGIALE, O. II 96—97.

§ 24. Diateza, modul și timpul sînt categorii care apar numai la verb (de aceea nu e necesar să fie dezvoltate în capitolul de față, care cuprinde mai ales probleme generale, comune mai multor părți de vorbire ; ele trebuie totuși amintite pentru a avea imaginea completă a categoriilor gramaticale ale limbii romîne).

Diateza exprimă raportul dintre acțiune și autorul ei. Diateza activă arată că acțiunea este făcută de subiectul gramatical, iar diateza pasivă că acțiunea este suferită de subiectul gramatical (subiectul logic putînd fi exprimat printr-un complement de agent). Diateza reflexivă este mai puțin constituită ; verbele construite cu pronume reflexive sînt adesea de fapt active (dar se caracterizează prin faptul că acțiunea îndeplinită de subiectul gramatical se răsfrînge tot asupra lui) sau pasive. Valorile proprii diatezei reflexive exprimă interesarea la acțiune a subiectului gramatical.

Modul arată felul cum prezintă vorbitorul acțiunea exprimată de verb. La modurile personale această prezentare este făcută din punctul de vedere al realizării acțiunii : ele arată dacă acțiunea este reală, realizabilă (aici pot interveni și nuanțe suplimentare : acțiune dorită, poruncită sau presupusă) sau ireală. Modurile nepersonale prezintă acțiunea ca nume (infinitivul și supinul), ca însușire (participiul) și ca acțiune desfășurată în strînsă dependență de alte moduri (gerunziul).

Timpul datează acțiunea ; el exprimă momentul în care se petrece acțiunea fie prin raportare la momentul vorbirii (timpurile absolute), fie prin raportare la alt moment, trecut sau viitor (timpurile relative).

Totalitatea formelor verbale de persoană, număr, timp, mod și diateză poartă numele de c o n j u g a r e.

§ 25. Admiterea existenței diverselor categorii gramaticale depinde de exprimarea lor formală (vezi § 26). Limba romînă nu are categoria morfologică a aspectului la verb, întrucît caracterul imperfectiv sau perfectiv al unei acțiuni nu se exprimă într-o formă organizată : aspectul se exprimă în limba noastră fie prin mijloace lexicale (*a merge față de a umbla*), destul de rar prin formații cu prefixe (*a adormi față de a dormi*), fie prin îmbinări cu verbe care exprimă lexical ideea de începere, continuare sau terminare a acțiunii (*începe a plînge*), fie prin unele valori ale timpurilor (imperfectul față de perfectul simplu).

La categoriile recunoscute există situații marcate clar și altele interpretate prin analogie, după funcțiunea identică cu aceea a unor forme

specifice. Însuși caracterul flexibil sau neflexibil al unei părți de vorbire în ansamblu sau al unor cuvinte poate fi mai evident sau mai puțin evident. De exemplu, deși adjectivul este în general o parte de vorbire flexibilă, cu forme de gen, număr și caz, nu toate adjectivale au flexiune completă după toate aceste categorii (*bun, bună*, pl. *buni, bune*), ci există unele cu forme mai puține (deosebesc genul numai la singular: *drag, dragă* — pl. *dragi*; numai la plural: *tenace* — pl. *tenaci, tenace* sau numai la genitiv-dativ singular: *mare* e singular pentru toate genurile la nominativ-acuzativ, numai masculin și neutru la genitiv-dativ, iar *mari* e plural pentru toate genurile și singular feminin în cazul genitiv-dativ) și altele complet invariabile (*gri*). De asemenea există adjective care din motive lexicale, de sens sau origine, nu au grade de comparație.

Categoria cazului caracterizează substantivul, dar la nici un substantiv nu sînt marcate formal cele cinci cazuri. Prin forma propriu-zisă a substantivului (articulat sau nearticulat) se pot exprima cel mult trei cazuri ale singularului: nominativ-acuzativul, genitiv-dativul și vocativul. Deosebirea dintre unele forme cazuale omonime ale substantivului se poate stabili însă prin referire la pronumele personal, ale cărui forme cazuale sînt mai clar diferențiate: faptul că prepoziții ca *de, la* etc. se construiesc cu acuzativul și nu cu nominativul se vede din construcțiile cu pronume (*de mine, la tine* etc.), de asemenea faptul că *datorită* se construiește cu dativul, nu cu genitivul (*datorită mie*). Și la pronume există forme nediferențiate pentru exprimarea cazurilor: la pronumele de politețe *dumneavoastră*.

Unele cuvinte nu au toate categoriile gramaticale specifice clasei lor. Uneori lipsa se explică prin sensul lexical (vezi și § 4). Când lipsa este de ordin pur gramatical se vorbește de cuvinte defective de anumite forme, de exemplu substantive defective de număr, verbe defective de anumite moduri, timpuri sau persoane.

§ 26. Categoriile gramaticale se exprimă prin modificarea structurii morfologice a cuvîntului, prin unele mijloace fonetice și prin mijloace analitice. Adesea se folosesc simultan elemente de tipuri diferite, de exemplu desinențe și alternanțe fonetice (pluralul *cojoace* față de singularul *cojoc*) sau modificări pur morfologice și cuvinte ajutătoare (conjunctivul cu *să* la prezent persoana a III-a). Între diversele categorii de mijloace există și treceri de la una la alta: fosta desinență *-i* este interpretată azi ca palatalizare a consoanei precedente, încît formele nominale sau verbale respective apar realizate prin alternanță consonantică; articolul hotărît, cuvînt ajutător, face corp comun, în majoritatea situațiilor, cu cuvîntul însoțit, confundîndu-se cu un afix.

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A CUVINTELOR

§ 27. Din examinarea cuvintelor *parte, părtaș, împărți* și a formelor fiecăruia dintre ele (*părți, părtași, împărțim, împărțea, împărțise* etc.) se constată pe de o parte că între ele există un element comun *-part-* (*părtsau -părț-*, vezi § 28), pe de alta că există diferențe de formă de la

unul la altul și că de aceste diferențe de formă sînt legate diferențe de sens lexical sau gramatical.

În structura unui cuvînt se pot distinge elementele constante de elementele variabile și elementele cu valoare lexicală de cele cu valoare gramaticală.

Orice cuvînt are o r ă d ă c i n ă, la care se pot adăuga prefixe, sufixe și desinențe, cuprinse sub denumirea generală de a f i x e. Rădăcina este purtătoarea sensului lexical; afixe pot fi lexicale sau gramaticale (desinențele sînt afixe exclusiv gramaticale, prefixele sînt, cu unele excepții, pur lexicale, dar sufixele sînt și lexicale și gramaticale).

Observații. 1. Pentru orice element care intră în structura morfologică a unui cuvînt (rădăcină sau afix) se folosește uneori termenul *morfem*. Alteori acest termen este folosit cu alte înțelesuri: fie ca sinonim cu termenul *afix*, fie ca termen generic pentru desemnarea oricărui element (afixe, alternanțe fonetice, accent, intonație, cuvinte ajutătoare, chiar *topica*), prin care rădăcinile se transformă în cuvinte și prin care pot fi exprimate diversele categorii gramaticale; aceste două înțelesuri se deosebesc de primul prin faptul că exclud deopotrivă rădăcina din rîndul morfemelor.

2. *Terminația* nu este o noțiune legată de structura morfologică a cuvintelor, întrucît nu este vorba de o valoare definită într-un anumit fel: terminație poate fi și sufixul *-itor* din *gînditor*, și desinența *-m* din *gîndeam*, și *-d* din rădăcina lui *gînd*. De aceea acest termen poate fi acceptat numai pentru elemente care nu sînt privite din punctul de vedere al structurii interne, al formării cuvintelor și al flexiunii.

Rădăcina împreună cu sufixe sau prefixe formează o t e m ă. Tema este deci o grupare de elemente din structura unui cuvînt.

§ 28. R ă d ă c i n a este elementul neanalizabil din punct de vedere morfologic comun mai multor cuvinte cu sens înrudit (care pot aparține unor părți de vorbire diferite, dar alcătuiesc o familie). La cuvintele flexibile rădăcina nu constituie de obicei singură un cuvînt sau o formă gramaticală (vezi rădăcina *-part-* din exemplele date la § 27), ci i se adaugă unul sau mai multe afixe (*parte, părtaș, împărți*); pentru situațiile în care unele forme flexionare se confundă cu rădăcina vezi § 33.

Caracteristica de element comun mai multor cuvinte pe care o are rădăcina poate fi ascunsă uneori de alternanțele fonetice (vezi și § 37): de exemplu, rădăcina *-part-* apare drept *-părt-* în *părtaș* și drept *-părț-* în *împărți*. În unele situații există chiar modificări fonetice mai mari (fără caracter de alternanțe), explicabile din punct de vedere istoric; de exemplu, modificările produse în consoana finală a rădăcinii unor verbe înaintea sufixului perfectului simplu *-se-*: *d, t, n* dispar (*arde — arse, scoate — scoase, pune — pusei*), iar *c, g* sau dispar (*zice — zise, înțelege — înțelegese*) sau devin *p* (*coace — coapse, frige — fripse*).

La unele cuvinte rădăcina a suferit în evoluția ei modificări care au dus la crearea a două serii de forme flexionare mult deosebite: în această situație sînt verbele cu serii de forme diferite rezultate din diferența de accentuare (*a lua, a mînca, a usca*); aceste cuvinte au flexiune neregulată din cauza modificărilor fonetice mari ale rădăcinii. La alte cuvinte neregularitățile de flexiune datorate rădăcinii nu sînt de

natură fonetică, ci reprezintă resturi izolate ale unor procedee morfologice din limba latină : verbe la care unele forme au rădăcina reduplicată (*a da, a sta*) sau substantive cu plurale ca *oameni* față de *om*. Neregularitatea cea mai mare în privința flexiunii o prezintă verbul *a fi*, cu rădăcini diferite (*sînt, este, era, fu, fost*).

În general evoluția fonetică a unor cuvinte a dus la modificări care îngreuiază analiza rădăcinii (de exemplu : flexiunea pronumelui personal *el, ea* sau flexiunea verbului *a avea*) și chiar recunoașterea unității lexicale — căreia îi aparține o formă (de exemplu faptul că auxiliarul viitorului *voi, vei, va, vom, veți* reprezintă forme specializate de prezent ale verbului *a vrea*).

§ 29. **Prefixele.** Se numește prefix afixul adăugat înaintea rădăcinii (exemple : *în-* din *împărți* sau *înflori* ; *des-* din *desface*). Prefixele au în limba română numai valoare lexicală, de elemente cu care se formează cuvinte noi (fie numai cu ajutorul prefixelor : *încrede, desface, răscruce*, fie cu adăugarea simultană a unor sufixe în așa-numitele derivate parasintetice : *înflori*).

Există însă și situații în care valoarea unor prefixe este foarte apropiată de valoarea unor elemente gramaticale. De exemplu, prefixe ca *stră-, extra-, ultra-, arhi-, hiper-* formează adjective cu înțeles de superlative : *străvechi, extrafin, ultraeleganț, arhiplin, hipersensibil*. Unele prefixe au valoare aspectuală : *a-* în *adormi*. Datorită faptului că unele moduri verbale (gerunziul, participiul și supinul) primesc prefixul negativ *ne-*, spre deosebire de toate celelalte moduri care se construiesc cu adverbul *nu* (de exemplu : *a nu ști, nu știu, n-am știut* față de *neștiind, neștiut*), se creează impresia că flexiunea verbală cuprinde forme negative.

§ 30. **Sufixele.** Se numesc sufixe pe de o parte toate afixele cu valoare lexicală adăugate după rădăcină (acestea sînt sufixe lexicale, care formează cuvinte noi : *-aș* din *părtaș*), pe de altă parte unele afixe cu valoare morfologică adăugate tot după rădăcină sau după sufixele lexicale (acestea sînt sufixe gramaticale, care intră în alcătuirea unor forme flexionare). Sufixele gramaticale — morfologice sau flexionare — exprimă în limba română modul și timpul la verbe : de exemplu, modul gerunziu se formează cu sufixul *-înd* sau *-înd* (*cîntînd, citînd*), timpul imperfect, după conjugări, cu sufixul *-a* sau *-ea* (*cîntam, băteam, citeam*). O formă verbală se poate realiza și cu două sufixe gramaticale, de exemplu mai mult ca perfectul comportă sufixul perfectului simplu, care e, după conjugări, *-a, -i, -î, -u* sau *-se*, urmat de sufixul mai mult ca perfectului *-se* : *băt-u-se, scri-se-se*.

La limita dintre sufixele gramaticale și cele lexicale este sufixul *-isim* care formează superlativul unor adjective ca *rarisim, simplisim*. Acest tip nu este însă răspîndit, încît adjectivele respective dau impresia unor cuvinte aparte față de pozitivul lor.

§ 31. **Tema.** Rădăcina împreună cu prefixele și sufixele alcătuiesc tema. După cum sufixele sînt lexicale sau gramaticale, se distinge tema lexicală comună întregii flexiuni a unui cuvînt de tema specifică unui timp : astfel, *împărți(i)* este tema comună întregii flexiuni a verbului *împărți*, în timp ce *împărtea-* este tema specială a imperfectului

(*împărteam, împărțeari* etc.), iar *împărțise*- tema mai mult ca perfectului (*împărțisem, împărțiseși* etc.).

Spre deosebire de rădăcină, tema este comună deci numai formelor unuia și aceluiași cuvânt; în familia cuvântului *parte* există o rădăcină comună *part-*, din care se creează o mulțime de teme: *părtaș-, împărți(i), împărțeară(ă), împărțeaș-* etc., caracteristice pentru câte un cuvânt.

Tema poate suferi alternanțe fonetice, atât în rădăcină, cât și în sufixele lexicale: *împarte* față de *împărți*, *împărțeară* față de *împărțeli*. La fel ca la unele rădăcini, modificările fonetice explicabile din punct de vedere istoric pot ascunde unitatea temei într-o paradigmă, de exemplu tema prezentului indicativ.

Există situații când în flexiune se produc schimbări de temă prin înlocuirea unui sufix lexical cu altul (este vorba de fapt de împletirea unor forme de la cuvinte originar diferite): astfel, substantivele formate cu sufixul diminutival *-ică* au pluralul în *-ele* (*floricică — floricele*), adjectivele formate cu sufixul diminutival *-el* au femininul singular în *-ică*, iar femininul plural în *-ele* (*ținerel, ținerică, tinerele*).

Ca și rădăcina, tema nu constituie de obicei singură un cuvânt. *ci* și *i* se adaugă desinențe (singurele afixe care nu intră în alcătuirea temei).

§ 32. **Desinențele.** Se numesc desinențe afixele gramaticale care se adaugă după rădăcină sau după temă pentru a arăta: numărul și cazul la substantive; genul, numărul și cazul la adjective; persoana (și numărul) la verbe. Astfel, la singularul *bas* se adaugă desinența *-e* pentru a forma pluralul *basme*. La masculinul *bun* se adaugă desinența *-ă* pentru femininul *bună*, care la genitiv-dativ singular și la plural înlocuiește desinența *-ă* cu *-e*: *bune*. La mai mult ca perfectul *împărțise* se adaugă desinența *-m* pentru persoana I, *-și* pentru persoana a II-a singular etc.

O formă gramaticală nu poate avea decât o singură desinență. De obicei desinența este formată dintr-un singur sunet (*-e, -ă, -m*), unele au însă un corp mai mare (exemplu: *-uri*) și chiar o structură analizabilă. De exemplu, în actualele desinențe de persoana I și a II-a plural la perfectul simplu *-răm, -răți*, adevăratele desinențe personale sînt numai *-m* și *-ți*: *-ră* era numai desinența persoanei a III-a plural a perfectului simplu, dar de acolo s-a extins și la celelalte două persoane la același timp și număr, precum și la toate persoanele pluralului de la mai mult ca perfect. Desinențele verbale folosite la unele persoane ale prezentului indicativ și conjunctiv și ale imperativului *-ez, -ezi, -ează, -eze* sau *-esc, -ești, -ește, -ească*, care sînt desinențe întrucît caracterizează anumite persoane, nu un timp sau mod în întregime ca sufixele gramaticale, sînt și ele analizabile într-un element *-ez-* sau *-esc-* urmat de desinențele propriu-zise.

§ 33. În flexiunea unor cuvinte pot exista forme alcătuite din rădăcină sau temă la care nu se adaugă nimic. În asemenea situații se vorbește de sufixul gramatical zero sau de desinența zero, pentru că, față de alte forme cu sufixe gramaticale sau cu desinențe exprimate, lipsa acestor mărci formale constituie ea însăși o marcă de diferențiere a unor forme de altele.

Față de formele de plural *gînduri, degetare*, singularul substantivelor citate prezintă forme cu desinența zero : *gînd* (egală cu rădăcina), *degetar* (egală cu tema : rădăcină + sufix lexical). Față de toate celelalte persoane ale timpului respectiv, persoana a III-a singular la imperfect, perfectul simplu și mai mult ca perfect se caracterizează prin desinența zero : *mergeam, mergeai*, dar *mergea* ; *mersei, merseși, merse* ; *mersesem, merseseși, mersese*. Față de formele de persoana I plural *tăcem* sau *fugim*, care au și sufix temporal (-é-, -i-) și desinență personală (-m), formele de persoana I singular *tac, fug* au și sufix și desinență zero.

§ 34. Distincția dintre diversele elemente din structura morfologică a unui cuvînt și dintre valorile unui element nu este totdeauna clară și netă. Există situații cînd același afix are în același timp două sau chiar trei valori diferite în structura cuvîntului (vezi și § 5) : sufix lexical și desinență ; sufix gramatical și desinență : sufix lexical și sufix gramatical ; sufix lexical, gramatical și desinență. Exemple :

Într-un substantiv cum e *poetă*, -ă este pe de o parte sufix lexical, de formare a unui substantiv feminin (altul decît substantivul masculin *poet* ; cf. *doctoriță* față de *doctor*), pe de alta desinență de nominativ-acuzativ singular (forma pentru genitiv-dativ singular și pentru toate cazurile la plural este *poete*).

În forma de persoana a III-a a conjunctivului prezent (*să cînte*, -e este și sufixul gramatical al modului conjunctiv timpul prezent (deosebește prezentul conjunctiv de prezentul indicativ *cîntă*), dar și desinența de persoana a III-a singular și plural (deosebește aceste persoane de celelalte persoane ale conjunctivului prezent : *să cînt* etc.).

În verbul *cumînți*, -i este sufix lexical de formare a unui verb și sufix gramatical care marchează modul infinitiv (și prezentul indicativ, perfectul simplu) față de alte moduri, de exemplu față de indicativul imperfect *cumînțea*.

În forma de persoana a III-a a indicativului prezent *acordă*, -ă reprezintă sufixul lexical de formare a unui verb de conjugarea I (este o variantă a sufixului -a care marchează verbul *acorda* față de substantivul *acord*), dar este și sufixul gramatical al prezentului indicativ (față de prezentul conjunctiv *să acorde*) și desinența persoanei a III-a singular și plural (față de *acord, acorzi, acordăm, acordați*).

În împrejurări de acest fel, în care un sufix (lexical sau gramatical) se confundă cu o desinență, se ajunge ca tema cuvîntului respectiv să difere în cursul flexiunii. Astfel, deși un sufix gramatical trebuie, în principiu, să caracterizeze toate persoanele unui timp sau mod, la indicativul prezent al unui verb de conjugarea I cum e *acordă* se constată următoarea situație : forma de persoana I singular *acord* are sufix și desinență zero ; la persoana a II-a *acorzi* sufixul e tot zero, iar fosta desinență s-a confundat cu alternanța consonantică ; la persoana a III-a singular și plural *acordă* sufixul este, după cum s-a arătat mai sus, contopit cu desinența (și cu sufixul lexical) ; numai la persoana I și a II-a plural *acordăm, acordați* există exprimate și sufixul temporal (dar în două variante : -ă- și -a-) și desinența personală (-m și -ți).

§ 35. În structura unor cuvinte se pot întâlni elemente de formare care se lasă mai greu încadrate în categoriile de afixe general recunoscute. În această situație este, de exemplu, *-a* : la adverbe și locuțiuni adverbiale (*acuma, aicea, de-a binelea*), unde nu are un sens lexical sau gramatical sesizabil ; la numeralele ordinale (*al doilea*), unde este parte constitutivă a formei acestei specii de numeral ; la unele pronume, relative, nehotărâte și demonstrative, și la unele numerale cardinale, de cele mai multe ori ca marcă a valorii pronominale față de valoarea adjectivală (genitiv-dativ : *căruia, altuia, amîndurora*), uneori în legătură și cu topica (la *acesta* ca adjectiv). În aceeași categorie ar putea fi pus elementul *-ia* care întărește valoarea demonstrativă a unor adverbe (*acolo-ia*) sau pronume (*asta-ia*), dar acesta se deosebește de *-a* prin faptul că e mai separat de cuvîntul însoțit. Greutatea calificării elementelor de acest fel se datorește atît lipsei de claritate a rolului îndeplinit, cît și caracterului neunitar al valorilor unui element și al grupului de elemente parțial asemănătoare.

Observație. Pentru elementele de acest fel (*-a, -ia*) se folosește de obicei termenul *particulă*, care însă e lipsit de conținut precis și are și alte întrebuințări (apare folosit și pentru cuvinte ca adverbele de afirmație și de negație *da, nu* etc., adverbul interogativ *oare* etc.).

MIJLOACE FONETICE FOLOSITE ÎN FLEXIUNE

§ 36. Elemente de ordin fonetic folosite în flexiune pentru a diferenția formele gramaticale ale unui cuvînt sînt alternanțele fonetice, accentul și intonația. Ele apar fie alături de alte mărci ale unei forme (împreună cu modificări produse în forma unui cuvînt prin afixele gramaticale), fie ca mărci exclusive.

Observație. Cu valoare gramaticală, dar fără să marcheze propriu-zis forme gramaticale, se folosește și cantitatea : lungirea și dublarea sunetelor exprimă ideea de intensitate, apropiată de superlativ sau de aspect, dar nu creează forme flexionare ale cuvintelor respective (vezi și § 6).

§ 37. Alternanțele fonetice. Se numesc alternanțe fonetice variațiile suferite de foneme în diferite forme gramaticale ale aceleiași cuvînt (sau în cuvintele, derivate, din aceeași familie). De exemplu, vocala *ă* alternează cu *e* în *măr — meri, băț — bețe, spăl — speli* ; consoana *k* alternează cu *č* în *ac — ace, plec — pleci — plece*. Există alternanțe cu doi termeni (*k/č*) și cu trei termeni (*a/ă/e* în *văd — vezi — vadă*).

Alternanțele vocalice se produc între vocale (de exemplu alternanța *ă/e* citată mai sus) sau între vocale și diftongi : *e/ea* în *negru — neagră* și *o/oa/u* în *rog — roagă — rugăm*. Ele au loc mai ales în rădăcini, ca în toate exemplele date pînă acum, și în sufixe lexicale (de exemplu, în *amețeală — amețeli, lemnos — lemnoasă*). Alternanțele vocalice apar de obicei împreună cu alte modificări produse în forma cuvîntului și prin afixe diferite sau prin alternanțe consonantice. În limba literară ele pot constitui numai în mod excepțional singura marcă a unei forme : în flexiunea verbului

a preceda formele *precedă* (persoana a III-a singular și plural a indicativului prezent) și (*să*) *preceadă* (aceleași persoane la conjunctivul prezent) se deosebesc numai prin alternanța vocalică din interiorul temei; cf. și flexiunea pronumelui demonstrativ sg. m. *acesta*, f. *aceasta*.

Alternanțele consonantice se produc mai ales la sfârșitul cuvîntului, afectînd consoana finală a temei (de exemplu *ac* — *ace* sau *plec* — *pleci*); mai rar se modifică o consoană inițială a unui grup de la sfârșitul temei (de exemplu *albastru* — *albaștri*). De cele mai multe ori unul dintre termenii unei alternanțe consonantice este o consoană finală palatalizată rezultată din contopirea (numită adesea fuziune) cu fosta desinență *-i*: există alternanțe consonantice între ai căror termeni deosebirea constă numai în timbrul suplimentar palatal (*cutez* — *cutezi*) și altele la care consoana nepalatalizată se opune unei consoane palatalizate diferite (*obraz* — *obraji*); în ambele situații această contopire face ca alternanța consonantică să fie simțită drept marcă flexionară neînsoțită de afix. Uneori palatalizarea unei consoane a mers pînă la dispariția ei: consoana propriu-zisă a dispărut și fostul ei timbru palatal s-a păstrat ca element semivocalic; așa sînt alternanțele *n/i* în *spun* — *spui*, *l/i* în *cal* — *cai* și *r/i* în *pier* — *piei*.

Alternanțele fonetice se pot produce în toate cuvintele care prezintă condiții fonetice identice (alternanța *k/č*) sau numai la unele dintre ele: a) numai la unele părți de vorbire (alternanțele *n/i* sau *r/i* la verb) sau numai la unele clase gramaticale din cadrul unei părți de vorbire (alternanța *a/ă* sub accent apare la substantiv numai la substantivele feminine); b) numai la cuvinte mai vechi, eventual la neologisme mai răspîndite sau apropiate de unele cuvinte vechi (alternanțele vocalice *e/ea*, *o/oa*, *a/ă* accentuat sînt rare la cuvinte noi; repartiția alternanțelor consonantice *z/zʰ* și *z/jʰ* privește deosebirea dintre cuvinte vechi ca *obraz* — *obraji* și noi ca *vietnamez* — *vietnamezi*). De aceea nu se pot da reguli absolute cu privire la condițiile de apariție a unei alternanțe.

Observație. Într-o fază mai veche a limbii alternanțele fonetice au fost condiționate de anumite poziții ale fonemelor în cuvînt. De exemplu, cuvinte ca *vacă*, *mic* etc., care prezintă astăzi alternanța *k/č*, aveau în limba latină în toate formele lor fonemul *k*, dar înaintea unui *e* sau *i* consoana oclusivă velară *k* a devenit, prin asimilare, semioclusiva prepalatală *č*. Astăzi alternanța *k/č* nu mai este condiționată fonetic (de la *a marca* indicativul prezent e *marchez* cu *č* (nu *č*)+*e*), ci apare numai ca mijloc de deosebire a unor forme gramaticale: în forme ca *dinamici*, *colhoznici*, plurale ale unor cuvinte noi, *č* nu mai este condiționat de o vocală următoare (*-i* este aici numai literă ajutătoare, semn grafic al rostirii literei *c* drept *č*), dar cuvintele respective se supun tipului de plural al cuvintelor mai vechi.

Și astăzi există condiții fonetice de care se leagă unele alternanțe. Pentru alternanțele vocalice interesează accentul (*o* accentuat alternează cu *u* neaccentuat: *rog* — *rugăm*), vocala din silaba următoare (*e* accentuat alternează cu *ea* cînd în silaba următoare este un *ă*: *negru* — *neagră*), consoana precedentă și un sunet următor (*ă* alternează cu *e* după consoane labiale și înaintea unei consoane palatalizate sau a unei silabe în care sînt vocalele *e*, *i*: *măr* — *meri*, *măr* — *mere*). Dar multe alternanțe nu mai au caracter obligatoriu în condițiile date. Există chiar verbe vechi la care s-a reintrodus *o* neaccentuat în flexiune: *dormi*, *dormim* (față de formele vechi și regionale *durmi*, *durmim* etc. ca *muri*, *murim*). În neologisme *e* accentuat

se poate menține așa și când e urmat de *ă* : adjectivele feminine *modernă, grotescă* (dar *pito-rească*), verbe ca *posedă* etc. La unele verbe noi s-a aplicat alternanța *o/oa* (ex. *convoacă*), prin analogie cu verbele vechi, la cele mai multe însă nu (ex. *evocă, aprobă, denotă*).

Pentru a avea imaginea de ansamblu a alternanțelor folosite în flexiunea diferitelor cuvinte, dăm aici lista completă a alternanțelor care vor fi urmărite apoi la fiecare parte de vorbire.

Alternanțe vocalice

- a/ă* accentuat : subst. *carte — cărți*; adj. *călare — călări*; verb *arăt — arată*
 neaccentuat : verb *tac — tăcem*
- a/e* : subst. *fată — fete*; adj. *deșert — deșartă*; verb *șed — șade*
- ă/e* accentuat : subst. *măr — meri*
 neaccentuat : subst. *sămînță — seminte*; adj. *proaspăt — proaspeți*;
 verb *apăr — aperi*
- a/ă/e* : verb *spăl — speli — spală*
- e/ea* : subst. *seară — seri*; adj. *negru — neagră*; verb *merg — meargă*
- e* neaccentuat/*i* : verb *vin — venim*
- î/ă* neaccentuat/*a* : verb *rămîn — rămăsei — rămas*
- î/i* : subst. *vînă — vine*; adj. *vînat — vineți*; verb *vînd — vinzi*
- o/oa* : subst. *os — oase*; adj. *frumos — frumoasă*; verb *dorm — doarme*
- o/u* accentuat : numeral *amîndoi — amînduror*
 neaccentuat : subst. *soră — surori*
- o/oa/u* : adj. *tot — toată — tuturor*; verb *joc — joacă — jucăm*

Alternanțe consonantice

1. Variază consoana de la sfîrșitul temei :

a) termenul al doilea este corespondentul palatalizat al primului termen :

- b/bⁱ* : subst. *corb — corbi*; adj. *alb — albi*; verb *întreb — întrebi*
- f/fⁱ* : subst. *vătaf — vătafi*; adj. *amorf — amorfi*; verb *triumf — triumfi*
- h/hⁱ* : subst. *monah — monahi*; adj. și subst. *valah — valahi*
- j/jⁱ* : subst. *vrej — vreji*
- l/lⁱ* : subst. *general — generali*; adj. *real — reali*; verb *spăl — speli*
- m/mⁱ* : subst. *pom — pomi*; adj. *legitim — legitimi*; verb *tem — temi*

<i>n/nⁱ</i> :	subst. <i>an — ani</i> ; adj. <i>bătrîn — bătrîni</i> ; verb <i>adun — aduni</i>
<i>p/pⁱ</i> :	subst. <i>lup — lupi</i> ; adj. <i>scump — scumpi</i> ; verb <i>rup — rupi</i>
<i>r/rⁱ</i> :	subst. <i>par — pari</i> ; adj. <i>doritor — doritori</i> ; verb <i>scutur — scuturi</i>
<i>ș/șⁱ</i> :	subst. <i>tovarăș — tovarăși</i> ; adj. <i>oacheș — oacheși</i> ; verb <i>îngrăș — îngrăși</i>
<i>t/tⁱ</i> în grupul <i>șt/ștⁱ</i> :	subst. <i>pește — pești</i>
<i>t/tⁱ</i> :	subst. <i>sof — sofi</i> ; adj. <i>lunguiet — lunguieti</i> ; verb <i>curăț — curăți</i>
<i>v/vⁱ</i> :	subst. <i>morcov — morcovi</i> ; adj. <i>firav — firavi</i> ; verb <i>rezolv — rezolvi</i>
<i>z/zⁱ</i> :	subst. și adj. <i>burghez — burghezi</i> ; verb <i>cutez — cutezi</i>

b) termenul al doilea este o consoană diferită de prima :

<i>d/zⁱ</i> :	subst. <i>brad — brazi</i> ; adj. <i>crud — cruzi</i> ; verb <i>văd — vezi</i>
<i>g/gⁱ</i> :	subst. <i>fag — fagi</i> ; adj. <i>drag — dragi</i> ; verb <i>merg — mergi</i>
<i>k/č</i> :	subst. <i>sac — saci</i> ; adj. <i>mic — mici</i> ; verb <i>plec — plecă</i>
<i>s/șⁱ</i> :	subst. <i>urs — urși</i> ; adj. <i>frumos — frumoși</i> ; verb <i>cos — coși</i>
<i>t/tⁱ</i> :	subst. <i>bărbat — bărbați</i> ; adj. <i>lat — lați</i> ; verb <i>scot — scoți</i>
<i>z/jⁱ</i> :	subst. <i>obraz — obraji</i> ; adj. <i>viteaz — viteji</i> .

În această categorie intră și alternanțele dintre o consoană și semi-vocala *î* (la care s-a ajuns prin muierea consoanei precedente) :

<i>l/î</i> :	subst. <i>cal — cai</i> ; adj. <i>gol — goi</i>
<i>n/î</i> :	verb <i>spun — spui</i>
<i>r/î</i> :	verb <i>pier — piei</i>

2. Variază una sau două consoane dintr-un grup de la sfârșitul temei :

<i>sk/șt</i> :	subst. <i>muscă — muște</i> ; adj. <i>bruscă — bruște</i>
<i>sk/ștⁱ</i> :	subst. <i>mască — măști</i> ; adj. <i>bărbătesc — bărbătești</i>
<i>sk/șt/ștⁱ</i> :	verb <i>cresc — crești — crește</i>
<i>st/ștⁱ</i> :	subst. <i>veste — vești</i> ; adj. <i>prost — proști</i> ; pron. <i>acest — acești</i> ; verb <i>gust — guști</i>
<i>str/ștr</i> :	subst. <i>astru — aștri</i> ; adj. <i>albastru — albaștri</i> ; pron. <i>nostru — noștri</i>
<i>șk/ștⁱ</i> :	subst. <i>ceașcă — cești</i>
<i>șk/șt/ștⁱ</i> :	verb <i>mușc — muști — muște</i>

După cum se vede din multe exemple, adesea se folosesc în același cuvânt alternanțe și desinențe (*frumoasă* se deosebește de *frumos* prin desinența *-ă* și alternanța vocalică *o/oa*; *albaștri* se deosebește de *albastru* prin desinența *i* și alternanța consonantică *s/ș*) sau mai multe alternanțe (de exemplu. subst. *casă — căști*, adj. *vîndăt — vineți* etc.).

§ 38. A c c e n t u l. În flexiune, accentul de intensitate al cuvîntului se poate muta de pe o silabă pe alta, astfel încît locul accentului contribuie la diferențierea unor forme gramaticale.

În flexiunea substantivului accentul mobil constituie o excepție. Substantive vechi cu accentul mobil în flexiune sînt *nóră* — pl. *nuróri* și *sóră* — pl. *suróri*; mai numeros este tipul reprezentat de împrumuturi recente cu structură formală neobișnuită: substantive ca *rádío* — *radióri*, *zéro* — *zeróri* etc. La adjective, de asemenea, accentul mobil în flexiune e o excepție: *toți* — *tuturór*. Nici la substantive, nici la adjective, accentul nu are singur valoare morfologică, întrucît însoțește totdeauna alte modificări formale.

În flexiunea verbală, mutarea accentului de pe o silabă pe alta este frecventă. De obicei și aici el însoțește alte mărci formale: *véde* — *vedém*, *închide* — *închideám*, *táie* — *táie*, *báte* — *bátú* etc. Există însă situații în care două forme verbale se deosebesc numai prin accent; aceasta se întîmplă la multe verbe de conjugarea I, la care locul accentului deosebește persoana a III-a singular a prezentului indicativ de aceeași persoană a perfectului simplu: *áră* — *ară*, *apropie* — *apropié*, *scătură* — *scutură* etc.

§ 39. Intonația. Variațiile de înălțime în pronunțarea unor cuvinte pot caracteriza unele forme gramaticale. Astfel, cazul vocativ și modul imperativ au de obicei o intonație specifică. Această intonație proprie poate apărea însoțind alte mărci în formele speciale de vocativ (exemple: *Alexandre!* *prietene!* *Ano!* *iubito!* *Radule!* *iubitule!*) sau de imperativ (*du!* *fă!* etc.), dar poate constitui și singura marcă a acestor valori gramaticale: formele de vocativ identice cu nominativul (*Andrei!* *frate!* *tovarăși!* *Maria!* *mamă!* *domnul!*) sau cu dativul plural (*fraților!*) și formele de imperativ identice cu indicativul (persoana a II-a singular la majoritatea verbelor: *cîntă!* *bea!* *lucrează!* *stai!* *taci* etc., iar la plural la toate verbele: *dați!* *faceți!* *veniți!* etc.) sînt marcate formal numai prin intonația de adresare.

Observație. Prin intonația exclamativă se poate da valoare de superlativ unui adjectiv sau adverb (*Frumoasă carte!* *Bine a răspuns!*), dar nu e vorba de forme propriuzise de superlativ.

ELEMENTE DE FLEXIUNE ANALITICĂ

§ 40. Unele categorii gramaticale se exprimă prin îmbinări cu cuvinte ajutătoare: verbe auxiliare, adverbe, prepoziții, conjuncții și articole.

Cele mai multe dintre îmbinările de acest fel cu cuvinte ajutătoare intră în corelație cu forme realizate prin mijloace strict formale, ceea ce constituie un argument în favoarea includerii lor în flexiune. Astfel, în flexiunea verbală există timpuri compuse cu auxiliare (viitorul, perfectul compus), moduri și diateze în întregime compuse cu auxiliare (modul optativ-condițional, diateza pasivă), există un mod marcat de conjuncția *să* (conjunctivul) și altul de prepoziția *a* (infinitivul); aceste forme nu pot fi despărțite de corespondentele lor cu mărci interne (timpul prezent sau perfectul simplu, celelalte moduri etc.) Mai mult, există situații cînd aceeași categorie poate fi exprimată, la același cuvînt, prin două forme, cu mijloace pur formale sau prin mijloace analitice: de exemplu, alături de genitivul *multor* există și *a mulți*.

O singură categorie gramaticală se exprimă în limba noastră aproape numai prin mijloace analitice : comparația. Gradul comparativ se exprimă analitic totdeauna, iar superlativul de cele mai multe ori : formațiile cu afixe sînt mai mult lexicale și cu sferă restrînsă (vezi și § 29 și 30), iar mijloacele fonetice (lungirea și dublarea sunetelor, intonația exclamativă) nu creează forme propriu-zise. Totuși comparația este un obiect de studiu al morfologiei ; ea constituie un sistem în care comparativul și superlativul se opun gradului pozitiv, totdeauna simplu (marcat formal prin lipsa oricărei mărci).

Observație. Și topica este în unele împrejurări un element de deosebire a unor forme gramaticale, dar ea nu poate fi apropiată de flexiune, de mijloacele referitoare la forma cuvintelor și la îmbinări cu instrumente lipsite de sens lexical autonom. Ea este un mijloc pur sintactic.

§ 41. **Verbele auxiliare** se unesc cu forme nepersonale ale verbului de conjugat (forma de participiu, infinitiv sau gerunziu), obținîndu-se forme verbale compuse : *am cîntat, voi cînta, voi fi cîntînd ; am fost felicitați* etc. Formele compuse pot coexista cu forme simple și cu unele compuse de tip mai dezvoltat apropiate ca valori : *mersei* (perfect simplu) — *am mers* (perfect compus) — *am fost mers* (cînd are valoare de perfect).

Observație. Pentru formele compuse de tip mai dezvoltat se folosește uneori denumirea de *forme perifrastice*.

Sînt elemente de flexiune numai verbele auxiliare care intră în alcătuirea unor forme de conjugare : *a avea, a vrea și a fi* (unele dintre ele au forme speciale ca auxiliare). Nu fac parte însă din flexiune îmbinările cu verbe care exprimă modalitatea sau aspectul verbului următor și de aceea asemenea verbe (*a putea, a începe* etc.) nu sînt auxiliare propriu-zise, ci pot fi numai apropiate de acestea în unele privințe.

§ 42. **Adverbele.** Au rol de cuvinte ajutătoare unele adverbe și locuțiuni adverbiale cu care se formează gradul comparativ (*mai, mai puțin, tot atît, tot așa, la fel*) și gradul superlativ (*foarte, (cel) mai*). Nu orice cuvînt care poate intra în îmbinări cu valoare de superlativ este în aceeași măsură lipsit de autonomie lexicală pentru a fi considerat pur instrument gramatical. Chiar între elementele tip de formare a diverselor feluri de comparativ și superlativ există grade diferite de gramaticalizare : *mai* este mai puțin independent decît *foarte* și acesta mai puțin decît *tot atît, tot așa* etc. ; cu atît mai mult este diferită situația unor elemente lexicale ca *grozav, strașnic* etc., care nu pot fi considerate instrumente gramaticale.

§ 43. **Dintre prepoziții** se apropie de elementele flexionare următoarele : *a* în construcții cu valoare de genitiv (legate de prezența unui numeral sau a altui cuvînt cu sens cantitativ) și ca marcă a modului infinitiv, *la* în construcții cu valoare de dativ, *pe* la acuzativul cu rol de complement direct.

§ 44. **Conjuncția** *să* este considerată marcă a modului conjunctiv pentru că numai ea deosebește la timpul prezent patru persoane de aceeași persoane ale indicativului prezent (I sg. *cînt* — *să cînt*, II sg. *cînți* — *să cînți*, I pl. *cîntăm* — *să cîntăm*, II pl. *cîntați* — *să cîntați*) și la timpul perfect toate persoanele (*să fi cîntat*) de alte forme verbale ca optativ condiționalul perfect *aș fi cîntat*, viitorul anterior indicativ *voi fi cîntat* și mai ales infinitivul perfect *a fi cîntat*.

§ 45. **Articolul** este element de flexiune în diverse împrejurări : articolul hotărît sau nehotărît poate fi singurul semn al valorii de genitiv-dativ la substantive ca *lui Ion, unui copil* față de nominativul *Ion, copil*; articolul posesiv *al* ajută, în unele împrejurări, la deosebirea genitivului de dativ și intră în alcătuirea pronumelui posesiv și a numeralului ordinal; articolul demonstrativ *cel* ajută la formarea superlativului relativ al adjectivelor și al adverbelor. Datorită sudurii cu cuvîntul însoțit, articolul hotărît enclitic se apropie chiar de categoria afixelor (vezi și § 13).

FORME GRAMATICALE CU MAI MULTE VALORI, FORME OMONIME, SINONIME ȘI DUBLETE MORFOLOGICE

§ 46. Există situații în care o formă flexionară are mai multe valori. De exemplu, un verb la indicativul prezent poate exprima nu numai o acțiune care se săvîrșește în prezent (sau permanent valabilă), ci și una care s-a săvîrșit în trecut (prezentul istoric) sau una care e pe cale să se săvîrșească (prezentul cu valoare de viitor).

§ 47. Se vorbește de omonimie morfologică atunci cînd două sau mai multe forme din flexiunea unui cuvînt sînt identice. De exemplu, la toate verbele persoana I singular a imperfectului are aceeași formă cu persoana I plural : *eu cîntam* — *noi cîntam*; aproape la toate substantivele feminine (cu excepția celor cu pluralul în *-uri*) genitiv-dativul singular are aceeași formă cu pluralul : *unei cărți* — *niște cărți*. În aceste exemple structura morfologică a formelor omonime este identică. Alteori structura poate fi diferită : la forme omonime ca *lăudați*, persoana a II-a plural a indicativului prezent este alcătuită din *lăuda-* (rădăcina + sufixul gramatical) + *-ți* (desinență), pe cînd participiul masculin plural este alcătuit din *lăudat* (rădăcina + sufixe gramaticale) + *-i* (fosta desinență); la formele verbale omonime între activ și pasiv ca *voi fi lăudat, aș fi lăudat*, formele active sînt compuse cu participiul invariabil, pe cînd cele pasive au participiul variabil după gen și număr. Unele omonimii constituie regula pentru formele oricărui cuvînt în situația dată, altele se întîlnesc la clase mai mici de cuvinte, iar altele la cuvinte izolate.

§ 48. În situațiile în care o formă flexionară se întrebunțează cu valoarea alteia se poate vorbi de sinonimie gramaticală : de exemplu, echivalența dintre prezent și viitor în construcții ca *mă întorc peste o oră* (= *mă voi întoarce*...) sau echivalența dintre imperfectul indicativ și perfectul condițional în construcții ca *dacă-mi scriai, îți aduceam cartea* (= *dacă mi-ai fi scris, ți-aș fi adus*...).

§ 49. Uneori aceeași formă, la același cuvînt, se realizează cu mijloace diferite, fie că e vorba de forme compuse (de exemplu, formele de viitor *voi cînta, am să cînt, o să cînt*), fie că e vorba de forme simple (de exemplu, formele de plural *boale și boli, chibrite și chibrituri*; formele verbale *trebuie și trebuiește*). Uneori între asemenea forme flexionare duble se produce o diferențiere lexicală (vezi § 4).

Nu sînt forme duble variantele fonetice ale unui cuvînt în care nu intervin mijloace flexionare diferite: de exemplu, variantele populare ale auxiliarelor de viitor de tipul *oi* sau variantele rezultate din modificări în fonetică sintactică (varianta *s-* a pronumelui reflexiv *se*: *s-a dus* față de *se duce*).

MORFOLOGIA ȘI SCRIEREA

§ 50. Scrierea îngreuiază uneori analiza morfologică a unui cuvînt în elementele componente, întrucît sunetul final al unui element se poate contopi cu sunetul inițial al elementului următor; asemenea probleme se pun în special datorită lui *î* și *u*: de exemplu, la verbe ca *apropia, scrie, dărui* sau la substantive ca *albie, chirie* nu se vede că temele se termină în *î*.

Scrierea maschează și unele alternanțe, de exemplu alternanța consonantică *k/č*, deosebirile de accent (*adună* prezent și *adună* perfect simplu) și de intonație (*cîntă* prezent și imperativ).

§ 51. În ortografia limbii romîne se ține seamă în mare măsură de principiul morfologic de respectare a elementelor constitutive ale cuvîntului (rădăcina sau tema cu alternanțele lor, sufixele lexicale și gramaticale, prefixele și desinențele), de respectare a categoriei morfologice a cuvîntului (după clasele de flexiune ale părții de vorbire respective) și de indicare a gradului de sudură la cuvintele compuse. De exemplu, scrierea cu *ia* sau *ea* se orientează după alternanța cu *ie* (*piatră — piere*) sau cu *e* (*gheață — ghețuri*). Scrierea cu *e* sau *ă*, *i* sau *î*, *a* sau *ea* după *ș*, *j* are reguli deosebite pentru rădăcini față de afixe (în interiorul rădăcinii se scrie numai *e*, *i*, *a*, pe cînd desinențele și sufixele se scriu la fel ca și după alte consoane: de aceea se scrie *așază*, dar *înfățîșează*; *tovarășă* feminin singular, față de *tovarășe* feminin plural sau vocativ masculin). Cuvintele compuse se scriu cu sau fără cratimă după comportarea lor în flexiune: de aceea se scrie *rea-voință* și *drum-de-fier*, dar *bunăvoință* și *untdelemn*.

De sensul și valoarea gramaticală a unor cuvinte este legat așa-numitul principiu sintactic, care se aplică de asemenea în ortografie; pe baza acestui principiu se deosebește adverbul restrictiv *numai* de adverbele *nu mai*, numeralul adverbial *o dată* de adverbul *odată*, adverbul *decît* de prepoziția *de* urmată de *cît* etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia R.P.R. Institutul de lingvistică din București, *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Editura Academiei R.P.R. [1960].
2. FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse*, Editura Academiei R.P.R., 1958.

3. FULVIA CIOBANU și MAGDALENA POPESCU-MARIN, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă” în Gramatica limbii române*, în LR IX (1960), nr. 5, p. 3–9.
4. FLORICA DIMITRESCU, *Locuțiunile verbale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., [București] 1958, p. 30–68.
5. S. GOLOPENIA, *Alternanțele vocalice în limba română actuală*, în *Fonetică și dialectologie* IV, 1962, p. 43–59.
6. AL. GRAUR, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG II, p. 3–18.
7. A. GRAUR et A. ROSETTI, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL VI (1938), p. 5–29.
8. MIOARA GEIGORESCU, *Principii gramaticale în ortografie*, în LR III (1954), nr. 1, p. 45–50.
9. EUG. IOANȚESCU, *Locuțiunile*, în LR V (1956), nr. 6, p. 48–54.
10. AL. IONASCU, *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, în LR II (1953), nr. 4, p. 75–81.
11. AL. IONASCU, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în LR IV (1955), nr.2, p. 55–67.
12. AL. IONASCU, *Morfemul și structura morfologică a cuvîntului*, în SCL VIII (1957), p. 133–149.
13. I. PĂTRUT, *Probleme de morfologie și ortografie*. [I] *În legătură cu Ț în limba română*, în CL I (1956), p. 119–122; II *În legătură cu Ț și Ț în limba română*, în CL III (1958), p. 255–258; III *În legătură cu Ț și Ț în limba română*, în CL IV (1959), p. 43–47.
14. I. PĂTRUT, *Despre structura morfologică a substantivelor și adjectivelor românești*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series IV, fasc. 2, 1961, *Philologia*, Cluj, p. 13–24.
15. SOBEN STATI, *Omonimia în sistemul morfologic*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. al II-lea, 1960, p. 125–140.
16. A. ZACORDONET, *Problema existenței aspectului verbal în limba română*, în AUI VII (1961), p. 89–97.

SUBSTANTIVUL

§ 52. Substantivul este partea de vorbire care se declină și denumește obiecte în sens foarte larg, adică ființe, lucruri, fenomene, acțiuni, stări, însușiri, relații. De exemplu : *bărbat — femeie ; lup — oaie ; brad — stejar ; carte — strung ; cutremur — frig ; defilare — marș ; înțelepciune — optimism ; concordanță — prietenie.*

Substantivele sînt de două feluri : comune și proprii.

SUBSTANTIVE COMUNE

§ 53. Substantivele care denumesc obiecte de același fel, exprimînd noțiuni formate prin abstragerea notelor comune de la mai multe obiecte, poartă numele de substantive c o m u n e.

Ele numesc nu numai o întregă clasă sau categorie de obiecte, ci și fiecare exemplar în parte, care aparține categoriei sau clasei respective. Astfel în propoziția : *cîinele trăiește pe lângă casa omului*, este vorba de întreaga specie a acestui animal, pe cînd în propoziția : *cîinele vecinului a murit*, ne referim la un singur exemplar din specia *cîine*.

SUBSTANTIVE PROPRII

§ 54. Unele substantive denumesc numai anumite ființe, lucruri sau fenomene, considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeași categorie sau specie și de aceea poartă numele de substantive p r o p r i i. Ele exprimă noțiuni care nu se formează prin abstragerea notelor comune de la mai multe exemplare.

Astfel, un oraș a fost numit *București*, un munte *Negoiul*, un bărbat *Gheorghe*, spre a se deosebi de alte orașe, de alți munți, de alți bărbați. Prin faptul că numele *Gheorghe* este purtat de mai mulți indivizi, el nu încetează de a fi substantiv propriu, căci nu toți bărbații se numesc astfel ; cît privește pe cei care au același nume, acesta nu li s-a dat pe baza însușirilor comune.

Substantivele proprii sînt de mai multe feluri : a. nume de persoane ; b. nume de animale ; c. numiri geografice și teritorial-administrative ; d. numiri ale întreprinderilor și ale instituțiilor ; e. numirile evenimentelor istorice ; f. numiri ale operelor literare și științifice și ale documentelor istorice ; g. numirile corpurilor cerești ; h. nume individuale și generice pentru produse industriale.

a. Persoanele poartă în mod obișnuit două nume : un prenume și un nume (sau nume de familie) : *Nicolaie Bălcescu, Ion Creangă, Mihail Eminescu, Tudor Vladimirescu* ; uneori apar mai multe nume, între care două sau mai multe prenume : *Ștefan Octavian Iosif*, sau un prenume însoțit de prenumele tatălui și de numele de familie : *Ion Luca Caragiale*, sau prenumele și numele de familie însoțite de un adaos, care uneori poate fi poreclă : *Barbu Ștefănescu-Delavrancea* (= de la Vrancea), *George Niculescu-Basu*.

Unele femei căsătorite au un prenume și două nume de familie (al părinților și al soțului) : *Hortensia Papadat-Bengescu*.

b. Nume de animale : *Bălaia, Grivei, Joian, Roibu*.

c. Numiri geografice și teritorial-administrative (ape, munți, continente, țări, orașe, raioane etc.) : *Dunărea, Mureșul ; Bucegi, Carpați, Ceahlău ; Asia, Europa ; Republica Populară Română ; București, Baia-Mare ; raionul 23 August*.

d. Numiri ale întreprinderilor și ale instituțiilor : uzina *Tractorul roșu, Facultatea de filologie, Uniunea artiștilor plastici*.

e. Numiri ale evenimentelor istorice : *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Unirea Principatelor, 23 August*.

f. Numiri ale operelor științifice și literare și ale documentelor istorice : *Capitalul de Karl Marx, Frații Jderi de M. Sadoveanu, Decretul Păcii, Proclamația de la Islaz*.

g. Numiri de corpuri cerești : *Jupiter, Mercur, Sirius*.

h. Nume individuale și generice pentru produse industriale : vaporul *Pacea, țigări Favorit*.

Pentru scrierea cu majuscule și linioară a numelor proprii, vezi *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*.

SUBSTANTIVE PROPRII DEVENITE COMUNE

§ 55. Unele substantive proprii au devenit comune printr-o anumită întrebuințare.

a. Astfel diverse obiecte poartă numele orașului sau al țării unde s-au fabricat pentru întâia oară sau de unde sînt originare : *astrahan* (blană de miel din regiunea Karakul și introdusă altădată prin centrul comercial Astrahan) ; *olandă* (pînză de in fabricată mai întîi în Olanda) ; *havană* (țigară de foi de tutun cultivat în Cuba, a cărei capitală este Havana) ; *faiianță* (produs ceramic fabricat mai întîi în orașul italian Faienza).

b. Unele obiecte sînt numite după inventatorii sau descoperitorii lor, după persoane cunoscute care au avut o legătură oarecare cu aceste obiecte : *amper, ohm, volt* (de la Ampère, Ohm, Volta) ; de asemenea : *mansardă, joben, savarină* (după Mansard, Jobin, Brillat-Savarin).

c. Există substantive comune care provin din nume proprii istorice sau legendare sau din nume de personaje literare, ca de exemplu: *un cașavencu* „demagog”, *un harpagon* „zgîrcit”, *un hercule* „om puternic”.

De asemenea din nume de creatori ai unor opere de artă: *Galeria națională a R.P.R. este bogată în Grigorești, Amani și Luchieni* „tablouri de Grigorescu, Aman și Luchian” (aceste substantive pot fi folosite și la singular: *Am văzut un Andreescu de toată frumusețea* „tablou de Andreescu”).

SUBSTANTIVE COMUNE DEVENITE PROPRII

§ 56. Multe substantive comune sînt folosite ca nume proprii.

a. Nume de persoană: *Luca Arbore*, *Petru Cerceel*, *Ion Creangă*, *Ștefan Lăcustă*, *Vasile Lupu*, *Petru Moghîlă*;

b. Nume topice: *Brad*, *Bușteni*, *Frăsinet*, *Pucioasa*, *Salcia*, *Stînișoara*, *Ulmi*, *Furnica*, *Mîndra*, *Omul*, *Păpușa*, *Suru*.

X GENUL SUBSTANTIVELOR

§ 57. În limba romînă substantivul are trei genuri: masculin, feminin și neutru.

În principiu există o concordanță între genul natural și cel gramatical: genul masculin se referă la bărbați, femininul la femei, iar neutru la neînsuflețite.

Adesea însă, concordanța dintre genul substantivelor și genul natural nu este respectată. Aceasta se poate observa în special la numele de lucruri: *masă* este feminin, *scaun* neutru; *lingură* și *furculiță* sînt feminine, *cuțit* neutru; *covrig* este masculin, *pîne* feminin, *corn* neutru; *seceră* este feminin, *ciocan* neutru; dintre numele părților corpului, *dinte* este masculin, *mînă* feminin, iar *picior* neutru. Cele mai multe nume de lucruri se grupează totuși la neutru.

Astăzi se observă că genul neutru începe să piardă teren în raport cu genul masculin. Astfel, numeroase nume recente de obiecte din domeniul tehnicii aparțin genului masculin: *antipozi*, *coeficienți*, *corpusculi*, *exponenti*, *izotopi*. Alte substantive, din același domeniu, care aparțineau înainte genului neutru, încep să fie folosite tot mai mult ca masculine în anumite îmbinări: *centri (nervoși)*, *elementi (de calorifer)*, față de *centre*, *elemente*.

Deși denumesc animate, unele substantive ca *animal*, *mamifer*, *norod*, *popor* sînt de genul neutru. Explicația este următoarea: primele două cuvinte sînt termeni de clasare ca și cuvintele care denumesc obiecte neînsuflețite, iar ultimele două cuvinte se referă la colectivități, nu la elementele lor alcătuitoare, și deci nu interesează considerațiile de sex.

Lipsa concordanței dintre genul gramatical și sensul lexical exprimat de substantive se observă și în cazul câtorva substantive care denumesc o ocupație, o funcție, un titlu. Substantive de felul lui : *beizadea, calfă, călăuză, cătană, ordonanță, santinelă* sînt feminine, deși ființele respective nu sînt de sex femeiesc.

X GENUL SUBSTANTIVELOR DUPĂ ÎNTELES

§ 53. Sînt de genul masculin substantivele nume de ființe de sex bărbătesc, precum și nume de lucruri care prin tradiție sau prin analogie cu cele dintîi sînt socotite tot ca masculine. Ele se recunosc după faptul că pot fi însoțite la singular de *un*, iar la plural de *doi* : (un) *socru* — (doi) *socri*, (un) *cărbune* — (doi) *cărbuni*.

Iată cîteva categorii de substantive masculine grupate după înțeles :

a. Nume, comune sau proprii, ale ființelor de sex bărbătesc : *om, cal; Alexandru, Murgu*. Numele comune pot desemna ființele respective după diferite caracteristici (de vîrstă, rudenie, profesie, apartenență etnică etc.) : *flăcău, moșneag; fin, frate; fierar, tractorist; român, rus*.

b. Cele mai multe nume de munți : *Bucegi, Caraimanul, Carpați, Negoitul, Ceahlăul, Surul, Moldoveanul (Mîndra, Panaghia, Păpușa* sînt feminine). Nume de localități : *București, Galați, Călugăreni*.

c. Nume de arbori : *cais, măr, nuc, păr, piersic, vișin; arțar, brad, carpen, fag, mesteacăn, stejar*. (Sînt feminine : *răchită, salcie*.)

d. Unele nume de plante și de flori : *ardei, bostan, castravete, dovleac, morcov; bujor, crin, mac, nufăr, stînjenel, trandafir*.

e. Unele nume de lucruri : *cărbune, perete, sac; ochelari, pantaloni*.

f. Nume de monede : *ban, dolar, galben, gologan; irmilic, leu, pitac, pol, franc, zlot*. (Sînt feminine : *liră, lețcaie, para, rublă*.)

g. Numele literelor alfabetului : *a, b, c, d, e, f, g* etc.

h. Numele lunilor : *aprilie, martie* etc.

i. Numele notelor muzicale : *do, re, mi, fa, sol, la, si*.

j. Numele celor mai multe cifre : (un) *cinci*, (doi) *opt*. (Sînt feminine : *sută, mie*, și neutre : *milion, miliard*.)

2. Sînt de genul feminin numele ființelor de sex femeiesc și numele lucrurilor care prin tradiție și prin analogie cu acestea sînt considerate tot feminine. Le recunoaștem după cum primesc la singular pe *o*, iar la plural pe *două* : (o) *fată* — (două) *fete*, (o) *păpușă* — (două) *păpuși*.

Iată cîteva categorii de substantive feminine :

a. Nume, comune sau proprii, ale ființelor de sex femeiesc : *femeie, fată, mamă, soră, croitoreasă, profesoară, romîncă, Maria; capră, găină, Bălaia*.

b. Nume de lucruri : *casă, masă* etc.

c. Nume de fructe : *alună, cireașă, nucă, pară, piersică, prună*. (Fac excepție *strugure, ananas* masculine; *măr* neutru.)

d. Cele mai multe nume de flori : *crizantemă, garoafă, lălea, micsandră, micșunea, pansea, părăluță* etc.

e. Numele zilelor și ale celor mai multe părți ale zilei, numele anotimpurilor : *luni, marți, joi, sîmbătă*; *amiază, dimineață, noapte, săptămîină, seară, zi* etc.; *toamnă, vară*. (Sînt neutre : *amurg, asfințit, prînz*.)

f. Nume de țări, de continente și de insule : *Franța, Suedia, Spania; Africa, America, Asia, Australia*; *Cuba, Java, Sicilia*. (Sînt neutre : *Luxemburg, Irak, Vietnam, Congo*.)

g. Majoritatea numelor care exprimă un sentiment, o atitudine, o stare psihică : *cutezanță, frică, gelozie, îndoială, îndrăzneală, spaimă, voință*.

h. Nume de acțiuni provenite adesea din infinitive lungi : *cîntare, ducere, încredere, întrecere, părtinire; fugă, joacă*.

3. Sînt de genul neutru îndeosebi substantivele care denumesc obiecte inanimite, precum și unele nume cu sens colectiv și generice, cu cîteva excepții constituite de unele substantive nume de însuflețite. Formal, ele se recunosc după faptul că la singular seamănă cu masculinele, iar la plural cu femininele și primesc la singular pe *un*, iar la plural pe *două* : (un) *căpăstru* — (două) *căpestre*, (un) *popor* — (două) *popoare*, (un) *tist* — (două) *tisturi*. Pentru desinența -uri caracteristică neutrelor, vezi § 19 și 70.

Iată cîteva categorii de substantive neutre :

a. Majoritatea numelor de lucruri : *arcuș, baston, bici, brici, caier, car, ciocan, creion, gard, plug, strung, tractor, zăvor*.

b. Substantivele care denumesc simțurile : *auz, gust, miros, văz*.

c. Nume de acțiuni (provenite de la supin) : *culesul, pipăitul, fumatul*.

d. Numele de materie și ale unor însușiri care n-au plural sau au alt înțeles la plural decît la singular : *curajul, fierul, frigul, laptele, lemnul, sîngele*.

e. Numele unor sporturi și jocuri : *baschet, box, fotbal, rugbi, șah*.

f. Numele unor vînturi : *austru, alizee* (pl.), *ciclone, crivăț*. (Sînt masculine : *zefir*, feminine : *briză, boare*.)

g. Cîteva nume de animate : *macrou, tist*.

† GENUL PERSONAL

§ 59. În interiorul masculinului și femininului există în limba română tendința de a distinge și un gen personal : substantive proprii și comune care denumesc persoane sau animale personificate.

Această tendință se manifestă prin următoarele trăsături caracteristice :

a. Acuzativul complement direct construit cu *pe* (vezi și § 335 C, 599 II) :

Am întîlnit pe Ion (pe Ioana).

Nu-l pot vedea pe vulpoiul de Vasile.

Pe tata îl cheamă Gheorghe.

Vulpea l-a pus pe urs să prindă pește cu coada.

b. Genitiv-dativul singular al numelor proprii (și al cîtorva nume comune de rudenie) masculine care denumesc o persoană format cu articolul proclitic *lui* :

Calul este al lui Ion.

I-am spus lui Ion.

I-am dat lui Moș Nicușor.

I-am scris lui tata.

c. Adjectivul pronominal posesiv se adaugă direct la substantiv, fără articol, în cazul unor nume de persoană cu relații strânse între ele (mai ales de rudenie). De exemplu : *frate-meu, soacră-mea, tată-meu, unchiu-meu, stăpână-mea, bunică-mea* (vezi § 162).

d. Prin adăugarea unor sufixe diminutive sau augmentative la numele proprii de persoane, acestora nu li se schimbă genul :

George (masculin) — *Georgică* (masculin)

Irina (feminin) — *Irinel* (feminin)

La numele comune se schimbă : *fată* (feminin) — *fătoi* (masculin).

Observație. În vorbirea populară și familiară numele de persoană e precedat uneori de adjectivul nehotărît invariabil *alde* : *mă duc la alde Ion* (vezi § 173).

Pentru celelalte trăsături specifice numelor proprii vezi § 90.

X

GENUL SUBSTANTIVELOR DUPĂ TERMINAȚIE

§ 60. a. Substantivele masculine se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în consoană nepalatalizată sau palatalizată, *-u, -u* semivocalic, *-i* semivocalic, *-e*, și, foarte rar, *-ă, -ea* și *-a* : *băiat, plop, stejar ; ochi ; membru, ministru ; erou, leu, vizitiu ; pui ; câine, fluture ; popă ; Oprea ; Toma*.

b. Ca și masculinile, neutrele se termină în consoană nepalatalizată sau palatalizată, *-u, -u* semivocalic, *-i* semivocalic, *-e* : *creion, loc, popor, stol ; unghi ; căpăstru, lucru ; burghiu, tablou ; cui ; pîntece, spate* ; rar, au și terminații în *-o, -i* vocalic și *-u* accentuat : *radio, rugbi, tabu*.

c. Substantivele feminine se termină la nominativ singular, forma nearticulată, în *-ă, -e, -ea* și *-a* accentuat și consoană palatalizată : *cămașă, fată, mamă, inimă ; carte, floare, vulpe ; cafea, stea ; cazma, mușama ; luni*. Un singur substantiv feminin are terminația *-i* vocalic : *zi* și unul *-i* semivocalic : *joi*.

SUBSTANTIVE CU FORME ȘI GENURI DIFERITE LA PLURAL ȘI SINGULAR

§ 61. a. Un număr de substantive au la singular două forme, una de genul feminin și alta de genul neutru, ambele cu același înțeles :

FEMININ

cătună — cătune
colindă — colinde

NEUTRU

cătun — cătune
colind — colinde

fructă — *fructe*
axiomă — *axiome*
bonetă — *bonete*
beretă — *berete*
compresă — *comprese*
problemă — *probleme*

fruct — *fructe*
axiom — *axiome*
bonet — *bonete*
beret — *berete*
compres — *comprese*
problem — *probleme*

Limba literară folosește în cazul primelor trei perechi de cuvinte formele de genul neutru, iar în cazul ultimelor cinci perechi, formele de feminin.

Uneori, formelor diferite de singular le corespunde și o diferență de sens: *fascicul* (sau *fascicol*) de lumină și *fasciculă* (sau *fascicolă*) a unei publicații.

Unele substantive au la singular două forme de masculin și una de feminin; la plural au câte o singură formă pentru fiecare gen:

FEMININ

MASCULIN

grăună — *grăunțe*

grăunț, *grăunte* — *grăunți*

Pentru singular se folosește mai ales forma *grăunte*, pentru plural, *grăunțe*.

Substantivul *clește* poate fi de genul masculin *clește* — *clești* (mai folosit) sau neutru *clește* — *clește* (și în forma *clești*).

b. Unele substantive au o singură formă la singular și două sau chiar trei la plural, aparținând la genuri diferite. Aceste forme au uneori sensuri diferite.

MASCULIN

NEUTRU

argint — *arginți* (bani de argint)

argint — *arginturi* (diverse feluri de argint)

colț — *colți* (anumiți dinți la animale)

colț — *colțuri* (geometrie)

cocoș — *cocoși* (pasăre)

cocoș — *cocoase* (de armă)

corn — *corni* (instrument muzical)

corn — *coarne* (de animale)

corn — *cornuri* (piinișoară)

cot — *coți* (unitate veche de măsură)

cot — *coate* (parte a corpului)

cot — *coturi* (unghi, îndoitură)

ochi — *ochi* (organul văzului)

ochi — *ochiuri* (mîncare de ouă, parte a ferestrei, fir de ață sau de lînă înodat fără să fi strîns, vîrtej de apă)

pas — *pași* (în mers)

pas — *pasuri* (trecătoare)

timp — *timi* (mișcare)

timp — *timpuri* (vreme)

cîmp — *cîmpi*

cîmp — *cîmpuri*

genunchi — genunchi
umăr — umeri

genunchi — genunche
umăr — umere

Ultimele două plurale neutre (*genunche* și *umere*) sînt regionale, iar pluralul masculin *cîmpi* apare astăzi numai în expresii (*a bate cîmpii* etc.).

○ SUBSTANTIVE MOBILE. MOȚIUNEA

§ 62. Pentru a exprima deosebirea de sex la oameni și animale limba romînă procedează în două feluri.

a. Întrebuințează cuvinte diferite pentru fiecare dintre cele două ființe de sex opus: *bărbat — femeie, frate — soră, ginere — noră, unchi — mătușă; berbec — oaie, bou — vacă, cocoș — găină.*

b. Creează cuvinte noi prin adăugarea de sufixe la substantive de gen opus. Formarea de substantive feminine de la masculine și de substantive masculine de la feminine, prin adăugarea unui sufix, pentru a desemna celălalt sex al ființei în discuție, poartă numele de *moțiu ne*, iar substantivele apte de a suferi această modificare se numesc *mobile*.

Feminine formate de la masculine cu sufixele :

-ă :	<i>prieten — prietenă</i>	-oaică :	<i>lup — lupoaică</i>
	<i>nepot — nepoată</i>		<i>tigru — tigroaică</i>
	<i>văr — vară</i>		<i>urs — ursoaică</i>
-iță :	<i>doctor — doctoriță</i>		<i>turc — turcoaică</i>
	<i>macaragiu — macaragiță</i>	-easă :	<i>croitor — croitoreasă</i>
	<i>miner — mineriță</i>		<i>lăptar — lăptăreasă</i>
	<i>pictor — pictoriță</i>		<i>mire — mireasă</i>
	<i>sculptor — sculptoriță</i>	-esă :	<i>prinț — prințesă</i>
-că :	<i>ieșean — ieșeancă</i>		<i>negru — negresă</i>
	<i>orășean — orășeancă</i>		
	<i>pui — puică</i>		
	<i>romîn — romîncă</i>		
	<i>sătean — săteancă</i>		

Numele de agent în *-tor* formează femininul cu sufixul *-toare* : *cititor — cititoare; lucrător — lucrătoare; scriitor — scriitoare.*

De la numele de agent în *-or* se formează femininul cu sufixul *-oare* : *ambasador — ambasadoare.*

Masculine formate de la feminine :

-oi :	<i>broască — broscoi</i>	-an :	<i>curcă — curcan</i>
	<i>cioară — cioroi</i>		<i>ciocîrlie — ciocîrlan</i>
	<i>rață — rățoi</i>		<i>gîscă — gîscan</i>
	<i>vrabie — vrăbioi</i>		
	<i>vulpe — vulpoi</i>		

P CONCORDANȚA DINTRE GEN ȘI SEX LA NUMELE DE PERSOANĂ

§ 63. Deoarece în principiu genul e legat de sex, ne așteptăm ca la numele de persoane să existe concordanță între gen și sex. Și într-adevăr, această concordanță apare atît la nume comune : *bărbat — femeie, băiat — fată, tată — mamă, fiu — fiică, bunic — bunică, moș — babă*, cît și la nume proprii de persoană : *Alexandru — Alexandrina, Florea — Floarea, Gabriel — Gabriela, Ion — Ioana, Niculaie — Niculina, Ștefan — Ștefana*.

De la unele substantive masculine, nume de ocupații, se creează o formă feminină pentru a desemna persoana de sex femeiesc care are aceeași ocupație : *doctor — doctoriță, manipulant — manipulantă, sudor — sudoriță, școlar — școlăriță, zidar — zidăriță*.

Există însă situații cînd concordanța dintre gen și sex nu este realizată. Astfel, la unele substantive, forma de feminin nu este fixată, folosindu-se de cele mai multe ori forma de masculin : *maistoriță*, dar și *maistru* (60 de femei sînt *maistri*. FEMEIA, VII (1960), p. 9), *sondoriță — sondoră*, dar și *sondor*.

Există de asemenea unele substantive ca : *electrician, frezor, mecanic, medic, ministru, rector, tehnolog, vatman*, de genul masculin, întrebuintate și cu privire la femeile care exercită vreuna dintre aceste funcții sau profesii (în uzină sînt femei cu o înaltă calificare : *strungari, frezori, electricieni, bobinatoare, rectificatoare*. FEMEIA, VII (1960), p. 4).

Cîteodată prin anularea concordanței dintre gen și sex cu ajutorul unor anumite sufixe, se exprimă o nuanță afectivă. Această nuanță poate fi depreciativă, de pildă *fată — fătoi* : *Dintr-atîtica s-o făcut coșcoge fătoi!* ALECSANDRI, T. I 43.

Unele cuvinte își accentuează sensul peiorativ atunci cînd sînt folosite sub formă feminină la adresa unei persoane de sex masculin. Astfel *nătăfleată* spus despre un bărbat e mai depreciativ decît *nătăflei* : *Aș fi o nătăfleată să dau cu piciorul norocului*. REBREANU, I. I 62.

○ SUBSTANTIVE EPICENE

§ 64. Spre deosebire de animalele pe care le crește sau le cunoaște bine omul și la care îl poate interesa deosebirea de sex (*berbec — oie, lup — lupoaică*, vezi § 62), există animale la care această deosebire nu interesează. Numele acestor animale au aceeași formă pentru desemnarea ambelor sexe. Astfel de substantive se numesc *epicene*.

a. Se folosește numai forma masculină : *bîltan, cocostîrc, dihor, elefant, fluture, guzgan, greier, jder, lăstun, liliac, papagal, pițigoii, struț, fînțar, uliu, viezure, vultur, zimbru*.

b. Se folosește numai forma feminină : *cămilă, gaiță, girafă, lăcustă, lebădă, privighetoare, prepeliță, veveriță, vidră, viperă*.

Observație. La nevoie, se pot construi forme de feminin, respectiv, masculin și de la astfel de substantive ; de exemplu : *cuc — cucă, barză — bărzoii*.

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

§ 65. În mod obișnuit, substantivele au o formă pentru singular și o formă pentru plural:

a. singularul arată un singur exemplar dintr-o categorie de obiecte: *carte, prieten, tractor*.

b. pluralul arată două sau mai multe obiecte de același fel: *cărți, prieteni, tractoare*.

Pluralul poate arăta uneori ființe de sexe diferite, când acestea alcătuiesc un grup unitar. De exemplu: *frații* = „frații și surorile”; *verii* = „verii și verișoarele”; *soții* = „soțul și soția”; *bunicii* = „bunicul și bunica”; *mirii* = „mirele și mireasa”; *tovarășii* = „tovarășii și tovarășele”. De asemenea numele proprii de familie în forma lor de plural desemnează pe toți membrii, bărbați și femei, ai familiei respective: *Ioneștii, Popăștii, Goleștii, Văcăreștii*. În astfel de cazuri, substantivul care desemnează ființe de genuri diferite este numele ființei de sex bărbătesc.

De asemenea apar la plural numele unor personaje din istorie sau din literatură întrebuințate pentru a desemna indivizi care au trăsături comune cu ele: *emineștii* „marii poeți”, *nestorii* „înțelepții”, *cașavencii* „demagogii”, *pliușkinii* „avarii” (*emineștii nu se ivesc la tot pasul*). Pentru întrebuințarea numelor de personaje literare ca nume comune, vezi § 55 c.

○ OBSERVAȚII GENERALE CU PRIVIRE LA NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

§ 66. a. Uneori singularul are înțeles de plural. Exemple:

1. nume de popoare (popular și vechi):

Trec voinicii la bătaie,

La bătaia turcului. JARNÍK-BİRSEANU, D. 299.

În țara franțuzului. JARNÍK-BİRSEANU, D. 307.

2. nume generice:

Salcâmii plini de floare

Se uită lung spre sat. TOPÎRCEANU, O. I 83.

Prodururile făcute în ghețușul verzui, ca să poată răsufla peștele.

SADOVEANU, O. III 26.

Ca numele de materie (vezi p. 65), unele nume generice pot fi însoțite de articolul nehotărît *niște* atunci când intervine ideea de cantitate: *niște pește* (ca *niște mazăre*): *Tot în legăturică mai avea, ... învâluit bine într-o hirtie groasă, niște pește uscat.* SLAVICI, N. I 175.

b. Unele substantive se întrebuințează la ambele numere cu înțelesul singularului, uneori cu anumite deosebiri de nuanță: *bătrînețea* — *bătrînețile* (regional *bătrîneța* — *bătrînețele*), *blîndețea* — *blîndețile* (regional *blîndeța* — *blîndețele*), *tineretea* — *tineretele* (regional *tinereta* — *tineretele*), *mintea* — *mintile* (în expresia *a-și pierde mintile*), *silința* — *silințele*.

La vreme de adîncă bătrînețe sta falnic în fruntea ostașilor.
DELA VRANCEA, S. 82.

Să ai femeie cum trebuie și s-o duci cu dînsa pînă la adînci bătrînețe.
CREANGĂ, P. 169.

O babă întîmpină pe fată cu blîndeță. CREANGĂ, P. 288.

Se dusese vestea de blîndețele lui. ISPIRESCU, M. V. 3.

Tinerețe, dragă-mi ești, tinerețe! Cîntec de masă.

Acolo v-ați pus averea, tinerețile la stos. EMINESCU, O. I 151.

c. Substantivele nume de obiecte formate din două părți identice se întrebuintează de cele mai multe ori la plural, dar cu sens de singular: *desagi, ȳari, ochelari, pantaloni* (uneori și *clește, foarfeci*). Aceste substantive pot fi însoțite de cuvîntul *pereche*:

Unul are o pereche de ochelari negri... SAHIA, N. 24.

Intră și Chirică... e-o păreche de clești în mîină. CREANGĂ, P. 177.

O pereche de pantaloni largi... RUSSO, S. 27.

Datorită nevoii de a pune de acord conținutul cu expresia, unele dintre aceste substantive au căpătat o formă de singular: *desagă* (și *desag*), *foarfecă*. Pluralul *pantaloni* are și el un singular (*pantolon*), acesta însă nu e refăcut în romînă după plural, ci corespunde formei din limba din care a fost împrumutat (fr. *pantolon*).

L-or lua pe Colțun cu dînșii într-o desagă. SADOVEANU, O. XII 405.

Să schimbăm pantalonul și surtucul... RUSSO, S. 49.

d. Unele substantive au forme numai pentru numărul singular, iar altele numai pentru numărul plural.

1. Au numai singular:

— Cele mai multe nume care exprimă calități, însușiri, stări fiziologice etc.: *bunătate, cinste, curaj, dreptate, înțelepciune, lene, prudentă, foame, sete* etc. (cu alt sens, unele pot avea și plural: *bunătăți*).

— Cele mai multe nume de materie: *aur, miere, nea, orez, piper, sînge, unt, vată, cimbru, mazăre, mei, pătrunjel, secară, usturoi* etc.

Observații. 1. Numele de materie care n-au plural sînt însoțite de articolul nehotărît *niște* atunci cînd intervine ideea de cantitate nedeterminată: *niște tablă* „mai multe foi de tablă”.

2. Unele nume de materie sînt folosite destul de rar și la plural: sg. *fasole* — pl. *fasole*, sg. *pătrunjel* — pl. *pătrunjei*. Uneori pluralul desemnează sorturile din materia respectivă: *orezuri*.

— Termeni tehnici, ca de exemplu denumirile unor sporturi și jocuri: *baschet, box, fotbal, oină, șah, tenis, volei*.

— Denumirile citorva domenii științifice: *chimie, geografie*.

Observație. Atunci cînd este nevoie, numele disciplinelor științifice pot apărea la plural pentru a desemna:

— mai multe volume dintr-un manual tratînd despre disciplina respectivă: *două chimii, două geografii*;

— mai multe aspecte diferite ale aceleiași discipline:
Există două filozofii; una materialistă și una idealistă.

— Multe nume topice: *Alba-Iulia, Buzău, Caraiman, Ceahlău, Dunărea, Moscova, Olt, Omul, Roma* etc.

— Unele substantive care apar numai în locuțiuni adverbiale: *cu toptanul, cu ghiotura, cu firîta* etc.

— Cîteva substantive masculine, nume de persoane: *bade, taică, vodă*.

2. Au numai plural:

— Cîteva nume de materie: *bale, cîlți, icre, tăiței* etc.

— Cîteva nume comune: *moaște, nuri, șale, zori* etc.

— Unele nume topice: *Alpi, Bucegi, Carpați, Vîlcele* etc.

În cazul numelor de localități care prezintă o contradicție între forma de plural și înțelesul de singular, flexiunea și acordul lor se făceau după formă:

A căzut ploaie și piatră cît oul de gîscă asupra Bucureștilor.
CARAGIALE, O. I 305.

Trupa se țîrî mai departe, pe drumul la capătul căruia se afla u undeva Bucureștii. Alți București decît cei din totdeauna. CEZ. PETRESCU, I. I 175.

Bucureștii-Noi.

Lipsa concordanței dintre formă și înțeles a dus, în cazul acestor substantive, la apariția unor construcții cu acordul după înțeles în care substantivul are articol de plural și predicat sau determinant adjectival la singular:

Prin arșița caniculară, semnîndu-și pașii pe asfalt,

Porni din nou martirul nostru de la un cap la celălalt,

Cutreierînd tot Bucureștii. Anghel și Iosif, *Caleidoscopul lui*

A. Mirea, II (București, 1910), p. 10—11

și la crearea unor forme de singular articulate: *Bucureștiul, Iașul, Galațiul.*

Sotniile lui Apletin grăbeau spre drumurile Galațiului și Brăilei.
SADOVEANU, O. XVIII 382.

Iașul literar (titlu de revistă).

Informația Bucureștiului (titlu de ziar).

Între toate formele și construcțiile de mai sus, moderne și literare sînt formele refăcute de singular (*Bucureștiul* etc.); construcțiile cu acordul după formă la plural (*Bucureștii-Noi*) sînt învechite, dar nu greșite, iar construcțiile hibride (*tot Bucureștii*) sînt greșite.

Un număr de substantive au la singular mai multe forme de același gen: *berbec — berbece; fluture — flutur; glonț — glonte; livadă — livede; oaspete — oaspe; șoarece — șoarec*. În toate perechile enunțate, prima formă e cea recomandabilă.

Observație. Pentru substantivele care au forme diferite de singular aparținînd la genuri și deci la declinări diferite, vezi § 61.

e. Alte substantive au mai multe forme la plural: *aripă — aripî, aripe; barbă — bărbi, barbe; bortă — borte, borți; cămin — căminuri,*

cămine; *chibrit* — *chibrituri*, *chibrite*; *coală* — *coli*, *coale*; *groapă* — *gropi*, *groape*; *regulă* — *reguli*, *regule*; *stradă* — *străzi*, *strade*; *tufiș* — *tufișuri*, *tufișe*; *uliță* — *ulițe*, *uliți*; *vreme* — *vremuri*, *vremi*.

Și în aceste perechi prima formă e cea recomandabilă.

Unele substantive au forme diferite de plural care apar mai ales în anumite expresii: *boală* — *boli*, dar și *boale* în expresia: *a băga în boale*; *roată* — *roți*, dar și *roate* în expresia: *a pune bețe în roate*.

Unele substantive și-au format un plural al cărui înțeles s-a desprins de singular (dintre acestea unele au și un plural corespunzător ca înțeles singularului): *apă* — *ape* („joc de lumini la o stofă sau la un metal”); *frig* — *friguri* („boală”); *bucată* — *bucate* („cereale și mâncăruri”); *grâu* — *grâne* („cereale”); *lapte* — *lapți* („glandele peștilor și lichidul secretat de ele”).

Observație. Unele nume se folosesc, în anumite construcții, fie mai ales la singular, fie mai ales la plural, fără să se poată justifica această întrebuintare: *telemea de oi*, dar *brinză de vaci* sau *de vacă*, *supă de cartofi*, dar *borș de sfeclă*.

FORMAREA PLURALULUI

§ 67. Pluralul substantivelor se poate forma fie cu ajutorul desinențelor: *casă* — *case*, *socru* — *socri*, fie prin fuziunea fostei desinențe de plural cu tema (palatalizarea consoanei finale): *pom* — *pomi*, *pădure* — *păduri*, fie printr-un procedeu combinat, și anume prin alternanțe fonetice și, totodată, prin fuziunea fostei desinențe de plural cu tema: *dud* — *duzi*, *arheolog* — *arheologi*. Adesea și procedeu formării pluralului prin desinențe apare însoțit de procedeu alternanțelor: *băț* — *bete* (desinența pluralului *-e*; alternanța fonetică *ă/e*). Uneori, chiar același substantiv poate avea mai multe forme de plural, formate prin procedee diferite: *groapă* — *groape* (desinența *-e*), *groapă* — *gropi* (fuziunea desinenței *-i* cu tema și alternanța fonetică *oa/o*).

A. DESINENȚELE PENTRU PLURAL ALE SUBSTANTIVELOR NEARTICULATE

SUBSTANTIVELE MASCULINE

§ 68. 1. Masculinele cu desinența *-u* vocalic la singular fac pluralul cu desinența *-i* vocalic: *astru* — *aștri*, *codru* — *codri*, *cumătru* — *cumetri*, *cusceru* — *cuscri*, *metru* — *metri*, *multiplu* — *multipli*, *socru* — *socri*, *tigru* — *tigri*.

2. Masculinele cu desinența *-u* semivocalic fac pluralul cu desinența *-i* semivocalic: *bou* — *boi*, *călău* — *călăi*, *fiu* — *fii*, *flăcău* — *flăcăi*, *geamgiu* — *geamgii*, *hangiu* — *hangii*, *leu* — *lei*, *nătărău* — *nătărăi*, *scatiu* — *scatii*, *surugiu* — *surugii*.

3. Masculinele care au la singular desinența *-e* au la plural desinența zero (consoanele sînt deja palatalizate : *doge — dogi, rege — regi, soarece — soareci*).

4. Masculinele terminate la singular în consoană palatalizată au aceeași formă și la plural : *arici — arici, baci — baci, cîrmaci — cîrmaci, ochi — ochi, puști — puști, unchi — unchi*.

5. Aceeași formă la plural ca și la singular o au și substantivele terminate în *-i* semivocalic : *ciocoi — ciocoi, pui — pui, rățoi — rățoi, vulpoi — vulpoi*.

○ SUBSTANTIVELE FEMININE

§ 69. 1. Unele substantive feminine care au la singular desinența *-ă* fac pluralul cu desinența *-e* : *colibă — colibe, gîrlă — gîrle, movilă — movile, nalbă — nalbe, navă — nave, pleoapă — pleoape, rață — rațe, sapă — sape, ședință — ședințe*.

2. Unele substantive terminate în *-e* precedat de iot fac pluralul cu desinența zero :

a. uneori iot de la singular este notat și atunci pluralul se formează, atît în vorbire, cît și în scris, numai prin dispariția desinenței *-e* : *bate — băi, bătaie — bătăi, odaie — odăi, văpaie — vâpăi*.

b. după *-i* vocalic, iot de la singular nu este notat. În scris s-ar părea că aceste substantive formează pluralul prin adăugarea unui *-i* și dispariția desinenței *-e*; de fapt, e vorba și aici tot numai de dispariția desinenței *-e* de la singular, adăugarea lui *-i* nefiind decît redarea în scris a lui iot existent în pronunțare și la singular : *albie — albi, arie — arii, corabie — corăbii, felie — felii, frînghie — frînghii, hîrtie — hîrtii, mînie — mîinii, plantație — plantații, pîrghie — pîrghii, scorpie — scorpii, vrabie — vrăbii*.

3. Cîteva substantive feminine cu desinența *-e* (precedat în scris de alt *e*) fac pluralul în iot : *alee — alei, epopee — epopei, idee — idei, melopee — melopei*. Dar *graminee, onomatopee* au la plural aceeași formă ca la singular.

4. Substantivele feminine terminate la singular în *-a* accentuat formează pluralul cu desinența *-le* (cu menținerea lui *a*) : *angara — angarale, basma — basmale, mucava — mucavale, para — parale, șandrama — șandramale*.

5. Substantivele feminine terminate la singular în *-ea* accentuat fac pluralul în *-ele* : *cafea — cafele, curea — curele, ghiulea — ghiulele, lălea — lălele, măsea — măsele, stea — stele, șosea — șosele, vergea — vergele, vițea — vițele*.

6. Diminutivele formate cu sufixele *-ică* sau *-ea* au pluralul în *-ele* : *floricică — floricele, păsărică — păsărele, rîndunică — rîndunele, rămurea — rămurele*.

7. Substantivul *luntre* are aceeași formă și la plural : *luntre — luntre* (dar și *luntri* cu *-i* vocalic).

Observații. 1. Substantivul feminin *zi* are pluralul în *-le*: *zile*.

2. Substantivele feminine nume de agent (persoane și animale) și de instrument care au aceeași formă la singular (se termină în *-toare*) formează pluralul în mod deosebit pentru fiecare din aceste sensuri: numele de persoane au pluralul egal cu singularul (*călătoare—călătoare*, *cititoare—cititoare*, *învățătoare—învățătoare*, *semănătoare—semănătoare*), iar numele de animale și de instrumente au pluralul în *-tori* (cu palatalizarea consoanei finale și alternanța *o/oa*): *ciocănitoare—ciocănitori*, *lipitoare—lipitori*, *privighetoare—privighetori*, *semănătoare—semănători*, *strecurătoare—strecurători*.

3. Unele substantive, nume de materie, de lucruri sau de acțiuni (terminate la singular în *-ă* sau *-e*), au alături de pluralul (de cele mai multe ori învechit) în consoană palatalizată sau, mai rar, în *-e* (uneori și cu alternanțe vocalice), și un plural în *-uri*. Desinența *-uri*, specifică pentru substantivele neutre, a fost folosită aici pentru că substantivele respective, datorită sensului lor, au fost apropiate de neutre: *gilceavă—gilcevi—gilcevuri*, *iarbă—ierbi—ierburi*, *leafă—lefi* (învechit)—*lefuri*, *lipsă—lipse* (învechit)—*lipsuri*, *marfă—mărfi* (învechit)—*mărfuri*, *treabă—trebi—treburi*, *vreme—vremi—vremuri*. Uneori cele două forme de plural au înțeles diferit: *mîncări* înseamnă repetarea acțiunii care poartă acest nume (*două mîncări nu strică*), iar *mîncăruri* înseamnă „feluri de mîncare”.

Unele substantive din aceste categorii semantice, cu aceleași desinențe de singular (*-ă* sau *-e*), fac pluralul numai în *-uri*: *ceartă—certuri*, *gheață—ghețuri*. Parte din ele, și anume unele nume de materie, desemnează la plural speciile sau obiectele făcute din materiile respective: *alamă—alămuri*, *lină—lnuri*, *mătase—mătăsuri*. Substantivul *lînă* are pe lângă pluralul *lnuri* și pluralele rar întrebuițate *lîni* și *lîne*.

4. Un mare număr de substantive feminine terminate la singular în *-ă* fac pluralul în două feluri: cu desinența *-e* sau cu palatalizarea consoanei însoțită sau neînsoțită de alternanță vocalică și, uneori, consonantică: *boală—boale—boli*, *coadă—coade—cozi*, *coală—coale—coli*, *credință—credințe—credinți*, *sudalmă—sudalme—sudălmi*.

La unele dintre aceste substantive sînt recomandabile formele în consoană palatalizată, care se întrebuițează mult mai des: *boli* (pentru *a băga în boale*, vezi § 66 e), *coli*, *sudălmi*, la altele cele în *-e*: *credințe*. Și aici intervine cîteodată diferențierea semantică: *coade* se folosește mai mult pentru „părul împletit al femeilor”, iar *cozi*, cu celelalte sensuri.

5. Numele primelor cinci zile ale săptămîinii au aceeași formă pentru ambele numere: *luni*, *marți*, *miercuri*, *joi*, *vineri*; celelalte două se conformează regulilor de formare a pluralului femininelor terminate în *-ă*: *stîmbătă—stîmbete*, *duminică—duminici*.

6. Au pluralul neregulat: *soră—surori*, *noră—nurori*.

○ SUBSTANTIVELE NEUTRE

§ 70. 1. Substantivele neutre terminate la singular în consoană, consoană palatalizată sau *-u* vocalic formează pluralul unele cu desinența *-uri*, altele cu desinența *-e*:

— desinența *-uri*:

a. *adevăr—adevăruri*, *auz—auzuri*, *chip—chipuri*, *cîștig—cîștiguri*, *cuib—cuiburi*, *dig—diguri*, *gust—gusturi*, *ideal—idealuri*, *steag—steaguri*, *vicleșug—vicleșuguri*;

b. *bîlci—bîlciuri*, *clenci—clenciuri*, *junghi—junghiuri*, *șfichi—șfichiuri*, *trunchi—trunchiuri*, *unghi—unghiuri*;

c. *lucru — lucruri, monoclu — monocluri, suflu — sufluri, titlu — titluri.*

— desinența *-e* :

a. *ac — ace, bilet — bilete, ciocan — ciocane, inel — inele, măr — mere, oraș — orașe, popor — popoare, sat — sate;*

b. *bici — bice, brici — brice, gîrbaci — gîrbace, gîrlici — gîrlice;*

c. *candelabru — candelabre, căpăstru — căpestre, filtru — filtre, teatru — teatre, templu — temple, timbru — timbre.*

Observații. 1. Din exemplele prezentate mai sus se poate vedea că desinențele pluralului *-e* și *-uri* pot apărea deopotrivă la toate tipurile de substantive neutre menționate; fac excepție cele terminate în *-e* și neologismele în *-iu* (vezi, mai jos, pct. 4 și 5). Se poate observa însă că cele mai multe monosilabice fac pluralul în *-uri*. Cît despre celelalte substantive, trebuie remarcat că *-uri* apare la cele cu accentul pe ultima silabă a temei; *-e* nu e legat de accent și tinde să înlocuiască în multe cazuri cealaltă desinență.

2. La unii scriitori apare o variantă regională *-ă* a desinenței de plural *-e* la substantivele neutre terminate la singular în *-r* sau *-f*: *car — cară, hotar — hotară, izvor — izvoară, braț — brață.*

2. Neutrelor terminate în *-u* semivocalic au desinența *-ie* (scris *-ie* sau *-e*): *chipiu — chipie, curcubeu — curcubeie, ferăstrău — ferăstraie, hîrdău — hîrdaie, muzeu — muzee, pîrîu — pîraie, sicriu — sicrie*; dacă *-u* e precedat de *o* au desinența *-uri*: *birou — birouri, cadou — cadouri, tablou — tablouri*. Există însă numeroase excepții și anume substantive în *-u* neprecedat de *o* care fac pluralul în *-uri*: *pustiu — pustiuuri, rîu — rîuri, tău — tăuri* (ultimele două fiind monosilabice).

Face excepție, de asemenea, cuvîntul *ou*, al cărui plural este *ouă*.

3. Substantivele neutre terminate la singular în *-i* semivocalic au și ele la plural unele *-e*, altele *-uri*, cu predominarea primei desinențe cînd *-i* e precedat de *e, î, o* sau *u* și a celei de-a doua cînd *-i* e precedat de *a*: *butoi — butoai, călcîi — călcîie, căpătîi — căpătîie, condei — condeie, crîmpei — crîmpeie, cucui — cucuie, curmei — curmeie, gunoi — gunoai, noroi — noroai, pai — paie, rețevei — rețeveie, strai — straie, știubei — știubeie, tulei — tuleie*; *alai — alaiuri, ceai — ceaiuri, clei — cleiuri, grai — graiuri, mușegai — mușegaiuri, nai — naiuri, plai — plaiuri, roi — roiuri, soi — soiuri, temei — temeiuri, trai — traiuri*. Obicei are pluralul *obiceiuri* și, rar, *obiceie* (cîte bordeie, atîtea **obiceie**).

4. Substantivele neutre terminate la singular în *-e* rămîn neschimbate la plural: *codice — codice, indice — indice, pîntece — pîntece, pronume — pronume, spate — spate* (cu excepția lui *clește* care are și pluralul *clești*).

5. Neologismele de genul neutru terminate în *-iu* fac pluralul în *-ii*: *consiliu — consilii, cortegiu — cortegii, craniu — cranii, domeniu — domenii, exercițiu — exerciții, geniu — genii, naufragiu — naufragii, privilegiu — privilegii, salariu — salarii, serviciu — servicii, studiu — studii*.

Această formă de plural o au și unele neologisme al căror singular nu se mai termină astăzi în *-iu*, ca la începutul existenței lor în limba noastră: *seminar — seminarii* (mai vechi *seminariu — seminarii*).

Pe măsură ce substantivele se răspîndesc și devin populare, pluralurile lor în *-ii* se înlocuiesc cu formele preferabile în *-e*: *laborator* — *laboratoare* (mai vechi *laborator(iu)* — *laboratorii*) și chiar *seminar* — *seminare*, care însă nu e literar încă.

6. Numeroase substantive neutre au la plural forme duble, în *-e* și *-uri*: *acoperiș* — *acoperișe* și *acoperișuri*, *albuș* — *albușe* și *albușuri*, *altoi* — *altoaie* și *altoiuri*, *blid* — *blide* și *bliduri*, *canal* — *canale* și *canaluri*, *cămin* — *cămine* și *căminuri*, *defileu* — *defilee* și *defileuri*, *diamant* — *diamante* și *diamanturi*, *ghîșeu* — *ghîșee* și *ghîșeuri*, *lăcaș* — *lăcașe* și *lăcașuri*, *nucleu* — *nuclee* și *nucleuri*, *ospăț* — *ospețe* și *ospățuri*, *refren* — *refrene* și *refrenuri*, *șpalt* — *șpalte* și *șpalturi*, *talaz* — *talaze* și *talazuri*, *vîrtej* — *vîrteje* și *vîrtejuri* etc. Norma literară variază de la un cuvînt la altul (vezi *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*).

Unele substantive neutre au la plural trei forme (uneori cu sensuri diferite): *brîu* — *brîie*, *brîuri* și *brîne*, *frîu* — *frîie*, *frîuri* și *frîne*, *grîu* — *grîie*, *grîuri* și *grîne*. (De la *frîne* s-a format singularul *frînă*.)

7. Cîteva substantive neutre nume de materie, care în mod obișnuit se întrebunțează la singular, capătă forma de plural în *-uri* pentru a desemna diverse specii ale materiilor respective: *bumbac* — *bumbacuri*, *nisip* — *nisipuri*, *pămînt* — *pămînturi*, *ulei* — *uleiuri*, *vin* — *vinuri*.

8. Unele substantive mai noi de genul neutru terminate la singular în *-o* accentuat au pluralul în *-uri*: *chimono* — *chimonouri*, *manto* — *mantouri*, *studio* — *studiouri*. După modelul *birou* — *birouri*, substantivele *moto*, *radio*, *zero*, în *-o* neaccentuat, au primit formele de plural *motouri*, *radiouri*, *zerouri*, cu deplasarea accentului pe *o*.

9. Neologismele terminate în *-i* vocalic sau în *-u* accentuat fac pluralul în *-uri*: *atu* — *atuuri* („avantaj”), *derbi* — *derbiuri*, *schî* — *schîuri*, *tabu* — *tabuuri*, *taxi* — *taxiuri*.

Observație. Un număr de substantive neutre, toate neologisme, au și pluralul neregulat în *-ale*: *atu* — *atale*, *caro* — *carle* (la jocul de cărți), *manto* — *mantale*. După pluralul *mantale* s-a refăcut forma de singular *manta*.

○ B. FORMAREA PLURALULUI PRIN PALATALIZAREA CONSOANELOR FINALE

§ 71. În multe cazuri fosta desinență de plural *-i* s-a contopit cu tema, ceea ce a dus la palatalizarea consoanei finale.

SUBSTANTIVELE MASCULINE

1. Masculinele terminate la singular în consoană nepalatalizată fac pluralul în consoană palatalizată (grafic consoană urmată de *i*) sau în consoană palatalizată și cu alternanță consonantică (*d/z*, *t/ț*, *k/č*, *g/ğ*, *s/ș*, *z/j*): *an* — *ani*, *atol* — *atoli*, *lup* — *lupi*, *monah* — *monahi*, *moș* — *moși*, *muncitor* — *muncitori*, *par* — *pari*, *păstrăv* — *păstrăvi*, *pom* — *pomi*, *rob* — *robi*, *soț* — *soți*, *tovarăș* — *tovarăși*, *vătaf* — *vătafi*, *zugrav* — *zugravi*;

agud — *aguzi*, *aprod* — *aprozi*, *bărbat* — *bărbați*, *berbec* — *berbeci*, *fag* — *fagi*, *grumaz* — *grumaji*, *mecanic* — *mecanici*, *pas* — *pași*, *urs* — *urși*.

Observații. 1. Lui *-l* din tema singularului îi corespunde uneori iot la pluralul substantivelor vechi: *cal* — *cai*, *copil* — *copii*, *porumbel* — *porumbei* (dar *sol* — *soli*, *dascăl* — *dascăli*).

Substantivele mai noi *civil*, *discipol*, *emul*, *general* au pluralul *civili*, *discipoli*, *emuli*, *generali* cu *-l* palatalizat; la substantivul *colonel*, terminat în *-l* ca cele de mai sus, există două forme de plural, *coloneli* și *colonei*, cu *-l* palatalizat sau cu iot, dar limba literară, asimilându-l cuvintelor mai vechi, a adoptat forma *colonei*.

2. Unele substantive masculine terminate în *-z* la singular au două forme de plural, una cu *-z* palatalizat, cealaltă cu *-j* palatalizat: *burghez* — *burgheji* și *burghezi*, *francez* — *franceji* și *francezi*, *grumaz* — *grumaji* și *grumazi*, *mînz* — *mînji* și *mînzi*. La substantivele recente, cum sînt numele de popoare de felul celor amintite aici, precum și alte cuvinte terminate în *-z*, s-a impus forma cu *-z* palatalizat: *francez* — *francezi*, *matroz* — *matrozi*, *tiz* — *tizi*. La substantivele vechi în general, limba literară a păstrat forma cu *-j* palatalizat: *cneaz* — *cneji*, *grumaz* — *grumaji*, *mînz* — *mînji*, *obraz* — *obraji*, *praz* — *praji* etc. (Dar *solz* — *solzi*, *sturz* — *sturzi*, *șoltuz* — *șoltuzi*.)

2. Masculinele terminate la singular în *-e* fac pluralul în consoană palatalizată (grafic consoană urmată de *-i*), uneori și cu alternanță consonantică: *arbore* — *arbori*, *cărbune* — *cărbuni*, *cîine* — *cîini*, *fluture* — *fluturi*, *ginere* — *gineri*, *iepure* — *iepuri*, *șarpe* — *șerpi*, *vierme* — *viermi*, *viezure* — *viezuri*; *frate* — *frați*, *munte* — *munți*, *oaspete* — *oaspeți*.

Observație. Alături de formele regulate de plural *frați*, *tați*, substantivele *frate* și *tată* au și pluralele neregulate, mai puțin folosite, *frățni* și *tătni* (corespunzătoare unor mai vechi *frățne* și *tătne*). În limba mai veche și forma *oaspeți* era un plural neregulat al singularului *oaspe*; de data aceasta însă, singularul nou *oaspete*, refăcut după plural, a regularizat relația. Substantivul *om*, în schimb, are numai plural neregulat: *oameni*.

3. Substantivele masculine terminate la singular în *-ă* formează pluralul prin eliminarea lui *-ă* și prin palatalizarea consoanei finale, uneori și cu alternanțe consonantice: *papă* — *papi*, *pașă* — *pași*, *popă* — *popi*; *tată* — *tați*, *vlădică* — *vlădici*.

SUBSTANTIVELE FEMININE

1. Unele feminine care au la singular desinența *-ă* fac pluralul prin eliminarea lui *-ă* și prin palatalizarea consoanei finale, adesea și cu alternanțe consonantice (*d/z*, *t/ț*, *k/č*, *g/ğ*) sau vocalice: *cămașă* — *cămăși*, *coajă* — *coji*, *făptură* — *făpturi*, *păpușă* — *păpuși*, *slavă* — *slăvi*, *strajă* — *străji*, *vrajă* — *vrăji*; *bancă* — *bănci*, *buturugă* — *buturugi*, *grindă* — *grinzi*, *ladă* — *lăzi*, *luncă* — *lunci*, *pradă* — *prăzi*.

2. Cele mai multe substantive feminine cu desinența *-e* la singular (precedată de consoană) fac pluralul cu eliminarea lui *-e* și cu palatalizarea consoanei finale (uneori și cu alternanțe vocalice sau consonantice):

cărare — cărări, lume — lumi, mare — mări, pădure — păduri, pâine — pâini, vedere — vederi, vulpe — vulpi, zidire — zidiri; carte — cărți, lespele — lespezi, veste — vești.

C. ALTERNANȚE FONETICE

§ 72. Alternanțele nu formează singure pluralul substantivelor, ci sînt însoțite de anumite desinențe sau de fuziunea fostei desinențe de plural cu tema. Iată cîteva exemple :

— unele substantive masculine terminate la singular în consoană nepalatalizată fac pluralul în consoană palatalizată și cu alternanțe consonantice : *agud — aguzi, bărbat — bărbați, mecanic — mecanici* ;

— unele substantive feminine cu desinența *-ă* sau *-e* (precedată de consoană) la singular fac pluralul cu fuziune și cu alternanțe consonantice (totdeauna) și vocalice (uneori) : *bancă — bănci, buturugă — buturugi, luncă — lunci, vargă — vergi, ladă — lăzi, pradă — prăzi, carte — cărți, cărare — cărări, lespele — lespezi, mare — mări, veste — vești.*

Observație. Alternanțele au apărut într-o anumită etapă de dezvoltare a limbii române. Ele se aplică cu regularitate la cuvintele existente atunci în limbă și cele mai multe continuă să se aplice și azi. Unele alternanțe însă nu se mai aplică la cuvintele mai noi. Astfel, în timp ce pentru substantivele feminine mai vechi e specifică alternanța *a/ă*, cele recente păstrează pe *a* nemodificat la plural *practică — practici, tactică — tactici* etc. (vezi § 73, pct. 1). De asemenea în limba română nu sînt posibile orice fel de alternanțe fonetice, numărul lor fiind limitat. De exemplu, nu există alternanța *e/o*.

ALTERNANȚE VOCALICE

§ 73. 1. La substantivele al căror plural se termină în *-i* semivocalic sau consoană palatalizată :

a. *a* accentuat alternează cu *ă* : *corabie — corăbii, ispravă — isprăvi, pasăre — păsări, sabie — săbii, vrabie — vrăbii, vrajă — vrăji.*

Observație. Alternanța *a/ă*, specifică genului feminin, prezintă unele excepții. Cîteva substantive vechi păstrează pe *a* accentuat la plural : *fragă — fragi, vacă — vaci*. Substantivele feminine recente, indiferent de terminația singularului, păstrează de asemenea pe *a* nemodificat la plural : *fabrică — fabrici, stație — stații* etc. Deși în limba literară alternanța *a/ă* nu mai atinge cuvinte noi, limba populară continuă să o folosească în cîteva cazuri. Așa se explică existența formelor populare la plural *făbriți, stății*, care trebuie evitate. După modelul unor substantive feminine ca *blană — blănuri*, alternanța *a/ă* apare ca o excepție și la unele substantive neutre : *lapte — lăpturi*. Substantivele feminine cu *a* inițial accentuat păstrează vocala : *albie — alpii, arie — arii, aripă — aripi, așchie — așchii*. Regional se aplică alternanța *a/ă* : *ălbii, ării, ăschii* etc.

b. *a* accentuat alternează cu *e* : *băiat — băieți, șapcă — șepci, șarpe — șerpi, vargă — vergi.*

Observație. Alternanța *a/e* nu apare în : *uriaș — uriași* (dialectal *urieși*).

c. *ă* accentuat și neaccentuat alternează cu *e* : *cumătru — cumetri, măr — meri, nufăr — nuferi, văr — veri.*

d. *ea* accentuat alternează cu *e*: *moșneag* — *moșnegi*, *seară* — *seri*.
 e. *oa* accentuat alternează cu *o*: *comoară* — *comori*, *floare* — *flori*,
foaie — *foi*, *moarte* — *morți*, *ploaie* — *ploi*, *poartă* — *porți*.

2. La substantivele care fac pluralul în *-e* pot exista următoarele alternanțe:

- a. *a/e*: *barză* — *berze*, *fată* — *fete*, *pană* — *pene*, *toiag* — *toiege*.
 b. *ă/e*: *băț* — *bețe*, *cumpănă* — *cumpene*, *măr* — *mere*, *sămînță* — *seminte*, *sîmbătă* — *sîmbete*, *tabără* — *tabere*.
 c. *ă/a* (*-ău/-aie*): *ferăstrău* — *ferăstraie*, *hîrdău* — *hîrdaie*.

Observație. Substantivul *ptru* face pluralul *ptraie*, deci cu alternanța *t/a* (mai vechi *ă/a*: *ptrău* — *ptraie*).

d. În unele cuvinte, *î* accentuat alternează cu *i*: *cuvînt* — *cuvinte*, *sămînță* — *seminte*, *vînă* — *vine*.

e. *o* accentuat alternează cu *oa*: *bob* — *boabe*, *covor* — *covoare*, *somoioag* — *șomoioage*, *șopron* — *șoproane*.

f. *ea* accentuat alternează cu *e*: *briceag* — *bricege*, *mireasă* — *mirese*.

ALTERNANȚE CONSONANTICE

§ 74. 1. Lui *k* al singularului îi corespunde la plural *č*, iar lui *g* îi corespunde *ğ*, la substantivele feminine și neutre cu desinența *-e* la plural: *ac* — *ace*, *belciug* — *belciuge*, *cojoc* — *cojoace*, *fiecă* — *fiuce*.

2. Grupurilor consonantice *sk* și *šk* din tema singularului, le corespunde *št* la plural: *casă* — *căști*, *morișcă* — *moriști*, *broască* — *broaște*, *gălușcă* — *găluște*.

Observație. În câteva exemple, în limba contemporană se observă alternanța *šk/șč*: *pitușcă* — *pituști* (în loc de *pituști* „franzelă”), și *sk/šč*: *basc* — *baști* (nume de popor), *etrusc* — *etruști* (în loc de *basci*, *etrusci* sau *baști*, *etruști*).

3. Grupul consonantic *st* al singularului alternează cu *št* la plural: *năpastă* — *năpăști*, *veste* — *vești*.

4. Grupului consonantic *str* de la singularul substantivelor masculine îi corespunde *ștri* la plural: *astru* — *aștri*, *jugastru* — *jugaștri* (și *jugaștri*), *ministru* — *miniștri*.

Observație. În secolul trecut, substantivele de felul acestora formau pluralul fără alternanță: *jugaștri*, *miniștri*. Pentru alternanțele consonantice *d/z*, *t/f*, *s/ș*, *z/j* și pentru *k/č*, *g/ğ* în alte condiții vezi § 71.

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

§ 75. Limba română are cinci cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul și vocativul.

NOMINATIVUL

§ 76. Nominativul are funcțiunea de :

a. subiect :

Lumina-n valuri peste noi se lasă,

Ca marea se deschide viața larg. BENIUC, v. 133.

Înceat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară,

Nilul mișc-a lui legendă și oglinda-i galben-clară. EMINESCU, O. I 43.

b. nume predicativ :

Acest Gheorghită Răducan era un om fără păreche de sprinten. SADOVEANU, O. III 155.

Eu sînt trimisul timpurilor noi

Ieșit din rînd cu cei ce scurmă glia. BENIUC, v. 86.

c. apozitie :

Bat la ușa amicului meu Piscupescu, profesor de cursul secundar. CARAGIALE, O. I 283.

d. element predicativ suplimentar :

Învățător ne-a sosit un fost seminarist de la Curtea-de-Argeș. GALACTION, O. G. 11.

Nominativul cu o anumită intonație înlocuiește adesea vocativul (vezi § 80) :

Catindatul (bătînd în masă) Chelner !...

Chelnerul (de-afară) Vine !... CARAGIALE, O. VI 205.

Haide, hamal, hamal !... Aici, băiete ! REBREANU, R. I 16.

GENITIVUL

§ 77. Funcțiunea obișnuită a genitivului este aceea de atribut :

Din creștetul cerului dogorît, razele cad drept ca niște săgeți de foc. VLAHUȚĂ, C. L. 81.

Ca atribut, genitivul are numeroase valori. Iată cîteva dintre cele mai răspîndite :

1. genitivul posesiv :

a. posesorul propriu-zis :

Și unde nu ne trezim într-o bună dimineată plini ciucur de rîie căprească, de la caprele Irinucăi. CREANGĂ, A. 27.

b. apartenența :

La rădăcinile stîlpilor zaplazului ieșeau în grămezi roșii, ca niște stropi de sînge, cele dintîi gîngăni, vacile-domnului. SADOVEANU O. II 151.

c. dependența :

S-a dus Pann, finul Pepelei, cel isteț ca un proverb. EMINESCU, O. I 31.

2. genitivul subiectiv :

Mihai trăia trecerea fiecărei clipe la volan, ca pe cel din urmă minut al vieții. MIHALE, O. 169.

3. genitivul obiectiv :

Simțirea nenorocirii lui, ... pomenirea păcatului său i-au atacat sănătatea. NEGRUZZI, S. I 54.

4. genitivul calității :

Omul datoriei.

5. genitivul care intră într-o construcție echivalentă cu un superlativ :
Ș-apoi fost-au fost poftiți la nuntă crăiasa furnicilor, crăiasa albinelor și crăiasa zînelor, minunea minunilor din ostrovul florilor.
 CREANGĂ, P. 279.

6. genitivul denumirii :

Abia cătră amiază ajunseră la apa Bistriței. SADOVEANU, O. X 546.

Ci tu rămâi în floare ca luna lui april. EMINESCU, O. I 128.

(Pentru amănunte în legătură cu aceste categorii, vezi § 558.)

Deseori genitivul e cerut de prepoziții și locuțiuni prepoziționale :
asupra, contra, deasupra, împotriva, înaintea, înapoia, în dreptul etc. ;
 împreună cu acestea el îndeplinește mai ales funcțiunea de complement indirect pe lângă un verb :

Fulgerete adunat-au contra fulgerului care

În turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare. EMINESCU,
 O. I 146.

Tonul cu care a zis „uitați-vă la probe!” a făcut un efect straniu asupra superiorului. CARAGIALE, O. II 72,
 dar și de atribut pe lângă un substantiv :

Și nu erau verzi decât cei doi molifiți din dreptul ferestrelor.

SAHIA, N. 55.

DATIVUL

§ 78. 1. Dativul are de obicei funcțiune de complement indirect pe lângă un verb, adjectiv, adverb, interjecție sau (cu elipsa verbului) un substantiv, cărora li se atribuie o acțiune, o însușire sau o caracteristică.

Cel mai adesea, dativul determină verbe :

I-am dus băiețelului o minge foarte mare de cauciuc și foarte elastică.
 CARAGIALE, O. II 164.

Mă întorc, iau o bomboană, i-o arăt lui Bubico. CARAGIALE, O. II 100.

Pus pe lângă verbe sau locuțiuni verbale impersonale, dativul arată ființa pe care o privește acțiunea exprimată de verb sau de locuțiunea verbală. În astfel de împrejurări el e subiectul logic al propoziției :

Tincăi i se părea că se simte alta. SADOVEANU, O. IV 20.

Dativul poate determina de asemenea unele adjective sau adverbe :

Am deschis poeziile aceluia poet scump inimii noastre, al cărui nume îl rostesc totdeauna cu evlavie. SADOVEANU, O. XVIII 630.

Din nou va contraria spiritul meu democratic și egalitar, refractar oricărui privilegiu de clasă. CEZ. PETRESCU, I. II 52.

Au găsit într-un loc prundos niște pietre... din care au ales una potrivită trebuinții sale. DRĂGHICI, R. 53.

Nu e nimic și totuși e

O sete care-l soarbe,

E un adînc asemenea

Uitării celei oarbe. EMINESCU, O. I 176.

Vă invit dar... ca de urgență să satisfaceți, conform legii, justele reclamațiuni ale doamnei directoare. CARAGIALE, O. I 206.

Și după unele interjecții poate sta dativul, cu aceeași funcțiune de complement indirect :

Bravo frunțașilor la învățatură !

Substantivul în dativ este complement indirect al unui substantiv (cu un verb eliptic) :

Onoare frunțașilor în producție !

Salut fierbinte luptătorilor pentru cauza păcii !

Observație. Sub influență străină se răspîndesc construcțiile de felul acestora : nu puteam să le încadrăm lanțului logic ; să se încovoie naturii tipice ; să scape controlului ; subiecte împrumutate istoriei popoarelor ; impenetrabil oricărui curiozități ; dezavantajos activității noastre, unde dativul figurează în locul acuzativului cu prepoziție.

2. Substantivul în dativ poate avea și funcțiunea de atribut al unui substantiv :

Nepoată cumnatei mele.

Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune,

Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet. EMINESCU, O. I 32.

Acest fel de atribut constituie o categorie specifică limbii vechi, folosită în limba literară contemporană pentru a da ton solemn frazei.

3. După prepozițiile *datorită, grație, mulțumită* substantivele se pun în dativ, îndeplinind funcțiunea unui complement circumstanțial instrumental :

Datorită muncii dumitale... biblioteca e azi în regulă. CAMIL PETRESCU, T. I 150.

Grație muncii depuse și-a atins scopul.

Mulțumită Domnului, părinții noștri aveau de unde ; căci sărăcia nu se oploșise încă la ușa lor. CREANGĂ, A. 103.

4. Cîteodată dativul are funcțiunea unui complement circumstanțial de loc (dativ locativ) :

De-abia te-i mai încălzi mergînd la drum, căci nu e bine, cînd stai locului. CREANGĂ, P. 241.

Alei ! murgul meu voinic,

Așterne-te drumului

Ca și iarba cîmpului

La suflarea vîntului ! ALECSANDRI, P. P. 74.

ACUZATIVUL

§ 79. 1. Acuzativul este, de obicei, cazul complementului direct.

Cu această funcțiune, acuzativul apare fără prepoziție sau precedat de *pe* (vezi § 335 C și 599 II) :

Ascultați, oameni buni, povestea mea adevărată. SADOVEANU, O. XVIII 13.

Pe Eminescu noi poezii tineri,

Zădarnic încercăm, nu-l vom ajunge. BENIUC, V. 28.

Foamea nu mă slăbește, cum nu-l slăbește pe crocodil. HOGAȘ, DR. I 209.

2. Cu funcțiune de complement circumstanțial de loc sau de timp, acuzativul poate apărea fără prepoziție :

Ai plîns și n-ai venit la noi o săptămînă. COȘBUC, P. II 73.

Ore întregi spune-ți-voi cît îmi ești dragă. EMINESCU, O. I 231.

Poște întregi de primprejur veneau flăcării să peștească fetele. D. Zamfirescu, *Nuwele* (București, 1957), p. 68.

3. Acuzativul se întrebuițează foarte des însoțit de o prepoziție (inclusiv prepoziția *pe*) sau de o locuțiune prepozițională al cărei ultim termen este o prepoziție. Împreună cu acestea acuzativul are diferite funcțiuni :

Vizitiul ... îi mîna cu hățuri coperite cu ținte de argint. NEGRUZZI, S. I 37.

O vie cu livadă frumoasă. CREANGĂ, P. 3 (atribute).

Și ți-ai salvat de-al setei foc poporul. NECULUȚĂ, T. D. 31 (complement indirect).

Un lăvicer vrîstat, țesut de mătușa Anghelina. SADOVEANU, O. I 559 (complement de agent).

Cară vinul cu urciorul. TEODORESCU, P. P. 271 (complement circumstanțial instrumental).

Vino-n codru la izvorul

Care tremură pe prund. EMINESCU, O. I 75 (complement circumstanțial de loc).

Nu fi zgîrcit, căci banii strîngătorului intră în mîna cheltuitorului... , dar nici scump la tîrîțe și ieftin la fîină. NEGRUZZI, S. I 248 (complement circumstanțial de relație).

Acuzativul apare și pe lingă adverbele care uneori au valoare de prepoziție : *ca(și)*, *cît(și)*, *decît* (vezi § 294 pct. 1 d). În asemenea situații, acuzativul exprimă al doilea termen al unei comparații.

Pești ... luminoși și iuți ca argintul-viu. SADOVEANU, O. XVII 394.

Baba era umflată cît o bute. CREANGĂ, P. 15.

VOCATIVUL

§ 80. Vocativul exprimă o chemare adresată cuiva în scopul de a-i atrage atenția asupra unei comunicări.

Caracteristica generală a acestui caz este intonația.

Vocativul are forme specifice (*-e* și *-ule* pentru masculin singular, *-o* pentru feminin singular, *-lor* pentru ambele genuri la plural) și apare și cu forme identice cu ale nominativului.

Observație. În limba literară contemporană, vocativul în *-e* apare, în general, numai la numele de persoane. În limba populară însă se mențin unele vocative în *-e* la substantive care nu sînt nume de persoană. De exemplu : *cuce*, *codre*.

Taci, cuce, nu mai cînta. JARNIK-BIRSEANU, D. 106.

În limba contemporană există tendința ca nominativul să ia locul vocativului cu desinență specifică. Aceasta se explică probabil prin faptul că vocativul e marcat prin intonație și în scris prin virgulă, așa că nu mai are nevoie și de desinență.

Între diversele forme ale vocativului, există uneori diferențe de conținut. Astfel, forma în *-ule* are conținut afectiv spre deosebire de corespondenta ei în *-e* și de cea egală cu nominativul, care sînt neutre din acest punct de vedere.

Spre exemplu, perechea de forme *poete/poetule* (ironic) :

Dar nu uita, poete, că ești poet. TOPÎRCEANU, O. I 182.

— *Ei, poetule, ce ai tăcut? Nu cumva nu te inspiră marea?* CAMIL PETRESCU, T. F. 108.

De asemenea, la numele proprii, vocativul exprimă uneori o notă de intimitate: *Simioane!*, față de *Simion!*

Nu toate substantivele se pot găsi în situația de a fi folosite la vocativ, pentru că, datorită conținutului lor semantic, unele nu pot constitui obiectul unei adresări. În situații excepționale însă, și astfel de substantive pot apărea la vocativ (ca urmare a unei personificări a obiectelor denumite de ele).

Vii așa de ntunecată, Tîrnavo, și-e zbucium mersul. Ion Agîrbiceanu, *Opere*, vol. I (București, 1962), p. 365.

Tu, creanga mea. CICERONE TEODORESCU, în GAZ. LIT. 458 (1962), p. 5.

Vocativul face parte din propoziție, avînd funcțiunea de semnal, de adresare, dar nu îndeplinește rolul nici unei părți de propoziție. Dacă însă apar două vocative alăturate, între ele se stabilește o relație de determinare, unul fiind atributul celuilalt :

Jupîne pîrcălab (pentru modul de construire a vocativelor alăturate vezi p. 80).

În celelalte cazuri, vocativul se referă la subiect, la atribut, la complement sau la o întregă enunțare. De exemplu, în : *vino, Ioane!* el precizează subiectul, în : *te văd, Ioane!* complementul direct, în : *îți îți vorbesc, Ioană!* complementul indirect.

Foarte des vocativul apare însoțind propoziții imperative sau interogative, fiind mai expresiv atunci cînd aceste propoziții sînt eliptice de predicat. Uneori el singur alcătuiește o comunicare.

— *Onică, strigă el, treci încoace...* PEDA, R. 100.

Ce fel de focar, doctore? PEDA, R. 214.

Mîtitelul își retrage îngrozit capul gol înduntru și-ncepe să zbiere :

— *Mamifoo! mam'maree! tantii!* CARAGIALE, O. I 268.

Topica vocativului nu este fixă. El poate apărea la începutul, în mijlocul sau la sfîrșitul propoziției sau al frazei. Intonația specifică vocativului se distinge cel mai bine la începutul propoziției. De obicei vocativul se găsește la începutul propoziției tocmai din necesitatea de a atrage atenția conlocutorului chiar de la începutul comunicării. Indiferent de topică, el se desparte prin virgulă de propoziția din care face parte :

Domnule, te-am rugat să fii bun să nu-mi mai zici vorba asta. CARAGIALE, O. VI 26.

Socoți, moșule, că eu nu cunosc ce am de făcut? SADOVEANU, O. X 553.

Nu căta în depărtare

Fericirea ta, iubite! EMINESCU, O. I 54.

În vorbirea familiară, pentru a se da o mai mare intensitate chemării, vocativul, fie că are o formă proprie, fie că are o formă identică cu a nominativului (și atunci nevoia de întărire e mai puternică), apare deseori însoțit de interjecții: *mă! măi! bre! fă!* sau de pronume: *tu! voi!*

Bre, femeilor, veniți-vă-n fire! CARAGIALE, O. VI 242.

Măi motane,

Vino-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornice. EMINESCU, O. I 48.

Mă, nene, asta nu-i glumă! CARAGIALE, O. VI 61.

Dar nu-mu, Joiana muge,

Radă, fă, s-alergi degrabă,

Că-n șopron vițelul suge. COȘBUC, B. I. 77.

Mamele privind-o-n horă,

Se cotesc: „Olio, tu leică,

Ce mai drac frumos de noră!” COȘBUC, B. I. 80.

Cînd pentru adresare se folosesc două substantive, dintre care al doilea (nume propriu sau titlu) este determinantul celui alt, primul substantiv se pune la vocativ, iar al doilea la nominativ:

Domnule Cațavencu, fii bun, scie-i, mă rog. CARAGIALE, O. VI 165.

Domnule colonel, nu mai știu. SAHIA, N. 75.

În vorbirea populară și mai ales familiară se pun adesea la vocativ amîndouă numele. În unele cazuri, această formă e cea normală:

Eu sînt Bibicul, nene Iancule! CARAGIALE, O. VI 213.

Știi ce, cocoane Dinule, adu mîna-ncoa; patruzeci la sută și să nu mai fie vorbă. FILIMON, O. I 238.

O să se poată face treabă, domnule Nițule. STANCU, D. 275.

În altele este posibilă și construcția cu unul din nume la nominativ (căpitane Pavele, dar și căpitane Pavel):

Căpitane Pavele,

Unde-ți duci cătanele? JARNÍK-BİRSEANU, D. 302.

Măi jupîne pîrcălabe,

Tu din lanțuri mă sloboade. JARNÍK-BİRSEANU, D. 215.

În sintagme ca: *moș Călifare (Moș Călifare, am auzit că ești un vraci cum nu s-a dovedit.* GALACTION, O. I 47), *moș Martine (Joacă bine, moș Martine.* TEODORESCU, P. P. 191), *boier Dinule (Boier Dinule, n-ai de gînd cumva să tragi în pasărea asta...* CAMIL PETRESCU, T. F. 109), numai al doilea cuvînt apare cu desinență de vocativ. Întrucît tot grupul formează un singur nume, nu se poate introduce o desinență cazuală în interiorul lui (ceea ce ar sparge unitatea).

Cînd substantivul care urmează să fie folosit la vocativ e determinat de un adjectiv propriu-zis, construcția poate căpăta două aspecte:

a. În vorbirea oficială, solemnă ori numai politicoasă, adjectivul sau echivalentul lui se pune la vocativ (adjectivul precedă substantivul), iar substantivul la nominativ cu valoare de vocativ:

Stimate domn, sper că veți lua în considerație ...

b. În vorbirea familiară și arhaizant, atît adjectivul, cît și substantivul se pun la vocativ, ca în exemplele :

Să trăiți mulți ani cu bine, luminate și prea puternice împărate. CREANGĂ, P. 80.

Acordîndu-mi mie o așa amicală și linguşitoare precădere n-ai nimerit tocmai bine, o iscusite vîntorule! ODOBESCU, S. III 9, fie, ca în uzul de astăzi, cu o nuanță de afecțiune și de respect :

Ai cumva motive, stimate prietene, să decretezi decăderea în vînat a acestor codri? SADOVEANU, O. XIV 536.

Substantivul urmat de adjectiv se găsește uneori la nominativ cu valoare de vocativ :

Așa ar trebui să urmez, om bun, zise fiul craiului. CREANGĂ, P. 202.

Substantivul determinat de un adjectiv posesiv nu primește desinența vocativului (se folosește cu forma de nominativ) :

Fiul meu! și nu fiule meu; de asemenea dragul meu prieten! (dar dragă prietene).

Observație. Pe lingă formele: *sufletul meu* și *suflet al meu*, în care substantivul nu primește desinența vocativului, poate apărea și *suflete al meu* (STĂNOIU, C. I. 86). Ultima formă e arhaică și bisericască.

Cînd determinantul e în genitiv, substantivul determinat nu primește desinență: *puiul mamei* (nu *puiule...*).

În limbajul afectiv, cînd vocativul exprimă o calificare, el apare însoțit de propoziția *ce ești* destinată să accentueze conținutul afectiv al comunicării :

Îa fugi încolo, că-ți arăt eu, nebunule ce ești.

Unele substantive, ca *domn, soră, frate, nene, tată*, își pot pierde ca vocative înțelesul lor primitiv, devenind simple formule de adresare (vezi § 970) :

Leonida: Acu ia spune, cam câți oameni te bate gîndul ca să aibă Galibardi?

Eftimița: Sumedenie!

Leonida: O mie, domnule, numa o mie! CARAGIALE, O. VI 61.

Eftimița: E ipohondrie, soro!

Leonida: E primejdie mare, domnule! CARAGIALE, O. VI 67—68.

Faptul că Leonida se adresează Eftimiței cu *domnule*, iar Eftimița îi spune lui *soro* dovedește că înțelesul primitiv al acestor substantive s-a șters, iar o dată cu aceasta și funcțiunea lor de chemare a slăbit foarte mult. Același proces apare și în următorul exemplu în care tatăl se adresează fetei sale cu termenul *frate* :

Cu grai neliniștit zise fie-sei: Bine, frate dragă, toți te-au sărutat? ISPIRESCU, L. 377.

✕ DECLINAREA

§ 81. Substantivele se grupează în mod tradițional în trei declinări, după terminația lor la cazul nominativ singular nearticulat.

Observație. Aceste declinări corespund primelor trei declinări din limba latină.

a. Declinarea I cuprinde substantive terminate la nominativ singular nearticulat în *-ă* (*țară*), precum și unele nume proprii terminate în *-ea* și *-a* neaccentuat (*Oprea, Toma*), *-ea* accentuat (*stea*) și *-a* accentuat (*basma*), la care se adaugă, datorită desinenței de plural (*-le*), substantivul *zi* (cu forma secundară *ziură*).

Substantivele acestei declinări sînt feminine, cu excepția cîtorva masculine: *papă, pașă, popă, tată, vlădică* și numele proprii de persoană de felul lui *Dănilă, Păcală, Gheorghită, Nicoară, Petrică, Tîndală; Toma, Zaharia, Costea, Mina*.

b. Declinarea a II-a cuprinde substantive masculine terminate la nominativ singular nearticulat în *-u* vocalic (*codru*), *-u* semivocalic (*erou*), *-i* semivocalic (*tei*), consoană nepalatalizată (*lup*), consoană palatalizată (*unchi*) și neutre în *-u* vocalic (*filtru*), *-u* vocalic accentuat (*atū*), *-u* semivocalic (*tablou*), *-i* vocalic (*taxi*), *-i* semivocalic (*rai*), *-o* (*radio*), consoană nepalatalizată (*ac*) și consoană palatalizată (*unghi*).

c. Declinarea a III-a cuprinde substantive al căror nominativ singular nearticulat se termină în *-e*. Intră aici și numele primelor cinci zile ale săptămînii, terminate în consoană palatalizată sau *-i* semivocalic: *luni, marți, miercuri, joi, vineri*, întrucît forma lor articulată este aceeași cu a substantivelor feminine de declinarea a III-a (*miercuri — mîncurea*, ca *mîncare — mîncarea*).

Substantivele acestei declinări sînt de toate genurile (*frate — masculin, carte — feminin, nume — neutru*).

Cea mai mare parte a substantivelor declinării a III-a sînt feminine. Masculinele sînt mai puțin numeroase, iar neutrele sînt puține.

§ 82. Cu toate că, așa cum s-a văzut, substantivele se pot grupa, după terminația lor, în trei clase, totuși din punctul de vedere al limbii romîne e mai just să se facă declinarea substantivelor, adică trecerea de la un caz la altul, după genuri. Există o declinare a substantivelor masculine și o declinare a substantivelor feminine, substantivele neutre urmînd la singular pe cele masculine, iar la plural pe cele feminine.

DECLINAREA NUMELOR COMUNE

DECLINAREA NEARTICULATĂ

§ 83. Prin declinare nearticulată se înțelege declinarea substantivului care este lipsit de articolul hotărît enclitic (dar care poate să fie însoțit de articol nehotărît sau de orice alt determinant).

[SUBSTANTIVELE MASCULINE

§ 84. Substantivele masculine nearticulate au o singură formă pentru nominativ, genitiv, dativ și acuzativ, atît la singular, cît și la plural. Numele de persoane și cele asimilate lor — animale, plante sau obiecte personificate — de declinarea a doua au la vocativ o formă deosebită

terminată în -e : *cuscru — cuscure, băiat — băiete, vecin — vecine, Ion — Ioane, Marin — Marine, rozmarin — rozmarine* (*Rozmarine, siminoace!* TEODORESCU, P. P. 320).

Substantivele masculine de declinarea I (de exemplu *tată*) și cele de declinarea a III-a au vocativul identic cu celelalte cazuri.

Substantivul *bade*, sub influența numelor proprii de tipul lui *Petre(a), Manea*, care au vocativul în -o (*Petreo, Maneo*), apare, rar, la vocativ cu desinența -o, specifică femininului : *badeo*.

Tu te duci, badeo sărace,

Eu cu dorul tău face? JARNÍK-BİRSEANU, D. 104.

În mod obișnuit însă, vocativul acestui substantiv este egal cu nominativul : *bade*.

Observație. Rar poate fi întâlnit și substantivul *nene* la vocativ sub forma *neneo* (*Boboc? ... ba zi, neneo, coșcoge glscan.* ALECSANDRI, T. II 459).

Singular

N. (<i>un</i>)	<i>om</i>	<i>ochi</i>	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pui</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
G. (<i>a unui</i>)	<i>om</i>	<i>ochi</i>	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pui</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
D. (<i>unui</i>)	<i>om</i>	<i>ochi</i>	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pui</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
A. (<i>un</i>)	<i>om</i>	<i>ochi</i>	<i>cumătru</i>	<i>fiu</i>	<i>pui</i>	<i>frate</i>	<i>tată</i>
V.	—	—	<i>cumetre</i>	—	—	<i>frate</i>	<i>tată</i>

Observație. Cazul vocativ nu va fi inclus în paradigmă decât atunci când formele respective sînt curente în limbă, dar, în principiu, și substantivele nefolosite în mod obișnuit la vocativ își pot forma acest caz atunci când este nevoie (vezi exemple la § 80); de asemenea nu va fi inclus în paradigmă decât vocativul substantivelor care se folosesc la acest caz fără determinări.

Plural

N. (<i>niște</i>)	<i>oameni</i>	<i>ochi</i>	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pui</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
G. (<i>a unor</i>)	<i>oameni</i>	<i>ochi</i>	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pui</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
D. (<i>unor</i>)	<i>oameni</i>	<i>ochi</i>	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pui</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
A. (<i>niște</i>)	<i>oameni</i>	<i>ochi</i>	<i>cumetri</i>	<i>fii</i>	<i>pui</i>	<i>frați</i>	<i>tați</i>
V.	—	—	—	—	—	—	—

SUBSTANTIVELE FEMININE

§ 65. Substantivele feminine au la singular o formă pentru nominativ-acuzativ și alta pentru genitiv-dativ. Forma de genitiv-dativ cu desinența -e, -le sau zero este identică cu a pluralului : (*a*) *unei case* — *niște case*, (*a*) *unei măsele* — *niște măsele*, (*a*) *unei mantale* — *niște mantale*, (*a*) *unei cărți* — *niște cărți*, (*a*) *unei lăzi* — *niște lăzi*, (*a*) *unei vii* — *niște vii*. Unele substantive în -e care n-au plural au la singular o singură formă pentru toate cazurile : *foame, sete, linte, lene*; altele, deși n-au plural, au la genitiv o formă diferită de a nominativului : *carne* —

(a) *unei cărni*. Substantivele feminine cu pluralul în *-uri* și o formă mai veche în *-e* sau în consoană palatalizată formează genitiv-dativul cu desinența *-e* sau în consoană palatalizată: (o) *lipsă* — (a) *unei lipse* (pl. *lipse* și *lipsuri*), (o) *ceartă* — (a) *unei certe* (pl. *certe* și *certuri*), (o) *leafă* — (a) *unei lefi* (pl. *lefi* și *lefuri*).

Unele substantive feminine aparținând declinării a III-a au o singură formă la toate cazurile și la ambele numere. Este vorba de numele de persoană formate cu sufixul *-toare* (*învățătoare*, *lucrătoare*, *muncitoare*) cărora le corespund masculinele în *-tor* cu temă identică (*învățător*, *lucrător*, *muncitor*): (o) *învățătoare* — (a) *unei învățătoare*, pl. *învățătoare* etc. Substantivele feminine formate cu același sufix *-toare* care nu sînt nume de persoană fac pluralul regulat și au genitiv-dativul identic cu el: *lipitoare* — *lipitori*, *privighetoare* — *privighetori*, *secerătoare* — *secerători*, *zicătoare* — *zicători* etc. (vezi și § 69).

Formă identică pentru toate cazurile singularului au și substantivele feminine formate cu sufixul *-oaie*: *căsoaie*, *cuțitoaie* etc.

Dragoste, din cauză că s-a folosit mai ales la singular, prezintă dificultăți cînd vrem să-l întrebuițăm la plural. Alături de forma *dragoste* (*Dragostele sînt ca buruiana*. BARBU, G. 335), apar *dragosti* și *dragoști*.

Substantivul *parte* precedat de prepoziția *a* și urmat de un atribut de obicei introdus prin *din* poate apărea în construcții cu valoare de genitiv la fel cu pronumele nehotărîte sau substantivele determinate prin numerale sau adjective cu sens nehotărît:

Probele a parte din concurenți au fost satisfăcătoare (vezi § 311 C).

Parte din substantivele feminine, și anume unele nume de persoane și unele nume de animale asimilate cu acestea, au o formă specială de vocativ cu desinența *-o*: *Mario*, *soro*, *vulpeo*. Cele mai multe au vocativul identic cu nominativul: *maică*, *mamă*, *Ileană*, *tovarășă*. (Foarte rar apar și cu desinența *-o*: *Cîntă cucu-n vîrf de nuc*, *Te las, măico*, și *mă duc!* ANT. LIT. POP. I 38.)

Singular

N. (o)	<i>casă</i>	<i>basma</i>	<i>stea</i>	<i>zi</i>	<i>vulpe</i>	<i>cîmpie</i>
G. (a unei)	<i>case</i>	<i>basmale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>vulpi</i>	<i>cîmpii</i>
D. (unei)	<i>case</i>	<i>basmale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>vulpi</i>	<i>cîmpii</i>
A. (o)	<i>casă</i>	<i>basma</i>	<i>stea</i>	<i>zi</i>	<i>vulpe</i>	<i>cîmpie</i>
V.	—	—	—	—	<i>vulpeo</i>	—

Plural

N. (niște)	<i>case</i>	<i>basmale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>vulpi</i>	<i>cîmpii</i>
G. (a unor)	<i>case</i>	<i>basmale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>vulpi</i>	<i>cîmpii</i>
D. (unor)	<i>case</i>	<i>basmale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>vulpi</i>	<i>cîmpii</i>
A. (niște)	<i>case</i>	<i>basmale</i>	<i>stele</i>	<i>zile</i>	<i>vulpi</i>	<i>cîmpii</i>
V.	—	—	—	—	—	—

SUBSTANTIVELE NEUTRE

§ 86. Substantivele neutre nearticulate au o formă pentru toate cazurile la singular și altă formă pentru toate cazurile la plural.

Singular

N. (<i>un</i>)	<i>deal</i>	<i>unghi</i>	<i>teatru</i>	<i>studiu</i>	<i>tablou</i>	<i>pai</i>	<i>nume</i>
G. (<i>a unui</i>)	<i>deal</i>	<i>unghi</i>	<i>teatru</i>	<i>studiu</i>	<i>tablou</i>	<i>pai</i>	<i>nume</i>
D. (<i>unui</i>)	<i>deal</i>	<i>unghi</i>	<i>teatru</i>	<i>studiu</i>	<i>tablou</i>	<i>pai</i>	<i>nume</i>
A. (<i>un</i>)	<i>deal</i>	<i>unghi</i>	<i>teatru</i>	<i>studiu</i>	<i>tablou</i>	<i>pai</i>	<i>nume</i>
V.	—	—	—	—	—	—	—

Plural

N. (<i>niște</i>)	<i>dealuri</i>	<i>unghiuri</i>	<i>teatre</i>	<i>studii</i>	<i>tablouri</i>	<i>paie</i>	<i>nume</i>
G. (<i>a unor</i>)	<i>dealuri</i>	<i>unghiuri</i>	<i>teatre</i>	<i>studii</i>	<i>tablouri</i>	<i>paie</i>	<i>nume</i>
D. (<i>unor</i>)	<i>dealuri</i>	<i>unghiuri</i>	<i>teatre</i>	<i>studii</i>	<i>tablouri</i>	<i>paie</i>	<i>nume</i>
A. (<i>niște</i>)	<i>dealuri</i>	<i>unghiuri</i>	<i>teatre</i>	<i>studii</i>	<i>tablouri</i>	<i>paie</i>	<i>nume</i>
V.	—	—	—	—	—	—	—

DECLINAREA ARTICULATĂ

§ 87. Prin declinarea articulată se înțelege declinarea substantivelor însoțite de articolul hotărît enclitic. Formele articulate ale substantivului se deosebesc după gen, număr și caz, deoarece articolul este flexibil. Substantivele primesc următoarele articole enclitice (pentru modul de alipire, vezi § 88):

a. La nominativ și acuzativ: singular, masculin și neutru, articolul *-l*, când substantivul se termină în *-u* vocalic, *-u* semivocalic, iot, consoană nepalatalizată sau consoană palatalizată, *-o*, *-i* vocalic accentuat; articolul *-le*, când terminația substantivului masculin sau neutru este *-e*; singular feminin *-a*; plural masculin iot; plural feminin și neutru *-le*. De exemplu: sg. *codrul*, *eroul*, *teiul*, *lupul*, *biciul*, *radioul*, *taxiul*; *cîinele*, *pronumele*; *casa*, *vulpea*; pl. *lupii*, *cîinii*; *casele*, *vulpile*, *creioanele*, *pronumele*.

Substantivele masculine în *-ă* se articulează la singular cu *-a* ca și cele feminine: *popa*, *pașa*; la plural cu iot: *popii*, *pașii*. Același articol la singular îl primesc și câteva substantive masculine terminate în *-e*: *nenea*, *badea*, *gîdea* (dar și *gîdele*).

b. La genitiv și dativ: singular *-lui* pentru masculin și neutru, iot pentru feminin (adăugat la forma nearticulată de genitiv-dativ), *-lor* pentru plural, la toate genurile. De exemplu: *lupului*, *cîinelui*, *creionului*, *pronumelui*; *vulpilor*, *casei*, *măselei*, *basmalei*, *zilei*; *lupilor*, *cîinilor*, *creioanelor*, *pronumelor*, *vulpilor*, *caselor*. În urma atașării articolului de genitiv-dativ la masculin plural și la feminin singular și

plural, palatalizarea consoanei (notată în scris cu *i*) de la formele nearticulate terminate în consoană palatalizată devine *i* vocalic (vezi și § 88 a).

Observație. Substantivele feminine care au o singură formă la singular pentru toate cazurile adaugă la forma nearticulată articolul *-i* (iot): *foamei, setei*.

c. La vocativ, singularul masculinelor și neutrelor care pot fi întrebuințate la acest caz este terminat în *(-u)le* (desinența adăugată la articol), iar pluralul tuturor genurilor în *-lor*: *băiatule, omule; fraților, surorilor, popoarelor*.

§ 88. Alipirea articolului la substantiv se face astfel :

a. direct, în cazul substantivelor masculine și neutre terminate în *-u* și *-e* și al formelor de plural în *-e* sau *-ă* ale femininului și neutrului: *cuscru-l, frate-le, nume-le, ouă-le, case-le*. La masculin plural și la femininele care au pluralul în consoană palatalizată, alipirea e numai aparent directă, pentru că palatalizarea consoanei de la pluralul nearticulat (notată în scris cu *-i*) devine la forma articulată *-i* vocalic: *frații, porțile*.

Observație. Substantivele feminine nume ale zilelor săptămânii terminate în consoană palatalizată se scriu la forma articulată cu *-e* înainte de articolul *-a*: *luni — luna, marți — marșea, miercuri — miera*.

La plural, forma articulată, procedeul este același ca la celelalte substantive feminine cu pluralul nearticulat în consoană palatalizată: *marșile*.

b. cu ajutorul lui *u* în cazul substantivelor masculine și neutre terminate în consoană și consoană palatalizată, *-i*, *-u* accentuat și *-o*: *scaun — scaun-u-l, unchi — unchi-u-l, tei — tei-u-l, schi — schi-u-l, tabu — tabu-u-l, radio — radio-u-l* (unde se păstrează *-u*, vocala caracteristică a declinării a II-a din latină), și al femininelor terminate în *-ea*, *-a* accentuat și *-i*: *mășea-u-a, manta-u-a, zi-u-a* (în care se presupune că *u* s-a dezvoltat pentru evitarea hiatului).

c. ia locul desinenței la substantivele feminine și masculine terminate în *-ă*: *casă — casa, popă — popa*; ia locul lui *-e* din desinența substantivelor feminine de tipul *oaie — oaia*; se adaugă la desinența *-e* a substantivelor feminine de tipul *vulpe — vulpea* (unde *-e* devine semivocală și, deci, grupul *-ea*, diftong).

Când substantivele nearticulate se termină la singular în *-u* semivocalic sau la plural în iot, acestor substantive li se adaugă, în pronunțare, la formele articulate, vocalele *-u* și *-i*: *leu — le-u-l, lei — le-i-lor, chei — che-i-le — che-i-lor* (pronunțat *le-yul, le-iilor, ke-iile, ke-iilor*).

d. Există tendința ca articolul de nominativ-acuzativ *-l* al masculinelor și neutrelor să nu mai fie pronunțat. Pentru cei care nu-l pronunță, articolul este *-u*: *creionu, omu, teiu*. În vorbirea solemnă, *-l* se pronunță, iar în scris el nu poate lipsi.

e. Genitivul și dativul singular la substantivele feminine se formează adăugându-se articolul la forma nearticulată (direct sau numai aparent

direct, adică cu transformarea palatalizării consoanei finale în *-i* vocalic, vezi și pct. a): *unei case* — *casei*, *unei grădini* — *grădinii*, *unei limbi* — *limbii*, *unei scînteii* — *scînteii*. Sint greșite formele de genitiv-dativ: *casii*, *grădinei*, *limbei*, *floarei*, *scînteiei*.

La substantivele terminate în *-i-e* (în două silabe), limba literară face excepție în sensul că genitiv-dativul articulat capătă terminația *-ei*: *o familie* — *unei familii* — *familiei*.

Deși masculine, substantivele *pașă*, *popă* etc. de declinarea I fac genitiv-dativul după regula femininului: sg. *pașa* — pl. *pașii*, gen.-dat. sg. (a) *pașii* (nearticulat *a unui pașă*); sg. *popa* — pl. *popii*, gen.-dat. (a) *popii*.

O b s e r v a ții. 1. Substantivul *tată* are două forme articulate: nom. -ac. *tatăl*, gen. -dat. *tatălui*, folosit numai cu atribut (*tatăl lui Ion*), și *tata*, gen. -dat. *tatei* (familiar) cu sensul „tatăl meu” și întrebunțat numai fără atribut.

2. Limba literară manifestă o tendință de unificare a formelor cazuale articulate de singular. Astfel, substantivul *piele* (pielea omului) are la gen.-dat. forma articulată *pieții* (nu *pieii*), deși forma nearticulată a aceluiași caz este *unei piei*. De asemenea, *sabie* și *sanie* au gen.-dat. articulat *sabiei* (SADOVEANU, O. XVIII 36) și *saniei*, fără alternanță vocalică, deși formele corespunzătoare nearticulate au alternanță (*unei săbii*, *unei sănii*).

3. Articolul *-i* nu se aude pronunțat în formele în care urmează după un *i* vocalic: m. pl. nom.-ac. *codrii*, *copiii*, *lupii*; f. sg. gen.-dat. *grădinii*, *scînteii*. Pluralul articulat al substantivelor masculine terminate la singular în *-u* (*codrii*, *membrii*) apare astfel pronunțat la fel ca forma nearticulată (*codri*, *membri*). Pentru a se face distincție între forma articulată și cea nearticulată, ortografia cere ca articolul să fie scris.

§ 89. Formele declinării articulate :

MASCULIN

Singular

N. <i>omul</i>	<i>ochiul</i>	<i>cumătrul</i>	<i>fiul</i>	<i>puiul</i>	<i>fratele</i>	<i>tata</i>
G. (a) <i>omului</i>	<i>ochiului</i>	<i>cumătrului</i>	<i>fiului</i>	<i>puiului</i>	<i>fratelui</i>	<i>tatei</i>
D. <i>omului</i>	<i>ochiului</i>	<i>cumătrului</i>	<i>fiului</i>	<i>puiului</i>	<i>fratelui</i>	<i>tatei</i>
A. <i>omul</i>	<i>ochiul</i>	<i>cumătrul</i>	<i>fiul</i>	<i>puiul</i>	<i>fratele</i>	<i>tata</i>
V. <i>omule</i>	—	<i>cumătrule</i>	<i>fiule</i>	<i>puiule</i>	—	—

Plural

N. <i>oamenii</i>	<i>ochii</i>	<i>cumetrii</i>	<i>fiii</i>	<i>puii</i>	<i>frații</i>	<i>tații</i>
G. (a) <i>oamenilor</i>	<i>ochilor</i>	<i>cumetriilor</i>	<i>fiilor</i>	<i>puiilor</i>	<i>fraților</i>	<i>taților</i>
D. <i>oamenilor</i>	<i>ochilor</i>	<i>cumetriilor</i>	<i>fiilor</i>	<i>puiilor</i>	<i>fraților</i>	<i>taților</i>
A. <i>oamenii</i>	<i>ochii</i>	<i>cumetrii</i>	<i>fiii</i>	<i>puii</i>	<i>frații</i>	<i>tații</i>
V. <i>oamenilor</i>	—	<i>cumetriilor</i>	<i>fiilor</i>	<i>puiilor</i>	<i>fraților</i>	<i>taților</i>

FEMININ

Singular

N. <i>casa</i>	<i>viața</i>	<i>basmaua</i>	<i>steaua</i>	<i>ziua</i>	<i>vulpea</i>	<i>cîmpia</i>
G. (a) <i>casei</i>	<i>vieții</i>	<i>basmalei</i>	<i>stelei</i>	<i>zilei</i>	<i>vulpiei</i>	<i>cîmpiei</i>
D. <i>casei</i>	<i>vieții</i>	<i>basmalei</i>	<i>stelei</i>	<i>zilei</i>	<i>vulpiei</i>	<i>cîmpiei</i>
A. <i>casa</i>	<i>viața</i>	<i>basmaua</i>	<i>steaua</i>	<i>ziua</i>	<i>vulpea</i>	<i>cîmpia</i>
V. —	—	—	—	—	—	—

Plural

N. <i>casele</i>	<i>viețile</i>	<i>basmalele</i>	<i>stelele</i>	<i>zilele</i>	<i>vulpile</i>	<i>cîmpiile</i>
G. (a) <i>caselor</i>	<i>vieților</i>	<i>basmalelor</i>	<i>stelelor</i>	<i>zilelor</i>	<i>vulpilor</i>	<i>cîmpiilor</i>
D. <i>caselor</i>	<i>vieților</i>	<i>basmalelor</i>	<i>stelelor</i>	<i>zilelor</i>	<i>vulpilor</i>	<i>cîmpiilor</i>
A. <i>casele</i>	<i>viețile</i>	<i>basmalele</i>	<i>stelele</i>	<i>zilele</i>	<i>vulpile</i>	<i>cîmpiile</i>
V. —	—	—	—	—	—	—

NEUTRU

Singular

N. <i>dealul</i>	<i>unghiul</i>	<i>teatrul</i>	<i>studiul</i>	<i>tabloul</i>	<i>paiul</i>	<i>numele</i>
G. (a) <i>dealului</i>	<i>unghiului</i>	<i>teatrului</i>	<i>studiului</i>	<i>tabloului</i>	<i>paiului</i>	<i>numelui</i>
D. <i>dealului</i>	<i>unghiului</i>	<i>teatrului</i>	<i>studiului</i>	<i>tabloului</i>	<i>paiului</i>	<i>numelui</i>
A. <i>dealul</i>	<i>unghiul</i>	<i>teatrul</i>	<i>studiul</i>	<i>tabloul</i>	<i>paiul</i>	<i>numele</i>
V. —	—	—	—	—	—	—

Plural

N. <i>dealurile</i>	<i>unghiurile</i>	<i>teatrele</i>	<i>studiile</i>	<i>tablourile</i>	<i>paietele</i>	<i>numele</i>
G. (a) <i>dealurilor</i>	<i>unghiurilor</i>	<i>teatrelor</i>	<i>studiilor</i>	<i>tablourilor</i>	<i>paietelor</i>	<i>numelor</i>
D. <i>dealurilor</i>	<i>unghiurilor</i>	<i>teatrelor</i>	<i>studiilor</i>	<i>tablourilor</i>	<i>paietelor</i>	<i>numelor</i>
A. <i>dealurile</i>	<i>unghiurile</i>	<i>teatrele</i>	<i>studiile</i>	<i>tablourile</i>	<i>paietele</i>	<i>numele</i>
V. —	—	—	—	—	—	—

DECLINAREA NUMELOR PROPRII

§ 90. Numele proprii au, în ce privește declinarea, o situație specială față de substantivele comune.

a. În general numele de persoană de genul masculin terminate în consoană sau -u nu-și schimbă forma decât la vocativ: *Ioane, Radule,*

Ionescule. La genitiv primesc articolul (*al*) *lui*, iar la dativ *lui*. Cele terminate în *-(e)a* se declină fie la fel cu celelalte, fie, mai rar (în vorbirea populară), după modelul numelor proprii feminine, din cauza terminației identice cu a acestora: *Toma—al Tomei* (obișnuit *lui Toma*)—*Tomo*, *Oprea—al Oprei* (obișnuit *lui Oprea*)—*Opreo*.

Se observă, în genere, tendința de a se folosi la vocativ forma de nominativ, mai ales în cazul numelor proprii de familie. Vocativul în *-ule* al acestor nume e folosit uneori cu o nuanță familiară: *Ionescule*, *Petrescule*.

Unele nume de persoană masculine terminate la nominativ în *-ca* au genitiv-dativul în *-câi* la fel cu numele feminine cu aceeași terminație: *Luca—Lucâi* (vezi și pct. b).

Observație. Articolul *-l* a dispărut la numele proprii de persoane terminate în *-u*: *Albu, Bălcescu, Fătu, Goleșcu, Lupu, Măzăreanu, Văcărescu* etc., mai vechi: *Albul, Goleșcul* etc. Textele din veacul al XIX-lea mai înregistrează aceste forme vechi:

Scheianul și Mircescul, vecini de pe Siret.

... *s-au prins cu jurământ*

Nici chiar sub brațul morții să nu dea îndărăt. ALECSANDRI, P. III 10.

b. Numele proprii feminine au aceeași declinare ca substantivele comune de genul feminin, datorită faptului că sînt articulate ca și acestea. Spre deosebire de substantivele comune însă, în flexiunea numelor proprii de persoană feminine, ca și în cea a unor nume topice feminine, alternanțele fonetice nu se mai produc, menținîndu-se de obicei nealterată tema substantivului: *Leana—Leanei, Floarea—Floarei, Ioana—Ioanei, Timișoara—Timișoarei*, față de *floarea—florii, teaca—tecii* (dar *Poiana—Poienii*, ca și substantivul comun omonim). De asemenea, multe nume proprii feminine terminate la nominativ în *-ca*, *-ga* au genitiv-dativul în *-câi*, *-gâi* sau *-chii*, *-ghii*. De exemplu: *Ancă—Anchii, Olgă—Olghii, Rodică—Rodichii, Pragă—Pragăii, Volgă—Volgăii*. Substantivele comune cu aceste terminații au genitiv-dativul în *-cii*, *-gii* (*vacă—vacii, dungă—dungii*), astfel că, uneori, același cuvînt își schimbă forma după cum e substantiv comun sau propriu: *puică—puicii*, față de *Puica—Puichii*.

Unele nume feminine care n-au terminații feminine se declină la fel cu numele de persoană masculine: *i-am dat lui Jeni o carte*. Folosirea articolului proclitic în locul celui enclitic apare și la nume care pot primi, fără nici o dificultate, pe acesta din urmă: *al lui Maria, lui Ioana* etc.; aceste forme trebuie evitate.

MASCULINE

N.	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Alexandru</i>	<i>Radu</i>	<i>Popescu</i>	<i>Albu</i>
G. (a)	<i>lui Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Alexandru</i>	<i>Radu</i>	<i>Popescu</i>	<i>Albu</i>
D. lui	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Alexandru</i>	<i>Radu</i>	<i>Popescu</i>	<i>Albu</i>
A.	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>	<i>Alexandru</i>	<i>Radu</i>	<i>Popescu</i>	<i>Albu</i>
V.	<i>Gheorghe</i>	<i>Ioane</i>	<i>Alexandre</i>	<i>Radule</i>	<i>Popescule</i>	<i>Albule</i>

FEMININE

N. <i>Ana</i>	<i>Ioana</i>	<i>Maria</i>
G. (a) <i>Anei</i>	<i>Ioanei</i>	<i>Mariei</i>
D. <i>Anei</i>	<i>Ioanei</i>	<i>Mariei</i>
A. <i>Ana</i>	<i>Ioana</i>	<i>Maria</i>
V. <i>Ano, Ană, Ana</i>	<i>Ioano, Ioană, Ioana</i>	<i>Mario, Marie, Maria</i>

Observație. Formele de vocativ *Ană, Marie* sînt familiare, *Ano, Mario*, populare, iar *Ana, Maria*, literare.

MASCULINE

N. <i>Toma</i>	<i>Badea</i>	<i>Oprea</i>
G. (a) <i>Tomei (lui Toma)</i>	<i>Badei (lui Badea)</i>	<i>Oprei (lui Oprea)</i>
D. <i>Tomei (lui Toma)</i>	<i>Badei (lui Badea)</i>	<i>Oprei (lui Oprea)</i>
A. <i>Toma</i>	<i>Badea</i>	<i>Oprea</i>
V. <i>Tomo (Toma)</i>	<i>Badeo (Badea)</i>	<i>Opreo (Oprea)</i>

c. Numele geografice se declină ca și substantivele comune, întrucît cele mai multe sînt la origine substantive comune sau adjective substantivizate. Ele se întrebuițează, de obicei, articulate și se declină întocmai ca substantivele comune, după genul pe care-l au : *Brebu(l)*, *Cornu(l)*, *Largu(l)*, *Stîlpu(l)*, *Breaza*, *Poiana*, *Crivina*. (Pentru genitiv-dativul numelor topice feminine vezi mai sus pct. b).

Foarte multe, în special numele de orașe și sate romînești au formă de plural, fiind terminate în consoană palatalizată sau derivate cu sufixele cu formă de plural *-ești* și *-eni (-ani)* : *Brazi*, *Bușteni*, *Puțuri*, *Costești*, *Florești*, *Boureni*, *Buciumeni*.

N. <i>Oltul</i>	<i>Breaza</i>	<i>Costeștii</i>	<i>Bourenii</i>	<i>Măgurelele</i>	<i>Moldova</i>
G. (a) <i>Oltului</i>	<i>Brezei</i>	<i>Costeștilor</i>	<i>Bourenilor</i>	<i>Măgurelelor</i>	<i>Moldovei</i>
D. <i>Oltului</i>	<i>Brezei</i>	<i>Costeștilor</i>	<i>Bourenilor</i>	<i>Măgurelelor</i>	<i>Moldovei</i>
A. <i>Oltul</i>	<i>Breaza</i>	<i>Costeștii</i>	<i>Bourenii</i>	<i>Măgurelele</i>	<i>Moldova</i>
V. <i>Oltule</i>	—	—	—	—	—

Pentru folosirea nearticulată a unor nume proprii geografice de acest fel vezi § 103.

X DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

§ 91. Flexiunea cuvintelor compuse și articularea lor variază după gradul de sudură a elementelor componente și după părțile de vorbire la care aparțin aceste elemente.

FORMA LOR RĂMÎNE INVARIABILĂ

§ 92. În această categorie distingem cazuri în care substantivul e format din verb + substantiv (sau un substitut al substantivului) sau din substantiv + adjectiv : *pierde-vară*, *nu-mă-uita*, *lasă-mă-să-te-las*,

vorbă-lungă. Nu trebuie însă să deducem că toate substantivele formate din aceste părți de vorbire sînt invariabile. Într-adevăr, alături de *flurieră-vînt*, care este invariabil, găsim *porthartă*, format în același fel, dar variabil (*porthărți*).

DECLINAREA NEARTICULATĂ

Substantive compuse din verb + substantiv :

Singular

N. (<i>un</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
G. (<i>a unui</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
D. (<i>unui</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
A. (<i>un</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
V.	—	—	—

Plural

N. (<i>niște</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
G. (<i>a unor</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
D. (<i>unor</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
A. (<i>niște</i>)	<i>flurieră-vînt</i>	<i>papă-lapte</i>	<i>pierde-vară</i>
V.	—	—	—

Substantive compuse din substantiv + adjectiv :

Singular

N. (<i>un</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
G. (<i>a unui</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
D. (<i>unui</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
A. (<i>un</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
V.	—	—

Plural

N. (<i>niște</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
G. (<i>a unor</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
D. (<i>unor</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
A. (<i>niște</i>)	<i>burtă-verde</i>	<i>vorbă-lungă</i>
V.	—	—

Observație. În ce privește genul trebuie remarcat că aceste substantive pot fi uneori masculine, altele feminine, după persoana la care se referă :

un gură-cască, o gură-cască;

un vorbă-lungă, o vorbă-lungă.

Compusele de mai sus nu pot primi articol enclitic.

CU FORME VARIABLE

§ 93. Substantivele cuprinse în această categorie pot primi articol : *pasăre-liră* și *pasărea-liră*; *cal-de-mare* și *calul-de-mare*. Unele dintre ele nu pot apărea decât la forma articulată : *ciuboțica-cucului, coada-șoricelului, floarea-soarelui*.

DECLINAREA ARTICULATĂ

A. Își schimbă forma numai primul element.

1. Substantive compuse din două substantive :

Singular

N.	<i>pasărea-liră</i>	<i>pușca-mitralieră</i>
G.	<i>(a) păsării-liră</i>	<i>puștii-mitralieră</i>
D.	<i>păsării-liră</i>	<i>puștii-mitralieră</i>
A.	<i>pasărea-liră</i>	<i>pușca-mitralieră</i>
V.	—	—

Plural

N.	<i>păsările-liră</i>	<i>puștile-mitralieră</i>
G.	<i>(a) păsărilor-liră</i>	<i>puștilor-mitralieră</i>
D.	<i>păsărilor-liră</i>	<i>puștilor-mitralieră</i>
A.	<i>păsările-liră</i>	<i>puștile-mitralieră</i>
V.	—	—

2. Substantive compuse din substantiv + prepoziție + substantiv :

Singular

Plural

N.	<i>calul-de-mare</i>	<i>căii-de-mare</i>
G.	<i>(a) calului-de-mare</i>	<i>cailor-de-mare</i>
D.	<i>calului-de-mare</i>	<i>cailor-de-mare</i>
A.	<i>calul-de-mare</i>	<i>căii-de-mare</i>
V.	—	—

3. Substantivele compuse din două substantive (al doilea, la genitiv, rămâne invariabil) :

Singular	Plural
N. <i>floarea-brumei</i>	<i>florile-brumei</i>
G. (a) <i>florii-brumei</i>	<i>florilor-brumei</i>
D. <i>florii-brumei</i>	<i>florilor-brumei</i>
A. <i>floarea-brumei</i>	<i>florile-brumei</i>
V. —	—

B. Își schimbă forma numai al doilea element.

1. Substantive formate din adjectiv + substantiv :

Singular

N. <i>bunăstarea</i>	<i>bunăvoința</i>
G. (a) <i>bunăstării</i>	<i>bunăvoinței</i>
D. <i>bunăstării</i>	<i>bunăvoinței</i>
A. <i>bunăstarea</i>	<i>bunăvoința</i>
V. —	—

Observație. Substantivele *bunăstare*, *bunăvoință* apar la genitiv-dativ și în forma *buneistări*, *buneivoințe*.

2. Substantive formate din substantiv + adjectiv :

Singular	Plural
N. <i>botgrosul</i>	<i>botgroșii</i>
G. (a) <i>botgrosului</i>	<i>botgroșilor</i>
D. <i>botgrosului</i>	<i>botgroșilor</i>
A. <i>botgrosul</i>	<i>botgroșii</i>
V. —	—

3. Substantive formate din verb + substantiv :

Singular	Plural
N. <i>portharta</i>	<i>porthărțile</i>
G. (a) <i>porthărții</i>	<i>porthărților</i>
D. <i>porthărții</i>	<i>porthărților</i>
A. <i>portharta</i>	<i>porthărțile</i>
V. —	—

4. Substantive formate din două substantive :

Singular	Plural
N. <i>radiojurnalul</i>	<i>radiojurnalele</i>
G. <i>(a) radiojurnalului</i>	<i>radiojurnalelor</i>
D. <i>radiojurnalului</i>	<i>radiojurnalelor</i>
A. <i>radiojurnalul</i>	<i>radiojurnalele</i>
V. —	—

5. Substantive formate din substantiv + prepoziție + substantiv :

Singular
N. <i>untdelemnul</i>
G. <i>(a) untdelemnului</i>
D. <i>untdelemnului</i>
A. <i>untdelemnul</i>
V. —

6. Substantive formate din adverb + substantiv :

Singular	Plural
N. <i>liber-cugetătorul</i>	<i>liber-cugetătorii</i>
G. <i>(a) liber-cugetătorului</i>	<i>liber-cugetătorilor</i>
D. <i>liber-cugetătorului</i>	<i>liber-cugetătorilor</i>
A. <i>liber-cugetătorul</i>	<i>liber-cugetătorii</i>
V. —	—

C. Își schimbă ambele elemente (în sensul că se declină ambele, dar se articulează numai primul).

1. Substantive formate din două substantive :

Singular	Plural
N. <i>mașina-unealtă</i>	<i>mașinile-unelte</i>
G. <i>(a) mașinii-unelte</i>	<i>mașinilor-unelte</i>
D. <i>mașinii-unelte</i>	<i>mașinilor-unelte</i>
A. <i>mașina-unealtă</i>	<i>mașinile-unelte</i>
V. —	—

2. Substantive formate din substantiv + adjectiv :

Singular	Plural
N. <i>capra-neagră</i>	<i>caprele-negre</i>
G. <i>(a) caprei-negre</i>	<i>caprelor-negre</i>
D. <i>caprei-negre</i>	<i>caprelor-negre</i>
A. <i>capra-neagră</i>	<i>caprele-negre</i>
V. —	—

La fel se declină și unele substantive formate din adjectiv + substantiv :

Singular

N.	<i>buna-cuviință</i>	<i>reaua-voință</i>
G.	<i>(a) bunei-cuviințe</i>	<i>relei-voințe</i>
D.	<i>bunei-cuviințe</i>	<i>relei-voințe</i>
A.	<i>buna-cuviință</i>	<i>reaua-voință</i>
V.	—	—

NUMELE DE LOCURI

§ 94. Numele de locuri compuse se declină după cum urmează :

1. La numele formate din două substantive care stau în același caz se declină numai cel din urmă, dar se articulează amândouă.

N.	<i>Tîrgu-Jiu</i>	<i>Turnu-Severin</i>
G.	<i>(a) Tîrgu-Jiului</i>	<i>Turnu-Severinului</i>
D.	<i>Tîrgu-Jiului</i>	<i>Turnu-Severinului</i>
A.	<i>Tîrgu-Jiu</i>	<i>Turnu-Severin</i>
V.	—	—

2. La cele compuse dintr-un substantiv la nominativ și altul la genitiv sau din două substantive legate prin prepoziția *de* se declină numai primul element :

N.	<i>Poiana-Țapului</i>	<i>Vatra-Dornei</i>	<i>Curtea-de-Argeș</i>
G.	<i>(a) Poienii-Țapului</i>	<i>Vetrei-Dornei</i>	<i>Curții-de-Argeș</i>
D.	<i>Poienii-Țapului</i>	<i>Vetrei-Dornei</i>	<i>Curții-de-Argeș</i>
A.	<i>Poiana-Țapului</i>	<i>Vatra-Dornei</i>	<i>Curtea-de-Argeș</i>
V.	—	—	—

3. La numele alcătuite dintr-un substantiv și un adjectiv se declină și se articulează întotdeauna primul element, iar al doilea se declină numai când e feminin :

N.	<i>Valea-Lungă</i>	<i>Tîrgul-Frumos</i>
G.	<i>(a) Văii-Lungi</i>	<i>Tîrgului-Frumos</i>
D.	<i>Văii-Lungi</i>	<i>Tîrgului-Frumos</i>
A.	<i>Valea-Lungă</i>	<i>Tîrgul-Frumos</i>
V.	—	—

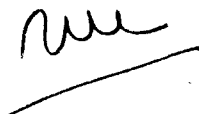
Dacă cele două elemente sînt atît de unite, încît sînt simțite ca formînd un singur cuvînt, articolul apare numai la sfîrșit :

N.	<i>Cîmpulungul</i>
G.	<i>(a) Cîmpulungului</i>
D.	<i>Cîmpulungului</i>
A.	<i>Cîmpulungul</i>
V.	—

BIBLIOGRAFIE

1. FINUTA ASAN, *Categoriile substantivului*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 41—45.
2. MIOARA AVRAM, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL IX (1958), p. 315—333.
3. J. BYČEK, *Le datif en fonction de locatif*, în BL VII (1939), p. 150—154.
4. I. COTEANU, *Despre pluralul substantivelor neutre în românește*, în LL I (1955), p. 103—117.
5. I. COTEANU, *Ce este -ule de la vocativ?* în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 213—216.
6. A. GRAUR, *Influence du vocatif sur le nominatif*, în BL IV (1936), p. 194—196.
7. A. GRAUR, *Sur le genre neutre en roumain*, în BL V (1937), p. 5—12.
8. A. GRAUR, *Contribution à l'étude du genre personnel en roumain*, în BL XIII (1945), p. 97—105.
9. A. GRAUR, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XIII (1945), p. 156—161.
10. AL. GRAUR, *Genul neutru în românește*, în LR III (1954), nr. 1, p. 30—44.
11. AL. GRAUR, *Discuții în jurul genului neutru*, în VR (1957), nr. 5, p. 147—150.
12. AL. GRAUR, *Desinențele pluralului la neutrele românești*, în SCL XI (1960), p. 269—275.
13. IORGU IORDAN, *L'emploi du datif en roumain actuel*, în BL VII (1939), p. 29—65.
14. IORGU IORDAN, *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în BPh V (1938), p. 1—55.
15. RITA MARINOVICI, *Observații în legătură cu sensul general al substantivelor*, în LR V (1956), nr. 6, p. 35—47.
16. AL. NICULESCU, *Note asupra vocativului românesc*, în SCL IX (1958), p. 533—535.
17. C. RACOVITĂ, *Sur le genre personnel en roumain*, în BL VIII (1940), p. 154—159.
18. EMANUEL VASILIU, *Observații asupra flexiunii nominale în limba română*, în SCL IV (1953), p. 137—146.
19. LAURA VASILIU, *Observații asupra vocativului în limba română*, în SG I, p. 5—23.
20. M. ZDRENGHEA, *Articulat — nearticulat*, în CL I (1956), nr. 1—4, p. 137—140.

ARTICOLUL

§ 95. Articolul este partea de vorbire care se declină și însoțește substantivul, avînd rolul de a arăta în ce măsură obiectul denumit prin substantivul respectiv este cunoscut vorbitorilor (vezi § 13).

Articolul este un simplu instrument gramatical, fără sens lexical; spre deosebire de alte părți de vorbire cu rol de instrumente gramaticale, care servesc la exprimarea raporturilor dintre cuvinte sau dintre propoziții, el exprimă gradul în care vorbitorii individualizează obiectele despre care se vorbește.

§ 96. După gradul de individualizare pe care-l exprimă, articolul poate fi hotărît și nehotărît.

Forma nearticulată a substantivului (exemplu : *creion*) nu dă nici o indicație cu privire la identificarea obiectului denumit, la gradul de cunoaștere a lui de către vorbitori; dimpotrivă, forma articulată prezintă substantivul în raport cu gradul de cunoaștere a obiectului de către vorbitori : cu articol nehotărît (*un creion*) un grad redus de cunoaștere, cu articol hotărît (*creionul*) un grad mai înalt de cunoaștere.

Articolul hotărît se subdivide în următoarele grupe : articolul hotărît propriu-zis, articolul posesiv sau genitival și articolul demonstrativ sau adjectival.

Din punctul de vedere al poziției lor față de substantiv, articolele sînt proclitice sau enclitice.

Articolul hotărît (propriu-zis) enclitic se deosebește de toate celelalte articole prin faptul că, sudîndu-se cu substantivul pe care-l însoțește, a încetat de a mai fi un cuvînt de sine stătător.

Articolele au forme deosebite numai pentru genul masculin (singular și plural) și pentru genul feminin (singular și plural). Substantivele de genul neutru se articulează la numărul singular la fel cu cele masculine, iar la plural la fel cu cele feminine.

○ ARTICOLUL HOTĂRÎT (PROPRIU-ZIS)

§ 97. Articolul hotărît are rolul de a arăta că obiectul pe lîngă al cărui nume stă este cunoscut vorbitorilor.

Articolul hotărît are următoarele forme :

MASCULIN		FEMININ	
Singular	Plural	Singular	Plural
N. A. -l, -le, -a	-i	-a	-le
G. D. -lui, -(e)i, lui	-lor	-i	-lor
V. -le	-lor	—	-lor

Pentru alipirea articolului, vezi § 88.

Observații. 1. În limba contemporană -l nu se mai pronunță în vorbirea curentă, funcțiunea lui fiind îndeplinită de vocala precedentă -u. Acest uz este admis de limba literară vorbită (vezi și § 13 și § 88 d).

2. Procliticul *lui* (pentru genitiv și dativ) apare în vorbirea neglijată sub forma *lu* (*lu Petre*). Această formă este nerecomandabilă.

§ 98. -le (*omule*) și -lor (*fraților, țărilor*) de la vocativ sînt, din punct de vedere formal, articole, dar nu mai au astăzi acest rol pentru că nu mai au valoare de individualizare : opoziția articulat — nearticulat la vocativ nu exprimă opoziția individualizat — neindividualizat. Pentru valoarea acestei opoziții, vezi § 80.

ÎNTREBUINȚAREA ARTICOLULUI HOTĂRÎT

§ 99. Articolul hotărît însoțește substantivul și alte cuvinte care au, sau pot avea, valoare substantivală (adjectiv, pronume, numeral) după regulile care se dau mai jos. De exemplu : *copilul, frumosul copil, dînsul, ambii*.

Observație. Articolul hotărît poate însoți orice parte de vorbire pentru a o substantiviza. De exemplu : *binele, eul*.

Adjectivul primește articol numai cînd este așezat înaintea substantivului pe care-l determină (și atunci cu unele excepții care se vor vedea la §102); articolul aparține însă substantivului, care l-ar primi el dacă ar fi așezat înaintea adjectivului. Atunci cînd e atașat la un adjectiv care nu are funcțiune de determinant pe lângă un substantiv, articolul are rolul de a substantiviza adjectivul (vezi și § 109).

Se articulează cu articol hotărît orice substantiv care denumește un obiect cunoscut vorbitorilor, fie pentru că substantivul a mai fost amintit în cursul comunicării sau este precis determinat în momentul introducerii lui în comunicare, fie pentru că obiectul respectiv este considerat ca general cunoscut, fiind unic sau foarte familiar vorbitorilor.

§ 100. Numele care apare articulat cu articolul hotărît poate fi introdus în comunicare în diverse feluri. După felul în care este introdus în comunicare substantivul articulat cu articol hotărît, putem distinge următoarele situații, care nu sînt exclusive :

a. Introducere directă. Substantivul articulat cu articol hotărît enclitic a figurat în comunicare în forma nearticulată sau cu articol nehotărît :

Era o crîsmăriță; crîsmărița avea o fată... Fata... SLAVICI, p. 51.

Irinuca... avea bărbat și o fată balcăză și lălie... bărbatul, fata... era toată averea Irinucăi. CREANGĂ, A. 26.

O dată introdus în comunicare, substantivul articulat poate apărea, în frazele următoare, de un număr oricît de mare de ori.

Era odat-o babă și un moșneag. Baba avea o găină și moșneagul un cucos; găina babei se oua... și baba mîncea... Moșneagul... prinde... cucosul și-i dă o bătaie bună... CREANGĂ, p. 63.

Tot ca o introducere directă a numelui articulat se pot socoti cazurile în care substantivul nu a fost menționat în vorbire, dar obiectul pe care îl denumește se înfățișează direct simțurilor :

Cine-i tovarășul? poate întreba unul dintre vorbitori despre cineva care trece pe lângă ei.

b. Introducere indirectă. Numele articulat al obiectului este introdus în comunicare prin intermediul unui alt nume cu care are o legătură :

A construit casa (elementul introductiv) *înadins ca locatarii să se poată spiona reciproc.* REBREANU, R. I 20.

A fost odată un împărat, ... și a venit vremea să plece la război. Împărăteasa a zis cătră împăratul... ANT. LIT. POP. II 285.

Fel de fel de magazine în fața cărora vînzătorii se războiau cu trecătorii șovăitori. REBREANU, R. I 17.

După o convorbire în care una din părți se recunoaște vinovată se poate spune : *Au urmat explicațiile* (care erau de așteptat, căci însoțesc de obicei asemenea întîmplări).

c. Obiectul denumit de substantivul articulat e atît de cunoscut vorbitorilor, încît nu e necesar să mai fie semnalat prin ceva. Într-un exemplu ca acesta : *În podul grajdului îmi pare că mai e o curea din frîu* [spuse împăratul fiului său] (SLAVICI, p. 11), *grajdului* nu are nici un element introductiv în textul respectiv, dar substantivul denumește un obiect cu care cei doi vorbitori sînt familiarizați.

Cu cît numărul de vorbitori e mai mare, cu atît numărul obiectelor cunoscute (deci articulabile cu articol hotărît) e mai mic și invers.

Numele părților și organelor corpului, ca și numele unor acțiuni sau stări caracteristice, inerente unui lucru sau unei ființe, sînt presupuse ca precis individualizate și cunoscute, de aceea ele apar articulate : *întinde mîna, îl doare stomacul, l-a prins somnul* etc.

În acest tip de relație intră și articolul „generic”, care arată genul sau specia : *omul poate orice; lupul își schimbă părul...*

Nu știi dumneata cum îi muierea? Mihail Sadoveanu, *Nuvela și schițe* (București, 1922), p. 177,

precum și articularea unor substantive care denumesc obiecte unice :

Pe când oastea se așază, iată soarele apune. EMINESCU, O. I 148.
De-acolo voiam să ating în copilărie cerul cu mina. BENIUC, V. 22.

Cu substantivele nume de obiecte unice se asimilează și numele de rudenie care sînt folosite și ca formule de adresare : *mama, tata, bunicul, unchiul, mătușa, cuscrul, cumătrul* etc. pot apărea articulate în orice situații (fiind folosite ca formule de adresare, acestea capătă valoare de nume proprii).

De mama îmi aduc aminte ca prin vis. SLAVICI, V. P. 12.

A fugit tînăr de-acasă; tata l-a căutat o viață, pretutindeni. SADOVEANU, O. I 418.

De la această regulă fac excepție cîteva substantive ca : *frate, soră, văr, nepot*. Este greșit să spunem : *am scris surorii; mă întîlnesc diseară cu fratele* etc.

§ 101. În principiu, atributele nu schimbă punctul de vedere al vorbitorului în privința a ceea ce socotește cunoscut sau necunoscut pentru interlocutor. Cuvintele însoțite de determinări gramaticale pot fi articulate sau nearticulate; hotărîtor este contextul mai mare : *pasăre de fier — pasărea de fier; un cîmp verde — cîmpul se întinde pînă la rîu; casa mea — am o casă a mea*.

Substantivele urmate de adjective posesive sînt articulate enclitic : *casa mea, fratele meu, creionul meu, nevasta mea*; articolul nu apare însă nici în vorbire, nici în scris dacă adjectivul posesiv este conjunct : *nevastă-mea, frate-său, maică-ta* etc. Această situație se întîlnește numai la singular, la numele gradelor de rudenie și la cîteva substantive vechi care exprimă relații sociale constante, ca : *stăpîn, vecin (stăpîină-sa, vecină-mea)*. Substantivul împreună cu adjectivul posesiv sînt simțite ca un singur cuvînt și se rostesc împreună, iar uneori prezintă chiar un grad de determinare mai mare decît corespondentele lor articulate : *fii nevastă-mea!* (titlu de film din trecut), *față de fii nevasta mea!* etc.

La genitiv-dativ însă, substantivele masculine din această categorie apar cu articol prepus : *cartea lui tată-meu, spune-i lui frate-meu* (vezi § 106), iar la feminin cu articol (postpus) la adjectivul posesiv conjunct : *fiică-sii*.

Observație. Regional, substantivele din această categorie apar la genitiv-dativ nearticulate, cu aceeași formă ca și la nominativ-acuzativ (vezi și § 162) :

Atunci feciorul cel mijlociu, ... primind și el carte din mina tată-său către împăratul, își ia ziua bună de la frați. CREANGĂ, P. 187.

Feciorul nu ieși din hotărîrea maică-sa. CREANGĂ, P. 4.

Cînd substantivul feminin este determinat printr-un pronume neaccentuat în dativ legat de el, poate fi și articulat și nearticulat, ambele construcții avînd aceeași valoare :

*Văzut-am din carte-mi că viața bătrîină
 Curînd se sfîrșește...* EMINESCU, O. IV 163,

ca și :

În patria-mi iubită, în locul meu natal. EMINESCU, O. I 8.

Observație. Când pronumele conjunct nu e atașat la substantivul determinat, ci la alt substantiv din propoziție, așezat înaintea acestuia, substantivul determinat e totdeauna articulat :

Dulce-ți fie vorba, dragu-ți fie sufletul. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 65.

Toate florile șoptiră

Întorcându-și fetele. TOPÎRCEANU, O. I 98.

§ 102. Adjectivele se articulează cu articolul hotărît numai cînd precedă substantivul pe care-l însoțesc în propoziție, și numai dacă substantivul respectiv este individualizat : *vrednicul tovarăș* ; *măreța zi de 23 August* ; *istoricul act al naționalizării* etc., dar *vrednic tovarăș*, cînd nu intervine ideea de determinare hotărîtă, de individualizare.

Dacă un substantiv cu înțeles hotărît este precedat de două sau mai multe adjective, acestea primesc fiecare articol hotărît :

Dulcea și voluptoasa somnoroșie a lunei. EMINESCU, N. 50.

Articolul se pune însă tot la substantiv dacă adjectivele care îl precedă au în propoziție rol de atribut izolat :

Tristă și palidă, fata abia pășea prin mulțimea zgomotoasă.

Într-un grup format din substantiv precedat de adjectivul *tot* (*toată, toți, toate*) sau de un numeral colectiv (*tustrei, tuspătru* etc.), articolul se pune numai la substantiv : *tot poporul, toată lumea, toți șapte frații, tustrei frații, amîndoi frații*. Singurul numeral care face excepție este *ambii*, care se articulează întotdeauna : *ambii frați*.

Într-un grup format dintr-un substantiv precedat de adjectivul *întreg*, articolul se atașează fie la substantiv, fie la adjectiv : *întreg grupul* — *întregul grup*.

Într-un grup format dintr-un substantiv precedat de adjectivul *biet*, articolul se atașează fie la adjectiv, fie la ambele cuvinte :

Biată fată. CARAGIALE, O. II 314.

Bietul răposatul!... bun om, da prost! CARAGIALE, O. I 42 ;
în grupuri formate cu substantivul *mama* sau cu un substantiv determinat, poate fi articulat numai substantivul :

Biată mama! Se vede că-i strănepoata subprefectului. REBREANU, P. S. 48.

Biată fata împăratului. ISPIRESCU, L. 102.

Adjectivele invariabile *asemenea, așa, atare*, precum și adjectivele pronominale *care, fiecare, oricare, orice, același, alt* apar numai înaintea unor substantive nearticulate : *asemenea oameni, fiecare copil, alte cărți*.

Observație. Regional, adjectivul *alt* apare articulat : *alții oameni*.

Adjectivele demonstrative *acest, acel, celălalt* pot preceda numai substantive nearticulate, dar cînd sînt așezate în urma substantivelor, acestea se articulează întotdeauna : *acest om, dar omul acesta* etc.

○ ARTICULAREA NUMELOR PROPRII

§ 103. Numele proprii de persoană circulă în mod obișnuit unele în forma articulată, altele în forma nearticulată. Astfel, numele proprii feminine de persoană sînt articulate : *Maria, Ileana, Olga, Ioana*. Numele proprii de persoană masculine, cu unele excepții (de exemplu, numele de familie în *-escu* : *Ionescu, Popescu*), sînt nearticulate : *Babeș, Gheorghe, Ion, Păcală*.

În funcție de anumite cerințe sintactice însă, apare o a doua formă, diferită de cea obișnuită. Astfel, unele nume proprii care au forma obișnuită articulată au uneori, cînd e nevoie, și o formă nearticulată : *Maria — Marie*.

Numele topice, de asemenea, sînt trecute în hărți și în nomenclatoarele unele în forma articulată, altele în forma nearticulată. Numele topice feminine sînt, în majoritatea cazurilor, articulate : *Bistrița, Craiova, Moldova, Muntenia, Olenia, Olenița, Plenița, Timișoara* și numai rar nearticulate : *Grădiște, Orăștie*. Numele topice masculine sau neutre sînt, dimpotrivă, în majoritatea cazurilor nearticulate : *Bacău, București, Cluj, Iași, Mureș, Odobești* și foarte rar articulate : *Corbul, Dorobanțul*. La fel ca numele proprii de persoană, numele topice pot apărea, în anumite condiții sintactice, cu altă formă decît cea obișnuită. Astfel, nume topice întrebuintate în mod curent în forma articulată apar și în forma nearticulată : *întreaga Medgidie, altă Moldovă, noua Franță*. De asemenea, numele topice care în forma obișnuită sînt nearticulate apar uneori articulate. De exemplu, cînd îndeplinesc în propoziție funcțiunea de subiect :

Bacăul este un oraș frumos

sau cînd primesc o determinare atributivă :

Galațiul de ieri și cel de azi.

Unele nume topice compuse sînt formate cu atribute și, de aceea, apar întotdeauna articulate : *Bucureștii-Noi, Filipeștii-de-Pădure* (vezi și § 94 pct. 3).

Cele mai multe nume proprii de genul feminin precedate de oricare prepoziție care cere acuzativul apar articulate : *mă duc la Maria, la Craiova, în Medgidia, prin Muntenia* etc.

Am căzut în Ozana cît mi ți-i băietul. CREANGĂ, A. 23.

Vă puteți închipui ce vrea să zică a te scălda în Bistrița. CREANGĂ,

A. 28.

Există însă și unele care apar nearticulate : *s-a scăldat în Dunăre, mă duc la Vîlcele*.

○ ARTICULAREA SUBSTANTIVELOR PRECEDATE DE PREPOZIȚII

§ 104. Cînd sînt precedate de prepoziții care se construiesc cu cazul acuzativ substantivele nu se articulează cu articolul hotărît enclitic decît dacã au o determinare atributivă și, chiar atunci, funcționează de

cele mai multe ori regula generală a articulării, după cum obiectul denumit de substantiv e cunoscut sau nu vorbitorilor :

Stau pe scaun, stau pe scaunul de lemn, stau pe scaun de lemn ; intru în casă, intru în casa vecinului, locuiesc în casă de piatră.

Face excepție de la această regulă prepoziția *cu* (vezi § 105).

Observație. Prepoziția compusă *de-a*, prepozițiile care cer cazul genitiv sau dativul : *asupra, deasupra, înaintea, contra, grație, datorită* etc. și, în anumite situații, adverbelor comparative *ca, cît și decît* apar de asemenea urmate de substantive articulate : *jocul de-a hoții și vardiștii ; înaintea casei ; datorită intervenției ; s-au luptat ca zmeii.*

a. Asimilîndu-se cu numele proprii, unele substantive care denumesc grade de rudenie : *mamă, tată, bunic, bunică, unchi, mătușă, cumătru, cumătră, cuscru, cuscră* etc. pot apărea articulate, indiferent dacă au determinări gramaticale și indiferent de ce prepoziții ar fi precedate, atunci cînd se referă la ruda celui care vorbește : *noroc de bunicul, mă duc la cuscră, am văzut-o pe cumătra* etc. (vezi și § 100).

Cînd aceste denumiri nu se referă la un individ, ci la specie, caracterizînd-o printr-o anumită însușire, ele apar nearticulate : *bunătate de bunic, dragoste de mamă.*

b. Se articulează, de asemenea, după orice prepoziție, numele de ființe considerate unice și asimilate cu cele proprii : *crai, împărat, monarh, rege, domn, domnitor, pașă, voievod, popă, zmeu, satană, drac* etc.

Hai și noi la craiul, dragă,

Și să fim din nou copii. EMINESCU, O. I 100.

c. Și alte substantive precedate de prepoziție pot apărea articulate dacă în momentul vorbirii aduc în minte reprezentarea unei anumite persoane :

Merg și eu la secție, nene Turturene, s-o mai văz pe hoafa! CARAGIALE, O. I 157.

Nene, moartă, tăiată, nu mai stau cu mitocanul, scapă-mă de pastramagiul. CARAGIALE, O. VI 10.

În aceste situații substantivele *hoafa* și *pastramagiul* au devenit aproape nume proprii.

§ 105. În general substantivele precedate de prepoziția *cu* pot primi articol sau nu, ca și substantivele care nu sînt precedate de prepoziții. Acest fapt este justificat acolo unde *cu* are valoare conjuncțională, și anume în situații sintactice ca aceasta : *băiatul cu fetița s-au dus...*, unde *cu* este echivalent cu *și* din *băiatul și fetița.*

În limba de azi, întîlnim pe *și* și pe *cu* unite în forma *și cu*, de asemenea cu valoare de conjuncție :

Moșul și cu baba au pornit la drum.

Părțile de propoziție coordonate prin (*și*) *cu* pot apărea articulate cu articol hotărît sau nehotărît (*un moș (și) cu o babă*), dar niciodată nearticulate.

În construcțiile cu prepoziția *cu* se poate constata o oarecare dependență între sensul construcției prepoziționale și articularea substantivului

dat ; de regulă, unei anumite funcțiuni sintactice îi corespunde un anumit tratament :

Complement de timp :	<i>O dată cu apusul, cu răsăritul ; Se culcă o dată cu găinile.</i>
Complement sociativ :	<i>Bătrînul intră în casă cu copilul de mîndă.</i>
Complement instrumental :	<i>Stofa părea tăiată cu cușitul.</i>
Atribut :	<i>Omul cu moșia, dar și omul cu moșie.</i>
Complement de mod :	<i>Risipește banii cu miile ; Lemnele se vînd cu kilogramul,</i>
dar :	<i>Așteptăm cu nerăbdare ; Priveam cu nepăsare.</i>

POZIȚIA ARTICOLULUI HOTĂRÎT

§ 106. Articolul hotărît se alipește, de obicei, la sfîrșitul cuvîntului. Există totuși împrejurări în care articolul hotărît stă înaintea substantivului în genitiv sau dativ singular. Și anume :

1. Cînd însoțește un nume propriu de persoană masculin :

Nic-a lui Constantin a Cozmei, din Humulești, se duse și el cu talpele beșicate pe urma lui Oșlobanu. CREANGĂ, A. 102.

Părerea lui Diaconescu găsește la cîțiva camarazi aprobare. CARAGIALE, O. II 55.

Mă potrivesc lui Trăsnea și ne ducem împreună. CREANGĂ, A. 87.

Tot așa se construiesc îmbinările formate dintr-un nume propriu masculin precedat de un substantiv cu care vorbitorul se adresează persoanei respective : *bade, moș, nene* etc.

Însă a doua zi după asta, iaca și mătușa Măriuca lui Moș Andrei, vine la noi c-o falcă-n ceri și cu una-n pămînt. CREANGĂ, A. 55.

În limba mai veche și în cea populară, articolul hotărît apare și postpus, la numele proprii masculine, dar numai la cele terminate în -u sau în -a, -ea :

Am dat acel volum în păstrarea Bălcescului. GHICA, S. 503.

Răutăcioasa de Măriuca Săvucului. CREANGĂ, A. 63.

Nic-a lui Ștefan a Petrei. CREANGĂ, A. 12.

Rediul Aldei (nume de loc).

2. Cînd însoțește substantive masculine care denumesc rudenția : *tată, frate, unchi, văr, moș, bădie, nene* etc. Și aici trebuie să distingem mai multe situații. Cînd astfel de substantive sînt urmate de un adjectiv posesiv, împreună cu care alcătuiesc o unitate sintactică, articolul nu poate sta decît înaintea formulei : (a) *lui* *tată-meu*, (a) *lui* *unchiu-tău*, (a) *lui* *frate-său*. Aceeași situație are și substantivul *tată* în compusele *tata-mare* și *tata-bătrîn* : (a) *lui* *tata-mare*. Adoptîndu-se procedeul de la numele proprii, s-a ajuns la (a) *lui* *tata*, (a) *lui* *bădia*, (a) *lui* *nenea*, mai ales că ultimele două cuvinte apar de obicei cu un nume propriu după ele : (a) *lui* *bădia Vasile*, (a) *lui* *nenea Gheorghe*. (A) *lui* *tata* în loc de (a) *tatei* este neliterar.

3. Articolul hotărît se pune înainte și la numele proprii feminine dacă ele sînt derivate cu un sufix masculin : *cartea lui Catrinel, i-am spus lui Irinel* etc. sau au o formă care nu permite postpunerea articolului (în cazul numelor de origine străină) : (*a*) *lui Carmen, (a) lui Jeni, (a) lui Zizi* etc. Dacă astfel de forme sînt inevitabile fiindcă le impune structura limbii noastre, altele ca (*a*) *lui Cîrina, (a) lui Florica, (a) lui Maria* etc. trebuie însă condamnate.

De asemenea trebuie evitate construcțiile similare din vorbirea familiară și populară cu substantive feminine comune : (*a*) *lui mama, (a) lui doamna, (a) lui soră-ta, (a) lui vară-sa.*

ARTICOLUL POSESIV (GENITIVAL) ○

§ 107. Articolul posesiv sau genitival intră în componența pronumelor posesive și a numeralelor ordinale și însoțește, în anumite condiții (care vor fi arătate mai jos), adjectivele posesive și genitivul substantivelor și al pronumelor.

Să-ți cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?

Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta. EMINESCU, O. I 127.

În al patrulea ceas, armașul... porni spre gazda minorităților. SADOVEANU, O. X 140.

Iaca și Corniță al nostru cel viteaz. SADOVEANU, O. XVIII 65.

Apăsătoarele cuvinte ale părintelui său. CREANGĂ, P. 189.

Formele lui sînt următoarele :

	MASCULIN	FEMININ
Singular	<i>al</i>	<i>a</i>
Plural	<i>ai</i>	<i>ale</i>

Pl. m. f. gen.-dat. *alor*

Observații. 1. Genitiv-dativul plural *alor* nu se întrebunțează decît cu un pronume posesiv :

El găsi de cuviință să spuie și alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. ISPIRESCU, L. 98.

2. În graiul moldovenesc și la unii scriitori, mai ales din secolul trecut, apare și o formă invariabilă a articolului posesiv *a*, care nu a fost acceptată însă în limba literară contemporană.

Pe-a lui maluri gălbii, șese, stuful crește din adînc. EMINESCU, O. I 43.

În toate cazurile, articolul *al* se acordă cu substantivul determinat, și nu cu substantivul sau cu pronumele în genitiv ori cu adjectivul posesiv pe care îl precedă : *nepot al mamei (ei), pod al luptei, carte a elevului (lui), caietul acesta al nostru.*

§ 108. Articolul posesiv nu are aceeași funcțiune în toate situațiile sintactice în care apare.

Funcțiunea sa cea mai obișnuită este aceea de semn al cazului genitiv : *carte a unui elev (elevului).*

Fiind des folosit cu această funcțiune, *al* a pierdut valoarea de articol hotărît, cum arată comparația cu articolul hotărît enclitic : sub-

stantivul *carte* are înțeles nedeterminat în construcția (*o*) *carte a elevului* (cu articol posesiv) și înțeles determinat în construcția *cartea elevului* (cu articol hotărît propriu-zis). Faptul că substantivul la care se referă articolul poate fi nearticulat sau articulat cu articol nehotărît demonstrează destul de clar că *al* nu are în aceste situații sintactice valoarea obișnuită a articolului hotărît, aceea de a semnala numele pe lângă care stă ca ceva cunoscut vorbitorilor.

Funcțiunea lui *al* (*a, ai, ale*) este aceeași și atunci când stă între un substantiv și un pronume: *carte a lui* (*ei* etc.).

După cum s-a văzut, articolul posesiv *al* (*a, ai, ale*) nu poate apărea imediat după un substantiv articulat enclitic, dar poate apărea imediat după substantivul nearticulat sau articulat cu articol nehotărît: (*o*) *carte a lui*.

Frunză verde trei nuiete,

Din trei iubite-ale mele

Nu știu la care voi mere. JARNÍK-BİRSEANU, D. 33.

Articolul posesiv *al* (*a, ai, ale*) poate apărea însă pe lângă un substantiv articulat enclitic dacă e despărțit de el prin alte cuvinte: *cumna-tele cele tinere ale lui Ion*.

Observație. Articolul *al* poate apărea însă și imediat după articolul enclitic dacă adjectivul posesiv sau genitivul nu este atributul numelui articulat enclitic: *Necazurile ale omului sărac erau, iar pământul cu bunătățile lui era al boierilor; casa a cărei curte dă în strada noastră*.

Articolul posesiv se folosește și la coordonarea mai multor genitive sau posesive atribute ale aceluiași substantiv sau introduse de aceeași prepoziție: *vacanța elevilor și a studenților; lucrarea mea și a ta; împotriva noastră și a lor* etc. (vezi § 696).

Observație. Uneori *al* apare întrebuițat greșit după prepoziția *datorită*, care se construiește cu dativul:

Datorită acestor victorii, precum și a comportării meritoase a întregii echipe, „Cupa Națiunilor” a revenit reprezentanților noștri. ȘCINTEIA TINERETULUI 3067 (1959), p. 2/6.

Al mai poate apărea atunci când genitivul sau adjectivul posesiv precedă substantivul determinat:

Duce-m-aș cu luna-n stele,

Nu mă poci de-a mîndrei jete! JARNÍK-BİRSEANU, D. 88.

Te pleacă iar zîmbind peste-a mea față,

A ta iubire c-un suspin arat-o. EMINESCU, O. I 120.

În asemenea construcții substantivul determinat este echivalent cu substantivul articulat cu articol enclitic: *jalea mîndrei, fața mea, iubirea ta*. Topica aceasta însă este obișnuită numai în versuri, și azi, chiar în aceste situații, este din ce în ce mai rar folosită.

Al poate apărea urmat de un substantiv în genitiv și atunci când lipsește substantivul determinat. În aceste situații, ca și atunci când intră

în componența unui pronume posesiv, el are valoare apropiată de valoarea lui originară de pronume demonstrativ :

Lung e drumul Clujului,

Dar mai lung al dorului. JARNÍK-BİRSEANU, D. 92.

Cînd intră în componența numeralelor ordinale, articolul *al* apare întotdeauna, fie că precedă, fie că urmează după substantivul determinat, fie că acesta din urmă e articulat, fie că nu e.

ARTICOLUL DEMONSTRATIV (ADJECTIVAL) ○

§ 109. Articolul demonstrativ leagă un substantiv articulat cu articol hotărît sau un nume propriu de persoană de determinantul său, substantivizează un adjectiv sau un numeral sau formează gradul superlativ al adjectivelor și al adverbelor : *omul cel bun, cartea cea frumoasă, Ștefan cel Mare ; cei buni, cei trei ; cel mai tînăr, cel mai bine.*

Fiindcă de cele mai multe ori stă pe lîngă un adjectiv (vezi exemplele din definiție), articolul *cel, cea* se mai numește și articol a d j e c t i v a l.

Dar *cel, cea* leagă în aceleași condiții un substantiv articulat de un atribut exprimat prin numeral (numeralul ordinal precedat de prepoziția *de*) : *soția cea de-a doua* ; sau prin substantiv precedat de prepoziție :

Voinic-de-Plumb aruncă cutea cea de piatră, și îndată se făcu dinapoiul lor un munte de piatră din pămînt pînă la cer. ANT. LIT. POP. II 14.

Își pune întotdeauna în mînte cumpăna cea fără greș. SADOVEANU, O. XI 243.

Articolul demonstrativ are următoarele forme :

		Singular	Plural
Masculin	N.A.	<i>cel</i>	<i>cei</i>
	G.D.	<i>celui</i>	<i>celor</i>
Feminin	N.A.	<i>cea</i>	<i>cele</i>
	G.D.	<i>celeii</i>	<i>celor</i>

Observație. La Eminescu găsim genitiv-dativul feminin singular *cei*, formă veche și regională :

Măgulite toate sint

De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe pămînt. EMINESCU, O. I 162.

Cu ochii serii cei de-ntîi

Eu n-o voi mai privi-o. EMINESCU, O. I 188.

§ 110. Articolul *cel, cea* este înrudit ca formă și ca sens cu pronumele *acel, aceea*, de aceea este numit demonstrativ. Valoarea demonstrativă apare în construcții cu nume proprii de persoană : *Ștefan cel Mare* (adică *acel Ștefan pe care toată lumea îl cunoaște ca „mare”*). Dar deasa lui întrebuintare ca element de legătură între substantivul articulat și atributul său i-a slăbit valoarea demonstrativă.

Slăbirea valorii demonstrative originare e mai evidentă în construcțiile în care articolul *cel, cea* leagă un substantiv de un atribut adjectival : *omul cel bun, creionul cel negru* etc. În asemenea situații articolul de-

monstrativ are în primul rînd funcțiunea de a lega substantivul de determinantul său și numai în al doilea rînd rolul de a spori gradul de determinare a substantivului prin valoarea sa demonstrativă. Acest fapt este dovedit și de posibilitatea substituiri formulei cu articol hotărît prin cea cu articol demonstrativ : *creionul negru și creionul cel negru*.

De obicei, articolul *cel* apare după substantive articulate cu articol enclitic ; cînd însă e așezat înaintea substantivelor, acestea din urmă sînt nearticulate :

Elevele cel mai silitor din clasă va fi premiat.

Cel mai silitor elev din clasă va fi premiat.

Slăbirea valorii demonstrative explică fenomenul de acumulare a articolelor și înlocuirea articolului *cel* cu adjectivul demonstrativ (*a*) *cela* în unele graiuri regionale : *omul acela bunul*.

Cînd un substantiv articulat enclitic este determinat prin două adjective succesive care se referă la un singur obiect, articolul *cel* poate apărea numai în fața primului adjectiv :

Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă... EMINESCU, O. I 60.

Cînd ei în bogăția cea splendidă și vastă

Petrec ca și în ceruri... EMINESCU, O. I 59.

§ 111. În unele situații sintactice nu există o distincție netă între *cel* (*cea*) pronume demonstrativ și *cel* (*cea*) articol demonstrativ. De exemplu :

Locul hienei îl luă cel vorbareț,

Locul cruzimii vechie, cel lins și pizmătareț. EMINESCU, O. I 61.

Se uită la ceasul său, regulat adineaori după cel oficial. CARAGIALE, O. II 35.

Cînd vorbești despre struguri, trebuie să știi măcar că cei de la deal sînt mai buni ca cei de la vale.

A fost trecut de la ministerul de externe la cel de interne.

Vinul (cel) negru și cel alb.

În toate aceste situații *cel* (*cea*) poate fi interpretat la fel de bine ca articol sau ca pronume : *cel lins și pizmătareț* = *linsul și pizmătarețul* sau *acela lins și pizmătareț*.

Observație. *Cel* (*cea*, *cei*, *cele*) este însă pronume (respectiv adjectiv demonstrativ) în construcții de tipul :

Pe cel deal, pe cel colnic. Cîntec popular.

Vrai să te bușească cei nandralăi prin omăt? CREANGĂ, A. 41.

ARTICOLUL NEHOTĂRÎT

§ 112. Articolul nehotărît are rolul de a prezenta obiectul desemnat de substantivul pe lingă care stă ca fiind separat, individualizat în raport cu specia lui, dar ca nedefinit mai precis pentru vorbitori ; astfel *o casă* e mai determinat pentru vorbitori decît *casă*, dar mai puțin determinat față de *casa* (aceea pe care o știm).

Formele articolului nehotărît sînt :

		Singular		Plural
		Masculin	Feminin	Masculin și feminin
N.A.	<i>un</i>		<i>o</i>	<i>niște</i>
G.D.	<i>unui</i>		<i>unei</i>	<i>unor</i>

Observație. *Un, o* pot avea valoare de numeral, de adjectiv pronominal nehotărît și de articol nehotărît.

Distincția între aceste valori nu este netă și nu poate fi făcută întotdeauna. Astfel în *pe stradă trece un om*, numai cu ajutorul unor indicații suplimentare, într-un text mai larg, se poate face distincția între funcțiunile amintite. În general însă, se poate da ca regulă că *un, o* are valoare de numeral cînd se opune altor numere, are valoare de articol cînd la plural îi corespunde *niște*, și valoare de adjectiv pronominal cînd îi corespunde la plural *unii — unele*.

Articolul nehotărît însoțește numai substantivul; cînd este alăturat oricărei alte părți de vorbire, aceasta își pierde calitatea sa și devine substantiv. De exemplu: *un bine, un ce, un oarecare, un of; un du-te-vino, un lasă-mă să te las, un nu știu ce* etc.

Observație. După model străin (din franceză sau germană), adjectivul nehotărît *alt, altă* apare adesea articulat cu articol nehotărît: *un alt, o altă*; pronumele *altul*, care are articol hotărît, apare articulat și cu articol nehotărît: *un altul, o alta*.

De cele mai multe ori, articolul nehotărît detașează un obiect din clasa sa. După aceasta putem socoti substantivul dat ca fiind introdus în vorbire, iar referirile ulterioare se pot face ca la orice obiect cunoscut, determinat (vezi § 100).

Peste un ceas, pe-nsurate, o birjă trece în goana mare pe strada Emancipării... Birja... se oprește în sfîrșit în fața unei cocioabe. CARAGIALE, O. I 151—152.

În unele situații articolul nehotărît și cel hotărît dau aceeași valoare numelui pe lângă care stau. *Un artist poate exprima sentimentele cele mai înalte* se apropie ca înțeles de formularea: *Artistul poate exprima sentimentele cele mai înalte*. După ce a fost izolat cu ajutorul articolului nehotărît, *un artist* este luat aici ca tip, ca reprezentant al speței.

Situația articulării nehotărîte prezintă deosebiri importante între singular și plural.

Astfel un substantiv nearticulat la plural poate avea orice rol în propoziție, pe cînd același substantiv la singular, în mod obișnuit, nu poate funcționa ca subiect și ca complement direct decît dacă este articulat cu articol hotărît sau nehotărît sau este însoțit de un atribut; să se compare :

Plural	Singular
<i>Oameni trec pe acolo</i>	<i>Un om trece pe acolo</i>
<i>Am văzut oameni</i>	<i>Am văzut un om</i>

Articolul nehotărît *un*, o nu are o formă de plural propriu-zis; se consideră în mod obișnuit că articolul nehotărît pentru plural este *niște*. Acesta apare însă și la singular la numele de materie, formele corespunzătoare de plural cu *niște* avînd uneori sens schimbat față de singularul articulat în același fel:

un gunoi, niște gunoi, niște gunoaie;
un pește, niște pește, niște pești;
o apă, niște apă, niște ape.

Această situație, curioasă la prima vedere, se datorește faptului că există o echivalență în ce privește gradul de determinare între substantivul singular articulat nehotărît și substantivul plural nearticulat: *am văzut un leu* e tot atît de puțin determinat ca și *am văzut lei*. Articolul nehotărît arată că un individ, nu are importanța care, a fost separat de specia sa, iar numărul plural arată că indivizi, nu are importanța care și cîți anume, au fost separați de specia lor din punctul de vedere al afirmației făcute în momentul dat al comunicării. Așa se explică și faptul că, la plural, opoziția dintre substantivul articulat nehotărît și cel nearticulat nu este atît de netă ca la singular.

Articolul nehotărît, pe lîngă funcțiunea sa fundamentală, aceea de a introduce un nume în cîmpul de cunoștințe al vorbitorilor, are un număr mare de funcțiuni care n-au fost încă descrise amănunțit. De exemplu, în unele situații, apariția articolului nehotărît pe lîngă un substantiv cu rol de nume predicativ îi conferă acestuia sens adjectival:

Ionescu este clovn (adică este de profesie clovn), față de
Ionescu este un clovn (adică este nesperios, se poartă ca un clovn).
Ionescu este poet, față de *Ionescu este un poet*.

Diversele valori afective ale articolului nehotărît (dispreț, admirație etc.) apar în strînsă legătură cu sensul substantivului pe care-l determină.

Substantivele care au funcțiunea de nume predicativ în propoziție au un tratament diferit din punctul de vedere al articulării nehotărîte în raport cu sensul lor. Astfel, substantivele care pot fi folosite ca epitete și se pot adjectiviza prin extinderea categoriei comparației asupra lor pot apărea ca nume predicative cu articol nehotărît, fără să aibă nevoie și de determinări atributive:

X e un savant, un bufon, un cîrpaci etc.

Substantivele care nu se pot adjectiviza, prin extinderea categoriei comparației, pot fi articulate cu articolul nehotărît, de obicei, numai dacă sînt însoțite de determinări atributive:

X este strungar, dar *X este un strungar bun*.

Desigur, se pot întîlni și formulări care fac excepție de la această regulă; putem spune, de exemplu, și:

Asta este o casă.

Oltul este un rîu,

dar, de obicei, în asemenea situații substantivul cu articol nehotărît apare însoțit de determinări atributive:

Oltul este un rîu repede (romînesc, mare, mic etc.).

§ 113. De obicei, numele de materie, ca și celelalte substantive fără forme speciale pentru singular și plural, nu pot primi articolul nehotărît *un, o* : *am cumpărat vin, gheață, făină* etc.

Dacă-mi veți aduce apă de la fântâna Zînei Zorilor. SLAVICI, P. 9.

Să ne dai purcel! grăură hoții. SLAVICI, P. 64 (cu sensul de „frip-tură de...”).

Substantivele de acest tip pot apărea însă însoțite de articolul nehotărît *niște*.

Iată situațiile cele mai frecvente când aceste substantive pot primi totuși articolul nehotărît :

a. Când apar ca al doilea termen al unei comparații :

Pământul se așterne pustiu și neted ca o apă. VLAHUȚĂ, O. A. II 120.

b. Când substantivul dat este determinat printr-un atribut sau o propoziție atributivă care marchează faptul că e vorba de un anumit sort din materia respectivă :

Cozonacul se face cu o făină mai fină decât cea obișnuită.

După ce s-au răcit, lînurile se spală bine de două-trei ori cu o apă cât mai săracă în săruri, de preferință cu apă de ploaie.

c. Când asupra obiectului denumit de substantivul dat se exprimă cu ajutorul intonației o apreciere deosebită :

Se macină acolo o făină...

Știe să facă o mâncare...

POZIȚIA ARTICOLULUI POSESIV, NEHOTĂRÎT ȘI DEMONSTRATIV

§ 114. Articolul posesiv și cel nehotărît se așază totdeauna înaintea substantivului :

Pe lângă istoria politică a țărilor... voi căuta a vă da și o idee lămurită asupra stării sociale și morale. KOGĂLNICEANU, O. 91.

Tu vrei un om să te socoți,

Cu ei să te asameni? EMINESCU, O. I 177.

Articolul demonstrativ stă între substantiv și adjectivul determinant al acestuia :

Atunci lumea cea gândită pentru noi avea ființă. EMINESCU, O. I 141.

SUBSTANTIVUL NEARTICULAT

§ 115. În categoria substantivelor neînsoțite de nici un fel de articol se disting două grupe care se deosebesc între ele din punctul de vedere al determinării :

1. Substantivele la care determinarea este exprimată prin alte mijloace decât articolul :

a. prin adjective demonstrative : *acest om* ;

b. prin adjective posesive conjuncte : *nevastă-mea* ;

c. prin pronumele personal conjunct în dativ : *citesc în carte-mi* (dar și *cartea-mi*, vezi § 101).

2. Substantive care apar fără nici o determinare. La acestea se constată deosebiri între întrebuițarea singularului și întrebuițarea pluralului.

La singular posibilitățile de întrebuițare a substantivelor nearticulate sînt limitate la anumite construcții:

a. subiect în propoziții de tipul : *mi-e sete, mi-e foame, [e] iarnă* etc.

b. nume predicativ de calificare :

Tu ești copilă, asta e. EMINESCU, O. I 176.

Inima le spunea că spînul nu le e văr. CREANGĂ, P. 210.

c. apozitie :

El, negustor, și-a făcut calculele din timp.

d. complement circumstanțial de mod propriu-zis :

Vine glonț, merge strună, se supără foc etc.

e. element predicativ suplimentar :

Dacă ai putea să te înfigi administrator la moșia lui vreun an-doi... REBREANU, R. I 26.

Întrebuițarea unui substantiv nearticulat la singular ca subiect sau complement direct este neobișnuită. Există însă unele situații speciale (fie anumite cuvinte, fie anumite construcții), comune acestor două funcțiuni, în care poate apărea un substantiv nearticulat :

1) Cînd substantivul respectiv este un nume de materie sau cînd verbul pe lîngă care stă are sensul „a exista”, „a (se) găsi”, „a posedea” :

Zăpadă e multă anul acesta.

Carne se găsește, nu știu însă dacă o să găsim pește.

Copil așa de cuminte rar să se mai vadă.

Are mașină.

2) În enumerări :

Lună, Soare și Luceferi

El le poartă-n a lui herb. EMINESCU, O. I 100.

Dispar și ceruri și pămînt

Și pieptul tău se bate. EMINESCU, O. I 189.

Observație. În enumerări substantivul nearticulat poate avea valoarea substantivului articulat cu articolul hotărît.

3) În construcții negative de tipul :

Tipenie de om nu se arată pe stradă.

N-a căzut săptămîni de-a rîndul strop de ploaie.

N-am întîlnit picior de om.

Pic de nourî nu se vedea. ISPIRESCU, L. 246.

Observație. Substantivele nearticulate servesc în astfel de construcții ca formule de negație.

Se mai întrebuițează nearticulat substantivul ca subiect în zicalele populare de felul lui *corb la corb nu-și scoate ochii*, fixate de mult sub această formă și care, datorită caracterului lor arhaic, sînt foarte expresive.

La plural substantivele pot apărea nearticulate în mult mai multe situații (vezi discuția de la § 112).

§ 116. Există unele construcții fixe cu forme paralele (cu articol hotărât și fără articol) egale din punctul de vedere al determinării:

a venit ordin să... = *a venit ordinul să...*
avem știre că... = *avem știrea că...*
din punct de vedere... = *din punctul de vedere...*
sub pretext că... = *sub pretextul că...*

BIBLIOGRAFIE

1. I. COTEANU, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL IX (1958), p. 17—42.
2. FLORICA DIMITRESCU, *Observații asupra valorilor afective ale articolelor nehotărâte în limba română*, în SCL V (1954), p. 93—98.
3. LEONTIN GHERGARIU, *Articularea substantivului după prepoziție în limba română*, în LL III (1957), p. 91—114.
4. A. GRAUR, *Autour de l'article postposé*, în BL V (1937), p. 204—218.
5. A. GRAUR, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XIII (1945), p. 156—161.
6. VALERIA GUTU-ROMALO, *Unele valori ale articolului în limba română*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 361—369.
7. ASGAR ROSENSTAND HANSEN, *Artikel systemet i rumænsk*, Copenhaga, 1952.
8. R. PIOTROVSKI, *Întrebuințarea artistică a articolului la scriitorii români*, în SCL XI (1960) p. 625—632.
9. EMANUEL VASILIU, *Problema articolului și a funcțiilor sale în limba română*, în LR I (1952), nr. 1, p. 32—36.

A D J E C T I V U L

§ 117. Adjectivul este partea de vorbire care se declină și exprimă o calitate a unui obiect, acordându-se cu substantivul care exprimă numele acelui obiect.

El variază după gen, număr și caz. De asemenea are forme deosebite pentru a exprima gradele de comparație.

Calitatea obiectului poate fi prezentată din mai multe puncte de vedere. Adjectivul poate exprima: proprietățile obiectelor și ființelor, care decurg din structura lor: *greu, ușor, mare, mic, gros, verzui, galben, acru, dulce, dulceag, scump, ieftin, luminos, tânăr, orgolios, rău, zgârcit* etc.; materia din care este făcut un obiect: *bară metalică, material lemnos* etc.; elementele constitutive ale unei colectivități: *cercul studențesc, echipele sportive pionierești* etc.; calitatea poate fi indicată și prin referire la posesor: *casă țărănească* etc., la origine: *țaran moldovean, studentă ucraineană* etc., la agent: *activitate scriitoricească* etc. sau la acțiune: *casă părăsită, carte scrisă, putere crescîndă* (aceste adjective provin din participiul sau gerunziul verbelor), *floare mirositoare, lecție inteligibilă* etc.

Observație. Pronumele demonstrative, posesive, interogative-relative, nehotărîte, negative și de întărire au valoare de adjective atunci cînd însoțesc un substantiv și se acordă cu el în gen, număr și caz. Ele nu califică substantivele, în mod obișnuit nu au grade de comparație și formal sînt identice cu pronumele propriu-zise (numai unele se deosebesc de pronume prin absența lui -a final în paradigmă sau a articolului enclitic — vezi § 141); se numesc adjective pronominale și sînt tratate în cadrul pronomelor.

LOCUȚIUNI ADJECTIVALE

§ 118. Grupul de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și are valoare de adjectiv se numește locuțiune adjectivală.

Ca și adjectivele, locuțiunile adjectivale califică obiectele.

Gradul de contopire formală a elementelor unei locuțiuni adjectivale diferă în general după vechimea și frecvența locuțiunii respective. Unele locuțiuni pe cale de formare nu s-au sudat încă și nu se știe dacă se vor suda vreodată; de exemplu: *scriitor de geniu* (= genial). În multe

locuțiuni adjectivale vechi elementele constitutive s-au sudat complet, ajungând să formeze un singur cuvânt, un adjectiv compus : *cuminte*, *deplin* etc. Vorbitorii nu mai simt că au de-a face cu un compus, de aceea uneori ele au caracteristicile morfologice ale cuvintelor simple (pot fi variabile după gen și număr, pot primi articol). De exemplu : *cuminte* — *cuminți*, *deplin* — *deplină* — *depline*. De asemenea ele pot forma derivate : *cumințenie*, *deplinătate* etc.

Locuțiunile adjectivale diferă între ele și după cum sensul lor este mai apropiat sau mai depărtat de cel al elementelor componente.

O locuțiune adjectivală ca : *scriitor de geniu* (= genial) păstrează sensul elementelor componente.

În alte locuțiuni, elementele componente au căpătat alt înțeles, depărtându-se de sensul inițial :

bătaie în lege (= adevărată).

Aceasta este situația mai ales la locuțiunile ale căror elemente componente s-au sudat ; de exemplu, *cuminte* nu mai înseamnă numai „care are minte”, de aceea el se poate atașa și pe lângă alte substantive decât cele pe lângă care s-a format. Se spune *om cuminte*, *copil cuminte*, dar și *vorba cuminte* etc.

ADJECTIVE VARIABLE

TERMINAȚIILE ADJECTIVELOR LA NOMINATIV SINGULAR

§ 119. Adjectivele sînt de două feluri : variabile și invariabile. Cele variabile se împart, după terminația de la nominativ singular, în două categorii : adjective cu două terminații și adjective cu o terminație.

Adjectivele cu două terminații au forme deosebite după gen la nominativ singular. Cele mai multe adjective fac parte din această categorie.

Adjectivele cu o terminație au o singură formă de nominativ singular pentru toate genurile.

§ 120. Adjectivele cu două terminații au formele de masculin singular terminate în : consoană, consoană palatalizată (notată cu *i*), vocala *-u* și semivocalele *-i* sau *-u* : *bun*, *mic*, *vechi*, *acru*, *rotofei*, *vioi*, *nou* ; acestea aparțin declinării a II-a.

Formele feminine sînt terminate în : *-ă*, *-ea* (*bună*, *acră*, *nouă*, *mititea*) sau *-e* (*veche*, *rotofeie*, *vioaie*) ; primele două tipuri aparțin declinării I, ultimul, declinării a III-a.

Cînd determină substantive de genul neutru, adjectivele au la singular forma masculină (*creion frumos*, *car greoi*), iar la plural, forma feminină : *creioane frumoase*, *care greoaie*.

De obicei, adjectivele terminate la masculin în consoană, în vocala sau în semivocala *-u* au desinența *-ă* la feminin (la masculinele terminate în *-u* vocalic sau semivocalic se înlocuiește desinența *-u* prin *-ă*) : *aprig* — *aprigă*, *bun* — *bună*, *cald* — *caldă*, *crescînd* — *crescîndă*, *mic* — *mică*, *strîns* —

strînsă; *acru* — *acră*, *aspru* — *aspră*, *mîndru* — *mîndră*, *negru* — *neagră*, *sobru* — *sobră*; *ambiguu* — *ambiguă*, *continuu* — *continuuă*.

Adjectivul nou păstrează semivocala *-u* și la forma feminină *nouă*.

Următoarele categorii de adjective formează femininul cu desinența *-e*:

1. adjectivele cu tema terminată în consoană palatalizată: *dibaci* — *dibace*, *stîngaci* — *stîngace*, *vechi* — *veche*;
2. adjectivele cu tema terminată în semivocala *-i*: *gălbui* — *gălbuiie*, *greoi* — *greoaie*, *șui* — *șuie*;
3. adjectivele cu tema terminată în *i* accentuat sau neaccentuat, urmat de desinența *-u* la masculin: *alburiiu* — *alburie*, *cenușiiu* — *cenușie*, *pirpiriiu* — *pirpirie*, *străveziiu* — *străvezie*; *amfibiiu* — *amfibie*, *vibratoriiu* — *vibratorie*;

Observație. În pronunțare aceste adjective au la forma feminină un *i* semivocalic care nu apare în scris: *cenușie*, *vibratorie*.

4. adjectivele terminate în semivocala *-u*, a căror temă se termină în *-e*: *cretaceu* — *cretacee*, *instantaneu* — *instantanee*;

5. adjectivele cu desinența *-u* semivocalic la masculin și cu tema terminată în *-i*: *moliiu* — *moliiie*, *lăliiu* — *lăliie*.

Observație. Adjectivele formate cu sufixul *-ău* și *-ălău* (*mlncău*, *prostălău*, folosite mai mult substantivat) nu se folosesc la feminin în limba literară.

Fac excepție de la regulile de mai sus următoarele categorii de adjective:

1. adjectivele derivate de la verbe cu sufixul *-tor* (terminate deci în consoană) fac femininul în *-toare*: *bănuitor* — *bănuitoare*, *dator* — *datoare*, *grăitor* — *grăitoare*, *învîngător* — *învîngătoare*, *plutitor* — *plutitoare*;

2. unele adjective formate cu sufixul *-tor* sau *-ar* au forme paralele cu variantele *-toriiu* sau *-arii*: *ondulator* — *ondulatoare* și *ondulatoriiu* — *ondulatorie*; *contrar* — *contrară* și *contrarii* — *contrarie*. Datorită acestui paralelism, s-a ajuns la confuzii în folosirea femininului. Forma masculină în *-toriiu* sau *-arii* a dispărut uneori, rămînînd numai forma feminină în *-torie*, *-arie*, pe lângă masculine în *-tor* sau *-ar*: *obligator* — *obligatorie*, *contrar* — *contrarie*;

3. adjectivele derivate cu sufixul *-el* formează femininul cu sufixul *-ică* (rar, regional și în poezie, cu sufixul *-ea*): *bătrînel* — *bătrînică*, *bunicel* — *bunicică*, *mititel* — *mititică* (*mititea*), *tinerel* — *tinerică* (*tinerea*);

4. adjectivul *roșu* are forma feminină *roșie*, care se explică prin forma masculină mai veche *roșiu* (regional apare forma *roș*, feminin *roșă*);

5. adjectivele *greu* și *rău* au la masculin desinența *-u* și la feminin desinența *-a*: *grea* și *rea*.

§ 121. Adjectivele cu două terminații prezintă uneori, pe lângă desinențele care deosebesc masculinul de feminin, și alternanțe vocalice în temă:

e/a: *deșert* — *deșartă*, *biet* — *biată*;

e/ea : *drept* — *dreaptă*, *frățesc* — *frățească* ;
o/oa : *domol* — *domoală*, *gol* — *goală*, *trecător* — *trecătoare*.

Cele mai multe adjective împrumutate recent nu prezintă astfel de modificări vocalice în temă : *demn*—*demnă*—*demne*, *grotesc*—*grotescă*, *modern*—*modernă*, *perfect*—*perfectă*, *secret*—*secretă*, *blond*—*blondă*, *patriot*—*patriotă*, *sobru*—*sobră*.

Puține adjective noi au alternanțe vocalice în temă. De exemplu : *pitoresc* — *pitorească* (adaptat la adjectivele românești formate cu sufixul *-esc* : *românesc* — *românească*).

§ 122. În categoria adjectivelor variabile cu o singură terminație la nominativ singular intră adjectivele care se termină la nominativ singular în *-e* (afară de unele adjective de origine recentă care sînt invariabile, vezi § 130). De exemplu : *călare*, *cuminte*, *dulce*, *fierbinte*, *iute*, *limpede*, *mare*, *moale*, *rece*, *repede*, *subțire*, *tare*, *turbure*, *verde*.

La genitiv-dativ singular, forma feminină se deosebește de cea masculină prin aceea că se termină în consoană palatalizată (fosta desinență *-i* s-a contopit cu finala temei) și, uneori, prin prezența alternanțelor fonetice din temă : m. *unui pom verde* — f. *unei frunze verzi*, m. *unui copil cuminte* — f. *unei fetițe cumiști* (*tare* — *tari*, *fierbinte* — *fierbiști* etc.). Adjectivele de origine recentă de tipul *tenace*, *precoce*, *sagace* se deosebesc de celelalte prin faptul că sînt variabile după număr, nu și după caz.

PLURALUL ADJECTIVELOR

§ 123. Ca și substantivele, adjectivele formează pluralul prin adăugarea desinențelor, prin contopirea fostei desinențe de plural cu tema (palatalizarea consoanei finale) sau prin alternanțe fonetice combinate cu unul dintre primele două procedee.

X ADJECTIVE CU DOUĂ TERMINAȚII

DESINENȚELE PENTRU PLURAL

ADJECTIVE MASCULINE

§ 124. 1. Adjectivele terminate la masculin singular în vocala *-u* fac pluralul cu desinența *-i* (vocalic) : *acru* — *acri*, *negru* — *negri*.

2. Adjectivele terminate în semivocala *-u* fac pluralul în semivocala *-i* : *papaveraceu*—*papaveracei*, *cretaceu*—*cretacei*, *lăliu*—*lălii*, *moliiu*—*molii*.

3. Adjectivele vechi terminate la singular masculin în *-l* au la plural, în locul lui *-l*, un *-i* semivocalic : *gol*, *bătrînel*, *mititel* au pluralul *goi*, *bătrînei*, *mititei* ; *sătul* și *chel* au două forme de plural (în iot și în consoană palatalizată) : *sătui* și *sătuli*, *chei* și *cheli*. Limba literară a adoptat formele *sătui* și *cheli*.

4. Adjectivele terminate la masculin singular în consoană palatalizată sau semivocala *-i* rămân neschimbate la plural: *vechi—vechi, dibaci—dibaci, mehenghi—mehenghi, vioi—vioi, greoi—greoi*.

ADJECTIVE FEMININE

§ 125. 1. Adjectivele terminate la feminin singular în *-ă* formează în general pluralul cu desinența *-e* (excepție fac adjectivele *vechi* în care *-ă* e precedat de *e, g, vezi* § 127 pct. 2): *acră—acre, bună—bune, scumpă—scumpe, caracteristică—caracteristice*.

2. Adjectivele formate cu sufixul *-ea* fac pluralul cu sufixul *-ele*: *mititea—mititele*. La fel cu acestea, se comportă la plural și adjectivele *grea* și *rea* (*grele, rele*); să se compare și substantivele și pronumele: *stea—stele, viorea—viorele, mea—mele*.

Observație. Faptul că, la un moment dat, pe lângă adjectivele formate cu sufixul *-ea* s-au creat de la aceeași temă și adjective formate cu sufixul *-ică* a dus pe de o parte la coexistența formelor de singular *mititea—mititică, frumusea—frumușică, tinerea—tinerică* cu pluralul *frumusele, mititele, tinerele*, iar pe de altă parte la opoziția *căldicică—căldicele, singurică—singurele* (ca și la substantivele *rîndunică—rîndunele, păsărică—păsărele*).

3. Cele mai multe adjective terminate la singular în *-e* (și cele formate cu sufixul *-toare*) rămân neschimbate la plural: *dibace, greoaie, vioaie, luptătoare, papaveracee, cretacee, lăltie, molie*. Pentru celelalte situații vezi § 126 pct. 1, 2.

Observație. Uneori, pentru pluralul feminin al unor adjective de tipul *lăltie, molie* se folosește forma cu *-i* (*mollie, lăltii*) ca *ruginie—ruginii*. Adjectivul feminin *veche* are pluralul *vechi*, la fel cu masculinul.

DESINENȚE COMUNE PENTRU PLURALUL AMBELOR GENURI

§ 126. 1. Adjectivele terminate în *-iu* la masculin singular și *-ie* la feminin singular fac pluralul pentru ambele genuri în *-ii*: *alburii—alburie, pământii—pământie, ruginii—ruginie, sidefii—sidefie*. În același fel fac pluralul adjectivele formate cu sufixele *-toriu* și *-ariu*: *ondulatorii—ondulatorie, ondulatorii—ondulatorie*.

2. Adjectivele terminate la masculin singular în *-ui*, iar la feminin în *-uie* au pluralul ambelor genuri identic cu masculinul singular: *tehui—tehuie, gălbui—gălbue, gălbui—gălbui*.

3. O singură formă de plural pentru ambele genuri are în limba literară și adjectivul *nou—nouă*: *oameni noi* (masculin), *legi noi* (feminin); regional apare și forma mai veche de feminin plural *nouă*: *cărți nouă*.

4. Adjectivul *roșu* are de asemenea o singură formă la plural pentru masculin și feminin: *roșii*. Regional există și o formă de masculin plural *roși*, feminin plural *roșe* (de la singularul *roș, -ă*).

Observație. Grafia formei articulate de masculin plural nu se deosebește în limba literară de cea a formei nearticulate. Ambele se prezintă sub forma *roșii*.

FORMAREA PLURALULUI PRIN PALATALIZAREA CONSOANELOR FINALE

§ 127. 1. Adjectivele terminate la masculin singular în consoană au masculinul plural terminat în consoană palatalizată (grafic, consoană urmată de *-i*) sau în consoană palatalizată și alternanță consonantică (unele au și alternanță vocalică): *amar* — *amari*, *bun* — *buni*, *gîngav* — *gîngavi*, *slab* — *slabi*; *caracteristic* — *caracteristici*, *cleios* — *cleioși*, *flasc* — *flasci*, *gras* — *grasi*, *renegat* — *renegați*, *rînced* — *rîncezi*, *viteaz* — *viteji*, *vîndăt* — *vîneți*.

Adjectivele noi terminate în *-l* fac pluralul (spre deosebire de cele vechi, vezi § 124 pct. 3) prin palatalizarea lui *-l*: *fidel* — *fideli*, *normal* — *normali*.

Observații. 1. Pluralul adjectivelor *fix* și *ortodox* (*fixi*, *ortodocși*) este format tot prin palatalizarea consoanei finale și alternanță consonantică: *ks/kș*.

2. Adjectivele împrumutate recent, cu excepția celor terminate în *-l*, formează pluralul, în general, ca și adjectivele vechi, prin palatalizarea consoanei finale și, uneori, prin alternanțe consonantice: *analog* — *analogi*, *aton* — *atoni*, *excentric* — *excentrici*, *perfect* — *perfecti*, *secret* — *secreți*, *șablonard* — *șablonarzi*.

3. În unele graiuri apar plurale formate prin palatalizarea consoanei finale și prin alternanța *dj* ca și la substantive: *crud* — *cruji*, *scund* — *scunji*, *surd* — *surji*, ca: *dud* — *duji*, *grămadă* — *grămeji*, *glde* — *glji*. Această alternanță (prezentă în derivație: *repede* — *repejor*, *putred* — *putrejune*) nu este admisă în limba literară.

Adjectivele masculine formate cu sufixul *-tor* și *-ar* de tipul *ondulator*, *contrar* fac pluralul masculin prin palatalizarea consoanei finale: *ondulatori*, *contrari*.

Observații. 1. Femininul plural al acestor adjective este *ondulatoare*, *contrare*.

2. Uneori, adjectivele de tipul *obligator*, *contrar*, cu singularul în *-tor*, *-ar*, se folosesc la plural cu formele *obligatorii*, *contrarii* (în iot), corespunzătoare singularelor paralele în *-toriu*, *-ariu*. Acest amestec de forme se datorește dispariției formelor de singular în *-toriu*, *-ariu* (vezi aceeași situație la singular, formarea femininului de la masculin, § 120).

2. Fac pluralul ambelor genuri prin palatalizarea consoanei finale (însoțită de alternanțe consonantice) cele mai multe adjective vechi terminate la masculin în consoanele nepalatalizate *-c*, *-g*: *adînc* — *adîncă* — *adînci*, *mic* — *mică* — *mici*; *drag* — *dragă* — *dragi* (dar *obraznic* — *obraznică*, *obraznici* — *obraznice*).

Observație. Formele feminine de plural *adince*, *large* sînt învechite.

În categoria de mai sus intră și adjectivele formate cu sufixul *-esc* care fac pluralul prin palatalizarea consoanei plus alternanță fonetică: *pămîntesc* — *pămîntescă* — *pămîntești*, *strămoșesc* — *strămoșescă* — *strămoșești*.

ADJECTIVE CU O TERMINAȚIE

§ 128. Adjectivele cu o singură terminație la nominativ singular au, în general, o singură formă de plural pentru toate genurile. Aceste adjective formează pluralul prin palatalizarea consoanei, însoțită uneori

de alternanțe fonetice : *mare — mari, subțire — subțiri, turbure — turburi ; iute — iuți, limpede — limpezi, verde — verzi.*

La adjectivul *moale* lui *-l* din tema singularului îi corespunde iot la plural : *moi*.

Adjectivele terminate la singular în *-e* precedat de consoană palatalizată de tipul *dulce* formează pluralul prin suprimarea desinenței : *dulci*.

Unele adjective de origine recentă cu o singură terminație la singular au căpătat forme deosebite după gen la plural. Astfel, pluralul masculin se termină în consoană palatalizată (notată cu *i*), iar pluralul feminin este identic cu forma de singular : sg. *om tenace, femeie tenace* — pl. *oameni tenaci, femei tenace* ; sg. *copil precoce, fetiță precoce* — pl. *copii precoci, fetițe precoce*. În aceeași situație sînt adjectivele : *feroce, rapace, sagace*. Altele sînt invariabile (vezi § 130).

ALTERNANȚE FONETICE ÎN TEMA ADJECTIVELOR

§ 129. Pentru marcarea pluralului, adjectivele, ca și substantivele, au, în afară de schimbările de terminație, și alternanțe fonetice în temă.

a. Alternanțe vocalice :

ea/e : *îndrăzneată — îndrăznețe, treaz — treji, viteaz — viteji* ;

oa/o : *moale — moi* ;

ă/e : *proaspăt — proaspeți, țepăn — țepeni*.

Observație. La adjective, *-a* accentuat nu alternează la plural cu *-ă*, așa cum se întâmplă la substantivele feminine. Față de *bancă, cărare, cracă, dare, mare*, cu pluralul *bănci, cărări, crăci, dări, mări*, adjectivele *dragă, largă, mare, tare* păstrează la plural pe *-a* accentuat netrecut la *-ă* : *dragi, largi, mari, tari*. Numai adjectivul *călare* are pluralul *călări*.

b. Alternanțe consonantice :

st/ști : *prost — proști, îngust — înguști* ;

sk/ști : *bărbătesc — bărbătești, tinerec — tinerești, brusc — bruști* (adjectivul *brusc* a înlocuit vechea formă de plural feminin *brusce* cu *bruște*).

Adjectivele împrumutate recent au, în general, alternanțe consonantice în temă, ca și adjectivele vechi : *livresc — livrești, manierist — manierști*.

Observație. La adjectivul *albastru*, al cărui plural era la scriitorii din secolul trecut *albastri* (ca și la *nostru — noștri*), a intervenit, ca un mijloc în plus de diferențiere a pluralului, alternanța *s/ș*, de unde pluralul *albaștri* (ca și *nostru — noștri, astru — aștri*). Tot așa, apare alternanța *s/ș* în *aspru — aspri* ; dar această formă de plural nu e acceptată de limba literară, unde s-a impus pluralul *aspri*.

Pentru celelalte alternanțe consonantice, vezi § 37 și 127.

ADJECTIVE INVARIABLE

§ 130. Un număr mic de adjective păstrează aceeași formă indiferent de gen, număr și caz. Aceste adjective, în general, nu pot fi nici articulate enclitic. Unele dintre ele sînt provenite din adverbe : *asemenea, așa, gata*. Altele sînt provenite din locuțiuni adjectivale : *anume, cumsecade*.

Adjectivul *ferice*, folosit mai mult în secolul al XIX-lea, se păstrează azi numai în cîteva expresii ca adverb și ca substantiv (*ferice de el; te-a bătut fericea*); ca adjectiv se folosea de asemenea invariabil : *un om ferice, o femeie ferice, oameni ferice, femei ferice*.

O parte din adjectivele invariabile sînt împrumuturi. Unele dintre ele, mai vechi : (*coș*)*cogea(mite)*, *ditai, ditamai, otova, sadea*. Altele, împrumutate recent, cum sînt, de exemplu, cele terminate în *-e* (vezi § 122) : *atroce, eficace, locvace, motrice, pendinte, perspicace, propice, vivace*.

Invariabile sînt și adjectivele împrumutate recent care, cele mai multe, sînt nume de culori. Astfel sînt adjectivele *șic (lucruri șic), cloș (fustă cloș)* și numele de culori : *bleu, crem, gri, havan, lila, maro, oliv, vernil* etc.

Aceste adjective nu au forme deosebite după gen, număr și caz pentru că majoritatea lor au terminații neobișnuite în limba română.

Observație. Unele dintre aceste adjective, nume de culori, adaptîndu-se la flexiunea adjectivelor obișnuite, au în limbajul vorbit forme deosebite după număr și gen : *kaki* este în această situație, datorită frecvenței lui în mediul militar : *veston kakii, manta kakie, pantaloni kakii*. Uneori se adaptează la flexiunea adjectivelor cu două terminații și adjectivele *bleumarin* și *roz* : *fustă bleumarină, pantaloni bleumarini*; adjectivul *roz* are cîteodată formă deosebită pentru feminin singular și plural : *față roză, fețe roze*.

DECLINAREA ADJECTIVELOR

§ 131. Adjectivele se supun regulilor de declinare ale substantivelor și, ca și substantivele, pot să fie articulate și nearticulate. Ele pot sta înaintea sau în urma substantivelor și se declină potrivit cu locul lor și cu faptul dacă sînt articulate sau nu.

Cînd stă după substantiv, adjectivul poate fi nearticulat (indiferent dacă substantivul este articulat ori nu) sau articulat cu articolul demonstrativ dacă substantivul este articulat enclitic. Adjectivul poate fi articulat enclitic cînd precedă un substantiv care ar fi trebuit să fie el articulat (vezi § 99) și nearticulat cînd substantivul este articulat cu articol nehotărît sau este nearticulat.

Adjectivele au forme deosebite după caz numai la genitiv-dativul singular feminin, care se formează prin desinențe (*unei tovarășe bune*) sau prin palatalizarea consoanei finale, însoțită uneori de alternanță consonantică (*a unei pînze subțiri, unei frunze verzi*). Vocativ au numai unele adjective. De aceea vocativul va fi tratat la sfîrșitul declinării.

Cînd însoțește un substantiv neutru, adjectivul urmează la singular declinarea masculinelor, iar la plural declinarea femininelor, în orice poziție s-ar afla față de substantiv.

A. Adjectivul în urma substantivului

a. Substantivul este articulat :

MASCULIN

Singular	Plural
N. <i>tovarășul (cel) bun</i>	<i>tovarășii (cei) buni</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>tovarășului (celui) bun</i>	<i>tovarășilor (celor) buni</i>
D. <i>tovarășului (celui) bun</i>	<i>tovarășilor (celor) buni</i>
A. <i>tovarășul (cel) bun</i>	<i>tovarășii (cei) buni</i>
N. <i>stejarul (cel) verde</i>	<i>stejarii (cei) verzi</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>stejarului (celui) verde</i>	<i>stejarilor (celor) verzi</i>
D. <i>stejarului (celui) verde</i>	<i>stejarilor (celor) verzi</i>
A. <i>stejarul (cel) verde</i>	<i>stejarii (cei) verzi</i>

FEMININ

Singular	Plural
N. <i>tovarășa (cea) bună</i>	<i>tovarășele (cele) bune</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>tovarășei (celei) bune</i>	<i>tovarășelor (celor) bune</i>
D. <i>tovarășei (celei) bune</i>	<i>tovarășelor (celor) bune</i>
A. <i>tovarășa (cea) bună</i>	<i>tovarășele (cele) bune</i>
N. <i>frunza (cea) verde</i>	<i>frunzele (cele) verzi</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>frunzei (celei) verzi</i>	<i>frunzelor (celor) verzi</i>
D. <i>frunzei (celei) verzi</i>	<i>frunzelor (celor) verzi</i>
A. <i>frunza (cea) verde</i>	<i>frunzele (cele) verzi</i>

N.
G.
D.
A.
N.
G.
D.
A.
N.
G.
D.
A.
N.
G.
D.
A.
N.
G.
D.
A.

b. Substantivul este nearticulat :

MASCULIN

Singular	Plural
N. <i>(un) tovarăș bun</i>	<i>(niște) tovarăși buni</i>
G. <i>(al, ai, a, ale) (unui) tovarăș bun</i>	<i>(unor) tovarăși buni</i>
D. <i>(unui) tovarăș bun</i>	<i>(unor) tovarăși buni</i>
A. <i>(un) tovarăș bun</i>	<i>(niște) tovarăși buni</i>
N. <i>(un) stejar verde</i>	<i>(niște) stejari verzi</i>
G. <i>(al, ai, a, ale) (unui) stejar verde</i>	<i>(unor) stejari verzi</i>
D. <i>(unui) stejar verde</i>	<i>(unor) stejari verzi</i>
A. <i>(un) stejar verde</i>	<i>(niște) stejari verzi</i>

FEMININ

Singular	Plural
N. <i>(o) tovarășă bună</i>	<i>(niște) tovarășe bune</i>
G. <i>(al, ai, a, ale) (unei) tovarășe bune</i>	<i>(unor) tovarășe bune</i>
D. <i>(unei) tovarășe bune</i>	<i>(unor) tovarășe bune</i>
A. <i>(o) tovarășă bună</i>	<i>(niște) tovarășe bune</i>
N. <i>(o) frunză verde</i>	<i>(niște) frunze verzi</i>
G. <i>(al, ai, a, ale) (unei) frunze verzi</i>	<i>(unor) frunze verzi</i>
D. <i>(unei) frunze verzi</i>	<i>(unor) frunze verzi</i>
A. <i>(o) frunză verde</i>	<i>(niște) frunze verzi</i>

B. Adjectivul înaintea sub tantivului

a. Adjectivul este articulat :

MASCULIN

Singular	Plural
N. <i>bunul tovarăș</i>	<i>bunii tovarăși</i>
G. <i>(al, ai, a, ale) bunului tovarăș</i>	<i>bunilor tovarăși</i>
D. <i>bunului tovarăș</i>	<i>bunilor tovarăși</i>
A. <i>bunul tovarăș</i>	<i>bunii tovarăși</i>

N. <i>marele învățat</i>	<i>marii învățați</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>marelui învățat</i>	<i>marilor învățați</i>
D. <i>marelui învățat</i>	<i>marilor învățați</i>
A. <i>marele învățat</i>	<i>marii învățați</i>

FEMININ

Singular	Plural
N. <i>buna tovarășă</i>	<i>bunele tovarășe</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>bunei tovarășe</i>	<i>bunelor tovarășe</i>
D. <i>bunei tovarășe</i>	<i>bunelor tovarășe</i>
A. <i>buna tovarășă</i>	<i>bunele tovarășe</i>
N. <i>marea simfonie</i>	<i>marile simfonii</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) <i>marii simfonii</i>	<i>marilor simfonii</i>
D. <i>marii simfonii</i>	<i>marilor simfonii</i>
A. <i>marea simfonie</i>	<i>marile simfonii</i>

b. Adjectivul este nearticulat :

MASCULIN

Singular	Plural
N. (<i>un</i>) <i>bun tovarăș</i>	(<i>niște</i>) <i>buni tovarăși</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unui</i>) <i>bun tovarăș</i>	(<i>unor</i>) <i>buni tovarăși</i>
D. (<i>unui</i>) <i>bun tovarăș</i>	(<i>unor</i>) <i>buni tovarăși</i>
A. (<i>un</i>) <i>bun tovarăș</i>	(<i>niște</i>) <i>buni tovarăși</i>
N. (<i>un</i>) <i>mare învățat</i>	(<i>niște</i>) <i>mari învățați</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unui</i>) <i>mare învățat</i>	(<i>unor</i>) <i>mari învățați</i>
D. (<i>unui</i>) <i>mare învățat</i>	(<i>unor</i>) <i>mari învățați</i>
A. (<i>un</i>) <i>mare învățat</i>	(<i>niște</i>) <i>mari învățați</i>

FEMININ

Singular	Plural
N. (<i>o</i>) <i>bună tovarășă</i>	(<i>niște</i>) <i>bune tovarășe</i>
G. (<i>al, ai, a, ale</i>) (<i>unei</i>) <i>bune tovarășe</i>	(<i>unor</i>) <i>bune tovarășe</i>
D. (<i>unei</i>) <i>bune tovarășe</i>	(<i>unor</i>) <i>bune tovarășe</i>
A. (<i>o</i>) <i>bună tovarășă</i>	(<i>niște</i>) <i>bune tovarășe</i>

N. (o) <i>mare simfonie</i>	(niște) <i>mari simfonii</i>
G. (al, ai, a, ale) (unei) <i>mari simfonii</i>	(unor) <i>mari simfonii</i>
D. (unei) <i>mari simfonii</i>	(unor) <i>mari simfonii</i>
A. (o) <i>mare simfonie</i>	(niște) <i>mari simfonii</i>

Observație. Unele adjective ca *mult, puțin, tot*, care exprimă o cantitate, fac genitiv-dativul plural, când sînt antepuse, la fel cu pronumele: *multor, puținor, tuturor*. Totodată aceste adjective se apropie de numeralul cardinal prin faptul că genitivul lor poate fi exprimat și cu prepoziția *a*: *Aplicarea a tot felul de mijloace*. În ultima situație sînt și adjectivele *destul* și *numeros*: *Exemplele bune a numeroși colectivști au fost urmate și de ceilalți*.

Nu toate adjectivele sînt folosite la vocativ, iar cele care apar alături de unele substantive nu se folosesc în îmbinare cu altele. De exemplu, se spune *tovarășe dragă! tovarăși dragi! tovarășă dragă! tovarășe dragi! sora mea dragă!* sau, cu topica inversă, *dragă tovarășe! dragă soră! draga mea soră!*, dar nu se spune *tovarășe bun!*; se poate spune *oameni buni!*, dar nu *tovarăși buni!*

La vocativul singular, cînd între adjectiv și substantiv se interpune un adjectiv posesiv sau un substantiv în genitiv, adjectivul articulat apare cu forma de nominativ-acuzativ: *bunul meu tovarăș! dragul meu frate! draga mea soră! dragul mamei băiețel! iubitul nostru frate!* Adjectivul articulat nu se poate folosi la vocativ singular decît în situația descrisă mai sus. Nu se spune: *dragul băiețel! iubitul frate!*

Unele adjective folosite înaintea substantivelor masculine nume de ființe pot avea vocativul în *-e*: *scumpe prieten! tinere colaborator! iubite coleg!*; cînd se substantivizează au vocativul în *-e* (*tinere, iubite*), iar la forma articulată în *-ule*: *tînărul, iubitul* etc.

Adjectivele feminine devenite substantive au vocativul singular în *-o*: *iubito, scumpo, frumoaso, urîto*.

Adjectivul *drag* cu femininul *dragă* are la vocativ aceeași formă (*dragă*) și cînd determină un substantiv masculin (*dragă frate*), și cînd determină un substantiv feminin (*dragă soră*).

GRADELE DE COMPARAȚIE

§ 132. Aceași însușire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte:

Era de unde sătura și mai mari mulțimi decît cele strînse acolo, în acea luminată zi. SADOVEANU, O. XIII 9.

Însușirea unuia și aceluiași obiect poate avea grade diferite în împrejurări diferite:

A putut trimite cu primejdie mai puțină decît oricînd răvașul său. SADOVEANU, O. X 116.

Formele pe care le ia adjectivul pentru a arăta că o însușire poate exista în grade diferite la două sau mai multe obiecte sau la același obiect în împrejurări diferite se numesc *grade de comparație*.

Adjectivele au trei grade de comparație: *pozitiv, comparativ și superlativ*.

GRADUL POZITIV

§ 133. Când adjectivul arată o însușire a unui obiect oarecare fără să intervină vreun raport de comparație (fie cu alte obiecte care au aceeași însușire, fie cu același obiect în altă împrejurare), adjectivul se află la gradul pozitiv: *tovarăș bun, frunză verde, pământ roditor*.

Gradul pozitiv este unitatea de măsură față de care se stabilește raportul exprimat de comparativ și superlativ.

GRADUL COMPARATIV

§ 134. Când forma adjectivului arată că însușirea este în grad diferit față de aceeași însușire a altui obiect sau față de aceeași însușire a aceluiași obiect în împrejurări diferite, adjectivul se află la gradul comparativ.

Comparativul are trei forme:

a) de superioritate: *mai bun*

b) de inferioritate: *mai puțin bun*

c) de egalitate: *la fel (tot așa, tot atît) de bun*.

Gradul comparativ de superioritate se formează din gradul pozitiv al adjectivului precedat de adverbul *mai* (*mai bun, mai dulce etc.*); forma gradului comparativ de inferioritate e alcătuită din *mai puțin* și adjectivul respectiv la gradul pozitiv: *mai puțin bun, mai puțin dulce, mai puțin înalt*.

Gradul comparativ de egalitate se exprimă de obicei prin locuțiunile adverbiale *la fel (tot așa, tot atît)* legate prin prepoziția *de* de adjectivul la gradul pozitiv.

De obicei, comparația are doi termeni. Al doilea termen al comparației poate fi un complement (circumstanțial de mod comparativ) sau o propoziție (modal-comparativă).

Când al doilea termen al comparației este un complement, el se leagă de primul termen prin: *decît, ca și de*, în cazul comparativului de superioritate și al celui de inferioritate. De exemplu:

Și ei au fost mai tari decît durerea. BANUȘ, P. 128.

Munca mea e mai puțin interesantă decît a ta.

Graziella trebuie să fie cu un an mai tânără ca mine. CARAGIALE, O. II 145.

Avea o pieleță mai albă ca spuma laptelui. ISPIRESCU, L. 78.

Observații. 1. Prepoziția *de* introduce în limba contemporană complementul de mod comparativ care arată măsura, fiind legată de existența unui numeral: *Am parcurs o cale mai (puțin) lungă de 80 de kilometri.*

2. Al doilea termen al comparației este uneori introdus și prin locuțiuni prepoziționale ca: *față de, în comparație cu, în raport cu:*

El este mai mic în comparație cu mine.

El este mai mare față de anul trecut.

Construcția cu *față de* este nerecomandabilă.

Elementele unei comparații se leagă de obicei în cazul comparativului de egalitate prin *ca* sau *ca și*:

Sarea era tot atât de vînată ca zahărul. CEZ. PETRESCU, I. II 166.

Mîine o să fim tot așa de viteji ca și dînsul. SADOVEANU, O. XVII 256.

Cînd adjectivul care constituie primul termen al comparației indică o cantitate, al doilea termen al comparației este introdus prin adverbul *cît*: *ochi mari cît cepele, haină lungă cît o zi de post.*

Dacă adjectivul comparat este așezat după substantiv, între ele se intercalează prepoziția *de*:

Doi drugi cît casa de înalți. ISPIRESCU, L. 59.

Un mijloc de redare a comparativului de egalitate este compararea unui adjectiv cu un obiect care sugerează calitatea exprimată de adjectiv.

Era o cîmpie ... lungă ca pustiul. ALECSANDRI, P. I 189.

Observație. În astfel de cazuri comparația echivalează uneori ca înțeles cu un superlativ.

Cei doi termeni ai comparației de egalitate pot fi legați și prin locuțiunile adverbiale (*tot*) *așa ca, la fel de... ca, întocmai ca, la fel cu:*
Dar și sărac așa ca în anul acesta, ca în anul trecut și ca de cînd sînt, niciodată n-am fost. CREANGĂ, A. 71.

Oameni bătrîni așa ca tine. CREANGĂ, P. 313.

Am un coleg la fel de conștiincios ca tine.

Și el este un elev silitor la fel cu ceilalți.

Am văzut un copil mic întocmai ca nepotul meu.

În aceste situații avem de-a face cu o contopire a procedeeelor de formare a celor doi termeni ai comparativului de egalitate și cu o schimbare a topicii: *oameni bătrîni așa ca tine = oameni tot așa de bătrîni ca (și) tine.*

Cînd al doilea termen al comparației este o propoziție modal-comparativă de superioritate sau de inferioritate, se introduce prin *față de cum* și *decît*, iar cînd este o propoziție modal-comparativă de egalitate, prin *precum, după cum, cum, așa cum* (vezi § 827).

Al doilea termen al comparației de superioritate poate lipsi:

a. cînd este subînțeles:

Popoarele din colonii luptă pentru o viață mai bună.

În acest exemplu se subînțelege că popoarele luptă pentru o viață mai bună decît cea pe care o au în prezent.

b. cînd *mai* e însoțit de diferite compliniri arătînd o intensificare treptată a calității: *tot mai...*, *mereu mai...*, *din ce în ce mai...* etc. :

Calea e închisă, ba tot mai încîlcită. CAMIL PETRESCU, O. I 239.

Vuia lin uneori, dar părea mereu mai puternic, deasupra orașului. CAMILAR, N. II 232.

Tomșa, din ce în ce mai neliniștit, își pipăi zaua de sîrmă SADOVEANU, O. V 492,

sau de adverbul *și* prin care se accentuează intensitatea comparativului :

Ba să vezi... posteritatea este încă și mai dreaptă.

Neputînd să te ajungă, crezi o-or vrea să te admire? EMINESCU, O. I 134.

Observație. *Și mai* și reprezintă la origine repetiția eliptică a expresiei *și mai și mai*, în care adjectivul sau adverbul comparat nu mai este exprimat. *Și mai și exprimă o intensificare a unei aprecieri făcute anterior despre un obiect :*

D-apoi fetișoara lui... bucățică ruptă tată-său în picioare, ba încă și mai și. CREANGA, P. 250.

În unele construcții fixe care conțin adjectivul *mare*, deși din punct de vedere formal avem de-a face cu un comparativ, ca înțeles întreaga construcție are valoare de superlativ absolut, deoarece calitatea obiectului exprimat nu se compară cu altă calitate a altui obiect sau cu el însuși în alte împrejurări: *mai mare dragul, mai mare mila, mai mare groaza, mai mare rușinea.*

În propozițiile în care se găsesc mai multe comparative, repetarea lui *mai* înaintea fiecărui adjectiv la comparativ este obligatorie. Nerepetarea adverbului *mai* este o greșeală, ea putînd duce la confuzii :

Activitatea cercurilor va deveni și ea mai variată și antrenantă. REV. PED. 5 (1957), p. 49.

Observație. Există o echivalență semantică între comparativul de inferioritate și forma negativă a comparativului de egalitate (*munca noastră e mai puțin productivă ca a voastră* = *munca noastră nu e tot atît de productivă ca a voastră*) sau între comparativul de inferioritate și comparativul de superioritate al adjectivului antonim (*mai puțin mic* = *mai mare*).

GRADUL SUPERLATIV

§ 135. Superlativul arată că însușirea unui obiect este la gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut. Cînd acest grad al însușirii se raportează la alte obiecte sau la același obiect în împrejurări diferite, avem a face cu superlativul relativ. Cînd exprimă un nivel superior al însușirii unui obiect fără ca acesta să fie comparat cu alte obiecte ori cu el însuși în împrejurări deosebite, adjectivul este la superlativul absolut.

Am făcut cunoștința unui domn care posedă o colecție de scrisori anonime — cea mai prețioasă desigur din cîte, felurite, mi-a fost dat să văd. CARAGIALE, O. II 186.

Cel mai slab am fost în anii de război.

Am urcat cel mai înalt vîrf din Apuseni.

Erau îmbrăcați cu niște haine scumpe și foarte frumoase. ISPIRESCU, L. 38.

a. Superlativul relativ poate fi de superioritate sau de inferioritate :

Am admirat cea mai frumoasă priveliște din țara noastră.

În exemplul de mai sus *cea mai frumoasă* arată superioritatea, pe cînd în exemplul următor : *Ești cel mai puțin activ dintre tovarăși*, superlativul relativ *cel mai puțin activ* arată inferioritatea.

Superlativul relativ este alcătuit din forma comparativului (de superioritate sau de inferioritate) precedat de articolul *cel, cea, cei, cele*.

Ca și la comparativ, la superlativul relativ comparația are doi termeni. Al doilea termen al comparației la superlativul relativ este, de obicei, un substantiv sau un substitut al lui, adesea la plural (cînd indică o colectivitate), precedat de prepozițiile *dintre* sau *din* „dintre” sau la singular (cînd arată locul sau timpul), precedat de prepozițiile *din* sau *în* ; el poate fi însă și un adverb precedat de prepoziția *de*.

Acesta era cel mai tînăr dintre ei. GALACTION, O. I 263.

Îs cel mai vechi om din divizie. CAMILAR, N. I 13.

Acum începe una dintre zilele cele mai grozave din viața mea. CAMIL PETRESCU, U. N. 349.

*Te rog să lași în pace muza,
Căci tu ești cel mai prost poet,
În Siracuză.* COȘBUC, P. I 85.
Ești cel mai viclean de aici.

Observații. 1. Foarte rar, al doilea termen al superlativului relativ poate fi introdus și prin prepoziția *între* :

Dar pentru ce orașul atît de strălucit

Acum între orașe e cel mai umilit? ALEXANDRESCU, O. 68.

2. Uneori se confundă superlativul relativ cu un comparativ precedat de pronumele *cel*. Această confuzie se datorește asemănării dintre articolul demonstrativ și pronume (vezi § 110) și este înlăturată numai în cazul în care există cel de-al doilea termen al comparației, care este introdus prin *decît*, în cazul comparativului, și prin prepozițiile *dintre, din* sau *în*, în cazul superlativului. În exemplul : *Sfătuiește-te cu cei mai mari decît tine*, comparativul se recunoaște datorită prezenței lui *decît*, care introduce cel de-al doilea termen al comparației.

Ca și la comparativ, și la superlativul relativ al doilea termen al comparației poate lipsi, el fiind subînțeles :

Țara în care împărățea fratele cel mai mare era tocmai la o margine a pămîntului. CREANGĂ, P. 183.

Uneori, în scrisul și în vorbirea neglijentă, se omite articolul *cel* de la superlativ :

Ție, ție că tu ești mai cu moș dintre noi. STANCU, DUL. 29.

Cînd mai multe superlative relative se referă la același substantiv (vezi și § 696—697), articolul demonstrativ *cel* se pune, de obicei, o singură dată : *Cel mai bun, mai afectuos și mai devotat prieten*. Articolul *cel* se repetă numai atunci cînd vrem să insistăm asupra superlativului fiecărei însușiri în parte : *Cel mai bun, cel mai afectuos și cel mai devotat prieten*. În vorbirea și scrierea neîngrijită se omite chiar adverbul *mai* pe lângă toate superlativele cu excepția celui dintîi :

Unul dintre cei mai îndemînateci, serioși și competenți colaboratori.

Observație. Superlativul relativ poate fi întărit prin anumite adverbe : *acest elev este cu mult cel mai silitor din clasa lui.*

b. Superlativul absolut exprimă un grad mai înalt sau mai coborît al însușirii unui obiect, fără stabilirea vreunei relații directe între acesta și alte obiecte. El poate reda deci ideea de superioritate (*am ascultat un referat foarte interesant*) sau de inferioritate (*foarte puțin interesant*).

Superlativul absolut se construiește în mod obișnuit cu adverbul *foarte* și, mai rar, cu *tare*.

Nevasta celui bogat era pestriță la mațe și foarte zgîrcită. CREANGĂ, P. 37.

Îți voi rămînea tare recunoscător. ODOBESCU, S. III 32.

Era tare mîhnit că nu știa unde se află. DRĂGHICI, R. 46.

Observație. *Foarte* pus după adjectiv este învechit și regional :

De asemenea cîste, cucul supărat foarte

Se duse mai departe. ALEXANDRESCU, O. 236.

Fiarele cele sălbatice din lume ziua și noaptea păzesc cu neadormire și sînt multe foarte. ISPIRESCU, L. 6.

La scriitorii din secolul trecut și în vorbirea regională apare superlativul absolut construit cu *mult* și *prea* :

Mult bogat ai fost odată, mult rămas-ai tu sărac. EMINESCU, O. I 183.

Elenii cei mult caprițioși n-aveau a se sfii de nimic străin sau neplăcut. ODOBESCU, IST. ARH. 51.

A fost odată ca-n povești

A fost ca niciodată,

Din rude mari împărătești,

O prea frumoasă fată. EMINESCU, O. I 167.

Observație. În limba contemporană *prea* continuă să fie folosit în mod curent cînd exprimă o nuanță de exagerare :

Ne-a prigonit prea multă vreme. COȘBUC, P. I 82.

Copilul este prea sfios.

Cîteva adjective au și un superlativ format cu sufixul *-isim*, introdus din italiană : *rarisim, simplisim*. De exemplu : *o carte rarisimă*. Procedeu

formării superlativului cu sufixul *-isim* a fost mai răspândit în scrierile cărturarilor din secolul al XIX-lea. Cu excepția lui *rarisim*, singurul mai obișnuit, superlativetele de acest tip nu se bucură de circulație.

MIJLOACE EXPRESIVE PENTRU REDAREA SUPERLATIVULUI

§ 136. Numărul adverbelor cu valoare expresivă cu care se poate construi superlativul absolut este foarte mare: *admirabil, colosal, extraordinar, extrem, grozav, înfricoșător, îngrozitor, înspăimântător, minunat, neînchipuit, nemaipomenit, nesfârșit, nespus, uluitor, zăpăcitor* etc. Toate aceste adverbe sînt legate de adjectiv prin prepoziția *de*:

[Gheonoaia] *e grozav de mare; dar să nu te sperii*. ISPIRESCU, L. 4.

[Bisericuța] *era nesfârșit de mică și de veche*. GALACTION, O. I 39.

Bunul Ion Niculce

Ofînd strecoară printre lacrimi glume

Din zile vechi — și-n grai nespus de dulce! IOSIF, P. 23.

Mihai Oproiu, amețit, avu impresia că sala e nelimitată, zăpăcitor de mare. CAMIL PETRESCU, T.F. 64.

Fîind extrem de conștiincios în serviciu și disprețuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace. REBREANU, P.S. 51.

Un vînt îngrozitor de vijelios; un copil teribil de rău; o casă extraordinar de înaltă; un om înfricoșător de urît; un bec uimitor de luminos.

Și unele locuțiuni adverbiale pot reda superlativul absolut. Unele pot sta fie înainte, fie după adjectiv:

Era un vis misterios și blînd din cale-afară. EMINESCU, O. I 185.

Eram din cale-afară de obosit. GALACTION, O. I 39.

Altele precedă de obicei adjectivul:

Un port cu totul și cu totul alb. GALACTION, O. I 428.

Fii de oameni cu totul nevoiași. CAMIL PETRESCU, T. F. 52.

Locuțiunea adverbială *de tot* stă de obicei după adjectivul pe care-l determină:

Copilul acesta e nebun de tot.

O serie de adjective, adverbe și substantive care exprimă noțiuni dezagreabile în unele expresii și-au pierdut sensul original și servesc pentru a intensifica înțelesul cuvintelor pe care le determină, fie în sens bun, fie în sens rău.

1. În asemenea construcții adjectivul cu valoare afectivă precedă adjectivul pe care-l determină și este legat de acesta prin prepoziția *de*:

Și omul cel bătrîn era fript de sărac. MERA, L.B. 5.

Boierul Furtună era bogat, putred de bogat. GHICA, S. 582.

2. Adverbele care imprimă adjectivului valoare de superlativ sînt juxtapuse față de acesta și așezate după el: *frumoasă rău*.

3. Expresiile cu valoare de superlativ care conțin un substantiv (singur sau urmat de determinări) sînt diferite construite: în unele cazuri ele determină un adjectiv și îi dau valoare de superlativ: *supărat foc*.

Era o zîină... subțirică și drăgălașă și frumoasă, nevoie mare.
ISPIRESCU, L. 7.

Frumos de mama focului.

Scump de para focului.

Catran de scump. PAMFILE, J. III 85.

Foc de harnic.

Alteori întreaga construcție cu substantiv înlocuiește un adjectiv la superlativ :

O groază de parale înseamnă parale foarte multe.

Limbaajul afectiv folosește și alte procedee pentru redarea superlativului :

a. Lungirea și repetarea vocalelor :

Știi că are haz și asta! Voi să vă lăfăiți și să huzuriți de căldură, iară eu să crâp de frig. Buună treabă! CREANGĂ, P. 252.

Și tot strigă ado vin!

Acr-u-u-u de la nașu. PANN, P. V. I 112—113.

b. Geminarea consoanelor : *un copil rrâu! este un mmizzerabil!*
S-a făcut gallben la față!

c. Repetarea adjectivului (vezi § 955 pct. 2) :

Și-a făcut un pîntece mare, mare cît un munte. CREANGĂ, P. 66.

d. Înlocuirea adjectivului prin substantivul corespunzător, așezarea lui înaintea substantivului și legarea lui prin prepoziția *de* de substantivul determinat :

Păcat de un așa viteaz, bunătate de om. GHICA, S. 598.

O splendoare de față; o frumusețe de casă etc. (vezi § 563).

e. Repetarea substantivului la cazul genitiv plural :

Dar codrii s-or resuna

Și pe noi ne-a-nțîmpina

Păunașul codrilor,

Voinicul voinicilor! ALECSANDRI, P. P. 24.

Asta-i mîndra mîndruleană,

Țesătoarea pînzelor,

Bărbata bărbatelor. JARNÍK-BİRSEANU, D. 423.

Aceste construcții exprimă superlativul adjectivului care s-a substantivizat : *voinicul voinicilor* = cel mai voinic.

În alte situații se poate repeta un substantiv (care nu provine din adjectiv) la cazul genitiv plural. De data aceasta adjectivul al cărui superlativ se exprimă este absent :

Pîn' vineai, bade, la noi,

Eram floarea florilor,

Drăguța ficiilor. JARNÍK-BİRSEANU, D. 158.

Floarea florilor înseamnă floarea cea mai aleasă, cea mai frumoasă etc. (vezi § 77, 558 și 950).

f. Construcții exclamative care sînt echivalente cu superlativul : *ce verde e cîmpia! cît e de rece apa! cuminte e fetița asta!*

O pașă, cît de darnic ești! COȘBUC, B. I. 97.

Interjecțiile sînt des folosite în asemenea cazuri :

Vai, ce frumos tablou!

g. O serie de prefixe ajută la exprimarea superlativului: *prea-*, *răz-*, *stră-* sînt prefixe vechi, iar *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supra-*, *ultra-* sînt prefixe noi.

O b s e r v a Ț i e. Prefixul *prea-*, provenit din adverbul *prea* cu care se formează superlativul, se folosește mai ales în limbajul bisericesc: *preatîlțatul*, *preacinstitul*.

Era bucuroasă uneori și răzbucuroasă în sufletul ei să-l vadă urnit de acasă. CREANGĂ, p. 111.

Rumenind străvechii codri și castelul singuratic. EMINESCU, O. I 76.

Locomotiva a intrat în gara supraîncărcată împroșcînd pe nări fișii de aburi. SAHIA, N. 51.

Un suflet întreg, tocmai printr-un fel de egoism delicat și iperiritabil, devine altruist. CARAGIALE, O. VII 254.

O sală arhiplină; o stofă extrafină; un politician ultrademagog; un tren supraaglomerat etc.

ADJECTIVE CARE NU AU GRADE DE COMPARAȚIE

§ 137. Există două categorii de adjective care, în mod obișnuit, nu au grade de comparație.

a. Adjectivele care prin originea lor sînt vechi comparative sau superlative: *major*, *inferior*, *superior*, *exterior*, *ulterior*, *anterior*, *posterior*, *optim*, *ultim*, *suprem* etc. Aceste adjective au pătruns în limba română pe cale savantă; astăzi ele nu mai sînt simțite de unii vorbitori ca superlative sau comparative, de aceea sînt considerate adesea ca putînd avea grade de comparație. Construcțiile ca: *mai superior*, *foarte inferior*, *condiții foarte optime* etc. sînt nerecomandabile.

b. Unele adjective prin sensul lor nu pot fi în principiu supuse comparației, însușirea exprimată de ele neputînd avea grade diferite: *asemenea*, *complet*, *întreg*, *mort*, *oral*, *unic*, *veșnic*, *general*, *perfect*, *principal*, *desăvîrșit*, *pulmonar*, *popesc*, *endemic*, *petrolifer*, *muncitoresc* etc.

Unele dintre ele, în situații speciale, pot fi prezentate la diferite grade, acest lucru depinzînd de necesitățile de exprimare.

○ ROLUL ADJECTIVULUI ÎN PROPOZIȚIE

§ 138. Adjectivul poate juca în propoziție rolul de :

— atribut :

Am văzut o casă frumoasă ;

— nume predicativ :

Strada era pustie ;

— complement indirect :

Din galben s-a făcut roșu ;

— complement circumstanțial de mod comparativ :

Mai mult mort decît viu ;

— complement circumstanțial de timp :

Încă de mic

Te cunoașteam pe tine. EMINESCU, O. I 175 ;

— complement circumstanțial de cauză :

Și plîngeam de supărată,

Că tu nu te-ai priceput. COȘBUC, B. I. 51 ;

— complement circumstanțial de relație :

De frumoasă ești frumoasă,

Dar ia nu ț-o știi coasă. JARNÍK-BİRSEANU, D. 427 ;

— element predicativ suplimentar :

Noaptea se lăsa murdară și grea. CEZ. PETRESCU I. I 203.

BIBLIOGRAFIE

1. J. BYCK, „*Désagréable*” comme moyen de renforcement, în BL V (1937), p. 43—55.
2. ELENA CARABULEA, Unele observații asupra termenilor comparativului și superlativului relativ în limba română, în SG II, p. 19—29.
3. RODICA OCHEȘEANU, Prefixele superlative în limba română, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I [București], 1959, p. 29—51.

loc

spr

târ

du

nea

și t

nu

nu

afa

deț

obi

dec

un

obi

ser

Ac

chi

prc

nu

lui

mî

Ra

388

acc

se

PRONUMELE

§ 139. Pronumele este partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv.

Mult era frumos și bine aici în fața valurilor ce se tăvăleau greoaie spre șesul depărtat. Venea cu 'ele și o adiere primăvărată. SLAVICI, O. II 11.

Lui D. Costică nu-i scriu, fiindcă dumnealui... m-a dat cu totul uitării. CARAGIALE, O. VII 6.

Pronumele *ce, se* și *ele* țin locul substantivului *valurile*, pronumele *i* și *dumnealui* țin locul numelui propriu *Costică*, iar pronumele *m-* desemnează pe vorbitor.

Spre deosebire de celelalte pronume, *cît* interogativ poate înlocui și un numeral (uneori un substantiv însoțit de un numeral).

Cîți au fost ?

— *Douăzeci și cinci.*

Pronumele conțin și unele indicații referitoare la obiectele al căror nume îl înlocuiesc. Astfel, *eu, tu, el, unul, altul, vreunul* etc. arată persoana, numărul și cazul; toate, cu excepția primelor două, indică și genul. În afară de aceasta, pronumele *acesta* indică apropierea obiectului și *acela* depărtarea; *aceiași* arată asemănarea obiectului cu altul sau identitatea obiectului cu sine însuși.

Pronumele exprimă noțiuni cu caracter foarte general, mai general decît al noțiunilor exprimate de substantive, verbe, adjective. *Masa* este un obiect anumit (variabil ca formă, dimensiuni, culoare etc., dar un obiect anumit), *a merge* este o acțiune anumită (variabilă potrivit unei serii de circumstanțe, dar deosebită de toate celelalte acțiuni posibile). *Acesta* — *aceasta* poate înlocui însă numele oricărui obiect, fenomen și chiar al oricărei împrejurări. *Aceiași* lucru se poate spune și despre alte pronume, de exemplu, *care, ce, ceva, oricare* etc. Din această cauză, pronumele nu are înțeles suficient pentru o comunicare independentă. Astfel, *lui* din propoziția *Fereastra odăii lui era oarbă* nu are un sens bine determinat; el poate fi pe deplin înțeles numai din întreaga frază: *Nici Ion Radianu nu era acasă: și fereastra odăii lui era oarbă.* SADOVEANU, O. III 388, din care reiese că *lui* înseamnă „a lui Ion Radianu”.

Pronumele au forme deosebite pentru gen, număr și caz — și prin aceasta se aseamănă cu verbul.

Observație. Aceste categorii gramaticale nu caracterizează toate pronumele. După cum se va vedea mai departe, unele pronume personale nu au gen (*eu, tu*), pronumele interogative-relative, cele demonstrative, nehotărâte și negative nu au persoană; unele interogative-relative, nehotărâte și negative nu au gen, număr (*cine, nimeni*) sau caz (*cît* la singular); unele pronume sînt total invariabile (*ce*).

Unele pronume, cum sînt pronumele personale, au rădăcini deosebite pentru persoane, numere sau cazuri deosebite:

eu — tu — el

eu — mă

§ 140. Distingem următoarele categorii de pronume: personal, reflexiv, de întărire, posesiv, interogativ-relativ, demonstrativ, nehotărît, negativ.

§ 141. Pronumele posesive, interogative-relative, demonstrative, de întărire, nehotărâte și negative pot însoți substantivele, determinîndu-le. În această situație ele se numesc adjective pronominale posesive, interogative-relative etc.

Ești o floare

Ce lucești mai viu la soare

Decît celelalte flori. ALECSANDRI, P. I 210.

De-acum înainte mai aveți și ceva treabă de făcut. CREANGĂ, P. 262.

X PRONUMELE PERSONAL

§ 142. Pronumele personal este pronumele care desemnează diferitele persoane; el arată persoana care vorbește (persoana I: *Eu citesc*), persoana căreia i se adresează vorbitorul (persoana a II-a: *Tu rîzi*), un obiect despre care se vorbește cînd acel obiect e altul decît persoana I sau a II-a (persoana a III-a: *El privește. Ea doarme*).

Pronumele personale de persoana I și a II-a plural sînt plurale inclusive, deoarece ele includ persoana vorbitorului, respectiv persoana căreia i se adresează vorbitorul, într-un grup cu alte persoane.

Noi înseamnă: „eu și tu” sau „eu și el” sau „eu și voi” sau „eu și alții” și nu „mai mulți eu”.

Voi nu înseamnă numai „mai mulți tu”, ci și „tu și el” sau „tu și alții”.

Uită-te! nu vezi și d-ta că dă soarele după deal și noi tot pe loc stăm? CREANGĂ, P. 128 („eu și tu”).

Copii, să facem și noi această experiență („eu și voi”).

Mult am luptat noi tinerii de pe atunci cu prejudecățile și cu obiceiurile cele rele. GHICA, S. 215 („eu și alții”).

Tu cu Lică, voi în înțelegere l-ați călcat pe arendașul. SLAVICI, O. I 164 („tu și el”).

Tu și colegii tăi sînteți de vină, voi ați spart geamul („tu și alții”).

FORMELE PRONUMELUI PERSONAL X

§ 143. Pronumele personal se declină, schimbându-și forma după persoană, număr și caz, iar la persoana a III-a și după gen (sînt forme deosebite pentru masculin și feminin); pentru înlocuirea numelor de lucruri de genul neutru se folosește la singular forma masculină, iar la plural forma feminină :

Nu te uita la cojoc, ci la cel ce e sub el. Proverb.

Acolo sînt tablourile; uitați-vă la ele.

Persoanele I și a II-a nu au forme pentru cazul genitiv. În locul acestor forme se întrebunțează pronumele sau adjectivul posesiv (vezi § 160).

Cazul vocativ apare numai la persoana a II-a :

Tu, care ești pierdută în neagra veșnicie...! ALECSANDRI, P. I 119.

La dativ și acuzativ pronumele personal are două feluri de forme : accentuate și neaccentuate.

PERSOANA I

Singular		Plural	
N.	<i>eu</i>		<i>noi</i>
G.	—		—
D. acc. :	<i>mie</i>	acc. :	<i>nouă</i>
neacc. :	<i>îmi, mi,</i> <i>mi-, -mi, -mi-</i>	neacc. :	<i>ne, ne-, -ne,</i> <i>-ne-, ni, -ni-, ni-</i>
A. acc. :	<i>mine</i>	acc. :	<i>noi</i>
neacc. :	<i>mă, -mă,</i> <i>-mă-, m-, -m-</i>	neacc. :	<i>ne, -ne, -ne-, ne-</i>

PERSOANA a II-a

Singular		Plural	
N.	<i>tu</i>		<i>voi</i>
G.	—		—
D. acc. :	<i>ție</i>	acc. :	<i>vouă</i>
neacc. :	<i>îți, îți,</i> <i>ți-, -ți, -ți-</i>	neacc. :	<i>vă, -vă, -vă-, v-, -v-,</i> <i>vi, -vi-, vi-</i>
A. acc. :	<i>tine</i>	acc. :	<i>voi</i>
neacc. :	<i>te, te-, -te, -te-</i>	neacc. :	<i>vă, -vă, -vă-, v-, -v-</i>
V.	<i>tu!</i>		<i>voi!</i>

PERSONA a III-a

Singular	Plural
N. m. <i>el</i> ; f. <i>ea</i>	m. <i>ei</i> ; f. <i>ele</i>
G. m. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>lui</i> ; f. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>ei</i>	m. și f. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>lor</i>
D. acc. m. <i>lui</i> ; f. <i>ei</i>	acc. m. și f. <i>lor</i>
neacc. m. și f. <i>îi, i, i-, -i, -i-</i>	neacc. m. și f. <i>le, le-, -le, -le-, li, -li-, li-</i>
A. acc. m. <i>el</i> ; f. <i>ea</i>	acc. m. <i>ei</i> ; f. <i>ele</i>
neacc. m. <i>îl, l-, -l, -l-</i> ; f. <i>o, o-, -o, -o-</i>	neacc. m. <i>îi, i-, -i, -i-</i> ; f. <i>le, le-, -le, -le-</i>

FOLOSIREA FORMELOR ACCENTUATE
ȘI A CELOR NEACCENTUATE

§ 144. Formele accentuate ale pronumelui personal pot constitui singure propoziții (întrebări sau răspunsuri la întrebări):

Cui i-ai dat cartea?

— *Lui.*

Formele neaccentuate nu pot constitui singure propoziții. De exemplu:

Căprarul vechi îi iese-n prag. COȘBUC, P. I 100.

Mi-aș putea aduce aminte de una din acele întâmplări. SADOVEANU, O. XIV 484.

Formele accentuate în cazul acuzativ se construiesc totdeauna cu prepoziții sau cu adverbele *ca, cât, decât* cu valoare prepozițională:

Au să poarte funde de doliu în păr, după mine. G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 145.

Eu am în tine toată nădejdea. SADOVEANU, O. X 559.

Să fiu tot cu voi. ALECSANDRI, P. P. 2.

De n-ar fi și unul ca mine pe acolo, degeaba vă mai bateți picioarele ducându-vă. CREANGĂ, P. 246.

Era mai mică decât mine. G. M. ZAMFIRESCU, M. D. I 40.

Formele accentuate ale pronumelui personal apar uneori paralel cu cele neaccentuate (vezi § 147).

Bădică! bădică! zise iarăși cel mic. Ascultați-mă și pe mine! CREANGĂ, P. 22.

Eu! nu-ți sînt amic ție? CARAGIALE, O. I 228.

Dacă în propoziție există două forme neaccentuate la cazuri diferite, pronumele în dativ precedă pronumele în acuzativ; cînd persoanele sînt diferite, persoana I singular sau plural poate fi urmată numai de persoana

a II-a singular sau de persoana a III-a singular sau plural; persoana a II-a singular sau plural poate fi urmată numai de persoana a III-a singular sau plural, iar persoana a III-a singular sau plural, de persoana a II-a singular sau de persoana a III-a singular sau plural.

Mi te dă cu totul mie. EMINESCU, O. I 209.

Ei se sfătuiră...

Ca să mi-l omoare. ALECSANDRI, P. P. 1.

Poveștile... încă nu mi le-a spus. SADOVEANU, O. XIV 483.

Mormîntul să ni-l sape la margine de rîu. EMINESCU, O. I 129.

Puiul meu e bun și tace,

Nu ți-l dau și du-te-n pace. COȘBUC, P. I 234.

Așa ți le înșira toate de bine, cît socoteai că-s sleite. SBIERA, P. 98.

Mîinile tinere vi le întinde. DEȘLIU, G. 33.

Veștile am să i le comunic.

Cartea să nu le-o dai.

Să i te alături.

Formele neaccentuate care însoțesc un verb sînt nelegate sau legate de cuvintele precedente (enclitice) ori de cuvintele următoare (proclitice). Între aceste pronume (atunci cînd sînt nelegate) și verb se pot intercala numai adverbe cum sînt: *cam, mai, prea, și, tot* și pronumele *se*.

Formele *mă, ne, te, vă, le* (nelegate) se folosesc de obicei cînd cuvîntul următor începe cu o consoană sau cu o vocală accentuată; aceste pronume pot fi folosite și dacă cuvîntul începe cu o vocală neaccentuată. De exemplu: *mă vede, ne tot spune, te află; vă aduce, dar și v-aduce.*

Formele *îmi, îți, îi, îl* (nelegate) se folosesc în general la începutul frazei sau după un cuvînt terminat în consoană, cînd cuvîntul care urmează începe cu o consoană sau cu o vocală accentuată; aceste pronume pot fi folosite și dacă cuvîntul următor începe cu o vocală neaccentuată. De exemplu: *îmi spune, îți mai cîntă, îl umple; îmi aduce, dar și mi-aduce.*

O se folosește de obicei nelegat de cuvîntul alăturat cînd cuvîntul care urmează începe cu o consoană sau cu o vocală alta decît *i*; acest pronume poate fi folosit independent și dacă cuvîntul următor începe cu vocala *i* și dacă cuvîntul precedent se termină cu o vocală (și în această situație *o* poate apărea și legat de cuvîntul următor sau precedent, cu elidarea vocalei inițiale sau, respectiv, finale). De exemplu: *o cumpăr, o aflu, o urăsc; o încep, dar și o-ncep; să o văd, dar și s-o văd.*

Formele *mi, ți, i, ni, vi, li* (independente) se folosesc ori de cîte ori urmează unul din următoarele pronume: *se, s-, l-, i-, te, te-, le, le-*. De exemplu: *mi se spune, ți s-a adus, i l-a dat, ni i-ar arăta, ni te alătură, vi le-a dăruit, vi le va dăruia, li se oferă.*

Observație. Uneori se folosesc formele *ni, vi, li* fără să fie urmate de alte pronume. De exemplu:

Unde ni stînt visătorii? VLAHUTĂ, O. A. I 62.

Această folosire este învechită și regională.

Formele *-mi, -ți, -i, -l, -o* (legate de cuvîntul precedent — enclitice) se folosesc după un cuvînt terminat în vocală. De exemplu: *să-mi spună,*

nu-l rupe, să-l umple, a-ți aminti. -O se poate atașa și la un cuvânt terminat în consoană sau în consoană palatalizată : *văzînd-o, am cumpărat-o, lega-ți-o, v-o dau.*

Formele *mi-, m-, ți-, i-, ne-, te-, v-, l-, le-* (legate de cuvîntul următor — proclitice) se folosesc ori de cîte ori cuvîntul care urmează este un verb auxiliar care începe cu o vocală ; aceste pronume pot fi folosite și dacă forma verbală simplă începe cu o vocală neaccentuată. De exemplu : *mi-ai dat, m-a văzut, le-aș da, v-aduce, le-aduce, dar și vă aduce, le aduce* (și numai *vă află*).

Formele *mi-, ți-, i-, ni-, vi-, li-* (proclitice) se folosesc înaintea formelor conjuncte de pers. I sg., a III-a sg. și a III-a pl. a indicativului prezent ale verbului *a fi* și înaintea pronumelor *-l, -i*. De exemplu : *mi-i teamă, cum vi-i voia, mi-s dragi copiii, li-s dragi cărțile, mi-l arată, ți-l cumpără, ni-i prezintă.*

Formele *mi-, ți-, i-, ne-, v-, le-* se folosesc și cînd urmează pronumele feminin *o*. De exemplu : *mi-o spune, ți-o dă, ne-o arată, v-o aduce, le-o indică.*

Observații. 1. Scrierea și pronunțarea *vi-o dau, vi-o cumpără* sînt incorecte ; trebuie scris și pronunțat : *v-o dau, v-o cumpără.*

2. Cînd cuvîntul de care este legat un pronume neaccentuat proclitic începe cu o vocală, această vocală formează diftong cu finala pronumelui, care, în această situație, devine semi-vocală : *mi-aduce, ți-i teamă, le-o dă.*

Formele *-mi-, -ți-, -i-, -ne-, -ni-, -vi-, -le-, -li-* apar legate de un verb la gerunziu sau la imperativul pozitiv și de unul dintre următoarele pronume : *se, l, i, le, o*. De exemplu : *dîndu-mi-se, aducîndu-ți-l, ia-i-o din mînă, dîndu-vi-l, arătîndu-le-o, pîrîndu-li-se.*

Formele *-mi-, -mă-, -m-, -ți-, -te-, -i-, -l-, -o-, -ni-, -ne-, -vi-, -v-, -vă-, -le-, -li-* apar legate de un participiu sau de un infinitiv și de un auxiliar sau de un pronume cînd verbul este la o formă compusă inversată. De exemplu : *datu-mi-s-a, ruga-mă-vei, dusu-m-a, vedea-te-aș, vedea-l-aș, căuta-o-voi.*

-O poate apărea și între un pronume și un verb cu *i-* inițial elidat. De exemplu : *le-o-ntînd, s-o-ncep.*

Formele neaccentuate care însoțesc un verb stau de obicei înaintea lui.

Observație. Spre deosebire de unele adverbe, pronumele nu pot apărea între auxiliar și verb. De exemplu : *am mai spus asta, dar le-am spus asta.*

Cînd verbul este la gerunziu, pronumele stă totdeauna după verb ; cînd verbul este la imperativul pozitiv, pronumele stă mai ales după verb, dar și înaintea imperativului dacă acesta nu e primul cuvînt al frazei. De exemplu : *ia-ne și ne du.*

Pronumele feminin în cazul acuzativ, forma neaccentuată *-o-*, stă totdeauna după un verb la perfectul compus sau la condițional. De exemplu : *am luat-o, aș lua-o, față de l-am luat, l-aș lua.*

Observație. În limba veche și în cea populară se întâlnește și *o am luat*. Când verbul este la viitor (cu auxiliarul *a vrea*) pronumele *o* poate sta fie după, fie înaintea verbului. De exemplu : *voi lua-o și o voi lua*.

DATIVUL POSESIV

§ 145. Formele neaccentuate ale pronumelui personal în dativ stau uneori pe lângă un substantiv sau pe lângă un verb, referindu-se tot la un substantiv care este legat sintactic de acest verb. În aceste situații vorbim de dativul posesiv.

Dativul posesiv are următoarele sensuri :

1. posesiv :

a. posesia propriu-zisă :

107. *Eu strâng la piept averea-mi de-amor și frumuseți*. EMINESCU, O. I

Îmi recitesc ultima pagină.

b. apartenența :

Iară sufletu-mi se pierde

După chipul tău frumos. EMINESCU, O. I 209.

Îmi simt inima ca un mic cheag. CAMIL PETRESCU, U. N. 339.

c. dependența :

Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul,

Dacă fiii-ți mîndri aste le nutresc. EMINESCU, O. I 15.

Nevasta i-a murit. COȘBUC, P. I 229.

2. subiectiv :

Moartea-i timpurie a impresionat.

3. obiectiv :

De doru-ți mă topesc. Poezie populară.

§ 146. Pronumele stă pe lângă un substantiv mai ales când acesta este însoțit și de un adjectiv. În această situație pronumele are funcțiune de atribut și face corp cu substantivul sau cu adjectivul lui atunci când acesta e plasat înaintea substantivului.

Ochii-mi n-au putut să vază. ALEXANDRESCU, O. 74.

Și-aș pune soarta lumii pe buza-ți purpurie. EMINESCU, O. I 22.

Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu. EMINESCU, O. I 22.

În limba contemporană, pronumele în dativ stă pe lângă substantive în cazul nominativ sau acuzativ.

Observație. Într-o fază mai veche a limbii, substantivul putea fi și în genitiv :
Oglindă Adevărul

E, Doamne, a ființii-ți. I. VĂCĂRESCU, P. 39.

Substantivele urmate de pronume în dativ pot fi articulate sau nearticulate. Substantivele feminine, la plural, sînt totdeauna articulate. La singular, sînt articulate în mod obligatoriu substantivele terminate în *-a* accentuat, *-ea* accentuat și *-ie* și substantivul *zi*; celelalte substantive apar fie articulate, fie nearticulate.

Toată încrederea ce am în cunoștințele-ți... cinopedice. ODOBESCU, S. III 43.

Își legase părul în basmaua-i purpurie.

Bogat în sărăcia-i ca un astru el apune. EMINESCU, O. I 32.

Din pleiada-ți auroasă și senină

Se stinse un luceafăr. EMINESCU, O. I 1.

Din roze își pune la salbe

Pe fruntea-i de crin. EMINESCU, O. I 3.

Pușchea pe limbă-ți.

Du-te-n cale-ți, mergi cu bine. ALECSANDRI, P. P. 31.

Despre substantivele masculine și neutre (cu excepția celor terminate în -e), la singular, nu se poate spune dacă sînt articulate sau nu cînd sînt urmate de pronumele în dativ, deoarece nu avem siguranță în interpretarea vocalei *u* pe care aceste substantive o au între terminație și pronume; -*u* poate fi vocala finală a substantivului, neamuțită încă la epoca alipirii pronumelui, și, în acest caz, substantivul e nearticulat; -*u* poate fi vocala care a preluat rolul articolului *l* după dispariția acestuia din vorbire și, în acest caz, substantivul trebuie socotit articulat.

Arald încremenise pe calu-i. EMINESCU, O. I 98.

Privesc la surîsu-ți rămas încă viu. EMINESCU, O. I 37.

Aceeași nesiguranță o avem și în interpretarea pluralului substantivelor masculine. Vocala -*i* poate fi desinență a pluralului, păstrată, și atunci substantivul e nearticulat, dar poate fi articolul hotărît, adăugat, și atunci substantivul este articulat.

Năuntrul ei, pe stîlpi-i, păreți, iconostas,

Abia conture triste și umbre au rămas. EMINESCU, O. I 69.

Revarsă din ochii-i de lacrimi tezaur

Pe-al florilor sîn. EMINESCU, O. I 3.

Substantivele masculine și neutre terminate în -*e* (atît la singular, cît și la plural) sînt de obicei articulate; uneori însă apar și nearticulate.

Prin peretele-i de sticlă se vedea marea.

Pe spatele-i negru avea o cicatrice.

Văd în spate-i arepi zmulte. I. VĂCĂRESCU, P. 10.

În brațele-mi întinse

Să alergi... EMINESCU, O. I 75.

Pe brațe-i în cîntece crescuse. MACEDONSKI, O. I 47.

Celelalte substantive neutre, la plural, sînt totdeauna articulate.

Știm să alegem din opera lui ceea ce a dat mai spontan... în armonie cu versurile-i clasice. SADOVEANU, E. 60.

Formele conjuncte de dativ posesiv singular au fost folosite foarte mult în secolul al XIX-lea, în special în poezie. Astăzi, întrebuițarea lor este poetică sau livrescă.

Formele de plural (-*ne*, -*vă*, -*le*) sînt învechite.

Virtutea despletită și patria-ne zee

Nu pot ca să aprinză o singură scînteie

În sufletu-nghețat. EMINESCU, O. I 25.

Meschini impiegați aszvirîl într-o seară la chef leafa-le pe o săptămîină. CARAGIALE, O. V 182.

Cînd stau pe lîngă un verb, formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal cu sens posesiv sînt izolate sau fac corp comun cu verbul sau cu un cuvînt care precedă verbul (vezi regulile de la § 144).

Domnule locotenent, vă găsesc ironia cam... deplasată! VLAHUȚA, D. 54.

Vorba nu mi-ai ascultat. TEODORESCU, P. P. 289.

În această situație, pronumele are o funcțiune sintactică la limită între funcțiunea de complement indirect și aceea de atribut (determinînd un substantiv cu rol de subiect, de nume predicativ sau de complement al verbului pe lîngă care stă pronumele).

De multe ori este greu de făcut distincția între cele două funcțiuni ale pronumelui în dativ.

În propozițiile :

Tot spui cît neamul îți e strălucitor. BOLINTINEANU, O. 117.

Călătorule mîhnit,

Nu-ți e calul obosit? ALECSANDRI, P. P. 46,

pronumele în dativ poate fi interpretat ca complement indirect (cui îi e neamul strălucitor?), dar și ca atribut („neamul tău e strălucitor”).

Poate ajuta la această analiză următorul criteriu : cînd pronumele neaccentuat are funcțiune de complement, alături de el poate apărea în propoziție și complementul indirect exprimat prin substantiv sau prin forma accentuată a aceluiași pronume (complement pe care pronumele neaccentuat îl reia sau îl anticipă — vezi § 147); cînd pronumele este atribut acest complement nu poate să apară. Astfel, pronumele este complement indirect în propozițiile :

Crainici, repurii cei repezi

Purtători îi sînt de vești. EMINESCU, O. I 100.

Astfel cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mînă. EMINESCU, N. 9, deoarece sînt posibile propozițiile :

Purtători îi sînt codrului (sau lui) de vești.

Fusul îi scăpă ei din mînă.

Fusul îi scăpă fetei din mînă.

Cînd a picat sacul, i-a picat și hîrcei capul. CREANGĂ, P. 101, în care este clară funcțiunea de complement a pronumelui neaccentuat.

Pronumele este însă mai curînd atribut în următoarele exemple (în care, de altfel, are valoare reflexivă, vezi § 152):

N-ai să-ți mai vezi livada. CAMILAR, N. I 85.

Vezi-ți de treabă,

deoarece nu sînt posibile propozițiile :

N-ai să-ți mai vezi fie livada.

Vezi-ți fie de treabă etc.

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal cu valoare posesivă (în sens larg) pot sta și pe lîngă unele prepoziții, fiind legate de acestea :

O amintire, ca un reflex din altă viață, se contura înainte-mi cu nedeslușite forme de vis. SADOVEANU, O. IX 368.

Și-am zvrilit asupra-ți, crudo, vâlul alb de poezie. EMINESCU, O. I 29.

Împrejuru-ne s-adună

Ale Curții mîndre neamuri. EMINESCU, O. I 101.

În această situație, ca și pe lingă substantive, folosirea pronumei este poetică sau livrescă.

X

**RELUAREA ȘI ANTICIPAREA COMPLEMENTULUI DIRECT, INDIRECT
ȘI A COMPLETIVELOR DIRECTE ȘI INDIRECTE PRINTR-UN
PRONUME NEACCENTUAT**

§ 147. Formele neaccentuate de acuzativ și de dativ ale pronumelui personal reiau sau anticipează, în anumite situații, complementul direct și pe cel indirect (în dativ sau în acuzativ cu prepoziția *la*).

Pronumele neaccentuat reia totdeauna complementul direct așezat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin: substantiv articulat enclitic, substantiv nume comun de persoană articulat proclitic ori nearticulat construit cu prepoziția *pe*, nume propriu sau pronume (cu unele excepții care se vor vedea mai jos).

Acul îl îndoiesem ca vai de lume. SADOVEANU, O. IX 364.

Morarul îl mai ținea, dar numai pentru ca să-nvețe de la el rostul morii; gîndul lui era să poarte însuși grijă de moară și să-și fie numai un băiet de ajutor. SLAVICI, V. P. 5.

Pe un argat l-a mînat la cîmp. CARAGIALE, O. I 164.

Pe Onuță l-au pușcat. SADOVEANU, O. IX 192.

Chiar pe mine mă dojenesc.

Reluarea prin pronume neaccentuat a complementului direct așezat înaintea verbului este facultativă dacă complementul este exprimat prin: substantiv nume de lucru articulat proclitic, pronumele *asta*, *ce* relativ, *cine*.

O vină au și acei tovarăși care... CERC. FIL. 3 (1958), p. 17.

Un rol cu totul deosebit îl are ridicarea nivelului cultural al maselor. CERC. FIL. 5 (1957), p. 53.

Mă gîndesc într-o licărire de fulger la arătarea de dimineață a Chivei și apoi la părerea ce am avut auzind zvoană de glasuri. SADOVEANU, O. II 588.

Hotărîrea ce ai luat-o era eroică.

În aceste situații, reluarea este adesea necesară, ea ajutînd să se evite confuzia care s-ar putea crea între subiect și complementul direct. Astfel, propoziția:

O comisie folosește conducerea întreprinderii

este neclară pentru că nu se știe cine e subiectul (*o comisie* sau *conducerea*?). Cu reluare: *O comisie o folosește conducerea întreprinderii*, propoziția este clară, acum fiind evident că *o comisie* este complement direct. De la astfel de cazuri, reluarea s-a răspîndit și la altele unde ea nu mai are același rol și nu mai este necesară.

Nu se reia prin pronume complementul direct așezat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin : substantiv nume de lucru nearticulat, substantiv nume comun de persoană articulat proclitic și nearticulat construit fără prepoziția *pe*, pronumele *ce* interogativ, *ceva*, *cineva*, *nimeni*, *nimic*.

Pronumele neaccentuat reia complementul indirect plasat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin : substantiv (articulat cu articol hotărît sau nehotărît, comun sau propriu) sau pronume, cu excepția pronumelor nehotărîte, negative și a lui *cine*, a căror reluare este facultativă.

Pescarului i se poate întâmpla. SADOVEANU, O. IX 357.

Lui Felix numele acestea îi erau vag cunoscute. CĂLINESCU, E. O. I 18.

Acestuia îi venea greu să creadă.

Boala căreia trebuie să-i căutăm leac. SADOVEANU, E. 21.

Cui i-am făcut vreun rău? REBREANU, I. I 30.

Cui n-au adus un zîmbet acele agere versuri...! SADOVEANU, E. 13.

Nimănui n-am spus taina. BRĂTESCU-VOINEȘTI, I. 167.

Nimănui nu-i făcea nici un rău. BRĂTESCU-VOINEȘTI, I. 125.

Nu există situații în care reluarea complementului indirect plasat înaintea verbului să fie imposibilă (reluarea acestui complement este fie obligatorie, fie facultativă).

Pronumele neaccentuat anticipează totdeauna complementul direct așezat după verb dacă acest complement este exprimat printr-un pronume personal, posesiv, demonstrativ, reflexiv.

L-au deșertat pe-al lor. SADOVEANU, O. IX 352.

L-a tăiat și pă ăla. GR. N. I 103.

Anticiparea complementului direct așezat după verb este facultativă dacă complementul este exprimat prin : substantiv nume de persoană articulat enclitic și nearticulat construit cu prepoziția *pe*, nume propriu sau pronume nehotărît.

Pentru ce încurci și amețești pe băieți? NEGRUZZI, S. I 9.

L-a luat pe copil la oraș. CARAGIALE, O. I 131.

Am văzut pe moș Pilescu oficiînd magistrat. SADOVEANU, O. IX 355.

Îl înțelegeam pe Neculai. SADOVEANU, O. IX 463.

Cinstește pe fiecare după vrednicia lui. SLAVICI, V. P. 32.

Îi asculta pe fiecare în parte.

Nu este anticipat complementul direct așezat după verb și exprimat prin substantiv (nume de lucru sau de persoană) articulat enclitic, însoțit de articol nehotărît sau nearticulat (cu excepția numelui de persoană articulat enclitic și nearticulat construit cu *pe*) și prin pronumele *ceva*, *cineva*, *nimeni* și *nimic*.

Pronumele neaccentuat anticipează complementul indirect așezat după verb dacă complementul este exprimat prin : pronume personal (forme accentuate), posesiv, reflexiv, demonstrativ.

Mă miram ce-mi place mie. JARNIK-BÎRSEANU, D. 41.

I s-a dat și acestuia personal. BARIȚIU, P. A. I 6.

Reluarea lui este facultativă dacă e exprimat prin nume de persoană (articulat cu articol hotărît sau nehotărît, comun sau propriu), pronume nehotărît și negativ.

Tata i-a strîns ciobanului mîna. SADOVEANU, O. XVII 376.

Cînd te duci la școală, spune domnului institutor. CĂLINESCU, E. O. I 23.

A împrumutat și altora cartea.

Le spuse unora că e plecat.

Nu este anticipat complementul indirect așezat după verb, exprimat prin nume de lucru.

Cînd pronumele reia sau anticipează mai multe componente directe sau indirecte, coordonate între ele, el se pune la plural. Dacă componentele directe sînt exprimate prin substantive de genuri diferite, genul pronumelui se conformează aceluiași reguli care determină și acordul numelui predicativ adjectival cu un subiect exprimat prin substantive de genuri diferite (vezi § 541).

Pe băiat și pe fată i-am trimis la țară.

I-am trimis la țară pe fată și pe băiat.

O pURTĂ sau un gard le pui o dată la zece ani. PREDĂ, M. 256.

Poarta și pereții i-am vopsit proaspăt etc.

Deoarece la dativ pronumele nu are forme diferite după genuri, nu are nici o importanță pentru pronume genul substantivelor cu rol de complement indirect reluate sau anticipate :

Lui Ionel și Mariei le-a plăcut povestea.

Să nu le pui prea multă apă bujorilor și zambilelor.

Din situațiile descrise mai sus reiese că reluarea complementului are loc de obicei atunci cînd complementul constituie pentru vorbitori un obiect bine cunoscut, individualizat, determinat sau cînd complementul ar putea fi confundat cu subiectul.

Reluarea sau anticiparea complementului prin pronume este un fenomen care s-a dezvoltat treptat în ultimele secole și continuă să se dezvolte și astăzi (în limba veche repetarea era obligatorie în mult mai puține cazuri față de uzul actual).

În situațiile în care repetarea este facultativă, ea apare mai ales în limba vorbită (unde își are și originea) și la scriitorii al căror stil e mai apropiat de cel oral.

Observație. În limba populară, în special în unele părți ale Moldovei și ale Ardealului, un pronume neaccentuat plasat înaintea verbului se repetă după verb. De exemplu : *i-am văzut-l, o voi lua-o.* În aceste construcții se insistă asupra complementului.

Formele neaccentuate de acuzativ și de dativ ale pronumelui personal reiau sau anticipează uneori și o propoziție completivă directă sau completivă indirectă introdusă printr-un pronume.

Pronumele în acuzativ reia de obicei completiva directă plasată înaintea regentei, cînd e introdusă prin pronumele : *care, cît, oricare, oricine, oricît*, precedate de propoziția *pe*.

Pe care i-am văzut, i-am anunțat.

Pe cîți i-am întîlnit, i-am chemat.

Pe oricare l-aș vedea, l-aș recunoaște.

Pe oricine întâlnea, îl chema la el.

Uneori apare reluată și propoziția introdusă prin *pe cine* (așezată înaintea regentei).

Pe cine am văzut, l-am anunțat.

Este posibilă și fraza :

Pe cine am văzut, am anunțat.

De asemenea, pronumele poate anticipa (această anticipare fiind facultativă) completiva directă introdusă printr-un pronume precedat de prepoziția *pe*, plasată în frază în urma regentei :

Se poate spune :

I-am anunțat pe care i-am văzut.

L-aș recunoaște pe oricare l-aș vedea,

dar și :

Trimit la dispensar pe oricare are nevoie.

Am anunțat pe oricine am întâlnit.

Pronumele neaccentuat poate relua sau anticipa și o completivă indirectă introdusă printr-un pronume în dativ. Mai des apare reluarea propozițiilor așezate înaintea regentei.

Cui e obișnuit cu mersul trenurilor, o oprire în afară de cele prevăzute la itinerar îi dă de gândit. CARAGIALE, O. I 294.

Oricui mă întrebă, îi răspund.

Sînt posibile însă și fraze fără reluare :

Cui poate răspunde, adresez următoarea întrebare.

Oricui mă întrebă, răspund.

Anticiparea propozițiilor așezate după regentă este rară :

I-am răspuns oricui m-a întrebat,

dar :

Adresez o rugămintă cui mă poate ajuta.

Am răspuns oricui m-a întrebat.

Ca și reluarea sau anticiparea complementului, reluarea sau anticiparea propoziției complete este un fenomen specific limbii vorbite.

ALTE PRONUME PERSONALE

§ 148. Afară de pronumele *el, ea, ei, ele* se mai folosesc la persoana a III-a pronumele personale *dînsul, dînsa, dînșii, dînsele*.

Acestea își au originea în formele mai vechi de pronume personale *însul, însa, înșii, însele*, care apăreau numai precedate de prepoziții. În limba de astăzi, *însul, însa, înșii, însele* s-au păstrat numai în construcție cu prepozițiile *întru, dintru* și *printru* sau contopite cu prepoziția *de* (în formele *dînsul, dînsa* etc.).

Nu uita s-ascuți baltașul; ca să ai mai multă nădejde într-însul.
SADOVEANU, O. X 566.

Dă-mi-i mie ochii negri... nu privi cu ei în laturi,

Căci de noaptea lor cea dulce vecinie n-o să mă mai saturi,

Aș orbi privind într-înșii. EMINESCU, O. I 155.

Că numai oasele-au rămas

Și sufletul dintr-însul. COȘBUC, P. II 58.

Mie însă-mi plac și de îți mai bătrâni, numai să fie bine fripti, știi colea, să treacă focul printr-înșii. CREANGĂ, P. 33.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* sînt articulate și se pot declina ca un substantiv. În limba literară însă nu se folosesc decît formele de nominativ-acuzativ: *dînsul*, *dînsa*, *dînșii*, *dînsele* (nu și cele de genitiv-dativ: *dînsului*, *dînsei*, *dînșilor*, *dînselor*).

Dînsul era numai de douăzeci și trei de ani. SLAVICI, O. II 47.

Dînsa pofti oaspeților bun venit. CEZ. PETRESCU, S. R. 31.

El se apropie cu bunăvoință de dînșii. CARAGIALE, O. II 61.

Acum întâia oară își aveau feciorul acasă la dînșii. SLAVICI, O. I 88.

Zîmbiră între dînșii bătrînii tîi prieteni. EMINESCU, O. I 91.

Prezența în limbă a pronumelor *el* și *dînsul* constituie un avantaj stilistic. Spre a se evita, de exemplu, repetarea se pot alterna cele două pronume:

Crezi că n-a văzut el că nu mă tem de dînsul? SADOVEANU, O. III 491.

Pronumele *dînsul*, *dînsa* înlocuiesc de cele mai multe ori nume de persoană. Uneori însă, în special în Moldova, țin locul și numelor de lucruri.

Pentru mulți vorbitori, pronumele *dînsul* este o formă mai politicoasă decît *el*; unii îl consideră echivalent cu *dumnealui*, iar alții, o formă mai puțin reverențioasă decît *dumnealui*. Aceștia din urmă stabilesc gradația *el* — *dînsul* — *dumnealui*, paralelă cu *tu* — *dumneata* — *dumneavoastră* (pentru formele *dumnealui*, *dumneata*, *dumneavoastră*, vezi § 149).

○ PRONUMELE DE POLITETE

§ 149. În vorbirea cu persoanele sau despre persoanele cărora li se cuvine respect, sau pe care vorbitorul vrea să le țină la distanță, se folosesc pronumele de politețe: *dumneata*, *dumneasa*, *dumnealui*, *dumneai*, *dumneavoastră*, *dumnealor*.

M-am trezit pe nesimțite

Că-mi zice satul: — Dumneata. GOGA, P. 21.

În scriere, pronumele de politețe se pot prescurta.

— *Bună calea, Ivane...*

— *Mulțămesc d-voastră.* CREANGĂ, P. 299.

Pronumele de politețe, după cum este și firesc, au forme numai pentru persoana a II-a și a III-a singular și plural:

PERSOANA a II-a

	Singular	Plural
N. A. V.	<i>dumneata</i> (scris și <i>d-ta</i>)	N. G. D. A. V. <i>dumneavoastră</i> (scris și <i>d-voastră</i> sau <i>dv.</i>)
G. D.	<i>dumitale</i> (scris și <i>d-tale</i>)	

PERSONA a III-a

	Singular		Plural
N. A.	<i>dumneasa</i> (scris și <i>d-sa</i>)	N. G. D. A.	<i>dumnealor</i> (scris și <i>d-lor</i>)
G. D.	<i>dumisale</i> (scris și <i>d-sale</i>) sau		
N. G. D. A.	m. <i>dumnealui</i> ; f. <i>dumneaei</i>		

Observație. Aceste pronume provin din contopirea substantivului *domnia* cu adjectivele posesive *ta, sa, voastră* sau cu pronumele personale *lui, ei, lor*. În formele de azi, evoluat (*dumneata, dumitale* etc.), nu se mai vede legătura cu punctul de plecare.

Formele *domnia-ta, domnia-lui, domnia-sa, domnia-voastră, domniile-voastre, domniile-lor* se mai folosesc astăzi numai în stilul solemn.

Regional, *dumneata*, (gen.-dat.) *dumitale* au și formele : *mata, matale*.
Ar trebui să-l chemi mata o dată și să-l aduci la realitate. CEZ. PETRESCU, C. V. 228.

Mata, formă de nominativ-acuzativ, este folosită în unele graiuri și ca genitiv-dativ, iar *matale*, formă de genitiv-dativ, apare și ca nominativ-acuzativ :

Mama mata ce mai face?

Spune și matale ceva!

În limbajul afectiv aceste forme au stat la baza unor diminutive ca : *mătăluță, mătălică, tălică*.

X FOLOSIREA PRONUMELUI PERSONAL CA SUBIECT

§ 150. După cum s-a arătat mai sus, pronumele personal are rolul de a desemna diferitele persoane. Când indicarea persoanei se realizează prin desinențele verbale, pronumele, subiect al verbului, poate fi omis.

Dacă nu mor, musai să caut un meșter. SADOVEANU, O. XIV 499.

Umbli stropit pe manta sau pe palton pînă la umeri. PAS, Z. III 276.

Totuși, în unele situații, se folosește pronumele personal pe lângă verb. Astfel, la persoana a treia, dacă subiectul nu este menționat prin substantiv, este necesar ca el să fie precizat prin pronumele personal, pentru că altfel propoziția nu e suficient de clară. În exemplul :

Cănuță nu mai fluiera. A plătit vizita doctorului. A plecat cu nevastă-sa.

A tratat-o cu cafea cu lapte. CARAGIALE, O. I 138, apariția pronumelui personal nu e necesară în ultimele trei propoziții, pentru că au același subiect ca prima propoziție, unde el este exprimat printr-un substantiv.

În următoarea frază însă :

Parc-ascult și parc-aștept

Ea din trestii să răsară

Și să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74

prezența pronumelui personal este necesară în propoziția a treia, pentru

că subiectul acestei propoziții n-a fost exprimat mai înainte și nu este cunoscut.

Prezența pronumelui personal cu funcțiune de subiect este necesară și când :

a. Se insistă asupra persoanei, deși aceasta este cunoscută :

Te-oi duce eu, Sînziană, eu care venisem să ucid zmeul. V. Alecsandri, *Teatru*, vol. I (București, 1952), p. 435.

Voi puteți a mă-nțelege, căci voi singuri ați trăit. MACEDONSKI, O. I 96.

b. Se pune în lumină o persoană în opoziție cu alta :

Eu străjuiesc aici, voi, la ferestre. GALACTION, O. I 53.

Eu știu munții, dar mai bine

Mă știu ei întregi pe mine! COȘBUC, P. II 169.

Ei așin vadurile răsăritene, iar noi, dacă răzvim în munte, nu ne mai temem de nimic. SADOVEANU, O. XVIII 25.

Nu te-ai întreat de ce dumneata stai în piatră seacă, iar altul unde pământu-i gras ca untul? CAMILAR, TEM. 30.

Pentru folosirea pronumelui personal subiect vezi și § 520—521.

FOLOSIREA SPECIALĂ A UNOR PRONUME PERSONALE

§ 151. Pronumele neaccentuate de persoana I și a II-a singular la cazul dativ *mi*, *ți* se întrebuintează, mai ales în literatura populară și în operele scriitorilor influențați de ea, pentru a arăta că povestitorul sau cel care ascultă este interesat, participă sufletește la desfășurarea acțiunii. În această situație avem a face cu un dativ etic.

Aici mi-ai fost? CREANGĂ, P. 24.

Setilă, dînd fundurile afară la cîte o bute, horp! ți-o sugea dintr-o singură sorbitură. CREANGĂ, P. 261.

Uneori, se alătură ambele pronume (de persoana I și a II-a), totdeauna în ordinea *mi*, *ți*, construcția fiind și mai expresivă :

Luînd cîte pe un drăcușor de cornițe, mi ți-l ardea cu palcele, de-i crăpa pielea. CREANGĂ, P. 306.

Mi-au lunecat ciubotele și am căzut în Ozana, cît mi ți-i băietul! CREANGĂ, A. 23.

Ce credeți că mi-ți văzu? ISPIRESCU, L. 191.

Pronumele feminin neaccentuat la cazul acuzativ *o* poate avea valoare neutră atunci cînd nu se referă la un anumit obiect :

Cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă. CREANGĂ, A. 70.

Au mai pășit-o și alții. NEGRUZZI, S. I 69.

Această valoare o are și forma neaccentuată de dativ *i* în :

Adică, dă-i cu bere, dă-i cu vin. CARAGIALE, O. VI 122.

Pronumele personale de persoana a II-a apar adesea împreună cu un substantiv în vocativ.

Toți dușmani?... Și tu, Oană? DELAVRANCEA, O. II 74.

O! tu, gerule năprasnic, vin, îndeamnă catul meu. ALECSANDRI, P. III 12.

Zburați, zburați
 În măreția zării,
 Voi, visuri aurii

A primăverilor ce vin! BENIUC, V. 65.

Dumneata, nea Ioane, ai făcut asta?

Pronumele de persoana a II-a poate fi întrebuințat pentru a indica o persoană nedeterminată (vezi § 523):

*Cu un cântec de sirenă,
 Lumea-ntinde lucii mreje...*

Tu pe-alături te strecoară. EMINESCU, O. I 198.

Se întorcea acasă, când, ce să vezi d-ta? ISPIRESCU, L. 8.

Cum îți vei așterne, așa vei dormi.

Observație. Cu referire la aceeași persoană nedeterminată poate fi folosit și adjectivul posesiv *tău*:

Nu băga nici chiar de seamă

Din cărarea ta afară

De te-ndeamnă, de te cheamă. EMINESCU, O. I 198.

Pronumele *el*, *dînsul*, *dumnealui* și *ea*, *dînsa*, *dumneaei* sînt folosite în vorbirea populară și periferică pentru a denumi noțiunile de „soțul meu”, „soția mea”.

De cînd s-o dus dumnealui

N-am dat gură nimăruî. ȘEZ. III 159.

Răposata dumneei — nevastă-mea a d-întîi — nu se sculase încd. CARAGIALE, O. VI 59.

Folosirea pronumelui personal după verb este afectivă (vezi § 521):

Face ea sarmale, face plachie, face alivenci. CREANGĂ, P. 29.

Stam eu și mă chiteam în capul meu că șerpe cu pene nu poate să fie. CREANGĂ, A. 53.

Și mai expresivă este construcția în care după pronume apare și subiectul exprimat prin substantiv: *vine el tata, ies ei banii*. Această construcție se rostește cu o intonație specială (vezi § 521).

Pronumele personal de persoana I plural e folosit uneori în locul persoanei I singular (în acest caz, verbul apare și el la plural) ca plural al autorității (vezi § 235 B):

Noi, comisarul secției 55, după reclamația părților... transportîndu-ne în strada Grațiilor... CARAGIALE, O. I 189;

ca plural al autorului:

Noi credem că... una din însușirile poeziei este că ea așîță, pune în lucrare, dacă putem zice așa, puterile psihice ale omului. GHEREA, ST. CR. I 132;

ca plural al modestiei:

Unde ai plecat, moșule?

— Mergem și noi la tîrg!

Budulea a deschis ușa, a băgat capul prin deschizătură și a strigat tare: „Măi, Budulea Taichii”... Huțu s-a ridicat și a zis: „Noi sîntem, domnule profesor!” SLAVICI, N. I 167.

Observație. Folosirea nominativului în aceste situații a atras și întrebuintarea celorlalte cazuri :

Ipoteza ni se pare interesantă.

Teza aceasta ne-a convins.

De asemenea, adjectivul posesiv de persoana I plural apare în locul celui de persoana I singular pentru a marca modestia etc.

Părea noastră este că...

Pronumele de persoana I plural e folosit în locul persoanei a II-a singular ca plural al solidarității :

Noi sîntem fetițe cuminti (spune mama adresîndu-se fetiței).

PRONUMELE REFLEXIV

§ 152. Pronumele reflexiv ține locul obiectului asupra căruia se exercită direct sau indirect acțiunea verbului și care e identic cu subiectul verbului.

În *Ion se spală*, pronumele reflexiv *se* ține locul obiectului (*pe Ion*) care e identic cu subiectul (spre deosebire de *Ion spală pe Vasile*). De asemenea, în *Ion își trase un pumn în piept*, *își* înlocuiește obiectul (*lui Ion*) identic cu subiectul (spre deosebire de *Ion trase un pumn lui Vasile*).

Cînd pronumele *își, se* stau pe lîngă verbe reflexive dinamice, eventive, impersonale și pasive, *își* pierde valoarea de pronume (nu mai înlocuiesc un nume) și devin semne, mărci, fie ale diatezei reflexive (aici intră verbele dinamice, impersonale și unele eventive), fie ale reflexivului pasiv. De exemplu : *se roagă, își bate joc, se pare, se vestejește, se numește*.

Pe lîngă verbe pronominale obiective și reciproce, *își, se* își păstrează valoarea de pronume : *se îmbracă* (pe sine), *își cumpără* (lui), *se ceartă* (unul pe altul), *își dau bună ziua* (unul altuia) (vezi § 205).

Pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III-a. El nu are decît două cazuri : dativ și acuzativ. Formele lui pot fi accentuate sau neaccentuate și nu se deosebesc după gen și număr.

Forme accentuate

Forme neaccentuate

D. *sie, sieși* (mai vechi *șie, șieși*)

D. *își, și, și-, -și, -și-*

A. *sine* (mai vechi *sineși*)

A. *se, se-, -se, s-, -s-*

Ce spune marele poet despre bătrînul său prietin se potrivește și sieși.

SADOVEANU, E. 57.

S-a uitat lung pe foaia lui înainte de a o iscăli, a zîmbit mulțumit de sine, apoi a iscălit. CARAGIALE, O. II 244.

Cu băiatul a vrut să-și facă pomană un cizmar. CARAGIALE, O. I 30.

Cei tari se îngrădiră

Cu-averea și mărirea în cercul lor de legi. EMINESCU, O. I 56.

Rolul pronumelui reflexiv îl îndeplinesc la persoana I și a II-a pronumele personale de dativ și acuzativ.

Sărut mâna mătușei, luîndu-mi ziua bună, ca un băiet de treabă. CREANGĂ, A. 48.

Începem a ne căi că ne porniserăm de la Hangu. ALECSANDRI, O.C. 239.

Ți-aduci aminte... cînd mi te-ai jurat pe părul tău? CREANGĂ, P. 33.

Stați și nu vă tulburați. SADOVEANU, O. XVII 287.

§ 153. Regulile de întrebuițare a formelor accentuate și neaccentuate ale pronumelui reflexiv (locul lor față de verb, condițiile în care se folosesc independente sau legate de cuvintele alăturate etc.) sînt aceleași cu ale formelor accentuate și neaccentuate ale pronumelui personal (vezi § 144).

De exemplu : *se vede, se află, se aduce*, dar și *se-aduce* și *s-aduce* ; *îmi spun, își umple paharul, își aduce aminte*, dar și *și-aduce aminte* ; *să-și spună, nu-și cunoaște interesul, a-și aminti* ; *s-a văzut* ; *vedea-s-ar* etc.

Ca și la pronumele personal, formele accentuate însoțesc în propoziție formele neaccentuate, atunci cînd se urmărește scoaterea în relief a complementului (vezi § 146) :

Și fiindu-și și ie dragă cum nu-i este nime-n lume. EMINESCU, O. I 80.

Numai pe sine nu se vede cît e de frumuseț. CREANGĂ, P. 244.

§ 154. Formele neaccentuate ale pronumelui reflexiv la dativ pot avea sens posesiv. Valorile acestor forme sînt aceleași cu ale pronumelui personal în dativ (vezi § 145) :

Fata se suie atunci... într-un car, încărcat cu zestrea-și. KOGĂLNICEANU, O. 53.

Adesea plîngea în taină, cu capul pe brațe ; își întreba sufletul. SADOVEANU, O. I 263.

Își vede de treabă.

Din exemplele de mai sus se vede că pronumele stă pe lîngă un substantiv sau pe lîngă un verb. Prima dintre cele două construcții e învechită ; cealaltă este obișnuită în limba contemporană.

Cînd stă pe lîngă un verb, pronumele cu sens posesiv determină substantivul cu rol de complement al verbului. Pronumele stă izolat și apare în forma *își* sau face corp comun cu verbul ori cu un cuvînt din preajma verbului și ia formele : *-și, și-, -și-*.

Bogații își pun ochii pe candeli aurite. BOLLIAC, O. 70.

Se aplecă și-și luă ciomagul. GALACTION, O. I 55. †

Uneori se folosește pe lîngă pronumele reflexiv și un adiectiv posesiv sau un pronume personal în genitiv :

Tînărul... și-a mai pierdut din aerele sale de erou. VLAHUTĂ, O. A. 262.

În luna lui iunie și-au clocit ouăle lor cenușii. ODOBESCU, S. III 31.

X PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

§ 155. Pronumele de întărire însoțește un substantiv sau un pronume cu scopul de a preciza obiectul determinat :

Cea dintâi școlăriță a fost însăși Smărăndița popii. CREANGĂ, A. 2.
Ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaște. EMINESCU, O. I 116.

Pronumele de întărire sînt alcătuite din vechile pronume personale *îns(u)*, *însă*, cărora li s-au alipit formele de dativ ale pronumelor personale sau reflexive neaccentuate *mi*, *ți*, *și*, *ne*, *vă*, *și*, *le*.

În limba mai veche pronumele apărea independent (avînd adesea și valoare adverbială) cu sensul de „eu (tu, el etc.) singur, personal, fără ajutorul, intervenția altuia, chiar eu (tu, el etc.)” :

Ca să-mi mai treacă de urît, m-am ocupat însămi de toaleta lor.
NEGRUZZI, S. I 104.

Hotărî vizirul ca a treia zi

Să văză și însuși ce va auzi. PANN, P. V. I 37.

Astăzi, în limba literară, acest pronume apare numai ca adjectiv pronominal.

Pronumele de întărire se acordă în persoană, gen, număr și caz cu substantivele sau pronumele pe care le determină (în limba mai veche și pe care le înlocuiesc) :

Însuși bunicul, cel rar

La vorbe, azi rîde și-nchîdă. COȘBUC, P. II 47.

Chiar moartea însăși e o părere. EMINESCU, O. I 204.

Succesul operei de construcție socialistă în Uniunea Sovietică, de transformare a muncii și a vieții înseși a omului sovietic. SCÎNTEIA, 4394 (1958), p. 4/2.

§ 156. Formele pronumelui de întărire :

PERSOANA I

sg. m. *însumi*
f. *însămi*
pl. m. *înșine*
f. *însene*

PERSOANA a II-a

sg. m. *însuți*
f. *însăți*
pl. m. *înșivă*
f. *înevă*

PERSOANA a III-a

sg. m. *înșuși*
f. *însăși*
pl. m. *înșiși*
f. *înseși, însele*

Observație. În forma *însele* se observă prezența pronumelui personal neaccentuat *le* în locul reflexivului *și*. Această înlocuire se explică prin identitatea pronumelor personale și reflexive la persoana I și a II-a (*ne, vă*).

§ 157 Acordul pronumelui de întărire este adesea neglijat în limba vorbită, uneori și în limba scrisă.

Însăși cuvintele acestea formează o poezie. FLACĂRA, 16 (1957), p. 22.

Însăși copiii să participe. REV. PED. 3 (1957), p. 72.

Ele însăși se aude foarte des.

Textele literare din secolul al XIX-lea atestă tendința de generalizare a lui *însuși*, tendință care se continuă și astăzi.

Pentru ca să-și învețe însuși limbile lor bine, trebuia să învețe mai întâi pe a lui Ciceron și a lui Tacit. CONACHI, p. 328.

Aduceți-vă aminte că ei și cu însuși femeile lor adesea au fost reduși la stare de vite. KOGĂLNICEANU, O. 238.

Însuși protocoalele Comisiunii Centrale vă vor dovedi tot adevărul. KOGĂLNICEANU, O. 178.

Am sfîrșit prin a rîde noi însuși de noi și a ne mîngîia de poznașele isprăvi a timpului. NEGRUZZI, S. I 68.

Să le arate copiilor cum pot pregăti ei însuși materialul. REV. PED. 3 (1957), p. 72.

La aceasta a contribuit probabil valoarea adverbială a lui *însuși*, invariabil și cu sensul de „chiar”, valoare pe care a avut-o în limba de altădată :

Nu este altul [alt subiect] mai nou, mai bogat, mai întins, mai poetic și voi zice însuși mai fabulos, măcar că totdeauna adevărat. KOGĂLNICEANU, O. 84.

În vorbirea populară și familiară, se întilnește *singur* cu sensul „însuși”, „chiar” :

Făcuse un clopot mare la acea mănăstire, cu cheltuiala lui, și avea dragoste să-l tragă singur. CREANGĂ, p. 105.

Spune-mi, dragă copilică,

Cu-a ta singură guriță. TEODORESCU, P. P. 452.

În exemplul următor :

Oh, îmi place mult povestea, căci poporul se descrie

Singur el pe sine însuși în povești. COȘBUC, P. II 135

sînt folosite ambele elemente *singur* și *însuși* pentru a întări sensul „chiar el”

PRONUMELE POSESIV

§ 158. Pronumele posesiv înlocuiește atît numele obiectului posedat, cît și numele posesorului. †

În exemplul: *Însă Cristea vistiernicul nu poftea să intre cu alți cai la Suceava, decît cu ai săi.* SADOVEANU, O. XIII 133, pronumele posesiv *ai săi* înlocuiește atît numele obiectului posedat (*caii*), cît și numele posesorului (*lui Cristea*).

Pronumele posesiv este întotdeauna însoțit de articolul posesiv *al, a, ai, ale* (în Moldova se folosește forma invariabilă a articolului *a*).

Pronumele posesiv are forme deosebite pentru cele trei persoane gramaticale, după genul și numărul obiectului posedat și după numărul

posesorilor. Tema pronumelui se modifică după persoana și numărul posesorului și după genul și numărul obiectului posedat. Articolul se schimbă după genul și numărul obiectului posedat. La persoana a III-a plural se folosește ca posesiv pronumele personal de genitiv *lor*, a cărui formă este invariabilă.

1. un singur posesor și un singur obiect posedat :

a. numele obiectului este masculin sau neutru : *al meu, al tău, al său* ;

b. numele obiectului este feminin : *a mea, a ta, a sa* ;

2. un singur posesor și mai multe obiecte posedate :

a. numele obiectelor sînt masculine : *ai mei, ai tăi, ai săi* ;

b. numele obiectelor sînt feminine sau neutre : *ale mele, ale tale, ale sale* ;

3. mai mulți posesori și un singur obiect posedat :

a. numele obiectului este masculin sau neutru : *al nostru, al vostru, al lor* ;

b. numele obiectului este feminin : *a noastră, a voastră, a lor* ;

4. mai mulți posesori și mai multe obiecte posedate :

a. numele obiectelor sînt masculine : *ai noștri, ai voștri, ai lor* ;

b. numele obiectelor sînt feminine sau neutre : *ale noastre, ale voastre, ale lor*.

Datorită articolului, pronumele posesiv poate avea la plural forme de genitiv-dativ : *alor mei, alor tăi, alor săi, alor noștri*.

El găsi de cuviință să spuie și alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. ISPIRESCU, L. 98.

Pronumele posesiv se acordă în persoană și număr cu posesorul și în același timp în gen, număr și, parțial, în caz cu numele obiectului posedat. (Nu are forme pentru genitiv-dativ singular.)

Ei au totuși hainele lor ; eu pe ale mele nu le am. SADOVEANU, O. X 34 (un posesor, persoana I, mai multe obiecte feminine, în acuzativ).

Cînd înlocuiește un substantiv de genul neutru, are la singular forma masculină, iar la plural forma feminină.

Și ce cap frumos răsare !

Nu-i al meu ? Al meu e oare ? COȘBUC, B. I. 87 (un posesor, persoana I, un obiect neutru — pronumele neutru, singular, în nominativ).

Pentru acordul pronumelui cu mai multe substantive (pe care le înlocuiește) de genuri diferite vezi § 590.

§ 159. Cînd însoțește numele obiectului posedat, pronumele posesiv continuă să țină locul numelui posesorului și, în același timp, determină substantivul arătînd al cui este obiectul. În această situație, pronumele se numește adjectiv pronominal posesiv.

În exemplul : *Vinul de la Pîhnești numai eu îl beau cînd poposesc în casa ta.* SADOVEANU, O. XVIII 259, adjectivul posesiv *ta* determină numele obiectului posedat *casa* și înlocuiește numele posesorului.

X Formele adjectivului posesiv, deosebite după posesor și după obiectul posedat, sînt aceleași cu cele ale pronumelui posesiv (vezi § 158).

Adjectivul posesiv stă de obicei imediat după substantiv. Dacă substantivul e articulat cu articol enclitic, adjectivul posesiv nu mai primește lîngă el articolul posesiv *al, a* (articolul apare însă dacă substantivul e însoțit de articolul nehotărît sau e nearticulat, dacă adjectivul posesiv stă înaintea substantivului sau dacă între substantiv și adjectivul posesiv mai există alt cuvînt).

Ca în cămara ta să vin,

Să te privesc de-aproape,

Am coborît cu-al meu senin

Și m-am născut din ape. EMINESCU, O. I 170.

E un bun prietin al meu, cu care am petrecut ani frumoși. SADOVEANU, O. IX 16.

Mă dusesem să văd pe un prietin al nostru. SADOVEANU, O. XVII 479.

Să înșomoltăcim motanul ista al mieu cu niște petece. CREANGĂ, P. 174.

Adjectivul posesiv se acordă în persoană și număr și numele posesorului și, în același timp, în gen, număr, caz cu numele obiectului posedat (formă de genitiv-dativ are numai la feminin singular).

Cătuțul meu nu-i dintre cei voinici și bine hrăniți. SADOVEANU, O. X 23.

Îi plăcea vecinului meu să-mi vorbească despre așezarea pe care o ridica. SADOVEANU, O. V 242.

N-am să mor

De grija sorții mele! COȘBUC, P. I 119.

Are să mă întrebe ce caut eu între ei, în hainele mele. SAHIA, N. 17.

Observație. Pe lîngă construcția corectă: *rochia unei prietene a mele* există și formulele greșite *unei prietene a mea* și *unei prietene ale mele* în care adjectivul posesiv nu este acordat cu obiectul posedat (în caz, în primul exemplu, și în număr, în exemplul al doilea).

Pentru acordul adjectivului posesiv cu mai multe substantive de genuri diferite pe care le determină, vezi § 590.

§ 160. Paralel cu pronumele și adjectivul posesiv (*al*) său se folosesc pronumele personale de persoana a III-a singular la cazul genitiv (*al, a, ai, ale*) *lui, (al, a, ai, ale) ei*. La persoana a III-a plural pronumele personal (*al, a, ai, ale*) *lor* a înlocuit cu totul pe posesivul său. (*Lui, ei, și lor* sînt pronume și cînd stau pe lîngă un substantiv, pentru că nu se acordă cu el: *haina lui, hainei lui, hainele lui.*)

În limba veche se făcea de obicei deosebire între *său* și *lui*, în sensul că cel dintîi era folosit în legătură cu subiectul, iar celălalt în legătură cu atributul sau complementul. Astăzi, această deosebire se face rareori. Se recomandă ca ea să se facă atunci cînd trebuie evitate echivocuri, ca în această frază :

Eminescu a lăsat încă o variantă a acestei poezii, iar după moartea sa, X a găsit manuscrisul variantei.

Desigur că manuscrisul a fost găsit după moartea poetului, nu după moartea lui X, așa cum se înțelege din fraza de mai sus. Dacă s-ar fi folosit *lui* și nu *sa* (după moartea lui) neînțelegerea ar fi fost evitată.

Folosirea pronumelor personale în locul posesivului la singular prezintă avantajul că acestea se acordă în gen cu numele posesorului. *Cărțile lui* este mai precis decât *cărțile sale* pentru că indică și genul posesorului.

Limba populară și vorbirea curentă preferă pe *lui*; într-un stil livresc sau căutat apare mai ales *său*.

De cele mai multe ori, *său* este considerat o formă mai politicoasă decât *lui*.

După prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care se construiesc cu substantivul sau cu pronumele personal de persoana a III-a în genitiv, se folosește pentru persoana I și a II-a adjectivul posesiv în acuzativ :

Nic-a lui Costache... nu mai avea stăpînire asupra mea. CREANGĂ, A. 7.

A trecut drumul pe dinaintea noastră și a intrat iar în pădure. CREANGĂ, P. 120.

§ 161. Afară de sensul posesiv, căruia i se subsumează nuanțele :
a. apartenență :

Cetesc în ochii tăi că ești neînduplecat. SADOVEANU, O. XVIII 40.

A voastre vieți cu toate sînt ca undele ce curg. EMINESCU, O. I 157.

b. dependență :

Și cîtu-i satu mereu,

Nu-i bădiță ca al meu. JARNÍK-BİRSEANU, D. 29,

adjectivul posesiv mai are următoarele valori :

1. subiectiv :

Greșeala mea se agravează, vorbi beizade Alecu. SADOVEANU, O. X 22.

În călătoria ta, ai să ai trebuință și de răi și de buni. CREANGĂ, P. 198.

2. obiectiv :

Nime grija mea n-o are. JARNÍK-BİRSEANU, D. 450.

§ 162. Adjectivele posesive care stau în urma substantivelor nearticulate, mai ales nume de rudenie, ajung să fie legate de aceste substantive și să formeze o unitate cu ele (în scris, adjectivele posesive se unesc prin liniară cu substantivele).

Se întorsese la bunică-mea. STANCU, D. 7.

Eu, mîndruță, nu-s de vină,

Că-i de vină maică-ta. JARNÍK-BİRSEANU, D. 257.

Limba populară și cea familiară cunosc, pentru persoana a III-a masculin singular, și formele enclitice *-so*, *-su* :

S-a dus la tatu-so plîngînd. ȘEZ. IV 171.

Observație. Legarea adjectivului posesiv de substantiv și pierderea sensului posesiv sînt evidente în construcțiile populare : *frate-su lui*, *mă-sa lor*, unde s-a simțit nevoia adăugării unui al doilea pronume cu sens posesiv.

Mă-sa lor, soru-mea, l-a apucat pe Ghiță în brațe. BRĂTESCU-VOINEȘTI, I. 152

Substantivele la care sînt atașate adjectivele posesive se comportă în flexiune în mod deosebit :

a. Se declină numai adjectivul după modelul substantivelor

(*noră-mea, noră-mei ca și casa—casei*):

La masă, povestesc noră-mei fapta mea caritabilă. CEZ. PETRESCU, I. II 185.

b. Se declină și substantivul și adjectivul (acesta din urmă tot ca substantivele):

S-a ivit în ușă, petrecut în spate de gunguritul nevesti-sii. GALAN, B. I 56.

c. Se declină numai substantivul: *mîni-sa.*

d. Atît substantivul, cît și adjectivul sînt invariabile:

Nora cea mai mare tălmăci apoi celeialalte despre ochiul soacră-sa cel a toate văzători. CREANGĂ, P. 7.

Ultimele două tipuri sînt regionale.

CAZURI SPECIALE DE FOLOSIRE A UNOR PRONUME POSESIVE

§ 163. Pronumele și adjectivele posesive au uneori sensuri limitate: *Al meu* poate însemna „bărbatul meu”:

Mie mi-a spus al meu că... nu l-a mai văzut. DELAVRANCEA, la TDRG, s.v. *mieu.*

Al meu, al tău, al său etc. pot avea sensul de „lucruri personale, proprietate, avut”:

Rămîneți cu ce aveți. Nu vă mai pot da într-adaos decît o inimă ușoară, ca să vă bucurați cu al vostru. SADOVEANU, O. X 514.

Ale mele, ale tale, ale sale etc. au înțelesul de „părerii, obiceiuri, cusururi”:

Oi fi avînd și eu ale mele, dar nu sînt cum credeți. D. ZAMFIRESCU, la TDRG, s.v. *mieu.*

Așa crede el, și din ale sale e greu să-l scoți ,

sau de „treburi, ocupații, griji”:

Pe urmă, după ce trecea colțul, vă vedeți mai departe de ale voastre. PAS, Z. I 60.

(*Al*) *meu, (al) tău* etc. au sensul „care constituie obiectul preocupării vorbitorilor”:

Dar omul meu a isprăvit de scris. CARAGIALE, O. II 27.

El trebuie să fi fost, Crăcănel al tău. CARAGIALE, O. VI 224.

Atunci lupul nostru începe a mînca hîlpov. CREANGĂ, P. 32.

Ai mei, ai tăi, ai săi etc. pot echivala cu „părinții, rudele, prietenii, familia, partizanii”:

Ai mei pierduți sînt, pașă, toți. COȘBUC, B. I. 97.

Deseară vin...

Să te cer de la ai tăi. JARNÍK-BIRSEANU, D. 366.

Galbăn ca ceara și cu un pic de suflet, sosește la ai săi. ȘEZ. XII 65.

Și-am vrea și noi, și noi să știm

Că ne-or sta oasele-ntr-un loc,

Că nu-și vor bate-ai voștri joc

De noi, dacă murim. COȘBUC, P. I 208.

Pururea în buza tunului... meniți poate a muri departe de ai voștri. NEGRUZZI, s. I 39.

Ai noștri înseamnă „persoanele care fac parte din partidul nostru” în exemple ca :

Trăiască ai noștri, d-le Iancule! CARAGIALE, O. III 161.

Cu acest înțeles, pronumele nu se mai folosește în limba actuală decît ironic. Astăzi el apare cu sensul „persoanele din grupul, din colectivul nostru”.

Din contaminarea a două formule corecte : *un prieten al meu* și *un prieten de-ai mei* a luat naștere formula *un prieten de-al meu*, care este greșită (pentru că *de*, avînd aici sensul de „dintre”, trebuie să fie construit cu pluralul).

PRONUMELE INTEROGATIV-RELATIV

§ 164. Pronumele interogativ ține locul, în propoziții interogative, cuvintelor așteptate ca răspuns la întrebare :

Care-i acolo, măi? strigă argatul. SADOVEANU, O. X 539.

Arald, ce însemnează pe tine negrul port...

Ce ai? EMINESCU, O. I 97.

Cine l-a fermecat?

Mîndrulița lui din sat. JARNIK-BİRSEANU, D. 11.

Cît ai stat acolo?

Pronumele interogativ apare atît în întrebări directe, ca cele de mai sus, cît și în întrebări indirecte :

Nu mai știa ce să facă de bucurie. CREANGĂ, P. 135.

Pronumele relative fac legătura între propoziții subordonate și cuvintele determinate din propozițiile regente, avînd rol de conjuncții și păstrîndu-și în același timp capacitatea de a îndeplini funcțiunea de părți de propoziție.

Sîntem pe moșia unei gheonoaie, care e atît de rea, încît nimeni nu calcă pe moșia ei fără să fie omorît. ISPIRESCU, L. 4.

Să bem pocalul acesta în sănătatea cui știu eu. SADOVEANU, O. I 164.

Ții tu minte cîte-n lume-ai auzit? EMINESCU, O. I 134.

§ 165. Pronumele interogative-relative sînt : *care, cine, ce* și *cît*.

Pe lîngă acestea, există și grupul *cel ce*, care are o situație specială. Cele două cuvinte din care a fost alcătuit grupul sînt în curs de contopire. Unele forme ale sale sînt deja sudate și putem vorbi de un pronume relativ compus. Așa este, de exemplu, *ceea ce* cu sens neutru, care se comportă ca o unitate indivizibilă. (Cf. titlul unei piese a lui Aurel Baranga *Rețeta fericirii sau despre ceea ce nu se vorbește*, unde, ca și în vorbirea curentă, *despre* este construit cu *ceea ce* ca și cum pronumele ar fi un singur cuvînt. Formularea *ceea despre ce nu se vorbește*, cu spargerea unității lui *ceea ce*, nici nu ar fi posibilă.) La alte forme însă (de exemplu : *cel ce, celor ce, ceea ce* feminin, *celei ce*), procesul nu s-a încheiat încă, elementele lui

mai sînt analizabile și trebuie să vedem în ele un pronume demonstrativ urmat de un pronume relativ. Într-un stil pretențios, alături de *cel ce* se întâlnește și grupul *acel(a) ce*.

În unele graiuri regionale se folosește pronumele relativ invariabil *de* :

L-ale case mari domnești

De se văd în Stoieniști,

Mîndră masă e întinsă. ALECSANDRI, P. P. 206

(vezi § 771 A e).

Ce este invariabil. *Cine* are forme de nominativ-acuzativ și de genitiv-dativ numai la singular, lui *cît* îi lipsește genitiv-dativul singular, iar *care* și *cel ce* au forme flexionare deosebite după gen, număr și caz.

Cine

X

N. A. *cine*
G. (*al, a, ai, ale*) *cui*
D. *cui*

Cît

masculin

sg. N. A. *cît*
G. D. —
pl. N. A. *cîți*
G. D. *cîtor*

feminin

sg. N. A. *cîtă*
G. D. —
pl. N. A. *cîte*
G. D. *cîtor*

Pentru neutru se folosește la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin.

Observație. Deoarece pronumele *cît* ține și locul unui numeral, au luat naștere formele *al cîtelea* (pentru masculin), *a cîta* (sau *a cîtea* pentru feminin), formate ca numeralele ordinale și care țin locul unui numeral ordinal. *Al cîtelea ai fost pe listă?*

X

Care

sg.	N. A.	(toate genurile) <i>care</i>	pl.	N. A.	(toate genurile) <i>care</i>
	G.	m. și n. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>cărui(a)</i>		G.	(<i>al, a, ai, ale</i>) <i>cărora(a)</i>
		f. <i>cărei(a)</i>			
D.	m și n.	<i>căruia</i>	D.		<i>cărora</i>
	f.	<i>căreia</i>			

Observație. În limba unor scriitori din secolul al XIX-lea continuau să apară formele articulate și deosebite după gen și număr ale pronumelui *care* : m. *carele*, pl. *cari*, *carii* ; f. *careia*, pl. *carele*, *cari*, *carile*. *Cari* a fost folosit de unii scriitori pînă nu de mult.

Limba literară de astăzi nu mai cunoaște forme articulate și a adoptat atît pentru masculin, cît și pentru feminin plural forma *care*.

Cel ce

masculin		X	feminin	
sg.	N. A. <i>cel ce</i>		sg.	N. A. <i>ceea ce</i>
	G. D. <i>celui ce</i>			G. D. <i>celei ce</i>
pl.	N. A. <i>cei ce</i>		pl.	N. A. <i>cele ce</i>
	G. D. <i>celor ce</i>			G. D. <i>celor ce</i>

Pentru neutru se folosește la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin.

Pronumele *care* se acordă în gen și număr cu substantivul căruia îi ține locul :

Eu n-am uitat... nici pe iscusitul moș Vlad, în căruța căruia ai adormit tu adesea. ODOBESCU, S. III 14.

O funie de fum, al cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune. EMINESCU, N. 23.

Adesea se acordă greșit, prin atracție, cu substantivul determinat (nu cu cel căruia îi ține locul) :

Cînele meu saltă, se dă în laturi, și urmărește cu înfocare pasărea, al cărui miros i l-a adus vîntul. ODOBESCU, S. III 155.

Corect ar fi fost *al cărei miros*.

În vorbirea neîngrijită există tendința de părăsire a formelor flexionare ale pronumelui *care*. În loc să se spună : *acesta e băiatul căruia i-am dat cartea*, se spune greșit : *acesta e băiatul care i-am dat cartea*. În loc de *pe care*, apare la acuzativ *care* :

Mîndrulița ta,

Care-o iubești acuma. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 248.

În vorbirea populară, în locul lui *care* precedat de o prepoziție, apare uneori pronumele relativ singular, iar complementul pe care-l exprimă acesta este reluat sub forma pronumelui personal, de data aceasta cu prepoziție :

Mîndră, mîndrulița mea,

Care m-am iubit cu ea. Poezie populară (în loc de : *cu care m-am iubit*).

În fraze rău făcute, devine cu totul neclar la ce substantiv se referă *care*; uneori nici nu se referă la vreun substantiv, ci e un simplu element de introducere a unor propoziții, fie coordonate, fie subordonate. Caracterele a ironizat aceste greșeli :

De aia și pusesem de gînd de la Sfîntu Gheorghe să las prăvălia, care nu mai poate omul de atîtea angarale. CARAGIALE, O. I 84.

Eu, dom' judecător, reclam, pardon, onoarea mea, care m-a-njurat și clondirul cu trei kile mastică prima, care venisem tomn-atunci cu birja de la dom' Marinescu. CARAGIALE, O. I 85.

Care, ce și cât pot însoți substantive, determinându-le. În acest caz ele sînt adjective pronominale interogative-relative :

Care om nu ține la viață înainte de toate? CREANGĂ, p. 206.

Ce vînt te-a abătut pe-aiici? CREANGĂ, p. 30.

Știu ce nevoie te-a adus pe la mine. CREANGĂ, p. 213.

La fîntîna cu găleată roibii cîți își adăpară,

Cîți voinici fără de teamă? GOGA, c. p. 37.

Ce este invariabil și ca adjectiv pronominal.

Adjectivul pronominal *care* se deosebește de pronume prin faptul că la genitiv-dativ îi lipsește a final :

sg. N. A. (toate genurile) *care* pl. N. A. (toate genurile) *care*

G. D. m. și n. *cărui*

G. D. (toate genurile) *căror*

f. *cărei*

FOLOSIREA PRONUMELOR INTEROGATIVE-RELATIVE

§ 166. *Care* se folosește uneori precedat de *cel(a)* :

Umpleți iar cupele și beți și pentru cei care or lupta și de acum înainte împotriva asupritorilor și viclenilor. SADOVEANU, O. XVIII 302.

Precedat de *acel(a)* formează o construcție care are de obicei valoare emfatică :

Unde e omul acela care mă sperie pe mine?

Ce holeră ar fi aceea care i-ar lăsa neatînși pe oamenii mei? SLAVICI, O. I 269.

El e acela care a spus adevărul.

Care poate avea valoare de pronume nehotărît, fiind echivalent cu *fiecare* :

Au început a vorbi, care ce știa și cum îi ducea capul. CREANGĂ, p. 232.

Le porunci să meargă care de unde a venit. RETEGANUL, p. v 64.

Cînd e repetat, echivalează cu *unul... altul* :

Cari săpau cu cazmatele, cari cărau cu tărăboanțele, cari cu căruțele, cari cu covășile. CREANGĂ, A. 8.

Un vîlmășag de oameni, cari călări, cari pe jos. DELAVRANCEA, s. 171.

Expresiile *care de care, care mai de care* redau ideea de întrecere :

Ce să fie acolo, ziceau oamenii alergînd care de care din toate părțile. CREANGĂ, A. 8.

Rîd cu lacrimi, năpustindu-se în vorbă, care mai de care mai șiret la cuvînt. DELAVRANCEA, H. T. 11.

Care pe care înseamnă „care din doi întrece sau învinge pe celălalt” :

Acum să vedem care pe care? Ori el pe draci, ori dracii pe dînsul. CREANGĂ, p. 301.

Care este uneori echivalent cu *ceea ce* :

Dete de-o ospătărie, aci se băgă-nlăuntru și mîncă, bău și trăi cum îi pofti inima, pentru care plăti bani nenumărați. RETEGANUL, p. I 70.

Baba își luă cămeșa de soacră, ba încă netăiată la gură, care însemnează că soacra nu trebuie să fie cu gura mare. CREANGĂ, p. 4.

Prezența altor părți de vorbire sau a altor propoziții între substantivul determinat de o propoziție atributivă și pronumele relativ cu care începe propoziția atributivă poate produce uneori confuzii, în sensul că propoziția atributivă dependentă de un anumit substantiv poate fi luată drept determinativă a altui substantiv mai apropiat. De exemplu :

Șarpele când îți iese înaintea, dai cu ciomagul de îl lovești ca să-ți iei viața, care de multe ori te primejduiește prin mușcarea lui. PAS, L. I 133.

Pentru evitarea unei asemenea confuzii, se repetă de obicei substantivul determinat :

Se duce de o toarnă în fântâna din grădina ursului, care fântâna era plină cu apă până în gură. CREANGĂ, P. 214.

Substantivul repetat poate fi plasat după *care*, cum apare în exemplul de mai sus, dar și înaintea lui *care* :

Se duce de o toarnă în fântâna din grădina ursului, fântâna care era plină...

În propoziție, pronumele *care* poate avea rol de :

a. subiect :

Dorobanții să ia călăuze din sat, care să le arate ascunzișurile. CAMIL PETRESCU, B. 17.

b. nume predicativ :

Spune-mi care este părerea ta.

c. atribut :

Iată omul în casa căruia am crescut.

d. complement :

Îl întâmpină în pragul ușei cerșitoarea căreia îi dăduse el un ban de pomană. CREANGĂ, P. 213 (indirect).

Se lăsă încet, încet într-un ostrov mândru din mijlocul unei mări, lângă o căsuță singuratică, pe care era crescut niște mușchi pletos. CREANGĂ, P. 213 (circumstanțial de loc).

Care cu valoare de adjectiv pronominal are în propoziție funcțiune de atribut :

Peste care munte-oi trece. JARNÍK-BİRSEANU, D. 150.

Pronumele interogativ *cine* se referă la persoane.

Gurița ei, fagur dulce,

Cin'gustă nu se mai duce. JARNÍK-BİRSEANU, D. 33.

Cine poate avea sens de pronume nehotărît, fiind echivalent cu *oricine* :

Zică cine ce va vrea. JARNÍK-BİRSEANU, D. 359.

Expresia *cine (mai) știe* are originea în întrebare (*cine (mai) știe?*), de la care s-a ajuns la ideea de imposibilitate a precizării, apoi la negație : „nu știu”.

O să plouă azi?

— *Cine știe?!*

Însoțind pronume și adverbe, *cine știe* a dat naștere la o serie de expresii cu sens nehotărît :

Cine știe ce încercătură vei face pe-acolo. ISPIRESCU, L. 13.

A umblat haihui cine știe pe unde.

Avînd un sens vag, aceste expresii pot exprima idei extreme :

Tot satul îl cinstea și îl asculta ca pe cine știe cine. ISPIRESCU, L. 98.
Cum să ia omul ista la drum cu vorba și când se trezește, cine știe unde a ajuns. CREANGĂ, P. 119.

În propoziție, *cine* poate avea rol de :

a. subiect :

Cine-mi iese înaintea?

Cine-mi luminează pragul? CERNA, P. 139.

b. nume predicativ :

Ce-mi pasă a cui ești? — *zise el. Destul că te iubesc.* EMINESCU, N. 9.

c. atribut :

Privirea cui te-a impresionat?

d. complement :

Biletul... este iscălit de cine? CARAGIALE, O. VI 190.

Pronumele relative au un dublu rol sintactic : aparțin propoziției subordonate și, în același timp, depind și de predicatul propoziției regente. Forma cazuală a pronumelui relativ este determinată fie de funcțiunea sintactică pe care acesta o are față de regentă, fie, mai rar, de cea din subordonată. Acest fapt este evident la pronumele *care* și *cine*, care sînt flexibile. Astfel, sînt posibile frazele :

A dat cui a cerut (în care forma pronumelui este determinată de funcțiunea de complement indirect al predicatului regentei, deși el este și subiect al subordonatei) și

Cui nu-i e foame nu mănîncă (în care forma pronumelui e determinată de funcțiunea sintactică din subordonată).

Pronumele interogativ *ce* se referă la lucruri, acțiuni, stări etc.

Da ce-a fost aici, copile? CREANGĂ, P. 27.

Ce simte firul ierbii cînd coasa e vecină? ALECSANDRI, P. III 100.

Ce poate fi întrebuintat ca formulă de întrebare cînd cineva n-a înțeles bine ce i s-a spus :

D-voastră n-ați auzit?... a murit la tragere.

— *Ce?*

— *L-a împușcat.* BRĂESCU, V. A. 131.

În aceeași situație, *ce* înlocuiește uneori numai un fragment al propoziției care n-a fost înțeleasă, auzită etc. :

Eu ți-aș da ție trei-patru poli... să...

— *Să ce?*

— *Să mă lași, să nu vii la concurs...* CARAGIALE, O. II 71.

Precedat de prepozițiile *de*, *la*, *pentru*, *ce* are sensul „din ce cauză” sau „în ce scop” :

Fățul meu, zice împăratul supărat, asta nu se poate.

— *De ce, măria-ta?* CARAGIALE, O. I 119.

Căci întreb, ia ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă

A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă? EMINESCU, O. I 137

Pentru ce ai apucat pîn ulicioară? CARAGIALE, O. I 133.

În limba mai veche și în cea populară *ce* apare cu același sens și neprecedat de propoziții :

De e curcă,

Ce se-ncurcă,

La revărsatul zorilor,

În calea vânătorilor? ODOBESCU, S. III 9.

Cucule, pasăre sură,

Ce tot cînți la noi pe șură? JARNÍK-BİRSEANU, D. 122.

Ca pronume relativ, *ce* intră în concurență cu *care*. *Ce* apare în limba scrisă, în special în poezie și în stilul căutat :

În călimara asta nouă roiesc ca fluturii imagini

Ce vor cădea cîndva, inerte, pe cîmpul alb al unei pagini. TOPIRCEANU, O. I 245.

Pe lingă numele proprii nu se folosește decît *care*. De asemenea, *care* nu poate fi înlocuit cu *ce* cînd e necesară forma de genitiv-dativ a pronumelui sau construcția cu prepoziție :

Ce are sensul pronumelui nehotărît orice în :

Zică cine ce va vrea,

Eu tot joc pe voia mea. JARNÍK-BİRSEANU, D. 359.

Sens nehotărît are *ce* și cînd e substantivizat, precedat de articolul nehotărît :

Simți că în creierii lui se petrece un ce de care nu-și putea da seama.

ISPIRESCU, L. 241.

În construcții cu verbul din regentă repetat, *ce* are valoare de adverb relativ și sens temporal, fiind echivalent cu *cît (timp)* :

A stat ce-a stat și-i dete-n gînd

Să iasă după fată. COȘBUC, P. I 255.

Ce poate fi folosit adverbial în construcții în care exprimă ideea de cantitate și de intensitate :

Biată maică-sa, ce plînge! TEODORESCU, P. P. 118.

Ce-aș mai rîde să te văz întorcîndu-te cu nasul în jos! ISPIRESCU, L. 15.

Ce de exprimă de asemenea cantitatea, iar ce mai intensitatea :

D-apoi acolo, aoleo! ce de păzitori mai sînt! ISPIRESCU, L. 372.

Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium! EMINESCU, O. I 147.

Aceluiași sens de intensitate i se subordonează și expresiile *de ce...*, *de ce...* și *din ce în ce* :

De ce mergeau înainte, de ce lui Harap-Alb i se tulburau mințile. CREANGĂ, P. 275.

Din ce în ce cîntarea în valuri... tot crește. EMINESCU, O. I 94.

Numai ce înseamnă „deodată, pe neașteptate, fără veste” :

Arareori, numai ce-o vezi cu cîte-o brîndușe-n păr. DELAVRANCEA, S. 10.

Ca adjectiv pronominal, *ce* figurează în întrebări privitoare la calitatea sau la alte însușiri ale unui lucru, ale unei ființe, ale unei acțiuni etc. :

Ce crimă le atrage pe cap așa osîndă? ALECSANDRI, POEZII 474.

Cu un spițer? Ce istorie? CARAGIALE, O. VI 177.

Ce om e Popescu?

Pronumele *cît* indică cantitatea obiectelor sau a ființelor. Însoțit sau nu de un substantiv, el ține locul unui numeral :

Cîți elevi au mers în excursie?

Cît poate avea valoare de pronume nehotărît :

Cîți îl văd de el se plîng. ALECSANDRI, P. P. 162.

Pronumele *cît* nu trebuie confundat cu adverbul *cît* (vezi § 295 pct.

1 b și 371).

Ce și *cît* pot avea în propoziție rol de :

a. subiect :

Ce naște din pisică șoareci mănîncă.

Cîți au venit azi?

b. nume predicativ :

Ce înseamnă acest cuvînt?

c. atribut :

Ce vînt te-a abătut pe-aici? CREANGĂ, P. 30.

Cîtă poamă e tomnie,

Nice una nu-i dulce. JARNIK-BİRSEANU, D. 209.

d. complement :

Nu știu ce să răspund. EMINESCU, O. I 91.

e. element predicativ suplimentar :

Ce e considerat el?

În limba literară, formele cele mai frecvente ale pronumelui *cel ce*

sînt : *cel ce*, *ceea ce*, *cei ce*.

Cel ce este sinonim cu *cine* ; *ceea ce* este sinonim cu *ce* :

Nu e nebun cel ce mănîncă nouă pite late, ci cel ce i le dă. ZANNE,

P. IV 80.

Și-a pus mînele în cap de ceea ce-a găsit acasă. CREANGĂ, P. 292.

Cei ce rabdă jugul și-a trăi mai vor

Merită să-l poarte, spre rușinea lor! BOLINTINEANU, O. 31.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

§ 167. Pronumele demonstrativ înlocuiește numele unui obiect, deosebindu-l totodată de alte obiecte prin indicarea apropierii sau depărtării lui în spațiu sau în timp, identității sau diferențierii față de alte obiecte.

Acesta, familiar *ăsta*, regional (*a*)*ista*, *cesta*, învechit *cest* se referă la obiectul apropiat sau cunoscut.

Acela, *cel(a)*, familiar *ăla* se referă la obiectul depărtat sau necunoscut.

Cestălalt, regional *ceștalalt*, *istalalt*, *ăștalalt*, *ăștlalt* indică apropierea și diferențierea.

Celălalt, regional *celalalt*, *cellalt*, *ălălalt*, *ălalalt*, *ăllalt* indică depărtarea și diferențierea.

Pe lângă acestea, există și formele pretențioase : *acestalalt*, *acelălalt*, forma regională *ceailaltă* și forma greșită *cealălaltă*.

Același arată asemănarea unui obiect cu altul sau identitatea unui obiect cu sine însuși (de aceea se și numește pronume demonstrativ de *i d e n t i t a t e*).

În răstimpurile cît tăceam, auzeam bătaia bărzilor, ori sunetele ascuțite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ș-aceștea se întindea o pace de loc depărtat și singuratic. SADOVEANU, O. V 242

Mă! da al dracului cucuș i-aista! CREANGĂ, P. 65.

Ce munte e acela? NEGRUZZI, S. II 73.

Tu ai dreptate. Ceta aiurează. ISPIRESCU, L. 178.

Calul bun și mîndrele,

Aiea-mi mîncă zilele. JARNIK-BİRSEANU, D. 15.

Maică, ține de ceta capăt de țigla și eu oi ține de cestaltul. SBIERA, P. 34.

Poziția Pietrii e foarte poetică. Ea stă între doi ascuțiți munișori. Cest mai nalt se numește Pietricica, ceta.alt Cozla. NEGRUZZI, S. I 196.

Cînd pronumele demonstrative nu țin locul numelor de ființe sau de lucruri, ci le însoțesc, determinîndu-le, sînt adjective pronominale demonstrative. Cînd adjectivele pronominale *aceșta, aceștea*; *acela, aceea*; *ășta, așta*; *ăla, aia* sînt așezate după substantivul determinat, au aceleași forme ca pronumele demonstrative. Cînd sînt așezate înaintea substantivului, adjectivele pronominale au formele *aceșt, aceștă*; *acel, aceea*; *ășt, aștă*; *ăl, a.* (*A*)*cestălalt, (a)celălalt, același* au forme identice ca pronume și ca adjective. *Același* precedă totdeauna substantivul.

Adjectivul pronominal demonstrativ se acordă în gen, număr și caz cu substantivul pe care-l determină :

Mătușică, vîră-te aici în sacul aceșta. CREANGĂ, P. 142.

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează.

Aceșt sunet, aceșt nume valurile-l priimesc. ALEXANDRESCU, O. 72.

Zilele iernii aceleia se scurgeau greu. MIRONESCU, S. A. 122.

Acel împărat... bătuse pe toți împărații. ISPIRESCU, L. 11.

Ăi tovarăși nu mai vin...

Să bem să ne veselim,

La nimic să nu gîndim. TEODORESCU, P. P. 330.

Mosneguțul au astupat polobocul și de ceta.alt capăt. SBIERA, P. 79.

Chirică... se hlizea cu ceiații băieți. CREANGĂ, P. 163.

Mereu același dor de ducă...

Mă chinuie. BENIUC, V. 16.

§ 168. Formele pronumelui și adjectivului demonstrativ :

Formele pronumelui demonstrativ

Aceșta

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N. A. <i>aceșta</i>	N. A. <i>aceștia</i>
G. D. <i>aceștuia</i>	G. D. <i>aceștoră</i>

feminin	feminin și neutru
N. A. <i>aceasta</i>	N. A. <i>acestea</i>
G. D. <i>acesteia</i>	G. D. <i>acestora</i>

Acela

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N. A. <i>acela</i>	N. A. <i>aceia</i>
G. D. <i>aceluia</i>	G. D. <i>acelora</i>
feminin	feminin și neutru
N. A. <i>aceea</i>	N. A. <i>acelea</i>
G. D. <i>aceleia</i>	G. D. <i>acelora</i>

Formele adjectivului demonstrativ

Acest, acesta

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>acest, acesta</i>	N.A. <i>acești, aceștia</i>
G.D. <i>acestui, acestuia</i>	G.D. <i>acestor, acestora</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>această, aceasta</i>	N.A. <i>aceste, acestea</i>
G.D. <i>acestei, acesteia</i>	G.D. <i>acestor, acestora</i>

Acel, acela

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>acel, acela</i>	N.A. <i>acei, aceia</i>
G.D. <i>acelui, aceluia</i>	G.D. <i>acelor, acelora</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>aceea, aceea</i>	N.A. <i>acele, acelea</i>
G.D. <i>acelei, aceleia</i>	G.D. <i>acelor, acelora</i>

Pronumele și adjectivul *(a)cestălalt, celălalt*

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>(a)cestălalt, celălalt</i> G.D. <i>(a)cestuilalt, celuilalt</i>	N.A. <i>(a)ceștilalți, ceilalți</i> G.D. <i>(a)cestorlalți, celorlalți</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>(a)ceastălaltă, cealaltă</i> G.D. <i>(a)cesteilalte, celeilalte</i>	N.A. <i>(a)cestealte, cealalte</i> G.D. <i>(a)cestoralte, celorlalte</i>

Formele regionale ale pronumelor și adjectivelor demonstrative

Pronumele și adjectivul *ăsta*

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>ăsta</i> G.D. <i>ăstuia</i>	N.A. <i>ăștia</i> G.D. <i>ăștora</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>asta</i> G.D. <i>ăsteia, asteia</i>	N.A. <i>astea</i> G.D. <i>ăștora</i>

Adjectivul *ăst*

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>ăst</i> G.D. <i>ăstui</i>	N.A. <i>ăști</i> G.D. <i>ăștor</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>astă</i> G.D. <i>ăstei, astei</i>	N.A. <i>aste</i> G. D. <i>ăștor</i>

Pronumele și adjectivul *ăla*

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>ăla</i> G.D. <i>ăluia</i>	N.A. <i>ăia</i> G.D. <i>ălora</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>aia</i> G.D. <i>ăleia</i>	N.A. <i>alea</i> G.D. <i>ălora</i>

Adjectivul *ăl*

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>ăl</i> G.D. <i>ălui</i>	N.A. <i>ăi</i> G.D. <i>ălor</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>a</i> G.D. <i>ălei</i>	N.A. <i>ale</i> G.D. <i>ălor</i>

Celelalte forme regionale ale pronumelui demonstrativ se declină astfel: *cesta, aista și ista*, după modelul lui *acesta*; *cela*, după *acela*; *ceștalalt, ăștalalt, ășlalt, istalalt*, după *(a)ceștălalt*; *celalalt, cellalt, ălălalt, ălalalt, ălalt*, după *celălalt*.

Pronumele și adjectivul *aceiași*

Singular	Plural
masculin și neutru	masculin
N.A. <i>aceiași</i> G.D. <i>aceluiași</i>	N.A. <i>aceiași</i> G.D. <i>acelorași</i>
feminin	feminin și neutru
N.A. <i>aceeași</i> G.D. <i>aceleiași</i>	N.A. <i>aceleași</i> G.D. <i>acelorași</i>

CAZURI SPECIALE DE FOLOSIRE A UNOR PRONUME DEMONSTRATIVE

§ 169. Formele de feminin ale pronumelor demonstrative *aceasta*, *asta*, *aceea* sînt adesea folosite cu sens neutru :

*Radu deveni iarăși trist și-ai casei atribuiră **aceasta** grijei de școală și multului citit.* VLAHUȚĂ, N. 66.

*Ce-ați discutat voi între voi, **asta** vreau să aflu.* SAHIA, N. 78.

*Bune-s și **acestea**... da bună ar fi și **aceea**, cînd ar avea cineva un fecior.* CREANGĂ, P. 78.

Cu sens neutru este folosit pronumele și în expresiile regionale : *toate cele, multe cele, alte cele.*

*Cînd m-aș potrivi eu babei la **toate cele**, apoi aș lua cîmpii.* CREANGĂ, P. 77.

*Multe **cele**-ai petrecut.* SEVASTOS, N. 146.

Sărutări erau răspunsul

La-ntrebări îndeosebi,

*Și de **alte cele**-n lume*

N-aveai vreme să întrebi. EMINESCU, O. I 112.

Din formele cu înțeles neutru împreună cu unele prepoziții au luat naștere locuțiuni adverbiale : *afară de aceasta, pe lângă aceasta, cu toate acestea, de aceea, pentru aceea, după aceea* etc. (variantele familiare și regionale ale acestor forme intră și ele în alcătuirea locuțiunilor : *afară de asta, de-aia* etc.).

*Și-apoi, **afară de aceasta**, omul acela era ceva de spăriet.* CREANGĂ, P. 239.

*De **aceea** îi bîfîiau mîinile și picioarele, de **aceea** i se clătina capul pe umeri : de băutură multă.* PAS, L. I 9.

Formele populare *ăsta, ăla*, care apar și substantivizate, conțin uneori o nuanță de dispreț :

*„Ūf, ce anost! Cine-i **ăsta**?” într-un colț se-ntreabă două.* VLAHUȚĂ, P. 137.

*Un **ăla**... un prăpădit de ampoi.* CARAGIALE, O. VI 3.

*O caricatură... un chibrit... o **aia***

Cu piciorul mare și c-un păr cît clăia. TOPÎRCEANU, O. I 287.

Cela, ceea e folosit în unele graiuri regionale cu sensul de „celălalt, cealaltă” :

*Da bine, moșnege, cînd ai venit în **cela** rînd, parcă erai în toată mintea.* CREANGĂ, P. 83.

*Fericeam pe cazacul cu barba lungă de la pichetul din **ceea** parte.* NEGRUZZI, S. I 61.

Expresiile *ca acela, ca aceea* au valoare superlativă :

*Gavrîl aducea niște fripturi **ca acelea**.* SADOVEANU, O. V 91.

Acela se combină uneori cu *ce* formînd grupul *acela ce*, mai puțin frecvent și mai analizabil decît *cel ce* (vezi § 165).

Aștept...

Că-mi vei da prins pe-aceia ce umilit ți-l cer... EMINESCU, O. I 91.

În limba vorbită și în cea populară apare construcția *de + aceia* sau *aceia* (la origine construcție partitivă), echivalentă cu *acesta* sau *acela*.

N-o serie [scrisoarea] cu cerneală,

Că de-aceia-i multă-n țară;

O scrie cu argințel

Că de-aceia-i puțințel. JARNIK-BİRSEANU, D. 117.

Pronumele demonstrativ este folosit greșit în construcția *dați-mi o bluză dintr-asta*, în loc de: *dați-mi o bluză dintr-astea* (cf. greșeala similară *un prieten de-al meu* și explicația ei la pronumele posesiv, § 159). Formula *o bluză de-asta* a reușit să se impună.

PRONUMELE NEHOTĂRÎT

§ 170. Pronumele *nehotărît* ține locul unui substantiv fără să dea vreo indicație precisă asupra obiectului.

Cum te-ai dus d-ta de-acasă, n-a trecut tocmai mult și s-cade cinera bătînd la ușă. CREANGĂ, P. 27.

Doctorul scoase un carnet din buzunar, făcîndu-se că înseamnă ceva. BART, E. 388.

Pronume nehotărîte sînt următoarele: *unul, altul, cineva, ceva, careva, altcineva, altceva, fiecare, ori(și)care, ori(și)cine, ori(și)ce, ori(și)cît, oarecare, cutare, atît(a), vreunul, cîtva*. Pronumele *cineva, careva, altcineva, ori-cine* înlocuiesc numai nume de persoane, iar *ceva, altceva* numai nume de lucruri. Celelalte pronume se referă atît la persoane, cît și la lucruri.

Cînd pronumele nehotărîte însoțesc substantivele determinîndu-le, sînt adjective pronominale nehotărîte:

Lapte, brînză, unt și ouă de-am putea scripui să ducem la țîrg ca să facem ceva parale. CREANGĂ, P. 6.

Orice nație dar, precum orice individ, are o misie a împlini în omenire. BĂLCESCU, O. II 10.

Domnul Mache șade la o masă în berărie și așteaptă să pice vreun amic. CARAGIALE, O. I 225.

Dintre pronumele nehotărîte se întrebuintează și ca adjective pronominale următoarele: *ceva, fiecare, oricare, orice, oricît, oarecare, cutare, atît(a), cîtva*.

Sînt numai pronume: *cineva, careva, altcineva, altceva, oricine*.

Sînt numai adjective pronominale: *alde, fiece, niscai, niscaiva*.

Pronumele *unul, altul, vreunul*, cînd sînt adjectivale, au formele: *un, alt, vreun*.

Pronumele *fiecare, oricare, cutare* la genitiv-dativ singular au formele: *fiecăruia-fiecăreia, oricăruia-oricăreia, cutăruia-cutăreia*, iar la plural: *oricăroră, cutăroră*. Spre deosebire de acestea, adjectivele prono-

minale *fiecare, oricare, cutare* au genitiv-dativul singular și plural fără *-a*: *fiecărui-fiecărei, oricărui - oricărei, cutărui - cutărei, oricăror, cutăror*.

Adjectivele pronominale nehotărîte stau de obicei înaintea substantivului determinat.

§ 171. Formele prunumelor și adjectivelor nehotărîte :

Unul

PRONUME

ADJECTIV PRONOMINAL

Singular

masculin și neutru

N.A. *unul*
G.D. *unuia*

masculin și neutru

N.A. *un*
G.D. *unui*

Plural

masculin

N.A. *unii*
G.D. *unora*

masculin

N.A. *unii*
G.D. *unor*

Singular

feminin

N.A. *una*
G.D. *unei*

feminin

N.A. *o*
G.D. *unei*

Plural

feminin și neutru

N.A. *unele*
G.D. *unora*

feminin și neutru

N.A. *unele*
G.D. *unor*

Altul

PRONUME

ADJECTIV PRONOMINAL

Singular

masculin și neutru

N.A. *altul*
G.D. *altuia*

masculin și neutru

N.A. *alt*
G.D. *altui*

Plural

masculin	masculin
N.A. <i>alții</i>	N.A. <i>alți</i>
G.D. <i>altora</i>	G.D. <i>altor</i>

Singular

feminin	feminin
N.A. <i>alta</i>	N.A. <i>altă</i>
G.D. <i>alteia</i>	G.D. <i>altei</i>

Plural

feminin și neutru	feminin și neutru
N.A. <i>altele</i>	N.A. <i>alte</i>
G.D. <i>altora</i>	G.D. <i>altor</i>

Fiecare

sg. N.A. m., f. și n.	<i>fiecare</i>
G.D. m. și n.	<i>fiecăru(i)a</i>
f.	<i>fiecărei(a)</i>

Oricine

sg. N.A. <i>oricine</i>	G.D. <i>oricui</i>
-------------------------	--------------------

Oricare

sg. N.A. m., f. și n.	<i>oricare</i>	pl. N.A. <i>oricare</i>
G.D. m. și n.	<i>oricărui(a)</i>	G.D. <i>oricăror(a)</i>
f.	<i>oricărei(a)</i>	

Cineva

sg. N.A. <i>cineva</i>
G.D. <i>cuiwa</i>

Cutare

sg. N.A. <i>cutare</i>	pl. N.A. <i>cutare</i>
G.D. m. și n. <i>cutărui(a)</i>	G.D. <i>cutăror(a)</i>
f. <i>cutărei(a)</i>	

Atît(a)

sg. N.G.D.A. m. și n. <i>atît(a)</i>	pl. N.A. m. <i>atîți(a)</i>
f. <i>atîta</i>	f. și n. <i>atîtea</i>
	G.D. m., f. și n. <i>atîtor(a)</i>

Cîtva

sg. N.G. D.A. m. și n. <i>cîtva</i>	pl. N.A. m. <i>cîtiva</i>
f. <i>cîtăva</i>	f. și n. <i>cîteva</i>
	G.D. m., f. și n. <i>cîtorva</i>

Careva, ceva, altceva, niscăi, niscaiva, orice și oarecare sînt invariabile.

Altcineva se declină după modelul lui *cineva*, *oricît*, după modelul lui *cît*, iar *vreunul*, după modelul lui *unul*.

CAZURI SPECIALE DE FOLOSIRE A UNOR PRONUME ȘI ADJECTIVE NEHOTĂRÎTE

§ 172. Pronumele nehotărît *unul*, *una* apare adesea în corelație cu pronumele nehotărît *altul*, *alta*, de care este legat prin opoziție de sens.

Unii supraveghează bagajele, alții scriu telegrame pe colțul meselor din sala de așteptare. CEZ. PETRESCU, A. N. 277.

Cînd unu trece, altul vine

În astă lume a-l urma. EMINESCU, O. I 204.

Unul altuia, unii pe alții, unul de la altul exprimă un raport de reciprocitate :

După ce-și luară ziua bună unul de la altul, porni. ISPIRESCU, L. 9.

Își jură credință unul altuia. CREANGĂ, P. 279.

Formele de feminin *una* și *alta* pot avea sens neutru.

Mai auzit-ai dumneata, cumnată, una ca asta, să fure Ion pupăza! CREANGĂ, A. 55.

N-apuc bine a scăpa din una și dau peste alta. CREANGĂ, P. 234.

Pronumele *una* și *alta* cu sens neutru apar unite în multe expresii : *unul una, altul alta ; din una-n alta ; ba una, ba alta ; ba de una, ba de alta ; nici una, nici alta ; pîndă una-alta :*

Mai ziseră unii una, alții alta. ISPIRESCU, L. 327.

Din una-n alta, ajung pîndă acasă la cumătra. CREANGĂ, P. 32.

Pîndă ună-altă, ia să mă duc să văd, ales-au năsipul din mac? CREANGĂ, P. 265.

Unuia și altuia înseamnă „oricui” :

Cum se poate, zicea ea, să ajungă pe mîinele unora și altora. ISPIRESCU, L. 26.

Unul ca altul are sensul de „egal, la fel, deopotrivă” :

Acolo găsi încă două femei, una ca alta de tinere. ISPIRESCU, L. 7.

De pe la de-alde Chiosea ieșeau deci dieci de visterie și calemgii; la de-alde el au învățat să scrie românește logofătul Greceanu, Văcăreștii, Anton Pann. GHICA, S. 74

sau, cu nuanță peiorativă, „specimene de felul... de teapa...”:

În „Divanul ad-hoc” din Moldova, erau boieri de toată mîna... și mai învățați și mai neînvățați, cum îi apucase timpul. Între acești din urmă erau de-alde bătrînii Alecu Foreșcu, poreclit și Tololoi. CREANGĂ, A. 152.

Am mai văzut dărnăzi... un cioflingari de-alde tine. CREANGĂ, P. 148.

Înaintea formei feminine (de plural) cu sens neutru a pronumelui demonstrativ, *alde* (de asemenea precedat de *de*) înseamnă „lucruri, în-tîmplări de felul...”:

Nu mă sparii tu cu de-alde aceste, demon spurcat ce ești. CREANGĂ, P. 59.

Oho, și cu de-ald-astea umblă? PAS, L. I 146.

Încață danțul, vistul și multe d-alde alea. ALEXANDRESCU, O. 194.

Construcțiile în care *alde* este precedat de prepoziția *de* au pătruns în unele stiluri ale limbii literare.

De la valoarea de plural a lui *alde* s-a trecut în unele regiuni ale țării la folosirea acestui cuvînt ca termen de reverență (în special pe lângă nume de rudenie).

Nu voi să plece alde neica pînă nu m-o ierta. CARAGIALE, O. VI 286.

Pe la noi la mamă se zice „muică”, la mamă-mare: „alde bătrîna”. HEM 787.

La unii autori apare *alde* înaintea substantivelor comune (care nu sînt nume de rudenie). În această situație, *alde* are sensul: „unele”, „acele”.

Așa, cinstite părinte, păcatu-mi mărturisesc...

De alde sărbători iarăși nu știu de le-oi fi păzit. PANN, P. V. I 138.

Seara îl apuca prin păduri, ucigînd și stîrbind alde pasări cobitoare, ce se arăta numai prin întuneric. ODOBESCU, S. III 181.

PRONUMELE NEGATIV

§ 174. Pronumele negativ ține locul într-o propoziție negativă substantivului (sau substantivelor) din propoziția pozitivă corespunzătoare, negîndu-l (sau negîndu-le) totodată.

Mă cuprinde dor adînc de țară

Și n-am pe nimeni să-mi potoale dorul. IOSIF, P. 22.

Nimeni nu o știa de unde este și cine este. NEGRUZZI, S. I 43.

Grigore Iuga îl privi o clipă și nu răspunse nimic. REBREANU, R. I 43.

Poate că nici unul, pentru nimic în lume, nu ar fi cerut însă celui-lalt să mai rămîie. CAMIL PETRESCU, U. N. 137.

Nimeni, nimenea se declină, fără să aibă forme deosebite pentru cele două genuri și pentru cele două numere.

N.A. *nimeni, nimenea*

G.D. *nimănuui, nimănuia*

Nimic, nimica e invariabil.

Nici unul, nici una este format din adverbul *nici* și din pronumele nehotărâte *unul, una*. În flexiune, *nici* e invariabil, iar *unul, una* se declină (vezi § 171). Ca adjectiv pronominal, *nici unul* are formele *nici un, nici o* :

Nici un zgomot, nici o mișcare, nici o adiere de vânt nu se simte.
VLAHUȚĂ, O. A. 410.

Adjectivul pronominal negativ stă totdeauna înaintea substantivului determinat.

Nimeni înlocuiește nume de persoane și se opune lui *toți*, lui *unul* sau lui *cineva*, iar *nimic* înlocuiește nume de lucruri și se opune lui *tot* sau *ceva*. *Nici unul* înlocuiește atât nume de persoane, cât și nume de lucruri.

Împreună cu prepoziții, *nimic* formează locuțiuni adverbiale și adjectivale :

pe nimic „aproape gratuit, fără o contravaloare corespunzătoare” :

Am vândut covorul pe nimic ;

întru nimic sau *cu nimic* „în nici un fel, de fel, de loc” :

Cei doi trecători din Piscul Voievodesei nu se deosebeau întru nimic de ceilalți. CEZ. PETRESCU, A. N. 322 ;

de nimic „fără valoare, fără importanță, mărunț, șters, netrebnic” :

Adesea, lucruri de nimic îl impresionau puternic. VLAHUȚĂ, O. A. 316.

Aceasta nu-l împiedică să aibă admirație pentru un om de nimic.
CEZ. PETRESCU, C. V. 175.

Nimic, devenit substantiv neutru, înseamnă „lucru fără valoare, fără importanță, fleac” :

Neguțătorii își vînd feluri de scumpe nimicuri. NEGRUZZI, S. I 326.

Forma feminină *nimica* apare mai ales în expresia *nimica toată* „ceva de mică importanță” sau „cantitate mică, puțin” :

Lucra toată săptămîna ca un bărbat, pentru nimica toată. CREANGĂ, A. 26.

S-au certat dintr-o nimica toată.

BIBLIOGRAFIE

1. FINUTA ASAN, *Atributul pronominal în dativ*, în SG II, p. 131—139.
2. FINUTA ASAN, *Reluarea complementului în limba română*, în SG III, p. 93—105.
3. B.B. BERCEANU, *Observații și propuneri privind „Gramatica limbii române”*. Sistemul pronumelui personal și al pronumelor înrudite, în LR VI (1957), nr. 1, p. 19—35.
4. J. BYCK, *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain*, în BL V (1937), p. 15—32.
5. J. BYCK, *Despre câteva pronume personale din limba română*, în CV III (1951), nr.6, p. 20—23.
6. B. CAZACU, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XV (1947), p. 95—103.

7. A. GRAUR, *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, în BL XIII (1945), p. 156—161.
8. AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*, Variantă nouă, București, 1960, p. 86—87.
9. AL. GRAUR, *Observații asupra sinerezei în românește*, în SCL XI (1960), p. 845—849.
10. VALERIA GUTU, *Propoziții relative*, în SG II, p. 165—166.
11. MARIA ILIESCU, *Concurența dintre pronumele relative care și ce*, în SG I, p. 25—35.
12. AL. NICULESCU și AL. ROȘERIC, *Pronumele dinsul în limba română*, în SCL VIII (1957), p. 315—345.
13. SORIN STATI, *Verbe „reflexive” construite cu dativul*, în SCL V (1954), p. 135—146.
14. FLORA ȘUTEU, *Atribut pronominal sau complement indirect?* în LR XI (1962), nr. 3, p. 267—276.

NUMERALUL

§ 175. Numeralul este partea de vorbire care se declină și exprimă un număr, determinarea numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare.

Patru și cu șase fac zece.

Iată vin în cale,

Se cobor la vale

Trei turme de miei

Cu trei ciobănei.

Unu-i moldovan,

Unu-i ungurean

Și unu-i vrâncean. ALECSANDRI, P. P. 1.

Feciorul cel mijlociu... își ie ziua bună de la frați și a doua zi pornește și el. CREANGĂ, P. 187.

Numeralul nu numește, nici nu înlocuiește numele de lucruri sau de ființe, ci indică numărul (*cinci elevi, zece studenți*), substantivul putînd fi subînțeles (*trei, opt, doisprezece* etc).

O b s e r v a ție . Sînt și alte cuvinte din cadrul altor părți de vorbire care, prin conținutul lor, se apropie de numere și anume :

1) Unele pronume, adjective pronominale sau adjective propriu-zise : *ci(i)va, mulți, puțni, toți, unii* etc.

2) Unele substantive sau adjective propriu-zise care exprimă o cantitate, uneori numai în anumite contexte : *grup, mulțime, noian (de fapte), potop (de vorbe), puzderie (de copii), serie (de succese)* ; *numeros, considerabil* etc.

3) Adjective la singular ca *singur, unic*, care sînt echivalente ca sens cu numeralul *unu*.

Prin faptul că exprimă o cantitate, aceste cuvinte se apropie de numeral ; de aceea multe gramatici tratează cuvintele menționate sub pct. 1 și în capitolul despre numeral, creînd categoria numeralului nehotărit. Deosebirile față de numere sînt însă mai numeroase decît asemănările și mai importante. Ele constau în faptul că : numeralul exprimă o cantitate numerică hotărită, iar cuvintele menționate, cu excepția lui *unic* și *singur*, o cantitate nehotărită ; pentru a putea exprima creșterea și descreșterea cantitativă, numeralul formează serii fixe (*unu, doi, trei* etc.), în interiorul cărora nu-și găsesc locul alte cuvinte cu conținut cantitativ. Pentru motivele arătate, cuvintele cu sens cantitativ nehotărit nu pot fi considerate numere.

Numaralele sînt de două feluri : cardinale și ordinale.

NUMERALELE CARDINALE

§ 176. Numeralesle cardinale exprimă un număr sau determinarea numerică a obiectelor; pentru a obține un răspuns asupra numărului se folosesc pronumele și adjectivele pronominale interogative *cît, cîtă, cîți, cîte*.

NUMERALELE CARDINALE PROPRIU-ZISE

FORMELE NUMERALELOR CARDINALE

§ 177. Numeralesle cardinale propriu-zise sînt:

1. simple, de la *unu* pînă la *zece* inclusiv, *sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion*;
2. compuse, de la *unsprezece* înainte, cu excepția celor menționate sub pct. 1.

Între *unsprezece* și *nouăsprezece* inclusiv numeralesle se formează din *zece* precedat de un număr care exprimă unitatea și legat de el prin prepoziția *spre*; ele se scriu împreună.

De la *douăzeci* la *nouăzeci* inclusiv numeralesle se formează din *zeci* precedat de unitatea care arată numărul zecilor; ele se scriu într-un singur cuvînt (*treizeci, patruzeci*).

Între *douăzeci* și *treizeci, treizeci* și *patruzeci* etc. numeralesle se formează din cuvîntul *zeci* precedat de unitatea care arată numărul zecilor și urmat de o altă unitate. Prima unitate este scrisă împreună cu numărul zecilor, iar ultima este scrisă separat. Legătura dintre *zeci* și unitate se face prin *și* (*treizeci și cinci, patruzeci și șapte*). De la *o sută* în sus, numeralesle se formează din *sută, mie* etc. precedate de un numeral care arată numărul sutelor, al miilor (scrise separat) și urmate de *zeci* și unități. Legătura dintre *mii* și *sute, sute* și *zeci, sute* și unități se face direct (*șase mii două sute, trei sute șaptezeci, nouă sute cinci*); cînd numeralul care indică numărul miilor, al milioanele etc. este mai mare de *nouăsprezece*, se leagă de acestea cu ajutorul prepoziției *de*: *douăzeci de mii, treizeci de milioane* (vezi § 178).

Observație. În vorbirea populară și familiară apare de obicei și între *mil* și *sute, milioane* și *mii, mii* și unități etc. (*opt mii și trei sute, un milion și o sută de mii, o mie și una*).

Unele dintre numeralesle cardinale care exprimă unități își modifică aspectul fonetic cînd se combină cu *zece* sau *zeci*. Astfel, se pronunță și se scrie *paisprezece, șaisprezece, șizeci*, forme care au fost adoptate de limba literară, în loc de *patrusprezece, șasesprezece, șasezeci*. Această modificare a aspectului fonetic se datorește analogiei cu numeralesle învecinate (*unsprezece, doisprezece, treisprezece*) a căror unitate este monosilabică. Numeralesle *cincisprezece* și *cincizeci* se pronunță *cinsprezece* și *cinzeci*, dar se scriu *cincisprezece* și *cincizeci*; în acest caz modificarea are

cauze fonetice. Tot din cauze fonetice se pronunță *optusprezece* sau *optîsprezece*. Rostirea literară este însă *optsprezece*.

Observație. Rostirile *unșpe, doișpe, cînșpe* etc., ca și *unsprece, doisprece* sau *unșpce, șaispce* sînt nerecomandabile.

CONSTRUCȚIA NUMERALELOR CARDINALE

§ 178. Pînă la *nouăsprezece* inclusiv numeralul cardinal se comportă ca și adjectivul față de substantivul determinat, adică se leagă direct de substantivul pe care îl însoțește (*șapte creioane, șaisprezece lei*); de la *douăzeci* înainte se comportă ca un substantiv și de aceea se leagă prin prepoziția *de* de substantivul pe care îl însoțește :

O mie de țechini primești? COȘBUC, P. I 109.

În patruzeci și șase de ani, treizeci și trei de bătălii, două fără izbîndă, și treizeci și una de biruinți. DELAVRANCEA, O. II 14.

Observații. 1. În vorbirea și în scrisul mai puțin îngrijite, ca o influență a stilului comercial, se omite din ce în ce mai des prepoziția *de* :

Se vor califica, la locul de muncă, încă 150 muncitori. INF. BUC. 2896 (1962), p. 2.

2. Uneori, în construcții care arată procentul, numeralul este precedat, greșit, de substantivul *un procent* :

S-a adăugat un procent de cincisprezece la sută.

DECLINAREA NUMERALELOR CARDINALE

§ 179. În comparație cu celelalte părți de vorbire flexibile, numeralul are mai puține forme flexionare. Se declină, în întregime sau parțial, *un(u), doi* (și compusele cu *unu* și *doi*, afară de *unsprezece, zece, sută, mie, milion, miliard, bilion*. Celelalte numerale rămîn invariabile în cursul declinării, funcțiunea sintactică fiind indicată prin alte mijloace.

Numeralul *un(u)* își schimbă forma potrivit cu genul și cu cazul și după cum are valoare adjectivală sau substantivală. (Pentru întrebunțare vezi § 180.) El poate fi articulat sau nearticulat.

1. Cînd însoțește un substantiv :

	Masculin și neutru	Feminin
N.	<i>un</i>	<i>o</i>
G.	<i>unui</i>	<i>unei</i>
D.	<i>unui</i>	<i>unei</i>
A.	<i>un</i>	<i>o</i>

2. Când are valoare de substantiv :

	Masculin și neutru	Feminin
N.	<i>unul</i>	<i>una</i>
G.	<i>unuia</i>	<i>unei</i>
D.	<i>unuia</i>	<i>unei</i>
A.	<i>unul</i>	<i>una</i>

Observații. 1. Numeralul *unu*, cu valoare substantivală, se pronunță și se scrie fără articolul *-l* (*unu, doi, cinci*). Când indică ora, *unu* se pronunță și se scrie de asemenea fără articolul *-l* (*ora unu*).

2. Numeralul *unul* atașat pe lângă un pronume personal la singular apare articulat : *eu unul* (vezi § 181).

3. *Un, o* au și valoare de articol nehotărît sau de adjectiv pronominal nehotărît, iar *unul, una*, valoare de pronume nehotărît (vezi § 112, 172). *Un(u), o, una* sînt numerale numai în cazurile în care, servind la numărare, se opun altor numerale și răspund la întrebările *cît? cîtă? cîți? cîte?*

Trecu o lundă, trecură două, trecură nouă și împărăteasa făcu un fecior alb ca spuma laptelui.
EMINESCU, N. 4.

Numeralul *doi* are forme deosebite după gen : masculin *doi*, feminin și neutru *două*.

Numeralele *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion* sînt tratate ca substantive : se schimbă după număr și caz și pot fi articulate cu articolul enclitic sau proclitic. Formele cazuale ale acestor numerale sînt identice cu formele substantivelor feminine, respectiv neutre.

Prețul unei sute (sutei) de kilograme.

Dorința de pace a milioaneilor de oameni ai muncii este evidentă.

Cu excepția numeralelor menționate, la celelalte numerale nu se distinge nici genul, nici cazul.

Observație. În limba română *doi* are forme deosebite numai după gen (forma de genitiv-dativ *duor* este învechită), iar *trei* se schimbă după gen numai cînd e precedat de *toate* (*toate trele*) sau cînd intră în compunerea numeralului colectiv : *tustrele, cteșitrele* (vezi § 184).

De la *trei* înainte genul nu se poate distinge decît în compusele cu *unu* (afară de *unsprezece*) și *doi* : masculin *doisprezece, șaptezeci și doi* ; feminin și neutru *douăsprezece, șaptezeci și două* ; masculin și neutru *douăzeci și unu* ; feminin *douăzeci și una*.

Genitivul numeralelor cardinale de la *doi* în sus se exprimă cu ajutorul prepoziției *a* :

Numai temele a șase dintre studenții menționați au fost bune.

Să le lege de codițele a trei cai neînvățați. RETEGANUL, P. II 40.

Miroase florile-argintii

Și cad, o dulce ploaie,

Pe creștetele-a doi copii

Cu plete lungi, bălaie. EMINESCU, O. I 179,
iar dativul, prin prepoziția *la* :

Am ascultat cinci elevi : la trei le-am pus note bune, iar la doi note proaste.

Tot cu ajutorul prepoziției *a* se exprimă raportul de genitiv, iar cu prepoziția *la* cel de dativ la numerele *sută, mie, milion, miliard*, totdeauna când acestea sînt precedate de numerele de la *doi* înainte :

Zgomotul a trei sute de autovehicule.

S-au dat cărți la cinci mii de elevi.

De obicei și genitiv-dativul numeralelor *o sută, o mie, un milion* etc. poate să se formeze cu ajutorul prepozițiilor *a* și *la* : *sarcinile a o sută de pionieri*, dar și *prețul unei sute este...*

Împart daruri la o mie de studenți.

În fața a o mie de oameni. TUDORAN, D. R. 371.

Numeralele cardinale de la *doi* înainte (inclusiv *doi*) nu se articulează cu articol enclitic ; ele pot fi însă articulate cu articolul demonstrativ de plural *cei, cele*.

Cele trei zîne, — căci trei erau ele, — se cam codea să-l priimească. ISPIRESCU, L. 163.

În apropierea casei cei o sută de argași împinseră cu plesnete de bice caii undeva departe. CĂLINESCU, S. N. 290.

Să cîștige de mîncare la cei o sută de copii. RETEGANUL, P. IV 16.

Cînd numărul este exprimat printr-un numeral mai mic decît *două sute*, articolul demonstrativ se acordă în gen cu substantivul determinat : *cei douăzeci de oameni, cei o sută cincizeci de copii*.

Cînd numărul este exprimat printr-un numeral de la *două sute* (inclusiv) în sus, acordul în gen al articolului demonstrativ poate fi diferit : dacă numeralul exprimă o cifră rotundă, acordul se face cînd cu numeralul, cînd cu substantivul determinat, în funcție de faptul dacă vorbitorul scoate în relief cuvîntul determinat prin numeral sau numeralul însuși : *am primit cele două sute de lei sau cei două sute de lei ; cele treizeci de milioane sau cei treizeci de milioane de lei* ; dacă numeralul este format din *mii, sute* etc. plus o unitate, acordul se face numai cu substantivul determinat : *cei o mie două sute treizeci și șase de lei*.

Observație. În limba contemporană, în astfel de cazuri, se dezvoltă acordul articolului cu substantivul determinat :

Cei peste 600 de milioane de locuitori. INF. BUC. 2254 (1960), p. 2.

Aceeași tendință apare și atunci cînd numeralul este precedat de un adjectiv pronominal : *Cele două războaie mondiale prin care a trecut omenirea au secerat 40 milioane vieți omenești, au schilodit atîi 16 milioane de bărbați și femei.* SCINTELA 5015 (1960), p. 1.

Declinarea numeralelor precedate de articolul *cei, cele* se face cu modificarea articolului, forma numeralului rămînînd neschimbată.

	Masculin	Feminin și neutru
N.	<i>cei zece</i>	<i>cele zece</i>
G.	<i>celor zece</i>	<i>celor zece</i>
D.	<i>celor zece</i>	<i>celor zece</i>
A.	<i>cei zece</i>	<i>cele zece</i>

○ INTREBUINȚAREA NUMERALELOR CARDINALE

§ 180. Numerales cardinale sînt de două feluri :

1. Numerales care exprimă un număr **abstract**, nelegat de un obiect concret sau de o materie (numerele în aritmetică) : **douăzeci și cinci înmulțit cu patru fac o sută**.

2. Numerales care exprimă un număr **concret**; ele pot fi :

a. **Adjectivale**, cînd însoțesc numele obiectelor :

Soacra cu trei nurori. CREANGĂ, P. 3.

Agapie aducea șase răzăși, fruntașii celor două sate. SADOVEANU, O. XVIII 216.

Observație. Numerales cardinale cu valoare adjectivală precedă, de obicei, substantivele. Excepțiile sînt rare :

a. În poezie, din cauza ritmului și a rimei, numeralul apare uneori după substantivul determinat :

Că-s trei zile numărate

de cînd mă aflu departe

și-s trei nopți și zile tret... DESLIU, M. 33.

b. În stilul comercial și administrativ sau în scrierile literare care folosesc acest stil pentru caracterizarea personajelor, numeralul apare postpus substantivului determinat :

În luna lui noiembrie, duminica întâia, Gheorghe Adamachi și Vasile Ursachi au vîndut oi trei sute lui Nechifor Lipan. SADOVEANU, O. X 592.

c. Cînd are valoare de numeral ordinal (vezi § 191).

b. **Substantivale**, cînd nu apar pe lingă un substantiv :

Cînd era d-un an parcă era de cinci; iară cînd fu de cinci, parcă era de cincisprezece. ISPIRESCU, L. 161.

Trei mă țîn, trei mă poartă, cinci mă duc de mă adapă. SBIERA, P. 322.

Observații. 1. Substantivul *pereche* are uneori valoarea unui numeral, cu sensul de „doi” :

Am dat soldatului Rață o pereche de șireturi și tutun. SAHIA, N. 84.

Dîndu-ne schimburi și cite două pîrechi de obiele de suman alb, ne-am încălțat cu opincile binîșor și, sărutînd mîna bunicăii, am luat-o prin Boboiești. CREANGĂ, A. 25.

A fost odată o pîreche de oameni. ISPIRESCU, L. 160.

De la sensul de „grup de două obiecte de același fel, întrebuințate numai împreună” (*o pereche de ghete*), s-a trecut la acela de obiecte formate din cîte două părți identice și simetrice (*o pereche de ochelari, o pereche de pantaloni*) și s-a ajuns la sensul singulariv (învechit) din *o pereche de case* (= un rînd de case, un imobil) :

Doi amici ai mei, dd. George Marinescu și Marin Georgescu, sînt proprietari fiecare a cîte o pereche de case în aceeași stradă. CARAGIALE, O. IV 12.

2. Substantivul *duzină* „doisprezece” s-a răsîndit ca termen comercial avînd valoarea unui numeral :

Și-a comandat patroana o duzină de fotografii. CAMIL PETRESCU, T. I 395.

§ 181. Unele numerale, în special primele din serie, intră în componența unor locuțiuni sau expresii, uneori păstrându-și valoarea de numeral, alteleori căpătînd altă valoare, nelegată de numeral.

Astfel, numeralele *unul, una* împreună cu alte cuvinte formează locuțiuni sau expresii în care își păstrează valoarea inițială de numeral.

De exemplu, *unul, una*, atașate pe lângă pronumele personal, de obicei de persoana I singular, exprimă ideea de restricție :

De cînd Nicolai Bălcescu a murit, înstrăinat de prea iubită și prea dorită sa țară, eu unul n-am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă. ODOBESCU, S. III 489.

Rar, apare și pe lângă un pronume personal de persoana a II-a sau a III-a singular :

Ai sau nu ai talent — aceasta e o chestiune pe care nu vei dezlega-o niciodată. Tu unul vei gândi că ai. GALACTION, O. G. 247.

Și chiar dacă ar fi fost așa, cum spuneau ele, el unul era gata să jure. TUDORAN, D. R. 362.

Numai cu formă masculină, numeralul *unul* figurează în locuțiunile adverbiale (*toți*) pînă la *unul* cu sensul de „cu toții, fără excepție” :

Pînă la unul, nu cedăm un pas! BENIUC, V. 52
și de *unul singur* „izolat” :

A pornit-o de unul singur.

Numeralul *unul* în locuțiunea adjectivală *tot unul (una) și unul (una)* are sensul de „oameni, lucruri de valoare, aleși pe sprinceană” :

Ele erau ... tot una și una de frumoase. ISPIRESCU, U. 13.

Sat vechi, răzășesc... cu gospodari tot unul și unul. CREANGĂ, A. 1.

Numai cu formă feminină și cu valoare neutră, figurează în locuțiunile *tot una*, cu sensul de „același lucru” :

Dumneata, domnule locotenent, ești tot una cu avocatul Radu Comșa...? CEZ. PETRESCU, I. II 24,

a(-i) fi totuna și, rar, a-i fi una „a(-i) fi indiferent” :

Mi-e totuna dacă vine sau nu vine.

De-aceea una-mi este mie

De ar vorbi, de ar tăce. EMINESCU, O. I 208.

Alteori, expresia sau locuțiunea în componența căreia intră numerele *unul, una* capătă altă valoare decît cea legată de *unul, una*.

Astfel, numeralul *una* figurează și în locuțiunea adverbială *într-una (în una)* „mereu” :

Ce stai... așa scîrbit, de pare că în una îți ninge și-ți plouă? ȘEZ. III 185.

Ce cauți unde bate luna

Pe-un alb izvor tremurător

Și unde păsările-ntr-una

Se-ntrec cu glas ciripitor? EMINESCU, O. I 228

și intră câteodată în construirea unor locuțiuni verbale ca *a (o) ține una (și bună)* „a nu ceda, a fi perseverent, a o ține morțiș” :

Ea ținea una și bună: că băiet ca băietul ei nu mai este altul. CREANGĂ, P. 76.

Numeralele *una* și *două* pot forma diferite combinații avînd valoare adverbială cu diferite sensuri :

una, două „mereu, continuu” :

Și una, două la pupăză, de nu știau cei din casă ce tot caut prin pod așa de des. CREANGĂ, A. 55 ;

cu una, cu două „ușor, repede” :

Stambulachie însă nu este om să se dea bătut cu una, cu două. MACEDONSKI, O. III 4 ;

nici una, nici două „pe neașteptate, fără multă vorbă” :

Și nici una, nici două, o dată începe a bate în poartă. CREANGĂ, P. 308.

Observație. Numeralele cardinale folosite singure pot exprima ora și minutele, vîrsta, numărul unui vehicul, distanța în kilometri, anul, ziua, notele (câpătate la școală) etc. :

Plină la patru n-a fost cu puțină să se usuce. DELAVRANCEA, H. T. 114 [= ora patru].

— *Frate, e firziu? Cîte să fie?*

— *Unu și zece.* CARAGIALE, O. I 194.

Iată, eu is bătrîn, implinesc sută, am umblat mult prin lume, multe firi și mulți oameni am întîmpinat, dar om ca Răcoare, spun drept, n-am văzut! SADOVEANU, O. I 167.

Sosesc în București cu 504 [= trenul nr. 504].

Te urci în 85 și te dai jos la gară [= troleibuzul nr. 85].

Face 80 pe oră [= 80 de kilometri].

Salariile se plătesc la 5 și la 20 [= în zilele de 5 și de 20 ale fiecărei luni].

În iulie 1935 Ciocîrlan și Caty se aflau la Paris. CĂLINESCU, S. N. 255.

Am luat 10 la matematică [= nota zece].

Numeralele *una* și *două*, în unele contexte, au diferite sensuri :

Să-i tragă una-n cap. SLAVICI, V. P. 100 [= o lovitură].

I-am dat două să mă țină minte [= două palme].

I-am spus una, că n-a știut ce să mai răspundă [= o vorbă tare].

VALORI NEPRECISE ALE UNOR COMBINAȚII DE NUMERALE CARDINALE

§ 182. Anumite combinații de numere exprimă un număr neprecis : aproximația numerică, depășirea unei sume rotunde pot fi redată prin combinații de două numere sau printr-un singur numeral precedat de anumite cuvinte care exprimă aproximația.

Aproximația numerică se exprimă prin :

1. Alăturarea a două numere puse înaintea substantivului determinat. La numerele între *unu* și *zece* inclusiv și la cele formate din *zece* plus o unitate, aproximația se redă prin alăturarea a două numere succesive ; între *zece* și *douăzeci* distanța dintre numere poate fi mai mare : *unu-doi, trei-patru, cincizeci și doi-cincizeci și trei; șaptesprezece-optsprezece, zece-doisprezece.*

Cinci-șase copii stau lungiți pe jos... Iau trei-patru lumânări în buzunar. CAMIL PETRESCU, U. N. 265.

La numeralele care exprimă numere rotunde, aproximația se redă de obicei prin alăturarea numeralelor care indică numărul zecilor, al sutelor, al miilor etc. (*douăzeci-treizeci de mii*).

N-apucă să facă zece-douăzeci de pași. ISPIRESCU, L. 42.

Cînd aproximația se face între *un*, *o* și *doi*, *două*, substantivul determinat se intercalează între cele două numerale :

Ei, și știu, un copil, doi, ai pentru ce trăi. DELAVRANCEA, H. T. 19.

Ne e dor de o noapte, două, de somn fără griji. CAMIL PETRESCU, U. N. 315.

Sută, mie, milion se pun numai după prima unitate, dacă aceasta este *un*, *o* : *o sută-două, o mie-două, un milion-două* etc.

Cînd primul număr al combinației care exprimă aproximația este de la *două sute, două mii, două milioane* în sus, se pune *sute, mii, milioane* etc. *o* sir gură dată, după al doilea număr (*două-trei mii*).

2. Aproximația numerică poate fi exprimată și cu ajutorul numeralelor precedate de unele adjective pronominale : *cîteva* (*cîteva sute de lei*), de adverbul (provenit din pronume) *vreo* (*vreo două „multe”*), de adverbele : *aproape, cam, circa* (*circa zece lei*), de prepozițiile *între, la*, (vezi § 331 C, 333 C) sau de locuțiunile *ca la, ca de*.

3. Aproximația la numerele mari se poate reda și prin :

a. Pluralele *zeci, sute, mii, milioane*, de obicei nearticulate :

Ce e amorul? E un lung

Prilej pentru durere,

Căci mii de lacrimi nu-i ajung

Și tot mai multe cere. EMINESCU, O. I 189.

Colo-n Plevna și-n redute

Stau păgînii mii și sute. ALECSANDRI, P. III 457.

Au venit cu sutele.

b. Repetarea aceluiași numeral :

Mai întăi s-a întîmplat minunea care bucură pe călătorii singuratici de mii și mii de ani. SADOVEANU, O. XVIII 30.

Lume, lume și iar lume, sute și sute, mii de oameni, un bilci întreg. SLAVICI, O. I 215.

Sînt milioane și milioane oamenii care luptă pentru pace.

c. Prin expresiile devenite fixe *o mie și unu (una), o mie și o sută. Am o mie și unu de motive.*

La surprînderă mea, prietenul îmi spuse o mie și o sută. ISPIRESCU, IN CONV. LI. XVIII 198.

În literatura populară, aproximația se redă și prin numerele magice : *trei, șapte, nouă* etc.

Om ca badea nu se vede

.....
Așa mîndru și frumos;

Poți să cauți nouă mări,

Nouă mări și nouă țări. JARNÍK-BIRSEANU, D. 19.

S-a dus trei zile și trei nopți, pînă ce ajunse la o cîmpie. ISPIRESCU, L. 4.

Cînd vorbitorul vrea ca numărul pe care îl exprimă să nu pară prea mare folosește, în loc de numărul rotund, fie același număr, însă în altă formă, desemnînd aparent un număr mai mic, fie un număr din care scade o parte, de obicei o unitate :

Eu am un unchi bătrîn, de 999 de ani și 52 de săptămîni [=1000 de ani]. CREANGĂ, p. 52.

A fost odată ca niciodată... de cînd se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier. ISPIRESCU, L. I.

Depășirea unei cifre rotunde se exprimă cu ajutorul unor locuțiuni formate dintr-un numeral precedat de prepoziția *peste* (vezi § 339 C) sau urmat de locuțiunile *și ceva, și mai bine, și mai mult* etc., iar periodicitatea unei acțiuni printr-un numeral precedat de (*tot, o dată*) *la* (vezi § 333, III 2 e) sau prin combinația : prepoziția *din* + numeral + prepoziția *în* + numeral + substantiv (*din doi în doi ani*).

Uneori numerele cardinale pot avea valoare de numere ordinale (vezi § 191).

○ ALTE NUMERALE CARDINALE

§ 183. Tot numerele cardinale sînt și numerele colective și fracționare, care sînt formate prin derivare sau prin compunere de la cele cardinale propriu-zise.

Cu ajutorul numeralelor cardinale, organizate în diferite feluri, se formează numerele multiplicative, distributive și adverbiale.

Numerele multiplicative sînt, de fapt, participiile (reale sau aparente) ale unor verbe de conjugarea a IV-a care, la rîndul lor, se formează (ori se pot forma) de la numerele cardinale cu ajutorul prefixului *în-*, iar cele distributive și adverbiale sînt locuțiuni formate dintr-un grup de două sau mai multe cuvinte dintre care unul este numeral.

○ NUMERALELE COLECTIVE

§ 184. Numerele cardinale care exprimă însoțirea se numesc numere colective. Pentru ideea de „grup de doi, două” se folosește numeralul *amîndoi*; el are forme deosebite după gen, ca și *doi, două* care îi stă la bază : masculin *amîndoi*, feminin și neutru *amîndouă*. Ele se deosebesc însă de *doi, două* atît prin faptul că au formă specială pentru genitiv-dativ, cît și prin așezarea lor față de substantivul pe care-l determină : pot sta, la fel cu adjectivul demonstrativ, fie înainte, fie în urma substantivului : genitiv-dativ (învechit), la toate genurile, *amînduror* (și *amîndoror*) cînd precedă substantivul, *amîndurora* (și *amîndorora*) cînd se folosește după substantivul determinat sau are valoare substantivală.

*S-a dus amorul, un amic
Supus amîndurora,
Deci cînturilor mele zic
Adio tuturora.* EMINESCU, O. I 184.

Sinonime cu *amîndoi*, *amîndouă* sînt neologismele *ambii*, *ambele*, care se declină ca nişte substantive (genitiv-dativ masculin *ambilor*, feminin și neutru *ambelor*); ele apar articulate (spre deosebire de celelalte numerale colective).

Numeralele colective de la *trei* înainte se formează cu ajutorul numeralelor cardinale precedate de *tus-* (provenit din *toți*) sau *cîte(și)*. Ele nu au forme deosebite nici după gen, nici după caz, cu excepția numeralelor compuse cu *trei* care se schimbă după gen: masculin *tustrei*, *cîteșitrei*, feminin și neutru *tustrele*, *cîteșitrele* (prin analogie cu *mei*, *mele*).

*Cînd treci, bade, p-îngă noi
Pune clopote la boi,
Și fă pleasnă de mătăasă
Și pocnește-n boi tusșasă
Să te-auz, dragă, din casă.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 82—83.

O b s e r v a ție. Regional, *tuspatru* apare și cu forma de genitiv-dativ: și le-a fost nunta *tuspatrora* în aceeași zi. SEVASTOS, P. 11.

Numeralele colective formate cu *tus-* apar mai ales în vorbirea familiară și în cea populară. Ele sînt mai frecvente cu primele numerale din serie. Cu cît avem a face cu numere mai mari, cu atît numeralele colective formate cu *tus-* apar mai rar.

Ideea de numeral colectiv poate fi exprimată și cu ajutorul lui *toți* urmat de un numeral cardinal (de la *trei* înainte): *toți cinci*, *toți douăzeci* etc.

Toate trele se sileau să-i găsească o poreclă caraghioasă potrivită. REBREANU, I. 1 84.

Numeralele colective pot avea valoare adjectivală:

Amîndouă cărțile conțin indicații prețioase.

Tustrei feciorii babei umblau în cărăușie. CREANGĂ, P. 4
sau substantivală:

Se dase trei asalturi redutei neînvinse,

Tustrele îndrăznețe și crunte. ALECSANDRI, P. III 455.

A fost odată un împărat și o împărăteasă, amîndoi tineri și frumoși. ISPIRESCU, L. 112.

Ca și numeralele cardinale propriu-zise, numeralele colective, cînd precedă substantivul determinat, nu se articulează, de obicei, cu articolul enclitic; substantivele însă se articulează:

Nu-i fusese cu putință în nici un chip domniței să ajungă pînă la el, din pricina viscolului, care bîntuise în tustrele zilele Crăciunului. SADOVEANU, O. X 260.

Numeralele *ambii*, *ambele* sînt totdeauna articulate, iar substantivul însoțit de ele este nearticulat: *ambele eleve*. Rar, apar articulate și alte numerale colective:

Însă m-ai întreba poate, beicache, ce slujbe au făcut țarei tustreii mei răposai? ALECSANDRI, T. 102.

☉

NUMERALELE FRAȚIONARE

§ 185. Numerele care se folosesc pentru denumirea unei fracții se numesc numerele fracționare: *un sfert, două cincimi.*

Cu excepția numeralelor *jumătate* și *sfert*, numerele fracționare se formează de la numerele cardinale, cărora li se adaugă sufixul *-ime*: *doime, zecime, sutime, miime.*

Observații. 1. Paralel cu numerele fracționare menționate, apar formații ca *a treia parte* [= o treime]: *Am citit a treia parte din roman; am redactat a cincea parte din lucrare.*

2. În limbajul matematicienilor apar construcții de tipul *una a treia sau unu pe trei*: *una a treia înmulțit cu șapte a noua; unu pe trei plus trei pe cinci.*

3. În vorbirea populară și familiară se folosesc construcțiile *pe din două, pe din trei*: *so împărțim mărul pe din două.*

Din cauza aspectului substantival al sufixului și datorită faptului că nu apare ca determinant adjectival, numeralul fracționar este numit și **s u b s t a n t i v a l**.

Numerele fracționare se declină și se articulează ca substantivele; de exemplu, genitiv-dativul lui *treime*, articulat *treimea*, este (*unei*) *treimi*; el este legat prin prepoziția *de* sau *din* de substantivul care denumește obiectul a cărui fracțiune este:

Am mâncat o jumătate de portocală.

O treime din oraș este destinată parcurilor. STANCU, U.R.S.S. 203.

Construcția fără *de* este posibilă numai atunci când numeralul este postpus substantivului determinat (*drumul jumătate*) sau când numeralul precedă un substantiv articulat:

Până la miezul nopții s-a adunat jumătate satul. CAMIL PETRESCU, O. I 170.

Ultima construcție este populară.

Când un substantiv este determinat de un numeral cardinal însoțit de un numeral fracționar, substantivul apare precedat de numărul întreg și urmat de numărul fracționar. Numărul întreg este legat de cel fracționar prin *și*: *cinci ore și un sfert.*

Construcția fără *și* apare în vorbirea familiară (*ora trei jumătate* în loc de *ora trei și jumătate*).

Numerele fracționare se întrebunțează de obicei singure și exprimă un număr abstract sau un număr concret cu valoare substantivală.

O cincime și cu trei cincimi fac patru cincimi.

O treime din elevi n-au venit la meditație.

Locuțiunile *pe sfert* și *pe jumătate* (ca și *jumătate*) au valoare adverbială:

Nu știam nici pe sfert cât el.

Și totu-atrână de-un cuvânt

Șoptit pe jumătate. EMINESCU, O. I 189.

Jumătate glumind, jumătate serios.

Urmînd după un substantiv sau un adjectiv substantivizat, și *jumătate* marchează ideea de superlativ :

Așa-ți trebuie dacă ești un prost și jumătate. ȘEZ. III 186.

Uite colea, — Nicu Tanasache... Acela-i un om și jumătate! SADOVEANU, O. II 256.

Din cauza sensului colectiv pe care îl are sufixul *-ime* în numeroase derivate substantivale, unele numerele în *-ime*, folosite la plural, au și ele sens colectiv, astăzi învechit. De exemplu, *zecimi* = „(multe) zeci”, *sutimi* = „(multe) sute” :

Un răget de oroare... ieși din sutimi de guri. CONV. LIT. XLII 455.

Astăzi nu se mai folosește cu această valoare decât numeralul *treime* „grup de trei persoane care se prezintă ca o unitate, triadă” :

Despre această treime [Trahanache, Farfuridi și Brînzovenescu], *Trahanache zice* : „Noi trei sîntem stîlpul puterii”. GHEREA, ST. CR. I 341.

Numerele fracționare, cu excepția lui *jumătate* și *sfert*, au caracter livresc ; în ultimul timp ele au început să pătrundă și în limbajul sportiv.

NUMERALELE MULTIPLICATIVE

§ 186. Numerele multiplicative arată în ce proporție crește o cantitate.

În principiu, de la orice numeral cardinal se poate forma multiplativul corespunzător ; în fapt însă numai de la numerele simple, care sînt mai scurte și mai des întrebuințate, se formează multiplicative, mai folosite fiind numerele pînă la *opt* inclusiv, apoi *zece*, *sută* și *mie*.

Observație. Dintre numerele simple face excepție numeralul *unu*.

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sînt neologismele *dublu* și *triplu* (feminin *dublă*, *triplă*) ; mai rar, apar *cvadruplu* (sinonim cu *împătrit*) și *chintuplu* (sinonim cu *încîncit*).

Observație. După modelul multiplicativelor, din numeralul fracționar *jumătate* se formează *înjumătățit* (participiul verbului *a înjumătăți*).

Numerele multiplicative sînt adjective și adverbe. Ca adjective, ele își schimbă forma după gen, număr și caz : (*cîștig*) *întreit*, (*bucurie*) *întreită*, (*cîștiguri*, *bucurii*) *întreite*, (*unei bucurii*) *întreite*.

C-o putere îndoită... o zmunci pe babă de mijloc. EMINESCU, N. 10.

Iată cauza întreitei ei betegeli. CARAGIALE, O. II 51.

Folosite articulat, ele pot da naștere la substantive de felul lui *întreitul*, *înzecitul* :

Întreitul unei sume.

Adverbe :

Și-a încordat grumazul și s-a pregătit să-i răspundă întreit pentru fiece cuvîntel. GALAN, B. I 146.

Unele numerele multiplicative exprimă proporția în mod aproximativ, indicînd o cantitate mare, neprecisă, ca și numerele cardinale :

Dar Ipate se îmbogățise însutit și înmiit. CREANGĂ, P. 153.

O NUMERALELE DISTRIBUTIVE

§ 187. Numeralesle distributive exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor; ele se formează cu ajutorul numeralilor cardinale precedate de adverbul *cîte*: *cîte unul, cîte doi, cîte zece*.

Prin pădurea cu nuiete

Merg răgute tinerele,

Cîte trei, ori cîte patru,

De duc carte la-mpăratu. JARNÍK-BİRSEANU, D. 309.

Uneori se repetă numeralul cardinal care urmează după *cîte*:

Văzînd că moș Bodrîngă ne-a părăsit, începem și noi a ne strecura cîte unul, unul spre gazdă. CREANGĂ, A. 99.

Cît te ștergila ochi, înșirase caii, cîte doi, doi, la trăsură. GHICA, S. 206.

În unele cazuri, se repetă și *cîte* împreună cu numeralul pe care îl însoțește:

Mergeau de mîna cîte doi, cîte doi.

Alteori *cîte* este intercalat între cele două numere:

Izvorăsc din veacuri stele una cîte una. EMINESCU, O. I 148.

Patru, doi cîte doi, veneau în urma lui Nicoară. SADOVEANU, O. XVIII 27.

În mod obișnuit, cînd numeralul distributiv apare cu prepoziție, aceasta îl precedă: *cu cîte doi*. În vorbirea populară se întîlnesc însă și construcții în care prepoziția apare între adverbul *cîte* și numeralul cardinal:

Și ea tot ar fi stat mai mult cu noi, dacă n-am fi alungat-o prosteste, mulțămîndu-i, cîte c-o sărutare plină de foc! CREANGĂ, A. 97.

A ales cincisprezece iepe

Tot sirepe

Cîte de zece ani sterpe. TEODORESCU, P. P. 151.

Numeralesle distributive își schimbă forma după aceleași reguli ca numeralile cardinale propriu-zise, cu singura deosebire că și *cîte unu* (*cîte una*) se construiește la genitiv cu prepoziția *a*. Ele pot avea valoare adjectivală sau substantivală:

Ne-a dat cîte trei mere și un covrig. DELAVRANCEA, H. T. 282.

Cîte zece se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripășel. DELAVRANCEA, H. T. 113.

X NUMERALELE ADVERBIALE

§ 188. Numeralesle adverbiale (de repetiție) arată de cîte ori se îndeplinește o acțiune sau în ce raport numeric se află o calitate (cantitate) a unui obiect față de aceeași calitate (cantitate) a altui obiect.

Ele sînt alcătuite fie din substantivul *dată* precedat de numeralul cardinal *o*, fie din alt numeral cardinal precedat de prepoziția *de* și urmat de substantivul *ori*: *o dată, de două ori, de șapte ori*.

De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată, prăvălia. DELAVRANCEA, H. T. 21.

După aceea de două ori s-au pus pe urmele lui Irimia hainul. SA-DOVEANU, O. XVIII 24.

Va construi o casă de trei ori mai mare decât cea a vecinului.

Alergătorii..., într-o fugă, sînt datori a face giurul pieții de patru ori. NEGRUZZI, S. I 36.

Cu acest fel de numerale, uneori precedate de adverbul *cîte*, se poate exprima și periodicitatea unei acțiuni.

Să afle că eu, o dată pe săptămîină, slugărnicesc? DELAVRANCEA, H. T. 120.

Revista apare o dată la două săptămîni sau de două ori pe lună.

Găina babei se oua de cîte două ori pe fiecare zi. CREANGĂ, P. 63.

Numeralele adverbiale (de repetiție) sînt adverbe (vezi toate exemplele de mai sus).

Observație. Prin funcțiunea pe care o îndeplinesc, numeralele adverbiale (de repetiție) seamănă bine cu cele multiplicative; de aceea ele pot fi înlocuite, de cele mai multe ori, unele cu altele. De exemplu, se poate spune *i-am plătit prețul îndoit* sau *i-am plătit prețul de două ori*.

În limbajul afectiv, expresia *o dată om* (*băiat, fată* etc.), rostită cu o anumită intonație, înseamnă „om cu calități deosebite, om desăvîrșit”:

Am și eu numai o fată,

Și n-o dau să fie dată;

Cui o dau voișce să-mi fie

Om o dată. COȘBUC, P. I 103.

Noi sîntem o dată băieți și ce-am vorbit o dată, vorbit rămîne. CREANGĂ, P. 20.

Ca un superlativ, paralel cu *un om și jumătate, un prost și jumătate* (vezi § 185), se aude și *om o dată și jumătate*:

Hehei! Unul e Galibardi: om, o dată și jumătate. CARAGIALE, O. VI 61.

Observații. 1. Cuvîntul internațional *bis* [=de două ori] e folosit pentru indicarea repetării unui pasaj literar sau muzical sau la spectacole, cînd publicul cere repetarea unei lucrări literare sau muzicale.

2. *Bis, ter* pot indica repetarea paginii unei cărți, a numărului unei case etc. (*nr. 2 bis, p. 50 bis, 6 ter*).

NUMERALELE ORDINALE

§ 189. Numeralesle ordinale exprimă prin numărare ordinea sau locul (în spațiu sau în timp) pe care obiectele sau acțiunile îl ocupă într-o înșirare; ele răspund la întrebările *al cîtelea? a cît(e)a?* Seria numeralelor ordinale începe cu *întîiul* (alături de care se folosește și *primul*) și se continuă cu *al doilea, al treilea, al patrulea...*, *al zecelea* etc.

Observație. Numeralului ordinal *intți* îi corespunde, la celălalt capăt al seriei, locuțiunea adjectivală *cel (cea) din urmă* sau adjectivul *ultimul, ultima*; acestea nu sînt numerale pentru că nu se numără.

Cu excepția numeralului ordinal corespunzător lui *unu, una*, toate celelalte (inclusiv cele formate din zeci, sute, mii etc. + unitate) sînt formate din numeralele cardinale precedate de articolul posesiv *al, a* și urmate, la masculin și neutru, de articolul hotărît enclitic *-le* și adverbialul *-a* (*al doilea, al șaselea, al nouălea, al o sutălea*), iar la feminin de articolul enclitic *-a* (*a șaptea, a zecea*).

Din cauze fonetice la numeralele *opt* și *milion* se intercalează *-u* între numeralul cardinal și *-lea*: *al optulea, al milionulea*.

La numeralele compuse marca numeralului ordinal o primește numai ultimul numeral, indiferent dacă e unitate, zece, sută, mie etc.: *al o sută unulea, al o sută douăzecilea, al trei sutele, al o mie cinci sute douăzeci și treilea, al două mii* etc.

Observație. Nu e corectă scrierea numeralelor ordinale fără articolul posesiv a înaintea numeralului, cînd acesta stă după un substantiv feminin, de exemplu: *clasa treia* în loc de *clasa a treia*.

Compania doua a fost surprinsă în apă. CAMIL PETRESCU, U. N. 312 (în loc de *compania a doua*).

Numeralele ordinale apar uneori însoțite de articolul *cel* și prepoziția *de* (*cel de-al doilea, cea de-a cincea*). În cazul numeralului *intți*, prepoziția *de* s-a aglutinat cu acesta, dînd naștere lui (*cel, cea*) *dintți*.

M-am speriat și am dat fuga la cel dintți medic. CEZ. PETRESCU, C. V. 205.

Numeralele ordinale au forme deosebite după genuri: *intțiul, al treilea*, la masculin și neutru, *intția, a treia*, la feminin.

Numeralul ordinal *intți* are și forme de plural atunci cînd se referă la un grup de obiecte: masculin *intții*, feminin și neutru *intțiile*.

Spre deosebire de celelalte numerale cardinale, *intți* are o formă articulată și una nearticulată: masculin, feminin și neutru nearticulat *intți*, masculin și neutru articulat *intțiul*, feminin articulat *intția*.

Observație. Există regionalisme fonetice: *intăi, intăia* și morfologice: *inttie, intțiași*.

Intți poate apărea atît înainte, cît și în urma substantivului determinat:

Și cum că de-l va vrea să-l ducă în silă

De-acasă, ajungînd la cea mai de inttie

Apă, prăpaște sau orice topilă,

Va sări de viu. BUDAI-DELEANU, T. V. 45.

În săptămîna intăie a lunii dechemorie, măria-sa Matiaș stătu la Roman. SADOVEANU, O. XII 281.

Intțiași apare numai înaintea substantivului *dată*:

Dar nu e intțiași dată cînd domnul Moromete își bate joc de noi!
PREDA, M. 168.

Cu formă articulată, numeralul *întîi* apare atunci cînd este folosit singur sau cînd stă înaintea substantivului determinat :

Eminescu, care întăiul a dat o exprimare poetică în limba romînească zbuciumului vieții. GHEREA, ST. CR. I 219.

Și vei fi atîta de ferice

Cînd întîia vorbă o va zice

Către tine propriul tău fiu. BENIUC, V. A. I 59.

Dacă se pune după substantivul determinat, *întîi* nu primește articol și nici nu-și schimbă forma după gen :

Casa avea două săli de mîncare la etajul întîi și una mai mică la etajul al doilea. CĂLINESCU, S. N. 263.

Luase un bilet de clasa a doua; domnul Lică Cartoian avea unul de clasa întîi. CEZ. PETRESCU, I. II 199.

O b s e r v a ție. Uneori, cînd determină un substantiv feminin care îl precedă, apare și articulat : *clasa întîia*, în loc de *clasa întîi*, prin analogie cu alte numerale ordinale sau cu situațiile în care substantivul este postpus ; cu valoare substantivală, precedat de prepozițiile *într-* sau *dintr-*, apare și cu articolul posesiv *a* : *într-a-ntîia*, *dintr-a-ntîia*, prin analogie cu *a doua*, *a treia*.

Sinonim cu *întîi* este neologismul *prim*, *primă*, articulat *primul*, *prima* ; el se declină ca și *întîi*. Cu forma articulată, *primul* (*prima*) apare totdeauna cînd este folosit singur și, de cele mai multe ori, cînd stă înaintea substantivului determinat :

Fiecare, afară de primul, privi în jumătatea ceții celuilalt. SAHIA, N. 73.

Ipotestii, cu pădurile dimprejur și oamenii de acolo, au fost primii dascăli ai poetului. BENIUC, P. 17.

Fără articol, *prim* apare rar după substantiv : *vioară primă*, *secretar prim* al Academiei R.P.R.

Fondul prim al lui Vlahuță, ca și al lui Eminescu, nu e nici pesimist, nici decepționist. GHEREA, ST. CR. I 213.

Ceea ce crez am spus și am să mai spun — asta e numai capitolul prim al unei serii mari. CARAGIALE, O. VII 456.

Înaintea substantivului, *prim* se folosește totdeauna nearticulat atunci cînd, ca element de compunere, precedă un substantiv care indică o funcție sau un grad ierarhic : *prim-locțiitor*, *prim-ministru*, *primă-balerină* etc.

Altfel, ca orice adjectiv, cînd apare înaintea substantivului, poate fi precedat de articol nehotărît, adjectiv pronominal demonstrativ etc. (*un prim pas*, *o primă concluzie*) :

Mă aflam întăia oară în preajma unei dropii și țineam . . . ca, din acest prim contact, să scot informațiile. SADOVEANU, O. XVI 56.

Un alt neologism, rar întrebunțat, este *secund* [= al doilea].

Între prima și secunda linie stetea principele. HASDEU, I. V. 141.

De cele mai multe ori *secund* se opune lui *prim* : *vioară secundă* (în terminologia muzicală), *căpitan secund* (în ierarhia marinei).

De asemenea *terț* cu sensul de „al treilea” este rar folosit și apare în special în terminologia juridică, indicînd a treia persoană, care nu figurează

ca parte în acte sau convenții, dar care poate avea drepturi sau obligații izvorite din astfel de acte (*terță persoană*). De aici s-a extins și în limbajul curent.

Atît *secund*, cît și *terț* pot fi folosite și substantival :

Directorii întreprinderilor și organizațiilor economice ale statului reprezintă întreprinderea în justiție și față de terți, direct sau prin mandatar. Principii de drept (București, 1959), p. 184.

Alfons Briquet... fusese secund pe un vapor de marfă. BART, E. 14.

O b s e r v a ție . Numerale ordinale au fost la început și *primar*, păstrat astăzi numai în construcțiile *văr primar* „văr dintii” și *cale primară* „prima vizită pe care tinerii căsătoriți o fac, după cununie, părinților” :

Întiaș dată venise ea la Neamț, de cale primară la socri, cum se zice la noi. CREANGĂ, P. 114,

și *sărț*, în formula *anșărț* „anul al treilea” (socotit de la cel curent înapoi).

DECLINAREA NUMERALELOR ORDINALE

§ 190. Datorită faptului că primește articol hotărît enclitic, *întîiul*, ca și *primul*, are forme cazuale :

Singular		Plural	
Masculin și neutru	Feminin	Masculin	Feminin și neutru
N.A.	<i>întîiul</i>	<i>întîia</i>	<i>întîii întîile</i>
G.D.	<i>întîiului</i>	<i>întîii</i>	<i>întîilor</i>

Celelalte numerele ordinale se declină, ca și numerele cardinale, numai cu ajutorul articolului demonstrativ *cel* urmat de prepoziția *de* ; articolul demonstrativ își schimbă forma după număr, gen și caz, articolul *al*, *a* și numeralul se schimbă numai după gen și numai la singular.

Singular

	Masculin și neutru	Feminin
N.A.	<i>cel de-al treilea</i>	<i>cea de-a treia</i>
G.D.	<i>celui de-al treilea</i>	<i>celei de-a treia</i>

Plural

	Masculin	Feminin și neutru
N.A.	<i>cei de-al treilea</i>	<i>cele de-al treilea</i>
G.D.	<i>celor de-al treilea</i>	<i>celor de-al treilea</i>

Iar marți des-dimineață puse tarnițele și desagii pe cai și, legîndu-i frumușel cu căpăstrul pe cei al doilea de coada celui întîi, pe cel de-al

treilea de coada celui al doilea, pe cel de-al patrulea de coada celui al treilea, cum îi leagă muntenii, a zis. CREANGĂ, A. 23.

Observație. Uneori apare și forma (învechită) fără prepoziția *de*: *cel al doilea, celei a doua, celui al doilea* (vezi și exemplul din CREANGĂ, A. 23).

Dar deodată-un punct se mișcă... cel întâi și singur. EMINESCU, O. I 132.

Și numeralul *întâi* cunoaște acest tip de declinare, folosit chiar mai mult decât cel arătat mai sus :

Singular		Plural	
Masculin și neutru	Feminin	Masculin	{Feminin și neutru
N.A.	<i>cel dintîi</i>	<i>cea dintîi</i>	<i>cei dintîi</i> <i>cele dintîi</i>
G.D.	<i>celui dintîi</i>	<i>celei dintîi</i>	<i>celor dintîi</i>

INTREBUINȚAREA NUMERALELOR ORDINALE

§ 191. Numeralesle ordinale pot avea rol de adjectiv, de substantiv și, cînd determină verbe, de adverb.

A doua zi Nică Oșlobanu ca mai ba să deie pe la școală. CREANGĂ, A. 79.

Apoi venea al patrulea ș-al cincilea, cu scorneli, cari mai de cari mai încornorate. DELAVRANCEA, H. T. 105.

Bine este, înainte de toate, să bem vinul... Al doilea, să-i spunem priedinului nostru drumetșul că acest vrednic barbat... are nume Ghiță Botgros. SADOVEANU, O. XVIII 13.

Observație. Cu valoare adjectivală, numeralul ordinal poate preceda sau urma substantivul pe care îl determină. În primul caz substantivul apare totdeauna nearticulat, în al doilea caz, numai articulat.

Și fata de-mpărat veni

Și-a doua zi, și-a treia zi. COSBUC, P. I 282.

Împărăteasa a făcut dar de bucurie împăratului nostru, astăzi... în ceasul al doisprezecelea. SADOVEANU, O. XV 349.

Numeralul *întîi* neînsotit de un substantiv are sensul de „ziua întîi” a fiecărei luni :

Salariile se primesc la întîi (cu același sens ca *zi-ntîi*).

Cînd e folosit ca adverb, *întîi*, avînd sensul adverbului *înainte*, poate fi precedat de adverbul *mai* (*mai întîi*) :

Mă întrebi atîte lucruri deodată încît nu știu la care să răspund mai întîi. NEGRUZZI, S. I 63.

Ar fi trebuit să meargă mai întîi la grajduri să vază cum se îngrijește p-acolo de cai. ISPIRESCU, L. 20.

Cu acest sens *întîi* apare și repetat :

Întîi și-ntîi face lăutoare. CREANGĂ, P. 289.

La drept vorbind ar trebui mai întâi și mai întâi să-mi placă mie și să m-asculte pe mine. SADOVEANU, O. XIII 676.

Numeralele *întîi* și *prima* pot avea, în anumite construcții, valoare de superlativ :

Eu, dom'judecător, reclam, pardon... clondirul cu trei chile mastică prima. CARAGIALE, O. I 85.

O stofă clasa întîi „de prima calitate, foarte bună”.

Numeralul *a doua* în construcția *intrarea pe ușa a doua* are sensul de „cealaltă”.

Uneori numerele ordinale precedate de prepoziția *de* indică a cîta oară se îndeplinește o acțiune.

Întru în ograda unui megieș al nostru, și din ogradă în ocol și din ocol în grădina cu păpuși, cari erau chiar atunci prășiți de-al doilea. CREANGĂ, A. 6.

În mod obișnuit, spre a se exprima această situație, de repetare a unei acțiuni, se folosește construcția formată din substantivele *dată* sau *oară* precedate de numeralul ordinal : *întîia dată* (și *întîiași dată*), *a doua oară* sau construcția de tipul *pentru a zecea oară* :

Doar știu că nu mi-i acum întîiași dată să merg la drum. CREANGĂ, P. 44.

O dată să crezi lenei, a doua oară îi crezi fără să vrei. DELAVRANCEA, H. T. 137.

Gorașcu Haramin închinase a treia oară ulcica lui cu vin acru. SADOVEANU, O. XVIII 9.

Nici ca formații, nici ca sens, ele nu se deosebesc prea mult de numerele adverbiale, după cum rezultă, pe de o parte, din folosirea aceluiași substantiv pe lângă numeral (*dată* sau *oară*), pe de alta, din sensul apropiat pe care îl au (între *a venit a doua oară* și *a venit de două ori* deosebirea este mică).

Aceste numere au valoare de adverb, ca în exemplele menționate, sau de adjectiv, ca în exemplele :

Luca Moșneagu, însurățel de-al doilea, a cărui tînără nevestă avusese grijă să-l trezească la timp... se și aude strigînd afară. CREANGĂ, A. 122.

După ce și-au bocit bărbații de-al doilea și de-al treilea, s-au astîmpărat pe lângă oșteanul cel vechi. SADOVEANU, O. XVIII 236.

Nici o poamă nu-i amară

Ca omu de-a doua oară! JARNÍK-BİRSEANU, D. 170.

Mamă de-al doilea.

În limba actuală există tendința de a se înlocui numerele ordinale cu numerele cardinale. Astfel, la indicarea capitoului unei cărți, a unui paragraf sau articol se începe cu *capitolul întîi* și se poate continua cu *capitolul al doilea* sau *capitolul doi*, *capitolul al cincilea* sau *capitolul cinci* etc. Se folosesc de asemenea construcțiile *anul doi* și chiar *anul unu*, *volumul patru*, *secolul șaisprezece*, în loc de *anul al doilea*, *volumul al patrulea*, *secolul al șaisprezecelea* etc.

Batalionul trei, înainte! CAMIL PETRESCU, U. N. 311 (în loc de *batalionul al treilea*).

Prin analogie cu numeralele de genul masculin și neutru, numeralele ordinale feminine apar și ele în anumite construcții sub forma cardinalelor (*pagina doi*).

În enunțarea datei, se pornește de obicei cu un numeral ordinal, dar se continuă totdeauna cu un numeral cardinal (*întâi aprilie, întâi iunie — două aprilie, cinci aprilie, douăzeci și opt februarie, anul o mie nouă sute șaiszeci etc.*, dar și *unu mai*).

De asemenea în enunțarea numărului articolelor de lege, precum și la indicarea numărului de ordine al vehiculelor, al etajelor, al felurilor de mâncare sau, în general, într-o enumerare se folosesc numeralele cardinale în locul celor ordinale :

Punctele unu, doi, patru au fost omise de pe ordinea de zi.

În cazul când numeralul exprimă o cifră mare, întrebuințarea numeralului cardinal în locul celui ordinal este mai obișnuită, deoarece forma numeralului cardinal este mai scurtă.

Am citit pînă la pagina cinci sute treizeci și doi.

Am ajuns la kilometrul nouă sute douăzeci.

Cartea se deschise la foaia 80. DELAVRANCEA, H. T. 96.

Vom face cererea împreună, întemeiată pe art. 214. CARAGIALE, O. II 89.

BIBLIOGRAFIE

ELENA CARABULEA, *Despre categoria numeralului*, în SCL XI (1960), p. 417—421.

VERBUL

§ 192. Verbul este partea de vorbire flexibilă care se conjugă și exprimă acțiuni sau stări. De exemplu : *a munci, a șede, a înflori, a se întări, a admira.*

LOCUȚIUNI VERBALE

§ 193. Locuțiunea verbală este grupul de cuvinte (între care este în mod obligatoriu un verb) care are un sens unitar, precum și trăsăturile morfologice și comportarea sintactică a unui verb.

Locuțiunile verbale sînt compuse din diferite părți de vorbire :
verb (+ pronume) + prepoziție + substantiv : *a face cu ochiul, a pune la cale, a o lua la fugă ;*

verb (+ pronume) + substantiv : *a duce dorul, a spăla putina, a o lăsa baltă, a ține piept, a-și lua cîmpii (valea), a rupe tăcerea, a sparge gheața ;*

verb (+ pronume) + substantiv + prepoziție + substantiv : *a-și băga mințile în cap, a da bir cu fugiții ;*

verb (+ pronume) + adverb sau locuțiune adverbială : *a se da de-a dura, a se duce de-a berbeleacul, a o lua razna ;*

verb (+ pronume) + adjectiv : *a o face lată.*

Verbele cel mai des întîlnite în locuțiunile verbale sînt cele cu foarte multe sensuri, ca : *a face, a da, a lua.* În afară de ele mai sînt, mai puțin frecvente, *a avea, a pune, a trage, a băga* etc.

Rolurile elementelor constitutive ale locuțiunilor verbale sînt diferite : verbul are mai ales rol gramatical (de a preciza persoana, timpul și modul acțiunii), iar celălalt cuvînt (substantiv, adverb etc.) are mai ales rol lexical. Astfel, sensul „a năvăli” al locuțiunii *a da năvală* provine de la substantivul năvală.

Rolurile termenilor locuțiunilor nu sînt însă repartizate întotdeauna în felul arătat mai sus. De exemplu, în locuțiunea *a ieși înainte* aportul lexical al verbului este mult mai mare decît în locuțiunile *a avea de gînd* sau *a lua amînte*.

După cum sensul elementelor componente ale locuțiunilor este mai mult sau mai puțin prezent în sensul global al locuțiunilor respective, tot

aşa raporturile existente între elementele constitutive sînt mai mult sau mai puţin clare. Această situaţie determină grade diferite de sudură între termenii locuţiunilor. Astfel *a-şi bate joc* sau *a băga de seamă* prezintă un grad înalt de sudură, iar *a face praf* (*bucăţi, fărîme, pămînt*), un grad de sudură mai scăzut.

Locuţiunile verbale au o serie de caracteristici comune cu ale verbelor :

— pot fi tranzitive sau intransitive, pot avea complement direct, indirect sau diverse complemente circumstanţiale şi pot fi complinite prin propoziţii complete sau circumstanţiale :

Vrei să mă tragi pe sfoară? CARAGIALE, O. II 249 [tranzitiv cu complement direct].

Se făcu că nu bagă în seamă privirile mele. SADOVEANU, O. VII 308 [tranzitiv cu complement direct].

O ieu la sănătoasa spre casă. CREANGĂ, A. 6 [intransitiv cu complement circumstanţial de loc].

Să-mi iasă înainte mai curînd. GALACTION, O. I 39 [intransitiv cu complement indirect şi complement circumstanţial de timp].

Cînd voi veni eu, am să vă dau de ştire, ca să mă cunoaşteţi. CREANGĂ, P. 19 [intransitiv cu complement indirect şi propoziţie circumstanţială de scop].

— apar la toate diatezele (pentru diateza activă vezi toate exemplele prezentate pînă acum în cadrul acestui punct) :

N-au fost băgaţi în seamă de nimeni [pasiv].

Gros, bătrîn şi îndesat, cum era, ai fi zis că mai degrabă se dă de-a dura, decît că aleargă. HOGAŞ, DR. II 87 [reflexiv cu acuzativul].

De cîte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte... EMINESCU, O. I 114 [reflexiv cu dativul].

VERBE AUXILIARE

§ 194. Verbele auxiliare, numite şi ajutătoare, sînt instrumente gramaticale de ordin morfologic care ajută la formarea modurilor şi a timpurilor compuse (perfectul compus, viitorul şi viitorul anterior, conjunctivul perfect, condiţional-optativul, prezumtivul, infinitivul perfect) şi a diatezei pasive în întregime. Verbele auxiliare sînt : a fi, a avea şi a vrea.

Verbele auxiliare se caracterizează prin următoarele trăsături :

a. Au sens foarte abstract, gramatical şi, de asemenea, foarte diferit de sensul pe care îl au atunci cînd nu au rolul de verbe auxiliare. Astfel, formele pentru perfectul compus ale auxiliarului *a avea* au următorul conţinut semantic : arată că acţiunea verbului de conjugat s-a terminat în trecut ; acest sens este foarte depărtat de sensul „a poseda” pe care îl prezintă acelaşi verb cînd are rolul de verb predicativ.

b. Unele dintre ele au forme scurtate. Astfel, persoanele a III-a singular, I şi a II-a plural ale indicativului prezent al verbului *a avea*

sînt *are, avem, aveți*; aceleași persoane ale auxiliarului *a avea* pentru perfectul compus sînt: *a, am* și, respectiv, *ați*.

Conjunctivul prezent al verbului *a fi* cînd servește ca auxiliar al conjunctivului perfect și al prezumtivului are forma invariabilă *să fi* la toate persoanele (față de *să fiu, să fii, să fie* etc.).

Observație. Modificările suferite de verbele auxiliare pot ascunde uneori apartenența formelor de auxiliar la un anumit verb. Aceasta e situația auxiliarului de condițional-optativ (*aș, ai, ar, am, ați*).

c. Formele verbale compuse prezintă posibilități reduse de a intercala alte cuvinte între elementele lor componente. De exemplu, între auxiliarul perfectului compus și participiul următor, nu se pot intercala decît cuvinte de tipul adverbelor *și, cam, tot, mai*: *am și (cam, tot, mai) mîncat*. Face excepție diateza pasivă, unde posibilitățile de intercalare a cuvintelor între elementele componente ale formelor verbale sînt mai largi. De exemplu, poate fi intercalat subiectul: *poate fi cartea asta înțeleasă de elevi?*

VERBE AUXILIARE DE MODALITATE

§ 195. În limba romînă există posibilitatea de a reda, cu ajutorul anumitor verbe, modalitatea și aspectul. Atît verbele de modalitate, cît și cele de aspect se disting prin conținutul semantic corespunzător celor două semnificații; cele de modalitate se disting uneori și prin anumite caracteristici gramaticale. Întrucît, dintre cele două clase de verbe menționate, numai cele de modalitate sînt caracterizate din punct de vedere gramatical, în gramatică ne vom ocupa numai de ele. Verbele din această clasă constituie categoria auxiliarelor de modalitate.

Așadar, auxiliarele de modalitate sînt mijloace lexicale de redare a modalității dintre care unele se caracterizează și prin anumite trăsături gramaticale specifice. Auxiliarele de modalitate sînt: *a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea* și *a veni* atunci cînd au anumite trăsături care le deosebesc de situațiile cînd sînt verbe predicative sau, unele dintre ele, verbe auxiliare propriu-zise sau copulative.

Trăsăturile caracteristice ale auxiliarelor de modalitate sînt următoarele:

a. Constituie împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un complex cu sens unitar la care participă în mod inegal cele două elemente. Semantic, rolul principal revine formei nominale sau conjunctivului; gramatical, rolul principal revine verbului cu sens modal, care poartă semnele predicativității, indică momentul, modalitatea acțiunii și, de cele mai multe ori, persoana. Iată cîteva exemple:

În grupul *pot mînca*, verbul *pot* arată că este vorba de o acțiune care se săvîrșește în prezent de către persoana I și că această acțiune este posibilă; verbul *mînca* arată că este vorba de acțiunea de „a mînca” nu de aceea de „a merge”, „a lucra” etc.

Pentru a se arăta că acțiunea unui verb la conjunctiv, regim al unui auxiliar de modalitate, nu este reală, nu este suficientă forma modală a verbului respectiv (conjunctivul este modul acțiunilor realizabile), pentru că nu se poate face opoziția cu modul realității (în acest context, adică după auxiliarele de modalitate, nu se poate pune indicativul, ci numai conjunctivul sau infinitivul). De aceea, se folosește ca indicator modal verbul regent (auxiliarul de modalitate); chiar dacă acțiunea acestuia este reală, el se pune la condițional, prezent sau trecut, pentru a se arăta că acțiunea verbului dependent nu este reală: *aș putea să spun, ar trebui să vorbesc* nu arată că posibilitatea sau trebuința nu există în realitate, ci arată că subiectul nu face uz de posibilitatea, nu se supune necesității, care există. Inversul situației e de asemenea valabil: cînd este regim al unui auxiliar de mod la indicativ, același conjunctiv nu mai exprimă o acțiune realizabilă, ci doar denumește acțiunea, al cărei caracter real este marcat de verbul regent (la indicativ). (Vezi § 215.)

Pot să-ți spun, trebuie să-ți spun înseamnă „am posibilitatea să-ți spun (și mă folosesc de ea)”, „am datoria să-ți spun (și îmi îndeplinesc această datorie)”.

Aș putea să-ți spun, ar trebui să-ți spun înseamnă „am posibilitatea să-ți spun (și rămîne să vedem dacă mă voi folosi de ea)”, „am datoria să-ți spun (și rămîne să vedem dacă mi-o voi îndeplini)”.

Aș fi putut să-ți spun, ar fi trebuit să-ți spun înseamnă „aveam posibilitatea să-ți spun (dar nu m-am folosit de ea)”, „aveam datoria să-ți spun (dar nu mi-am îndeplinit-o)”.

Observație. Capacitatea de a exprima modalitatea verbului care depinde de ele o au, în general, toate verbele care exprimă o posibilitate sau o necesitate, fără a prezenta alte trăsături specifice auxiliarelor de modalitate. Astfel, în fraza:

Nu se cuvenea călcată o datină. CĂLUGĂRU, O.P. 341,

necesitatea (negativă) exprimată de verbul la imperfect cu valoare de condițional perfect *nu se cuvenea* a existat în realitate; ceea ce nu s-a realizat a fost acțiunea exprimată de participiul *călcată*, dar, întrucît acesta nu putea exprima modalitatea, acest rol a trecut asupra verbului regent, care putea s-o facă, datorită conținutului lui semantic.

b. Prezintă indici gramaticali specifici comuni pentru mai multe verbe sau proprii numai cîte unuia dintre ele.

O marcă gramaticală comună mai multor verbe este referirea auxiliarului de modalitate la subiectul verbului pe care-l însoțește. Aceasta este situația, de exemplu, a verbului *a putea*:

Puteam să strigăm cît ne-ar fi luat gura. GHICA, S. 142,

spre deosebire de construcțiile cu *a vrea*, unde subiectele pot fi diferite:

Vrei să ne aprindem paie în cap? CREANGĂ, P. 9.

Verbele *a trebui* și *a fi*, primul unipersonal în mod obișnuit, iar ultimul unipersonal în situația cînd are valoare modală, au ajuns și ele să se acorde, uneori, cu verbul la conjunctiv:

Am trebuit să cer pașaport de la postelnic. GHICA, S. 526.

Nimeresc orbii Suceava și eu nu eram să vă nimeresc? CREANGĂ, A. 107 (vezi și § 235).

c. Verbele *a avea*, *a fi* și *a veni* prezintă indici semantici specifici și anume schimbarea sensului inițial. Astfel, când este verb de sine stătător, *a fi* are sensul de „a exista”; când este auxiliar de modalitate exprimă necesitatea, posibilitatea sau voința :

Om mai vedea noi ce este de făcut. SADOVEANU, O. VII 372.

Dar ce era să le facă? CREANGĂ, P. 25.

Dacă nu ți-a fost de cumpărat, la ce i-ai dat drumul? CREANGĂ, A. 57.

Verbul *a avea*, de asemenea, când este verb de sine stătător are sensul de „a poseda”. În calitate de auxiliar de modalitate exprimă necesitatea sau posibilitatea :

Bir n-aveți a da. CREANGĂ, A. 108.

N-am a mă plînge de nimic. ISPIRESCU, L. 12.

Aceste trăsături determină abstractizarea verbelor de mai sus atunci când au valoare de auxiliare de modalitate. În ceea ce privește această abstractizare, verbele *a putea*, *a trebui*, *a fi* și *a avea* se află pe o treaptă superioară, iar *a veni* și *a vrea* pe o treaptă inferioară.

d. Spre deosebire de verbele auxiliare, auxiliarele de modalitate prezintă mult mai multe posibilități de a intercala diverse cuvinte între ele și formele verbale următoare. De exemplu, între *a avea*, *a fi* sau *a trebui* cu rol de auxiliare de modalitate și verbele următoare pot fi introduse diverse părți de propoziție :

Eu am altă treabă de făcut. CREANGĂ, A. 73 [complement direct].

În ceasurile-i de nesomn și de durere, icoana frumosului Popa Tonea era de acum să i se înfățișeze veșnic. GALACTION, O. I 176 [complement circumstanțial de timp].

Grigore-vodă Ghica a trebuit, după cererea lui Kehaia-beg, să aresteze pe boierul Alecache Vîlara. GHICA, S. 6 [complement circumstanțial de cauză cu nuanță modală].

* VERBE CU ÎNTREBUINȚARE PREDICATIVĂ ȘI NEPREDICATIVĂ

§ 196. Verbele care, exprimînd o acțiune, pot forma singure, cînd sînt la un mod personal, un predicat verbal sînt verbe predicative. De exemplu : *a citi*, *a intra*, *a înflori*.

Verbele care nu pot forma predicatul unei propoziții decît cu ajutorul unui nume predicativ, avînd doar funcțiune de verb copulativ între subiect și numele predicativ, sînt verbe nepredicative. De exemplu : *a fi*, *a deveni*, *a ajunge*, *a se face* etc.

Verbul *a fi* cu funcțiune copulativă nu are decît rolul de a marca persoana, numărul, timpul și modul predicatului nominal. Verbul *a fi* nu este decît, în acest caz, decît un simplu instrument gramatical care nu participă cu conținutul lui noțional la formarea predicatului : *înotul este un sport*. Celelalte verbe cu funcțiune copulativă își păstrează cel puțin în parte și sensul lor lexical. Predicatul nominal construit cu aceste verbe include sensul lexical al verbului copulativ : *a devenit inginer*.

Observație. Verbele nepredicative pot avea și funcțiuni predicative atunci când au sens de sine stătător. De exemplu, atunci când înseamnă „a exista”, verbul *a fi* este predicativ:

Icoana stelei ce-a murit

Încet pe cer se suie:

Era pe când nu s-a zărit,

Azi o vedem și nu e. EMINESCU, O. I 234. (Vezi și § 532.)

X CARACTERUL TRANZITIV ȘI INTRANZITIV

§ 197. Verbele care pot primi un complement direct sînt **tranzitive**:

Ion taie lemne.

Învăță lecția.

Vom prelucra o temă.

Scriu o carte.

Atunci cînd complementul direct nu este exprimat, verbele tranzitive sînt folosite **absolut**. Astfel, în *citesc o carte* și *spune o poveste*, verbele sînt tranzitive (cu complement direct); în *stau în bibliotecă* și *citesc* și *spune mai repede!*, verbele sînt tranzitive folosite absolut.

Verbele care nu pot primi un complement direct sînt **intranzitive**:

Merg la ședință.

Stă liniștit.

Uneori verbele intranzitive sînt folosite ca cele tranzitive, adică au complement direct. În astfel de situații, verbele apar uneori cu același sens, alteleori cu sens schimbat:

Scrisoarea dumitale am rătăcit-o acasă printre alte hîrtii. CARAGIALE, O. II 115.

Vezi de-atunci eu alergai

Lumile de-a rîndul! COȘBUC, P. I 260.

Observație. Complementul direct poate fi din aceeași rădăcină sau poate avea același sens cu verbul. În aceste situații complementul se numește complement intern (vezi § 602):

O, priviți-i cum visează

Visul codrului de fagi! EMINESCU, O. I 101.

Dă-mă, maică, unde trag,

Să trăiesc traiul cu drag. JARNIK-BIRSEANU, D. 273.

Stai, bădiță, nu te duce,

Ș-om trăi viață dulce. SEVASTOS, C. 44.

X CATEGORIILE GRAMATICALE ALE VERBULUI

§ 198. Categoriile gramaticale ale verbului sînt: diateza, modul, timpul, persoana și numărul. Primele trei sînt specifice pentru verb, ultimele două sînt comune cu ale altor părți de vorbire și anume: persoana apare și la pronumele personal, iar numărul apare la toate părțile de vorbire flexibile.

X DIATEZELE

§ 199. Diateza este forma pe care o îmbracă verbul pentru a arăta în ce raport se află acțiunea pe care o exprimă cu autorul acestei acțiuni. În limba română există trei diateze: diateza activă, pasivă și reflexivă, numite și: activ, pasiv și reflexiv.

X DIATEZA ACTIVĂ

§ 200. Diateza activă arată că acțiunea este făcută de subiectul gramatical:

În mai multe rînduri am apucat condeiul, cu gîndul să-ți spui o istorie. GHICA, S. 245.

Trecu o zi, trecură trei

Și iarăși, noaptea, vine

Luceafărul deasupra ei

Cu razele-i senine. EMINESCU, O. I 171.

În cazul verbelor tranzitive, acțiunea este suferită de complementul direct, diferit de subiectul gramatical.

X DIATEZA PASIVĂ

§ 201. Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suferă acțiunea, iar autorul, cînd este exprimat, e redat prin complementul de agent:

Bastonul fu împiedicat de pălărie și nu atinse decît ușor sfîrcul urechii. CARAGIALE, O. II 126.

După ce toată casa a fost răsturnată de zece ori, cînd așa, cînd aminterea, d. Lefter a căzut pe o canapea sfărîmat de oboesală. CARAGIALE, O. I 150.

Pasivul apare numai la verbele tranzitive și se exprimă cu ajutorul verbului *a fi* și cu participiul verbului de conjugat. Aceasta e forma specifică a diatezei pasive, formă distinctă de a celorlalte două diateze: activă și reflexivă. Pasivul mai poate fi însă exprimat și prin verbe construite cu pronume reflexive în acuzativ: cartea se citește ușor (de public). (Vezi și § 204.)

Observații. 1. Între pasivul cu a fi sau pasivul reflexiv, pe de o parte, și activ, pe de alta, există diferențe. Astfel, cele două tipuri de pasiv (primul mai puțin, al doilea mai mult) lasă de obicei în umbră autorul acțiunii, pe cînd activul atrage atenția asupra subiectului, chiar dacă acesta nu e exprimat. De exemplu: *tovarăși, a fost convocată adunarea...* sau *adunarea generală se convoacă la șase luni*, față de *am convocat adunarea...*

2. Diferențe există și între pasivul cu *a fi* și pasivul reflexiv. De pildă, la verbele cu caracter momentan, reflexivul pasiv, la prezent, arată că acțiunea se face în momentul vorbirii: *expoziția se deschide astăzi* (pentru că a fost închisă mai înainte), iar pasivul cu *a fi* exprimă o acțiune durativă: *expoziția este deschisă toată luna*.

Posibilitatea de a înțelege construcția în două feluri se datorește confuziei dintre diateza pasivă și valoarea de adjectiv a participiului. La trecut, reflexivul pasiv arată că acțiunea s-a făcut, iar urmările ei se pot prelungi: *expoziția s-a deschis ieri*; pasivul cu *a fi* arată mai curînd

că urmările au încetat : *expoziția a fost deschisă* (dar nu mai este). La fel la viitor : *expoziția se va deschide, expoziția va fi deschisă*, și tot prin confuzie cu valoarea adjectivală a participiului.

3. Verbele tranzitive care au la activ două complemente directe pot avea și la pasivul cu *a fi* sau la pasivul reflexiv un complement direct sau o propoziție completivă directă :

La examen elevul este întrebă *materia parcursă.* } *direct*

La examen se întrebă *elevul materia parcursă.*

Calul *nu se întrebă* *dacă vrea orz.* ZANNE, P.I 347.

În limba populară, forma specifică de pasiv nu este prea răspândită intrucît a fost înlocuită, în mare parte, de reflexiv.

În limba literară contemporană pasivul cu *a fi* se bucură de o răspîndire mai mare, după modelul altor limbi, ca franceza sau rusa.

X DIATEZA REFLEXIVĂ

§ 202. Diateza reflexivă e mai puțin precizată și organizată decît celelalte diateze.

Verbele reflexive sînt numeroase; ele se caracterizează prin aceea că se conjugă după conjugarea diatezei active, dar sînt întotdeauna însoțite de pronume reflexive în acuzativ sau în dativ. Dintre aceste verbe, puține au însă conținut specific, distinct de al diatezelor activă și pasivă, de aceea puține pot constitui o diateză aparte.

Cînd pronumele reflexiv care stă pe lingă verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în același caz cu el, are funcțiune de complement direct sau indirect, este deci o parte de propoziție. În această situație nu avem a face cu verbe la diateza reflexivă, ci cu verbe active însoțite de complemente exprimate prin pronume reflexive (vezi § 205).

Cînd verbul împreună cu pronumele reflexiv poate fi înlocuit cu același verb la diateza pasivă cu *a fi*, el aparține diatezei pasive (vezi § 201 și 204).

Așadar, în cadrul diatezei reflexive intră numai verbele însoțite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în același caz. În aceste situații pronumele reflexiv îndeplinește rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive. De exemplu : *se roagă față de roagă, își revine față de revine*.

Din punctul de vedere al sensului însă, diateza reflexivă nu este o categorie omogenă : definițiile subcategoriilor sale se deosebesc între ele în așa măsură, încît nu pot fi reduse la o definiție unitară, valabilă pentru toate (vezi mai jos).

Diataza reflexivă are următoarele valori :

a. reflexiv dinamic — acțiunea este făcută cu participarea intensă din partea subiectului sau cu un interes special. Această categorie este proprie atît verbelor reflexive cu acuzativul, cît și celor cu dativul : *a se teme, a se ruga, a-și bate joc, a-și uita*.

Mă gîndesc dacă n-ar fi fost mai bine să înștiințăm pe măria-sa.

SADOVEANU, O. XIII 116.

Cum de te-ai păcătuit

d. act.
pron.
d. par.
d. refl.

Să te-apuci de plugărit,

Tocma-n zi de sărbătoare? ALECSANDRI, P. P. 169.

Închipuiește-ți răniții, luptând cu valurile toată noaptea. CAMIL PETRESCU, U. N. 328.

Observație. Această categorie joacă rolul pe care în unele limbi (de exemplu greaca veche) îl joacă diateza medie. Această diateză arată că subiectul face acțiunea cu deosebită intensitate, cu deosebit interes, că acțiunea pe care o face este în interesul lui.

○ reflexiv impersonal — subiectul este neexprimat; important este că acțiunea are loc, neinteresînd cine o face.

Reflexivele impersonale se construiesc numai cu pronumele în acuzativ. Ca și unele verbe impersonale active, reflexivele impersonale se pot construi cu propoziție subiectivă.

Aici se vorbește mult.

Se pare cum că alte valuri

Cobor mereu pe-același vad,

Se pare cum că-i altă toamnă,

Ci-n veci aceleași frunze cad. EMINESCU, O. I 204.

○ VERBE REFLEXIVE TRANZITIVE

§ 203. Întrucît pronumele reflexiv în acuzativ nu are funcțiune de complement direct, ci face corp comun cu verbul, unele verbe reflexive pot avea complement direct în acuzativ sau propoziție completivă. Astfel, pot avea complement direct sau propoziție completivă reflexivele dinamice :

Găina se ouase o mîrgică! CREANGĂ, P. 70.

Biata fată... se cercă să zică și ea ceva, dar împăratul îi tăie cuvîntul. ISPIRESCU, L. 23.

○ PASIVUL REFLEXIV

§ 204. Verbele construite cu pronume reflexive care, datorită sensului lor (pasiv), pot fi înlocuite cu aceleași verbe la diateza pasivă cu a fi, aparțin diatezei pasive. Ele se construiesc numai cu pronumele în acuzativ.

Moldavia este una din cele întîi țări ale Europei în care invenția lui Gutenberg, tipografia, se introduce. KOGĂLNICEANU, O. 94.

○ VERBE ACTIVE CONSTRUIE CU COMPLEMENTE EXPRIMATE PRIN PRONUME REFLEXIVE

§ 205. Un număr de verbe construite cu pronume reflexive în dativ sau în acuzativ, incluse în mod obișnuit în sfera reflexivului, aparțin, după cum s-a spus mai sus, diatezei active, întrucît pronumele reflexiv poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în același caz cu el. În aceste situații pronumele reflexiv are funcțiune

PRONOMINALE

de complement direct sau indirect. Aceste verbe se grupează în felul următor :

a. verbe pronominale obiective — pronumele poate fi în acuzativ și atunci subiectul face acțiunea și tot el îi suferă efectele :

Nu știu nici cum am sărit din pat, nici când m-am îmbrăcat. GHICA, s. 33;

— pronumele poate fi în dativ și atunci acțiunea este făcută de subiect în favoarea lui :

Și-a croit carare prin grădini, pînă la o vadană. SADOVEANU, O. II 354;

b. verbe pronominale reciproce — cînd pronumele e în acuzativ acțiunea e făcută în același timp de două sau mai multe subiecte și fiecare dintre ele suferă efectele acțiunii făcute de celălalt sau celelalte :

Hai, mîndro, să ne iubim.

C-amîndoi ne potrivim. JARNÍK-BIRSEANU, D. 49;

— cînd pronumele e în dativ, acțiunea e făcută tot de două sau mai multe subiecte în același timp și este atribuită întotdeauna de unul din subiecte, subiectului sau subiectelor opuse :

Se cunoșteau din copilărie; își ziceau tu.

Observație. În vorbirea obișnuită, verbul *a avea* poate avea complement exprimat prin pronume reflexiv numai atunci cînd are sens reciproc. De exemplu : *se aveau ca frații*.

c. verbe pronominale posesive — subiectul e posesorul obiectului verbului. Verbele posesive pot apărea numai cu pronume în dativ :

Bunicul își dădu pălăria pe ceafă și se întoarse. SADOVEANU, O. VII 297 (vezi § 145).

EVENTIVUL

§ 206. Verbele construite cu pronumele reflexiv în acuzativ care arată că subiectul se transpune în altă stare decît cea în care se găsea sînt verbe eventive. După rolul pronumelui reflexiv, verbele eventive se apropie uneori de reflexivele dinamice (*a se îngălbeni, a se întrista*), alteori, de verbele pronominale obiective (*Ipate se îmbogăți se însutit și înmii*). CREANGĂ, P. 153); unele verbe eventive pot fi și pasive (*a se strîmta* poate exprima o acțiune făcută de un agent străin de obiect : *haina se strîmtează de croitor*), altele, reflexive impersonale (*se înserează*).

Mai mult, verbele eventive nu sînt legate în mod obligatoriu de pronumele reflexive. Astfel, verbe ca : *a paraliza* „a deveni paralic” sînt eventive fără pronume reflexiv și există numeroase formații paralele, cu și fără pronume reflexive, care au sens eventiv indiferent de faptul dacă sînt pronominale sau nu : *a se îngălbeni* — *a îngălbeni, a se înțepe* — *a înțepe*, *a se înnopta* — *a înnopta*.

Liniștea-i acum deplină

Și-a-nnoptat. COȘBUC, B. I. 6.

Există, de asemenea, verbe eventive pronominale ale căror antonime nu sînt pronominale: *a se îngrășa* — *a slăbi*; *a se odihni* — *a osteni*, *a obosi*; *a se îmbogăți* — *a sărăci*; *a se dezgheța* — *a îngheța*. Formațiile cu pronume reflexive arată interesul subiectului pentru acțiune, intenția lui, dorința de a obține un rezultat (deci sînt asemănătoare cu reflexivele dinamice), pe cînd cele active se petrec în general fără ca subiectul să fie bucuros de ele.

Așadar eventivul este o categorie de verbe care aparțin din punct de vedere morfologic diatezei reflexive propriu-zise, pasivului reflexiv sau diatezei active cu sau fără pronume reflexiv.

VERBE REFLEXIVE CU DATIVUL ȘI CU ACUZATIVUL

§ 207. Alături de reflexivul cu dativul *a-și închipui* există, regional, reflexivul cu acuzativul *a se închipui*.

RELAȚII RECIPROCE ÎNTRE DIVERSELE DIATEZE

§ 208. Există foarte puține verbe care aparțin exclusiv diatezei reflexive, neavînd corespondent activ; de exemplu: *a se mira* (reflexiv dinamic) și *a se cuveni* (reflexiv impersonal). Majoritatea verbelor diatezei reflexive au corespondente verbe active cu sau fără pronume reflexiv sau verbe pasive reflexive. Uneori este vorba de formații paralele cu același sens, care coexistă în cadrul limbii literare sau, mai des, unul în limba literară și unul regional. Alteori între verbele paralele s-a produs o diferențiere de sens sau s-a menținut numai unul dintre ele; în aceste cazuri se poate vorbi despre treceri de la o diateză la alta.

Aceleași situații se observă și în cadrul diatezei active, de la un tip de construcție la alta (cu sau fără pronume reflexiv), sau între diateza activă pe de o parte și pasivul reflexiv pe de alta.

FORMAȚII PARALELE: VERBE ALE DIATEZEI REFLEXIVE ȘI ALE DIATEZEI ACTIVE SAU PASIVE REFLEXIVE

§ 209. a. Reflexiv dinamic cu acuzativul și activ propriu-zis: *a se întîrzia*, frecvent în Moldova (*De aceea m-am întîrziat pînă acum*. CREANGĂ, A. 61), și *a întîrzia*; *a se locui* (NEGRUZZI, S. I 144) și *a locui*; *a se plînu* (RĂDULESCU-CODIN, L. 27) și *a plînu*; *a se cumpăni* — *a cumpăni*; *a se căpăta* (cu...) — *a căpăta*; *a se zăbovi* — *a zăbovi*; *a se gîndi* — *a gîndi*.

Și-i rîdea inima babeii, de bucurie, cînd gîndea numai cît de fericită are să fie. CREANGĂ, P. 4.

Vai! tot mai gîndești la anii cînd visam în academie,
Ascultînd pe vechii dascăli cîrpecind la haina vremii. EMINESCU, O. I 140.

Reflexiv dinamic cu dativul și activ propriu-zis :

*Cine și-ar fi bănuie că eu voi fi vrodată tatăl a trei copii grași, ru-
meni, voinici și nebunateci?* DELAVRANCEA, PAR. 248.

— *Mi-ai cumpărat, vecinele?*

— *Crede-mă că-mi uitai, frate.* PANN, N. 50.

Și toți în sat o știut

Că și-o umblat pe la cruci. I. Bîrlea, *Cîntece poporane din Maramureș*,
II (1924), p. 73.

Reflexiv dinamic cu acuzativul și dativul și activ propriu-zis :
a-și rîde, regional, a se rîde și a rîde.

Reflexiv dinamic cu acuzativul și activ pronominal reciproc : *mă
bat („mă lupt”) să isprăvesc mai repede;*

Cela ce se bate pentru a lui țară,

Sufletu-i e focul soarelui de vară. BOLINTINEANU, P. I 22

și *a se bate cu cineva.*

b. Activ pronominal obiectiv și pasiv reflexiv : *a se face* „a se
transforma” și *a se face* „a fi transformat” :

Ion se face marinar.

Stofa se face roșie cu alizarină;

*m-am evacuat, m-am dispersat și orașul s-a evacuat, populația s-a dis-
persat.*

c. Activ propriu-zis și activ pronominal obiectiv :

[Plăieșii] *or întors napoi acasă.* GR. S. VII 182.

Activ propriu-zis și activ pronominal reciproc : *a cînsti un pahar
cu vin și a se cînsti cu cineva* „a bea cu el”.

TRECERI DE LA DIATEZA ACTIVĂ SAU DE LA PASIVUL REFLEXIV
LA DIATEZA REFLEXIVĂ SAU ÎN CADRUL DIATEZEI ACTIVE

§ 210. a. Activul propriu-zis devine reflexiv dinamic cu acuza-
tivul : *a se ambiționa.*

Activul pronominal obiectiv devine reflexiv dinamic cu acuzativul :
a se năpusti a însemnat întii „a se repezi pe sine însuși” („a-și da
drumul”), apoi „a da buzna, a ataca pe cineva”.

Pasivul reflexiv devine reflexiv dinamic cu acuzativul : *se află în-
seamnă* întii „este găsit”, apoi „există” :

Glas ca al meu nu se află în nouă hotare. SADOVEANU, O. XVIII 13.

Eventivul pronominal devine reflexiv dinamic : *a se veseli* însemna
în limba veche „a deveni vesel” (astăzi *a se înveseli*), apoi „a fi vesel,
a petrece”.

b. Activul propriu-zis devine activ pronominal obiectiv : de la
oamenii mă cheamă (mă numesc) Ion, s-a ajuns la eu *mă chem (mă
numesc) Ion.*

Activul propriu-zis devine activ pronominal obiectiv, apoi din nou
activ : *a munci* „a chinui” devine *a se munci* „a se chinui” și apoi *a
munci* cu sensul actual.

Întîlnim și cazuri mai complicate : verbul pronominal reciproc *a se ajunge* „a se întîlni” (*munte cu munte se ajunge*, dar *om cu om*!) devine activ propriu-zis *a ajunge* „a prinde din urmă” (*am ajuns pe cei plecați înaintea mea*) ; paralel cu acesta din urmă apare și reflexivul dinamic *a se ajunge* „a fi de ajuns” (*nu mi se ajunge un leu*).

CUMULUL DE VALORI ALE VERBELOR CU PRONUME REFLEXIVE

§ 211. Uneori același verb aparține în același timp la mai multe categorii.

Activul pronominal obiectiv poate fi și reflexiv impersonal : *a nu se pleca în afară*.

Pasivul reflexiv este și reflexiv impersonal : *se servește cald*.

La secția transporturi s-a extins o nouă metodă de îngrijire a mașinilor.

VERBE REFLEXIVE ÎN CONSTRUCȚII SPECIALE

§ 212. Limba noastră cunoaște construcția acuzativului cu participiu sau cu supin, unde acuzativul este pronume reflexiv. În loc de *așteaptă să fie purtat*, găsim *se așteaptă purtat*, unde subiectul (subînțeles) al construcției pasive apare, sub forma pronumelui reflexiv în acuzativ, pe lângă verbul regent (predicativ) :

C-al meu dor îi dezmiardat,

S-așteaptă-n brațe purtat. ȘEZ. III 62.

Tot așa *pămîntul se cere îngrijit* etc. În loc de *a isprăvi de a se îmbrăca*, întîlnim expresia *m-am isprăvit de îmbrăcat* etc.

Observație. În mod similar cu situațiile de acuzativ cu participiu care înlocuiesc activul urmat de pasiv, apar situații în care auxiliarul pasivului este exclus fără ca verbul regent să devină reflexiv : *trebuie făcut în loc de trebuie să fie făcut*; neliterar și *merită laudat în loc de merită să fie laudat* (vezi § 220).

O situație asemănătoare are verbul *a putea* în construcția acuzativ cu infinitiv : deși acest verb nu poate avea diateză reflexivă proprie (afară de cazul cînd e reflexiv impersonal), atunci cînd este auxiliar de modalitate construit cu infinitivul ia asupra lui pronumele reflexiv al verbului următor :

Fiecare din voi se poate distinge... prin fapte patriotice. GHICA, S. 24.

Regional, apare construcția similară de tipul *mă știu juca* în loc de *știu a mă juca*.

Mai importantă este categoria acuzativului de relație : acțiunea verbului e limitată la o parte a corpului, iar substantivul care o denumește pe aceasta ia forma acuzativului cu prepoziție : *a se tăia la un deget*, *a se spăla pe mâini* etc. ; *a se dezgheța la mâini* (*Acu să vă dezghețați la mâini întii*). SADOVEANU, O. III 90). În traduceri se neso-

cotește adesea această trăsătură specifică a limbii noastre și se fac greșeli ca :

Du-te să-ți speli mâinile. Vadim Kojevnikov, *În întâmpinarea zorilor* (București, 1957), p. 20

sau, și mai grav :

Italianul își scărpină fruntea. Al. Dumas, *Contele de Monte-Cristo*, vol. al II-lea (București, 1957), p. 252,

ceea ce aduce ideea că fruntea este desprinsă de persoana care acționează asupra ei ca asupra unui obiect străin. De la acuzativul de relație se ajunge la reflexive dinamice : *a se zămori de foame* (în loc de *a-și zămori foamea*) „a-și potoli foamea” devine *a se zămori*, fără complinire ; alteori forma intermediară nu e întrebuintată : de la *a boldi ochii* s-a ajuns direct la *a se boldi* :

Ce te holdești, mojice,-n drum? Păun-Pincio, *Versuri și proză* (București, 1896), p. 54.

Înrudită cu aceste situații este cea care urmează : o construcție cu un verb pronominal obiectiv (deci cu complement direct exprimat prin pronume reflexiv) urmat de un complement indirect se inversează și cele două complemente își iau locul unul altuia : *a se descinge de brâu* și *descinge brăul de pe lângă sine* (CREANGĂ, A. 83).

Trecerea se poate întâlni și la verbe active fără complement exprimat prin pronume reflexiv : *a așterne picturi pe pereți* devine *a așterne pereții eu picturi* (*În toată acea grămadă de artiști iluștri, cari au așternut, trei secoli de-a rândul, toți păreții Italiei cu nemuritoarele lor picturi, nu s-a găsit măcar unul care să se fi dedat a zugrăvi cu plăcere scene de vânătoare.* ODOBESCU, S. III 116). De aici se poate ajunge la reflexive dinamice, destul de frecvente : *a atinge tavanul cu mâna*, *a se atinge cu mâna de tavan*, apoi simplu *a se atinge* cu sensul lui „a atinge” (*nu te-atinge, că te frige*) ; *a lăsa băutura*, *a se lăsa de băutura*, apoi numai *a se lăsa* „a renunța”.

Observație. În vorbirea familiară, s-a ajuns de la întrebuintarea impersonală a persoanei a III-a a reflexivului *a se cunoaște*, la întrebuintarea lui personală. De la *a se cunoaște că ești beat*, s-a ajuns la *te cunoști că ești beat* și la *mă cunosc că sint beat*, unde, în urma atracției exercitate de persoana verbului din subordonată asupra verbului din regentă, amîndouă apar la aceeași persoană.

Toate aceste formații paralele sau treceri de la o categorie la alta, atît de frecvente, încît aproape că devin regulate, dau limbii romîne o mare mobilitate, o deosebită suplețe în mînuirea verbelor.

X MODUL

§ 213. Modul este forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum vorbitorul consideră acțiunea.

Modurile sînt personale și nepersonale, iar după funcțiunea pe care o au în propoziție, predicative și nepredicative.

a. Modurile personale și predicative exprimă persoana și formează predicatul. Ele sînt : indicativul, conjunctivul, condiționalul (care are valoare de condițional, optativ și potențial), prezumtivul și imperativul. Indicativul exprimă în general o acțiune considerată ca reală, conjunctivul și condiționalul prezent, optativul, potențialul, imperativul, o acțiune realizabilă, conjunctivul și condiționalul perfect, o acțiune ireală. Formele lor indică persoana și numărul. Excepțiile de la această distribuție a conținutului modurilor se vor vedea mai departe.

Condiționalul, optativul și potențialul prezintă o neconcordanță între formă și conținut și anume : aceste trei valori, distincte din punctul de vedere al conținutului, sînt exprimate toate prin aceeași paradigmă.

Alt exemplu de neconcordanță între formă și conținut este oferit de prezumtiv. Din punct de vedere formal este un tip de conjugare, întrucît are forme pentru trei moduri :

- indicativ : *voi fi dormind*
- conjunctiv : *să fi dormind*
- condițional : *aș fi dormind*.

Din punct de vedere al conținutului însă nu este decît un mod, întrucît între cele trei forme modale amintite nu există diferențe de sens : toate exprimă același lucru și anume îndoiala, nesiguranța, probabilitatea.

Așadar, prezumtivul e o categorie neconstituită ferm, care nu aparține în mod exclusiv nici categoriei conjugării, nici celei a modului. Din nevoile expunerii însă, va fi tratat, în mod convențional, în cadrul modurilor.

Unele forme temporale ale anumitor moduri pot exprima, în limitele conținutului specific al timpului respectiv, conținutul altui mod. Un exemplu de acest fel este viitorul indicativului cu valoare de prezumtiv : *oi face* arată o acțiune care urmează să fie îndeplinită în viitor, dar exprimă și o nuanță modală de nesiguranță.

b. Modurile nepersonale și nepredicative nu exprimă persoana și nu formează predicatul ; aceste moduri nu au forme flexionare care să indice persoana și numărul și au funcțiune de părți secundare de propoziție.

Modurile nepredicative sînt : infinitivul, participiul, gerunziul și supinul. Dintre ele, nepersonale propriu-zise sînt participiul și supinul. Gerunziul și infinitivul au o situație intermediară în ceea ce privește caracterul nepersonal. Fără a avea forme flexionare care să marcheze persoana și numărul, ele au uneori posibilitatea de a exprima aceste categorii cu ajutorul subiectului sau al pronumelui reflexiv. De exemplu :

Odată, venind noi de la Piatra, ... ne-au ieșit înaintea oameni mînjiți pe obraz cu funingine. SADOVEANU, O. X 574—575.

A se lamenta cineva de cele trecute este o pierdere de timp. GHICA, A. 48.

ducîndu-mă
ducîndu-te
ducîndu-se etc.

a mă duce
a te duce
a se duce etc.

Observație. Când nu e regimul altui verb, în construcții în care are valoare de imperativ (*a nu se coborî din mers*), infinitivul este, în mod excepțional, predicativ.

Infinitivul, participiul și supinul sînt frecvent numite forme nominale ale verbului datorită întrebuintării lor ca substantive sau ca adjective. Totuși, aceste moduri, ca și gerunziul, pot primi, cel puțin parțial, complinirile verbului.

Am văzut mai sus că gerunziul și infinitivul pot avea subiect. Toate modurile nepredicative mai pot avea complemente și propoziții complementive:

1. complement (direct, indirect sau de agent) sau propoziție complementivă:

Și de la o vreme nemaiauzind nici o foșnitură de păpușoi, nici o scurmătură de găină, am fișnit odată cu țărna-n cap. CREANGĂ, A. 6.

E ușor a scrie versuri

Cînd nimic nu ai a spune. EMINESCU, O. I 226.

Scoase din sîn o broșură cartonată cu hîrtie pestriță, zicîndu-mi c-un zîmbet plin de încredere în sine. NEGRUZZI, S. I 7.

A nopții gigantică umbră ușoară

Purtată de vînt. EMINESCU, O. I 3.

Auzise ea spunînd la biserică în Parimei că omul învățat înțelept va fi. CREANGĂ, A. 12.

Fă legămînt cu el pentru plutire pe mare, fără a-l lăsa să vadă bucățile de aur, ca să nu-i strălucească spre ele ochiul și jungherul. SADOVEANU, O. XII 29.

2. determinări circumstanțiale (complemente și propoziții):

Stînd noi mai mulți la foc, în altă parte a muntelui, ... l-am auzit venind ca un vînt și strigînd. SADOVEANU, O. XIII 491.

Poate fi învinovățit de a nu cugeta întocmai ca un om civilizată. ODOBESCU, S. I 379.

Iataganul înflorit cu argînt. SADOVEANU, O. V 493.

Din lemn iese și cruce și par și raclă și surcele de pus în foc. CAMILAR, N. I 218.

Trimețînd pe cei învechiți în rele ca să-i taie și să-i împuțineze săbiile ismailitenilor, preacînteptul mare logofăt nădăjduia să păstreze tihna vasilisei. SADOVEANU, O. XII 38.

MODURILE PREDICATIVE

MODUL INDICATIV

§ 214. Indicativul exprimă o acțiune prezentată de vorbitor ca reală.

Observație. În cadrul paragrafelor referitoare la moduri se vor înregistra numai valorile pe care le are fiecare mod în întregimea lui. Valorile pe care le au numai anumite timpuri vor fi înregistrate în cadrul paragrafelor referitoare la timpurile respective.

Urmă o clipă de tăcere. SADOVEANU, O. V 183.

În jurul morii e umbră, avem unde sta și dinspre Moldova vine o adi ere de liniște. SADOVEANU, O. V 170.

Pentru valorile modale specifice numai prezentului, imperfectului și viitorului vezi § 225, 226, 229.

MODUL CONJUNCTIV

§ 215. Conjunctivul exprimă o acțiune realizabilă, posibilă :

Și-n adevăr, să ședem strîmb și să judecăm drept. ODOBESCU, S. III 15.

Să mă creadă el capabil de-așa faptă?

Adesea, cînd e cerut de alt verb, care se construiește, în aceleași condiții, și cu infinitivul, conjunctivul are doar rolul de a denumi acțiunea, modul ei fiind marcat de verbul regent. Astfel, dacă regentul e la indicativ, acțiunea exprimată de conjunctiv are, de fapt, caracter real :

Ba zău, încă mă mier e - a m a v u t r ă b d a r e s ă ț i n c a s ă c u b a b a, p î n - a c u m. CREANGĂ, P. 118;

dacă regentul e la condițional (sau imperfect cu valoare de condițional) perfect, acțiunea exprimată de conjunctiv are caracter ireal :

Mai bine ce v-am talmăcit, și un copil p u t e a s ă î n ț e l e a g ă. CREANGĂ, A. 116.

Însă, dacă verbul regent conține în sensul lui ideea de acțiune realizabilă, conjunctivul dependent de el își păstrează conținutul lui modal specific, caracterul realizabil :

Mamăița și tanti Mița a u p r o m i s t ă n ă r u l u i G o e s ă - l d u c ă - n B u c u r e ș t i. CARAGIALE, O. I 267.

Cînd apare în propoziții principale, conjunctivul poate exprima diverse nuanțe de sens :

a. deliberarea :

Văd vise-ntrupate gonind după vise,

Pîn'dau în morminte ce-așteaptă deschise,

Și nu știu gîndirea-mi în ce să o stîng :

Să rîd ca nebunii? Să-i blestem? Să-i plîng? EMINESCU, O. I 40.

Aolio! Mama-n ogradă!

Era gata să mă vadă

Pe fereastră.

Ce să fac? COȘBUC, B. I. 91.

Nu știu ce să fac. Să plec ori să rămîn?

b. protestul, indignarea :

Vai de mine! Eu, să cumpăr? strigă Safta... Tot din casa mea!

I. Slavici, *Nușele din popor* (1881), p. 56.

Toamna un'ca tine de min'joc să-și bată? PANN, P. V. I 26.

Auzi, să facă el una ca asta!

Conjunctivul are adesea aceleași valori cu alte moduri. Dintre aceste valori, cea de condițional și cea de prezumtiv aparțin întregului mod conjunctiv, celelalte fiind specifice numai prezentului.

Conjunctivul, în propoziții subordonate, are valoare de condițional, exprimînd condiția propriu-zisă :

Să-l văd venînd,

Aș mai trăi o viață. COȘBUC, P. I 193.

Să fi fost altu-n locu'meu, i-ar fi rupt cu cîinii, da mie mi-a fost milă de ei. GR. S. III 123.

De cîte ori am așteptat

O șoptă de răspuns!

O zi din viață să-mi fi dat,

O zi mi-era de-ajuns. EMINESCU, O. I 191

sau concesia. La prezent, această valoare apare foarte rar la conjunctivul cu *să*; în mod obișnuit ea apare în construcții paratactice (conjunctivul fără *să*) și numai la verbele din vechiul fond al limbii.

Să ne scoborîm din Ercul, dacă vom fi mișei, lumea tot de mișei ne va ținea. KOGĂLNICEANU, O. 90.

Fericească-l scriitorii, lumea toată recunoască-l...

Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl? EMINESCU, O. I 133.

Dar piară oamenii cu toți,

S-ar naște iarăși oameni. EMINESCU, O. I 177.

Să-mi fi dat toată viața, și n-aș fi mers.

Observație. Conjunctivul fără *să* la neologisme este nerecomandabil :

Este și un alt frumos... care stă în raport cu orice om, fie acesta cit de blazat, si profesaze orielt de mult decepționalismul. MACEDONSKI, O. IV 130.

În propoziții principale, conjunctivul poate avea valoare de optativ, exprimînd o dorință (pentru conjunctivul cu valoare de optativ exprimînd o urare sau o imprecăție, vezi § 231) :

Să ne vedem sănătoși.

Au fost nevoiași, eu nu l-aș fi iertat, să-l fi aruncat jos din tren, să-l învețe minte să nu mai dea. PREDA, D. 76

sau de prezumtiv, exprimînd :

a. presupunerea :

Doar la Iași să fi fost așa ceva. CREANGĂ, A. 19.

Să tot fie cinci ani.

b. îndoiala, neîncrederea :

Tu știi acum latinește, să fie oare ca romînește? SLAVICI, N. I 179.

Asta să fie grădina ori ba? și credea că a rătăcit prin altă grădină. ISPIRESCU, L. 167-168.

Să-l fi pierdut oare venînd spre baltă? SADOVEANU, O. XVII 466.

Să fi adunat el atîția bani?

(Pentru valorile modale specifice numai conjunctivului prezent, vezi § 231.)

Conjunctivul se folosește uneori în interogative care, din diferite motive, întîrzie un răspuns direct, reluînd întrebarea (cu schimbarea

persoanei dacă e cazul). Această nouă întrebare este formală, pentru că nu presupune un răspuns sau presupune un răspuns cunoscut.

— *Ce vrei, flăcăule, îi zise împăratul...?*

— *Ce să voi, mărite împărate... iată sînt trimis să-ți cer fata.* ISPIRESCU, L. 44.

— *Ce mai faci, mă?...?*

— *Eu, ce să fac? Bine!* SADOVEANU, O. I 621.

În limba română conjunctivul a căpătat o întrebuintare foarte largă prin faptul că se întrebuintează în locul infinitivului (după diferite verbe sau expresii verbale, după anumite prepoziții). Iată câteva exemple paralele :

Trebuie a dară a se asigura, mai întii de toate, situațiunea Moldovei. HASDEU, I. V. 65.

Trebuie e să recunosc că tagma de care vorbesc era o mică minoritate. SADOVEANU, O. XVI 436.

Pînă a nu ajunge la această poartă misterioasă. SADOVEANU, O. XVI 420.

Pînă să-i iau de veste, s-a făcut nevăzut. GHICA, S. 239.

Astăzi, mai ales după modele străine, infinitivul se răspîndește din nou (vezi § 219).

În limba actuală sînt situații în care se poate folosi la fel de bine fie conjunctivul, fie infinitivul :

Pot să cînt și pot cînta.

Știu să cînt și știu cînta.

Pieptănușii în laiță, n-avea cine-i ținea de coadă. CREANGĂ, A. 62.

N-are cine să mă hrănescă. ISPIRESCU, L. 15.

Ardeam de dorința de a vedea mai curînd teatrul sovietic. STANCU, U.R.S.S. 11.

Mi-am exprimat dorința să-i văd copiii.

Uneori, în limba actuală, construcțiile cu infinitivul sînt chiar preferate construcțiilor corespunzătoare cu conjunctivul. Astfel, înainte se construiește mai degrabă cu infinitivul (precedat de *de* : *Înainte de a ajunge la această țintă, îndepărtată și supremă, apele vor ocoli și vor străbate întreaga țară.* BOGZA, C. O. 66), decît cu conjunctivul (*înainte să termine*), substantivul *onoare* apare mai des cu atribut exprimat prin infinitiv (*am onoarea de a vă anunța...*), decît cu atributivă cu conjunctivul (*am onoarea să vă anunț...*).

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

§ 216. A. Condiționalul exprimă o acțiune a cărei realizare depinde în general de îndeplinirea unei condiții :

Alei! puico, dac-ai vra,

Patru pluguri aș dura,

Țara-ntrăgă aș ara. ALECSANDRI, P. P. 243.

Atît propoziția care formulează condiția, cît și propoziția regentă se construiesc de obicei cu condiționalul :

Cred că dacă aș mai putea rîde azi, ar trebui să mă strîmb de rîs, contemplînd un asemenea caraghios. CAMIL PETRESCU, T. II 325.

Dacă aș pleca de dimineată, aș ajunge la timp.

Uneori însă condiționalul apare numai în subordonată. Aceasta se întîmplă mai ales cînd condiționalul este la timpul trecut ; în această situație verbul regentei este la imperfectul indicativului :

Dacă ar fi vrut, pe toate le putea coborî acolo la cușit. SADOVEANU, O. I 560.

Condiționalul mai exprimă :

1. concesia :

Astăzi chiar de m-aș întoarce

A-nțelege n-o mai pot...

Unde ești, copilărie,

Cu pădurea ta cu tot? EMINESCU, O. I 111.

2. comparația ireală :

Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură

Încet repovestită de o străină gură,

Ca și cînd n-ar fi viața-mi, ca și cînd n-aș fi fost. EMINESCU, O. I 71.

O dragoste între ei ș-o încredere desăvîrșită, parcă toți ar fi membrii aceleiași familii. VLAHUȚĂ, G. S. 51—52.

Scormon! strigă ea cu bucurie ca și cînd ar întîlni un vechi prieten. SLAVICI, N. I 34.

B. Optativul exprimă o acțiune dorită și apare de obicei în propoziții principale. Aceste propoziții sînt mai ales independente :

Închinare-aș și n-am cui!

Închinare-aș murgului. ALECSANDRI, P. P. 72.

De-ar veni odată!,

dar pot fi și coordonate ale unor propoziții adversative :

Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta. EMINESCU, O. I 127

sau regente ale unor propoziții circumstanțiale :

De-aș ajunge mai degrabă în tîrg, zise Prepeleac, să scap de rîia asta. CREANGĂ, P. 42.

Aș pleca la noapte, cînd o ieși luna.

M-aș distra cum îmi place.

Raportul de subordonare a circumstanțialelor de mai sus față de regentele lor optative este foarte slab.

Optativul este întrebuițat și în imprecății :

Mă blastemă: „De n-ai fi fost!

Ești un pustiu! Ți-e capul prost!” COȘBUC, B. I. 111.

Optativul însă poate apărea și în propoziții subordonate ; de exemplu, în propoziții atributive :

Asta e cartea pe care mi-ar plăcea s-o am.

În cazul verbelor care înseamnă „a dori”, „a voi”, „a prefera”, „a trebui”, „a putea”, adică verbe care exprimă la orice mod dorința, preferința, necesitatea, posibilitatea, optativul nu mai are valoarea lui obișnuită, ci este întrebuințat pentru a atenua un ordin, o propunere etc. și pentru a aduce comunicării o notă de politețe, de ezitare :

Ce voi? Aș vrea să nu mai stai

Pe gânduri totdeauna. EMINESCU, O. I 174.

Eu, tovarășe Toma, zise el, aș avea de spus câteva cuvinte... CALUGĂRU, O. P. 35.

Atunci când este regentul unui conjunctiv, optativul poate exprima acțiuni în fapt reale (vezi și § 195 a).

Ar trebui să plec.

În acest exemplu, trebuința este reală, iar plecarea, realizabilă. Același lucru se întâmplă la trecut :

Ar fi trebuit să plec.

Trebuința a fost reală, iar plecarea, ireală.

C. Uneori formele de optativ-condițional nu exprimă nici condiția, nici dorința, ci arată că acțiunea verbului este posibilă, realizabilă, fără a preciza dacă ea este făcută sau nu. În aceste situații, avem a face cu așa-numitul mod potențial, care apare, de obicei, în propoziții principale :

Ai zice că soarele apune acum la miază-noapte, în spatele Negoiului. CAMIL PETRESCU, O. I 325.

Modul potențial poate exprima și o posibilitate în trecut :

N-aș fi crezut-o niciodată în stare să facă asta. CAMIL PETRESCU, U. N. 153.

Cine ar fi zis că Spelcă, așa de bun în muncă, să fie unealtă mîrșavă? CALUGĂRU, O. P. 433.

Nu mi-aș fi închipuit niciodată că am să ajung să fiu tratată astfel. CAMIL PETRESCU, U. N. 210.

D. Formele modului condițional-optativ pot apărea cu conținut foarte apropiat de prezumtiv în propoziții subordonate :

— în vorbirea indirectă, atunci când vorbitorul nu-și însușește conținutul comunicării reproduse :

Cică s-ar fi dus peste Petre Miuleț, și l-ar fi găsit la motoare, porveșteau oamenii despre el. PEDA, D. 174.

— în propoziții cauzale :

Nu merge nu fiindcă n-ar putea, ci fiindcă nu vrea.

MODUL IMPERATIV

§ 217. Imperativul este modul prin care se exprimă :

a. ordinul (în vederea îndeplinirii sau împiedicării unei acțiuni) :

Ia-ți acu banii și pleacă degrabă la boierul. CARAGIALE, O. I 224.

Nu rupeți florile!

Încetează odată!

b. îndemnul, rugămintea :

Nică, dragul mamei! vezi că tată-tău e dus la coasă... și eu asemena nu-mi văd capul de trebi; tu mai lasă drumurile și stăi lângă mămuca, de-i fă țevi și leagănă copilul... CREANGĂ, A. 62.

Și-acum dă-mi mâna! A sunat

Gornistul de plecare.

Du Oltului din partea mea

O caldă salutare,

Și-ajuns în țară, eu te rog,

Fă-mi cel din urmă bine :

Pământul țării să-l săruți

Și pentru mine! COȘBUC, B. I. 56.

Imperativul exprimând rugămintea apare și în câteva expresii fixe care și-au pierdut sensul propriu de invocații, devenind echivalente cu o interjecție :

Ținea la el și n-ar fi vrut, Doamne ferește! ca să bănuiască ceva. SLAVICI, O. I 247.

Dar cum, Doamne iartă-mă! să nu rîz? CARAGIALE, O. VI 35.

Imperativul poate să exprime, ironic, sub formă de îndemn, concesiv, amenințarea :

Rîdeți voi, rîdeți... DELAVRANCEA, H. T. 17.

Imperativul este întrebuițat uneori în locul indicativului pentru a face narațiunea mai vie. În astfel de situații verbul este la persoana a II-a singular indiferent de persoana și numărul subiectului lui; punctul de plecare l-a constituit însă transformarea persoanei a III-a în persoana a II-a și apoi transformarea persoanei I.

Pe noi, din spatele lui, ... ne bufni un rîs strașnic, și rîzi, și rîzi... DELAVRANCEA, H. T. 13.

Cartea se deschise la foaia 80; și eu trage-i tare și deslușit:

— Cînd cu ciuma lui Caragea... DELAVRANCEA, H. T. 96.

Dragu-mi era satul nostru... Dragi-mi erau tata și mama... Apoi lasă-ți, băiețe, satul cu tot farmecul frumusețelor lui, și pasă de te du în loc strein și așa depărtat. CREANGĂ, A. 117—118.

Cît p-aci să puie zînele mâna pe ei. Și fugi, zînele după dînșii; ei fugi! zînele după dînșii. ISPIRESCU, L. 164.

MODUL PREZUMTIV

§ 218. Prezumtivul exprimă o acțiune prezentată ca presupusă, bănuită :

Oi fi mirosind!... Am gustat de dimineată niște anghelică. CARAGIALE, O. II 79.

Mihai, oare să fi existînd strigoi? ZAMFIRESCU, V. T. 72.

Ar fi fiind asta dorința printesei? SADOVEANU, O. XII 552.

Prezuntivul apare adesea în propoziții principale, dubitative și, mai ales, interogative. El apare însă și în propoziții subordonate, în special în vorbirea indirectă :

Pe lângă urs se spune că ar fi avînd și această pajură care-l priveghează. SADOVEANU, O. XIII 104.

Prezuntivul propriu-zis exprimă valoarea specifică modului mai accentuat decît formele de conjunctiv, de optativ sau de indicativ viitor sau viitor anterior, care exprimă și ele îndoiala, presupunerea :

Rugăm pe toți românii iubitori de istoria nației să ne facă cunoscute hrisoavele ce vor fi avînd și care au o importanță istorică. BĂLCESCU, O. I 160.

Ăi fi Dumitru Cățic dă la Caracal. CAMIL PETRESCU, O. I 159.

Pentru conjunctivul, condițional-optativul și indicativul viitor cu valoare de prezuntiv, vezi § 215, 216, 229 și 230.

MODURILE NEPREDICATIVE

MODUL INFINITIV

§ 219. Infinitivul este modul care denumește acțiunea exprimată de verb, adică este numele unei acțiuni. Infinitivul ține prin natura lui și de verb și de substantiv, putînd avea funcțiuni sintactice specifice fiecăreia dintre aceste două categorii.

În limba romînă există două forme de infinitiv : una scurtă (*a lucra*) și una lungă (*lucrare*), care s-a substantivizat.

A. Forma scurtă are următoarele funcțiuni care țin de natura sa de substantiv :

1. subiect :

Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu? EMINESCU, O. I 137.

Copilul mic nu-i bine a-l lăsa singur în casă. ȘEZ. I 52.

A încasa rata a doua și ultima din prețul grîului vîndut și livrat, a aranja cu Dumescu, la Banca Romînă, polița care ajunge luni la scadență erau treburi care se puteau lichida în două ore. REBREANU, R. I 45—46.

Observație. Infinitivul subiect apare uneori precedat de prepoziția *de* :

E groaznic de a vedea cum aceste jivine se răped la strvuri. ODOBESCU, S. III 16.

Această construcție se poate datora influenței construcției similare a supinului (*de văzut e ușor, de explicat e greu*) sau influenței construcțiilor similare din limba franceză.

Construcția infinitivului subiect cu prepoziția *de* este nerecomandabilă.

2. nume predicativ :

A crede că iubirea sufletelor e o astfel de combinare simplistă înseamnă, firește, a discuta... prosteste. CAMIL PETRESCU, U. N. 18.

Observație. Și infinitivul nume predicativ apare uneori precedat de *de* :

Care e oare scopul... civilizațiunii, dacă nu este de a lăsa omului independența cea mai largă. ODOBESCU, S. I 378.

Această construcție poate fi influențată de construcția atributului cu *de* sau, ca și la subiect, de construcțiile similare din limba franceză.

3. atribut :

Veni vremea a merge la război. ISPIRESCU, L. 169.

Însă și plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferință. M. CARAGIALE, CR. 10.

4. complement direct :

Dacă poftești, stăpîne, pot a-ți cînta și alte cîntece frumoase. SADOVEANU, O. VIII 562.

Înveți a scrie corect limba literară. SADOVEANU, în CONTEMPORANUL, 340 (1953), p. 3/4.

De-acolo știau merge acasă. RETEGANUL, P. I 44.

N-are a face.

Ai unde merge la vară?

(Pentru întrebuițarea lui *a* înaintea infinitivului complement direct, vezi § 259.)

Observație. Sub influența limbii franceze, apare și infinitivul complement direct precedat de *de*:

Nu mai cîtează de a glumi. HASDEU, I.V. 32.

Construcția este nerecomandabilă.

5. Complement indirect :

Vede d. Anghelache că amicii lui nu i-au priceput de loc vorbele, și astfel se simte obligat a le da explicațiunile necesare. CARAGIALE, O. II 59.

Sîntem datori a ne ajuta unii pe alții. CREANGĂ, P. 330.

Sînt gata a te lua de bărbat. ISPIRESCU, L. 283.

6. complement circumstanțial :

a. de mod :

Scriu francezește sous la dictée, fără a face mai mult decît șapte opt greșale pe față! NEGRUZZI, S. I 9.

b. de timp :

Se făcu o dată și ziuă, și — pînă încă a nu să îmbrăca, fugi la sac. RETEGANUL, P. III 54.

Înainte de a ajunge la această țintă îndepărtată și supremă, apele vor ocoli și vor străbate întreaga țară. BOGZA, C. O. 66.

c. de cauză :

... strigă el enervat de a fi chemat în teatru la rampă. CĂLINESCU, 1ST. 435.

Observație. Infinitivul complement circumstanțial de cauză este un franțuzism, întâlnit rar în limba română.

d. de scop :

N-am venit a peși. JARNÍK-BİRSEANU, D. 450.

Cabinetul din St. Petersburg se împotriva la orice măsuri armate ce voia Poarta să ia pentru a înăbuși răscoala lui Ipsilanti. GHICA, S. 109.

Îl ascunde și-l sfătuiește să se ducă volintir la oaste spre a i se pierde urma. CĂLINESCU, IST. 438.

Observație. Infinitivul complement circumstanțial de scop construit numai cu prepoziția *a* este arhaism.

e. opozițional :

În loc de a scrie o carte pentru generalizarea cutărei sau cutărei trăsături înaintate... se apucă să scrie de toate fără să militeze pentru nimic precis. CONTEMPORANUL, 338 (1953), p. 4/3.

f. instrumental (popular, rar și nerecomandabil) :

Banii nu se fac așa,

A sta-n cârciumă și-a bea.

7. element predicativ suplimentar :

Acum întâiași dată vedem ideea de unitate a se arăta. BĂLCESCU,

O. II 13.

Observație. La unii scriitori, ca arhaism, apare infinitivul cu funcțiune de circumstanțial de relație :

De numele d-tale am auzit, dar a vedea nu te-am văzut. ANT. LIT. POP. II 249.

Din exemplele de mai sus se poate constata că infinitivul apare deseori precedat de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale.

Prepozițiile cele mai obișnuite cu care se construiește infinitivul sint : *de, pentru, spre, fără (de) și prin*. Locuțiunile prepoziționale : *înainte de, în loc de, departe de*. Pe lângă aceste prepoziții sau locuțiuni prepoziționale, infinitivul mai este precedat și de prepoziția *a*, care, în această situație, are rol de semn al infinitivului (vezi § 259). Aceste prepoziții și locuțiuni prepoziționale contribuie de multe ori cu conținutul lor la determinarea funcțiunii sintactice a infinitivului.

Faptul că se poate construi cu diferite prepoziții și locuțiuni prepoziționale este tot o trăsătură care ține de natura substantivală a infinitivului.

Infinitivul scurt, spre deosebire de substantiv, nu poate avea atribut. În schimb, datorită naturii sale verbale, el poate avea :

1. complement direct :

Eu nu mă încumet... a prinde pe hoși. ISPIRESCU, L. 82.

Marta avea obiceiul de a pune toată casa în mișcare. SLAVICI, N. I 60.

2. complement indirect :

Îmi era negreșit mai lesne de a vorbi... despre oameni și despre fapte. ODOBESCU, S. III 558.

3. complement circumstanțial, de exemplu :

a. de loc :

Puțin ne importă dacă aceste trei dame se hotărăsc a părăsi locul lor spre a veni în capitală. CARAGIALE, O. I 267.

b. de timp :

O să-ți fie groază a mai ieși noaptea la uliță. SLAVICI, O. I 256.

c. de mod :

Gata de a-i face pe plac. SLAVICI, N. I 84.

În calitate de verb, oricare ar fi rolul lui în propoziție, infinitivul are un subiect, un autor al acțiunii.

Atunci când infinitivul este regimul unui verb, subiectul lui nu poate fi exprimat și, de altfel, nici n-ar fi necesar, pentru că el este același cu subiectul verbului regent :

De-abia î n d r ă z n e s c a mărturisi că am avut cutezarea să-mi ridic privirile spre acel soare. SADOVEANU, O. I 669.

Cînd îl apucau durerile, nimeni nu-i p u t e a intra în voie. GHICA, S. 315.

Există și cazuri când subiectul infinitivului poate să nu fie exprimat, deși el nu e regimul unui verb și anume atunci când acest subiect e același cu subiectul propoziției :

A m v e n i t cu intenția de a vă invita la masă.

Cînd însă infinitivul nu e cerut de un verb și cînd subiectul lui e diferit de subiectul propoziției din care face parte, acest subiect trebuie neapărat să fie exprimat :

Vine vremea de a pricepe o m u l ce-i bine și ce-i rău. CREANGĂ, A. 35.

E o absurditate a se bate c i n e v a pentru ochii unei actrițe. NEGRUZZI, S. I 211.

Din cele de mai sus rezultă că infinitivul scurt are rolurile esențiale ale substantivului, dar nu poate primi determinantul specific al acestuia — atributul. El primește determinantele verbului — complemente — fără a avea rolul esențial al acestuia, acela de predicat.

Se poate constata, de asemenea, că infinitivul este cerut de verbe, de substantive, de adjective, de adverbe și de prepoziții. Verbe care se pot construi cu infinitivul sînt : *a apuca, a avea, a se grăbi, a izbui, a începe, a încerca, a îndrăzni, a învăța, a porni, a primi, a putea, a ști, îmi vine, se cade* etc. (Pentru prepozițiile care se construiesc cu infinitivul, vezi p. 226.)

Infinitivul poate avea valoarea altui mod :

1. a indicativului (învechit) :

Un boier... crezu a-și ascunde negrul trecut îmbrăcînd haina și mai neagră a monahismului. HASDEU, I. V. 38.

2. a imperativului :

A nu se pleca în afară.

A se slăbi. CARAGIALE, O. II 148.

Observație. Infinitivul cu valoare de imperativ poate apărea la forma pozitivă numai atunci cînd verbul este reflexiv impersonal (vezi exemplul de mai sus). În forma negativă însă, poate apărea și la verbe active. De exemplu :

Rugăm a nu fuma.

Cînd are această valoare și nu e regimul unui verb, infinitivul are, în mod excepțional, funcțiune predicativă (vezi § 213).

3. a gerunziului :

Referatul începe prin a arăta importanța... CONTEMPORANUL, 338 (1953), p. 4/1.

Foarte adesea infinitivul este echivalent cu conjunctivul :

Vă invităm a face imediat o anchetă la școală și a ne raporta de urgență.
CARAGIALE, O. I 205 (vezi § 215).

Folosirea infinitivului în locul altui mod este adesea pretențioasă.

B. Infinitivul lung în limba actuală s-a substantivizat și de aceea poate fi articulat, iar determinantul specific lui este atributul :

După plecarea mării sale, așezările de la Timiș rămaseră cântre-o destindere leneșă. SADOVEANU, O. XIII 114.

Au purtarea noastră nu-ți place? ISPIRESCU, L. 12.

De asemenea, partea de propoziție care are funcțiune de complement direct sau circumstanțial pe lângă un infinitiv scurt se transformă în atribut când determină un infinitiv lung :

a apleca capul — aplecarea capului

a vedea pe cineva — vederea cuiva (mă bucură)

a pleca acasă — plecarea acasă

a pleca de cu noapte — plecarea de cu noapte.

Observație. În limba veche și, uneori, în perioadele mai recente, ca arhaism, infinitivul lung apare cu valoare verbală precedat de prepoziția a :

Îmi era acum a scăpare de dînsul. CREANGĂ, A. 47.

MODUL PARTICIPIU

§ 220. Participiul este modul care, sub formă de adjectiv, denumește acțiunea suferită de un obiect. Această acțiune este prezentată ca terminată (efectele ei persistă sau nu în prezent). Valoarea de adjectiv apare și în formele pasivului. Numai în timpurile compuse ale activului și ale reflexivului participiul nu are valoare de adjectiv. Prin urmare participiul ține prin natura lui de verb și de adjectiv, avînd trăsături specifice fiecăreia din aceste categorii.

Următoarele trăsături țin de natura sa de adjectiv :

1. poate avea funcțiune de :

— atribut :

Se trăgea de păr și avea priviri speriate și plînse. PAS, Z. I 193.

— nume predicativ :

Nicolaie era așezat, potolit și se gîndea să se însoare cît mai curînd.
REBREANU, I. II 134.

— element predicativ suplimentar :

Toți așteptau întristați, deznădăjduiți. SADOVEANU, O. II 549.

2. poate fi comparat (în această situație valoarea adjectivală e mai puternică) :

Și altul mi-am căpătat,

Mai voinic și mai legat. JARNÍK-BİRSEANU, D. 235 (comparativ).

Adunase viorelele cele mai bătute. I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă* (București, 1943), p. 166 (superlativ).

3. poate deveni substantiv :

Numele întortocheat... al unui prigonit din Polonia. CEZ. PETRESCU, I. I 62.

Nemulțumitului i se ia darul.

Nu plînge, iubita mea,

Că scrisa noastră-i așa. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 148

sau adverb :

Cînd a zărit zmeul mătura minunat de grijită... i s-a făcut numai cald la inimă. SBIERA, P. 64.

4. poate primi sufixe diminutive :

Mititel,

Înfășețel,

În scutece de bumbăcel. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 515.

Cîte puice am avut

Numai una mi-am lasat

Stricățică de varsat

Și cu haz la sărutat. ȘEZ. I 212.

De natura sa de verb ține faptul că poate avea următoarele compliniri :

— complement de agent :

Își simte gîtu-atuncea cuprins de brațe reci. EMINESCU, O. I 95.

— complement circumstanțial instrumental :

Beșici mari de steclă la gură legate cu pergament. EMINESCU, N. 56.

— complement circumstanțial de loc :

Turcii stau înfipti pe scaune mestecînd liniștiți. Jean Bart, *Schițe marine* (București, 1953), p. 27.

— complement circumstanțial de timp :

Străbătura în lung și în lat vestitele grădini... croite și sădite m a i d i n v e c h i. HOGAȘ, DR. II 22.

— complement circumstanțial de scop :

Oamenii veniți întru întîmpinarea mării-sale... SADOVEANU, O. XVII 379.

Uneori însă, participiul are funcțiuni pe care le pot avea atît adjectivul, cît și verbul. De exemplu, poate avea funcțiune de :

— atribut circumstanțial de timp :

Ajuns cald la găitândrie, vorbea frumos și cu patimă în mijlocul tovarășilor săi. DELAVRANCEA, H. T. 16.

— atribut circumstanțial condițional :

Îndemnat de ticăloși episcopi arieni, ar fi putut dărui oștenilor de la Bizanț, din nou, măcar războiul cu monahii. SADOVEANU, O. XII 38.

— atribut circumstanțial concesiv :

Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deșteaptă. EMINESCU, O. I 142

Criteriile de delimitare a valorii de verb de cea de adjectiv a participiului sînt primele două serii de trăsături sus-menționate și, în plus, uneori, criteriul semantic. Astfel, în unele situații există diferențe de sens între participiul verb și participiul adjectiv. Aceste diferențe pot duce la adjectivizarea completă a celui din urmă : *legat* „care a fost legat”/legat

„voinic, bine făcut”; *ajuns* „care a ajuns”/*ajuns* „înstărit”; *înfipt* „care e înfipt”/*înfipt* „îndrăzneț”.

Aceste criterii sînt însă departe de a fi absolute. De exemplu, faptul că un participiu are grade de comparație e un indiciu sigur că are valoare de adjectiv, dar faptul contrar nu e un indiciu sigur că are valoare de verb întrucît sînt și adjective propriu-zise care n-au grade de comparație. Alt exemplu îl constituie toată seria cazurilor în care participiul are funcțiuni pe care le pot avea tot atît de bine și verbele și adjectivele. Datorită acestei situații, adesea este foarte greu de distins valoarea de verb de cea de adjectiv a participiului, ca în exemplul :

Te simțeau crescute și gîndeau că ai găsit lumea pe care-o căutai. PAS, Z. I 318.

Participiile au sens activ sau pasiv.

Majoritatea participiilor verbelor tranzitive au sens pasiv :

Cu perdelele lăsate

Sed la masa mea de brad. EMINESCU, O. I 105.

Există însă un număr de verbe tranzitive al căror participiu are, pe lângă sensul pasiv, și unul activ :

carte citită — om citit

vin băut — om băut

lecție învățată — om învățat,

iar altele au participii cu sens exclusiv activ : *sfruntat (mînciună sfruntată).*

Participiile unor verbe tranzitive, care apar în limba mai veche cu sens activ, sînt folosite astăzi cu sens pasiv :

Cela în gunoi, cesta în așternuturi desfătate. ARHIVA R. I 147.

Vezi o masă mare-ntinsă cu făclii prea luminate. EMINESCU, O. I 85.

Se apucă și ea de găti niște bucate înfricoșate. ISPIRESCU, L. 23.

Participiile verbelor intransitive active (și reflexive uneori) au sens activ :

Căzut în cap.

O pasăre plutește cu aripi ostenite. EMINESCU, O. I 114.

Amurgul dase peste dînșii... neodihniți. ISPIRESCU, L. 335.

În anumite cazuri este greu de hotărît dacă este vorba de participiul unui verb tranzitiv nepronominal sau de participiul unui verb reflexiv sau pronominal :

Se cutremură ca deșteptat dintr-un vis. REBREANU, I. II 132, de participiul unui verb intransitiv activ sau reflexiv :

Orașul vechi... cu streșinele mucegăite. EMINESCU, N. 78.

Cu prefixul *ne-*, unele participii ale verbelor tranzitive exprimă imposibilitatea realizării acțiunii :

Lecțiunile neprețuite ce ascultam... cine ar putea să ți le spună! GALACTION, O. I 247.

După anumite verbe (*a trebui, a se cere, a se lăsa, a merita, a aștepta*), participiul, neînsoțit de auxiliar, ține locul conjugării pasive (vezi § 212) :

Negustorii aceștia ar trebui puși o dată la rezon! SADOVEANU, O. VII 683.

Fetele nu așteptau rugate ca pe aiurea, ci fiecare desprindea mîinile a doi flăcăi, unde-i venea la socoteală. CREANGĂ, A. 105.

Construcția din primul exemplu e literară. Cea din ultimul exemplu este regională.

Observație. Formula regională *trebuie de făcut* e greșită; de asemenea nerecomandabilă este construirea verbului *a merita* cu participiul (*merită puși*).

MODUL GERUNZIU

§ 221. Gerunziul este forma verbală care exprimă acțiunea în desfășurare, fără referire precisă la momentul vorbirii.

A. Gerunziul se întrebuințează ca :

1. complement circumstanțial

— de mod :

Privea zîmbind la cazna lor. SLAVICI, O. I 236.

Adierile ușoare de vînt intrau, rătăcind, ca răsufărările umbrelor celor duși. SADOVEANU, O. I 33.

— de cauză :

Într-o zi, neștiind ce să fac ca să împrăstii tristețea de care eram cuprins, m-am dus să văd pre doctorul H. NEGRUZZI, S. I 293.

Într-o zi, o calfă, văzîndu-l cum tremură și cum i s-aprind ochii cînd vorbește de bani, i-a zis în glumă... DELAVRANCEA, H. T. 17.

Pascalopol... începu să dea, mai mult pentru Felix, cîteva informații autobiografice, văzîndu-l cam surprins. CĂLINESCU, E. O. I 83.

— condițional :

Chiar tu, ducîndu-te, ne temem că nu te vei mai întoarce. ISPIRESCU, L. 81.

— de timp :

Venind ciobanii și văzînd toate astea, se mirară. ISPIRESCU, L. 435.

Nu știam nici pe ce străzi merg, nu auzeam nimic în jurul meu și cîteodată, traversînd, dam buzna peste automobile. CAMIL PETRESCU, U. N. 184.

Doamna Herdelea plîngea spălîndu-i și călcîndu-i rufe. REBREANU, I. II 210.

În primul exemplu acțiunea verbului la gerunziu este anterioară acțiunii verbului predicat. În ultimele două, acțiunile sînt simultane.

— instrumental :

La un semn, un țârm de altul, legînd vas de vas, se leagă. EMINESCU, O. I 144.

— concesiv :

Slugărînd, de dimineață pînă noaptea, plină de griji, de treburi și de nemulțumiri, ea venea totuși cît putea de des... ca să-și rotească ochii în gospodăria dragă ei. V. Demetrius, *Nuvele* (București, 1952), p. 160.

Adesea valorile circumstanțiale ale gerunziului se împletesc în așa fel, încît sînt foarte greu de delimitat. Astfel, în exemplul : *Primind scrisoarea cumnatului său, el începu să zîmbească.* SLAVICI, O. I 244, valoarea temporală se confundă cu cea cauzală.

2. complement direct :

Cîteodată auzim povestindu-ni-se cîte o întîmplare de ne vine mai a n-o crede. RETEGANUL, P. IV 3.

3. atribut :

Pletele de-abia cărunțind... cădeau în sfredele dese pe umeri. SADOVEANU, O. I 554.

4. element predicativ suplimentar :

Pe respectabila madam Trahanache am văzut-o ieșind de la Cața-veneu. CARAGIALE, O. VI 89.

B. În calitate de verb, gerunziul are, mult mai des decît infinitivul, subiect. Subiectul gerunziului poate fi :

1. subiectul propoziției :

Fata, apucîndu-l de bărbie, îi ridică în sus capul. CĂLINESCU, E. O. II 106.

2. diferit de subiectul propoziției :

*Și trebuiesc luptate războaiele aprinse,
Căci voi murînd în sînge, ei pot să fie mari.* EMINESCU, O. I 56.
Bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se de asemenea fleacuri. ISPIRESCU, L. 9.

În ultimul exemplu gerunziul are subiect impersonal.

Subiectul gerunziului nu poate fi diferit de subiectul propoziției decît cînd ambele sînt exprimate sau cînd reiese clar care e subiectul fiecărui din cele două verbe. Un exemplu ca :

Daquin a greșit însă acolo unde a modificat... acțiunea romanului, arătîndu-ni-l pe Bel-Ami în ceartă cu Walter, ratînd încercarea de șantaj asupra acestuia... FLACĂRA, 80 (1956), p. 16
este necorect, pentru că dă loc la confuzie (nu se știe cine a ratat încercarea : Daquin sau Bel-Ami).

Uneori subiectul gerunziului poate fi același cu subiectul propoziției din care face parte și totuși construcția să fie confuză. Acest lucru se întîmplă atunci cînd gerunziul este așezat alături de un substantiv pe lingă care poate fi interpretat ca atribut :

[Piesa muzicală] este îmbogățită în dezvoltare cu a treia temă culeasă de autor „de pe coclaurii muntoși din munții Gorjului”, care oferă prin caracteru-i cald, narativ, un contrast bine venit în vastitatea desfășurării primelor două teme, evocînd frumusețea sufletească a oamenilor și poezia locurilor. CONTEMPORANUL, 471 (1955), p. 4/1.

De asemenea, abuzul de gerunzii poate fi supărător chiar atunci cînd, din punct de vedere gramatical, construcția e corectă :

De altfel tîlmăcirile făcute în ultimii ani din La Fontaine și Krîlov, renunțînd din principiu la reproducerea verbală și căutînd mutarea „miezului” dintr-o limbă într-alta, îndepărtîndu-se uneori total de originalele lor, ajungeau la producții originale la rîndul lor. GAZ. LIT. 180 (1957), p. 2/2.

Observație. În vorbirea neîngrijită, în mod greșit, gerunziul este folosit ca și cum ar fi predicativ. Astfel se ajunge la fraze formate aproape numai din gerunzii :

Venîndă Ionel aproape de casă, dîndu-să peste cap, făcîndu-să un porumbel frumos tare, avîndă un pom dinaintea casii, să sui și-ncepu să cînte. Ieșînd zmeul afară și văzîndu-l, nu mai

putînd de bucurie ca să-l prindă; să sui zmeul ca să-l prindă; el o-ntindea mîna ca să-l prindă, porumbelul sărîndă din cracă-n cracă, plîdă s-a suît în vîrful pomului... Dînd o dată cu paloşul în pom, tăindă pomul şi căzînd cu zmeul jos, zmeul s-a făcut praf. Georgescu-Tistu, *Folklor din judeţul Buzău* (Bucureşti, 1928), p. 12.

Explicaţia este că gerunziul, fiind folosit mai mult în limbaj literar decît în cea populară, este considerat de cei care nu-l cunosc decît din scris o formă mai „distinsă”. Pentru explicaţia gerunziilor în -ă (*venindă, avîndă* etc.) vezi § 260.

De asemenea gerunziul are toate complinirile verbului din paradigma căruia face parte :

1. complement direct :

Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică,

Pierzîndu-şi a sa frunte în negură şi nori. EMINESCU, O. I 6.

2. complement indirect :

Baiazîd privînd la dînsul îl întrebă cu dispreţ. EMINESCU, O. I 146.

3. complement circumstanţial :

Se lua pe gînduri şi amîna, din zi în zi şi de joi pînă mai de-apoi, această poznaşă trebuşoară şi gingaşă în multe privinţi, după cum o numea el, gîndindu-se mereu la multe de toate. CREANGĂ, P. 141 [de timp].

Sta zîmbînd de-o amintire, pe genunchi scriînd o carte. EMINESCU, O. I 149 [de cauză, de loc].

Ar voi în a lui braţe să o ţină-n veci de veci,

Dezgheţînd cu sărutarea-i raza ochilor ei reci. EMINESCU, O. I 162 [instrumental].

C. Uneori, gerunziul, avînd valoare de adjectiv, capătă forme deosebite după gen şi număr şi de aceea se poate acorda cu substantivul pe care îl determină. În această situaţie gerunziul e adjectiv propriu-zis (vezi § 260).

MODUL SUPIN

§ 222. Supinul denumeşte acţiunea verbală, comportîndu-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar şi ca un verb.

1. Natura de substantiv se manifestă prin faptul că se construieşte cu diverse prepoziţii (vezi aceeaşi trăsătură şi la infinitiv, § 219) şi că îndeplineşte, în propoziţie, funcţiuni specifice substantivului :

Cal de furat [atribut].

Ne poftiră la scăldat [complement indirect].

Era la spălat [circumstanţial de loc].

De omorît nu l-a omorît jupînul, că jupînul nu era om așa de rău...

Dar... CARAGIALE, O. I 133 [circumstanţial de relaţie].

[Turcii] se îndreaptă spre Pipirig după jăfuit. CREANGĂ, A. 20.

Îl chemase pentru scuturat [circumstanţiale de scop].

Observaţie. Atunci cînd e articulat, supinul e substantiv propriu-zis :

Să te bădă, badeo, bădă

Nouă boale dintr-odată...

Din *culesul cîneii*

Pină-n ruptul cămășii. JARNÍK-BIRSEANU, D. 265.

N-am putut sîrși dezbrăcatul. CAMIL PETRESCU, U. N. 120.

2. Ca verb, supinul poate avea complement direct :

D-apoi tu nici de păscut gîștele nu ești bun. CREANGĂ, P. 147—148.

Supinul, precedat de prepoziția *de*, se construiește cu verbele care exprimă necesitatea sau posibilitatea (mai ales *a fi* și *a avea*). Vezi § 195.

Vom vedea pe urmă ce mai este de făcut. SADOVEANU, O. I 205.

Ce-or fi vorbit atît? ce aveau de „discutat”? CAMIL PETRESCU, U. N. 119.

Căldura nu mai e de suportat.

Nimeni n-avea timp de pierdut. CEZ. PETRESCU, I. I 284.

X TIMPUL

§ 223. Verbul exprimă, prin formele lui, momentul în care se săvîrșește acțiunea. O acțiune poate fi prezentată ca săvîrșindu-se în prezent: *citesc*, în trecut: *am citit*, sau în viitor: *voi citi*.

Acestea sînt timpurile de bază; în afară de ele, verbul mai poate exprima și nuanțe ale acestor timpuri de bază. Astfel, pentru trecut, deosebim: imperfectul, perfectul și mai mult ca perfectul, iar pentru viitor: viitorul și viitorul anterior.

În limba romînă, modul cu cele mai multe timpuri (toate cele enumerate mai sus) este indicativul.

O acțiune poate fi localizată în timp nu numai în raport cu prezentul, cu momentul în care se vorbește, ci și în raport cu alt moment sau fapt față de care se situează.

Ieri eu citeam cînd ai venit.

Am citit această operă înainte de a cunoaște pe autor.

Mă voi odihni cînd voi fi isprăvit treaba.

Timpurile care exprimă o acțiune raportată numai la momentul vorbirii sînt timpuri absolute; cele care raportează acțiunea la alt moment sau fapt sînt timpuri relative. Timpurile relative pot fi dependente de timpul altei propoziții (regenta sau, uneori, subordinata propoziției în care timpul relativ respectiv e predicat) sau chiar de întregul context din care fac parte. Prezentul, perfectul simplu, perfectul compus, viitorul sînt timpuri absolute; imperfectul, mai mult ca perfectul, viitorul anterior sînt de obicei timpuri relative.

TIMPURILE INDICATIVULUI

§ 224. Indicativul are prezent, un grup de timpuri ale trecutului și un grup de timpuri ale viitorului.

PREZENTUL

§ 225. Presentul în propoziții principale exprimă numai valori absolute. El redă :

1. o acțiune în curs de executare, simultană cu momentul când e exprimată, sau o acțiune permanentă :

Stau la masă și scriu.

Construim socialismul în țară. Cîntec de mase.

2. o acțiune săvîrșită în trecut. Pentru redarea mai vie și mai convingătoare a unor fapte într-o narațiune, se folosește adesea prezentul cu valoare de perfect; acest prezent se numește **prezentul istoric** :

La o înghesuială... iacă se întîlnesc cei doi frați și nu le vine să creadă ochilor, și se iau în brațe — că pasămite își tănuise unul altuia șiretenia de acasă. CARAGIALE, O. I 121.

Printre lumea ce se înghesuia, cu treabă fără treabă, iaca se zărește o hîrtie fîlfîind pe deasupra capetelor mulțimei, în vârful unei prăjini. CREANGĂ, A. 157.

Asemănător cu acest tip este acela al prezentului folosit în descrieri :

Lacul codrilor albastru

Nuferi galbeni îl încarcă. EMINESCU, O. I 74.

Poetul își amintește o priveliște pe care a văzut-o sau pe care a imaginat-o și o descrie ca și cum ar avea-o în față.

3. o acțiune viitoare; pentru a reda această valoare, verbul este adesea însoțit de determinări temporale care exprimă posterioritatea :

Vin mîine la tine.

N-auzi, cocoană, că scapi trenul? CARAGIALE, O. II 2.

4. Presentul mai exprimă acțiuni nesituate precis în timp față de momentul când sînt exprimate :

a. prezentul **iterativ** exprimă o acțiune care se petrece în mod obișnuit la anumite intervale. Sensul iterativ al prezentului reiese dintr-o determinare temporală care însoțește verbul și exprimă periodicitatea, din conținutul frazei în general sau din contextul în care apare ea :

Trenul pleacă zilnic spre Ploiești.

Iarna port piețtar de flanelă și galoși blăniți. NEGRUZZI, S. I 199.

Sînt elev; iau note bune.

b. prezentul **gnomic** exprimă o acțiune care se îndeplinește indiferent de timp, fie că e vorba de fenomene permanente, fie că e vorba de adevăruri considerate permanente :

Două cantități egale cu o a treia sînt egale între ele.

Leneșul mai mult aleargă.

În relație, în propoziții dependente, prezentul poate exprima o acțiune simultană cu o regentă la trecut sau la viitor :

Am aflat că prietenul meu este bolnav.

• *Îți voi da ce vrei.* (Vezi § 907 I 2, 3.)

Prezentul indicativului poate avea și valoarea altui mod, și anume valoarea imperativului :

Spui Anicăi că m-am dus pînă la școală. CEZ. PETRESCU, I. II 166.

E șaptesprezece fără un sfert! Mitrică, te duci și te culci și la ora douăzeci ești aici. PREDĂ, D. 118.

IMPERFECTUL

§ 226. Acțiunea redată de imperfect se situează în trecut (față de momentul vorbirii) și e durativă, neterminată în momentul la care se referă vorbirea.

A. 1. Valori absolute :

a. Acțiune care durează în trecut :

Sta cu ochii mari ațintiți, cu gîndul la cea care-i era dragă. SADOVEANU, O. I 640.

Simțeam însă doi ochi care mă pironneau drept în mijlocul frunții. DELAVRANCEA, H. T. 55.

În aceste exemple, imperfectul exprimă acțiuni care durau în momentul trecut la care se referă autorii.

Uneori verbele momentane sînt prezentate ca durative și apar la imperfect, pentru a le mări forța de evocare :

Purul murea tremurînd și scheunînd dulce. SADOVEANU, O. VI 593.

b. Acțiune care s-a repetat în trecut (iterativ); în această situație imperfectul este de obicei determinat printr-un circumstanțial :

De la o vreme nu-și mai lepăda portul țărănesc la petrecerile lui. SLAVICI, O. I 302.

Iar cînd ne-ngrămădeam prea mulți în drum,

Venea argatul Ion, să ne păfuge. BENIUC, V. 36.

c. Imperfectul are valoare de perfect, exprimînd deci o acțiune încheiată. Întîlnim imperfectul cu această valoare în poezia epică populară și în pasajele cu caracter epic sau descriptiv din poezia lirică populară. Procedeu se datorește capacității imperfectului de a exprima o acțiune în desfășurare, deci de a da o viziune prezentă a unor fapte care s-au desfășurat în trecut.

Ghemîș iute-ncăleca

Și spre Dunăre pleca,

Apa-n două despica,

Se sălta din val în val

Pîn'osea la cea mal! ALECSANDRI, P. P. 132.

Ea pe deal mi se oprea

Și cu drag, de sus, privea. ALECSANDRI, P. I 101.

În această situație imperfectul alternează adesea cu prezentu istoric, cu perfectul compus sau cu perfectul simplu :

El pe cal a-ncălecat

Și pe drum au apucat.

Mers-au el pîn'la un loc

Ș-au aprins un mare foc.

*În mijlocul codrului,
La fântîna corbului.
Mîna-n sîn el și-o băga
La năframă se uita...*

Inîma-i se despica! ALECSANDRI, P. P. 20—21.

d. În limbajul folosit de copii în diverse jocuri, imperfectul are valoare de prezent :

Acum eu eram tatăl și tu erai mama și aici era casa noastră.

2. Valori relative :

a. Acțiunea redată de un imperfect poate fi în raport de :

a. simultaneitate față de o acțiune în trecut :

Pe cînd gazda căuta în prăvălie, ... a u z i pe musafiri vorbind așa de încet, că n u p u t u înțelege un cuvînt. CARAGIALE, O. I 178.

b. posterioritate față de o acțiune în trecut :

A m p r i n s trenul care pleca peste 5 minute.

Perifrazele cu imperfectul de tipul *avea să, trebuia să, urma să*, considerate ca unități, exprimă posterioritatea față de un timp trecut ; imperfectul de aici însă, considerat izolat, exprimă simultaneitatea : acțiunea redată de el coexistă cu cealaltă acțiune trecută, acțiunea posterioară fiind de fapt cea redată prin conjunctiv :

Ochii lui vede a u apriat muncile groaznice ce aveau îndată să-l ajungă. ODOBESCU, S. III 545.

Era un colț fericit al lumii ; furtuna trebuia să treacă ; în soare urmau să iasă roînd albinele ; și în pacea satului avea să cînte o pupăză într-un nuc bătrîn. SADOVEANU, O. XVII 390.

Imperfectul poate să redea posterioritatea și față de momentul vorbirii indicat printr-un circumstanțial de timp :

Se împlinea acu, peste o minută, a treisprezecea învîrteală a pămîntului împrejurul soarelui de cînd tînărul Cănuță se grăbise a ieși să se bucure de razele acestuia. CARAGIALE, O. I 135.

B. Valori modale :

Imperfectul are uneori valoare de condițional perfect. Această valoare apare atunci cînd imperfectul face parte dintr-o frază : e predicatul unei propoziții condiționale sau al unei propoziții care e în relație cu o condițională ireală sau cu o coordonată adversativă :

Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,

Ai vedea că am cuvînte pana chiar să o fi rupt. EMINESCU, O. I 228.

Ai avut mare noroc de mine, de n-ai apucat a coborî priporul ista, că erai prăpădit. CREANGĂ, P. 202.

Mergeam și eu cu voi dacă m-ați fi luat.

Mergeam și eu cu voi, dar nu m-ați luat.

Imperfectul poate apărea cu această valoare și în propoziții independente, dar numai cînd e în relație cu un complement condițional ireal :

În locul lui vodă, eu nici nu vă mai judecam. CAMIL PETRESCU, O. I 361—362.

Un exemplu ca :

Eu nu mergeam...!

rostit cu o intonație specială, în care imperfectul are valoare de condi-

țional, este numai aparent o propoziție independentă: avem a face, de fapt, și aici cu o regentă a unei condiționale, care însă, de data aceasta, e eliptică (*eu nu mergeam nici dacă mă omorai*).

Imperfectul poate avea și valoare de optativ în propoziții independente, când redă o dorință exprimată cu timiditate sau un regret. În cazul ultimei categorii imperfectul este întotdeauna însoțit de un comparativ ca *mai curînd, mai bine* etc.:

La plecare nu vru să primească onorariul... Își puse la ușă galoșii și pregătindu-se să deschidă umbrela, se întoarse din prag...

— *Te ruga nevastă-mea, măicuță, pentru niște șerbet.* CEZ. PETRESCU, I. II 244 (vezi § 216 B).

S-a isprăvit! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine rămî-neam în Curtea-de-Argeș. GALACTION, O. I 287 (optativ ireal).

Imperfectul se poate întrebuița în locul prezentului pentru a exprima cu politețe unele cereri:

— *Ce dorești de la mine?*

— *Voiam să vă cer un sfat.*

Uneori, mai ales în dialoguri, imperfectul poate să exprime reproșul:

Nu mai stăteai, dom'le Pascu? PREDĂ, D. 32 [= de ce ai stat așa de mult?].

De ce nu stăteai tu la masă ca oamenii, în loc să mînci în picioare?

PERFECTUL

§ 227. Perfectul exprimă o acțiune petrecută și încheiată în trecut.

În romînește, perfectul simplu mai e folosit în vorbire numai în partea de apus a țării (Oltenia, Banat, Munții Apuseni, vestul Munteniei); în restul țării el a dispărut de mult, fiind înlocuit cu perfectul compus. Chiar în aria perfectului simplu, vorbitorii mai tineri care au urmat la școală, citesc ziare, participă la viața politică, administrativă sau au părăsit pentru o perioadă satul îl înlocuiesc cu perfectul compus.

Pentru cei care îl folosesc în vorbire, perfectul simplu exprimă o acțiune terminată de curînd (chiar în ziua în care se vorbește): *fusei azi la moară* (niciodată însă *fusei ieri la moară*), *văzui un vultur* (l-am văzut chiar acum, cu puține minute sau ore mai înainte), iar perfectul compus exprimă o acțiune care s-a terminat mai de mult: *am fost anul trecut la București*.

Ieri am fost la horă, am jucat, asară am venit acasă... și m-am culcat. Az noapte aproape că nici n-am dormit cu grija că plec la lucru. Mă sculai de noapte, mă-mbrăcai, mă spălai, plecai la lucru; apoi dederăm la lemne în vale, mîncărăm..., pe urmă venirăm acasă și iote-ne de taină. Text din com. Peștișani, r. Tîrgu-Jiu, publicat de Gr. Brîncuș, în *Mélanges linguistiques... Oslo* (București, 1957), p. 161.

În literatură, perfectul simplu continuă să fie folosit de scriitori din toate regiunile țării. De exemplu, la Creangă întîlnim fraze ca:

Iar marți, dez-dimineață puse tarnițele și desagii pe cai. CREANGĂ, A. 23.

În literatură, perfectul simplu se întrebuințează numai în narațiuni ; în dialog, pentru a evoca exact conversația, se folosește perfectul compus :
Nu-i acasă Ion, zise mătușa Mărioara ; s-a dus cu moșu-tău Vasile.
 CREANGĂ, A. 47.

Se vede limpede că *s-a dus*, care face parte din dialog, nu putea fi pus la perfectul simplu (*se duse*), în timp ce perfectul simplu *zise*, care face parte din narațiune, e preferabil perfectului compus (*a zis*).

În publicistica curentă, în presă etc., stilul expozitiv se acomodează mult mai bine cu perfectul compus decât cu cel simplu :

În secolul nostru s-a născut și s-a sfârșit un stat foarte interesant.
 CARAGIALE, O. III 156.

Perfectul simplu, *se născu și se sfârși*, ar suna aici pretențios și fals.

Deoarece în literatură perfectul simplu apare numai în narațiune, iar în narațiune, de cele mai multe ori, nu apare decât persoana a III-a, aceasta e singura pe care sîntem deprinși să o vedem întrebuințată. În special persoana a II-a nu are cum să fie folosită în narațiune, de aceea ea este cu totul străină pentru regiunile în care perfectul simplu nu apare în vorbire. Așa se explică sensul ironic pe care-l capătă în acele regiuni persoana a II-a a perfectului simplu :

— *Făcuși ispravă!* (se spune cuiva care a stricat ceva).

— *Veniși, ai?* (este întrebarea care se pune cuiva care a întirziat).

O b s e r v a ție. Verbele care exprimă o acțiune continuă nu se pot întrebuința, în mod obișnuit, la perfectul simplu. Astfel, se poate spune : *se sperie'*, *strănută'*, *ingenunche'* (acțiuni momentane), dar nu *dormi'*, *răbdă*, *bău*, *curse* (acțiuni continue) fără determinări.

Aceste din urmă verbe se pot folosi la perfectul simplu numai dacă acțiunea este delimitată printr-un determinant. De exemplu, sînt corecte construcțiile : *bău un pahar de apă*, *lacrimile ti curseră în voie*.

Uneori verbele continue se pot întrebuința la perfectul simplu fără delimitarea acțiunii, însă cu alt sens. De exemplu, *a se afla* „a se găsi” nu poate apărea la perfectul simplu, dar *a afla* „a lua cunoștință” poate apărea : *vestea se află în oraș*.

Întîlnim uneori perfectul cu valoare de prezent :

— *Taci odată!*

— *Am tăcut.* CARAGIALE, O. I 85.

— *Eu mă cam dusei.*

X MAI MULT CA PERFECTUL

§ 228. Mai mult ca perfectul e un timp de relație, folosit pentru exprimarea unei acțiuni încheiate anterior alteia din trecut. Mai mult ca perfectul poate fi în relație cu un verb predicativ, cu un infinitiv circumstanțial de timp sau chiar cu un circumstanțial de timp exprimat printr-un substantiv (pronume, numeral, adverb) :

În acel răstimp al gândurilor lui, monahul a u z i foarte departe, în fundul văilor unde stătuse în popas, chiotul slujitorilor, care rămăseseră cu caii în preajma focului, la colibe. SADOVEANU, O. XII 19.

*Înainte de a se întoarce acasă, trecuse pe la librărie.
Înainte de asta, trecuse prin oraș.
Ducul lor era Drăghici cuminte,
Carele multe veacuri văzuse
Și totuși din gură nici un dinte
Încă pînă atuncea nu-i căzuse.* BUDAÎ-DELEANU, T. 93.

Lucrarea din trecut, posterioară celei redată de mai mult ca perfect, poate fi exprimată într-una din frazele anterioare sau ulterioare. În acest caz, mai mult ca perfectul are numai aparența de timp absolut, stabilind în realitate un raport de anterioritate între acțiunea pe care o exprimă și alta subînțeleasă :

Nu departe de marginea unui bărăgan, lângă apa Lisei, clădiseră rumîinii sat, demult, or fi fiind de-atunci o sută de ani. SADOVEANU, O. XVII 169.

Trebuie să înțelegem de aici că romîinii au clădit satul înainte de acțiunea care va fi expusă în frazele următoare.

/ VIITORUL

§ 229. Viitorul exprimă o acțiune care se va petrece după momentul vorbirii.

A. 1. Valoare absolută :

Cu mine ți-ai pus boii în plug? Apoi ține minte că ai să-i scoți fără coarne! CREANGĂ, P. 28.

Mîne iar vom fi-mpreună,

Tu să rîzi și eu să cînt. COȘBUC, B. I. 165.

2. Valori relative :

Viitorul, în relație, situează acțiunea în raport de :

a. anterioritate față de o acțiune viitoare :

După ce vei cunoaște Nilul... te vei mira de toate zidurile împărățiilor de odinioară. SADOVEANU, O. XII 26.

b. posterioritate față de o acțiune la trecut (viitorul în trecut) :

Știa m că de cealaltă parte voi găsi casa podarului. SADOVEANU, O. I 89.

B. Valori modale :

Viitorul are uneori valoare de imperativ :

Ai să lași cu nouă lei, moș Nichifor, și te-a mai cinsti și fecioru-meu la Piatră. CREANGĂ, P. 113.

Forma populară a viitorului poate avea valoare de prezumtiv :

O găsi el unde să se ascundă. CAMIL PETRESCU, O. I 299.

Viitorul se întrebuițează în locul prezentului pentru a imprima o nuanță de politețe vorbirii :

Am să vă rog să nu mai aruncați scrumul pe jos.

Observație. Unele verbe durative ca, de exemplu, *a trăi* nu pot fi întrebuințate la viitor fără un determinant care să limiteze acțiunea. De aceea, construcția următoare e greșită :

Nici nu știm dacă micuțul nostru va trăi. Mai e încă pe masa de operație. SECOLUL XX, 3 (1963), p. 23.

VIITORUL ANTERIOR

§ 230. Viitorul anterior, timp relativ, exprimă o acțiune care se va petrece în viitor față de momentul vorbirii și va fi încheiată înaintea altei acțiuni viitoare. În limba vorbită acest timp se folosește foarte rar.

Voi fi bătrîn și singur, vei fi murit de mult! EMINESCU, O. I 107.

Viitorul anterior are adesea valoare de prezumtiv :

O mai fi întârziat o zi, două și ea, la moșie, la Bălcești. CAMIL PETRESCU, O. I 422.

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

PREZENTUL

§ 231. A. 1. Valori absolute. Întrucît conjunctivul nu are viitor, valoarea temporală a prezentului nu este delimitată precis nici în raport cu prezentul indicativului, nici în raport cu viitorul (indicativ). Din cauza aceasta, cînd este întrebuințat ca timp absolut, prezentul conjunctivului poate exprima o acțiune care se petrece într-un moment viitor :

Așa că acum numaidecît să ne facem și noi, sărmanii, politica noastră pe lumea asta și în această viață. SADOVEANU, O. XVII 272.

Să faceți cum v-oi învăța eu și habar să n-aveți.

— *Ce să facem? întrebă cea mai mare.* CREANGĂ, P. 12—13.

Sau o acțiune nesituată în timp :

Noi să lucrăm și ea să doarmă? CREANGĂ, P. 8.

2. Valori relative. Față de trecut, prezentul conjunctivului exprimă de obicei acțiuni posterioare :

Nu credeam să-nvăț a muri vrodată. EMINESCU, O. I 199.

Nu știa bietul împărat pe care să îmbrățișeze mai întîi. ISPIRESCU, L. 197.

Destinul i-a fost să piară într-o rîpă a acelor locuri sălbatice. SADOVEANU, O. I 3.

În relație cu un conjunctiv perfect cu valoare de optativ, prezentul conjunctivului poate avea valoare de trecut :

O oră să fi fost amici,

Să ne iubim cu dor. EMINESCU, O. I 191.

3. Valori modale. Presentul conjunctivului are uneori valoare de imperativ, exprimând :

a. porunca, ordinul, o dispoziție, un îndemn, un sfat :

Cînd v-a întreba pe voi, să dați vina pe mine și să lăsați să vorbesc eu. CREANGĂ, P. 9.

Mă rog, ia să stau și să-mi fac socoteala cu ce m-am ales eu. CREANGĂ, P. 320.

b. o propunere :

Ți-o fi fiind foame ... să-ți aduc ceva să pui la inimă. SADOVEANU, O. I 521.

Moșicile, n-avem decît o mielușică, s-o tăiem p-aia, să v-o dăm să mînceați. GR. S. III 168.

Observație. Această valoare, care ține de imperativ și totuși apare și la persoana I, se poate exprima numai prin conjunctiv.

Mai poate avea valoare de optativ, exprimînd :

a. o urare :

Trăiască Republica Populară Romîină!

În plin să-ți meargă vrerile tale,

Precum tu, dragă, ne ieși cu plin. ALECSANDRI, P. II 45.

Codrule, cu frunză lată,

Bruma cadă, nu te bată. JARNÍK-BİRSEANU, D. 427.

b. o imprecuație, un blestem :

Dracu să-i ia pe ciocoi.

Urască-te binele,

Iubească-te boalele,

Să te uști ca scîndura,

Să te-adapi cu lingura. Poezie populară.

Ultimele două conjunctive (*să te uști, să te-adapi*) se apropie, din punctul de vedere al conținutului, și de imperativ.

PERFECTUL

§ 232. 1. Valoare absolută. Perfectul conjunctivului exprimă o lucrare situată în trecut față de momentul vorbirii :

Să te fi dus și tu acolo!

2. Valoare relativă. Perfectul conjunctivului exprimă o acțiune în raport de anterioritate față de acțiunea cu care e în relație :

Noi însă am fi fost mult mai bucuroși să ne fi întrebat cineva dacă nu ni-i foame. HOGAȘ, DR. I 25 (*am fi fost bucuroși* = „ne-am fi bucurat”).

În acest exemplu perfectul conjunctivului are și valoare modală (de condițional). Pentru discuția asupra acestei valori, vezi § 215.

TIMPURILE CONDIȚIONAL-OPTATIVULUI

PREZENTUL

§ 233. Întrucît, ea și conjunctivul, condițional-optativul n-are viitor, prezentul lui exprimă o acțiune realizabilă în prezent sau în viitor :

De te-ai coace cît te-ai coace,

Dulce tot nu te-i mai face. CREANGĂ, P. 10.

Ireala în prezent nu se deosebește formal de realizabilă, sensul ireal reiese numai din situație :

Cînd ar ști omul ce-ar păși, dinainte s-ar păzi. CREANGĂ, P. 31.

Prezentul condițional-optativului poate avea și conținut modal și anume poate imprima caracter rezervat unei afirmații :

— *Ai mîncare?*

— *Aș avea.*

PERFECTUL

§ 234. Exprimă o acțiune care nu s-a realizat în trecut :

Ce ar fi agiuns pămîntul acesta, dacă strămoșii noștri ar fi dormitat și ei! RUSSO, S. 147.

X PERSOANA ȘI NUMĂRUL

§ 235. În afară de diateză, timp și mod, verbul mai exprimă persoana și numărul.

Redînd o acțiune, verbul implică și noțiunea de autor al acestei acțiuni. Autorul acțiunii poate fi persoana I, a II-a sau a III-a.

Persoana este forma pe care o ia verbul pentru a arăta că acțiunea este făcută de cel care vorbește (pers. I), de cel cu care vorbește (pers. a II-a) sau de altcineva în afară de cei doi vorbitori (pers. a III-a). Persoana a III-a nu e obligatoriu să fie ființă, ci poate fi și o situație sau un lucru.

Acțiunea poate fi săvîrșită de un singur autor sau de mai mulți autori. Persoanele au deci forme diferite pentru singular și pentru plural. Există persoana I, a II-a, a III-a singular și persoana I, a II-a, a III-a plural : *lucrez, lucrezi, lucrează ; lucrăm, lucrați, lucrează.*

A. Situații speciale legate de persoană.

Nu totdeauna persoana gramaticală corespunde persoanei reale. Persoana gramaticală poate exprima în limbajul afectiv altă persoană din realitate :

1. persoana a III-a în loc de persoana I : *să-i dea mama băiețelului zăhărel?* (= „să-ți dau”). CARAGIALE, O. II 96 ;

2. persoana I plural în locul persoanei a II-a sau a III-a singular : *sîntem cumînți* (= „tu ești cuminte” sau „el e cuminte”) ;

3. persoana a II-a singular (persoana a II-a generală) în locul persoanei I sau a III-a : **grăbește-te, așteaptă-l cu masa și el întârzie** („mă grăbesc, îl aștept cu masa și el întârzie”). Pentru schimbarea de mod, vezi § 217.

Există verbe care se conjugă numai la persoana a III-a sau forme de persoana a III-a ale unor verbe cu paradigma completă care exprimă acțiuni fără autor.

1. Verbe care au formă numai pentru persoana a III-a singular :

— verbe care n-au subiect : *plouă, ninge, se înserează* ;

— verbe care au ca subiect o propoziție sau, uneori, chiar un substantiv sau substituit de substantiv care nu este însă autorul acțiunii. Verbele din această categorie pot avea sau nu complement indirect : *îmi trebuie o cămașă, trebuie mâncare, nu trebuie să merg cu tine ; se cade să stai lângă mama, mi se cade (cuvine) și mie o bucată, mi se cade și mie să am ceva de la tine ; se cuvine să dai și tu ceva.*

Aceste verbe sînt unipersonale prin formă și impersonale prin întrebuințare.

2. Verbe care în mod obișnuit au toate formele personale, dar care în anumite situații sînt folosite numai la persoana a III-a singular (învechit și popular, a III-a plural). Acestea sînt forme impersonale ale unor verbe personale :

— forme verbale, la diateza activă, care n-au subiect : *sună la ușă, a spus la radio, zic că s-ar fi dărîmat podul* ;

— forme verbale, la pasivul reflexiv, care au ca subiect o propoziție, un nume de lucru sau de situație : *se zice că ai fi fost plecat, se poate să se fi dus, era să cad, asta nu se face* ;

— forme verbale care au un complement indirect și subiect nume de lucru sau de situație sau propoziție subiectivă : *îmi place ciocolata, îmi place să dansez, îmi vine să rîd.*

Observații. 1. În formula impersonală *cum te cheamă?* nu se poate ști dacă e vorba de singular sau de plural.

2. Pentru schimbarea de persoană produsă în construcția *te cunoști că ești beat*, față de *se cunoaște că ești beat*, vezi § 212, p. 215.

3. Forma de persoana a III-a singular a verbului *a putea* întrebuințată impersonal a devenit adverb cu sensul „este posibil” : *poate vine.*

4. În anumite cazuri, în special atunci cînd sînt precedate de subiectul (personal) al regimului lor verbal, formele unipersonale ale verbului *a trebui* dau impresia de dezacord atît în ce privește numărul, cît și în ce privește persoana și, de aceea, sînt evitate. Astfel, se spune :

O dată puși pe drum, copiii trebuiau să dea din mîini să-și câștige dreptul la existență. CĂLINESCU, V. E. 26 (și nu *copiii trebuia*).

În cele de pe urmă trebuiră să-l îngroape. ISPIRESCU, L. 42 (nu *trebui*) ; *ei vor trebui să stea* (nu *ei va trebui*).

Cu lacrimi dar am trebuit să mă supun și să mă abțin de la orice soluțiune radicală. KOGĂLNICEANU, O. 152 (nu *a trebuit*).

Dar : *trebuia ca ei să facă, trebui ca ei să plece, va trebui ca ei să stea*. În situațiile când subiectul este exprimat printr-un substantiv sau printr-un pronume personal de persoana a III-a, acordul verbului *a trebui* este admis; când însă subiectul este un pronume de persoana I sau a II-a, acordul este greșit.

5. Sint de asemenea greșite construcțiile în care *a fi* auxiliar de modalitate este folosit ca verb personal : *eram să cad, erai să caz, eram să cădem, erați să cădeți, erau să cadă*.

B. Situații specifice legate de număr.

Nici din punctul de vedere al numărului real și al numărului gramatical nu există totdeauna o concordanță.

Pluralul se întrebuițează în locul singularului în următoarele împrejurări :

— pentru a exprima respectul (pluralul politeții) : *sînteți unul dintre oamenii de seamă* ;

— în stilul oficial, când cineva reprezintă o instituție : *vă rugăm să dispuneți ...* ;

— în vechile acte oficiale, când autoritățile vorbesc despre sine (pluralul autorității) : *noi, primarul orașului, decidem* ;

— unii autori folosesc persoana I plural în locul persoanei I singular (pluralul autorului) : *ven arăta în cele ce urmează ...* ;

— pentru a exprima modestia, vorbitorul poate întrebuița persoana I plural ; această folosire a persoanei I plural se întâlnește în limba populară :

— *A ta e fata? îi zise, și de unde ești tu?*

— *De la Zimbru sîntem, părinte ; sîntem crîsnic la biserică*. SLAVICI, o. I 248.

— tot persoana I plural poate avea și sens agresiv, batjocoritor : *s-avem pardon!*

FLEXIUNEA VERBULUI

CONJUGĂRILE

§ 236. Verbul este un cuvînt flexibil, iar flexiunea lui se numește *conjugare*. Verbul are forme deosebite pentru a exprima diateza, modul, timpul, persoana, numărul. Aceste variații după mod, timp, persoană etc. sînt realizate prin sufixe, desinențe și alternanțe, prin conjuncția *să* și prepoziția *a*, cum și prin forme compuse.

Se mai folosește termenul de conjugare pentru clasele de verbe caracterizate prin anumite particularități morfologice care apar în cursul paradigmei.

În limba romînă verbele se grupează în patru *conjugări* după sufixul infinitivului scurt, care se numește *caracteristică a conjugării*.

Caracteristica conjugării poate apărea, la conjugările I și a IV-a, și la alte forme din paradigma verbelor și anume : la infinitivul lung, la persoana a II-a plural a indicativului prezent, la participiu și la perfectul simplu.

Cele patru conjugări din limba română se organizează precum urmează :

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-a* aparțin conjugării I : *a activa, a aduna, a colectiviza, a lega, a lucra, a muia, a tăia*.

Observație. O serie de verbe terminate în grupul *-ea*, ca *imperechea, ingenunchea, veghea*, aparent, grafic, aparțin conjugării a II-a ; în realitate însă sînt de conjugarea I, ceea ce se vede la persoana a II-a plural a indicativului prezent, la perfectul simplu și la participiu : *ingenuncheați, vegheați, ingenuncheai, ingenuncheat*, față de *plăceți, cădeți* etc.

Verbele *a tăia* și *a trunchia* par și ele de conjugarea a II-a la infinitivul lung (*tăiere, trunchiere*) ; la persoana a II-a plural a indicativului prezent, la perfectul simplu și la participiu însă apare caracteristica conjugării I : *tăiați, tăiai, tăiat ; trunchiat*.

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-ea* (cu excepția celor menționate în observația de mai sus) aparțin conjugării a II-a : *a cădea, a plăcea, a vedea*.

Verbele care formează infinitivul cu sufixul *-e* aparțin conjugării a III-a : *a bate, a cere, a face, a rîde*.

Verbele care formează infinitivul cu sufixele *-i* și *-î* aparțin conjugării a IV-a : *a citi, a primi, a veni, a hotărî, a izvorî, a urî*.

Toate sufixele, cu excepția celui de conjugarea a III-a (*-e*), sînt accentuate.

Conjugările I și a IV-a sînt conjugări foarte bogate și foarte productive. La conjugarea I și la conjugarea a IV-a trec aproape toate verbele create în limba română sau împrumutate : *a boli, a înfățișa, a îngriji ; a declara, a iaroviza, a se sinchisi*.

Conjugarea a II-a este neproductivă. În afară de cele moștenite din latină (vreo 20), foarte puține verbe mai noi au intrat în această conjugare, cum este cazul neologismului pătruns din latină *a apărea*, pentru care a servit ca model verbul moștenit *a părea*, sau al derivatului *decădea*, format de la *cădea*.

Conjugarea a III-a este și ea neproductivă, dar mai bogată decît a II-a. În această conjugare s-au încadrat unele neologisme chiar fără modele existente în limbă. De exemplu : *a decide, a depinde* și *a include*, provenite tot din latină.

În legătură cu aceste două conjugări se constată două tendințe contrare :

— o tendință, aproape generală, de trecere a unor verbe cu toată paradigma lor de la conjugarea a II-a la a III-a ; de exemplu : *a apare, a cade, a place, a rămîne, a tace, a vede*, în loc de *a apărea, a cădea, a plăcea, a rămînea, a tăcea, a vedea*. Dintre toate acestea, flexiunea verbului *a rămîne* după conjugarea a III-a a fost adoptată de limba literară ;

— influența sporadică (numai la unele forme) a verbelor de conjugarea a II-a asupra cîtorva verbe de conjugarea a III-a, de exemplu :

a bătea, a făcea, a ținea, a umplea, în loc de *a face, a bate, a ține, a umple*; între ele, *a ținea* și *a umplea* au aparținut conjugării a II-a și în limba latină.

Trecerea unui verb de la o conjugare la alta este ușurată de marea asemănare care există între flexiunea unui verb de conjugarea a II-a și a unuia de a III-a. Cu excepția infinitivului și a modurilor formate cu infinitivul, a persoanelor I și a II-a plural ale indicativului prezent și ale conjunctivului prezent, cât și a persoanei a II-a plural a imperativului, toate celelalte timpuri, moduri, persoane au aceleași sufixe sau desinențe și sint accentuate la fel.

Și unele verbe de conjugarea a IV-a capătă, accidental, unele forme greșite de conjugarea a III-a, de exemplu: în loc de *a auzi, a despărți, a împărți, a ști*, se spune, incorect, *a aude, a desparte, a împarte, a știe*. Punctul de plecare al acestei treceri îl constituie, probabil, persoanele I, a II-a, a III-a singular și a III-a plural de la indicativ și conjunctiv prezent, care au aceleași desinențe la ambele conjugări, cât și faptul că la conjugarea a III-a forma de infinitiv este egală cu cea a persoanei a III-a singular indicativ. La conjugarea a IV-a, desinența persoanei a III-a singular este tot *-e*. Altă cauză ar putea fi legătura, la majoritatea verbelor, între forma de infinitiv și cea a persoanei I singular a indicativului prezent: *eu fac — a face*, deci și *eu simt — a simte*.

De asemenea greșite sînt formele de conjugarea I sau a IV-a a *scria, a scri* pentru verbul de conjugarea a III-a *a scrie*.

Sînt însă verbe care au o flexiune după conjugarea I și alta după a IV-a, fără ca vreuna din ele să fie considerată greșită. De exemplu: *a curăța* și *a curăți*; *a datora* și *a datori*; *a învecina* (literar) și *a învecini* (regional); *a sughița* (literar) și *a sughiți* (regional); *a târăgăna* și *a târăgăni*. În cazul verbelor derivate, trebuie să ținem seamă de posibilitatea existenței a două derivate paralele: de la *dator*, s-a putut forma, pe de o parte, *datora* (ca *ajutora* de la *ajutor*), pe de altă parte *datori* (vezi *călători* de la *călător*). Această posibilitate de dublă derivare poate constitui un mijloc de îmbogățire a lexicului, pentru că cele două variante pot căpăta nuanțe semantice deosebite: *a datora* și *a datori* prezintă uneori diferență de sens („a avea de plătit cuiva o sumă de bani” și „a avea o datorie morală față de cineva”); *a înflora* „a desface bobocii care ajung la maturitate”; *a îndesa* „a îngrămădi”, *a îndesi* „a înmulți, a face să se repete”:

În cîrduri... îndesați unii într-altii. ODOBESCU, S. III 30.

Vizitele lui se îndesiră. NEGRUZZI, S. I 111.

Printre verbele care se conjugă și după conjugarea I și după a IV-a sînt și unele neologisme ca *a prefera* și *a preferi* (al doilea învechit), *a refera* și *a referi* (cu diferență de sens: „a face un referat” și „a se raporta la ceva”) care în limba latină erau de conjugarea a III-a. Cîteva neologisme se conjugă după conjugarea I și a III-a: *conceda* și *concede*, *preceda* și *precede*, *succeda* și *succede*. Pentru primul, forma recomandată este cea de conjugarea a III-a, pentru celelalte două, cea de conjugarea I.

Un verb, care în latină era de conjugarea a II-a, aparține la trei conjugări, I, a III-a și a IV-a : *a adăuga*, *a adaoge*, *a adăogi*; forma a doua e învechită (a rămas din ea numai abstractul verbal *adaos*), prima este mai răspândită azi.

○ TEMELE VERBELOR REGULATE

§ 237. Verbele regulate de conjugările I și a IV-a au în românește o singură temă flexionară de bază, de la care se formează toate modurile și timpurile. Perfectul se obține prin atașarea desinențelor lui personale la infinitivul prezent; sufixul perfectului simplu coincide cu sufixul infinitivului care, la rîndul lui, se formează de la prezent : *cînt* — *cînta* — *cîntai*, *cobor* — *coborî* — *coborîi*.

Verbele regulate de conjugările a II-a și a III-a au două teme flexionare de bază, a prezentului și a perfectului : *tac* — *tăcui*, *merg* — *mersei*, *sparg* — *spărsei*. De la tema prezentului se formează prezentul și imperfectul indicativ, prezentul conjunctiv, imperativul (pozitiv), infinitivul (acesta la rîndul lui formează viitorul, prezentul condițional și imperativul negativ) și gerunziul (cu care se formează prezumtivul prezent). Din tema perfectului se formează perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativ, apoi, la majoritatea verbelor, participiul (cu care se formează perfectul compus și viitorul anterior, perfectul conjunctiv, perfectul condițional, perfectul infinitiv, prezumtivul perfect și toate formele pasivului) și supinul.

Cîteva verbe ca *a frînge*, *a sparge* au participiul diferit de perfectul simplu : *frînt* — *frînsei*, *spart* — *spărsei* (pentru lista completă a acestor verbe, vezi § 261). Așadar aceste verbe au trei teme flexionare de bază : a prezentului, a perfectului și a participiului.

○ SUFIXE, DESINENȚE

§ 238. În principiu, diversele forme verbale se deosebesc între ele prin sufix, prin desinență, prin modificarea temei (alternanțe) sau prin faptul că sînt simple sau compuse. Sufixe exprimă modul și timpul, iar desinențele persoana (inclusiv numărul).

Dar există forme fără sufix sau fără desinență : *cînți*, cu fosta desinență *-i* contopită cu finala consonantică a temei, grafic *-i*; cu desinența zero : *cîntase*; cu sufixul și cu desinența contopite într-un singur sunet : *cîntă*; chiar și fără sufix și fără desinență : *cînt*. Alteori aceeași formă are două sufixe : *cîntasem*.

○ SUFIXE TEMPORALE ȘI MODALE

§ 239. Sufixele temporale și modale variază, cu unele excepții, după conjugare. Sufixul perfectului la un verb de conjugarea I este *-a-* (*chēm-a-i*), la unul de conjugarea a IV-a este *-i-* sau *-î-* (*sîmț-i-i*, *ho-*

târ-i-i); la aceste conjugări, sufixul perfectului este același ca al prezentului. La conjugarea a II-a și a III-a, la perfect, găsim alte sufixe, care nu mai corespund cu ale prezentului: *-u-* (*văz-u-i, țin-u-i*), *-se-* (*ri-se-i*). Sufixul participiului este *-t* la majoritatea verbelor (*văzu-t*), dar *-s* la verbele care au perfectul în *-se* (*prin-s*). Adăugându-se sufixul participial *-t* la sufixul perfectului se formează participii în *-at, -ut, -it, -ît*, diferite de la o conjugare la alta.

De la regula formării sufixului participial din sufixul perfectului fac excepție verbele de tipul *a frînge, a sparge*, care au participiul în *-t* și perfectul în *-se* (vezi § 237 și 261).

Sufixul gerunziului nu variază după conjugare. El este *-înd* pentru toate conjugările, cu excepția verbelor de a IV-a în *-i*, care au sufixul *-ind*.

○ DESINENȚE

§ 240. Spre deosebire de sufixele modale și temporale, desinențele sînt, cu unele excepții, comune timpurilor și modurilor tuturor verbelor. Ele constituie elementul care exprimă persoana și numărul; de exemplu, *-m* pentru persoana I plural: *cîntăm* (prez. conjug. I), *cîntam* (imperf. conjug. I), *tăcem* (prez. conjug. II), *tăceam* (imperf. conjug. II) etc.

FORME SIMPLE ȘI COMPUSE

§ 241. Formele verbale se mai deosebesc între ele prin aceea că unele sînt simple, iar altele compuse cu verbe auxiliare. Astfel, forma de indicativ prezent este simplă: *cînt*, iar forma de viitor este compusă: *voi cînta*.

○ ALTERNANȚE FONETICE

§ 242. Alternanțele fonetice contribuie la diferențierea persoanelor, a numărului și a modurilor, de exemplu :

a) Alternanțe vocalice :

— ambii termeni sub accent

a/ă : *arată/arăt, vadă/văd* ;

a/e : *șade/șed, vadă/vede* ;

ă/e : *apăs/apeși* ;

î/i : *vînd/vînzi* ;

e/ea : *leg/leagă, merg/meargă* ;

o/oa : *scot/scoute, port/poarte* ;

— unul din termeni neaccentuat

a/ă : *tac/tăceam, fac/făcui* ;

e/ea : *secăm/seacă* ;

a/ă/i : *mase/măsei/mînea* ;
 o/oa/u : *joc/jocă/jucăm* ;
 — ambii termeni neaccentuați
 ă/e : *capăt/capeți*.

b) Alternanțe consonantice :

consoană nepalatalizată / consoană palatalizată (fosta desinență de persoană a II-a -i s-a contopit cu finala consonantică a temei) : *plimb/plimbi*, *scol/scoli*, *chem/chemi*, *sun/suni*, *sap/sapi*, *sar/sari* ;

t/ț : *scot/scoțind* ;

t/țⁱ : *bat/bați* ;

d/z : *văd/văzui* ;

d/zⁱ : *prind/prinzi* ;

g/ğ : *rog/rogi* ;

k/ć : *fac/faci* ;

s/șⁱ : *cos/coși* ;

sk/ștⁱ : *confisc/confiști* ;

șk/ștⁱ : *mușc/muști* ;

st/ștⁱ : *gust/guști*.

Consoana *n* poate să alterneze cu semivocala *i* (la origine desinență) : *rămîn/rămîi*.

Observație. Regional, apare și alternanța *r/i* : *cer/cei*, *pier/piei*.

Alternanțele consonantice se aplică atât la cuvintele vechi, cât și la cele noi : *conjug/conjugi* ca și *rog/rogi*, *prezint/prezinți* ca și *bat/bați*. În schimb, în ceea ce privește alternanțele vocalice, cuvintele noi se comportă diferit de cele vechi. De exemplu, în opozițiile *conserv/conservă*, *acord/acordă*, *evoc/evocă*, nu se aplică alternanțele *e/ea*, *o/oa* ca în *plec/pleacă*, *toarn/toarnă*. Fac excepție *convoc/convocă*, la care se aplică alternanța.

○ ACCENTUL

§ 243. Alteori deosebirea dintre o formă verbală și alta o constituie numai accentul : *cîntă* (pers. a III-a sg. ind. prez.) față de *cîntă* (pers. a III-a sg. perf. simplu).

Accentul își schimbă locul, la multe verbe, chiar de la o persoană a aceluiași timp, la alta : *dezleg* (I sg.) — *dezlegăm* (I pl.). Distanța dintre cele două vocale accentuate poate fi și mai mare, de exemplu : *scătur* (I sg.) — *scăturăm* (I pl.). Variația accentului a dus la alternanțe vocalice, deoarece vocalele neaccentuate au fost tratate, în evoluția limbii, altfel decât cele accentuate : *port-purtăm*, *vin-venim* etc. Apoi a intervenit și analogia, care a extins diferențele și la alte verbe : din *înconjur-înconjurăm* s-a ajuns la *înconjor-înconjurăm*, după modelul lui *port-purtăm*. Marea majoritate a verbelor mai noi nu prezintă variație de accent, folosindu-se

de desinențele *-ez, -ezi, -ează* și *-esc, -ești, -ește, -ăsc, -ăști, -ăște*, accentuate la acele persoane care, fără aceste desinențe, ar fi avut accentul pe rădăcină.

ROLUL SUBIECTULUI ȘI AL DESINENȚEI VERBULUI AUXILIAR ÎN DEOSEBIREA FORMELOR VERBALE

§ 244. Persoana și numărul în limba română sînt marcate în primul rînd prin desinență : *citești* (pers. a II-a singular), cu desinența *-ești*, față de *citiți* (pers. a II-a plural), cu desinența *-ți*.

La cele mai multe forme verbale compuse, persoana și modul sînt indicate cu ajutorul desinenței verbelor auxiliare : *am cîntat, ai cîntat, au cîntat; aș cînta, ar cînta; voi cînta, vor cînta; sînt primit, ești primit, este primit*.

Noțiunea de persoană și număr mai poate fi exprimată prin subiect (pronume personal sau substantiv) plus desinență : *tu citești, noi citim, părinții citesc*, sau numai prin subiect : *eu merg, ei merg; el cîntă, ei cîntă; eu să fi citit, tu să fi citit, noi să fi citit, voi să fi citit*, la formele care nu au desinențe pentru persoane.

FORMAREA TIMPURILOR ȘI MODURILOR

§ 245. Deosebim timpuri și moduri simple și compuse. Timpurile și modurile simple se formează adăugîndu-se la tema lexicală a verbului sufixele flexionare și desinențele respective : *chem, chem-a-m, chem-a-i, chem-a-se-m* etc.

La formarea timpurilor și modurilor compuse ajută verbele auxiliare : *am chemat, ai chemat, voi chema, vei chema, aș chema, ai chema, aș fi chemat, ai fi chemat*.

Sînt simple următoarele moduri și timpuri :

Diateza activă

Indicativ prezent :	<i>chem, chemi</i>
imperfect :	<i>chemam</i>
perfect simplu :	<i>chemai, chemași</i>
mai mult ca perfect :	<i>chemasem</i>
Conjunctiv prezent :	<i>(să) chem(e)</i>
Imperativ :	<i>cheamă</i>
	<i>nu chema</i>
Infinitiv prezent :	<i>a chema</i>
Gerunziu :	<i>chemînd</i>
Participiu :	<i>chemat</i>
Supin :	<i>(de) chemat</i>

*trăiește
părinții*

Sînt compuse :

Diateza activă

Indicativ perfect compus :	<i>am chemat</i>
viitor :	<i>voi chema</i>
viitor anterior :	<i>voi fi chemat</i>
Conjunctiv perfect :	<i>să fi chemat</i>
Condițional prezent :	<i>aș chema</i>
perfect :	<i>aș fi chemat</i>
Prezumtiv prezent :	<i>voi fi chemînd</i>
să fi chemînd	<i>să fi chemînd</i>
aș fi chemînd	<i>aș fi chemînd</i>
perfect :	<i>voi fi chemat</i>
Infinitiv perfect :	<i>a fi chemat</i>

Diateza pasivă (toate timpurile)

Indicativ prezent :	<i>sînt chemat</i>
imperfect :	<i>eram chemat etc.</i>

De asemenea sînt compuse formele active de perfect (*am fost mers*) și de imperfect (*era mergînd*), amîndouă arhaice și regionale.

VERBELE REGULATE

DIATEZA ACTIVĂ

Formele simple

MODUL INDICATIV

Prezentul

§ 246. Prezentul se formează din tema verbului, la care se adaugă sufixul prezentului și desinențele personale.

Sufixe. Persoanele I și a II-a sg. nu au sufix, la a III-a sg. sufixul se confundă cu desinența, la a III-a pl. la conjugările I și, parțial, a IV-a se confundă cu desinența, iar la conjugările a II-a, a III-a și, parțial, a IV-a lipsește. Astfel, numai la persoanele I și a II-a plural apar clar sufixele prezentului : -a- (-ă-) la conjugarea I, -e- accentuat la a II-a, -e- neaccentuat la a III-a și -i-, -î- la a IV-a.

Tema prezentului prezintă alternanțe vocalice, de exemplu :

o/oa/u

a/ă

sau consonantice :

t/ț

d/2' (vezi tabloul alternanțelor, § 242).

Desinențele. La multe verbe, persoana I sg. nu are nici o marcă; de asemenea persoana a III-a pl. la conjugările a II-a și a III-a și la multe verbe de conjugarea a IV-a; persoana a II-a singular nu are nici ea desinență, dar e marcată prin palatalizarea consoanei finale (fosta desinență de persoana a II-a *-i* s-a contopit cu finala consonantică a temei).

Dar la majoritatea verbelor de conjugările I și a IV-a, adică de fapt la majoritatea verbelor românești, situația este alta: la persoanele singularului și la a III-a a pluralului, apar desinențe speciale: *-ez*, *-ezi*, *-ează*, la conjugarea I, *-esc*, *-ești*, *-ește* (*-ăsc*, *-ăști*, *-ăște*), la a IV-a; deoarece primele două persoane ale pluralului nu primesc aceste desinențe, accentul cade la toate persoanele pe silaba care urmează imediat după temă (tema lexicală).

Observații. 1. Grupurile de sunete *-ez*, *-ezi...*, *-esc*, *-ești...*, care în limba română au rol de desinențe intrucit nu fac altceva decât să marcheze diferențele de persoană și de număr, erau în limba latină sufixe (cf. *scandalizo*, *floresco*).

2. Unele verbe în *-ez* și *-esc* se conjugă și fără aceste desinențe. Uneori, deosebirea de desinență marchează o diferență de sens. De exemplu: *acord* „dau”, *acordez* „dau unui instrument muzical o anumită înălțime a sunetului”; *manifestă* „exprimă, arată”, *manifestează* „face manifestare”.

Alteori ambele forme au același sens, sînt însă întrebuințate de vorbitori diferiți. De exemplu: *copii/copiez*, *invent/inventez*, *întrî/întrîtesc*, *lucru/lucrez*.

Desinențele indicativului prezent la cele patru conjugări sînt următoarele:

	I		II		III		IV		
—	<i>-ez</i>	—	—	—	—	—	<i>-esc</i>	—	<i>-ăsc</i>
<i>-i</i>	<i>-ezi</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-ești</i>	<i>-i</i>	<i>-ăști</i>
<i>-ă</i>	<i>-ează</i>	<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-ește</i>	<i>-ă</i>	<i>-ăște</i>
<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>	<i>-m</i>
<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>	<i>-ți</i>
<i>-ă</i>	<i>-ează</i>	—	—	—	—	—	<i>-esc</i>	<i>-ă</i>	<i>-ăsc</i>

Observație. Ceea ce este notat în tabloul de mai sus prin *-i*, *-(f)i*, *-(ez)i*, *-(ești)i* reprezintă în realitate alterarea consoanei finale a temei și, respectiv, palatalizarea consoanelor *d*, *z* și *t* din desinență.

Prezentul indicativ se conjugă astfel:

	I		II		III
<i>cînt</i>		<i>lucrez</i>		<i>tac</i>	<i>fac</i>
<i>cînți</i>		<i>lucrezi</i>		<i>taci</i>	<i>faci</i>
<i>cîntă</i>		<i>lucrează</i>		<i>tace</i>	<i>face</i>
<i>cîntăm</i>		<i>lucrăm</i>		<i>tăcem</i>	<i>facem</i>
<i>cîntați</i>		<i>lucrați</i>		<i>tăceți</i>	<i>faceți</i>
<i>cîntă</i>		<i>lucrează</i>		<i>tac</i>	<i>fac</i>

IV

<i>dorm</i>	<i>povestesc</i>	<i>cobor</i>	<i>hotărăsc</i>
<i>dormi</i>	<i>povestești</i>	<i>cobori</i>	<i>hotărăști</i>
<i>doarme</i>	<i>povestește</i>	<i>coboară</i>	<i>hotărăște</i>
<i>dormim</i>	<i>povestim</i>	<i>coborîm</i>	<i>hotărîm</i>
<i>dormiți</i>	<i>povestiți</i>	<i>coborîți</i>	<i>hotărîți</i>
<i>dorm</i>	<i>povestesc</i>	<i>coboară</i>	<i>hotărăsc</i>

§ 247. La toate conjugările forma de persoana I sg. a indicativului prezent este identică cu tema verbului, în afară de verbele care primesc desinența *-ez* și *-esc* (*-ăsc*) și de următoarele verbe a căror rădăcină se termină într-un grup de consoane dintre care ultima este *l* sau *r* și care au desinența *-u* vocalic: *aflu*, *intru*, *mustru*, *umblu*, *umflu*, *umplu* etc. Singurul verb care se detașează de această categorie este *a azvîrlî*, care are persoana I sg. fără desinență: *azvîrlî*. Altă excepție o constituie verbele *a scrie*, *a ști*, precum și verbele neregulate *a da*, *a sta*, *a lua*, care au la persoana I sg. desinența *-u* semivocalic: *scriu*, *știu* și *dau*, *stau*, *iau*.

Verbele cu rădăcina în semivocală de tipul *apropia*, *continua* (în transcriere fonetică *apropiîa*, *continuuu*) fac excepție numai aparent, datorită grafiei, de la regula identității dintre persoana I sg. a indicativului prezent și tema verbului. Astfel, aceste verbe adaugă în scris la rădăcina verbului un *-i* (*-u*), care în vorbire există și la infinitiv, după cum s-a văzut, dar nu este marcat în scris.

Observație. Formele de persoana I în *-u* ca *apropiu*, *întrînziiu* sînt neliterare.

O serie de verbe cu rădăcina în *d/z*, *t/ț*, *n* și *r* prezintă la persoana I singular două forme: una „neiotacizată” în *d*, *t*, *n*, *r* și una „iotacizată” (cu consoana finală a rădăcinii modificată sub influența unui vechi iot următor) în *z*, *ț* (izolat *č*), *y* sau *î*. Ex.: *a vedea* — *văd*, *văz*; *a scoate* — *scot*, *scotț*; *a putea* — *pot*, *poci*; *a ține* — *țin*, *țiu*; *a rămîne* — *rămîn*, *rămîi*; *a sări* — *sar*, *sai*. Literare sînt formele neiotacizate, iar cele iotacizate sînt vechi și regionale; numai la verbul *a mînea* este literară forma iotacizată (*eu*) *mîi* (acest verb este însă puțin folosit în limba literară contemporană; explicația păstrării formei iotacizate se poate găsi și în nevoia diferențierii de *a mîna*, la care literară e forma *mîn*).

Verbele care au forme iotacizate la prezent sînt:

Conjug. I: *amîna*, *mîna*

Conjug. a II-a: *cădea*, *mînea*, *putea*, *scădea*, *ședea*, *vedea* (cu derivatele)

Conjug. a III-a: *aprinde*, *apune* (numai la conjunctiv), *arde*, *ascunde*, *crede*, *deschide*, *întinde*, *pătrunde*, *pierde*, *prinde* (cu derivatele), *pune* (derivatele sînt iotacizate numai la conjunctiv), *rade*, *rămîne*, *răspunde*, *rîde*, *roade*, *scoate*, *spune*, *trimite*, *tunde*, *ține* (fără derivate), *ucide* (în special la conjunctiv și la gerunziu: *ucizînd*), *vînde*. Nu au forme iotacizate *bate*, *purcede* (totuși gerunziul e *purcezînd*).

La conjugarea a IV-a, iotacizarea e generală, din cauză că vocala caracteristică a conjugării este *i*. Dar, sub influența verbelor de alte conjugări, la care persoana I sg. se deosebește de a II-a prin faptul că persoana a II-a este iotacizată, iar întâia nu, se refac și la conjugarea a IV-a forme neiotacizate la următoarele verbe: *ascuți, auzi, împărți, (îm)puți, înghiți, pieri, sări, simți, sughiți, veni*.

Observație. Istoria verbelor cu forme iotacizate diferă mult de la un verb la altul. La unele verbe formele iotacizate sînt originare și cele neiotacizate sînt noi, refăcute (ex. *avedea, a auzi*); la altele situația este exact inversă: formele neiotacizate sînt originare, iar formele iotacizate sînt refăcute prin analogie (ex. *a crede, a pune*).

Verbele la care iotacizarea este justificată prin etimologie sînt verbe moștenite din latină de conjugarea a II-a și a IV-a și unele care acum se conjugă după conjugarea a III-a, dar într-o fază mai veche a limbii erau tot de conjugarea a II-a, de exemplu:

— *caz* (lat. **cadeo*), *mî* (lat. *maneo*), *poci* (lat. *poteo*); *sai* (lat. *satio*), *simț* (lat. *sentio*), *viu* (lat. *venio*) — conjug. a II-a și a IV-a.

— *rămli* (lat. *r:maneo*), *țiu* (lat. *teneo*) — conjug. a III-a provenite de la a II-a.

După modelul verbelor la care iotacizarea are cauze fonetice, au apărut forme iotacizate la verbe de conjugarea a III-a care n-au fost niciodată de conjugarea a II-a, deci n-au avut niciodată un iot. De exemplu, alături de *cer* (lat. *quaero*), *cred* (lat. *credo*), *pun* (lat. *pono*) apar: *cei, crez, pui* (toate trei neliterare).

Prin analogie cu *a* (*rămîne(a)*) are și verbul *a* (*amîna*, de conjugarea I, alături de forma neiotacizată (*amîn*, una iotacizată (*amli*, care nu e literară.

În sens invers procesului de iotacizare care la origine s-a produs în planul fonetic, apare procesul de deziotacizare, realizat în planul morfologic al analogiei. Astfel, după modelul opozițiilor dintre persoana I și a II-a de tipul *cred/crezi*, unde *-d* este etimologic (forma latină *credo* nu avea nici un *i*), apar formele *văd* și *aud*. După cum la acest verb unei forme *crezi* de persoana a II-a îi corespunde o formă de persoana I *cred*, tot astfel paralel cu formele *vezi, auzi* de persoana a II-a s-au refăcut formele *văd, aud* de persoana I. Deci după modelul verbelor la care alternanța *d/z* pentru persoanele I și a II-a este normală s-au refăcut și formele de persoana I ale verbelor iotacizate. Formele *văd, aud* mai sînt susținute de persoana a III-a *vede, aude* și de celelalte forme în care consoana *d* a fost păstrată, în mod normal, nealterată (pentru că nu era urmată de un iot).

Verbul *a putea* și-a refăcut o formă *pot* spre a alterna cu cea de persoana a II-a *poți*. *Simț* și *sar* sînt de asemenea forme refăcute după formele de persoana a II-a *simți, sari*. *A veni* și-a refăcut și el o formă *eu vin* în locul formei iotacizate *eu viu*. Verbele *a ține* și *a rămîne* au și ele pentru persoana I forme refăcute în locul formelor iotacizate *țin* și *rămîn*.

După modelul perechilor *văz/văd, auz/aud*, verbele *a repezi* și *a slobozi*, formații românești de la adverbul *repede*, respectiv, adjectivul *slobod*, și-au creat și ele forme paralele: *repez/reped, sloboz/slobod*.

Prin analogie cu *ședea* (*șez* < lat. *sedeo*), verbul *a așeza* are forma greșită *așed*.

§ 248. La persoana a II-a sg. verbele cu tema terminată în consoană nu au desinență, deosebirea față de persoana I fiind marcată prin palatalizarea consoanei finale a rădăcinii, redată în scris prin *-i*, și uneori prin alterarea aceleiași consoane: *sări, scoli; auzi, cînți, mergi, vezi* etc. Cînd finala rădăcinii este *n*, acest *-n* dispăre și verbele au desinența *-i*

semivocalic : *amîi, rămîi, pui, vii* (rareori *n* este reintrodus prin analogie : *amîni*).

Observație. Uneori, regional, și *r* suferă același tratament ca *n* : *cer*, persoana a II-a *cei* : *sar*, persoana a II-a *sai* (această din urmă formă este justificată istoricește, căci lat. *salis* trebuia să devină *sai*).

Verbele cu rădăcina terminată în consoană plus *l* sau *r* au la persoana a II-a desinența *-i* : *aflî, intrî*. Verbele *a scrie* și *a ști*, precum și verbele neregulate *a da, a sta, a lua* au desinența *-i* semivocalic : *scrii, știi, dai, stai,iei*.

O serie de verbe de conjugarea I și altele de conjugarea a IV-a au la persoana a II-a desinențele *-ezi*, respectiv, *-ești, -ăști*, în care *-i* marchează palatalizarea consoanei precedente.

Persoana a III-a sg. are desinența *-ă* sau *-ează* pentru verbele de conjugarea I și *-ă* pentru verbele de conjugarea a IV-a în *-î* care nu primesc desinența *-ăște* : *cîntă, adună, lucrează, coboară, vîră*.

Observație. Regional, la verbele terminate în *-ș* sau *-j*, desinența *-ă* se schimbă în *-e* : *ingrașe, degaje*. Aceste forme însă nu sînt admise de limba literară.

Mai primesc desinența *-ă* o serie de verbe de conjugarea a IV-a în *-i* ca : *a curăți, a oferi, a conferi* etc.

Verbele cu rădăcina terminată în *-i* au la persoana a III-a *-e* în loc de *-ă* : *taie, apropie, suie*.

Verbele de conjugările a II-a, a III-a și a IV-a (cu excepția celor discutate mai sus) primesc desinența *-e* (pentru conjugarea a IV-a și *-ește, -ăște*) :

conjug. a II-a : *vede, tace*

conjug. a III-a : *face, bate*

conjug. a IV-a : *fuge, pornește, hotărăște, zăvorăște*.

Observație. Verbul de conjugarea a IV-a *a ști* are la persoana a III-a singular forma învechită și regională *ști* :

Cine n-are dor pe luncă

Nu ști luna cînd se culcă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 87.

Forma literară *știe* se explică prin analogie cu celelalte verbe ca *scrie* etc.

La plural, la persoanele I și a II-a, apare sufixul caracteristic fiecărei conjugări în parte : *-a* la conjugarea I (schimbat în *-ă* la persoana I), *-e* accentuat la a II-a, *-e* neaccentuat la a III-a, *-i* și *-î* la a IV-a. La acestea se adaugă desinențele personale *-m* și *-ț* palatalizat (redat în scris prin *-ți*) : pers. I, *cîntăm, tăcem, facem, fugim, hotărîm* ; pers. a II-a, *cîntați, tăceți, faceți, fugiți, hotărîți*. La verbele de conjugarea I cu rădăcina terminată în *-i*, *-ăm* s-a schimbat în *-em* : *apropiem, tăiem*.

Observații. 1. Regional, transformarea produsă la persoana I se manifestă și la persoana a II-a : *apropieți, tăteți* ; în limba literară însă sînt acceptate numai formele în *-ați* : *apropiați, tăiați*.

2. La verbele cu rădăcina terminată în *-ș* sau *-j*, *ă* se schimbă regional în *e*, dar această schimbare nu e admisă de limba literară. Prin urmare trebuie să scriem și să pronunțăm *îngrășăm*, *angajăm*, nu *îngrășem*, *angajem*.

Persoana a III-a pl. la verbele de conjugarea I are aceeași formă cu persoana a III-a sg. :

<i>el cîntă</i>	<i>ei cîntă</i>
<i>el lucrează</i>	<i>ei lucrează</i>
<i>el taie</i>	<i>ei taie</i>

Fac excepție unele verbe neregulate a căror formă de persoana a III-a pl. este identică cu forma de persoana I sg. (vezi § 280, 281, 284, 285) :

<i>eu dau</i>	<i>el dă</i>	<i>ei dau</i>
<i>eu stau</i>	<i>el stă</i>	<i>ei stau</i>

Verbele de conjugarea a IV-a în *-î* care nu primesc desinența *-ăsc*, ca și unele verbe în *-i*, ca *acoperi*, *azvîrli*, *înăbuși*, au persoana a III-a pl. egală cu persoana a III-a sg. și anume formată cu desinența *-ă* :

<i>el coboară</i>	<i>ei coboară</i>
<i>el vîră</i>	<i>ei vîră</i>
<i>el acoperă</i>	<i>ei acoperă</i>

Verbele de conjugarea a IV-a în *-ui*, *-ii*, *-ăi*, ca *a îngădui*, *a cîrîi*, *a pipăi*, au, de asemenea, persoana a III-a pl. egală cu persoana a III-a sg. (în *-e*) :

<i>el îngăduie</i>	<i>ei îngăduie</i> etc.
--------------------	-------------------------

Verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a (cu excepția celor de mai sus) au forma de persoana a III-a pl. egală cu cea de persoana I sg. :

conjug. a II-a : *eu văd*, *ei văd* ; *eu tac*, *ei tac* ;
 conjug. a III-a : *eu merg*, *ei merg* ; *eu fac*, *ei fac* ;
 conjug. a IV-a : *eu aud*, *ei aud* ; *eu povestesc*, *ei povestesc* ; *eu hotărăsc*,
ei hotărăsc.

Identitatea dintre persoana I sg. și a III-a pl. nu apare la formele iotacizate : *eu văz*, *ei văd* ; *eu auz*, *ei aud*.

Observație. Prin analogie, s-au creat și la conjugarea I forme noi de persoana a III-a pl. identice cu persoana I sg. : *ei cînt*, *formez*, *fur*, *înviez*, *se joc*, *jur*, *lucrez*. Aceste forme nu se mai folosesc astăzi. Ele au avut însă circulație la unii scriitori din secolul al XIX-lea.

Fulgii zbor, *plutesc în aer*. ALECSANDRI, P. II 9.

Cîteva cete de turci se încere a stînjeîni năvălirea romînilor. N. Bălcescu, *Istoria romînilor sub Mihai-vodă Viteazul* (București, 1878), p. 118.

E greșită întrebuintarea în limba literară a formelor regionale de persoana a III-a pl. de tipul *ei tace*, *ei face* pentru că dau impresia de dezacord.

Imperfectul

§ 249. Imperfectul este de asemeni un timp simplu, care se formează adăugînd la tema de bază a prezentului sufixul imperfectului și desinențele personale.

Sufixul imperfectului este *-a* la conjugarea I și la verbele de conjugarea a IV-a în *-î* și *-ea* la conjugările a II-a, a III-a și la verbele de a IV-a care au infinitivul în *-i*: *cîntam*, *coboram*; *tăceam*, *mergeam*, *veneam*.

Desinențele personale ale imperfectului sînt, la toate conjugările :

Sg.	<i>-m</i>	Pl.	<i>-m</i>
	<i>-i</i>		<i>-ți</i>
	—		<i>-u</i>

Observație. Litera *-i* de la persoana a II-a pl. redă palatalizarea consoanei precedente (1).

Imperfectul indicativ se conjugă astfel :

I		II	III
<i>cîntam</i>	<i>lucram</i>	<i>tăceam</i>	<i>făceam</i>
<i>cîntai</i>	<i>lucrai</i>	<i>tăceai</i>	<i>făceai</i>
<i>cînta</i>	<i>lucra</i>	<i>tăcea</i>	<i>făcea</i>
<i>cîntam</i>	<i>lucram</i>	<i>tăceam</i>	<i>făceam</i>
<i>cîntați</i>	<i>lucrați</i>	<i>tăceați</i>	<i>făceați</i>
<i>cîntau</i>	<i>lucrau</i>	<i>tăceau</i>	<i>făceau</i>
IV			
<i>dormeam</i>	<i>povesteam</i>	<i>coboram</i>	<i>hotăram</i>
<i>dormeai</i>	<i>povesteai</i>	<i>coborai</i>	<i>hotărai</i>
<i>dormea</i>	<i>povestea</i>	<i>cobora</i>	<i>hotăra</i>
<i>dormeam</i>	<i>povesteam</i>	<i>coboram</i>	<i>hotăram</i>
<i>dormeați</i>	<i>povestați</i>	<i>coborați</i>	<i>hotărați</i>
<i>dormeau</i>	<i>povesteau</i>	<i>coborau</i>	<i>hotărau</i>

La toate verbele, indiferent de conjugare, accentul cade pe ultima silabă.

Observație. În limba veche și chiar mai tîrziu, la scriitorii din secolul al XIX-lea, găsim forme de persoana a III-a plural de tipul *ei cînta*, *ei făcea* etc. Aceste forme se explică istoric și anume imperfectul latinesc de tipul *cantabant* trebuia să dea, ca și cele trei persoane ale singularului, *cînta*, prin căderea lui *b* și a consoanelor finale. Ele însă au fost înlocuite cu forme refăcute care au desinența *-u* și la care s-a ajuns fie prin analogie cu *a avea*: *el a* (sg.) — *ei au* (pl.), fie prin analogie cu verbele la care desinența veche de persoana a III-a pl. indicativ prezent este *-u*: *dau*, *stau*, *iau*.

Perfectul simplu

§ 250. Tema perfectului simplu este formată din tema lexicală a verbului cu sufixele perfectului simplu, care sînt : *-a-* pentru conjugarea I, *-u-* sau *-se-* pentru conjugările a II-a și a III-a, *-i-*, *-î-* pentru conjugarea a IV-a.

Singurul verb de conjugarea a II-a care primește sufixul *-se-* este *a mînea*.

La temă se adaugă desinențele personale :

Sg. <i>-i</i>	Pl. <i>-răm</i>
<i>-și</i>	<i>-răți</i>
—	<i>-ră</i>

Observație. *-i* de la persoanele a II-a sg. și pl. reprezintă palatalizarea consoanelor precedente (*ș* și *ț*).

La persoana a III-a sg. nu se adaugă nici un sunet la temă, dar *-a* final de la conjugarea I se schimbă în *-ă*.

Cînd rădăcina verbului se termină în consoană, iar sufixul perfectului este *-se-*, se produc unele modificări la consoana finală a rădăcinii : *c, g* dispar (*zice, înțelege*, perf. *zisei, înțelesei*) sau devin *p* (*coace, frige*, perf. *copsei, fripsei*); de asemenea *d, t, n* dispar (*arde, scoate, pune*, perf. *arsei, scosei, pusei*). Verbele cu rădăcina terminată în *-d* care au la prezent formă iotacizată schimbă obligatoriu la perfect pe *d* în *z*, dacă tema perfectului e în *-u* : *căzui, crezui, scăzui, șezui, văzui*. Excepție : *pierdui* și *vîndui*, deși prezentul cunoaște variantele *pierz, vînz*.

Rar, tema perfectului simplu prezintă alternanțe vocalice. De exemplu alternanța *o/oa* : *întorsei/întoarse*.

Perfectul simplu se conjugă astfel :

I		II	
<i>cîntai</i>	<i>lucrai</i>	<i>tăcui</i>	
<i>cîntași</i>	<i>lucrași</i>	<i>tăcuși</i>	
<i>cîntă</i>	<i>lucră</i>	<i>tăcu</i>	
<i>cîntarăm</i>	<i>lucrarăm</i>	<i>tăcurăm</i>	
<i>cîntarăți</i>	<i>lucrarăți</i>	<i>tăcurăți</i>	
<i>cîntară</i>	<i>lucrară</i>	<i>tăcură</i>	
III			
	<i>făcui</i>	<i>zisei</i>	
	<i>făcuși</i>	<i>ziseși</i>	
	<i>făcu</i>	<i>zise</i>	
	<i>făcurăm</i>	<i>ziserăm</i>	
	<i>făcurăți</i>	<i>ziserăți</i>	
	<i>făcură</i>	<i>ziseră</i>	
IV			
<i>dormii</i>	<i>povestii</i>	<i>coborîi</i>	<i>hotărîi</i>
<i>dormiși</i>	<i>povestiși</i>	<i>coborîși</i>	<i>hotărîși</i>
<i>dormi</i>	<i>povesti</i>	<i>coborî</i>	<i>hotărî</i>
<i>dormirăm</i>	<i>povestirăm</i>	<i>coborîrăm</i>	<i>hotărîrăm</i>
<i>dormirăți</i>	<i>povestirăți</i>	<i>coborîrăți</i>	<i>hotărîrăți</i>
<i>dormiră</i>	<i>povestiră</i>	<i>coborîră</i>	<i>hotărîră</i>

Observație. La persoanele I și a II-a plural formele originare sînt fără *-ră*: *cîntăm, tăcum* (din *clipa-n care ne văzum*, scrie arhaizant EMINESCU, O. I 208), *făcum, fugim* (pers. I pl.) și *cîntai, tăcut, făcut, fugit* (pers. a II-a pl.). Pentru conjugările I și a IV-a formele de persoana I erau identice cu cele de persoana I plural a indicativului prezent; formele persoanei a II-a a perfectului simplu, la toate conjugările, erau identice cu cele de participiu (excepție fac verbele cu perfectul în *-se-*: de la *a zice*, de exemplu, persoana a II-a plural era *ziseți*). Din necesitatea de a diferenția aceste forme, s-au refăcut, sub influența formei de persoana a III-a plural, și celelalte două forme ale pluralului, primind caracteristica *-ră-*. Aceasta a fost simțită ca o marcă a pluralului și, sub influența perfectului simplu, ea a fost introdusă și la persoana a III-a a mai mult ca perfectului și, apoi, la celelalte două persoane ale aceluiași timp. Tot datorită acestui sentiment apare *-ră* și în formele incorecte de perfect compus: *am văzută, am cîntată* și chiar la prezent: *ei cîntără*.

La singular, toate persoanele se accentuează pe ultima silabă, iar la plural pe penultima. Verbele care fac perfectul cu sufixul *-se-* fac excepție, întrucît accentul apare aici la persoana a III-a sg. pe penultima silabă (*prînse, rămase, merse*), iar la persoana a III-a pl. pe antepenultima (*prînseră, rămaseră, merseră*). Excepția însă e numai aparentă. În raport cu tema, accentul are același loc ca și la paradigmele fără *-se-* și anume pe ultima silabă a temei.

Observație. Verbele noi ca *a erupe, a iaroviza* etc. nu se întrebunțează la perfectul simplu.

Mai mult ca perfectul

§ 251. Este un timp simplu care se formează prin adăugarea la tema perfectului a sufixului *-se-* și a desinențelor personale. Aceste desinențe sînt:

Sg. <i>-m</i>	Pl. <i>-răm</i>
<i>-și</i>	<i>-răți</i>
—	<i>-ră</i>

Observație. *-i* de la persoana a II-a sg. și pl. reprezintă palatalizarea consoanelor precedente: *ș* și *t*.

Mai mult ca perfectul se conjugă astfel:

I		II		III
<i>cîntasem</i>	<i>lucrasem</i>	<i>tăcusem</i>		<i>făcusem</i>
<i>cîntaseși</i>	<i>lucraseși</i>	<i>tăcuseși</i>		<i>făcuseși</i>
<i>cîntase</i>	<i>lucrase</i>	<i>tăcuse</i>		<i>făcuse</i>
<i>cîntaserăm</i>	<i>lucraserăm</i>	<i>tăcuserăm</i>		<i>făcuserăm</i>
<i>cîntaserăți</i>	<i>lucraserăți</i>	<i>tăcuserăți</i>		<i>făcuserăți</i>
<i>cîntaseră</i>	<i>lucraseră</i>	<i>tăcuseră</i>		<i>făcuseră</i>

IV

<i>dormisem</i>	<i>povestisem</i>	<i>coborîsem</i>	<i>hotărîsem</i>
<i>dormiseși</i>	<i>povestiseși</i>	<i>coborîseși</i>	<i>hotărîseși</i>
<i>dormise</i>	<i>povestise</i>	<i>coborîse</i>	<i>hotărîse</i>
<i>dormiserăm</i>	<i>povestiserăm</i>	<i>coborîserăm</i>	<i>hotărîserăm</i>
<i>dormiserăți</i>	<i>povestiserăți</i>	<i>coborîserăți</i>	<i>hotărîserăți</i>
<i>dormiseră</i>	<i>povestiseră</i>	<i>coborîseră</i>	<i>hotărîseră</i>

Observație. În limba mai veche și astăzi, ca arhaism, pluralul mai mult ca perfectului apare fără caracteristica -ră-. De exemplu : *lucasem, lucraseși, lucrase ; tăcusem, tăcuseși, tăcuse* etc.

Pentru explicația caracteristicii -ră-, vezi § 250.

Mai mult ca perfectul se accentuează la singular pe silaba penultimă, iar la plural pe antepenultima : *noi cîntaserăm*. Peste tot însă, ca și la perfectul simplu, accentul are același loc, pe silaba finală a temei.

MODUL CONJUNCTIV

Prezentul

§ 252. Este un timp simplu. Se formează din prezentul indicativ, precedat de conjuncția *să* care, în această situație, a devenit semn al conjunctivului. Pierderea funcțiunii de conjuncție a lui *să* este mai categorică atunci cînd construcția apare în propoziții independente, adică atunci cînd conjunctivul nu este cerut de vreun alt verb sau de un substantiv.

Persoana a III-a sg. și pl. se deosebește de formele corespunzătoare ale prezentului indicativ. Deosebirea apar atât la desinențe, cât și la teme.

La conjugarea I, formele de persoana a III-a sg. și pl. sînt în -e, iar la a II-a, a III-a și la majoritatea celor de a IV-a sînt în -ă (la cele în -î, fără desinența -ăsc, sînt în -e). Deci acolo unde persoana a III-a sg. a indicativului prezent are -ă, conjunctivul are -e și invers : *cîntă — să cînte ; poate — să poată ; scoate — să scoată ; doarme — să doarmă ; coboară — să coboare*.

Deosebirea de desinență este mai puternic marcată la verbele de conjugările I și a IV-a care primesc desinențele -ez, -esc (-ăsc) : față de indicativul prezent *lucrează*, conjunctivul este *să lucreze ; muncește — să muncească ; hotărâște — să hotărască*.

Adeseori deosebirea este marcată și prin alternanțe fonetice în tema verbului : ind. *iese* — conj. *iasă*, *vede* — *vadă* (e|a), *tace* — *tacă* (č|k), *fuge* — *fugă* (ğ|g), *trece* — *trecă* (e|ea, č|k), *merge-meargă* (e|ea, ğ|g), iar la verbul *a preceda*, este marcată numai prin alternanță : *precedă — preceadă* (e|ea).

Întrucît persoanele I și a II-a sg. și pl. sînt identice la conjunctiv prezent cu indicativul prezent, ele nu se pot întrebuița decît cu *să*, semn al conjunctivului. Persoana a III-a singular și plural a conjunctivului prezent se deosebește de indicativ prin desinență și prin alternanță fonetică; de aceea forma persoanei a III-a poate apărea, rar, în propoziții independente sau subordonate paratactice, și fără *să*. Această posibilitate însă aparține numai verbelor din vechiul fond (pentru exemple, vezi § 215).

I	II	III
<i>să cînt</i>	<i>să lucrez</i>	<i>să tac</i>
<i>să cînți</i>	<i>să lucrezi</i>	<i>să faci</i>
<i>să cînte</i>	<i>să lucreze</i>	<i>să facă</i>
<i>să cîntăm</i>	<i>să lucrăm</i>	<i>să facem</i>
<i>să cîntați</i>	<i>să lucrați</i>	<i>să faceți</i>
<i>să cînte</i>	<i>să lucreze</i>	<i>să facă</i>

IV

<i>să dorm</i>	<i>să povestesc</i>	<i>să cobor</i>	<i>să hotărâsc</i>
<i>să dormi</i>	<i>să povestești</i>	<i>să cobori</i>	<i>să hotărăști</i>
<i>să doarmă</i>	<i>să povestească</i>	<i>să coboare</i>	<i>să hotărască</i>
<i>să dormim</i>	<i>să povestim</i>	<i>să coborîm</i>	<i>să hotărîm</i>
<i>să dormiți</i>	<i>să povestiți</i>	<i>să coboriți</i>	<i>să hotărîți</i>
<i>să doarmă</i>	<i>să povestească</i>	<i>să coboare</i>	<i>să hotărască</i>

§ 253. Verbele cu rădăcina în *-i*, ca *a tăia*, *a apropia*, nu prezintă nici un fel de distincție între forma de conjunctiv prezent și de indicativ prezent. Explicația este de natură fonetică: *-iă* de la indicativ prezent s-a transformat în *-ie*, și astfel indicativul a ajuns identic cu conjunctivul: *taie*.

Alături de aceste verbe sînt verbele *a oua* și *a ploua*, cu rădăcina în *-u*, și *a umple*, care și ele au persoana a III-a a conjunctivului prezent identică cu indicativul prezent: *ouă — să ouă*, *plouă — să plouă*, *umple — să umple*.

Observație. Regional, și verbele *a (a)zvrli*, *a (a)ngrășa* și *a suferi* au persoana a III-a a conjunctivului identică cu aceeași persoană a indicativului prezent: *azvrle — să azvrle*, *ingrașe — să ingrașe*, *sufere — să suferi*. E posibil ca toate aceste exemple să marcheze un început de ștergere a diferenței dintre prezentul indicativ și conjunctiv.

§ 254. Ca și la prezentul indicativului, și aici unele verbe prezintă la persoana I singular, dar și la persoana a III-a singular și plural două forme. una neiotacizată și una iotacizată: *a vedea — să văd*, *să văz — să vadă*, *să vază*; *a scoate — să scot*, *să scoț — să scoată*, *să scoată*; *a ține — să țin*, *să țin — să țină*, *să ție*; *a rămîne — să rămîn*, *să rămîi — să rămîină*, *să rămîie* etc. Verbul *a putea* are formă iotacizată numai

la persoana I singular : *să poci* alături de *să pot*. Verbul *a sări* are forme paralele, iotacizate și neiotacizate, la toate persoanele singularului și la a III-a plural : *să sar*, *să sai* — *să sari*, *să sai* — *să sară*, *să saie*; verbul *a cere* are o formă iotacizată la persoana a II-a singular : *să cei* alături de *să ceri*.

La persoana a III-a a conjunctivului formele iotacizate sînt adesea mai răspîndite decît la persoana I a conjunctivului și a indicativului prezent. La unele verbe aproape că nu apare persoana I singular (indicativ și conjunctiv) iotacizată, în timp ce persoana a III-a a conjunctivului e frecventă cu iotacizare. Foarte rar auzim, de ex., *aprinz*, *raz*, *roz*, *șez*, *trimiț*, *tunz* și mai des, *să aprinză*, *să rază*, *să roază*, *să șază*, *să trimiță*, *să tunză*.

În toate cazurile, norma literară a acceptat forma neiotacizată *să văd*, *să scot*, *să țin*, *să rămîină*, *să sară* etc.

O b s e r v a Ț i e. Și aici istoria verbelor cu forme iotacizate diferă de la un verb la altul. Astfel, la verbele *a vedea*, *a ține*, *a rămîne*, *a auzi*, *a sări*, *a veni* etc. formele iotacizate sînt mai vechi, corespunzătoare formelor etimologice : *să văz*, *să vază* (sg. și pl.) corespund formelor latinești *videam*, *videat*, *videant*. Formele cu consoana nealterată se explică, întocmai ca și cele ale indicativului prezent, prin analogie (vezi § 247).

Verbele *a ține*, *a veni* au persoana a III-a *să fie*, *să vie* din lat. *teneat*, *veniat*, prin faza *ține*, *vine*. De asemenea *a sări* are formele regionale *eu să sai*, *tu să sai*, *el să saie*, explicabile prin lat. *saliam*, *salias*, *saliat*; prin analogie, s-a format și *să cei* în loc de *să ceri*.

Ca și la indicativul prezent, forme iotacizate apar, prin analogie, și la verbele de conjugarea a III-a care n-au avut niciodată un iot : (eu) *să spui*, *să prinz* etc.

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

§ 255. Modul imperativ are numai două persoane : a II-a sg. și a II-a pl.

Se formează de la tema prezentului, la care se adaugă desinențele :

	I		II		III
Sg.	-ă	-eară	-i		-e, -i
Pl.	-ați		-eți		-eți
			IV		
Sg.	-i,	-ește,	-ă,	-ăște	
Pl.		-iți	-iți		

O b s e r v a Ț i e. La verbele de conjugarea a II-a, precum și la cele de tipul *merge*, *dormi*, persoana a II-a singular a imperativului nu are desinență, ea fiind marcată prin palatalizarea consoanei finale notată în scris cu *-i*. De asemenea *-i* de la plural redă pronunțarea palatalizată a consoanei precedente (f).

	I		II		III
Sg.	<i>cîntă</i>	<i>lucrează</i>	<i>taci</i>	<i>scoate</i>	<i>mergi</i>
Pl.	<i>cîntați</i>	<i>lucrați</i>	<i>tăceți</i>	<i>scoateți</i>	<i>mergeți</i>
IV					
Sg.	<i>dormi</i>	<i>povestește</i>	<i>coboară</i>	<i>hotărăște</i>	
Pl.	<i>dormiți</i>	<i>povestiți</i>	<i>coboriți</i>	<i>hotărîți</i>	

§ 256. La cele mai multe verbe de conjugarea I, a III-a și a IV-a și la foarte puține de a II-a (de exemplu *bea*), persoana a II-a sg. a imperativului pozitiv este identică cu persoana a III-a sg. a indicativului prezent; persoana a II-a pl. este la toate verbele identică cu persoana a II-a pl. a indicativului prezent.

Verbele intransitive de la conjugările a II-a și a III-a au înlocuit la singular desinența *-e* cu palatalizarea consoanei finale, datorită tendinței limbii române de a închide vocalele neaccentuate. De exemplu: *cazi*, *șezi*, *taci* (conjug. a II-a), *mergi*, *plîngi*, *rîzi* (conjug. a III-a).

Observație. Transformarea atinge majoritatea verbelor de la conjugarea a II-a. Aceasta se datorește faptului că, în latină, această conjugare era formată în cea mai mare parte din verbe de stare, iar în română, moștenind situația din latină, este, cu puține excepții, o conjugare intransitivă.

Dar această tendință nu reușește să învingă acolo unde desinența *-e* este urmată de o consoană. De aceea verbele tranzitive și câteva reflexive de la conjugările a II-a și a III-a l-au menținut pe *-e* pentru că sînt adesea urmate de elemente enclitice cu inițiala consonantică. De exemplu: *scade* (cf. *cazi*) (conjug. a II-a); *umple*, *arde (-l)* (dar *arzi*), *bate*, *crede(-mă)*, *încrede (-te)* (dar *crezi*), *crește(-l)* (dar *crești*), *prinde*, *pune*, *scoate* etc. (conjug. a III-a).

O excepție o constituie verbul *a vedea* care, deși tranzitiv, are imperativul în consoană palatalizată: *vezi*. Această situație se datorește faptului că se folosește rar cu elemente enclitice.

La conjugarea a IV-a situația este inversă: forma identică cu persoana a III-a sg. a indicativului prezent (în *-e*) este cea nouă, adică cea care înlocuiește forma mai veche terminată în consoană palatalizată.

Distribuția formelor se face, ca și la conjugările a II-a și a III-a, după caracterul tranzitiv sau intransitiv al verbelor. Astfel, verbele intransitive fac imperativul în consoană palatalizată: *dormi*, *minți* (dar *mințe-l*), *fugi*, *ieși*, *pieri*, *sari*; verbele tranzitive fac imperativul în *-e* sau *-ă*: *împarte*, *înghite*, *soarbe*; *omoară*, *sprîjină*.

Transformarea nu se datorește vreunui proces fonetic, ca la conjugările a II-a și a III-a, ci analogiei cu situația de la aceste conjugări. Paralel cu *bate*, *închide*, s-au creat *scoate*, *sloboade*.

Excepția o constituie verbul *a auzi*: este tranzitiv și totuși are imperativul în consoană palatalizată (*auzi*). Explicația constă, ca și la *a vedea*, în faptul că se folosește rar cu elemente enclitice.

§ 257. Pe lângă formele *pieri* și *sări*, verbele *a pieri* și *a sări* mai prezintă și formele *piei* și *săi*, în care consoana finală a rădăcinii a dispărut.

Verbul *a rîde*, cu imperativul literar *rîzi*, are imperativul regional *rîde*:

Ieși copile cu părul bălan afară și rîde la soare, doar s-a îndrepta vremea. CREANGĂ, A. 34.

Verbele *a duce*, *a face* și *a zice* au imperativul: *du*, *fă*, *zi* (< lat. *duc*, *fac*, *dic*, fără desinență). *A aduce* are imperativul *adu*, alături de care, încă din secolul al XVI-lea, apare forma *ado*, cu *-o*, probabil sub influența desinenței vocativului feminin. O formă asemănătoare prezintă și *a veni*: *vino*, alături de *vină*. Astăzi, după *dă*, apare și forma *adă*. Dintre toate aceste forme, actuale și literare sînt *adu* și *vino*.

Atunci cînd se folosesc cu elemente enclitice (*luați-le*, *dați-vă*) formele de imperativ plural sînt terminate în *-i* vocală (finala vechii desinențe a persoanei a II-a).

Negativ

§ 258. Imperativul negativ are la persoana a II-a sg. forma infinitivului, precedată de adverbul de negație *nu*. Persoana a II-a pl. este la fel cu imperativul pozitiv (+*nu*).

	I		II		III
Sg.	<i>nu cînta</i>	<i>nu lucra</i>	<i>nu tăcea</i>	<i>nu face</i>	
Pl.	<i>nu cîntați</i>	<i>nu lucrați</i>	<i>nu tăceți</i>	<i>nu faceți</i>	
IV					
Sg.	<i>nu dormi</i>	<i>nu povesti</i>	<i>nu coborî</i>	<i>nu hotărî</i>	
Pl.	<i>nu dormiți</i>	<i>nu povestiți</i>	<i>nu coborîți</i>	<i>nu hotărîți</i>	

Observație. Sub influența formelor de imperativ pozitiv au apărut, în vorbirea populară și familiară, alături de *nu duce*, *nu face*, *nu zice*, formele *nu du*, *nu fă*, *nu zi*:

Nu ai ba de te-oi cuprinde. EMINESCU, O. I 209.

MODUL INFINITIV

Prezentul

§ 259. Este de asemenea un timp simplu. Forma scurtă se formează prin adăugarea la tema lexicală a sufixului modal caracteristic fiecărei conjugări: *-a* pentru conjugarea I, *-ea* pentru conjugarea a II-a, *-e* pentru conjugarea a III-a, *-i* și *-î* pentru conjugarea a IV-a.

	I		II		III		IV
<i>a cînta</i>		<i>a lucra</i>		<i>a tăcea</i>		<i>a face</i>	
						<i>a dormi</i>	<i>a coborî</i>
						<i>a povesti</i>	<i>a hotărî</i>

Aceste forme, în afară de unele situații când sînt cerute de verbele *a putea* și *a ști*, de verbul *a avea* + pronume sau adverb relativ și de toate cazurile când intră în componența formelor verbale compuse, sînt precedate de prepoziția *a*. De aceea, în aceste situații, *a* devine semn al infinitivului, pierzîndu-și valoarea lui proprie.

Observație. După *a putea*, uzul curent al infinitivului în limba actuală este fără *a*; la unii scriitori însă, ca arhaism, el mai apare precedat de *a*. După *a ști*, infinitivul apare, regional, tot fără *a* (pentru ambele situații, vezi exemple la § 219 A 4).

Limba romînă cunoaște și forme lungi ale infinitivului prezent, care se formează prin adăugarea sufixului *-re* la formele scurte (la conjugarea a II-a sufixul *-ea* devine *-e*): *lucrare, cîntare, tăcere* etc.

Observație. Există cîteva cazuri de verbe de conjugările a II-a, a III-a și a IV-a care, fără a-și schimba conjugarea, formează substantive asemănătoare cu infinitivul lung, după modelul conjugării I, în *-are*: *zăcare, crezare, născare, vînzare, despărțare, prînzare*. Unele dintre ele au și infinitive substantivizate formate, în mod normal, cu sufixul specific conjugării lor. De exemplu: *despărțire, naștere*.

Infinitivul lung are valoare de substantiv. Uneori, și anume atunci când intră în alcătuirea formei populare inversate de condițional-optativ, are valoare de verb: *cîntare-aș, dormire-aș*.

Observație. Când își păstrează valoarea de verb, în limba mai veche, infinitivul lung apare uneori precedat de *a* (vezi § 219).

MODUL GERUNZIU

§ 260. Se formează de la tema de bază a prezentului, adăugîndu-se sufixul modal: *-înd* pentru conjugările I, a II-a, a III-a și a IV-a în *-i*, și *-ind* pentru verbele de conjugarea a IV-a în *-i*. Verbele cu rădăcina terminată în *-i* primesc sufixul *-ind*, indiferent de conjugare: *tăînd, muînd, scriînd*. Vocala rădăcinii este, cu excepția conjugării a III-a, aceeași de la infinitiv: *turna — turnînd, tăcea — tăcînd, muri — murînd*.

I	II	III	IV	
<i>cîntînd</i>	<i>tăcînd</i>	<i>făcînd</i>	<i>dormînd</i>	<i>coborînd</i>
<i>lucrînd</i>			<i>povestînd</i>	<i>hotărînd</i>

Verbele iotacizate cu rădăcina terminată în *-d, -t* păstrează consoana modificată la modul gerunziu: *căzînd, șezînd, vîzînd, aprinzînd, arzînd, deschizînd, întinzînd, pătrunzînd, scofînd, auzînd, simțînd* etc. Aceste forme s-au impus și sînt singurele în ființă. Excepție: *putînd*. De la *purcede*, gerunziul este *purcezînd*, deși prezentul indicativ nu are forme iotacizate. Pentru *ucide*, există gerunziul iotacizat *ucizînd*, dar și *ucigînd*.

Verbele cu rădăcina terminată în *-n* au forme duble, cu și fără modificarea consoanei: *rămînd*, *spuind*, *viind* și *rămînînd*, *spunînd*, *venind*. Literare sînt formele cu *-n-*.

Pe lângă forma *fugînd* mai circulă forma neliterară *fugînd*, prin extinderea sufixului *-înd*.

Gerunziul apare în alcătuirea unor forme compuse temporale și modale: *eram cîntînd*, *am fost cîntînd*, *aș fi cîntînd*, *aș fi fost cîntînd*, *va fi cîntînd*, *o fi cîntînd*.

Urmat de o formă conjunctă neaccentuată a pronumelui personal care începe cu o consoană sau de o formă conjunctă a pronumelui reflexiv, gerunziul păstrează vechea lui terminație *-u*: *auzîndu-l*, *dîndu-le*, *văzîndu-te*, dar: *auzînd-o*, *văzînd-o*.

Observație. Formele regionale de gerunziu terminate în *-ă* (*avîndă*, *tîndă*, vezi § 220) se explică prin explozia de timbru *ă* a oclusei finale. În alte graiuri, explozia poate avea timbrul *u* sau *i* și, în consecință, vocala care se dezvoltă este *-u* sau *-i*.

Atunci cînd are valoare de adjectiv, gerunziul poate avea forme diferite după gen și număr:

Zgîrietură... sîngerîndă. CEZ. PETRESCU, I. I 71.

Mîinile tremurînde. TOPÎRCEANU, O. II 36.

Gerunziul cu valoare de adjectiv s-a răspîndit în limba literară a secolului al XIX-lea. În secolul al XX-lea întrebuintarea lui a scăzut, în limba actuală însă sînt frecvente construcțiile ca: *ordine crescîndă*.

MODUL PARTICIPIU

§ 261. Modul participiu se formează din tema perfectului, la care se adaugă sufixul participial *-t*. Deci participiul se termină în: *-at* (conjug. I), *-ut* (unele verbe de conjug. a II-a și a III-a) și *-it*, *-ît* (conjug. a IV-a).

La verbele de conjugarea a III-a care au perfectul simplu format cu *-se-* și la *a mînea* (de conjug. a II-a), sufixul participiului este *-s*. Modificările fonetice suferite de rădăcină sînt aceleași ca la perfect:

I	II	III		IV	
<i>cîntat</i>	<i>tăcut</i>	<i>făcut</i>	<i>ars</i>	<i>dormit</i>	<i>coborît</i>
<i>lucrat</i>	<i>mas</i>		<i>prins</i>	<i>povestit</i>	<i>hotărît</i>

Verbele care au perfectul cu iotacizare, și numai acestea, au și participiul cu iotacizare, întrucît participiul se formează de la perfect: *căzut*, *scăzut*, *șezut*, *văzut*, *crezut*, dar *pierdut*, *vîndut* (perf. *căzui*, *scăzui*, *șezui*, *văzui*, *crezui*, *pierdui*, *vîndui*). De asemenea, este iotacizat participiul verbelor de conjugarea a IV-a cu tema în *-ț* sau *-z*: *ascuțit*, *auzit*, *împărțit* etc.

De la regula formării participiului din tema perfectului se abat numai cîteva verbe de conjugarea a III-a și anume două mici grupuri legate între ele prin înțeles (primul grup e format din *a frînge*, *a rupe* și *a sparge*, iar cel de-al doilea din *a fierbe*, *a frige*, *a coace*) și două verbe

izolate (*a înfige, a suge*). Toate acestea au perfectul în *-se*, iar participiul în *-t* (*frînsei, rupsei, spârsei; fiersei, fripsei, copsei; înfipsei, supsei; frînt, rupt, spart; fier, fript, copt; înfipt, supt*).

Participiul are forme deosebite după gen și număr: *văzut—văzută; văzuți — văzute*.

Intră în alcătuirea formelor compuse ale diatezei active și ale diatezei pasive: *ai cîntat, ați cîntat etc.; sînt lăudat(ă), am fost lăudat(ă), am fost lăudați (lăudate)*.

În alcătuirea diatezei pasive, participiul se acordă în gen și număr cu subiectul. Nu se acordă atunci cînd intră în alcătuirea timpurilor compuse ale diatezei active.

MODUL SUPIN

§ 262. Are aceeași formă ca participiul, deosebindu-se prin aceea că nu este variabil și e precedat obligatoriu de una din prepozițiile *de, la, pentru, după* etc.

I	II	III	IV
(de) cîntat	(de) tăcut	(de) făcut	(de) dormit (de) coborît
(de) lucrat	(de) mas	(de) prins	(de) povestit (de) hotărît

Formele iotacizate ale supinului sînt aceleași ca la participiu.

Formele compuse

MODUL INDICATIV

Perfectul compus

§ 263. Se formează cu formele de auxiliar ale prezentului verbului *a avea* și cu participiul verbului de conjugat.

I	II	III
<i>am cîntat</i>	<i>am lucrat</i>	<i>am tăcut</i>
<i>ai cîntat</i>	<i>ai lucrat</i>	<i>ai făcut</i>
<i>a cîntat</i>	<i>a lucrat</i>	<i>a tăcut</i>
<i>am cîntat</i>	<i>am lucrat</i>	<i>am tăcut</i>
<i>ați cîntat</i>	<i>ați lucrat</i>	<i>ați tăcut</i>
<i>au cîntat</i>	<i>au lucrat</i>	<i>au tăcut</i>

IV
<i>am dormit</i>
<i>ai dormit</i>
<i>a dormit</i>
<i>am dormit</i>
<i>ați dormit</i>
<i>au dormit</i>

<i>am povestit</i>	<i>am coborît</i>	<i>am hotărît</i>
<i>ai povestit</i>	<i>ai coborît</i>	<i>ai hotărît</i>
<i>a povestit</i>	<i>a coborît</i>	<i>a hotărît</i>
<i>am povestit</i>	<i>am coborît</i>	<i>am hotărît</i>
<i>ați povestit</i>	<i>ați coborît</i>	<i>ați hotărît</i>
<i>au povestit</i>	<i>au coborît</i>	<i>au hotărît</i>

§ 264. Numărul și persoana sînt indicate de formele auxiliarului; participiul rămîne invariabil.

Perfectul compus poate apărea și sub forma inversată: *cîntat-am*, *cîntat-ai*, *cîntat-a*; *tăcut-am* etc. Aceste forme sînt rare în limba literară contemporană.

Auzit-ai de unul Bîrzof? GHICA, S. 399.

Trecut-au anii ca nori lungi pe șesuri

Și niciodată n-or să vie iară. EMINESCU, O. I 201.

Cînd între auxiliar și participiu se intercalează o formă neaccentuată a pronumelui personal, participiul păstrează vechea lui terminație *-u*: *datu-l-am*, *prinsu-l-am* etc.

Observații. 1. Regional, se folosesc pentru persoana a III-a singular a perfectului compus formele vechi *o cîntat* și *au cîntat* (pentru *a cîntat*). Forma *a cîntat* este mai recentă și a fost creată pentru a permite distingerea singularului de plural.

2. La pers. a III-a plural, regional, se aude și forma *or cîntat* pentru *au cîntat*.

3. Este greșită folosirea în limba literară a formelor regionale de persoana a III-a plural de tipul (ei) *a cîntat*, (ei) *a prins* (vezi și § 248).

4. La plural apar și formele cu desinența *-ră*: (*noi*) *am cîntatără* (față de *eu am cîntat*), (*ei*) *a cîntatără* (față de *el a cîntat*). De exemplu:

Da noi n-am declaratără? ... Să mai plătim? N-am mai plătitără o dată? CARAGIALE, O. I 269.

Aceste forme sînt greșite și astăzi ele se întrebunțează din ce în ce mai puțin. Pentru explicația lor, vezi § 250.

5. Regional astăzi (literar în trecut), circulă o formă compusă de tipul *am fost cîntat*: *Eu chiar i-am fost făgăduit prietenului Abu-Hasan să-l căpătuiesc.* CARAGIALE, O. II 283.

Noi am fost zis ... că sînt mulți care schinguiesc și sflșie frumoasa noastră limbă, în loc de creatori se fac croitori, și croitori răi. NEGRUZZI, S. III 81.

Viitorul

§ 265. Se formează din formele de auxiliar ale indicativului prezent al verbului *a vrea* și infinitivul verbului de conjugat.

I		II		III
<i>voi cînta</i>	<i>voi lucra</i>	<i>voi tăcea</i>		<i>voi face</i>
<i>vei cînta</i>	<i>vei lucra</i>	<i>vei tăcea</i>		<i>vei face</i>
<i>va cînta</i>	<i>va lucra</i>	<i>va tăcea</i>		<i>va face</i>
<i>vom cînta</i>	<i>vom lucra</i>	<i>vom tăcea</i>		<i>vom face</i>
<i>veți cînta</i>	<i>veți lucra</i>	<i>veți tăcea</i>		<i>veți face</i>
<i>vor cînta</i>	<i>vor lucra</i>	<i>vor tăcea</i>		<i>vor face</i>

IV

<i>voi dormi</i>	<i>voi povesti</i>	<i>voi coborî</i>	<i>voi hotărî</i>
<i>vei dormi</i>	<i>vei povesti</i>	<i>vei coborî</i>	<i>vei hotărî</i>
<i>va dormi</i>	<i>va povesti</i>	<i>va coborî</i>	<i>va hotărî</i>

<i>vom dormi</i>	<i>vom povesti</i>	<i>vom coborî</i>	<i>vom hotărî</i>
<i>veți dormi</i>	<i>veți povesti</i>	<i>veți coborî</i>	<i>veți hotărî</i>
<i>vor dormi</i>	<i>vor povesti</i>	<i>vor coborî</i>	<i>vor hotărî</i>

Viitorul poate apărea și sub forma inversată :

Adormi-vom, troieni-va

Teiul floarea-i peste noi

Și prin somn auzi-vom bucium

De la stînele de oi. EMINESCU, O. I 101.

În afară de forma de viitor *voi cînta, voi povesti* etc., care este literară, în limba vorbită și familiară sau regional apar și alte forme :

1. *oi, ai(ei, -i, îi), o (a), om, ați (eți, își, oți), or cînta :*

Rămîi aici pînă la noapte, cînd s-a înturna împăratul. CREANGĂ, P. 107.

Mi-oi desface de-aur părul

Să-ți astup cu dînsul gura. EMINESCU, O. I 55.

2. *o* invariabil plus conjunctivul prezent al verbului de conjugat : (eu) *o să cînt*, (tu) *o să cînți*, (el) *o să cînte*, (noi) *o să cîntăm*, (voi) *o să cîntați*, (ei) *o să cînte* (specific Munteniei). Mai apare la pers. a III-a plural și *or să cînte* :

Te duci și rău n-o să-mi mai pară

De-acum de ziua cea de ieri. EMINESCU, O. I 211.

Iar în păr înfiorate

Or să-ți cadă flori de tei. EMINESCU, O. I 75.

3. formele de prezent ale verbului *a avea* urmate de conjunctivul prezent al verbului de conjugat : *am să cînt*, *ai să cînți*, *are (a) să cînte*, *avem să cîntăm*, *aveți să cîntați*, *au să cînte*.

Șezi aici pînă despre ziuă, că am să vin atunci tot eu să te ieu. CREANGĂ, P. 97.

Uneori, în aceeași frază apar două forme de viitor :

De mi-i da o sărutare,

Nime-n lume n-a s-o știe. EMINESCU, O. I 55.

Viitorul anterior

§ 266. Se formează din viitorul verbului *a fi* la care se adaugă participiul verbului de conjugat (invariabil).

I		II	III
<i>voi fi cîntat</i>	<i>voi fi lucrat</i>	<i>voi fi tăcut</i>	<i>voi fi făcut</i>
<i>vei fi cîntat</i>	<i>vei fi lucrat</i>	<i>vei fi tăcut</i>	<i>vei fi făcut</i>
<i>va fi cîntat</i>	<i>va fi lucrat</i>	<i>va fi tăcut</i>	<i>va fi făcut</i>
<i>vom fi cîntat</i>	<i>vom fi lucrat</i>	<i>vom fi tăcut</i>	<i>vom fi făcut</i>
<i>veți fi cîntat</i>	<i>veți fi lucrat</i>	<i>veți fi tăcut</i>	<i>veți fi făcut</i>
<i>vor fi cîntat</i>	<i>vor fi lucrat</i>	<i>vor fi tăcut</i>	<i>vor fi făcut</i>

IV

<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>
<i>să fi dormit</i>	<i>să fi povestit</i>	<i>să fi coborît</i>	<i>să fi hotărît</i>

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezentul

§ 269. Se formează cu ajutorul formelor de auxiliar *aș, ai, ar, am, ați, ar* (vezi § 194 b), la care se adaugă infinitivul verbului de conjugat.

I		II	III
<i>aș cînta</i>	<i>aș lucra</i>	<i>aș tăcea</i>	<i>aș face</i>
<i>ai cînta</i>	<i>ai lucra</i>	<i>ai tăcea</i>	<i>ai face</i>
<i>ar cînta</i>	<i>ar lucra</i>	<i>ar tăcea</i>	<i>ar face</i>
<i>am cînta</i>	<i>am lucra</i>	<i>am tăcea</i>	<i>am face</i>
<i>ați cînta</i>	<i>ați lucra</i>	<i>ați tăcea</i>	<i>ați face</i>
<i>ar cînta</i>	<i>ar lucra</i>	<i>ar tăcea</i>	<i>ar face</i>

IV

<i>aș dormi</i>	<i>aș povesti</i>	<i>aș coborî</i>	<i>aș hotărî</i>
<i>ai dormi</i>	<i>ai povesti</i>	<i>ai coborî</i>	<i>ai hotărî</i>
<i>ar dormi</i>	<i>ar povesti</i>	<i>ar coborî</i>	<i>ar hotărî</i>
<i>am dormi</i>	<i>am povesti</i>	<i>am coborî</i>	<i>am hotărî</i>
<i>ați dormi</i>	<i>ați povesti</i>	<i>ați coborî</i>	<i>ați hotărî</i>
<i>ar dormi</i>	<i>ar povesti</i>	<i>ar coborî</i>	<i>ar hotărî</i>

Formele inversate : *cîntare-aș, cîntare-ai, cîntare-ar, cîntare-am, cîntare-ați, cîntare-ar* conțin infinitivul lung cu valoare de verb. Aceste forme sînt rare astăzi.

Cînd între infinitiv și auxiliar apare un pronume neaccentuat, în locul infinitivului lung se folosește infinitivul scurt : *vedea-l-aș*.

Perfectul

§ 270. Se formează din condiționalul prezent al verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat (invariabil).

I		II	III
<i>aș fi cîntat</i>	<i>aș fi lucrat</i>	<i>aș fi tăcut</i>	<i>aș fi făcut</i>
<i>ai fi cîntat</i>	<i>ai fi lucrat</i>	<i>ai fi tăcut</i>	<i>ai fi făcut</i>

<i>ar fi cîntat</i>	<i>ar fi lucrat</i>	<i>ar fi tăcut</i>	<i>ar fi făcut</i>
<i>am fi cîntat</i>	<i>am fi lucrat</i>	<i>am fi tăcut</i>	<i>am fi făcut</i>
<i>ați fi cîntat</i>	<i>ați fi lucrat</i>	<i>ați fi tăcut</i>	<i>ați fi făcut</i>
<i>ar fi cîntat</i>	<i>ar fi lucrat</i>	<i>ar fi tăcut</i>	<i>ar fi făcut</i>

IV

<i>aș fi dormit</i>	<i>aș fi povestit</i>	<i>aș fi coborît</i>	<i>aș fi hotărît</i>
<i>ai fi dormit</i>	<i>ai fi povestit</i>	<i>ai fi coborît</i>	<i>ai fi hotărît</i>
<i>ar fi dormit</i>	<i>ar fi povestit</i>	<i>ar fi coborît</i>	<i>ar fi hotărît</i>
<i>am fi dormit</i>	<i>am fi povestit</i>	<i>am fi coborît</i>	<i>am fi hotărît</i>
<i>ați fi dormit</i>	<i>ați fi povestit</i>	<i>ați fi coborît</i>	<i>ați fi hotărît</i>
<i>ar fi dormit</i>	<i>ar fi povestit</i>	<i>ar fi coborît</i>	<i>ar fi hotărît</i>

MODUL INFINITIV

Perfectul

§ 271. Se formează din infinitivul verbului *a fi* și participiul verbului de conjugat.

	I	II	III
	<i>a fi cîntat</i>	<i>a fi lucrat</i>	<i>a fi tăcut</i>
			<i>a fi făcut</i>
	IV		
	<i>a fi dormit</i>	<i>a fi povestit</i>	<i>a fi coborît</i>
			<i>a fi hotărît</i>

DIATEZA PASIVĂ

§ 272. Formele diatezei pasive sînt compuse din verbul *a fi*, la timpul și modul dat, și participiul verbului de conjugat, care se acordă în număr și gen cu subiectul: *sînt chemat, sînt chemată; sîntem chemați, sîntem chemată*.

MODUL INDICATIV

Prezent

sînt chemat (chemată)
ești chemat (chemată)
este chemat (chemată)
sîntem chemați (chemate)
sînteți chemați (chemate)
sînt chemați (chemate)

Imperfect

eram chemat (chemată)
erai chemat (chemată)
era chemat (chemată)
eram chemați (chemate)
erați chemați (chemate)
erau chemați (chemate)

Perfect simplu

fui (fusei) chemat (chemată)
 fuși (fuseși) chemat (chemată)
 fu (fuse) chemat (chemată)
 furăm (fuserăm, fusem) chemați (chemate)
 furăți (fuserăți, fuseți) chemați (chemate)
 fură (fuseră) chemați (chemate)

Perfect compus

am fost chemat (chemată)
 ai fost chemat (chemată)
 a fost chemat (chemată)
 am fost chemați (chemate)
 ați fost chemați (chemate)
 au fost chemați (chemate)

Mai mult ca perfect

fusesem chemat (chemată)
 fuseseși chemat (chemată)
 fusesem chemat (chemată)
 fuseserăm chemați (chemate)
 fuseserăți chemați (chemate)
 fuseseră chemați (chemate)

Viitor

voi fi chemat (chemată)
 vei fi chemat (chemată)
 va fi chemat (chemată)
 vom fi chemați (chemate)
 veți fi chemați (chemate)
 vor fi chemați (chemate)

Viitor anterior

voi fi fost chemat (chemată)
 vei fi fost chemat (chemată)
 va fi fost chemat (chemată)
 vom fi fost chemați (chemate)
 veți fi fost chemați (chemate)
 vor fi fost chemați (chemate)

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să fiu chemat (chemată)
 să fii chemat (chemată)
 să fie chemat (chemată)
 să fim chemați (chemate)
 să fiți chemați (chemate)
 să fie chemați (chemate)

Perfect

să fi fost chemat (chemată)
 să fi fost chemat (chemată)
 să fi fost chemat (chemată)
 să fi fost chemați (chemate)
 să fi fost chemați (chemate)
 să fi fost chemați (chemate)

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș fi chemat (chemată)
 ai fi chemat (chemată)
 ar fi chemat (chemată)
 am fi chemați (chemate)
 ați fi chemați (chemate)
 ar fi chemați (chemate)

Perfect

aș fi fost chemat (chemată)
 ai fi fost chemat (chemată)
 ar fi fost chemat (chemată)
 am fi fost chemați (chemate)
 ați fi fost chemați (chemate)
 ar fi fost chemați (chemate)

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	Negativ
<i>fi chemat (chemată)</i>	<i>nu fi chemat (chemată)</i>
<i>fiți chemați (chemate)</i>	<i>nu fiți chemați (chemate)</i>

MODUL INFINITIV

Prezent	Perfect
<i>a fi chemat (chemată)</i>	<i>a fi fost chemat (chemată)</i>

MODUL GERUNZIU

fiind chemat (chemată)
fiind chemați (chemate)

DIATEZA REFLEXIVĂ (ȘI ACTIVUL PRONOMINAL)

§ 273. Diateza reflexivă se deosebește de cea activă, din punct de vedere formal, numai prin prezența pronumelui reflexiv, care se așază de obicei înaintea verbului: *a gândi, a se gândi, gândesc, mă gândesc, gândeam, mă gândeam, dar uneori, la unele forme, și în urma verbului: gândind, gândindu-mă*. Aceeași este situația verbelor active pronominale.

Observație. O formă specială de pronume reflexiv există numai pentru pers. a III-a; pentru pers. I și a II-a sg. și pl. se întrebuintează formele neaccentuate ale pronumelui personal de persoana I și a II-a singular și plural în acuzativ sau dativ (vezi § 152).

Conjugarea reflexivă are două tipuri:

- verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în acuzativ;
- verbe care se conjugă cu pronumele reflexiv în dativ.

XX X Verbe cu pronumele reflexiv în acuzativ

§ 274. VERBUL A SE-TEME

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
<i>mă tem</i>	<i>mă temeam</i>	<i>mă temui</i>	<i>m-am temut</i>
<i>te temi</i>	<i>te temeai</i>	<i>te temuși</i>	<i>te-ai temut</i>
<i>se teme</i>	<i>se temeă</i>	<i>se temu</i>	<i>s-a temut</i>
<i>ne temem</i>	<i>ne temeam</i>	<i>ne temurăm</i>	<i>ne-am temut</i>
<i>vă temeți</i>	<i>vă temeaiți</i>	<i>vă temurăți</i>	<i>v-ați temut</i>
<i>se tem</i>	<i>se temeau</i>	<i>se temură</i>	<i>s-au temut</i>

La perfectul compus apare rar și forma cu pronumele intercalat :
temutu-m-am.

Mai mult ca perfect**Viitor****Viitor anterior**

mă temusem
te temuseși
se temuse
ne temuserăm
vă temuserăți
se temuseră

mă voi teme
te vei teme
se va teme
ne vom teme
vă veți teme
se vor teme

mă voi fi temut
te vei fi temut
se va fi temut
ne vom fi temut
vă veți fi temut
se vor fi temut

În unele graiuri se întâlnesc, mai rar, formele inverse ale viitorului reflexiv : *mira-mă-voi* și *mira-m-oi*.

MODUL CONJUNCTIV**Prezent****Perfect**

să mă tem
să te temi
să se teamă
să ne temem
să vă temeți
să se teamă

să mă fi temut
să te fi temut
să se fi temut
să ne fi temut
să vă fi temut
să se fi temut

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV**Prezent****Perfect**

m-aș teme
te-ai teme
s-ar teme
ne-am teme
v-ați teme
s-ar teme

m-aș fi temut
te-ai fi temut
s-ar fi temut
ne-am fi temut
v-ați fi temut
s-ar fi temut

Forme inverse : *mira-m-aș*, *mira-te-ai*.

MODUL IMPERATIV**Pozitiv****Negativ**

teme-te
temeți-vă

nu te teme
nu vă temeți

În general, pronumele stă după verb : *du-te, teme-te*, dar și (mai rar) *te du, te teme* (vezi § 144).

Prin disimilare silabică, *uită-te* a devenit *uite*, apoi, după acest model, *uitați-vă* a devenit, regional, *uitați*.

MODUL INFINITIV

Prezent

<i>a mă teme</i>	<i>a ne teme</i>
<i>a te teme</i>	<i>a vă teme</i>
<i>a se teme</i>	<i>a se teme</i>

MODUL GERUNZIU

<i>temându-mă</i>	<i>temându-ne</i>
<i>temându-te</i>	<i>temându-vă</i>
<i>temându-se</i>	<i>temându-se</i>

La gerunziu pronumele stă după verb.

Verbe cu pronumele reflexiv în dativ

§ 275. VERBUL A-ȘI AMINTI

MODUL INDICATIV

X/X/X

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Perf. compus
<i>îmi amintesc</i>	<i>îmi aminteam</i>	<i>îmi amintii</i>	<i>mi-am amintit</i>
<i>îți amintești</i>	<i>îți aminteai</i>	<i>îți amintiși</i>	<i>ți-ai amintit</i>
<i>își amintește</i>	<i>își amintea</i>	<i>își aminti</i>	<i>și-a amintit</i>
<i>ne amintim</i>	<i>ne aminteam</i>	<i>ne amintirăm</i>	<i>ne-am amintit</i>
<i>vă amintiți</i>	<i>vă aminteaiți</i>	<i>vă amintirăți</i>	<i>vați amintit</i>
<i>își amintesc</i>	<i>își aminteau</i>	<i>își amintiră</i>	<i>și-au amintit</i>

La perfectul compus apare rar și forma inversată cu pronumele intercalat : *amintitu-mi-am*.

Mai mult ca perfect

Viitor

Viitor anterior

<i>îmi amintisem</i>	<i>îmi voi aminti</i>	<i>îmi voi fi amintit</i>
<i>îți amintiseși</i>	<i>îți vei aminti</i>	<i>îți vei fi amintit</i>
<i>își amintise</i>	<i>își va aminti</i>	<i>își va fi amintit</i>
<i>ne amintiserăm</i>	<i>ne vom aminti</i>	<i>ne vom fi amintit</i>
<i>vă amintiserăți</i>	<i>vă veți aminti</i>	<i>vă veți fi amintit</i>
<i>își amintiseră</i>	<i>își vor aminti</i>	<i>își vor fi amintit</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să-mi amintesc
 să-ți amintești
 să-și amintească
 să ne amintim
 să vă amintiți
 să-și amintească

Perfect

să-mi fi amintit
 să-ți fi amintit
 să-și fi amintit
 să ne fi amintit
 să vă fi amintit
 să-și fi amintit

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

mi-aș aminti
 ți-ai aminti
 și-ar aminti
 ne-am aminti
 v-ați aminti
 și-ar aminti

Perfect

mi-aș fi amintit
 ți-ai fi amintit
 și-ar fi amintit
 ne-am fi amintit
 v-ați fi amintit
 și-ar fi amintit

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

aminteste-ți
 amintiți-vă

Negativ

nu-ți aminti
 nu vă amintiți

MODUL INFINITIV

Prezent

a-mi aminti
 a-ți aminti
 a-și aminti

a ne aminti
 a vă aminti
 a-și aminti

MODUL GERUNZIU

amintindu-mi
 amintindu-ți
 amintindu-și

amintindu-ne
 amintindu-vă
 amintindu-și

La gerunziu pronumele stă după verb.

VERBELE AUXILIARE

VERBUL A FI

§ 276. Verbul *a fi* este foarte neregulat, păstrînd fidel conjugarea latină a verbului corespunzător, ale cărui timpuri și moduri se formau de la teme diferite. Formele neregulate s-au păstrat datorită folosirii frecvente a acestui verb cu dublu rol, de auxiliar și de verb al existenței.

MODUL INDICATIV

Prezent

<i>sînt, -s, s-, îs</i>	<i>sîntem (sîntem)</i>
<i>ești</i>	<i>sînteți (sînteți)</i>
<i>este, e, -i, i-, îi</i>	<i>sînt, -s, s-, îs</i>

Observație. Forma de persoana I singular sau a III-a plural *s* (forma normală din lat. *sum* și *sint* neaccentuat) se întrebuițează numai enclitic pe lingă cuvinte care încep cu vocală.

I sg. :

Că eu beau apă din vale

Și-s cu doru la spinare. BIBICESCU, P. P. 67.

III pl. :

Casele-s foarte înalte.

Între consoane sau la început de frază, cînd urmează o consoană, *s* devine *îs* :

I sg. :

Îs tare bucuros.

Cînd îs liniștit.

III pl. :

Îs tare bucuroși.

Cînd îs liniștiți.

Forma cu *î* protetic *îs* (ca și *îi*, vezi mai jos) este neliterară.

Pe lingă forma *s*, la persoana a III-a plural a existat de la început și forma *stnt*, care provine din forma latină *sint* accentuat. Această formă *stnt* și-a extins întrebuițarea și pentru persoana I sg. datorită paralelismului existent între formele scurte *s*, *îs* și, în general, prin analogie cu verbele la care persoana I sg. este identică cu persoana a III-a pl. (*eu văd—ei văd, eu fac—ei fac, eu simt—ei simt*). La aceasta a contribuit, de bună seamă, nevoia de a avea și pentru persoana I sg. o formă mai lungă, care să poată fi accentuată, ca la persoana a III-a pl.

Astăzi în limba literară se întrebuițează mai mult forma *sint*, pe cînd în graiurile regionale și în limbajul familiar se întrebuițează frecvent formele scurte.

Persoana a III-a sg. are, alături de forma *e*, forma lungă *este* :

Universul fără margini e în degetul lui mic. EMINESCU, O. I 132.

Puțin mai este și ai să ajungi împărat. CREANGĂ, P. 191.

Acest *e* se transformă în *i* semivocalic cînd cuvîntul devine enclitic sau proclitic :

El e flămînd și e-nsetat

Și-i slab, că e bătrîn. COȘBUC, P.1 227,
iar între două consoane sau la început de frază, când urmează o consoană, devine *li* :
Cît îi lumea și pămîntul. CREANGĂ, P. 230.

În secolul trecut a apărut scrierea *sînt, sîntem, sînteți*, sub influența latinishtilor, care scriau *ñ* în loc de *l*, pentru a face să se creadă că *sînt* provine din lat. *sunt*. Mai tîrziu s-a scris de mulți *sunt*, fără circumflex, și formele *sunt, suntem, sunteți* au pătruns chiar în pronunțarea unora, în locul formelor populare *sint, sintem, 'sinteți*.

Imperfect

<i>eram</i>	<i>eram</i>
<i>erai</i>	<i>erați</i>
<i>era</i>	<i>erau</i>

Perfect simplu

<i>fusei, fui</i>	<i>furăm, fuserăm</i>
<i>fuseși, fuși</i>	<i>furăți, fuserăți</i>
<i>fuse, fu</i>	<i>fură, fuseră</i>

Observație. Formele *fui* și *fuși* nu sînt literare. Formele de tipul *fusei, fuserăm* au apărut sub influența formelor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

<i>am fost</i>	<i>am fost</i>
<i>ai fost</i>	<i>ați fost</i>
<i>a fost</i>	<i>au fost</i>

Mai mult ca perfect

<i>fusesem</i>	<i>fuseserăm</i>
<i>fuseseși</i>	<i>fuseserăți</i>
<i>fusesese</i>	<i>fuseseseră</i>

Observație. Formele de plural fără caracteristica *-ră-* sînt învechite (vezi § 251).

Vltor

<i>voi fi</i>	<i>vom fi</i>
<i>veți fi</i>	<i>veți fi</i>
<i>va fi</i>	<i>vor fi</i>

Observație. Forme populare și familiare : *oi fi, o să fiu, am să fiu*.

Viitor anterior

voi fi fost
vei fi fost
va fi fost

vom fi fost
veți fi fost
vor fi fost

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

să fiu
să fii
să fie

să fim
să fiți
să fie

Perfect

să fi fost
să fi fost
să fi fost

să fi fost
să fi fost
să fi fost

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș fi
ai fi
ar fi

am fi
ați fi
ar fi

Perfect

aș fi fost
ai fi fost
ar fi fost

am fi fost
ați fi fost
ar fi fost

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

fii
fiți

Negativ

nu fi
nu fiți

Observație. Imperativul pozitiv se scrie cu doi *i* (*fii*): primul face parte din rădăcină, iar al doilea e desinența persoanei a II-a; cel negativ are un singur *i*, întrucît e format eu infinitivul și nu are desinență.

MODUL INFINITIV

Prezent

a fi

Perfect

a fi fost

MODUL GERUNZIU

fiind

MODUL PARTICIPIU

*fost — fostă**foști — foste*

Observație. O formă de feminin neliterară este *foastă — foaste*.

MODUL SUPIN

(de) fost

§ 277. VERBUL A AVEA

MODUL INDICATIV

Prezent

*am**ai**are**avem**aveți**au*

Cînd are rol de auxiliar al perfectului, verbul *a avea* are următoarele forme :

*am**ai**a**am**ați**au*

Imperfect

*aveam**aveai**avea**aveam**aveați**aveau*

Perfect simplu

<i>avui, avusei</i>	<i>avurăm, avuserăm</i>
<i>avuși, avuseși</i>	<i>avurăți, avuserăți</i>
<i>avu, avuse</i>	<i>avură, avuseră</i>

Observație. Formele de tipul *avusei* au apărut sub influența celor de mai mult ca perfect.

Perfect compus

<i>am avut</i>	<i>am avut</i>
<i>ai avut</i>	<i>ați avut</i>
<i>a avut</i>	<i>au avut</i>

Mai mult ca perfect

<i>avusesem</i>	<i>avuseserăm</i>
<i>avuseseseși</i>	<i>avuseserăți</i>
<i>avusesese</i>	<i>avuseseră</i>

Viitor

<i>voi avea</i>	<i>vom avea</i>
<i>vei avea</i>	<i>veți avea</i>
<i>va avea</i>	<i>vor avea</i>

Observație. Forme populare și familiare: *oi avea, o să am, am să am*.

Viitor anterior

<i>voi fi avut</i>	<i>vom fi avut</i>
<i>vei fi avut</i>	<i>veți fi avut</i>
<i>va fi avut</i>	<i>vor fi avut</i>

MODUL CONJUNCTIV**Prezent**

<i>să am</i>	<i>să avem</i>
<i>să ai</i>	<i>să aveți</i>
<i>să aibă</i>	<i>să aibă</i>

Observație. Formele de persoana a III-a *să aibe* și *să aivă* nu sînt corecte; forma *să aibi* este învechită.

Perfect

să fi avut
să fi avut
să fi avut

să fi avut
să fi avut
să fi avut

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV**Prezent**

aș avea
ai avea
ar avea

am avea
ați avea
ar avea

Perfect

aș fi avut
ai fi avut
ar fi avut

am fi avut
ați fi avut
ar fi avut

MODUL IMPERATIV**Pozitiv**

ai
aveți

Negativ

nu avea, n-avea
nu aveți, n-aveți

Observație. Forma *aibi* este învechită.

Alături de forma imperativului negativ *nu avea (n-avea)*, în limba vorbită circulă forma *n-ai*, identică cu cea a imperativului pozitiv (*n-ai grijă, n-ai teamă*); forma *n-aibi* este învechită.

MODUL INFINITIV**Prezent**

a avea

Perfect

a fi avut

MODUL GERUNZIU

avînd

MODUL PARTICIPIU

*avut — avută**avuți — avute*

MODUL SUPIN

(de) avut

VERBUL A VREA (A VOI)

§ 278. În conjugarea verbului *a vrea* se constată o împletire a formelor acestui verb cu cele ale verbului regulat *a voi*. În unele cazuri, de exemplu la imperfect, formele verbului *a voi* au înlocuit aproape complet pe cele ale verbului *a vrea*: *tu vrei* la imperfect e foarte rar.

Pe de altă parte, și formele verbului *a voi* sînt concurate de cele ale lui *a vrea*: în loc de *eu voiesc*, se folosește mult mai des *eu vreau*; de asemenea, la perfectul simplu, în loc de *el voi*, *el vru* etc.

Întrucît împletirea dintre flexiunea acestor verbe nu constituie o greșeală, ci a devenit curentă în limba romînă, dăm în același tablou forme de conjugarea amîndurora, acolo unde paralelismul este admis de limba literară.

MODUL INDICATIV

Prezent

*vreau, voiesc**vrei, voiești**vrea, voiește**vrem, voim**reți, voiți**vor, voiesc*

Observație. Regional, pers. I sg. mai are formele *vrau*, *vreu*, pers. a II-a sg. *vrai*, pers. a III-a sg. *va*, iar pers. a III-a pl. *vreau*.

Ca auxiliar, verbul *a vrea* are următoarele forme:

*voi**vei**va**vom**veți**vor*

Imperfect

*voiam, vream**voiai**voia, vrea**voiam**voiați**voiau, vreau*

Observație. Este greșită pronunțarea formei *vream* în două silabe (*vreeam*) în loc de una singură.

Perfect simplu

*vru**vruși**vru, voi**voirăm, vrurăm**voirăți, vrurăți**voiră, vrură*

Perfect compus

am vrut, am voit
ai vrut, ai voit
a vrut, a voit

am vrut, am voit
ați vrut, ați voit
au vrut, au voit

Mai mult ca perfect

voisem, vrusem
voiseși, vruseși
voise, vruse

voiserăm, vruseserăm
voiserăți, vruseserăți
voiseră, vruseseră

Viitor

voi vrea, voi voi
vei vrea, vei voi
va vrea, va voi

vom vrea, vom voi
veți vrea, veți voi
vor vrea, vor voi

Viitor anterior

voi fi vrut, voi fi voit
vei fi vrut, vei fi voit
va fi vrut, va fi voit

vom fi vrut, vom fi voit
veți fi vrut, veți fi voit
vor fi vrut, vor fi voit

MODUL CONJUNCTIV**Prezent**

să vreau, să voiesc
să vrei, să voiești
să vrea, să voiască

să vrem, să voim
să vreți, să voiți
să vrea, să voiască

Observație. Pers. a III-a sg. și pl. *vrea* a conjunctivului nu se deosebește de pers. a III-a sg. a indicativului prezent. Regional, există o formă de pers. a III-a sg. și pl. diferită de indicativul prezent: *să vrie*.

Perfect

să fi vrut, să fi voit
să fi vrut, să fi voit
să fi vrut, să fi voit

să fi vrut, să fi voit
să fi vrut, să fi voit
să fi vrut, să fi voit

MODUL CONDIȚIONAL-OPTATIV

Prezent

aș vrea, aș voi
ai vrea, ai voi
ar vrea, ar voi

am vrea, am voi
ați vrea, ați voi
ar vrea, ar voi

Perfect

aș fi vrut, aș fi voit
ai fi vrut, ai fi voit
ar fi vrut, ar fi voit

am fi vrut, am fi voit
ați fi vrut, ați fi voit
ar fi vrut, ar fi voit

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

voiește

MODUL INFINITIV

Prezent

a vrea, a voi

Perfect

a fi vrut, a fi voit

MODUL GERUNZIU

vrînd, voind

MODUL PARTICIPIU

voit — voită; vrut — vrută

MODUL SUPIN

(de) vrut, (de) voit

Observație. Nu trebuie folosite formele de prezent *eu vroi, eu vroiesc*, de perfect compus *am vroit* etc., forme hibride rezultate din contaminarea formelor verbului *a vrea* cu cele ale verbului *a voi*. Numai forma *vroiam*, formată în același fel, este admisă de limba literară.

VERBELE NEREGULATE

§ 279. Verbele neregulate sînt acelea la care temele nu se formează după regulile date sau care la unele timpuri primesc alte desinențe decît cele stabilite.

În limba romînă verbe neregulate sînt *a fi*, *a avea*, *a vrea*, a căror conjugare am dat-o la § 276—278, apoi *a bea*, *a da*, *a la*, *a lua*, *a mînca*, *a sta*, *a usca*.

§ 280. VERBUL A DA

MODUL INDICATIV

Prezent

dau
dai
dă

dăm
dați
dau

Imperfect

dădeam, dam
dădeai, dai
dădea, da

dădeam, dam
dădeai, dai
dădeau, dau

Observație. Forma mai veche de imperfect era identică la pers. a II-a sg. (*dat*) și pl. (*dați*) cu formele de prezent. Pentru a se înlătura acest neajuns s-a construit o nouă formă *dădeam* etc., recurgîndu-se la rădăcina perfectului: *dăd-*.

Regional, mai circulă și formele: *dedeam, dedeai, dedea, dedeam, dedeați, dedeau*.

Perfect simplu

dădui
dăduși
dădu

dădurăm
dădurați
dădură

Observație. Regional mai circulă:

detei, dedei
deteși, dedeși
dete, dede

deterăm, dederăm
deterați, dederăți
deteră, dederă

Mai mult ca perfect

dădusem
dăduseși
dăduse

dăduserăm
dăduserăți
dăduseră

Observație. Regional mai circulă:

detesem, dedesem
deteseși, dedeseși
detese, dedese

deteserăm, dedeserăm
deteserăți, dedeserăți
deteseră, dedeseră

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

<i>să dau</i>	<i>să dăm</i>
<i>să dai</i>	<i>să dați</i>
<i>să dea (să deie)</i>	<i>să dea (să deie)</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

dă
dați

Negativ

nu da
nu dați

MODUL INFINITIV

Prezent

a da

MODUL GERUNZIU

dînd

MODUL PARTICIPIU

dat—dată ; dați—date

MODUL SUPIN

(de) dat

§ 281. VERBUL A STA

MODUL INDICATIV

Prezent

<i>stau</i>	<i>stăm</i>
<i>stai</i>	<i>stați</i>
<i>stă</i>	<i>stau</i>

Imperfect

<i>stăteam, stam</i>	<i>stăteam, stam</i>
<i>stăteai, stai</i>	<i>stăteai, stați</i>
<i>stătea, sta</i>	<i>stăteau, stau</i>

Observații. 1. Spre a se evita confuzia formelor de pers. a II-a sg. și pl. ale imperfectului cu cele ale prezentului, s-a refăcut forma *stăteam, stăteai* etc., recurgându-se la rădăcina perfectului (vezi § 280).

2. Regional mai circulă și formele: *steteam, steteai, stetea, steteam, steteai, steteau*.

Perfect simplu

<i>stătui</i>	<i>stăturăm</i>
<i>stătuși</i>	<i>stăturăți</i>
<i>stătu</i>	<i>stătură</i>

Observație. Regional mai circulă: *stetei, steteși, stete, steterăm, steterăți, steteră*.

Mai mult ca perfect

<i>stătusem</i>	<i>stătuserăm</i>
<i>stătuseși</i>	<i>stătuserăți</i>
<i>stătuse</i>	<i>stătuseră</i>

Observație. Regional apar și: *steteseam, steteseși, stetese, steteserăm, steteserăți, steteseră*.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

<i>să stau</i>	<i>să stăm</i>
<i>să stai</i>	<i>să stați</i>
<i>să stea (să steie)</i>	<i>să stea (să steie)</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv	Negativ
<i>stai (stăi)</i>	<i>nu sta</i>
<i>stați</i>	<i>nu stați</i>

MODUL INFINITIV

Prezent

a sta

MODUL GERUNZIU

stînd

MODUL PARTICIPIU

stat

Observație. Forma veche a participiului, *stătut*, s-a păstrat regional; în limba literară apare numai cu valoare adjectivală:

Apă *stătută*.

Era odată un flăcău *stătut*, pe care l chema Stan. CREANGĂ, P. 139.

MODUL SUPIN

(de) stat

§ 232. VERBUL A MÎNCA

MODUL INDICATIV

Prezent

<i>mănînc</i>	<i>mîncăm</i>
<i>mănînci</i>	<i>mînceați</i>
<i>mănîncă</i>	<i>mănîncă</i>

Diferența originară de accent în flexiune a creat la prezent două rădăcini diferite care au devenit în română: *mănînc-* și *mînc-*; forma din urmă a luat naștere prin sincoparea vocalei a doua atunci cînd era neaccentuată.

Observație. Regional circulă și formele: *mtnc, mtnci, mtncă* și *mtînc, mtînci* etc.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

<i>să mănânc</i>	<i>să mîncăm</i>
<i>să mănînci</i>	<i>să mîncăți</i>
<i>să mănînce</i>	<i>să mănînce</i>

Observație. Regional: *să mine, să minine.*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

<i>mănîncă</i>	<i>mîncăți</i>
----------------	----------------

Observație. Regional: *mincă, mininecă.*

Formele neregulate la conjunctivul prezent și la imperativ sînt aceleași ca la indicativul prezent. Toate celelalte moduri și timpuri sînt regulate, pornind de la rădăcina *mînc-*.

VERBUL A USCA

§ 283. Ca și la verbul *a mîncă*, întîlnim și la acest verb, la indicativul și conjunctivul prezent și la imperativ, două rădăcini, produse de diferența de accent: *usuc-* și *usc-*.

MODUL INDICATIV

Prezent

<i>usuc</i>	<i>uscăm</i>
<i>usuci</i>	<i>uscați</i>
<i>usucă</i>	<i>usucă</i>

Observație. Regional: *usc, uști, uscă.*

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

<i>să usuc</i>	<i>să uscăm</i>
<i>să usuci</i>	<i>să uscați</i>
<i>să usuce</i>	<i>să usuce</i>

Observație. Regional: *să usc etc.*

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

*usucă**uscați*Observație. Regional: *uscă*.

Toate celelalte timpuri și moduri sînt regulate, pornind de la rădăcina sincopată *usc-*.

§ 284. VERBUL A BEA

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Mai mult ca perf.
<i>beau</i>	<i>beam</i>	<i>băui</i>	<i>băusem</i>
<i>bei</i>	<i>beai</i>	<i>băuși</i>	<i>băuseși</i>
<i>bea</i>	<i>bea</i>	<i>bău</i>	<i>băuse</i>
<i>bem</i>	<i>beam</i>	<i>băurăm</i>	<i>băuserăm</i>
<i>beți</i>	<i>beați</i>	<i>băurați</i>	<i>băuserăți</i>
<i>beau</i>	<i>beau</i>	<i>băură</i>	<i>băuseră</i>

Observații. 1. Regional, în locul lui *ă* din rădăcină (la pers. I sg. și a III-a pl. de la prezentul indicativului și al conjunctivului, la participiu și supin) apare *e*: *beu*, *beut* etc.

2. Tot regional, apare forma de imperfect *beam*, pronunțată în două silabe.

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

*să beau**să bei**să bea (să beie)**să bem**să beți**să bea (să beie)*

MODUL GERUNZIU

bînd

MODUL PARTICIPIU

băut — *băută*; *băuți* — *băute*

MODUL SUPIN

(de) băut

§ 285. VERBUL A LUA

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu
<i>iau</i>	<i>luam</i>	<i>luai</i>
<i>iei</i>	<i>luai</i>	<i>luași</i>
<i>ia</i>	<i>lua</i>	<i>luă</i>
<i>luăm</i>	<i>luam</i>	<i>luarăm</i>
<i>luați</i>	<i>luați</i>	<i>luarăți</i>
<i>iau</i>	<i>luau</i>	<i>luară</i>

Și aici cele două rădăcini se explică prin diferența de accentuare.

Observație. Regional, circulă la prezentul indicativului și formele: *eu ieu*, *tu iai*, *ei ieu*.

Mai mult ca perfect

<i>luasem</i>	<i>luaserăm</i>
<i>luaseși</i>	<i>luaserăți</i>
<i>luase</i>	<i>luaseră</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

<i>să iau</i>	<i>să luăm</i>
<i>să iei</i>	<i>să luați</i>
<i>să ia (să ieie)</i>	<i>să ia (să ieie)</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

ia
luați

Negativ

nu lua
nu luați

MODUL INFINITIV

Prezent

a lua

MODUL GERUNZIU

luînd

MODUL PARTICIPIU

luat — luată ; luați — luate

MODUL SUPIN

(de) luat

VERBUL A (SE) LA

§ 286. Regional, verbul *a (se) la* apare folosit la toate timpurile și modurile. În limba literară apare foarte rar și numai la unele timpuri și moduri (de ex. indicativ prezent, imperfect, modul conjunctiv, participiu), deci se comportă ca un verb defectiv.

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perf. simplu	Mai mult ca perf.
<i>lau</i>	<i>lam</i>	<i>lăui</i>	<i>lăusem</i>
<i>lai</i>	<i>lai</i>	<i>lăuși</i>	<i>lăuseși</i>
<i>lă</i>	<i>la</i>	<i>lău</i>	<i>lăuse</i>
<i>lăm</i>	<i>lam</i>	<i>lăurăm</i>	<i>lăuserăm</i>
<i>lați</i>	<i>lați</i>	<i>lăurăți</i>	<i>lăuserăți</i>
<i>lau</i>	<i>lau</i>	<i>lăură</i>	<i>lăuseră</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent

<i>să lau</i>	<i>să lăm</i>
<i>să lai</i>	<i>să lați</i>
<i>să lea (să leie, să laie)</i>	<i>să lea (să leie, să laie)</i>

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

*lă**lați*

MODUL INFINITIV

Prezent

a la

MODUL GERUNZIU

lând

MODUL PARTICIPIU

lăut — lăută; lăuți — lăute

MODUL SUPIN

(de) lăut

VERBELE DEFECTIVE

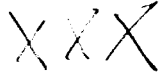
§ 287. Există verbe defective, care nu au toate modurile, timpurile sau persoanele. Când e nevoie să fie exprimat vreunul din aceste moduri etc., se folosesc fie forme de la alte verbe, fie perifraze.

Verbele *a la* și *a mînea* nu sînt folosite în limba literară la toate formele, dar de fapt aceste verbe nici nu se folosesc în mod curent în limba literară decît pentru a da textului culoare locală. În graiurile care le folosesc în mod curent, ele au toate formele.

Sînt cîteva verbe care erau curente în limba veche, iar acum sînt pe cale de dispariție și se mai întrebunțează numai la unele forme și, uneori, numai regional. De exemplu: *a învește* apare astăzi numai regional, fiind reprezentat doar prin participiul *învăscut*. Alte verbe erau defective și în limba veche, dar aveau totuși mai multe forme, care erau mai frecvente decît acum. De exemplu, *va* „a merge”, întrebunțat în limba veche și regional mai ales la imperativ (*va, vă, vareți, vați*), apare azi, în limba literară, numai în expresia *mai va...* „trebuie să mai treacă (mult) timp...”

Nu pot fi socotite ca defective verbele ca *a putea* și *a plăcea* care nu au imperativ : dacă s-ar simți nevoia de a se folosi acest mod, nimic nu ne-ar împiedica de a spune *poți*, *placi*. Dar nevoia nu se simte, din cauza înțelesului lexical al verbelor, prin urmare lipsa nu e de ordin gramatical.

Sînt însă relativ numeroase verbe recente care nu se pot folosi la toate formele. De exemplu, *a desfide*, *a discerne* nu au în romînește participiu, prin urmare nu se pot întrebuița nici la timpurile formate cu participiul. Mai numeroase sînt verbele de felul lui *deferii*, *delăsa*, *elida*, *repurta*, care nu se întrebuițază la primele două persoane ale singularului la indicativul prezent ; multe verbe se folosesc numai la participiu, la infinitiv și la timpurile formate cu participiul și infinitivul, de exemplu : *aboli*, *circumcide*, *înțesa*, *prefabrica*.

VERBELE UNIPERSONALE ȘI IMPERSONALE

§ 233. Verbele unipersonale și impersonale se conjugă la fel ca celelalte verbe de la conjugarea activă, însă numai la persoana a III-a. De exemplu, *a ploua* :

MODUL INDICATIV

Prezent	Imperfect	Perfect simplu	Perfect compus
<i>plouă</i>	<i>ploua</i>	<i>plouă</i>	<i>a plouat</i>
Mai mult ca perf.		Viitor	Viitor anterior
<i>plouase</i>		<i>va ploua</i>	<i>va fi plouat</i>

MODUL CONJUNCTIV

Prezent	Perfect
<i>să plouă (să ploaie)</i>	<i>să fi plouat</i>

MODUL CONDIȚIONAL - OPTATIV

Prezent	Perfect
<i>ar ploua</i>	<i>ar fi plouat</i>

MODUL INFINITIV

Prezent

a ploua

MODUL GERUNZIU

plouînd

MODUL PARTICIPIU

plouat — plouată ; plouați — plouate

MODUL SUPIN

(de) plouat

§ 289. La verbul *a trebui*, alături de forma *trebuie*, apar și forme cu desinențele *-esc, -ești* etc., dar sînt pe cale de a ieși din uz. Se întrebuițează numai foarte rar persoana I sg. *eu trebuieșc*, a II-a sg. *tu trebuiești* și formele corespunzătoare de plural : *noi trebuieim, voi trebuieți* ; în schimb, sînt încă destul de frecvente formele de persoana a III-a : *trebuiește* (impersonal) sau *el trebuiește, ei trebuieșc*. Aceste variante e bine să fie evitate ; numai la conjunctiv (și la viitorul format cu conjunctivul) forma *trebuiască* este curentă și preferabilă variantei (*o*) *să trebuie*.

BIBLIOGRAFIE

1. FINUTA ASAN, *Raportul dintre dialeze și tranzitivitate*, în SCL XI (1960), p. 341—348.
2. FINUTA ASAN și LAURA VASILIU, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, în SG I, p. 97—113.
3. GRIGORE BRÎNCUS, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în *Mélanges linguistiques...* Oslo, p. 159—174.
4. R.A. BUDAGOV, *Функции конъюнктива*, în *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958, p. 104—133.
5. J. BYCK, *Sur l'impératif en roumain*, în BL III (1935), p. 54—64.
6. ANA CANARACHE, *Verbe defective în limba română*, în LR IX (1960), nr. 5, p. 10—20.
7. MATILDA CARAGIU, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG II, p. 61—89.
8. MATILDA CARAGIU-MARIOTEANU, „*Moduri nepersonale*”, în SCL XIII (1962), p. 29—45.
9. RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, *Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice*, în CL VI (1961), p. 155—157.
10. E. CÎMPEANU, *Funcțiunea sintactică a pronumelui reflexiv*, în CL V (1960), p. 85—95.

11. FLORICA DIMITRESCU, *Locuțiunile verbale în limba română* [București], 1958.
12. ALEXANDRU GEORGESCU, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, în SG I, p. 83—95.
13. ALEXANDRU GEORGESCU, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în SG II, p. 29—52.
14. ALEXANDRU GEORGESCU, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 323—324.
15. A. GRAUR, *Les verbes „réfléchis” en roumain*, în BL VI (1938), p. 42—89.
16. A. GRAUR, *Notes sur les verbes réfléchis en roumain*, în BL XIII (1945), p. 161—162.
17. AL. GRAUR, *Observații asupra întrebuirii timpurilor în românește*, în LL I (1955), p. 134—141.
18. AL. GRAUR, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG I, p. 124—128.
19. AL. GRAUR, *Note asupra persoanei a II-a sg. a imperativului în românește*, în SCL XII (1961), p. 159—161.
20. AL. GRAUR, *O varietate de stil indirect în latinește*, în AUB (1955), nr. 2-3, p. 341—346.
21. VALERIA GUTU, *Semiauxiliarele de mod*, în SG I, p. 57—81.
22. VALERIA GUTU-ROMALO, *Semiauxiliare de aspect?* în LR X (1961), nr. 1, p. 3—15.
23. GYULA HERCZEG, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine*, în „Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae”, II (1952), 1—2, p. 211—223.
24. ALF LOMBARD, *Le verbe roumain*, vol. I—II, Lund, 1954—1955.
25. RODICA OCHEȘEANU și LAURA VASILIU, *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR III (1954), nr. 6, p. 16—21.
26. LIVIU ONU, *Unele probleme ale imperfectului românesc*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 645—660.
27. AL. ROSETTI, *Despre valoarea perfectului simplu*, în LR IV (1955), nr. 4, p. 69—73.
28. ELENA SLAVE, *Prezuntivul*, în SG II, p. 53—60.
29. SORIN STATI, *Verbe „reflexive” construite cu dativul*, în SCL V (1954), p. 135—146.
30. SORIN STATI, *Problema diazezelor*, în LR VII (1958), nr. 2, p. 115—120.
31. SORIN STATI, *Valorile participiului*, în LR VII (1958), nr. 5, p. 27—48.
32. FLORA ȘUTEU, *Însemnări pe marginea anumitor construcții gerunziale*, în LR VI (1957), nr. 5, p. 15—22.

ADVERBUL

X

§ 290. Adverbul este partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acțiuni, a unei stări sau a unei însușiri.

Ș-adormi tîrziu cu mine-n gînd

Ca să visezi de mine! COȘBUC, P. I 193.

Atît de fragedă, te-asameni

Cu floarea albă de cireș. EMINESCU, O. I 117.

Caracteristicile exprimate de adverbe sînt foarte diferite (vezi § 295), lucru care explică varietatea situațiilor și a modalităților de folosire a determinării adverbiale (vezi § 298).

Adverbele determină în primul rînd verbe, adjective (sau locuțiuni adjectivale), precum și alte adverbe (sau locuțiuni adverbiale) :

Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul. EMINESCU, O. I 85.

Nu se aștepta să găsească o situație așa de gravă. SADOVEANU, O. X 319.

Îi încredințase strict personal misiunea. SADOVEANU, O. X 8.

Adverbele pot determina de asemenea și substantive care denumesc acțiuni, stări sau însușiri :

Sosirea iubitelui Costică gonește orice gînd de plecare avasă. CARAGIALE, O. II 42.

Mă chiamă-Ntîi Mai,

Aduc sărbătoare

La mic și la mare,

La cei mijlocii

Și cei mai copii. BANUȘ, P. 165.

Unele adverbe se pot referi la întregul conținut al propoziției sau numai la o parte a ei — indiferent de felul cuvîntului sau al cuvintelor prin care se exprimă — , afirmînd sau negînd comunicarea făcută, prezentînd-o ca nesigură, precizînd-o, restrîngînd-o sau explicînd-o.

Poate vrui pedant cu ochii cei verzui, peste un veac,

Printre tomuri brăcuite așezat, și el un brac,

Aticismul limbii tale o să-l pună la cîntari. EMINESCU, O. I 134.

Gură tu! învață minte, nu mă spune nimărui,

Nici chiar lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil,

Doritor ca o femeie și viclean ca un copil! EMINESCU, O. I 80.

Dar stăi — o vorb-aș mai fi vrut,

O vorbă numai să-ți mai zic. IOSIF, V. 52.

Adverbul este neflexibil, în sensul că nu se declină și nu se conjugă. Cu toate acestea el este legat de părțile de vorbire flexibile prin posibilitatea de a avea grade de comparație ca adjectivul.

ADVERBE SIMPLE ȘI COMPUSE

§ 291. După forma lor, adverbele se împart în adverbe simple (*abia, azi, mâine, ieri, cum, tot* etc.) și în adverbe compuse (*mâine-seară, ieri-dimineață*, popular *an-vară* etc.). Adverbe ca : *numai, numai-decît, oarecum* etc., ale căror elemente componente s-au sudat într-un singur cuvânt, sînt din punct de vedere morfologic adverbe simple.

Observație. Unele adverbe (de exemplu *aiurea*) au un element deictic *-a* care, fiind considerat articol, pe de o parte a putut fi înlocuit cu *-le*, iar pe de altă parte s-a adăugat și unor adverbe care inițial nu îl aveau. Astfel s-a ajuns la adverbe cu două sau uneori chiar cu trei sau patru variante : *altmîntrea — altmîntrele, acum — acurua, aci — acia — acile — acilea*. Variantele cu *-le, -lea* aparțin în general vorbirii populare, pe cînd variantele cu *-a* apar frecvent și în limba literară, uneori chiar la același scriitor :

Doi tineri mergeau alătura la pas. NEGRUZZI, s. I 30.

Braț de braț pășesc alături . . . le stă bine laolaltă. EMINESCU, O. I 154.

Atuncea m-am dus eu la presvitera Olimpiada și m-am mărturisit ei tînguindu-mă. SADOVEANU, O. XVIII 39.

Atunci du-te, Alexa. SADOVEANU, O. XVIII 40.

ADVERBE PRIMARE ȘI ADVERBE PROVENITE DIN ALTE PĂRȚI DE VORBIRE

§ 292. Adverbele simple sînt unele primare și altele provenite din alte părți de vorbire.

Adverbele primare, adică cele care nu s-au format în romînește, ci au fost moștenite din limba latină sau împrumutate din alte limbi ca atare, alcătuiesc un grup restrîns : *abia, afară, agale, aidoma, aiurea, altmînteri, apoi, aproape, azi, ba, barem, bine, cam, chiar, da, doar, foarte, hojma, iar, ieri, înainte, încă, încoace, încotro, lesne, mai, măcar, mereu, mâine, musai, nicăieri, nici, nu, prea, razna, sus, și, taman, tocmai, tot* etc. În acest grup intră și unele adverbe pronominale : *acolo, acum, aici, așa, atît, atunci, cînd, cum, ici, unde* etc. (vezi § 293) :

Și cîntînd, pășeste-agale

O copilă-n urma lor. COȘBUC, B. I. 165.

Ieri numai am venit, și mâine mă duc. NEGRUZZI, s. I 39.

Mai numeroase decît cele primare sînt adverbele provenite din alte părți de vorbire. Dintre acestea unele au formă pro-

prie, fiind derivate cu sufixe : *bărbătește, frățește, fățiș, tîrîș* etc., iar altele au aceeași formă cu părțile de vorbire din care provin și de care nu se deosebesc decît prin întrebuintare. În această din urmă categorie intră adverbele care provin din forme ale adjectivelor (și ale participiilor), uneori și ale substantivelor, transformate în adverbe numai prin schimbarea întrebuintării lor :

Boierii se închinară adînc. SADOVEANU, O. X 94.

În plete avea înflorite alb grijile, năcazurile și gîndurile. SADOVEANU, O. XII 304.

Am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, rar cercetată de mosafiri. GALACTION, O. I 441. (Cf. forma de masculin-neutru singular a adjectivelor : *adînc, alb, rar.*)

Avea sprîncenele groase ca și mustățile și privea ascuțit de după ele ca de după niște tufe. SADOVEANU, O. X 24. (Cf. forma de masculin-neutru singular a participiului *ascuțit.*)

Să cînte ziua-n luncă

Și seara cînd se-ntorc. COȘBUC, P. I 214. (Cf. substantivele articulate : *ziua, seara.*)

Printre părțile de vorbire folosite cu valoare de adverb fără a-și modifica aspectul morfologic, intră în primul rînd — așa cum s-a văzut mai sus — adjectivale și participiale, situație la care contribuie și conținutul acestora foarte asemănător cu al adverbelor.

De asemenea sînt folosite în mod regulat ca adverbe — păstrîndu-și atît forma, cît și înțelesul — substantivele care denumesc anotimpurile, zilele și unele părți ale zilei. În această situație substantivele respective sînt folosite în forma lor articulată de singular sau de plural (vezi exemplele de mai sus). Fac excepție numele de zile și substantivul *dimineață*, care apar uneori și în formă nearticulată :

Eu de cînd m-am măritat

Luni, marți n-am lucrat,

Miercuri, joi m-am pieptănat. MAT. FOLK. 1388.

De cînd s-a statornicit vremea bună, iese la cîmp foarte dimineață. SADOVEANU, O. XII 584.

Observație. Cînd formează grup cu alte cuvinte sau cînd intră în componența unor adverbe compuse, și substantivele nume de anotimpuri sau de părți ale zilei apar folosite uneori în formă nearticulată : *miine-seară, astă-noapte*, (popular) *an-vară* etc.

Există și o serie de substantive (de exemplu : *colilie, cuc, foc, glonț* etc.) care au căpătat valoare adverbială numai în raport cu anumite cuvinte pe lîngă care îndeplinesc în mod constant funcțiunea de circumstanțiale de mod, care le apropie de adverbe. Cînd de la construcții ca : *singur ca un cuc, alb ca colilia* etc. s-a trecut în limbajul afectiv la construcțiile : *singur cuc, alb colilie*, în care devine predominantă ideea de intensitate, substantivele respective au căpătat valoare adverbială, avînd sensul de „tare”, „grozav”, „strașnic” și rolul de mijloace lexicale de exprimare a superlativului.

Sedeau singuri-singurei cuc și le țiuia urechile de urît. CREANGĂ, P. 73.

Și alte părți de vorbire sînt folosite adeseori cu valoare adverbială, dezvoltînd în această situație și sensuri speciale :

Pronumele relativ-interogativ *ce* folosit cu valoare adverbială (relativă) are sensul de „cît” :

Mai trecu ce mai trecu. ISPIRESCU, L. 14.

În propoziții exclamative, sensul pronumelui *ce* folosit adverbial este „cît de” :

O, ce frumoși ochi ai! EMINESCU, O. I 95.

Ce mult se iubeau și ce bine trăiau ei așa pierduți cu mintea ca-ntr-o poveste. VLAHUȚĂ, N. 42 (vezi § 166).

Și numeralul feminin *una* are valoare adverbială. El exprimă ideea de „unitate”, de „solidaritate”, ca în exemplul :

Să fim una amîndoi. ALECSANDRI, T. 686,

sau de „continuitate” în spațiu și în timp :

S-apuci pe drumul ista de la răsărit și să nu faci nici la dreapta, nici la stînga, ci s-o ții una. SEVASTOS, P. 10.

El o ține una (vezi § 181).

ADVERBE PRONOMINALE

§ 293. Printre adverbe se poate distinge, atît prin origine, cît și prin sens, grupa adverbelor pronominale. Acestea sînt adverbele provenite din rădăcini pronominale; ele țin locul cuvintelor care exprimă, în mod hotărît sau nehotărît, circumstanțe. Circumstanța indicată de adverbele pronominale se precizează din context :

Pe malul apei se-mpletesc

Cărări ce duc la moară —

Acolo, mamă, te zăresc

Pe tine-ntr-o căscioară. COȘBUC, P. I 191.

Adverbele pronominale se împart în categorii paralele cu cele ale pronumelui :

~~X~~ a. Adverbe interogative-relative: *cînd, cum, unde* etc.

Unde ai văzut vrodată aste țări necunoscute?

Cînd se petrecur-aceste? La o mie patru sute? EMINESCU, O. I 155.

Vino-n codru la izvorul

Care tremură pe prund,

Unde prispa cea de brazde

Crengi plecate o ascund. EMINESCU, O. I 75.

De obicei, adverbului relativ dintr-o propoziție subordonată îi corespunde în propoziția principală un corelativ adverb demonstrativ: *acolo — unde, atunci — cînd, așa — cum, atît — cît* etc.

Așa-i fusese drag în tinereță Lipan, așa-i era drag ș-acum, cînd aveau copii mari cît dînșii. SADOVEANU, O. X 516.

~~X~~ b. Adverbe demonstrative: *acum, aici, acolo, așa, atunci* etc.

Tîrzie toamnă e acum,

Se scutur frunzele pe drum. EMINESCU, O. I 235.

Acolo, între codri, la 1 200 de metri înălțime, se deschide șesul acestor două ape; tot **acolo** în șesul acela înalt ajunge și pîrăul Șerpilor. SADOVEANU, O. XIV 480.

Șezi **aici** pînă despre ziuă, că am să vin **atunci** tot eu să te iau. CREANGĂ, P. 97.

Observație. Pentru întărirea unor adverbe demonstrative — deictice pînă ele înseși — se folosește regional elementul deictic -ia: *acolo-ia*. Aceeași valoare se dă și lui -șa: (a)ici-șa, (a)colo-șa.

Ni s-a-nfundat *acolo-șa*. PORUMBACU, A. 14.

c. Adverbe nehotărîte: *cîndva, cumva, odată, undeva, uneori* etc.

A fost **odată** ca-n povești

A fost ca **niciodată**,

Din rude mari împărătești,

O prea frumoasă fată. EMINESCU, O. I 167.

Ne venea **uneori** să ne luăm lumea în cap. SADOVEANU, O. XVII 370.

Cîndva locul se chema Oașa-Mică. SADOVEANU, O. XIV 481.

d. Adverbe negative: *niciicînd, nici(de)cum, niciodată* etc.

Comorile nu sînt **niciodată** unde le cauți. SADOVEANU, O. XII 583.

Adverbele *niciunde, nicicum, niciicît* apar învechite:

Îl căută toată ziua și ca să dea de dînsul, **niciicît**. ISPIRESCU, L. 46.

○ LOCUȚIUNI ADVERBIALE

§ 294. Locuțiunile adverbiale sînt expresii formate din unirea a două sau mai multe cuvinte care îndeplinesc funcțiunea de adverb.

Copilo, tu ești gata

De-a pururea să plîngi! COȘBUC, P. I 214.

Și cînd propria ta viață singur n-o știi **pe de rost**

O să-și bată alții capul s-o pătrundă cum a fost? EMINESCU, O. I 134.

Locuțiunile adverbiale sînt alcătuite:

a. Dintr-un substantiv, adjectiv substantivizat, numeral sau adverb, cu una sau mai multe prepoziții. Exemple: *în veci, cu de-a sila, cu totul, din nou, de-a pururi, într-aiurea* etc.

Hai și noi la craiul, dragă,

Și să fim **din nou** copii. EMINESCU, O. I 100.

Lasă-ți lumea ta uitată,

Mi te dă **cu totul** mie. EMINESCU, O. I 209.

Ce cauți unde bate luna

Pe-un alb izvor tremurător

Și unde păsările-**ntr-una**

Se-ntrec cu glas ciripitor? EMINESCU, O. I 228.

Numeroase sînt locuțiunile de acest tip alcătuite dintr-un participiu — mai adesea negativ — la forma de plural feminin-neutru, precedat de prepoziția *pe* :

Pornesc și turturica și calul fugind pe întrecute. CREANGĂ, P. 273.

Numai iată ce se trezește pe neașteptate cu Ivan Turbincă. CREANGĂ, P. 309.

O b s e r v a Ț i e. În locuțiunile adverbiale formate cu prepoziția compusă *de-a*, substantivul apare de cele mai multe ori articulat : *cu de-a sila, de-a rîndul, de-a binele* etc. Uneori, se adaugă la forma articulată cu *-le* elementul adverbial *-a* (*de-a binelea, de-a-ndoa-selea*) :

M-am gîndit... să mă scol netîrziat... de la masă, plecînd apoi de-a dreptul la gară. CAMIL PETRESCU, U. N. 111.

Și în locuțiunile adverbiale formate cu prepoziția *cu*, substantivul apare uneori articulat : *cu binișorul, cu toptanul* etc.

Și atunci, mînune mare! numai iacă au și început a curge furnicile cu droaia. CREANGA, P. 264.

— b. Dintr-un cuvînt (substantiv, pronume sau adverb) repetat, cei doi termeni ai locuțiunii fiind legați printr-o prepoziție. De exemplu : *zi de zi, cît de cît* etc.

Zi cu zi și clipă cu clipă, a pătruns în ființa mea în aparentă insensibilă... jocul vieții înnoit prin moarte. SADOVEANU, O. XIV 519.

Uneori locuțiunea de acest tip are termenii legați printr-o prepoziție și precedați de altă prepoziție : *din ce în ce, din cînd în cînd, din loc în loc* etc.

*Pe vatra veche ard,
Pocnînd din vreme-n vreme,
Trei vreascuri rupte dintr-un gard,
Iar flacăra lor geme :
Clipește-abia din cînd în cînd*

Cu stingerea-n bătaie. COȘBUC, P. I 191.

Alteori, cei doi termeni ai locuțiunii pot fi legați prin conjuncția *și* : *așa și așa, cînd și cînd, unde și unde* etc.

— c. Din cuvinte rimate. De exemplu : *calea-valea, harcea-parcea, talmeș-balmeș* etc.

Mai-nainte calea-valea: erai deprins a trăi singur. CREANGĂ, P. 161.

— d. Formație de locuțiuni adverbiale au și numeralele adverbiale (vezi § 188) și construcțiile, asemănătoare cu acestea, alcătuite dintr-un numeral ordinal și substantivele *dată* sau *oară* (vezi § 191) :

Privi în juru-i încă o dată, fără să poată ceti nimic prin măștile care-l înconjurau. SADOVEANU, O. X 97.

Gorașcu Haramin închinase a treia oară ulcica lui cu vin acru. SADOVEANU, O. XVIII 9.

După acest model s-au format și locuțiunile în care în locul numeralului cardinal apare un adjectiv care exprimă ideea de număr sau de repetare : *de multe ori, de puține ori, de repetate ori* etc.

De multe ori căsuța avea o podoabă de flori înaintea [vșii]. SADOVEANU, O. X 85.

ADVERBE ȘI LOCUȚIUNI ADVERBIALE DUPĂ ÎNȚELES

X § 295. După conținutul lor, adverbele și locuțiunile adverbiale se împart în adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, de loc, de timp, de cauză și de scop.

Adverbele pronominale de orice categorie pot fi și ele, după raportul exprimat, adverbe pronominale de mod (*așa, cum* etc.), de loc (*acolo, unde* etc.) și de timp (*acum, când, uneori* etc.).

1. Grupa adverbilor și locuțiunilor adverbiale de mod cuprinde în primul rând adverbele care exprimă modul propriu-zis, adică felul de desfășurare a unei acțiuni, de existență a unei stări sau de posedare a unei însușiri, adverbele de cantitate, care arată cantitatea, gradul unei acțiuni sau al unei însușiri, adverbele de distribuție, de comparație și adverbele care arată continuarea, durata sau revenirea, frecvența acțiunii sau stării exprimate de verb.

În aceeași grupă se încadrează adverbele care exprimă o afirmație sau o negație, nesiguranță, precizare, restricție, proximitate, explicație.

Tot aici pot fi clasate și adverbele și locuțiunile adverbiale *deci, așadar, prin urmare*, ca și *totuși, cu toate acestea*, care cumulează în frază și funcțiunea de conjuncții, respectiv de corelative ale conjuncțiilor.

a. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod propriu-zis: *aievea, alene, altfel, anevoie, așa, bine, degeaba, degrabă, împreună, razna* etc.; toate adverbele identice ca formă cu adjectivele, precum și derivatele cu sufixele *-este* (*bărbătește, ciobănește, mânzește, prietenește, românește* etc.), *-iș* (*-iș*) (*chiorîș, cruciș, fățiș, grăpiș, morțiș, pieptiș* etc.), *-(a)mente* (*absolutamente, completamente, legalmente, realmente, totalmente* etc.).

Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade bine. EMINESCU, O. I 159.

Ceea ce spune nu a fost niciodată și nici se poate aievea întîmpla. ODOBESCU, S. III 48.

Răgușit, tomnatec, vrăjește trist un greier. EMINESCU, O. I 71.

Adverbele identice ca formă cu adjectivele exprimă de obicei caracteristici corespunzătoare cu cele exprimate de adjectivele respective, dar pot dezvolta și sensuri deosebite de ale acestora.

Adverbele derivate în *-este* de tipul: *românește, rusește, franțuzește* etc. au și sensul de „în limba română”, respectiv, „în limba rusă”, „în limba franceză”:

Ca să pot avea glas, ar trebui să grăiesc grecește. Altfel, cum oi începe moldovenește, pun cei de acolo mîna pe mine și mă bagă-n butuc. SADOVEANU, O. X 318.

Aceste adverbe apar frecvent folosite cu valoare substantivală ca denumire a limbii respective:

Nu cred să cunoască franțuzul altă limbă decît latinia lui. Nici eti-nește, nici turcește, nici țeșește nu cred să știe. SADOVEANU, O. X 95.

Unele adverbe de mod propriu-zis apar și în construcții cu prepoziții care le întăresc valoarea modală: *de abia, de asemenea, pe deplin, cu anevoie*. De multe ori, între adverbul cu prepoziție și adverbul fără prepoziție nu este nici o deosebire de înțeles.

Am dus-o cam anevoie numai cu răbușul. CREANGĂ, A. 18.

Este foarte cu anevoie de mers pînă acolo. CREANGĂ, P. 93.

Locuțiuni adverbiale de mod : *cu dinadinsul, cu binișorul, de-a binelea, de-a valma, pe rupte, talmeș-balmeș* etc.

Se simți cu deosebire măgulit și întoarse o privire prietinoasă către om. SADOVEANU, O. X 26.

Și totuși, muierea aceasta care-l urmărește a arătat întocmai lucrurile, punct cu punct, pas cu pas. SADOVEANU, O. X 658.

Lua parte cot la cot cu jucătorii la cucuri, prinzînd mingea în bot și aducînd-o. Profira Sadoveanu, în SADOVEANU, O. X 668.

b. Adverbe și locuțiuni adverbiale de cantitate : *atît, cam, cît, destul, foarte, mai, mult, prea, puțin, cît de cît* etc.

O rămîi, rămîi la mine,

Te iubesc atît de mult! EMINESCU, O. I 110.

Cît chem și cît doarese, trebuie să-mi răspundă. SADOVEANU, O. X 532.

Corespondentele negative ale lui *cam* sînt adverbele *nu prea* și *nu tocmai* :

Tîrgul era cam departe și iarmarocul pe sfîrșite. CREANGĂ, P. 39.

Tîrgul era nu tocmai (sau nu prea) departe.

c. Adverbul cu funcțiune distributivă *cîte* intră în alcătuirea numeralelor distributive și a numeralelor colective :

Noi, în schimb, dormim cîte doisprezece soldați în patru paturi. SAHIA, N. 114.

Dintr-o lovitură îi tăiau cîte trele capetele. ISPIRESCU, L. 304.

d. Adverbe și locuțiuni adverbiale de comparație : *ca, cît, cun, precum, decît, asemenea* etc.

Atunci, ca prin minune se și trezește Ivan la poarta raiului! CREANGĂ, P. 308.

Magistratul acesta subțire și nalt, chel și în aparență somnolent, e dur ca o bară de fier. SADOVEANU, O. XV 130.

Adverbele *ca, cît* și *decît* se comportă uneori ca niște prepoziții (vezi § 298).

Adverbul *decît* se folosește numai în comparația de inegalitate.

Bordeiul moșneagului se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitor decît al împăratului. CREANGĂ, P. 85.

e. Adverbe și locuțiuni adverbiale care arată durata, continuitatea (*mereu, neconținut, încă, tot, mai* etc.), revenirea (*iar, iarăși, din nou, a doua oară, a cincea oară* etc.), frecvența (*adesea, arareori, o dată, de zece ori* etc.).

De s-ar face dealul șes

Ar veni badea mai des ;

Dar dealul se tot mărește

Și badea mă părăsește! JARNÍK-BİRSEANU, D. 164.

Iar colo bătrînul dascăl, cu-a lui haină roasă-n coate,

Într-un calcul fără capăt tot socoate și socoate. EMINESCU, O. I 132.

Grijeau de foc și tot turnau la lemne, de înflorise grătarul ca brîndușa de toamnă. GALACTION, O. I 249.

Uneori, adverbul *tot* cu sensul „mereu”, „neconținut” apare alături de *mereu* :

Mamă, sînt silită eu

Să-i tot văd în vis mereu

Ochii de jăratec? COȘBUC, P. I 184.

Lenea poate m-ar face să amîn iar. SADOVEANU, O. X 286.

Săltă ciocanul de lingă zăbrea și-l lăsă să cadă: dar nimeni nu-i răspunse. Stăruie și-a cioua, și-a treia oară, fără altă izbîndă. SADOVEANU, O. X 336.

Portița ceasornicului se deschide — iese un cuc mititel și ne cîntă de opt ori. SADOVEANU, O. X 397.

Adverbele care exprimă revenirea și frecvența sînt folosite adesea și ca adverbe de timp.

Urmate de un comparativ, adverbele de continuitate exprimă progresia.

Lucește c-un amor nespus

Durerea să-mi alunge,

Dar se înalță tot mai sus.

Ca să nu-l pot ajunge. EMINESCU, O. I 175.

Într-adevăr ploaia venea tot mai aproape. GALACTION, O. I 79.

Calea mi se părea tot mai grea. SADOVEANU, O. XV 174.

Și unele adverbe și locuțiuni adverbiale de mod ca : *și, din ce în ce* urmate de un comparativ indică progresia.

Las'mamă că nu-i prădată lumea de bogății; mă duc să-ți aduc eu și mai multe. CREANGĂ, P. 291.

Este din ce în ce mai cuminte.

Adverbele *mai* și *încă* exprimă și ideea de adăugare.

Înc-o gură și dispare. EMINESCU, O. I 55.

Oleacă de brînză cu smîntînă, mai un vinișor. CEZ. PETRESCU, I. II 204.

f. Adverbe și locuțiuni adverbiale de afirmație : *da, desigur, firește, negreșit, cu siguranță, într-adevăr, de bună seamă* etc.

Iată-ne, zic eu, la un meșteșug pe care părinții noștri din epocile preistorice nu l-au învățat de la paseri și animale.

— *Într-adevăr, confirmă tovarășul meu.* SADOVEANU, O. XIV 515.

Deci cînd dăm banii e bine să fie de față primarele?

— *Negreșit.* SADOVEANU, O. XII 519.

Da'domnu inginer a nostru nu poștește la masă?

— *Ba da, mătușă Anghelină.* SADOVEANU, O. XVII 374.

g. Adverbe și locuțiuni adverbiale de negație : *ba, nici, nicidecum, nu, de loc, de fel* etc.

Ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta mă privește pe mine; numai vreau să știu dacă mi-l dai ori ba? CREANGĂ, P. 194.

Nu floarea veștejită din părul tău bălai,

Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai. EMINESCU, O. I 127.

Ce garduri streșinite cu spini, de mai nici vîntul nu putea răzbate printre ele! CREANGĂ, P. 153.

Nu l-am cunoscut și n-am ținut să am de-a face cu el. SADOVEANU, O. XVII 371.

h. Adverbe și locuțiuni adverbiale de îndoială sau de probabilitate :
parcă, poate, pesemne etc.

Parc-ascult și parc-aștept

Ea din trestii să răsară

Și să-mi cadă lin pe piept. EMINESCU, O. I 74.

Poate de mult s-a stins în drum

În depărtări albastre,

Iar raza ei abia acum

Luci vederii noastre. EMINESCU, O. I 234.

i. Adverbe și locuțiuni adverbiale de precizare, de întărire : *chiar, tocmai, (popular) taman.*

Vede-un tânăr chiar alături,

Pe-un cal negru e călare. EMINESCU, O. I 103.

Popular, precizarea se poate face și prin adverbul explicativ *anume* sau prin adverbul de mod propriu-zis *curat*.

În preajmă se află urme amestecate ale soților lui, dar anume la pățul și sub podină nu s-a apropiat altcineva decât el însuși. SADOVEANU, O. XV 16.

Asta-i curat vorba ceea : poftim, pungă, la masă, dacă ți-ai adus de-acasă. CREANGĂ, P. 234.

Adverbul *chiar* subliniază ideea de concesie, intrând în alcătuirea locuțiunilor conjuncționale *chiar de, chiar dacă* sau precedind complementul circumstanțial concesiv exprimat printr-un gerunziu sau atributul circumstanțial concesiv exprimat printr-un adjectiv sau substantiv.

În casa unui prietin eu am să mă așez chiar dacă nu mă poștește nimeni. SADOVEANU, O. X 561.

Chiar bolnav, tot am să mă duc.

j. Adverbe și locuțiuni adverbiale de restricție (*barem, batîr, măcar, încaltea, cel puțin*) și de exclusivitate (*doar, numai*).

Cînd cu gene ostentate sara suflu-n lumînare,

Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare. EMINESCU, O. I 130.

Trecuse vreme și Nechifor nu dăduse semn nici acolo, ca să se întoarcă măcar feciorul. SADOVEANU, O. X 518.

Fă-mă, Doamne, cumu-ți place,

Numai popă nu mă face. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 467.

Îl avea numai și numai pentru a îngriji de mîndrul dobitoc. GHICA, S. 266.

În construcții negative, adverbului *numai* îi corespunde adverbul *decît* :

Căutînd într-o parte și în alta... nu găsi decît un tron odorogit. ISPIRESCU, L. 10.

k. Adverbe și locuțiuni adverbiale care arată proximitatea : *aproape, mai, cît pe ce, gata-gata.*

Era mai să nu te cunosc.

Adverbele de proximitate sînt adeseori întărite prin repetare :

Cînd aproape, aproape să pun mîna pe dînsul, i-am pierdut urma. CREANGĂ, P. 52.

Mai-mai să umple groapa. CREANGĂ, P. 227.

Popular, și adverbul *numai* urmat de un verb la forma negativă indică proximitatea :

D-apoi, cum văd eu, tu numai nu dai în gropi, de prost ce ești. CREANGĂ, P. 52.

Cînd adverbul *numai* e folosit repetat, verbul următor are formă pozitivă :

Mulțime nenumărată de gînganii și jigăanii înspăimîntătoare, care stăteau cu gurile căscate, numai și numai să-i înghită. CREANGĂ, P. 94.

l. Adverbe explicative : *adică, anume, bunăoară, ca.*

Alergătorii... sînt datorii a face giurul pieții de patru ori, adecă o cale de douăsprezece verste. NEGRUZZI, S. I 36.

Acel uncheș s-ar fi aflat, cu zeci și zeci de ani în urmă, gornic, adică pădurar, tot în acele locuri. SADOVEANU, O. XIV 508.

Dar și mirla din pădure

Are pe unul, anume

Pe cucul cu pene sure. JARNÍK-BİRSEANU, D. 206.

m. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod cu înțeles conclusiv, folosite în coordonate concludive : *deci, așadar, prin urmare.*

Și într-o parte și în alta observ alinături prielnice unde sînt sigur că se ține păstrăvul. Arunc deci muștele în colțul din dreapta și păstrăvul răspunde imediat. SADOVEANU, O. XIV 541.

Trebuie să mă așez așa fel încît peștele să aibă coada spre mine și botul spre vîitura apei. Eu stau prin urmare îndărătul lui. SADOVEANU, O. XIV 539.

n. Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod cu înțeles concesiv (care pot fi folosite în regenta propoziției concesive) : *totuși, cu toate acestea.*

Fulgerul zorilor, o clipă izbu cnit, fusese acoperit de îmbulziri negre de nori. Ne suisem totuși... către pătulurile de observație. SADOVEANU, O. XIV 526.

Observație. Treccerile de la o categorie la alta în cadrul grupei adverbilor de mod sînt foarte frecvente. De exemplu, adverbe de mod propriu-zise sînt folosite ca adverbe de cantitate (*binișor, substanțial* etc.), altele apar ca adverbe de afirmație sau de precizare (*bine, exact, neapărat, sigur, precis, curat* etc.).

Caracteristic din acest punct de vedere este adverbul *mai*, care apare cu următoarele valori :

1. adverb de cantitate

a. Servește ca instrument gramatical de formare a gradului comparativ de superioritate :

O vin', în părul tău bătai

S-anin cununii de stele,

Pe-a mele ceruri să răsai

Mai mîndră decît ele. EMINESCU, O. I 172.

b. Marchează ideea de cumulare („încă, și”) :

Hotărîtră să mai facă o încercare. ISPIRESCU, L. 20.

Taie baierile de la traisă, mai căpeșala din capul unei iepe și face cum poate, de leagă el gîrnețul. CREANGĂ, P. 125.

c. Atenuază ideea exprimată de cuvîntul pe care îl determină („relativ, cam”) :

Norii s-au mai răzbunat

Spre apus, dar stau grămadă

Peste sat. COȘBUC, P. I 223.

d. Intensifică ideea exprimată de cuvântul care poartă accentul stilistic :

*Doamne, măi Chirică, bun suflet de femeie **mai** am!* CREANGĂ, P. 168.

*Da din greu **mai** adormisem!* CREANGĂ, P. 278.

*Dorul ei **mai** mă omoară.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 31.

2. adverb de durată („încă”)

*De unele îmi **mai** aduc aminte.* SADOVEANU, O. II 565.

În construcții negative, arată că acțiunea începută sau planuită nu a fost dusă la capăt :

*Nu am **mai** ajuns acasă.*

3. adverb de repetare („din nou, iar”)

*Cînd te-oi **mai** prinde că strici lucrul școlii, să știi că-ți iau `custura.* SADOVEANU, O. XII 663.

Repetat înaintea verbelor din frază, arată alternanța acțiunilor exprimate de acestea :

Merg catanele tot rînd

***Mai** cîntînd și **mai** plîngînd.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 313.

4. adverb de proximitate („aproape”)

***Mai** un hotar tot a fost plin*

De mese. COȘBUC, P. I 57.

2. Adverbele și locuțiunile adverbiale de loc arată locul unei acțiuni sau al unei stări : *acasă, afară, aici, alături, aproape, departe, împrejur, înăuntru, încolo, jos, pretutindeni, sus, peste tot (locul) etc.*

*Dară ochiu-nchis **afară, înlăuntru** se deșteaptă.* EMINESCU, O. I 142.

*Cum am ajuns **sus**, am simțit în nări aer rece cu mireasmă de iarnă.* SADOVEANU, O. XIV 483.

*Am văzut **de jur împrejur** aceeași liniște.* SADOVEANU, O. XI 282.

3. Adverbele și locuțiunile adverbiale de timp arată timpul în care se petrece o acțiune sau există o stare : *acum, apoi, aseară, astăzi, cînd, câteodată, curînd, deocamdată, dimineata, iarna, ieri, îndată, joia, mîine, noaptea, odată, seara, totdeauna, ziua, din cînd în cînd, în veci etc.*

Și dacă norii deși se duc

De iese-n lucru luua,

E ca aminte să-mi aduc

*De tine-**ntotdeauna**.* EMINESCU, O. I 193.

Și-ascuți ce spune codrul

***Cînd** plînge ziua-ncet.* COȘBUC, P. I 216.

*Nechifor Lipan s-a arătat **totdeauna** foarte priceput în meșteșugul oieritului.* SADOVEANU, O. X 516.

*Căpitanul ne asigură că **mîine... poimîine** îi dăm drumul.* CAMIL PETRESCU, U.N. 246.

***Astăzi** îi o săptămînă*

De cînd umblam prin grădină

Cu iubita mea de mîină. JARNÍK-BİRSEANU, D. 82.

În veci** îl voi iubi și-n **veci

Va rămînea departe. EMINESCU, O. I 175.

Oamenii îl vestiră cînd era încă departe și dădea din cînd în cînd câte un strigăt, înfruntînd singurătatea. SADOVEANU, O. X 38.

Unele adverbe de timp (de exemplu : *curînd, îndată* etc.) sînt folosite adeseori ca adverbe de mod.

Observație. Adverbele de loc și de timp se pot combina cu prepoziții care arată raporturi locale și temporale, și astfel marchează diferența între stare și mișcare. Compară : *acolo* cu *de acolo* (punct de plecare), *plîna acolo* (limită), *într-acolo* (direcție) și *acum* cu *de acum* (inceputul acțiunii), *pînă acum* (limita acțiunii).

Cobori în jos, luceafăr blind,

Alunecînd pe-o rază. EMINESCU, O. I 168.

De treci codrii de aramă, de departe vezi albind

Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint. EMINESCU, O. I 85.

4. Există un număr redus de locuțiuni adverbiale care arată fie **cauza**, fie **scopul** unei acțiuni sau al unei stări : *de aceea, pentru aceea* etc. Sensul exact al acestor locuțiuni se poate vedea numai din context.

Cauză :

Și de-aceea de-azi-nainte poți să nu mă mai întrebi

De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,

De ce dorm îngrămădite între galbenele file

Iambii suitori, troheii, săltăretele dactile. EMINESCU, O. I 141.

— *Știi ceva? ai oblicit ceva?*

— *Nu. Tocmai de asta-s cu mare grijă.* SADOVEANU, O. X 531.

Scop :

Să știți: de asta ne-au trimis, ca să apărăm moștile și băncile. CAMILAR, N. I 339.

Locuțiunea adverbială *de alta* apare în legătură cu negația, în construcții adversative :

Dă-mi voie ca să mă duc și eu pe urma fraților mei; nu de altă, dar ca să-mi încerc norocul. CREANGĂ, P. 192.

○ ADVERBE CU VALORI MULTIPLE

§ 296. Unele adverbe pot avea, după context, valori deosebite, intrînd astfel în mai multe categorii.

Adverbul *aci*, de pildă, poate avea atît sens local, cît și sens temporal.

Local :

Dacă căutați ceea ce ziseși, aci este. ISPIRESCU, L. 7.

Temporal :

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămînzi,

Așadar d-aci-nainte să nu ședem lenevoși. PANN, P. V. II 91.

Tot așa adverbul *înainte* exprimă anterioritatea în spațiu și în timp și modul.

Local :

La plăcinte înainte și la război înapoi.

Căpitanul Ilie Turculeț călărea înainte. SADOVEANU, O. X 10.

Temporal :

De nu i-ar muri mulți înainte! CREANGĂ, P. 122.

Modal :

Ceasornicul bătea înainte, zuruind. SADOVEANU, O. I 75.

Adverbul *abia* exprimă circumstanțe temporale și modale.

Temporal :

Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium! EMINESCU, O. I 147.

Modal :

Abia atingi covorul moale,

Mătasa sună sub picior. EMINESCU, O. I 117.

Adverbul *aproape* poate avea sens local, sens temporal și sens modal.

Local :

Ci eu aş vrea ca unul, venind de mine-aproape,

Să-mi spuie al tău nume pe-nchisele-mi pleoape. EMINESCU, O. I 127.

Temporal :

Odată, vara, pe-aproape de Moși, mă furizez din casă. CREANGĂ, A. 47.

Modal :

Făcea o figură blîndă, aproape umilă. REBREANU, R. I 169.

Treceri de la o categorie semantică la alta se observă și la locuțiunile adverbiale, deși — în general — acestea au valori mai stabile.

Locuțiunile *de aceea, pentru aceea* etc. au și sens cauzal și sens final (vezi § 295).

Locuțiunea adverbială *în urmă* are atât sens local, cât și temporal.

a. Local :

De altmînteri observ nouri în urmă la apus, și mi se pare că vîntul sporește. SADOVEANU, O. X 22.

b. Temporal :

În zadar fata moșneagului spunea în urmă că acela este lucrul mînelor sale. CREANGĂ, P. 284.

De asemenea are sens local și temporal locuțiunea *pe loc* :

a. Local :

Pe toc și în aceeași noapte, la lumina făcliilor, întocmai ca și la Reusenii, Petru-Aron-vodă a fost doborît în ștreang. SADOVEANU, O. XII 292.

b. Temporal :

Această putere avea nevoie s-o cheltuiască pe loc, cu înfrigurare. SADOVEANU, O. X 327.

Locuțiunea *de colea pînă colea* are sens local și modal :

a. Local :

S-a dus de colea pînă colea și a și obosit.

b. Modal :

Și unde nu ți-o înșfacă pe sus și se ieu ei ba din tîlcuri, ba din cimilituri, ba din pîcîlit, ba din una, ba din alta și de cole pînă colea și-au plăcut unul altuia. CREANGĂ, P. 168.

Locuțiunile adverbiale cu valoare de numerale adverbiale sau asemănătoare cu acestea au și sens temporal și sens modal.

a. Modal :

Să nu trebuiască să-ți spun a doua oară să pleci!

b. Temporal :

A doua oară s-a prezentat mai bine decât prima dată.

GRADELE DE COMPARAȚIE

§ 297. Pot avea grade de comparație îndeosebi adverbele de mod identice ca formă cu adjectivele, ca și cele derivate de la adjective sau simțite în legătură cu acestea (cazul adverbului *bine*, simțit în legătură cu adjectivul *bun*):

Îngînat de glas de ape

Cînt-un corn cu-nduioșare

Tot mai tare și mai tare. EMINESCU, O. I 103.

Știu mai bine ce-ți priește. EMINESCU, O. I 102.

Există însă și unele adverbe de loc și de timp care, exprimînd caracteristici relative, pot avea grade de comparație. Exemple : *aproape, departe, devreme, tîrziu.*

Departe-i aceea țară de care vorbești? întrebă domnia-sa.

— *Departe, măria-ta.*

— *Mai departe decât aceea către care se duce soțul meu?*

— *Cu mult mai departe, măria-ta.* SADOVEANU, O. XI 65.

În același chip ca adverbele se pot compara și locuțiunile adverbiale.

Ciobanul i-a turnat și ei, silind-o să lepede cît mai de sîrg tablaua cu mere pe masă. SADOVEANU, O. XVII 380.

Observație. Adverbele, mai ales cele comparabile, pot primi și sufixe care le dau o nuanță graduală. Exemple : *binișor, depărțișor, iutișor, incetinel, incetișor, mereuț, multișor, oleculă, pușinel, repeșor, suscior, tîrziior etc.*

Căută un toiaș într-un colton, și o luă repegior pe cărare, spre Branște. SADOVEANU, O. XV 38.

○ PĂRȚILE VORBIRII DETERMINATE DE ADVERB

§ 298. Întrebunțările adverbilor diferă după grupa din care fac parte.

Adverbele și locuțiunile adverbiale de loc, de timp și locuțiunile adverbiale de cauză și de scop nu pot determina decît acțiuni și stări; deci verbe și substantive care denumesc acțiuni sau stări.

Verbul este determinat foarte des și de adverbe și locuțiuni adverbiale de mod, îndeosebi de cele care exprimă modul propriu-zis și de cele care arată durată, continuarea, repetarea etc. Adverbele de mod propriu-zise nu determină însă și substantive nume de acțiuni; ideea corespunzătoare este exprimată pe lângă substantive de un adjectiv :

Lelea Ileana a dat cu nemulțămire din cap privind-ne pieziș. SADOVEANU, O. XVII 495.

Beizade avu rîsu-i scurt, c-o încreșitură răutăcioasă a buzelor și c-o privire piezișă. SADOVEANU, O. X 67.

Adverbele și locuțiunile adverbiale care nu se deosebesc formal de adjective (de exemplu : *asa, asemenea, bine, gata* etc.) sînt considerate adjective cînd apar ca determinante ale substantivelor :

De-asa vreme se-ncredniciră cronicarii și rapsozii. EMINESCU, O. I 149.

Adverbele de cantitate (din categoria adverbelor de mod) și uneori chiar adverbele de mod propriu-zise, exprimînd în primul rînd gradul sau intensitatea unei caracteristici și mai rar a unei acțiuni, se referă mai ales la adjective (și locuțiuni adjectivale) și adverbe (și locuțiuni adverbiale), rareori la verbe. Astfel, adverbul *foarte* apare numai regional și în limba veche ca determinant al unui verb :

Se mînie foarte de înșelăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească. BĂLCESCU, O. II 270.

Am stat cu domnia-sa la vorbă și la petrecere și foarte mi-a priit. SADOVEANU, O. X 19.

O mîndră am iubit

Și foarte m-a celuit! JARNÍK-BİRSEANU, D. 500.

În limba literară contemporană, adverbul *foarte* nu se întrebunțează pe lângă verb decît în expresia *a foarte mulțumi* :

Îți foarte mulțumesc, dragul meu iubit. ISPIRESCU, L. 35.

Adverbele de cantitate *mai* și *foarte* sînt folosite ca instrumente gramaticale de formare a gradelor comparativ și superlativ la adjective (și locuțiuni adjectivale), adverbe (și locuțiuni adverbiale). În această calitate ele intră ca parte integrantă în forma de comparativ sau de superlativ a adjectivului, a adverbului sau a locuțiunii adjectivale sau adverbiale respective :

Amară-i frunza de nuc,

Mai amar doru ce-l duc. JARNÍK-BİRSEANU, D. 90.

Era un om foarte de duh. NEGRUZZI, S. I 247.

E foarte cu putință. SADOVEANU, O. X 83.

Adverbele *mai* și *foarte* sînt folosite ca instrumente de formare a comparativului și a superlativului și în legătură cu substantivele care exprimă noțiuni asemănătoare cu cele exprimate de adjective (de exemplu : *artist, poet, copil, bărbat* etc.) sau cu cele care denumesc senzații fizice ori stări sufletești (*foame, sete, lene, dor, jale* etc.); în vorbirea familiară, ele sînt folosite și în legătură cu alte substantive :

Nu știu de care dintre ei mi-e mai dor.

Tot îți place ție Brașovul — mai Brașov ca Lipsca nu găsești. CARAGIALE, O. VII 450.

Cînd ai să te-apuci de roman? Mai liniște ce avem... VLAHUTĂ, D. 297.

Substantivele din categoria celor discutate mai sus pot fi determinate și de alte adverbe de cantitate :

Nu te credeam atît de copil.

Mi-e cam foame.

Adverbele de cantitate *destul, cam* (cu negativul *nu prea*) sînt folosite ca instrumente de gradăție nehotărîtă a adjectivelor și a adverbelor. În această calitate ele modifică valoarea de bază a adjectivelor sau a

adverbelor determinate restringînd-o, diminuînd-o și se apropie în felul acesta de instrumentele de formare a comparativului și superlativului.

Aduse paloșul cam pieziș și-i reteză capul. ISPIRESCU, L. 27.

Actul v-a fost incredințat cu martori și... v-ați afla într-o poziție nu prea bună, dacă el ar dispărea sau ar suferi lipsuri. SADOVEANU, O. XV 151.

Cu aceeași valoare apare uneori și adverbul *mai* :

Sînt de mai multe zile cu voi. ISPIRESCU, L. 8.

Toate acestea

Mai de mult s-au întîmplat. COȘBUC, P. I 263.

Adverbele *mai*, *cam* și *nu prea* atenuează și sensul de bază al verbelor pe care le determină :

Nu știau ce voie să-i facă ca să-l mai înveselească. ISPIRESCU, L. 11.

Sfînta Duminică cam încrețește din sprîncene, dar n-are încotro. CREANGĂ, P. 290.

În anumite situații, adverbele de cantitate *prea* și *foarte* se întrebunțează, prin elipsă, singure, dar repetate :

Asta e prea-prea.

Omul nu trebuie să fie nici prea-prea, nici foarte-foarte. PANN, P. V. III 77.

Farfuridi :—... *Adică vreau să zic, da, ca să fie moderați... să fie ori prea-prea, ori foarte-foarte.* CARAGIALE, O. VI 133.

Observație. Cînd determină adjective, adverbele de cantitate provenite din adjective sau participii sînt uneori considerate în mod greșit adjective și acordate (vezi § 579) :
O pradă nespūsă de mare veți avea! ISPIRESCU, M. V. 40.

Cînd un adverb de cantitate sau de mod propriu-zis determină un adjectiv sau un alt adverb, legătura dintre ele se face cu prepoziția *de*. Exemple : *destul de bine, uimitor de frumos* etc. Fac excepție adverbele *foarte*, *mai*, *mult*, *puțin* și *tare*, după care nu se pune *de* niciodată (*foarte mare, mai mică, tare bun*), și *așa*, care apare construit și într-un fel și într-altul.

Căta la noi așa de blînd,

Senină și tăcută. IOSIF, V. 41.

Luna pe cer trece-așa sfîntă și clară,

Ochii tăi mari caută-n frunza cea rară. EMINESCU, O. I 231.

Folosirea adverbului *deopotrivă* fără a fi urmat de prepoziție apare astăzi învechită :

Celor mai ușori li se pune plumb pe șa, pînă ce sînt toți deopotrivă grei. NEGRUZZI, S. I 40.

Adverbele de comparație *ca*, *cît*, *decît*, *asemenea*, *întocmai* determină un adjectiv, adverb, substantiv sau verb și introduc complementele circumstanțiale de mod care exprimă termenul de comparație al noțiunilor rediate prin cuvintele determinate.

Nalt cît casa,

Verde ca mătasa,

Dulce ca mierea,

Amar ca fierea. TEODORESCU, P. P. 235.

Ochii trudiți ai Doamnei Anastasia crescură ca de-o spaimă în orbite. SADOVEANU, O. X 228.

Cum s-a putut lăsa astfel ca un nemernic beizade Ștefan să-l ridice pe sus ca pe-un sac de făină? SADOVEANU, O. X 363.

Măria-ta, se cade să fie desfătarea noastră a moldovenilor mai presus decât a altora, răspunse logofătul Miron, cu semeție. SADOVEANU, O. X 353.

Li se păru că nu mai pot merge, asemenea celor ce vor să fugă în vis și... nu pot. EMINESCU, N. 15.

Termenul de comparație introdus prin adverbele *ca (și), cât (și)* și *decît* stă în general în același caz cu termenul comparat (vezi exemplele de mai sus). Când termenul comparat stă în cazul nominativ, termenul de comparație apare în cazul acuzativ (ceea ce se vede la pronumele personal), adverbele *ca, cât* și *decît* comportându-se în această situație ca niște prepoziții.

Erau băieți de-ai noștri, care se învățau să strige chiuiturile de horă... Ca și mine, când eram flăcăuș, și mă trimetea tătucu în prund cu caii. SADOVEANU, O. X 399.

Unul ca mine. CREANGĂ, P. 246.

Atunci când complementul de comparație al unui adverb este pus înaintea acestuia, între termenul de comparație și adverb apare prepoziția *de*.

Plutești ca visul de ușor. EMINESCU, O. I 117.

Adverbul *asemeni (asemenea)* se construiește uneori cu complementul în dativ:

Moțoc îi sărută mâna, asemenea cînelui, care, în loc să muște, linge mâna care-l bate. NEGRUZZI, S. I 141.

La fel apar uneori construite cu dativul și adverbele *întocmai, aidoma*, ale căror complemente se construiesc obișnuit cu adverbul de comparație *ca*:

Află că la arăpoaica cutare se găsește un petec de mătăsărie aidoma celeia ce căuta. ISPIRESCU, L. 399.

Adverbele de afirmație, negație, nesiguranță, precizare, restricție, aproximație și adverbele explicative se referă la întregul conținut al comunicării făcute sau numai la un membru al ei, care poate fi oricare parte de vorbire sau un grup de cuvinte din propoziție. Aceste adverbe formează grup cu determinatul și nu sînt analizabile ca parte separată de propoziție (vezi § 515).

FUNCTIUNILE ADVERBULUI

§ 299. Funcțiunea caracteristică pentru adverb este aceea de complement circumstanțial: adverbul cu sens local este complement circumstanțial de loc, adverbul de timp — complement circumstanțial de timp etc. Am văzut însă că, pe lângă un sens fundamental, adverbele pot avea și alte valori, ceea ce face ca un adverb cu sens fundamental temporal,

de exemplu, să poată îndeplini în propoziție și funcțiunea de complement circumstanțial de mod :

Aici era ceva de care ar fi trebuit să rîdă, dacă nu era mai curînd împrejurare de plîns. SADOVEANU, O. X 260.

Adverbele circumstanțiale de mod îndeplinesc și funcțiunea de complement circumstanțial de relație :

Un proletariat ridicat politicește.

Populația a crescut numeric.

Unele locuțiuni adverbiale de mod formate cu prepoziția *de* (de exemplu : *de moarte, de minune* etc.) apar uneori cu funcțiunea de complement circumstanțiale consecutive :

Rănit de moarte.

Lucrurile s-au potrivit de minune.

Cînd se referă la substantive nume de acțiuni sau de stări, adverbul are funcțiune de atribut adverbial :

Puteri de nu vei fi avînd

De plată, vorbă-i lasă

Că-i voi lucra o zi, oricînd

La-ntorsul meu acasă. COȘBUC, P. II 59.

Vede viața ca un cal cu ochelari: drumul înainte, fără să știe ce se petrece la dreapta și la stînga. CEZ. PETRESCU, I. I 285.

Cu prepozițiile *de* sau *din*, adverbul poate îndeplini funcțiunea de atribut pe lîngă orice substantiv.

Pe un drum de țară, cătră zarea asfințitului, în după-amiaza unei zile de atunci, înainta o tabără de cară. SADOVEANU, O. XI 10.

Gherasim luase cizmele și căciula de altădată. SADOVEANU, O. XIV 167.

Se luptase cu greutate și cu cheltuielile, cu preoții și cu oamenii de devalie. SADOVEANU, O. XV 49.

Adverbele pot intra și în componența predicatului, mai cu seamă în expresii impersonale alcătuite cu verbul *a fi* (*este bine, este frumos, este necesar*) care au drept subiect o propoziție, un infinitiv sau un supin (vezi § 517, 534 și 762).

Cu el însă era greu să se întâlnească. SADOVEANU, O. I 625.

Uneori însă adverbele constituie singure predicatul regentei unei propoziții subiective; în această împrejurare ele se numesc *adverbe predicative*.

În categoria adverbelor predicative intră adverbe care exprimă necesitatea, siguranța, probabilitatea : *firește (că), desigur (că), poate (că)* etc.

Desigur că m-ați crede un erou. DELAVRANCEA, H. T. 48.

Unele adverbe ca : *probabil, evident, incontestabil* etc. pot forma predicatul fie însoțite, fie neînsoțite de copulă :

E probabil că în clipa aceasta hîrțile se află la tribunal. REBREANU, R. I 250.

Probabil că voi pleca.

Adverbele predicative apar uneori izolate, cu funcțiunea de propoziție incidentă :

Neputînd să te ajungă, crezi c-or vrea să te admire?

*Ei vor aplauda, desigur, biografia subțire
Care s-o-ncerca s-arate că n-ai fost vreun lucru mare.* EMINESCU,
O. I 134.

Observație. Numeroase adverbe nepredicative apar cu funcțiune de predicat ca urmare a elipsei verbului.

Jos din cui acum, oglindă! COȘBUC, P. I 102 (*jos* = *dă-te jos*).

De ești om bun, aproape de chilioara mea; iară de ești om rău, departe de pe locurile aceste... CREANGĂ, P. 90.

Adverbele de negație și de afirmație pot avea valoarea unei propoziții independente neanalizabile (vezi § 493).

¶ § 300. Numeroase adverbe, păstrînd în propoziție calitatea lor de complement circumstanțiale, sînt folosite în același timp pentru a introduce sau a lega părți ale propoziției sau ale frazei. Astfel, adverbele pronominale relative servesc pentru a introduce propoziții subordonate circumstanțiale de loc, de timp, de mod, de cauză și propoziții atributive; adverbele de mod *cît*, *oricît* și (regional) *măcar* introduc propoziții circumstanțiale concesive; adverbele comparative și adverbul *oricît (de)* introduc propoziții predicative etc. Adverbele de mod *deci*, *așa(dar)*, *prin urmare* introduc propoziția coordonată conclusivă; adverbele de mod *numai*, *decît*, *atît (că)* sînt folosite regional pentru a introduce propoziția coordonată adversativă etc.

Unele adverbe își pierd sensul original cînd sînt folosite ca elemente de legătură. În această situație, funcțiunea de complement circumstanțial în propoziție trece pe plan secundar (vezi § 347):

Bucuria tatălui său era așa de mare unde vedea că fiu-său are să fie procopsit. ISPIRESCU, L. 183.

Cum trecu în casă, aprinse gazornîța. SADOVEANU, O. X 565.

În sfîrșit numeroase adverbe intră în componența locuțiunilor prepoziționale (de exemplu: *afară de*, *alături de*, *împreună cu*, *laolaltă cu*, *o dată cu* etc.) și a locuțiunilor conjuncționale (de exemplu: *chiar dacă*, *măcar că* etc.).

Observație. Legătura dintre adverbe și propoziții pe de o parte și dintre adverbe și conjuncții pe de alta este ușor de urmărit. Există adverbe care se întrebunțază cu valoare de propoziții, deosebirca formală dintre întrebunțarea adverbială și cea prepozițională constînd numai în „articularea” adverbului folosit cu valoare prepozițională. Exemple: *înainte — înaintea (casei)*, *îndărăt — îndărătul (școlii)*. Alteori nu se mai face nici această distincție formală între cele două valori, ca în cazul lui *deasupra*. Amintim și de complementul adverbilor de comparație, care în unele cazuri apare în cazul acuzativ sau în dativ ca după propoziții.

Legătura dintre adverbe și conjuncții se vedește nu numai prin valoarea de conjuncții a adverbilor relative *unde*, *cînd*, *cum*, *ci* și prin existența unor cuvinte care au valoare și de adverb și de conjuncție. Cel mai clar exemplu în această privință este și:

Cînd pune mîna pe ceva scris, trîmis de tine, îl și tipărește. GHICA, S. 245.

Cînd gîndești să scapi de-un rău

Vine altul și mai greu! JARNIK-BIRSEANU, D. 222.
Scriș în cartea vieții este și de veacuri, și de stele
Eu să fiu a ta stăpână, tu stăpîn vieții mele. EMINESCU, O. I 142.

Unele adverbe, pe lângă faptul că au calitatea de complement circumstanțiale în propoziție, sînt și corelative ale diferitelor categorii de subordonate. De exemplu: *acolo* apare drept corelativ al propoziției circumstanțiale de loc introduse prin adverbul relativ *unde*; adverbele *atît, atîta* corespund în regentă adverbului *cît*, care introduce o propoziție circumstanțială de timp sau de mod; adverbele *așa, tot așa, astfel* corespund adverbelor relative care introduc circumstanțiala de mod comparativă etc.; corelativele folosite pentru propozițiile concesive sînt: *totuși, tot și cu toate acestea*, iar pentru propozițiile cauzale și finale *de aceea*. Adverbele *anume, înadîns* și locuțiunea adverbială *de asta* sînt folosite în propoziția regentă pentru a anunța sau a sublinia conținutul unei propoziții finale.

I se părea că învățătorul exagerează înadîns ca să-i arate lui cît se interesează de soarta tuturor. REBREANU, R. I 102.

BIBLIOGRAFIE

1. FULVIA CIOBANU, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG III, p. 43—66.
2. GH. N. DRAGOMIRESCU, *Locuțiunile adverbiale*, în LL V (1961), p. 59—69.
3. IORGU IORDAN, *Note sintactice*. 1. *Adverbe de loc cu sens temporal*, în SCL I (1950), p. 269—274.

PREPOZIȚIA

X

§ 301. Prepoziția este partea de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi sintactice de dependență între părțile unei propoziții, adică raporturile dintre substantiv, pronume sau numeral și atributele lor, dintre verb, adjectiv, adverb sau interjecție și complementele lor etc.

Pentr-un păhărel de vin

M-ai dat, maică, la străin. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 175.

Șade Toma Alimos.

Haiduc din țara de jos,

Nalt la stat,

Mare la sfat

Și viteaz cum n-a mai stat. TEODORESCU, P. P. 581.

Se făcea o duminică minunat de frumoasă. DELAVRANCEA, H. T. 64.

Vai de mine și de mine, Harap-Alb, zise sfânta Duminecă. CREANGĂ, P. 222.

Prepoziția este un cuvânt ajutător, întrucît nu are sens lexical de sine stătător și nu se întrebuițează decît ca element de legătură între termenii unei propoziții sau, împreună cu un pronume relativ sau cu un adverb relativ, între o propoziție subordonată și regenta ei. Prepoziția nu are rol sintactic independent și nu constituie ea însăși o parte de propoziție, ci intră în componența unei părți de propoziție ca element introductiv al acesteia.

X

CLASIFICAREA PREPOZIȚIILOR DIN PUNCT DE VEDERE FORMAL

§ 302. După forma lor, prepozițiile sînt de mai multe feluri:

1. Prepoziții simple, alcătuite dintr-un singur element: *a, către, contra, cu, de, fără, în, întru, la, lângă, pe, pentru, pînă, spre, sub* etc.

2. Prepoziții compuse, alcătuite din două sau mai multe prepoziții simple: *înspre, de la, de către, de pe, fără de, pe la, de pe la, de pe lângă* etc.

Există o trecere continuă de la prepozițiile compuse la cele simple. Multe prepoziții, la origine compuse, au devenit astăzi prepoziții simple, neanalizabile, deoarece elementele lor componente s-au contopit, pier-

zindu-și individualitatea de sens și de formă : *din* < *de* + *în*, *prin* < *pre* + *în*, *dintre* < *de* + *între*, *dinspre* < *de* + *înspre*. (Adeseori aceasta din urmă este greșit analizată astăzi în *din* și *spre*.) Uneori fuziunea elementelor componente s-a petrecut într-o epocă foarte veche a limbii, modificările fonetice fiind foarte mari : *după* < *de* + *post*.

Alte prepoziții compuse se prezintă într-un stadiu de fuziune mai puțin avansat decât cel precedent. Deși ca sens ele constituie o unitate, din punct de vedere formal nu prezintă modificări, elementele lor componente putând fi analizate de vorbitori : *despre*, *înspre*.

Cele mai numeroase prepoziții compuse sînt însă cele ale căror elemente componente își păstrează individualitatea de sens și de formă. În componența lor intră în special prepozițiile simple *de*, *pe* și *pînă* : *de la*, *de pe*, *de pe la*, *de lîngă*, *de pe lîngă*, *pînă la*, *pînă pe la*. Cu excepția unui număr relativ restrîns (*de la*, *de către*, *pe lîngă* etc.), majoritatea prepozițiilor compuse de acest fel sînt formații libere care pot fi alcătuite din diferite prepoziții, ori de cîte ori este necesar.

Modul de scriere a prepozițiilor compuse oglindește de obicei gradul lor de fuziune. Prepozițiile, la origine compuse, devenite astăzi prepoziții simple, neanalizabile, ca și cele care constituie o unitate din punctul de vedere al sensului, fiind totuși analizabile din punct de vedere formal, se scriu într-un singur cuvînt. Prepozițiile compuse ale căror elemente componente își păstrează individualitatea de sens și de formă se scriu separat (vezi prepozițiile amintite mai sus).

③. Locuțiuni prepoziționale, grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc rol de prepoziție. De obicei unul sau mai multe dintre elementele componente sînt prepoziții. Acestea intră în componere cu :

× a. un substantiv : (substantivul este articulat cînd e ultimul element al locuțiunii) *în fața*, *în spatele*, *din pricina*, *din partea*, *cu excepția*, *în privința*, *în urma*, *de-a lungul* ; (substantivul este nearticulat cînd e urmat de o prepoziție) *față de*, *din cauză de*, *în loc de*, *la un loc cu* ;

× b. un adverb : *împreună cu*, *alături de*, *în afară de*, *în sus de*, *în jos de*, *pe dinainte de* ; (adverbul este articulat — vezi pct. 4) *pe dinaintea*, *în afara*, *pe dinafara*, *pe dîndărătul* ; (adverbul este la origine adjectiv) *relativ la*, *potrivit cu* ;

× c. adjectivul *tot* : *cu tot cu*, *cu tot* (*cu toată* etc.).

Observații. 1. Între locuțiunile prepoziționale compuse din prepoziții și substantive și imbinările libere de cuvinte formate din aceleași părți de vorbire nu pot fi stabilite limite precise, deoarece există o evoluție continuă de la ultimele spre cele dintii.

De obicei locuțiunile prepoziționale se deosebesc de construcțiile sintactice amintite prin marea unitate de sens a elementelor componente, ca și prin faptul că, din punct de vedere sintactic, sînt mai mult sau mai puțin neanalizabile. Astfel, într-o locuțiune ca *în loc de* sau *față de* substantivul se prezintă sub formă fixă. El nu poate fi articulat și nici nu poate primi compliniri așa cum se întîmplă cu substantivul dintr-o imbinare de cuvinte, ca de exemplu *în vreme de*, care poate apărea și nearticulat și articulat, cînd are anumite determinări (*în vreme de iarnă*, *în vremea de demult*, *în vremea lui Cuza-vodă*).

2. Multe dintre locuțiunile prepoziționale există și ca locuțiuni adverbiale. Unele dintre locuțiunile prepoziționale au aceeași formă cu cele adverbiale: *de-a lungul, de-a latul*, altele diferă de locuțiunile adverbiale prin prezența unei prepoziții ca element final sau prin articularea ultimului termen: *în afară — în afară de, la un loc — la un loc cu, pe dinainte — pe dinaintea*.

3. Unele construcții formate din adjective și prepoziții: *referitor la, conform cu, privitor la, asemănător cu* tind să devină locuțiuni prepoziționale. În acest caz adjectivul se folosește invariabil, căpătând valoare de adverb.

De exemplu, de la o construcție ca următoarea:

Proiect privitor la întrebuințarea... veniturilor asociațiunii. ODOBESCU, s. I 475—476, în care adjectivul *privitor* determină substantivul *proiect*, s-a ajuns la situații în care adjectivul nu mai are legătură cu vreun substantiv, fiind folosit adverbial:

Privitor la acest referat sînt multe de spus.

Este necorectă folosirea adjectivului sub formă invariabilă atunci cînd stă pe lîngă un substantiv:

Nu s-au găsit actele privitor la această problemă (corect: *privitoare la*).

4. Expresiile *în (ceea) ce privește, cît privește*, din punct de vedere sintactic prepoziții subordonate, sînt simțite ca echivalente ale locuțiunii prepoziționale *cu privire la*. Cu toate acestea ele nu pot fi considerate locuțiuni prepoziționale, deoarece conțin un verb la un mod predicativ:

În ce privește banii datorafi, am să fi-i tnapoiez curînd.

Acordul greșit al predicatului (*privește*) cu complementul direct (*banii*), interpretat ca subiect (*în ce privesc banii datorafi...*), care se întilnește în limba vorbită, este încă o dovadă că această construcție este analizată și deci nu poate fi considerată locuțiune prepozițională.

4. Pot fi folosite ca prepoziții și alte părți de vorbire, dintre care unele au în acest caz o formă specifică:

a. adverbe cu formă articulată: *înainte, dinainte, dedesubtul, îndărătul, împotriva*.

Observații. 1. Prezența articolului la aceste adverbe se datorește faptului că sînt la origine construcții formate din prepoziții și substantive (*împotrivă < în + potrivă*) sau din prepoziții și adverbe simțite și analizate ca substantive (*tnapoi < în + apoi, înainte < în + ainte, dinainte < de + în + ainte*). Urmate de un determinanț, aceste construcții au devenit locuțiuni prepoziționale, substantivul sau adverbul din interiorul lor articulîndu-se. Prin contopirea prepoziției cu substantivul sau cu adverbul următor au rezultat adverbe care, articulate, au valoare de prepoziții.

2. *Deasupra* (mai vechi *asupra*) are aceeași formă și ca adverb (*șade deasupra*) și ca prepoziție (*deasupra casei*).

b. substantive: *grație, mulțumită*.

Grație străduinței depuse și-a atins scopul.

Într-o iarnă, mulțumită unui om de inimă... izbutise să pătrundă în corpul privilegiat al hamalilor de la gară. COCEA, F. SL. 8.

Observație. Prepoziția *mulțumită* (regional și învechit *mulțămilită*) avînd sensul „cu ajutorul” s-a dezvoltat din construcții ca *a aduce (a da, a face) mulțămilită cuiva*, unde avea valoare de substantiv cu sensul „mulțumire”.

c. verbe (participii): *datorită*.

Observații. 1. *Datorită* a fost creat direct după modelul lui *mulțumită*, din participiul verbului *a datori*.

2. Au tendința de a deveni prepoziții, adică de a lega două părți de propoziție, unele adverbe *ca*, de exemplu, *conform*, *contrar*, atunci când sint urmate de un dativ. În acest caz însă ele își păstrează în mare măsură sensul lor lexical:

Vă invit dar ... *ca de urgență să satisfaceți, conform legii, justele reclamațiuni ale doamnei directoare*. CARAGIALE, O. I 206.

3. Adverbele *ca*, *decît* și *cît* atunci când introduc complementul comparativ pot fi urmate direct de un acuzativ, apropiindu-se prin aceasta de valoarea de prepoziție (vezi § 298): *la fel de bun ca mine*, *mai frumos decît tine*, *înalt cît tine*, *ca și a venit la tine*, *seamănă cu tine*. Adverbul *decît* mai poate avea construcție de prepoziție și când exprimă cumulul sau excepția:

A mai venit și altcineva decît tine.

N-a venit nimeni altcineva decît tine. (Vezi § 674, 679.)

CLASIFICAREA PREPOZIȚIILOR DUPĂ FELUL PĂRȚILOR DE VORBIRE PE CARE LE LEAGĂ

§ 303. Folosirea prepozițiilor este determinată de felul raporturilor sintactice dintre părțile de vorbire pe care le leagă, ca și de sensul lexical al acestora. În timp ce determinantele verbelor, ale substantivelor, ale pronumelor și ale numeralelor se construiesc cu aproape toate prepozițiile, deoarece verbele și celelalte părți de vorbire amintite pot exprima raporturi sintactice numeroase, adjectivele și adverbele, exprimând mai puține raporturi, se construiesc numai cu anumite prepoziții.

Chiar atunci când unele verbe au un mod de construcție mai limitat, primind de obicei determinări introduse de anumite prepoziții, acest mod de construcție poate fi călcat și în locul prepozițiilor obișnuite pot apărea alte prepoziții. De exemplu, verbul *a cînta* are determinări instrumentale introduse de obicei prin prepozițiile *din* sau *la* (*cîntă din gură*, *cîntă la pian*); alături de acestea apare rareori și prepoziția *cu* (*cîntă cu trompeta*).

În cazul adjectivei și al adverbilor asemenea posibilități sint mult mai limitate: adjectivul *frumos* este determinat de complemente de relație introduse numai prin prepoziția *la* (*frumos la chip*).

Există însă, foarte rar, verbe care apar urmate numai de prepoziții, și numai de anumite prepoziții. Astfel, verbul *a decurge* apare numai însoțit de prepoziția *din* (*decurge din*), iar *a consta* numai cu prepozițiile *din* sau *în* (*constă din*, *în*).

În general, după felul părților de vorbire pe care le leagă, prepozițiile se pot grupa în modul următor:

1. Prepoziții care leagă un verb (sau o locuțiune verbală):

a. de un substantiv, de un pronume sau de un numeral cu valoare de substantiv. În această situație sint toate prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, cu excepția lui *pînă*:

Teaca neagră, ferecată în alamă și înflorită cu argint, a săbiei încovoiate sclipea la soarele verii. SADOVEANU, O. III 154.

Eu, am n-am să-ntîlnesc pe cineva, la zece fix mă duc în tîrg.
CARAGIALE, O. VI 89.

Observație. Prepoziția *pînă* în mod obișnuit nu leagă verbul direct de un substantiv, ci se alătură altei prepoziții: *Trenul merge pînă la Sinaia.*

Totuși ea poate sta și singură înaintea citorva substantive care exprimă noțiuni temporale, avînd de obicei valoare adverbială: *pînă seara, pînă luni, pînă joi, pînă luna viitoare, pînă săptămîna trecută* (vezi § 340).

b. de un verb la infinitiv. În această situație sînt prepoziția *a*, prepozițiile compuse cu *a*: *de a, fără a, pentru a, pînă a, spre a* și locuțiunile prepoziționale de tipul *înainte de a, în loc de a*:

A plecat fără a-și lua rămas bun.

Ajungem sub brad înainte de a se lumina ziua. SADOVEANU, O. XIV 505.

c. de un supin: *de* (și compusele cu *de*), *din, după, în, la, pe, pentru, spre*:

O pocitanie de om umbla cu arcul după vînat paseri. CREANGĂ, P. 244.

d. de un adverb: *cu, de, din, dintru, în, întru, pe, pînă.*

Da, stăpîne, zise Harap-Alb, lăsînd ochii în jos. CREANGĂ, P. 208.

Observație. Prepoziția *la* apare pe lingă cîteva adverbe, care au, în acest caz, valoare de substantive: *la (o) adică, la sigur.*

Interjecțiile cu funcțiune de predicat se pot construi cu oricare dintre prepozițiile cu care se construiesc verbele (vezi § 417). O situație specială are interjecția *vai*, ca și unele interjecții din limba populară, ca de exemplu *aman, haram, halal*, care se construiesc numai cu prepoziția *de*: *vai de mine, halal de el.*

Cînd verbul lipsește (în propozițiile eliptice de verb, cu verbul subînțeles sau în propozițiile nominale) se folosește acea prepoziție care ar fi trebuit să lege verbul de partea de vorbire cu funcțiune de determinant:

Într-un colț al odăiei, cîteva merțe de fasole; în altul sămînța de cînepă; în al treilea o movilă de mere domnești și pere de Rădășeni. CREANGĂ, A. 96.

2. Prepoziții care leagă un substantiv, un pronume sau un numeral:

a. de un substantiv, de un pronume sau de un numeral. În acest caz prepozițiile diferă după natura substantivului determinat. Prepozițiile folosite de obicei după orice fel de substantiv sînt: *cu, de, despre, din, dinspre, dintre, dintru, după, fără, pentru.*

Coș cu flori.

Tabloul din perete.

Cînd însă substantivul determinat este de natură verbală (infinitiv, supin, participiu substantivizat sau substantiv derivat de la verb) sau exprimă un sens legat de o acțiune se poate construi cu orice prepoziție sau locuțiune prepozițională cu care s-ar construi verbul corespunzător:

Merge spre casă.

Drumul spre casă.

Mașina oprește în fața gării.

Oprirea în fața gării.

b. de un verb la infinitiv sau la supin. Mai obișnuită este pentru infinitiv prepoziția compusă *de a* și pentru supin *de* :

Dorul de a cânta.

Pofta de hoinărit.

Și în acest caz, ca și în cel precedent, dacă substantivul determinat este de natură verbală sau exprimă un sens legat de al unui verb se poate construi cu orice prepoziție care leagă un verb de un infinitiv sau de un supin.

c. de un adverb : *de*, mai rar *din*, *dintru*, *în*, *întru*, *pînă* (*casa de sus*, *drumul pînă acolo*). Dintre aceste prepoziții, *în*, *întru*, *dintru* apar de obicei după substantive de natură verbală sau care exprimă o acțiune :

Mersul în sus e mai anevoios.

3. Prepoziții care leagă un adjectiv :

a. de un substantiv sau substitut al lui : *de*, *în*, *la*, *pe la*, (rar) *după* :

Mare la trup.

Tari de cap.

Din, *dintre*, *între* (introduc termenul de comparație al superlativului relativ) :

Cel mai mare dintre toți.

Între aceste locuințe, cea mai mare și mai gospodărească era casa lui Dănilă. GALACTION, O. I 155.

Cînd adjectivul determinat este de natură verbală sau are un sens apropiat de al unui verb, se poate construi cu orice prepoziție cu care se construiește verbul corespunzător.

O b s e r v a Ț i e. În construcții de tipul : *frumos peste măsură*, *greu peste puterile cuiva*, *gros de o palmă*, *ușor ca visul*, cînd se schimbă ordinea cuvintelor, substantivul se leagă de adjectiv prin *de* : *peste măsură de frumos*, *peste puterile cuiva de greu*, *de o palmă de gros*, *ca visul de ușor*.

b. de un supin : *de*, *la* :

Ușor la purtat.

Greu de înțeles.

4. Prepoziția care leagă un adverb de altă parte de vorbire : de un substantiv, de un substitut al acestuia, de un adjectiv, de un adverb sau de un verb la supin este *de* :

Îl trînti așa de grozav, *de îl băgă pînă în gît în pămînt.* ISPIRESCU, L. 88.

O casă grozav de înaltă.

Pantofi ușor de purtat.

De un infinitiv, adverbul este legat prin *de a* :

Li era amu și lor greu de a tot fi cumătri! SBIERA, P. 188.

FORMA CUVÎNTULUI PRECEDAT DE PREPOZIȚIE

CAZUL NUMELUI PRECEDAT DE PREPOZIȚIE

§ 304. 1. Majoritatea prepozițiilor simple și compuse se construiesc cu substantive, pronume, adjective, numerale în cazul acuzativ.

Se scutură din salcîmi o ploaie de mireme. DELAVRANCEA, V. V. 233.

Ăsta-i Ile Caraiman de la Runc, tovarăș de cărăușie cu mine. SADOVEANU, O. XVIII 19.

În același fel se construiesc și locuțiunile prepoziționale al căror ultim element e o prepoziție :

Veți plăti cu capul obrăznicia ce ați întrebuințat față cu mine. CREANGĂ, P. 263.

Răspunseră toți, afară de doi juni boieri. NEGRUZZI, S. I 149.

2. Prepozițiile *asupra* și (*în*) *contra* se construiesc cu cazul genitiv.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului. BĂLCESCU, O. II 11.

A! nu se poate! Vom lupta contra oricui... CARAGIALE O. VI 127.

Observație. În limbajul comercial, prepoziția *contra* se construiește și cu acuzativul: *am predat pachetul contra chitanță; contra cost.*

Y Tot cu genitivul se construiesc și prepozițiile provenite din adverbe cu formă articulată, ca și locuțiunile prepoziționale care au ca ultim element un adverb articulat :

Se făcu foc și pară de mînie, se turbură de necaz și nu mai vedea înaintea ochilor. ISPIRESCU, L. 27.

Domnița trecu pe dinaintea fratelui care păzea ușa. SADOVEANU, O. X 230.

Observație. Aceste prepoziții se construiesc cu genitivul deoarece unele dintre ele sînt la origine locuțiuni prepoziționale formate din prepoziții și substantive, iar altele, locuțiuni prepoziționale formate dintr-o prepoziție și un adverb simțit și analizat ca substantiv, care s-au construit întocmai ca locuțiunile în componența cărora intră un substantiv propriuzis: *înaintea casei*, ca și *în fața casei*. (Vezi și observația de la § 302 pct. 4a.)

Se mai construiesc cu genitivul locuțiunile prepoziționale formate dintr-o prepoziție și un substantiv articulat.

Și cum ajung, spînul se înfățișează înaintea împăratului, cu cartea din partea craiului. CREANGĂ, P. 208.

Toate categoriile menționate la acest punct se mai pot construi :
a. cu un adjectiv posesiv în acuzativ :

Cine nu e cu noi e contra noastră.

Înaintea noastră drumul se așterne alb, neted, pe sub colnice. VLAHUȚĂ, O. A. II 125.

Văzînd cearta iscată între tata și mama din pricina mea, a zis. CREANGĂ, A. 18.

b. cu pronumele personal în dativ, forma neaccentuată, cu valoare posesivă :

Astfel zise lin pădurea,

Bolți asupra-mi clătînînd. EMINESCU, O. I 111.

Împrejuru-ne s-adună

Ale Curții mîndre neamuri. EMINESCU, O. I 101.

În lături, înainte, în urmă-i totul moare! ALECSANDRI, P. III 290.

Observație. Prepozițiile provenite din adverbe cu formă articulată, ca și locuțiunile prepoziționale în componența cărora intră ca ultim element un adverb articulat sau

un substantiv, cînd sînt construite cu un pronume personal neaccentuat în dativ pot avea și formă nearticulată: *înainte-ți, împotriva-i, în urmă-i, în fața-i*, și formă articulată: *înaintea-ți, împotriva-i, în urma-i, în fața-i* (vezi și § 146).

Pe cîtă vreme forma nearticulată este veche și mai obișnuită, forma articulată este mai nouă și se folosește rar.

3. Se construiesc cu dativul cîteva prepoziții provenite din substantive și participii: *grație ție, mulțumită lui, datorită cuiva* etc.

Grație ție am primit răspuns imediat.

Tot cu dativul se mai construiesc și cîteva adverbe care au tendința de a deveni prepoziții: *potrivit planului, conform hotărîrii luate*. Ele sînt urmate de dativ întocmai ca verbele sau adjectivele de la care provin: *ți se potrivește, mă conformez (conform) ordinului*.

FORME VERBALE PRECEDATE DE PREPOZIȚIE

§ 305. Dintre toate formele verbale nu pot fi precedate de prepoziție decît infinitivul și supinul.

Prepoziția *a* se construiește cu verbe la modul infinitiv. Ea a devenit în acest caz semn al infinitivului:

Pentru a nu rezlefi feciorii de pe lîngă sine mai dură încă două case alăturate. CREANGĂ, p. 3.

Un număr mare de prepoziții se construiesc cu verbe la supin (vezi § 303 pct. 1 c):

Cînd te-i sătura de strujit pîne, vei pisa malai. CREANGĂ, p. 5.

Prepozițiile *fără* și *pînă* pot preceda un verb la modul conjunctiv. În acest caz însă să are, pe lîngă rolul de semn al conjunctivului, și valoare de conjuncție, construcțiile *fără să* și *pînă să* fiind locuțiuni conjuncționale (vezi § 348, 383, 408).

Îndată se și auzirle pe iapă și încunjură iazul de trei ori, fără să se răsuflă. CREANGĂ, p. 51.

Pînă să nu crape de ziuă, poate că vom fi chemați să facem cea mai mare jertfă pe care are dreptul patria s-o ceară de la un om. CARAGIALE, O. III 142.

Atunci cînd o prepoziție se construiește direct cu verbe la moduri personale, îndeplinește rol de conjuncție (vezi § 309).

ARTICULAREA SUBSTANTIVULUI DUPĂ PREPOZIȚIE

§ 306. În general, substantivul precedat de prepoziție nu se articulează, indiferent dacă obiectul exprimat de substantiv este cunoscut sau nu vorbitorului.

Sub formă articulată poate apărea numai atunci cînd este determinat de un atribut sau de o propoziție atributivă:

Stau pe scaun

dar: *Stau pe scaunul cel mare;*

Se plimbă prin parc,
dar : *Se plimbă prin parcul de lângă casă.*

Cînd însă prepozițiile sînt construite cu substantive nume de persoane care desemnează o ființă unică în momentul dat pentru subiectul vorbitor, substantivele pot fi articulate chiar dacă nu sînt însoțite de un determinant :

A chemat pe doftorul să-l îngrijească. CARAGIALE, O. IV 195.

Mă întorc de la mama.

O situație deosebită au prepozițiile *cu* și *de-a*, precum și prepozițiile care cer genitivul sau dativul, după care substantivul poate fi articulat chiar dacă nu este determinat printr-un atribut și nici nu exprimă nume de persoane unice pentru vorbitor.

Scriu cu creionul.

Merge cu cîinii la vîndătoare.

Lemnele se vînd cu metrul.

Hai să ne jucăm de-a școala.

Nu mîncă bomboane înaintea mesei. (Vezi § 104, 105.)

SENSUL LEXICAL ȘI VALOAREA SINTACTICĂ A PREPOZIȚIEI

§ 307. Prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sînt complet lipsite de sens lexical.

Datorită rolului lor de cuvinte ajutătoare, prepozițiile au, în general, sensuri lexicale abstracte. Aceste sensuri se află la baza valorilor sintactice pe care le au părțile de propoziție în construcție cu diferite prepoziții.

De obicei prepozițiile au mai multe sensuri. Din ele se desprinde un sens sau, rar, două sensuri fundamentale sau de bază. Astfel, prepoziția *cu* exprimă asocierea, *fără* aspectul negativ al asocierii, *în* interiorul unui obiect, *lîngă* spațiul situat în imediata apropiere a unui obiect. Gradul de abstractizare a sensului nu este același la toate prepozițiile. Unele prepoziții ca *a*, *de*, *despre* sînt mai abstracte decît altele ca *lîngă*, *sub*. Adeseori aceeași prepoziție poate exprima atît sensuri abstracte, cît și concrete : prepoziția *despre* exprimă mai multe sensuri, printre care direcția, sens concret, și relația, sens abstract. Uneori sensul abstract este clar, ca în cazul prepoziției *fără*, în timp ce cel concret este mai puțin clar, ca la *asupra*.

În ce privește sensul lexical al prepozițiilor este demnă de subliniat mai ales deosebirea dintre prepoziții, pe de o parte, și locuțiunile prepoziționale, adverbele și celelalte părți de vorbire folosite ca prepoziții, pe de alta. Pe cînd sensul lexical al prepozițiilor propriu-zise este mult mai slab, celelalte categorii de prepoziții au un sens lexical mai puternic. Aceasta se explică prin faptul că elementele constitutive ale locuțiunilor prepoziționale, ca și prepozițiile provenite din alte părți de vorbire își mai mențin sensul pe care îl au ca substantive, adverbe, pronume etc., pe cînd la prepozițiile propriu-zise legătura cu cuvintele din care provin nu se cunoaște, în cele mai multe cazuri. De obicei, pierderea sau păstrarea sensului lexical este strîns legată și de vechimea prepoziției : prepozițiile

vechi sînt mai abstracte, cele mai noi, provenite din alte părți de vorbire, sînt mai puțin abstracte, avînd de multe ori sens lexical destul de puternic. Să se compare din acest punct de vedere prepozițiile amintite mai sus cu *înaintea* și *împotriva*, mai noi.

Prepozițiile compuse din alte prepoziții cu sens lexical mai abstract, deși analizabile în ce privește elementele lor componente, posedă și ele un sens lexical la fel de abstract ca și cel al prepozițiilor din care sînt compuse : *despre*, *de la*, *pe la*. Uneori sensul prepoziției compuse este astăzi același cu sensul uneia singure dintre prepozițiile simple care au servit ca elemente de compunere : *fără de*, mai vechi și popular, înseamnă același lucru ca și *fără*; *înspre*, ca și *spre*.

De vechimea prepoziției și de gradul ei de abstractizare depinde numărul mai mare sau mai mic al sensurilor pe care le posedă și al raporturilor sintactice pe care le exprimă. Pe cîtă vreme prepozițiile mai vechi exprimă mai multe raporturi, atît concrete (loc, timp), cît și abstracte (cauză, scop, mod, relație etc.), prepozițiile noi și în special locuțiunile prepoziționale, adverbele și celelalte părți de vorbire folosite cu valoare de prepoziție exprimă raporturi puțin numeroase, în special concrete. De exemplu, prepoziția *în* introduce complemente circumstanțiale care exprimă locul, timpul, modul, cauza, scopul, relația etc. (vezi § 328), în timp ce *îndărătul* exprimă numai locul :

Iar mireasa viorică i-aștepta-ndărătul ușii. EMINESCU, O. I 87.

Puțin numeroase sînt și raporturile exprimate de locuțiunile prepoziționale : *în fața*, *în dosul* exprimă numai locul, *din pricina*, *din cauza* numai cauza, iar *în urma* exprimă locul, timpul și cauza :

Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț. EMINESCU, O. I 87 (locul).

Aici, în urma frigului au venit călduri uscate. CARAGIALE, O. VII 34 (timpul).

În urma sperieturii s-a îmbolnăvit (timpul și cauza).

Între sensul lexical al prepoziției și cel al cuvintelor cu care se construiește există o strînsă legătură. Această legătură constă în raportul sintactic pe care îl exprimă prepoziția, în valoarea ei sintactică.

Valoarea prepoziției într-un anumit context este determinată într-o măsură mai mare sau mai mică de sensul cuvintelor pe care le leagă, adică de elementul determinat și de determinantul lui. Astfel, în exemplele :

În cinci, șase sate, abia, abia putu nemeri una după placul ei. CREANGĂ, P. 4 ;

În clipa aceasta este cu copiii ei. ISPIRESCU, L. 4, valoarea locală sau temporală a prepoziției *în* se desprinde din sensul substantivelor cu rol de determinant (*sate*, *clipa*).

Atunci cînd substantivul are un sens abstract, valoarea prepoziției devine la rîndul ei abstractă, fiind mai greu de precizat.

S-adormi tîrziu cu mine-n gînd

Ca să visezi de mine! COȘBUC, P. I 193.

În alte împrejurări, prepoziția capătă o anumită valoare numai datorită sensului verbului determinat, de care depinde complementul construit cu ajutorul ei.

În propoziția :

Sarcinile s-au împărțit între membrii colectivului,
între exprimă ideea de distribuție datorită verbului *a împărți*, pe lângă care stă; în propoziția :

Casa se află între brazi,
între exprimă ideea de situare în intervalul dintre mai multe obiecte datorită verbului *a se afla*, pe lângă care stă.

Cînd prepoziția face parte dintr-o expresie sau dintr-o locuțiune formată din mai multe cuvinte, se poate ca sensul ei să fie mai puțin clar, iar funcțiunea sintactică a părții de propoziție pe care o introduce în cadrul expresiei sau al locuțiunii să fie diferită de a acesteia din urmă. Locuțiunea adverbială *nas în nas* (*a se întîlni nas în nas cu cineva*) îndeplinește de obicei funcțiunea de complement circumstanțial de mod, în timp ce prepoziția *în* introduce de fapt un complement circumstanțial de loc (*în nas*).

Uneori sensul prepoziției este foarte puțin clar, funcțiunea sintactică a părților de propoziție introduse fiind la rîndul ei foarte greu de stabilit, ca în exemplul următor :

S-a făcut de zece.

Unele prepoziții, în anumite construcții (cu un substantiv sau cu altă parte de vorbire), și-au slăbit valoarea, ajungînd mijloace morfologice speciale :

— *pe* cînd introduce complementul direct este folosit ca semn al cazului acuzativ : *L-am întrebat pe Vasile* ;

— *a* urmat de un infinitiv a devenit semn al acestuia : *Începe a ninge*, iar urmat de numerale, de pronume nehotărîte, de adjective care exprimă o idee de număr nedeterminat sau de anumite substantive în acuzativ, poate servi la formarea unor construcții cu valoare de genitiv (vezi § 311 C) : *Chipurile a doi copii* ;

— construcția în care apare *la* urmat de numerale sau de substantive în acuzativ este echivalentă cu dativul : *Am cumpărat cărți la copii* (= copiilor).

În anumite situații același raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar mai multe prepoziții. De exemplu, succesiunea în timp poate fi exprimată cu ajutorul prepozițiilor *cu*, *de*, *după* : *zi de zi*, *zi după zi*, *zi cu zi* ; *seară de seară*, *seară după seară*. Direcția unei mișcări se exprimă atît cu prepoziția *către*, cît și cu *spre* :

Apucînd calea către răsărit, s-a dus. ISPIRESCU, L. 4.

Cînd soarele se pleacă spre apus... farmecul tainic al singurătății crește. ODOBESCU, S. III 17.

Uneori, în anumite stiluri, o prepoziție capătă un sens nou cu care tinde să ia locul alteia : *de* introducînd atributul care exprimă materia este înlocuit din ce în ce mai des în limba vorbită și în stilul comercial cu *din* (*haine din stofă*, în loc de *haine de stofă*). Stilul beletristic însă nu admite această înlocuire, pe care o consideră necorectă.

Există sinonimie nu numai între prepoziții, ci și între o prepoziție și o locuțiune : *de*, *din* (cauzale) și *din cauza* ; *cu* — *împreună cu* (exprimînd asocierea), ca și între două locuțiuni. După modelul unei locuțiuni vechi

poate să apară o locuțiune sau o prepoziție nouă. În această situație sînt, de exemplu, *din pricina și din cauza*. Locuțiunea mai nouă *din cauza* tinde să ia locul celei vechi *din pricina*, iar *în urma* locul lui *înapoia*.

Prepozițiile, mai ales *de, în, pe, pînă*, pot forma compuse cu alte prepoziții. *De* pe lîngă altă prepoziție ajută la exprimarea punctului de plecare, *pe* conferă prepoziției căreia i se alătură o nuanță de aproximație etc. :

De ce te-ai dus de lîngă mine? TOPÎRCEANU, O. I 241.

Soarele sfîntea pe după dealuri. MACEDONSKI, O. III 9.

Adeseori, mai ales în limba vorbită, pentru a se putea exprima nuanțe de sens cît mai variate, există tendința de a se acumula mai multe prepoziții :

Era de loc de peste munți ; dintr-un sat de pe lîngă Brețcu. SADOVEANU, O. XIV 62.

Pe lîngă adverbe, prepozițiile au de obicei valori asemănătoare cu cele pe care le au pe lîngă alte prepoziții ; *de* exprimă punctul de plecare, *pe* aproximația, *pînă* limita unei extensiuni :

A plecat de aici.

Nu l-am văzut pe acolo.

De la Ploiești pînă aici sînt 60 de km.

Există cazuri cînd prepoziția care stă pe lîngă un adverb nu-i modifică esențial sensul, ci i-l întărește : *de-abia, în curînd* au valoare asemănătoare cu *abia, curînd*.

De-abia apucasem a adormi și un vis fantastic veni. NEGRUZZI, S. I 60.

Abia ți-ai întins mîna, sare ivărul la ușă. EMINESCU, O. I 155.

Și cu venirea ta (care cred că va fi în curînd), te vei încredința că prietenul tău a făcut pentru tine mai mult decît tine. NEGRUZZI, S. I 63.

Vremea e turbure, curînd a să tune. NEGRUZZI, S. I 58.

PREPOZIȚII FOLOSITE CU VALOAREA ALTOR PĂRȚI DE VORBIRE

§ 303. Prepozițiile sînt folosite uneori cu valoarea altor părți de vorbire : adverbe, adjective. În anumite împrejurări unele prepoziții nu mai leagă două părți de vorbire în raporturi de dependență, ci pot exprima diferite valori ca : aproximația — valoare apropiată de a unor adverbe ; cantitatea mare, nedeterminată — valoare apropiată de a unor adjective.

Au venit la douăzeci de oameni (= cam douăzeci).

Am mîncat la pîine (= multă pîine).

În vorbirea familiară, cînd două sau mai multe părți de propoziție coordonate între ele sînt exprimate prin același cuvînt precedat de prepoziții diferite, termenul introdus poate să apară o singură dată, de obicei la începutul sau la sfîrșitul seriei. La celelalte părți de propoziție e exprimată numai prepoziția, termenul introdus de ea fiind subînțeles :

— *Vrei cafea cu lapte sau fără?*

— *Fără.*

O situație deosebită de cea de mai sus au unele prepoziții, la origine adverbe, care, probabil datorită originii lor, se pot folosi și adverbial:

Dihania se strecura pe intrarea fără ușă și tot pe acolo își scotea prada, fără ca nimeni s-o prindă asupra faptei. Larma cinilor se producea după.
SADOVEANU, O. XV 300.

Mai obișnuit este folosită în acest fel prepoziția *contra*, datorită căreia s-a ajuns în mod analogic și la folosirea similară a prepoziției *pentru*.

Cine-i contra, să-l vedem,

Ca să-l știe soții! COȘBUC, P. I 302.

Trei boieri divaniști au fost pentru și trei contra. ALECSANDRI, T. III 1467.

LEGĂTURA DINTRE PREPOZIȚII ȘI CONJUNCȚII ○

§ 309. Între prepoziții și conjuncții există o strînsă legătură, deoarece atît prepozițiile, cît și conjuncțiile sînt instrumente gramaticale.

Prepozițiile se folosesc uneori cu valoare de conjuncții, ajungînd să lege fie două părți de propoziție de același fel, fie o parte de propoziție și o propoziție, fie două propoziții.

Prepoziția *cu*, ca și locuțiunea prepozițională *împreună cu* pot lega două subiecte coordonate între ele, avînd valoarea conjuncției copulative și :

Tata (împreună) cu mama s-au dus la piață.

Împreună cu conjuncția *și*, prepoziția *cu* formează locuțiunea conjuncțională copulativă și *cu*.

Din prepoziția *fără* s-a dezvoltat, regional, conjuncția adversativă *fără* :

Lumea, țara-mi strigă hoț,

C-am furat eu caii toți;

Dar eu, zău, nu i-am furat,

Făr' cu stava i-am mînat

De la nemeșul bogat. JARNÍK-BİRSEANU, D. 291.

Observații. 1. Datorită asemănării de sens dintre *ptnă* prepoziție și *ptnă* conjuncție se poate presupune fie că la baza conjuncției a stat prepoziția, fie că atît prepoziția, cît și conjuncția s-au dezvoltat dintr-un element comun, probabil un adverb.

În ce privește însă prepoziția și conjuncția *de*, nu s-au putut stabili *ptnă* în prezent legături de sens între ele. Totuși, dintre toate teoriile emise, mai verosimilă pare cea care susține că la baza conjuncției s-ar afla prepoziția.

2. În mod greșit locuțiunea prepozițională *înainte de* este interpretată și ca locuțiune conjuncțională și construită cu un verb la un mod personal :

Abra era gata, înainte de-o strigam. W. Scott, *Rob Roy*, traducere de Petru Comarnescu (București, 1959), p. 516.

PRINCIPALELE PREPOZIȚII ALE LIMBII ROMÎNE

§ 310. În paginile următoare sînt prezentate, în ordine alfabetică, prepozițiile simple ale limbii romîne și principalele ei prepoziții compuse. Acestea din urmă, fiind formații libere, n-au putut fi inventariate complet. Indicații generale despre ele se dau însă la prepozițiile simple din care sînt alcătuite.

În paragraful consacrat fiecărei prepoziții s-au avut în vedere cîteva aspecte :

A. Ce părți de vorbire leagă prepoziția (elementul determinat de determinantul lui) și funcțiunea sintactică a determinantului, specificată în paranteză, în ordinea din volumul de sintaxă.

B. Care este sensul fundamental al prepoziției, părțile de propoziție introduse și sensurile speciale pe care le are prepoziția în diferite construcții. Sensul nu a mai fost menționat atunci cînd nu diferă de cel fundamental și este unicul întîlnit la o parte de propoziție. Ordinea părților de propoziție este cea din volumul de sintaxă. În cazul unor construcții deosebite s-au menționat în paranteză părțile de vorbire introduse, ca și părțile de vorbire cu rol de determinat.

Numele predicativ și atributul au fost tratate împreună, deoarece au valori asemănătoare. Împreună cu aceste părți de propoziție merge de obicei și elementul predicativ suplimentar, care a fost menționat separat numai atunci cînd are o construcție specială. La atributul care determină un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb nu s-au amintit decît valorile mai obișnuite ; avînd în vedere că orice verb poate da naștere la substantive, pentru valorile mai rare sînt valabile indicațiile date la complemente.

C. În capitole separate au fost incluse diferitele construcții în care prepoziția are un rol special. De asemenea au mai fost menționate (sub C sau D) și prepozițiile compuse, locuțiunile prepoziționale și locuțiunile conjuncționale în care intră prepoziția.

A¹

§ 311. A. Prepoziția *a* leagă :

- a. un verb copulativ de un adverb (funcțiune de nume predicativ) ;
- b. un substantiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut) ;
- c. un verb de un substantiv, de un adjectiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcția abstractă.

Prepoziția *a* apare în anumite construcții fixe, introducînd :

1. numele predicativ (asemănarea) :

Să știți, mîi, că asta nu-i a bine. VLAHUȚĂ, I. §. 85.

2. complementul indirect care exprimă :

a. direcția propriu-zisă :

Jachetele lui, călcate zilnic, trăgeau a mare. BASSARABESCU, S. N. 41.

b. asemănarea :

Te uită în toate părțile, doară de vei vedea ceva așa care să semene a sat. ISPIRESCU, L. 336.

3. complementul circumstanțial de mod :

Gura ta miroase-a vin

Și brațele-a roșmarin. JARNÍK-BİRSEANU, D. 20.

O b s e r v a Ț i e. Prepoziția a a fost mult întrebuințată în trecut, dar astăzi mare parte a întrebuințării ei sînt învechite. Sensul ei fundamental era locul și direcția concretă.

În limba veche și azi regional, prepoziția a (înlocuită astăzi cu *la*) introduce complementul care exprimă :

1. locul :

Cînd a fost badea a munte, meream la strungă și mulgeam oile. GR. S. VI 205.

Se păstrează în limba literară mai ales în unele construcții devenite adverbe de loc : *acasă, afund, alături, alocuri*, unde nu se mai simte prezența prepoziției și a substantivului din care sînt alcătuite (*a + casă, a + fund* etc).

2. scopul :

Că și dracul mi-o bocește

Cînd pornește,

În vale-a pește. MARIAN, S. 63.

C. Servește la formarea unor construcții cu valoare de genitiv.

1. Introduce atributul exprimat :

a. printr-un numeral sau printr-un substantiv precedat de un numeral :

Se văd trei cai în fugă sărînd și tîrînd

Trei palide cadavre a trei viteji de oaste. ALECSANDRI, P. II 348.

b. printr-un pronume nehotărît, printr-un adjectiv substantivizat care exprimă o cantitate nedeterminată sau printr-un substantiv precedat de un adjectiv de acest fel (vezi § 307) :

[Ciocnirile] *se sfîrșeau totdeauna prin moartea a cîțiva.* NEGRUZZI, S. I 285.

Adunarea a tot satul.

c. (rar) printr-un substantiv care exprimă, de obicei, o cantitate :

Tratatul de Adrianopoli aduse țărilor recîștigarea a parte din drepturile pierdute de atîta vreme. NEGRUZZI, S. I 202.

2. Leagă o prepoziție sau o locuțiune prepozițională care cere genitivul de una din părțile de vorbire amintite la punctul precedent (numeral, pronume nehotărît etc.) :

Astfel îmbărbătați ei năvăleau unul împotriva a zece prin mijlocul vrăjmașilor. BĂLCESCU, O. II 25.

Vitejia lui, de care a dat dovezi în 40 de războaie împotriva a dușmani groaznici. NEGRUZZI, S. I 135.

D. Semn al infinitivului, pe care îl precedă aproape întotdeauna (vezi § 259) :

E ușor a scrie versuri

Cînd nimic nu ai de spus. EMINESCU, O. I 227.

Pentru cazurile în care infinitivul apare neprecedat de prepoziția a vezi § 219, 259.

Infinitivul construit cu prepoziția *a* poate fi precedat de diferite prepoziții sau locuțiuni prepoziționale : *de, fără (de), pentru, pînă, prin, spre; în loc de, înainte de* :

Înainte de a dormi, ea își împreuna mînile. EMINESCU, N. 67.

A²

§ 312. Deosebită prin origine de prepoziția *a* de mai sus este prepoziția *a* de dată recentă.

A. Leagă un substantiv de un substantiv precedat de numeral (funcțiune de atribut).

B. Are un singur sens — distribuția :

10 nasturi a 5 lei fiecare.

3 saci a 80 de kg.

ASUPRA

§ 313. A. Prepoziția *asupra* leagă :

a. un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensurile fundamentale : direcția concretă sau abstractă și suprafața de contact.

I. Introduce atributul care exprimă referirea :

Discuția asupra planului lucrării a durat mult.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. (rar) atitudinea :

Prinse dragoste asupra unei fete. ISPIRESCU, L. 117.

— *Atuncea de ce vorbești asupra mea?*

— *Nu vorbesc asupra dumnitale. Vorbesc de lumea asta rea, lîngă care trăim.* SADOVEANU, O. X 536.

b. referirea (cu nuanță de relație) :

Nu ne putem pronunța asupra acestei maxime. FILIMON, O. I 123.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. locul acțiunii :

Des-de-dimîneață, pîn-a nu fi ziuă, cucoșul cînta asupra bordeiului.

EMINESCU, G. P. 103.

b. direcția :

Apartamentele nevastei lui, despărțite într-un capăt ce da asupra grădinei. NEGRUZZI, S. I 73.

Splînul răpede își așintește privirile asupra lui Harap-Alb. CREANGĂ, P. 233.

Observație. Uneori complementul construit cu prepoziția *asupra* poate fi interpretat alt ca un complement circumstanțial de loc, cît și ca un complement indirect, deoarece,

pe lângă valoarea de direcție locală sau de loc al acțiunii, exprimă și atitudinea față de cineva sau ceva :

Scroafa, cum vede pe moșneag că vine asupra ei, ... o rupe de fugă. CREANGĂ, P. 75.

2. de timp (apropierea de un moment, determinarea aproximativă a unui moment în timp, mai ales în construcții ale limbii populare) :

Și-o venit asupra nopții. S. Fl. Marian, *Descânțece poporane române* (Suceava, 1886), p. 243.

CĂTRE

§ 314. A. Prepoziția *către* (forma veche și regională *cătră*) leagă :

a. un substantiv de origine verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut) ;

b. un verb sau un adjectiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcția și apropierea.

I. Introduce atributul care exprimă locul :

Încercarea, drumul către Nirvana, a fost tot așa de dureroasă cât și de strălucită. CARAGIALE, O. III 5.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. direcția și apropierea :

Păsărea cea albă-ndată

Către dînșii se arată. ALEXANDRESCU, O. 223.

b. atitudinea față de cineva sau ceva :

De la venirea mea cu a doua domnie și până astăzi, am arătat asprime către mulți. NEGRUZZI, S. I 149.

Generos către vrăjmașii săi și drept către toți, poate să zică cineva că el n-a făcut altă greșală decât aceea de a trăi prea mult. ALEXANDRESCU, P. 245.

c. adresarea :

De din vale de Rovine

Grăim, doamnă, cătră tine. EMINESCU, O. I 149.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

Tot da către fântină zor. COȘBUC, P. I 227.

Mai către mijlocul grădinei să făcea că era o fântină de marmură albă. ISPIRESCU, L. 244.

2. de timp :

Chiar în acea zi, către sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa. CREANGĂ, P. 5.

D. Prepoziția *către* împreună cu *de* formează prepoziția compusă *de către*.

(ÎN) CONTRA

§ 315. A. Prepoziția *contra* (popular și învechit *în contra*) leagă :
 a. un substantiv de natură verbală de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);
 b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcția opusă și dauna.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. direcția :

Înotul contra curentului este anevoios.

b. opoziția :

Apărarea civilizației în contra barbariei. BĂLCESCU, O. II 13.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. direcția cu intenție dușmănoasă, ostilitatea :

Fulgerete adunat-au contra fulgerului care

În turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare. EMINESCU, O. I 146.

b. obiectul unui schimb :

Efectele emise de stat contra împrumuturilor se numesc efecte publice.

Observație. Aceasta e singura valoare cu care prepoziția poate apărea urmată de un acuzativ :

Biletele de teatru se obțin contra cost.

III. Introduce complementul circumstanțial de mod care exprimă direcția opusă :

Merg contra vântului.

CU

§ 316. A. Prepoziția *cu* leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb sau un adjectiv de un substantiv sau de un substitut al acestuia (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : asocierea.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă caracterizarea :

a. prin posesie (posesorul) :

Purceluși cu coada sfredel și cu bețe-n loc de labă. EMINESCU, O. I 84.

Deseară, la întrunire, fii cu tact. CARAGIALE, O. VI 122.

b. prin conținut :

Un poloboc cu vin

Mergea în car pe drum, încet și foarte lin. DONICI, F. 35.

Cartea este cu poze.

c. prin asociere :

Cafea cu lapte.

Vin cu sifon.

d. printr-o însușire :

Om cu noroc.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. dependența :

Ochilă, frate cu Orbilă. CREANGĂ, P. 244.

(după substantive de origine verbală sau care au sens apropiat de al unui verb)

b. instrumentul :

Pescuitul cu undița.

c. asocierea :

Traiul cu ea îi devenise nesuferit.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. atitudinea :

Elenuța Rodean, chiar în familia lor, nu simpatiza decât cu Ghiță.

AGÎRBICEANU, A. 130.

Se luptă cu greutate.

b. asemănarea :

Nu voi vorbi deci nici de farmecul ochilor ei, nici de glasul ei ce seamăna cu suspinul amorului. NEGRUZZI, S. I 38.

c. atașarea sau separarea :

Calea ferată merge paralel cu șoseaua.

d. reciprocitatea :

Aseară pe la sfîntit,

Cu alta te-ai întîlnit,

Cu alta te-ai drăgostit. JARNÍK-BİRSEANU, D. 247.

Observații. 1. În construcții familiare ca *a da de pămînt cu cineva*, complementul indirect introdus prin *cu* se aseamănă, ca sens, cu un complement direct, deoarece exprimă persoana care suferă acțiunea verbului.

2. În alte construcții ca : *terminați cu vorba, sfrîșiți cu scandalul*, complementul construit cu prepoziția *cu* poate fi interpretat atît ca un complement indirect, cît și ca un complement circumstanțial de relație.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de timp :

a. simultaneitatea :

Sub o rîpă stearpă, pe un rîu în spume,

.....

Cu vîrsarea serii un străin sosi. BOLINTINEANU, P. I 37.

b. durata :

Nu da cu săptămînile pe-acasă. SADOVEANU, O. I 617.

c. succesiunea (cu substantivul repetat) :

An cu an împărăția tot mai largă se sporește. EMINESCU, O. I 144.

Pivnicerul îi rînduia... ulcioare de vin, pe care le deșerta încet, cupă cu cupă. SADOVEANU, O. XI 93.

2. de cauză (de obicei cu nuanță temporală) :

Tot orașul... se adunase ca să privească alergarea de cai, ce se prelungise până în luna lui septembrie cu așteptarea d-lui conte Voronțov. NEGRUZZI, S. I 35.

Se luase de gânduri cu atîta cheltuială. ISPIRESCU, L. 232.

3. de mod :

a. modul propriu-zis :

Ghemotocul izbit cu necaz de pămînt se desfăcu. CARAGIALE, O. I 23.

Și cu rușinea lui se întoarce înapoi la tată-său acasă. CREANGĂ, P. 188.

b. măsura (cantitatea, prețul) :

Mia de lemne se vinde cu 200 de lei.

Maidanele Bucureștilor gemeau de soldați, care zăceau cu sutele în ploaie. GHICA, S. 234.

Nucile se vînd cu suta.

Că eu îl plătesc c-un zlot

Și tu-l dai pe-o falcă tot. TEODORESCU, P. P. 132.

Observație. Împreună cu cuvîntul următor, de obicei un substantiv și mai rar un adverb cu valoare substantivală, cu formează numeroase locuțiuni adverbiale modale, care sînt echivalente cu un adverb sau cu un gerunziu : *cu anevoie, cu blîndețe, cu drag, cu grijă, cu nepăsare, cu neputință, cu binele, cu binișorul.*

4. instrumental :

a. instrumentul propriu-zis :

Iară cu capul se lucrează mai greu decît cu sapa și cu furca. SLAVICI, O. I 53.

b. materia :

Locul fu arat și sămănat cu păpușoi. SLAVICI, O. I 65.

Bunicul a adus copiilor un coș plin cu struguri.

5. sociativ :

Să-și vadă el sămăntăturile lui, să meargă la ele cu preuteasa. SLAVICI, O. I 65.

Observație. Uneori complementul circumstanțial introdus de prepoziția *cu* poate fi interpretat atît ca instrumental, cît și ca sociativ (vezi § 657).

6. de relație :

Numai aș vrea să știu cum rămîne cu moșu-tău? CREANGĂ, P. 187.

E student numai cu numele.

C. Leagă două elemente ale subiectului multiplu, avînd valoarea conjuncției *și* :

Au sosit aci George cu Florica. REBREANU, I. II 153.

D. 1. Împreună cu alte părți de vorbire, de obicei substantive, adjective, adverbe, formează locuțiuni prepoziționale care introduc complemente :

indirecte : *de față cu, în raport cu ;*

de loc : *alături cu ;*

de timp : *începînd cu, o dată cu* ;
 de mod : *potrivit cu, conform cu, la fel cu, asemenea cu* ;
 sociative : *împreună (și) cu, la un loc cu, cu tot cu* ;
 de relație : (învechit și popular) *față cu* ;
 concesive : *cu tot*.

Mă așezai alături cu ea. EMINESCU, G. P. 106.

Mihai, potrivit cu hotărîrea țării, se gîndi a dobîndi ajutor și din alte părți. BĂLCESCU, O. II 41.

Culege o poală de somnoroasă, pe care o fierbe la un loc cu o vadră de lapte dulce. CREANGĂ, P. 214.

În toată purtarea ei față cu Radu punea un fel de căldură. VLAHUȚĂ, N. 15.

2. Intră în prepoziția compusă *de cu* care introduce complementul circumstanțial de timp exprimat printr-un substantiv cu sens temporal, adeseori în corelație cu *pînă (în)*. Complementul indică punctul de plecare :

Doarme fără a se trezi

De cu zori și pînă-n seară,

De cu seară pînă-n zi. ALECSANDRI, P. III 396.

DE

§ 317. A. Prepoziția *de* leagă :

a. un adverb nume predicativ de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de subiect) ;

b. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral, de un adverb, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de nume predicativ) ;

c. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral, de un adverb, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de atribut) ;

d. un verb de un substantiv sau de un adjectiv (funcțiune de complement sau de element predicativ suplimentar), de un pronume, de un numeral, de un adverb, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de complement) ;

e. un adjectiv de un substantiv, de un adjectiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement) ;

f. un adverb de un adjectiv, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement) ;

g. o interjecție de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensurile fundamentale : direcția, separarea sau apropierea de un punct, relația :

I. Introduce subiectul :

E prea greu pentru noi de răspuns la așa întrebare. CARAGIALE, O. III 315.

Lesne-i de-a se descuraja și de a muți cînd se vede cineva departe de ai săi. ALECSANDRI, S. 31.

Observație. Construcția în care infinitivul precedat de prepoziția *de* joacă rol de subiect este cărturărească. Cu aceeași funcțiune, infinitivul poate apărea și neprecedat de prepoziția *de* (vezi § 311 D).

II. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă :

a. posesia :

— posesorul :

O avere de om. CARAGIALE, O. I 200.

— obiectul posedat :

Cestiunea dezrobirii țiganilor... a început a se agita prin însăși inițiativa parțială a stăpînitorilor de țigani. KOGĂLNICEANU, O. 120.

— dependența :

Ești fecior de împărat. CARAGIALE, O. I 119.

Pui de vrabie.

— apartenența :

Și pe margini de caiete scriam versuri dulci. EMINESCU, O. I 140.

Cap de masă.

Mijloc de oraș.

b. partitivul :

E d-ai noștri, e patriot! CARAGIALE, O. VI 50.

Este el, cum îl arată sabia lui și armura,

Cavaler de ai credinței...? ALEXANDRESCU, P. 12.

Cuconu Ioniță scoase două sferturi de irmilic. HOGAȘ, DR. II 99.

Un sfert de metru.

Observație. Pentru construcțiile partitive în care determinatul este eliptic, ca și pentru cele de tipul *un coleg de-al nostru*, vezi § 163.

c. specia :

Tratat de pace.

Meseria de cizmar.

Marea artă e d-a arunca la o parte scheletul și d-a răzbuna natura insultată. DELAVRANCEA, PAR. 45.

d. însușirea :

Fetița își ridică genele, lunecîndu-și căutătura ei de-o dulce și nevinovată sfială. VLAHUȚĂ, N. 137.

Observație. Construcțiile de acest fel sînt adeseori expresii și locuțiuni : *de nepovestit*, *de minune*, *de rts*, *de nedescris* :

Discuția este de prisos. CAMIL PETRESCU, B. 69.

e. conținutul :

Un coș de mere.

f. originea, proveniența :

Și tu, bade, așa-ai gîndit

Că io-s floare de găsit. JARNÍK-BIRSEANU, D. 234.

g. materia :

— materia propriu-zisă (materia din care este făcut un obiect sau materia măsurată) :

Azi Mihnea a-mbrăcat chepeneag de catifea roșie cu ceaprazuri și cu bumbi de aur, cioareci albi tivți cu găitane de fir. ODOBESCU, S. I 71.

Un metru de pânză.

— elementele constitutive :

Ieșit-a-n cale-ales alai

De sfetnici mulți și mult popor. COȘBUC, P. I 56.

h. locul existenței :

Casele de aici sînt acoperite cu țiglă.

i. momentul existenței :

Ce să vă spun vouă, oameni de ieri, eu omul veacului. NEGRUZZI, S. I 245.

j. prilejul :

Serbarea de sfîrșit de an.

k. natura, cauza :

Un geamăt de durere în vale îl oprește. BOLINTINEANU, O. 53.

l. destinația :

Nici tu nu ești de împărat, nici împărăția pentru tine. CREANGĂ, P. 186.

D. Georgescu... pornește din salonul de așteptare să meargă la ghișet. CARAGIALE, O. II 2.

m. măsura (cantitatea, valoarea, dimensiunea, vîrsta, prețul) :

O bancnotă de cinci lei.

Făceam un chef de mii de lei. CREANGĂ, A. 41.

Plînge inimioara-n mine

Ca copilul de trei zile. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 114.

Verișorul era numai de vro nouăsprezece ani. ALECSANDRI, O. C. 56.

Observație. Atributul este de obicei un numeral cardinal cu valoare de substantiv sau un substantiv determinat de un numeral cu valoare de adjectiv.

n. autorul :

Poezii de Eminescu.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. specia prin denumire :

Ziua de vineri, 25 mai, mi-o consacru deci de dimineață să vizitez redacția. CARAGIALE, O. II 162.

b. relația :

Tovarăș de drum.

Următoarele trei valori (sub c, d, e) exprimă un raport invers față de substantivul determinat (vezi § 563) :

c. termenul calificat :

Bre, ce tărie de flăcău! GALACTION, O. I 54.

d. termenul comparat :

La Viena, șarpele de împărat

A visat un vis nemaivisat. BENIUC, V. 160.

e. termenul numărat :

O mie de țehini primești? COȘBUC, P. I 109.

f. ideea de superlativ (în anumite expresii):

Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci. EMINESCU, O. I 162.

g. subiectul acțiunii denumite de substantiv:

Muncă de cercetător.

h. obiectul acțiunii denumite de substantiv:

Cine are aripi bune nu știe ce e teama de pământ. BASSARABESCU, V. 50.

III. Introduce complementul direct (de obicei exprimat printr-un supin):

Am terminat de scris.

Observație. Mai rar, *de* poate introduce complementul direct exprimat printr-un infinitiv scurt: *Am terminat de a scrie.* Atunci când *de* precedă un infinitiv lung, acesta are valoare de substantiv: *Mama a adus de mncare.*

IV. Introduce complementul indirect care exprimă:

a. referirea:

Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saț,

Ea se lăsase dulce și greu pe al lui braț. EMINESCU, O. I 97.

(după adjective)

Vrednic de laudă.

Dornic de a afla.

(după unele interjecții ca: *vai, haram, halal, aman* și după expresia *vai ș-amar*)

Vai de mine, ce vînt! SADOVEANU, O. I 75.

b. atașarea sau separarea:

Obrazul și-l lipește strîns

De piatra cea din veac cioplită. COȘBUC, P. II 261.

Tîndrul... se șterge de sudoare. CARAGIALE, O. I 221.

La moară dau de prieteni. COȘBUC, P. I 76.

(cu infinitive)

Ferește-te de a munci superficial.

c. rezultatul acțiunii:

(după adjective nume de agent)

Domnul bău din apă și-și spală fața sa cea sfîntă și luminată și mânele sale făcătoare de minuni. EMINESCU, N. 16.

d. distribuția:

Ne-a dat cîte trei mere de fiecare.

e. destinația (cu nuanță finală):

Mă pregătesc de plecare.

Vîlcu intră înfășurat în dulamă, gata de drum. SADOVEANU, O. X 213.

V. Introduce complementul de agent:

Armata țării era dezorganizată de domnul ce se țemea de dînsa. BALCESCU, O. II 27.

Observație. Complementul de agent poate avea uneori și o nuanță cauzală:

Namila venea prăpăstioasă, întărlită și de rană și de larma crescîndă a unui corn și a unor ctini de vîntoare. GALACTION, O. I 50.

VI. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. locul propriu-zis :

(cu substantive)

Curtea este împrejmuțită de toate părțile cu gard.

Observație. Aceeași valoare o are prepoziția *de* și în locuțiunea adverbială *de o parte și de alta*.

b. separarea de punctul de contact inițial :

(cu adverbe)

Începe el a o măsură cu ochii de sus până jos și de jos până sus. CREANGĂ, P. 163.

A zis fetei să se suie în pod să-și aleagă de-acolo o ladă. CREANGĂ, P. 289.

2. de timp :

a. separarea de punctul de contact inițial :

(cu substantive)

*Noi de copii ne știm, și-am fost**Ca frații, ba mai bine.* COȘBUC, P. I 77.

(cu adjective)

A plecat de mic din sat.

(cu adverbe)

Doar nu samân eu grâu de ieri, de alaltăieri. CREANGĂ, P. 160.*De joi până mai apoi.*

Observație. Când se construiește cu adverbe cu funcțiune de complement circumstanțiale de loc sau de timp care exprimă separarea de punctul de contact inițial și determină verbe de deplasare sau durată, prepoziția *de* poate să apară în corelație cu prepoziții exprimând direcția și apropierea de punctul limită: *în, la, pînă; pînă în, pînă la*.

b. momentul acțiunii :

De dimineață pompierii stropiseră podul. NEGRUZZI, S. I 29.

Observație. Expresia *de dimineață* poate însemna „la începutul dimineții, diminețea”, ca în citatul de mai sus, și „în cursul dimineții” :

Azi de dimineață m-am dus ceva mai târziu după cumpărături.

În acest ultim caz *de dimineață* este echivalent cu *dimineață*.

c. succesiunea (cu substantivul repetat) :

*N-ați plîns văzînd cum trece-n zbor**Spre miazănoapte nor de nor?* COȘBUC, P. I 90.

Observație. Majoritatea construcțiilor de acest fel au devenit locuțiuni adverbiale: (cu) *zi de zi, seară de seară, fir de fir* :

*Tu s-o amlă cu zi de zi**Și spune-i cîte toate.* COȘBUC, P. I 78.

d. ocazia, prilejul :

Huțu a venit de sfânta Marie acasă. SLAVICI, O. I 111.

3. de cauză :

(cu substantive)

Adese stînd la cină

Simt lacrimile des,

Nu pot mîncea de lacrimi

Și trebuie să ies. COȘBUC, P. I 60.

(cu adjective)

De străin și de sărac,

Nu știu seara und'să trag. TEODORESCU, P. P. 326.

(cu adverbe)

Aghiuță... face pe ceas șase poștii și mai bine de degrabă ce-i e să-și împartă bunătățile. CARAGIALE, O. III 40.

Observație. Folosirea infinitivului cu funcțiune de complement circumstanțial de cauză este un franțuzism. (Vezi § 219 A 6 c.)

4. de scop (destinația) :

Nu-i gîscă, ci-i gînsac; l-am cumpărat de sămîntă. CREANGĂ, P. 43.

5. de mod :

a. modul propriu-zis :

L-am cunoscut pe egoistul de aproape. CARAGIALE, O. IV 377.

b. cantitatea, valoarea, dimensiunea, vîrsta :

(după adjective)

Somn greu de 27 de kg.

Ușă înaltă de trei metri.

Largi de-un cot sînt pașii lui. COȘBUC, P. I 224.

Observație. Ordinea elementelor poate fi inversată. În acest caz se produc modificări în structura construcției: adjectivul ocupă locul al doilea, fiind legat de numeral prin prepoziția *de*, și devine complement circumstanțial de relație :

Pașii lui sînt de un cot de largi.

(după verbe)

Am cumpărat de zece lei bomboane.

c. comparația de inegalitate (al doilea termen al comparației; cu numerale cardinale, substantive determinate de numerale cardinale sau care exprimă o cantitate) :

A băut mai mult de un litru de lapte.

Observație. Cu această valoare prepoziția *de* se poate construi cu pronume numai în expresia *care de care* (vezi § 166).

d. consecutiv :

Planul lui Cassian izbuti de minune. VLAHUȚĂ, O. A. I 153.

(cu un supin)

A mâncat de speriat.

6. de relație :

(cu substantive)

Greu de cap.

(cu adjective ; în comparații de egalitate)

Se ținea de Florica vădanei lui Maxim... frumoasă și deșteaptă, deși ca degetul de golașă. REBREANU, I. II 134. (Vezi și observația de la pct. b.)
(complementul repetă adjectivul nume predicativ)

De frumoasă, ești frumoasă,

Dar ia nu ț-o știi coasă. JARNÍK-BİRSEANU, D. 427.

(cu verbe la supin : complementul repetă verbul la mod personal cu funcțiune de predicat)

Am auzit de tine, da de văzut nu te-am văzut. EMINESCU, N. 6.

VII. Introduce elementul predicativ suplimentar :

Dă-mi pe Vidra ta de vamă. ALECSANDRI, P. P. 99.

C. Prepoziția *de* intră și în următoarele construcții :

1. în componența superlativului absolut, legind un adverb de mod de determinantul lui care ocupă locul al doilea :

Sîntem grozav de bucuroși.

2. cu adverbele *tot așa*, *tot atît*, formînd locuțiunile adverbiale *tot așa de*, *tot atît de*, care servesc la realizarea gradului comparativ de egalitate al unui adjectiv sau al unui adverb :

Creionul meu este tot așa de bun ca al tău.

3. în componența numeralelor ordinale, legind articolul demonstrativ *cel* de articolul posesiv :

Cel de-al doilea copil.

4. în componența numeralelor cardinale adverbiale :

De nouă ori tot trei sute. COȘBUC, P. II 132.

5. pe lîngă un numeral cardinal care exprimă ora :

S-a făcut de opt.

6. în imprecății :

Bat-o Dumnezeu de babă, s-o bată! CREANGĂ, P. 125.

D. 1. Împreună cu alte prepoziții formează prepoziții compuse : *de către*, *de cu*, *de după*, *de la*, *de lîngă*, *de pe*, *de peste*, *de pînă* ; *de pe la*, *de pe lîngă*, care introduc :

a. atributul sau complementul exprimînd separarea de punctul de contact inițial în spațiu sau în timp :

De ce te-ai dus de lîngă mine? TOPÎRCEANU, O. I 241.

Au mers de la răsăritul pînă la apusul soarelui.

b. atributul exprimînd situarea în spațiu sau în timp cu referire la un anumit loc sau moment :

Oamenii de sub pom.

Ploile de prin septembrie.

Observații. 1. În unele cazuri *de* s-a contopit cu prepoziția următoare : *din* (*de + tn*), *dintre* (*de + între*), *dintru* (*de + intru*).

2. Prepoziția compusă *de-a* nu se folosește decît în locuțiuni adverbiale : *de-a lungul*, *de-a latul*, *de-a stînga*, *de-a-ndoașlea*, și în numele de jocuri : *de-a puia gaia*, *de-a baba oarba*.

2. Prepoziția *de* este adeseori urmată de prepoziția *a* care precedă un infinitiv.

Dorința de a învăța.

Adeseori în asemenea construcții prepoziția *de* poate lipsi :

Am onoarea de a vă aminti

și

Am onoarea a vă aminti.

(Pentru situațiile de acest fel vezi § 219, 581.)

Observații. 1. Prepoziția compusă *de-a* nu trebuie confundată cu *de* urmat de *a* marcă a infinitivului, chiar atunci când acestea sînt rostite într-o silabă și scrise cu linioară.

2. Expresia *a avea (de-)a face* este traducerea greșită a construcției franțuzești *avoir affaire*, unde *affaire* este un infinitiv substantivizat.

3. În locuțiuni prepoziționale, *de* constituie elementul de legătură dintre cuvîntul de bază din locuțiune și termenul introdus de locuțiune : *față de, înaintea de, în loc de, împrejur de, departe de, afară de, alături de* :

Alături de el dormea Levi. SAHIA, N. 106.

În loc de cele ce gîndeam, văzui, plin de mirare, vro triizeci de trăsuri. ALECSANDRI, O. C. 265.

4. Intră în compunerea locuțiunii conjuncționale *de vreme ce*.

DE CĂTRE

§ 318. A. Prepoziția compusă *de către* (învechit și regional *de cătră*) leagă :

a. un substantiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut) ;

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : punctul de contact inițial și direcția.

I. Introduce atributul care exprimă locul (direcția și apropierea) :

Toată partea Ungariei, cea de cătră Peșta. ȘINCAI, HR. I 6.

II. Introduce complementul indirect :

Aceștia în anul de acum s-au dezbinat de către Matiaș Craiul și din îndemnul lui Benedect Vereș de Farnaș... și-au ales crai pre Ioan. ȘINCAI, HR. II 47.

III. Introduce complementul de agent :

Copiii... sînt certați... de cătră părinții lor. FILIMON, O. I 104.

Tunuri grele, trase de către douăzeci și patru de boi, se îngrămădeau în spatele infanteriei. CAMILAR, N. I 430.

IV. Introduce complementul circumstanțial :

a. de loc (adeseori în corelație cu *la, pînă, pînă la*) :

De cătră vîrf pînă la poale, trunchiul brađului e zdrelit de ghearele ursului. SADOVEANU, O. XIV 490.

b. de timp (apropierea în timp) :

De către dimineață însă, în răvărsatul zorilor așipi. CĂTANĂ, P. B. III 86.

Observație. Cu excepția complementului de agent, toate construcțiile sintactice introduse de prepoziția *de către* sînt învechite și regionale.

DE LA

§ 319. A. Prepoziția *de la* leagă :

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : desprinderea și direcția.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă :

a. locul existenței :

Dintre cei de la foc, Toader Ursu mai cu samă se temea de iarnă.

SADOVEANU, O. XVIII 346.

b. apartenența :

Mineca de la cămașă.

c. proveniența :

Aripi are, iar în tolbă-i

El păstrează, ca săgeți,

Numai flori înveninate

De la Gangele măreț. EMINESCU, O. I 236.

El e de la munte.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. locul (separarea de punctul de contact inițial ; substantivul determinat este de natură verbală) :

Mișcarea aceasta de la vale în piscuri o fac de mii de ani generațiile păstorilor. SADOVEANU, O. XIV 481.

b. timpul (existența într-un moment) :

Sedința de la ora 12 a fost amînată.

II. Introduce complementul indirect care exprimă proveniența :

Hatmanii au prubuluit și domniile-lor vremea și au aflat de la giște cum că se schimbă. SADOVEANU, O. XVIII 350.

De la oricine-un snop de paie seceri. EMINESCU, O. IV 333.

III. Introduce complementul circumstanțial care exprimă separarea de punctul de contact inițial (adeseori în corelație cu prepoziții care exprimă direcția și apropierea de punctul limită : *la, în, pînă, pînă la, pînă în*) :

1. de loc :

Cu cofița, pe-ndelete,

Vin neveste de la rîu ;

Și cu poala prinsă-n brîu

Vin cîntînd în stoluri fete

De la grîu. COȘBUC, P. I 47.

2. de timp :

De la adormirea bătrînului Ștefan-voievod, părintele Moldovei, trecuseră șaptezeci și doi de ani. SADOVEANU, O. XVIII 7.

Am lucrat fără întrerupere de la prînz pînă seara.

DESPRE

§ 320. A. Prepoziția *despre* (compusă din *de* + *spre*) leagă :

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensurile fundamentale : direcția cu referire la un punct inițial, relația.

I. Introduce atributul care exprimă :

1. locul (situarea în direcția unui punct) :

S-o trăsnești cu capul de p_ăretele cel despre răsărit. CREANGĂ, P. 13.

2. linia de rudenie (în raport cu un termen inițial) :

Bunică-sa despre tată.

Observație. Valorile de la 1 și 2 apar în limba populară.

3. referirea :

Cîntec despre tinerii din colonii. Titlul unui cîntec de mase.

II. Introduce complementul indirect care exprimă obiectul sau acțiunea la care se face referirea (cu nuanță de relație).

Acea știre acuma nu mai era tainică, deoarece despre ea zvonea tot tîrgul. SADOVEANU, O. X 250.

Spune tu ce vei voi despre superioritatea vîntătorii cu prepelicarul. ODOBESCU, S. III 19.

Observație. Construcția *a se ocupa despre ceva* în loc de *a se ocupa de ceva* este nerecomandabilă.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. (popular) direcția (cu referire la punctul inițial) :

Iat-o! Plină, despre munte,

Iese luna din brădet. COȘBUC, P. I 48.

b. situarea în direcția unui punct inițial :

Puse vite despre soare, cu palma-i diafană, o mică perdea trandafirie privirii. HOGAȘ, DR. I 161.

2. de timp (apropierea de un anumit moment) :

Despre ziuă, t_ălpoiul a venit posomorîtă. CREANGĂ, P. 98.

Observație. Ideea de apropiere în timp poate fi întărită printr-un adverb care exprimă aproximația.

Fata împăratului, după povața calului, s-a sculat peste noapte, cam despre ziuă. ISPIRESCU, L. 20.

3. de relație :

Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți. EMINESCU, O. I 146.

DIN

§ 321. A. Prepoziția *din* (compusă din *de* + *în*) leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcțiune de atribut) ;

c. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral, de un adjectiv, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement) ;

d. un adjectiv sau un adverb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : desprinderea din interior.

I. 1. Introduce numele predicativ sau atributul care exprimă :

a. materia :

Casă din birne.

Ciorapii sînt din lîină.

Observație. Construcțiile cu prepoziția *din* în loc de *de*, folosite în limbajul comercial, se răspîndesc astăzi din ce în ce mai mult. În limba literaturii artistice însă ele nu se folosesc.

b. originea, proveniența :

Alei! Toma Alimoș,

Boier din țara de jos,

Ce ne calci moșiile

Și ne strici fînețele? ALECSANDRI, P. P. 73.

Sîntem din București.

c. partitivul :

Și rînd pe rînd veneau în sat

Și ieri și astăzi cîte unul

Din cei care-au plecat. COȘBUC, P. I 100.

Observație. Pentru construcțiile partitive în care determinatul este eliptic vezi § 518 b, 599.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. locul unde se află un obiect :

Oglinda din părete în rama ei veche și simplă de lemn lustruit.
VLAHUȚĂ, D. 27.

Nu mi-au venit încă buțile de vin de la vile din jos. NEGRUZZI, S. I 82.

b. momentul :

Răscoala din 1907.

Pașini din trecut. Titlul unei lucrări de Tudor Arghezi.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. separarea, desprinderea din interiorul unei stări :

Să-l întorcă din hotărîrea sa.

b. desprinderea dintr-o cantitate :

(cu numerale)

Scade doi din cinci.

c. originea, proveniența :

Ce naște din piscă șoareci mănîncă. Proverb.

d. obiectul prefacerii :

(cu substantive)

Ei fac din noapte ziua ș-a zilei ochi închid. EMINESCU, O. I 56.

(cu adjective)

*Tu din tînăr precum ești**Tot mereu întinerești.* EMINESCU, O. I 123.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. desprinderea din interiorul unui obiect :

Bolnavul sare din pat, iese din dormitor și fără să mai anunțe pe cineva... iese pe poartă. CARAGIALE, O. I 24.(Adeseori în corelație cu *în*, *pîndă în*.)*În toată vremea asta, conducătorii și șeful trenului aleargă din vagon în vagon și cercetează aparatele semnalelor de alarmă.* CARAGIALE, O. I 272.

b. desprinderea de pe suprafața unui obiect :

*Pasărea zboară din creangă în creangă.**Și-a luat paltonul din cui.*

Observație. În expresia *imi scot pălăria din cap*, prepoziția *din*, considerată în mod greșit ca introducînd complementul circumstanțial de loc care exprimă desprinderea din interiorul unui obiect, a fost înlocuită cu *de pe* (*imi scot pălăria de pe cap*), construcție nerecomandabilă (vezi § 328 B III 1 c).

c. (rar și popular, cu adverbe de loc) locul unde se află un obiect :

*Că din sus**Măsele nu-s.* JARNÍK-BİRSEANU, D. 447.

2. de timp :

a. momentul, intervalul :

O mulțime de furnici... au început a pișca din somn pe împăratul. CREANGĂ, P. 264.

b. punctul de plecare în timp :

Din copilăria mea sînt deprins a asculta de tată. CREANGĂ, P. 203.
(În corelație cu prepoziția *în*; cu repetarea termenului introdus.)*Și-n odăiță era tăcere, numai din cînd în cînd răbufnelile viforîței aduceau țipetele porțiței.* SADOVEANU, O. I 629.

3. de cauză :

*S-a îmbolnăvit din neglijență.**Neînțelegerile dintre ei au pornit din deșertăciuni mărunte.* REBREANU, I. II 137.

4. de mod :

(după verbe)

*Îl cunoaște din vedere.**Vorbește din inimă.*

(După adjective sau adverbe la gradul superlativ relativ, introduce complementul superlativului.)

Cel mai mult din toate îi place să citească.

5. instrumental :

a. instrumentul propriu-zis :

Un cucuș... bătu din aripi și trâmbiță vesel în lumina aurie.

SADOVEANU, O. I 84.

b. materia :

Din acestea cată vânătorii să-și întocmească culcuș. ODOBESCU, S.

III 18.

Casele de la munte sînt făcute din bîrne.

6. de relație :

Din mîncare și băutură las' dacă ne-a întrece cineva. CREANGĂ, P. 259.C. Intră în compunerea unor locuțiuni prepoziționale cu valoare locală : *din susul, din josul, din sus de, din jos de, de din vale de, de din jos de* și cauzală : *din cauza, din pricina, din cauză de, din pricină de* :*De din vale de Rovine**Grăim, doamnă, cătră tine**Nu din gură, ci din carte.* EMINESCU, O. I 149.*Din cauza ocupațiunilor mele, n-am destulă vreme să-ți îndeplinesc dorința.* CARAGIALE, O. VII 417.

DINSPRE

§ 322. A. Prepoziția *dinspre* (compusă din *de* + *înspre*) leagă :

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut) ;

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcția cu referire la un punct inițial.

I. Introduce atributul care exprimă :

1. locul (situarea în direcția unui punct inițial) :

Pe potica aînspre codri, cine oare se coboară? EMINESCU, O. I 83.

2. linia de rudenie (în raport cu un termen inițial) :

Bunica dînspre mamă.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc (depărtarea din direcția unui punct inițial) :

Era austrul care venea dînspre apa Moldovei. SADOVEANU, O.

XVIII 355.

2. de timp (neobișnuit ; apropierea de un anumit moment) :

Poposiră dînspre ziuă într-o pădure, de unde se auzea, în depărtare, lătratul cîinilor. GALACTION, O. I 277.

DINTRE

§ 323. A. Prepoziția *dintre* (compusă din *de* + *între*) leagă :

a. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb, un adjectiv sau un adverb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: desprinderea din interiorul unui spațiu situat între două sau mai multe obiecte.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul (existența între două sau mai multe obiecte) :

Casa dintre brazi.

b. timpul (perioada intermediară între două momente cunoscute) :
Noaptea dintre 9 și 10 august.

c. reciprocitatea (după substantive verbale corespunzătoare unor verbe reciproce și, în general, după substantive care exprimă legătura, raportul) :

Datorită acestei întâmplări s-au strâns legăturile de prietenie dintre ei. În lupta dintre mine și-un om de valoare, triumful e al meu. VLAHUȚĂ,

O. A. I 202.

d. partitivul :

Dintre sute de catarge

Care lasă malurile,

Câte oare le vor sparge

Vânturile, valurile? EMINESCU, O. IV 396.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

Dintre ramuri de arin

Melancolic cornul sună. EMINESCU, O. I 206.

2. de mod (după adjective sau adverbe la gradul superlativ relativ introduce complementul superlativului) :

Tu, cel mai lacom dintre regi,

Ai umilit popoare-ntregi! COȘBUC, P. I 91.

DINTRU

§ 324. A. Prepoziția *dintru* (compusă din *de* + *întru*) leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: desprinderea din interiorul unui spațiu sau al unui obiect.

I. 1. Introduce atributele sau numele predicativ care exprimă materia :

Ciubotele dintr-o vacă. CREANGĂ, A. 99.

2. Introduce atributele care exprimă :

a. locul unde se află un obiect :

Zugrăveala dintr-o cameră s-a stricat.

b. momentul :

Mi-a povestit o întâmplare dintr-o dimineață de vară.

c. partitivul :

Cînd a chemat împăratul pe fiul său și a pus pe ceilalți șase sfinți de l-au ispitit, s-a văzut că pricepe multe dintr-ale vieții. SADOVEANU, O. XV 352.

Observație. Pentru construcțiile în care determinatul este eliptic vezi § 518 b, 599.

d. originea, proveniența :

Frați sîntem. Nu frați dintr-o mamă, ci frați dintr-o durere. SADOVEANU, O. XVIII 443.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. desprinderea din interiorul unei stări :

Să-l întorcă dintr-această hotărîre a sa.

Fata se uită... ca un om care se deșteaptă dintr-un vis. EMINESCU, N. 18.

b. desprinderea dintr-un obiect sau dintr-o cantitate :

(cu substantive sau pronume determinate sau nu de numerale)

Că numai oasele-au rămas

Și sufletul dintr-însul. COȘBUC, P. II 58.

Dintr-o sută de lei a primit optzeci.

(cu numerale)

Scade douăzeci dintr-o mie.

c. originea, proveniența :

Era născut la Messina dintr-un tată genovez și dintr-o mamă turcoaică. BĂLCESCU, O. II 79.

d. obiectul prefacerii :

Din demon făcui o simtă, dintr-un chicot, simfonie,

Din ochirile-ți murdare ochiu-aurorei matinal. EMINESCU, O. I 30.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. desprinderea din interiorul unui obiect sau de lângă un obiect :

Dintr-alte țări, de soare pline,

Pe unde-ați fost și voi străine,

Veniți, dragi păsări, înapoi. COȘBUC, P. I 90.

b. direcția :

Alergau slujitorii dintr-acolo, vînturînd semne cu brațele. SADOVEANU, O. XV 455.

b. situarea unui obiect în interior :

*L-ale țării flamuri negre, Cîrlova oștirca cheamă,
În prezent vrăjește umbre **dintr-al** secolilor plan.* EMINESCU, O. I 32.

2. de timp (punctul de plecare în timp) :

Dintr-un timp și vîntul tace ;
Satul doarme ca-n mormînt. COȘBUC, P. I 48.

3. de cauză :

Dintr-o scăpare s-au strecurat cîteva greșeli.
*Ei, săracii, crezuseră că **dintr-o** bătaie cu flăcăii din Roșcani rămă-
sese Zaharia așa.* SADOVEANU, O. I 570.

4. instrumental :

a. instrumentul propriu-zis :

*Degetele ei ca din ceară albă torceau **dintr-o** furcă de aur.* EMINESCU,
N. 8.

b. materia :

*Cămașă făcută **dintr-un** material bun.*

Observații. 1. Uneori *dintru* introduce un complement care exprimă instrumentul cu nuanță modală :

*Atunci unde se repezi fata la zmeul celalt cu paloșul și **dintr-o** lovitură îl făcu în două
bucăți!* ISPIRESCU, L. 19.

*A băut apa **dintr-o** înghițitură.*

2. prepoziția *dintru* are aceleași valori ca și prepoziția *din*, față de care apare astăzi ca o variantă fonetică. Frecventă în limba mai veche sub forma *dintru*, ea se folosește astăzi în mod obligatoriu în forma *dintr-* înaintea articolelor nehotărîte și a unor adverbe, atunci cînd încep cu o vocală, și înaintea pronumelui personal *însul* și a numeralului cardinal *un*, o. (Vezi toate exemplele de mai sus.)

În aceste cazuri folosirea prepoziției *din* este nerecomandabilă.

Înaintea articolului posesiv *al*, înaintea pronumelor și a adjectivelor pronominale care încep cu o vocală și înaintea numeralului cardinal *unul*, *una* se pot folosi atât *dintr-*, cît și *din* :
*Scot cartea **din** a mea* (servieta mea).

*Scot cartea **dintr-a** mea.*

Dintr-un punct de vedere are dreptate, dar **dintr-altul** nu.

Dintr-un punct de vedere are dreptate, dar **din altul** nu.

Sub forma *dintru*, prepoziția apare numai în construcție cu numeralul *întîi* și cu substantivul *început*, în locuțiunile adverbiale : *dintru-ntîi* (cu elidarea lui *t*), *dintru început*.

Folosirea în alte condiții a prepoziției *dintru* în limba literară de astăzi este un arhism :

*Apoi bine, măi băiete; dacă toate acestea sînt ale mele **dintru** ale mele, atunci te poftesc
să nu te acolișești de nimic.* HOGAS, DR. II 11

C. În construcție cu unele numerale sau adverbe, prepoziția *dintru* formează locuțiuni adverbiale : *dintr-adîns*, *dintr-o dată*.

DREPT

§ 325. A. Prepoziția *drept* leagă un verb de un substantiv sau de un substitut al acestuia (funcțiune de complement sau de element predicativ suplimentar).

B. Sensul fundamental : apropierea de un obiect.

I. Introduce complementul circumstanțial :

1. (regional) de loc :

S-au arătat cei trei oameni călări. Au oprit drept han, fără să descalece. SADOVEANU, O. X 601.

2. de scop :

Drept cercare, hai, fă-te tu cerșitor la capătul ist de pod. CREANGĂ, P. 298.

II. Introduce elementul predicativ suplimentar :

Nu pot să vă primesc drept judecător. CAMIL PETRESCU, T. III 403.

DUPĂ

§ 326. A. Prepoziția după leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut) ;

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un supin (funcțiune de complement) ;

d. un adjectiv de un substantiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : posterioritatea.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă conformitatea :

Pictură după natură.

Scenariul radiofonic este după o nvelă de Cehov.

2. Introduce atributul care exprimă :

a. relația :

Văr după mamă.

b. scopul (după un substantiv de natură verbală sau care conține o idee verbală) :

Umblatul după însurătoare.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. (popular) atașarea :

O fată, pe care a măritat-o după Petrea Țapului. SLAVICI, O. I 53.

b. ținta :

Iară sufletu-mi se pierde

După chipul tău frumos. EMINESCU, O. I 209.

Legea parava cu zece noduri și tremura după ban. CREANGĂ, P. 3.

c. relația, referirea :

Se înrudesc după mamă.

Eu voi pleca din lume

Și după mine nimeni nu va mai întreba. BOLINTINEANU, O. 206.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc (situarea în spatele unui obiect) :

Un papuc e sub o grindă, iară altul după ușă. EMINESCU, O. I 84.

Să bagă **după** cuptor. RETEGANUL, p. v 41.

2. de timp :

a. posterioritatea :

După el au mai intrat încă două persoane.

b. răstimpul, perioada în urma căreia se petrece o acțiune :

După un răstimp, boierul Pavel întrebă iar. SADOVEANU, o. I 33.

c. succesiunea (cu repetarea substantivului) :

Iară flamura cea verde se înalță an cu an,

Neam cu neam urmîndu-i zborul și sultan **după** sultan.

Astfel țară **după** țară drum de glorie-i deschid. EMINESCU, o. I 144.

Se dădu cu patimă cărților, luînd examen **după** examen. CAMILAR,

N. I 113.

3. de cauză (cu nuanță temporală) :

Drumul se înfunda în viroage, cleioase **după** atîtea săptămîni de ploaie.

CEZ. PETRESCU, S. R. 77.

4. de scop :

Îmbla **după** strîns pielcele. CREANGĂ, p. 148.

5. de mod (conformitatea) :

[Căruța] rătăcește fără de țel, **după** bunul plac al mîrtoagelor arominde sau **după** prepusul de vînat al tîmădăianului căruțaș. ODOBESCU, S. III 16.

6. instrumental :

După năframă și turtă l-au putut cunoaște ca frate. SBIERA, p. 134.

7. de relație :

După cunoștințele sale ni s-a părut demn de postul ce ocupă. ALEXANDRESCU, p. 223.

C. Prepoziția **după** se construiește :

1. cu prepozițiile *de*, *pe*, *pînă*, formînd prepozițiile compuse *de după*, *pe după*, *pînă după* :

Soarele sfințea *pe după* dealuri. MACEDONSKI, o. III 9.

2. cu pronumele *ce*, cu conjuncția *că* și cu adverbul *cum*, formînd locuțiunile conjuncționale *după ce*, *după ce că*, *după cum*.

Observații. 1. Forma *dupe* este neliterară.

2. Regional, *după* se confundă adesea cu *de pe*, ajungîndu-se la construcții incorecte ca :

a. *după* pentru *de pe* :

Plîngi și plîngi de sărea cămașa **după** ea. RĂDULESCU-CODIN, L. 19.

b. *de pe* pentru *după* :

Ba, Popovici, n-oi ctînta,

Că eu dac-oi cuvînta,

Hojii că s-or deștepta,

De pe noi că s-or lua. PAMFILE, C. T. 92.

FĂRĂ

§ 327. A. Prepoziția *fără* leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ) ;

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: negarea asocierii (în opoziție cu prepoziția *cu*).

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă caracterizarea :

a. prin posesie :

Sărăcenii erau un sat fără popă. SLAVICI, O. I 56.

Lumea-ntreagă stă pătrunsă de-al ei cântic fără nume. ALECSANDRI, P. III 57.

Glasul parcă-i era slăbit și fără curaj. SADOVEANU, O. VIII 484.

b. prin conținut :

Pahar fără apă.

c. prin asociere :

Cafea fără lapte.

2. (După un substantiv de origine verbală sau care exprimă un sens apropiat de al unui verb). Introduce atributul care exprimă :

a. instrumentul :

Pescuitul fără undiță.

b. asocierea :

Traiul fără ea îi devenise nesuferit.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de mod :

Ci-oi muri în țări străine,

Unde n-oi avea pe nime :

Fără lumină de ceară,

Fără om dintr-a mea țară ;

Fără lumină de seu,

Fără om din satul meu. JARNÍK-BİRSEANU, D. 194.

Observație. Unele atribute, complemente circumstanțiale de mod sau nume predicative formate din substantive cu prepoziția *fără* snt echivalente cu un adverb, adjectiv sau participiu negative : *fără îndoială* (= neîndoielnic), *fără (de) margini* (= nemărginit), *fără rușine* (= nerușnat) :

A mințit fără rușine.

Fără îndoială că e bine așa.

2. instrumentul :

A scos cuietele fără clește.

3. sociativ :

A plecat fără fratele lui.

4. de excepție (întărit de adverbele *numai*, *cît*) :

Ce să fie asta de n-am întâlnit eu, cale de atâtea zile de când viu, nici un sufleteț de om... fără numai grămezi-grămezi de oase? ISPIRESCU, L. 101.

C. 1. Leagă două numerale (în operațiile aritmetice care exprimă o scădere):

5 fără 3 fac 2.

2. În construcții cu numerale care exprimă orele, indică lipsa unei părți dintr-o cantitate:

Era ora 10 fără 5 minute.

3. (Regional.) Joacă rol de conjuncție adversativă, echivalentă cu conjuncția *ci* (vezi § 737).

D. Prepoziția *fără* intră în compunere:

1. cu prepoziția *de*, formînd prepoziția compusă *fără de*. Între ele de cele mai multe ori nu există diferențe de sens, putînd fi folosite una în locul celeilalte. Totuși limba literară actuală preferă prepoziția simplă *fără*, în timp ce *fără de*, mai veche, se folosește mai mult în limba populară și în unele expresii fixate ca *fără de lege*:

Îi spunea inima ce om fără de lege e spînul. CREANGĂ, p. 231.

2. cu prepozițiile *a* și *de a* urmate de un infinitiv (construcția echivalează cu un gerunziu negativ):

Apropiindu-se de Alexandru-vodă, se închină pînă la pămînt, fără a-i săruta poala după obicei. NEGRUZZI, s. I 138.

3. Corespunzătoare acestei construcții prepoziționale este locuțiunea conjuncțională *fără (ca) să*:

Gingașa copilă ceti răvașul... fără să verse măcar o lacrimă. NEGRUZZI, s. I 25.

ÎN

[§ 328. A. Prepoziția *în* leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv, un pronume sau un numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement);

d. un adjectiv de un substantiv sau de un supin (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: interiorul unui spațiu, al unui obiect.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă:

a. caracterizarea prin posesie:

Fusta în cute e îngustă. ODOBESCU, s. I 418.

b. instrumentul (materia):

Cepchen de filendreș stacojiu numa-n fir și-n mărgăritare. ODOBESCU, s. I 132.

Schița e în cărbune.

c. calitatea (mai ales în expresii):

Cînd ajunge cu mîna spre frunte, dă de două cucuie tari... niște cornițe în lege. CARAGIALE, O. II 248.

Tatăl lui e în vîrstă.

2. Introduce atribute care exprimă :

(După substantive de natură verbală sau care conțin o idee verbală.)

a. locul (spațiul în interiorul căruia are loc o acțiune) :

O plimbare în toată Pocuția ș-o raită pînă la Halici. DELAVRANCEA,

O. II 21.

b. timpul (momentul) :

O călărare în zori. Titlul unei poezii de Eminescu.

c. obiectul acțiunii denumite de substantiv :

Transformarea apei în gheață.

Încrederea în viitor.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. situarea acțiunii în interior :

Tînărul, după invitația lui Iuga, se adîncește în studiul listei de bucate.

REBREANU, R. I 34.

Observație. Complementul indirect din exemplul de mai sus conține și o idee de loc, datorită verbului pe care îl determină. (Vezi și § 615.)

b. obiectul rezultat dintr-o transformare :

Luna lunecă și se coboară

Și s-apropie de dînsul preschimbată în fecioară. EMINESCU, O. I 142.

Observație. Acest fel de complement indirect apare după un verb cu sensul „a (se) transforma, a (se) schimba”.

c. referirea :

Greșeala constă în neluarea în considerație a tuturor aspectelor problemei.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. starea sau mișcarea în interiorul unui obiect sau al unui spațiu :

Stau cîteodată și-mi aduc aminte... ce oameni mai erau în părțile noastre. CREANGĂ, A. I.

Face ordine în dulap.

b. pătrunderea în interiorul unui obiect sau al unui spațiu :

Se suie iute în pod.

Observație. În operațiile aritmetice de împărțire, numeralul precedat de prepoziția *în* exprimă de asemenea pătrunderea în interior, avînd funcțiunea sintactică de complement circumstanțial de loc :

Trei în nouă intră de trei ori.

c. starea sau mișcarea la suprafața unui obiect sau a unui spațiu :

Călușii muntenești nici nu erau asudați cînd au poposit în culme. SADOVEANU, O. XIII 723.

Observație. În *a-și pune pălăria în cap* prepoziția *în*, considerată greșit ca exprimând pătrunderea în interiorul unui obiect, a fost înlocuită cu *pe* (*a-și pune pălăria pe cap*).

d. ținta și limita unei acțiuni (cu substantive, în corelație cu *de*, *în* și mai ales *din*):

Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stîncă-n stîncă. ALEXANDRESCU, P. 11.

e. direcția (cu adverbe de loc):

*Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază.* EMINESCU, O. I 168.

2. de timp:

a. interiorul unei perioade sau al unui proces:

Chiar în acea zi, către sară, baba începu să puie la cale viața nurori-sa. CREANGĂ, P. 5.

b. ocazia:

Marea Adunare Națională a fost convocată în sesiune extraordinară.

c. un moment viitor:

De azi în trei zile plecăm. ISPIRESCU, L. 4.

3. de cauză:

(cu nuanță temporală)

Boierul, în zgomotul ista, se scoală și el. CREANGĂ, P. 304.

(cu nuanță modală)

Ochii-i ard în friguri. EMINESCU, O. I 96.

4. de scop:

Plecuse în pețit.

5. de mod:

(interiorul unei stări; de obicei în expresii)

Bătrîni, văzînd astă mare nenorocire și pe nora lor în așa hal, au început a o muștra. CREANGĂ, P. 89.

Cîrđurile de cucoare, însirîndu-se-n lung zbor. ALECSANDRI, P. III 7.

A decis în cunoștință de cauză.

6. instrumental:

a. instrumentul propriu-zis:

Ușa a fost bătută în cuie.

De cînd m-am măritat

Am și tors ș-am și pus pînză

Ș-am uitat de-a zice-n frunză. JARNÍK-BİRSEANU, D. 178.

(cu nuanță temporală)

L-a cocoșat în bătăi.

b. materia:

O căruță ferecată în aur. ISPIRESCU, L. 38.

7. de relație:

(după substantive)

[Griul] *era-n spic cît vrabia,*

Era-n pai ca trestia! TEODORESCU, P. P. 145.

(după adjective)

Un bondar rotund în pîntec. EMINESCU, O. I 87.

Observație. Adjectivul poate fi urmat de un infinitiv precedat de *în*, construcție cărturărească și învechită: *nerăbdător în a afla*.

C. Prepoziția *în* intră în compunere :

a. cu prepoziții, formînd prepozițiile compuse *în contra*, *înspre*.

Observație. *În contra* a fost creat după modelul lui *împotriva* cu care seamănă ca sens.

b. cu substantive și cu adverbe, formînd locuțiuni prepoziționale : *în urma*, *în afară de*, *în fața*, *în dosul*, *în susul*, *în josul*, *în sus de*, *în jos de*, *în privința* :

Ivan dezleagă turbina în fața tuturor. CREANGĂ, p. 306.

În urma destăinuirilor importante ale Rozii, s-au petrecut mai multe fapte. SADOVEANU, O. VII 134.

Observație. Pentru înlocuirea lui *în* cu *întru* vezi § 332.

ÎNDE

§ 329. A. Prepoziția *înde* (învechită și regională) leagă un verb de un pronume (funcțiune de complement).

B. Are un singur sens : reciprocitatea.

Introduce complementul indirect (cu un pronume la plural, adeseori repetat) :

Au început a vorbi ele înde ele. CREANGĂ, p. 210.

C. Intră în construcția unor adverbe compuse : *îndeseară*, *îndea-proape*, *îndemînă*.

ÎNSPRE

§ 330. A. Prepoziția *înspre* (compusă din *în* + *spre*) leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcția și apropierea.

Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc (starea pe loc sau mișcarea orientată în direcția unui punct) :

Iară tei cu umbra lată și cu flori pînă-n pămînt

Înspre apa-ntunecată lîn se scutură de vînt. EMINESCU, O. I 154.

Era înspre acea parte a cerului un pîlc de nouri, și cometa nu se vedea. SADOVEANU, O. XVIII 367.

2. de timp (apropierea de un anumit moment) :

Am să merg mai înspre seară

Prin dumbrăvi, ca mai demult. COȘBUC, p. I 49.

3. de mod :

Sănătatea lui Radu mergea înspre bine. VLAHUȚĂ, O. A. I 105.

ÎNTRU

§ 331. A. Prepoziția *între* leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement);

c. un adjectiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: interiorul unui spațiu situat între mai multe obiecte.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul :

Nimic nu îndeamnă mai mult spre întristare decât tocmai privegherea între cei ce dorm. SLAVICI, O. I 61.

b. obiectul acțiunii denumite de substantiv :

Împărțirea câștigului între participanți.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. relația sau adresarea reciprocă :

Oamenii comunică între ei.

Câștigul s-a împărțit între participanți.

b. partitivul :

Între toți oamenii... numai un pădurari se bizuiește la treaba asta. CREANGĂ, P. 211.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. starea sau mișcarea în interiorul unui spațiu situat între mai multe obiecte :

Să oftezi dup-a ta față, cu ciubucul între dinți? EMINESCU, O. I 83.

b. pătrunderea în interiorul unui spațiu situat între mai multe obiecte :

A căzut între straturi.

2. de timp (intervalul în interiorul căruia se petrece o acțiune) :

Magazinele sînt deschise dimineața între 8 și 13.

(în locuțiune adverbială)

Între acestea veni seara. ISPIRESCU, L. 39.

3. de mod (popular și învechit, după adjective : introduce complementul unui adjectiv la gradul superlativ relativ) :

Dar pentru ce orașul atît de strălucit

Acum între orașe e cel mai umilit? ALEXANDRESCU, O. 68.

Observație. Cînd atributul sau complementul este format din doi termeni legați prin și, prepoziția *între* apare de obicei o singură dată, înaintea primului termen :

Cît e zare de zărit

Între nord și răsărit. ALECSANDRI, P. II 14.

Popular, prepoziția se poate repeta și înaintea celui de-al doilea termen (în acest caz se poate înțelege însă că sînt două complemente sau două atribute deosebite legate printr-un raport copulativ):

Moș Precu ținea crișmă între tirgul Șomuz și între satul Broșteni. SADOVEANU, O. I 553.

C. 1. În construcție cu numerale servește la exprimarea aproximației :
Am cumpărat între 8 și 10 kg de mere.

2. Stă la baza prepozițiilor compuse *dintre* (*de + între*) și *printre* (*pre + între*).

INTRU

§ 332. A. Prepoziția *întru* leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau care conține o idee verbală de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un adverb (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: interiorul unui spațiu sau al unui obiect.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul (direcția, cu adverbe) :

Drumul într-acolo este foarte anevoios.

b. referirea, relația :

Tu cunoști slăbiciunea doamnei B. întru aceasta. NEGRUZZI, S. I 64.

Cuconu Costache Lăbușcă, prietinel meu într-ale pescuitului, a răsucit și a fumat o țigară. SADOVEANU, O. IX 424.

II. Introduce complementul indirect (complementul arată obiectul prefacerii după verbe care înseamnă „a (se) preface, a (se) schimba”):
Schimbară... dușmănia... într-o prietenie folositoare. BĂLCESCU, O. II 12.

Bordeiul moșneagului se prefăcuse într-un palat mult mai strălucitori decât al împăratului. CREANGĂ, P. 85.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. interiorul unui obiect sau al unui spațiu :

Erau odată într-un sat doi frați. CREANGĂ, P. 37.

De ce nu voi pentru nume, pentru glorie să scriu?

Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu? EMINESCU, O. I 137.

Luna se ascunse într-un nor. EMINESCU, N. 24.

b. limita unei acțiuni :

Trece dintr-un loc într-altul.

c. direcția (cu adverbe de loc) :

Zăriră niște palaturi... și o luară într-acolo. ISPIRESCU, L. 24.

2. de timp :

a. interiorul unei perioade sau al unui proces, ocazia :

Într-o zi, aflîndu-mă singură acasă, îmi vestiră pe doamna Olga. NEGRUZZI, S. I 49.

Într-un moment de neatenție a spart vasul cu flori.

b. un moment viitor :

De azi într-o lună trebuie să pleci.

3. de cauză :

Și bău, așa, mai mult într-un năcaz. SADOVEANU, O. IV 461.

4. (învechit și arhaizant) de scop :

Ieșiră în poartă întru întâmpinarea domnilor. REBREANU, I. I 25.

5. de mod (adeseori în locuțiunii adverbiale) :

Ajung pe Ivan, care-o ducea tot într-un cântec. CREANGĂ, P. 299.

Într-adevăr, bunicule... acuma mi-am adus aminte care-i lucrul cel mai bun pe lume. SADOVEANU, O. XVII 394.

6. instrumental :

Se îmbracă pe ascuns într-o piele de urs. CREANGĂ, P. 185.

Observație. Prepoziția *întru* are aproape toate valorile prepoziției *în*, față de care apare astăzi ca o variantă, înlocuind-o pe *dintru* față de *din*.

Folosită frecvent în limba mai veche sub forma *întru*, ea are astăzi în mod obligatoriu forma *într-* înaintea articolelor nehotărâte și a adverbilor care încep cu o vocală și înaintea pronumelui personal *însul* și a numeralului cardinal *un, o*, care nu sînt niciodată precedate de prepoziția *în*. (Vezi toate exemplele de mai sus.)

Înaintea articolului posesiv *al*, înaintea pronumelor și a adjectivelor pronominale care încep cu o vocală și înaintea numeralului cardinal *unul, una*, se pot folosi atât *într-* cît, și *în* :

Într-a mea (cartea mea) sînt poze mai frumoase.

Într-una sînt poze mai frumoase.

În a mea sînt poze mai frumoase.

În una sînt poze mai frumoase.

Cu forma *întru*, prepoziția apare numai în construcții cu *tot, cîtva* : *întru totul, întru toate, întru cîtva* :

Debarcaderul de pe malul bălții era întru totul asemănător celui alt. GALAN, B. I 50.

Folosirea în alte condiții a prepoziției *întru* în limba literară de astăzi este un arhaism : *Încă tînăr, tîntrzia întru jale și văduvie.* ARGHEZI, P. T. 5.

C. În construcție cu adverbul *cît*, prepoziția *întru* formează conjuncția *întrucît* și locuțiunea conjuncțională *întru cît*.

LA

§ 333. A. Prepoziția *la* leagă :

a. un substantiv, de obicei de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb, de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut) ;

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un supin sau de un infinitiv (funcțiune de complement) ;

c. un adjectiv de un substantiv sau de un supin (funcțiune de complement).

B. Sensurile fundamentale : direcția și punctul de contact, referința.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul existenței :

Gînditor, urmărea fumul țigării, cu același surîs trist și absent, uitat pe buzele cu încovoieri amare la colțul gurii. CEZ. PETRESCU, A. N. 287.

b. momentul :

(cu substantive determinate de numerale)

Deschiderea stagiunii teatrale la 1 octombrie este un eveniment pentru viața culturală a orașului.

c. instrumentul :

Cîntatul la pian cere mult exercițiu.

d. calitatea :

Mers la pas.

e. (regional) posesorul :

Casa la un om sărac. JAHRESBERICHT, V 175.

f. ținta, direcția :

Încotro te întorci numai îndemnuri la veselie. REBREANU, R. I 255.

g. destinația :

Fată la toate.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. persoana sau ființa căreia îi e destinată sau i se atribuie acțiunea :

(cu substantive sau pronume precedate sau nu de numerale cardinale sau de adjective nehotărîte)

Îți spun ca la un frate că din cruda copilărie slujesc prin străini. CREANGĂ, P. 200.

Am dat cărți la doi copii.

Am luat la toți copiii cărți.

(cu numerale)

Le-am dat la doi cărți.

Observații. 1. Construcțiile de acest fel, în care complementul indirect este exprimat printr-un acuzativ cu prepoziția *la*, pot fi înlocuite printr-un dativ. În cazul unui numeral nedeclinabil construcția cu prepoziția *la* este singura posibilă.

2. În operațiile aritmetice de împărțire, numeralul precedat de *la* este de asemenea un complement indirect care exprimă destinația :

Împarte nouă la trei,

ca și

Împarte nouă mere la trei copii.

b. persoana, ființa sau obiectul căruia i se adresează acțiunea sau la care se referă acțiunea :

Și privind păienjenişul din tavan, de pe pilaștri,

Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi albaștri. EMINESCU, O. I 140.

Aceasta a contribuit la reușita serbării.

Observație. Uneori este greu de deosebit valoarea de adresare de cea de destinație, amintită la punctul precedent :

Jeremia... ostîndi pe toți prinșii la moarte! BĂLCESCU, O. I 344.

c. distribuția :

(cu numerale)

Dobînda este de cinci la sută.

(popular, cu substantive)

Să-mi dai la vită câte un leu. ȘEZ. V 46.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. spațiul unde se află un obiect sau unde se petrece o acțiune :

Nu mai știa ce are la casa lui. CREANGĂ, P. 153.

[Î] *mi așternea la răcoare.* ALECSANDRI, P. P. 238.

b. direcția și punctul de contact :

Arătă la nora cea mare și la păretele despre răsărit. CREANGĂ, P. 15.

Pasărea... la ceruri zboară. ALECSANDRI, P. I 139.

Observații. 1. După verbele mișcării, când arată direcția, *la* ajunge să se confunde uneori cu *în*. În general, regula cere ca *în* să fie întrebuințat înaintea numelor de țări sau regiuni, iar *la* înaintea numelor de localități. Exemple : *colegul meu pleacă în Uniunea Sovietică* ; *el pleacă la Moscova*. În limba mai veche și azi regional *la* apare și înaintea numerelor de țări : *Aș trece la Moldova*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 141.

2. Uneori, împreună cu cuvîntul pe care-l precedă, prepoziția *la* formează o locuțiune adverbială cu valoare locală sau o locuțiune prepozițională : *la stînga, la dreapta*.

c. direcția și suprafața de contact :

Plutonul se așternu la pămînt. CAMILAR, N. I 73.

d. limita unei extensiuni în spațiu (adeseori în corelație cu prepoziții care exprimă desprinderea de un obiect : *de, de la*) :

Părul i-ajunge la călcîie. EMINESCU, O. I 95.

De la București la Ploiești trenul ajunge într-o oră.

e. distanța :

La un pas de el, văzu un soldat mort. CAMILAR, N. I 58.

2. timpul :

a. data, ora, momentul zilei, vîrsta :

Anul universitar începe la 1 octombrie.

De e curcă,

Ce se-ncurcă

La revărsatul zorilor,

În calea vîndătorilor? ODOBESCU, S. I 9.

La optsprezece ani rămase orfan. VLAHUȚĂ, O. A. II 208.

b. momentul împlinirii unui termen :

Dar curînd s-a istovît,

La trei ani mi-a și murit. TEODORESCU, P. P. 281.

c. prilejul, evenimentul, ocazia :

La ieșirea sa din închisoare, Cîmpineanu și-a găsit averea foarte redusă. GHICA, S. 627.

Tot satul îl iubea fiindcă era bun și liniștit și săritor la nevoie. REBREANU, R. I 137.

d. momentul viitor :

Ba s-a însura la toamnă, bá la iarnă, ba la primăvară, ba la vară, ba iar la iarnă. CREANGĂ, P. 141.

e. periodicitatea :

La ceas o lingură.

Se scutură el la șapte ani o dată. CREANGĂ, P. 218.

3. de cauză (are și nuanță temporală exprimând prilejul) :

Ei fugeau înainte, sperându-se de orice zgomot . . . La fieșce sunet ei se ascundeau în tufe. ODOBESCU, S. I 92.

4. de scop :

O, tu, om nesocotit,

La aceasta ai venit,

Ca să mă omori pe mine? TEODORESCU, P. P. 117.

(cu un supin)

Icoană-ntr-un altar s-o pui

La închinat. COȘBUC, P. I 53.

5. de mod :

a. modul propriu-zis :

Caii mergeau la trap. SADOVEANU, O. I 154.

b. măsura :

Ziarele vechi se vînd la kilogram.

Observație. Deseori construcția formată din substantiv precedat de prepoziția *la* a devenit o locuțiune adverbială cu valoare modală : *la rînd, la trap, la pas, la întimplare, la un loc.*

6. instrumental :

Text scris la mașină.

Coase la mașină.

7. de relație :

De trup ești mărunțel, nu-i vorbă, dar la fire ești mare. CREANGĂ, P. 150.

Amîndoi ne potrivim,

Și la ochi și la uitat. JARNÍK-BİRSEANU, D. 49.

C. 1. Pe lângă un numeral, prepoziția *la* exprimă aproximația, avînd valoare adverbială (adeseori prepoziția este urmată de *vreo* sau precedată de *ca, aproape, cam*) :

Erau la opt mii de voinici. ISPIRESCU, M. V. 20.

Nu făcu ca la o sută de pași și iată că dete peste un tăune. ISPIRESCU, L. 44.

2. În limbajul afectiv prepoziția *la* pe lângă un substantiv cu funcțiune de subiect sau de complement direct exprimă o cantitate mare, avînd o valoare asemănătoare adjectivului *mult*.

Și mînîncă fata la plăcinte, și mînîncă, hăt bine. CREANGĂ, P. 290.

Întreaga construcție este rostită cu o intonație afectivă deosebită. (Vezi § 519 b, 599 III.)

3. În componere cu prepozițiile *de, pe, pînă*, formează prepozițiile compuse *de la, pe la, pînă la, de pe la, pînă pe la* :

Că și eu trimite-voi

Ce-i mai mîndru pe la noi. EMINESCU, O. I 149.

Hatmanul mai are de făcut un drum pînă la hotarul noharilor. SADOVEANU, O. XVIII 337.

LÎNGĂ

§ 334. A. Prepoziția *lîngă* leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: spațiul situat în imediata apropiere a unui obiect.

Introduce complementul circumstanțial de loc :

Acolo, lîngă izvoară, iarba pare de omăt. EMINESCU, O. I 85.

S-au oprit

Sub tei, lîngă străin. COȘBUC, P. I 228.

Observație. Prepoziția *lîngă* apare și în expresii formate prin repetarea aceluiași substantiv: *om lîngă om, umăr lîngă umăr* :

Veniți cu toți la luptă pentru pace,

Om lîngă om, popor lîngă popor. Cîntec de mase.

În timp ce funcțiunea sintactică a întregii expresii este modală, nici unul dintre elementele ei componente nu are funcțiune de complement circumstanțial de mod : *om* este subiect, iar *lîngă om* circumstanțial de loc : *om (care se află) lîngă (alt) om* (vezi § 511 pct. 3, 949).

C. Prepoziția *lîngă* intră în compunere cu *de, pe, pînă*, formînd prepozițiile compuse *de lîngă, pe lîngă, de pe lîngă, pînă (pe) lîngă* :

Nucii bătrîni de lîngă șură în umbră. REBREANU, I. I 14.

PE

§ 335. A. Prepoziția *pe* leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, de un adverb sau de un supin (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un adverb sau de un supin (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: situarea la suprafață.

I. Introduce atributul care exprimă :

1. locul :

a. starea sau mișcarea la suprafața unui obiect :

Treieratul pe arie începe, ca și orice muncă mai mare, tot într-o zi de luni. PAMFILE, A. R. 201.

b. aproximația, imprecizia (cu adverbe) :

Urcușul pe acolo e anevoios.

2. timpul :

a. momentul marcat prin nota sa caracteristică :

Drumul pe viscol era anevoios.

b. perioada, durată :

Singură se desprinde zgaiba. Pielea a rămas albă, ... semn pe toată viața. STANCU, D. 229.

3. distribuția :

S-au organizat întreceri socialiste pe profesii.

4. instrumentul :

Tragere pe roată.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. opoziția, ostilitatea :

Dă vina pe mine.

b. suprafața în sens figurat :

Ce griji pe dînsul, ce fiori,

Cînd se gîndea că-i greu războiul. COȘBUC, P. I 99.

Țăranii... să ceară...

Să fie ei stăpîni pe-ntreaga țară. BENIUC, V. 87.

Observație. Acest complement indirect apare ca un aspect figurat al circumstanțialului de loc.

c. obiectul unui schimb (valoare apropiată de cea instrumentală) :

Pe simbria dintr-un an

Facu-mi casă cu pridvan! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 409.

A da vrabia din mîină pe cioara de pe gard.

d. destinația :

S-au adunat cu toatele... și unde nu s-au așternut pe mîncate și pe băute, veselindu-se împreună. CREANGĂ, P. 34.

Observație. Complementul indirect care exprimă destinația se întâlnește numai în expresii de felul celor de mai sus (*a se așterne pe mîncate, pe băute*).

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. starea sau mișcarea la suprafața unui obiect :

Pe tavă era un cocoš fript,... o plăcintă, o garafă de vin. SLAVICI, N. I 244.

Să-nvîrtim hora frăției

Pe pămîntul Romîniei. ALECSANDRI, P. II 135.

b. direcția cu atingerea unei suprafețe :

Cade pe pămînt.

Moșneagul... pune cușma pe cap, o îndeasă pe urechi. CREANGĂ, P. 81.

c. străbaterea unui obiect sau a unui spațiu :

Bunicul nu vede nimic din mișcările nepotului; fumează: pîc, pîc, și privește pe geamuri, afară. SADOVEANU, O. II 536.

Dînd pînteni calului, ieși pe poartă ca vîntul. ISPIRESCU, L. 4.

d. aproximația, imprecizia (în construcție cu adverbe) :

Avem cînepă de vară

Ș-o mîncă focul pe-afară. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 457.

2. de timp :

a. perioada, durata :

Pe arșița asta o să ne uscăm de sete. CREANGĂ, P. 204.

De anul trecut, de când venise în permisie pe câteva zile, ... nu se mai răspunsese cu bătrînul. SADOVEANU, O. II 139.

b. momentul aproximativ, neprecizat :

(cu substantive)

Era pe seară.

(cu adverbe)

Pe-atunci înflorea liliacul. TOPÎRCEANU, O. I 116.

Observație. În construcție cu participii la forma de feminin-neutru plural, prepoziția *pe* formează locuțiuni adverbiale temporale : *pe-ntunecate*, *pe-noonotate*, *pe-înserate* : *Era pe-ntunecate.* SLAVICI, N. I 245.

c. (regional) succesiunea (cu repetarea substantivului) :

Seară pe seară o aștepta, și alte dăți se preumbla ceasuri întregi.

POPOVICI-BĂNĂȚEANU, V. M. 170.

d. distribuția (de obicei în construcție cu numerale) :

Îl întîlnesc de trei-patru ori pe an.

3. de cauză :

Un profesor... era destituit pe spusa unui călugăr... că auzise pe acest profesor enunțînd idei liberale. GHICA, la TDRG, s. V. *pe*.

4. de mod :

a. modul propriu-zis :

Zi-mi Radule, pe nume... că doară sînt copilul d-tale. ALECSANDRI, în CONV. LIT. IV 316.

Zboară mierlele-n tufiș

Și din codri noaptea vine

Pe furiș. COȘBUC, P. I 47.

Observații. 1. Complementul de mod introdus prin *pe* apare și în formulele de jurăminte : *pe legea mea*, *pe cinstea mea*.

2. În construcție cu participii la forma de feminin-neutru plural, prepoziția *pe* formează locuțiuni adverbiale modale : *pe alese*, *pe tăcute*, *pe nemîncate*, *pe nedormite*, *pe deșelate* etc. (vezi § 294 a).

b. conformitatea :

Am izbutit, măicuță, să facem și acum pe cheful spînului. CREANGĂ, P. 227.

Drag îmi e omul cînaș.

Că se-ncalță pe picior

Și dă gură de ficior! JARNÍK-BÎRSEANU, D. 384.

Observație. În citatul din Jarník-Birseanu, complementul circumstanțial de mod introdus prin *pe* conține și o idee de măsură.

c. măsura :

Dă-mi banii pe jumătate.

5. (popular) instrumental :

Vești mai mîndre ca-n povești

A zvonit **pe** frunză vîntul. BENIUC, v. 105.

C. Prepoziția **pe** se întrebuițează la construirea acuzativului cu funcțiune de complement direct. În această situație se găsesc, de exemplu :

1. numele proprii de persoană :

*L-am văzut **pe** Vasile.*

2. numele comune de persoană :

*Intraseră în grădină Alecuț tinichigiul și învățătorul meu Culai. Am vestit **pe** tata.* SADOVEANU, O. XVII 565.

*L-am ascultat **pe** profesor vorbind.*

Observație. Pentru descrierea detaliată a tuturor situațiilor, vezi § 599 II.

D. Prepoziția **pe** mai servește :

1. la formarea numeralului fracționar :

*Trei **pe** patru* (scris $\frac{3}{4}$).

2. la formarea unor prepoziții compuse care introduc complemente circumstanțiale de loc și de timp : *pe la, pe lângă, pe sub, pe după*. Prepoziția **pe** conferă întregii construcții o nuanță de aproximație, de imprecizie. Să se compare : *te aștept deseară **la** șapte* cu *te aștept deseară **pe la** șapte* ; *locuința mea e **lîngă** școală* cu *locuința mea e **pe lîngă** școală*.

PE LA

§ 336. A. Prepoziția compusă **pe la** leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : locul sau momentul aproximativ.

Introduce complementul circumstanțial (adeseori însoțit de adverbul *cam*) :

1. de loc :

*Să ți-l curm **pe la** mijloc.* DELAVRANCEA, H. T. 201.

*I-am învățat eu **pe la** partea sedentară.* CAMILAR, N. I 136.

2. de timp :

*În fiecare zi **pe la** amiază venea cerbul de bea apă.* CREANGĂ, P. 224.

PE LÎNGĂ

§ 337. A. Prepoziția compusă **pe lîngă** leagă un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : spațiul neprecis, situat în imediata apropiere a unui obiect.

I. Introduce complementul indirect :

*Fetele împăratului s-au pus cu rugămîntea **pe lîngă** spîn.* CREANGĂ, P. 231.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

***Pe lîngă** plopii fără soț,*

Adesea am trecut. EMINESCU, O. I 191.

Pocnind din bici pe lângă boi,

În zori de zi el a trecut

Cu plugul pe la noi. COȘBUC, P. I 93.

2. de mod (al doilea termen al unei comparații):

Elefantul și se părea purece pe lângă acest cucuș. CREANGĂ, P. 68.

3. cumulativ:

Pe lângă acestea mai avea strânse și părăluțe albe pentru zile negre.
CREANGĂ, P. 3.

C. În construcție cu conjuncția *că* formează locuțiunea conjuncțională *pe lângă că*.

PENTRU

§ 338. A. Prepoziția *pentru* leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv, pronume sau numeral de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral, de un verb la infinitiv sau supin (funcțiune de complement);

d. un adjectiv de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: destinația.

I. 1. Introduce atributul sau numele predicativ care exprimă destinația:

Butoiul este pentru vin.

Aleg vînatul de prin încurcăturile așelor și-l pun în traistele pentru pește. ȘEZ. IV 115.

2. Introduce atributul care exprimă interesul:

Grija pentru om.

II. Introduce complementul indirect care exprimă:

a. persoana sau ființa, acțiunea etc. căreia îi e destinată, i se atribuie o acțiune:

Am citit... un articol atît de binevoitor pentru modestele mele încercări literare. CARAGIALE, O. IV 132.

Am cumpărat cărți pentru copii.

Observație. În acest fel de construcții, complementul indirect exprimat printr-un acuzativ cu prepoziție poate fi înlocuit printr-unul în dativ:

Am cumpărat cărți copiilor.

b. persoana sau obiectul interesat în acțiune:

Prietenul tău a făcut pentru tine mai mult decît tine. NEGRUZZI, S. I 63.

Observație. Uneori prepoziția *pentru* cumulează valoarea de interes, folos, destinație cu cea de scop, de cauză sau de relație, complementul putînd fi interpretat și ca un circumstantial:

Vărsat-ați lacrimi pe flori

Pentru fiul călător. JARNÍK-BİRSEANU, D. 193.

A suferit multe **pentru** el.

Te superi dacă te-oî ruga **pentru** un pahar de apă? CARAGIALE, O. II 212.

c. obiectul unui schimb :

Pentr-un turc care cădea

Zece de-afară venea. JARNÍK-BİRSEANU, D. 494.

Ce mi-i cere tu **pentru** trei ani? CREANGĂ, P. 151.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de cauză :

Pentru lucruri de nimic, am fost umilit de mulți cu vorbe tari, care îmi aminteau despre **sărăcie**. SADOVEANU, O. III 313.

2. de scop :

(cu un substantiv)

De ce nu voi **pentru** nume, **pentru** glorie să scriu? EMINESCU, O. I 137.

(cu un supin)

A chemat o femeie **pentru** vărui.

(cu un infinitiv)

Trăim **pentru** a munci și **pentru** a lupta.

3. de mod (cu nuanță consecutivă) :

(cu un infinitiv precedat de prepoziția *a*; în construcție cu adverbul *prea*)

Subiectul e *prea* vast **pentru** a putea fi expus într-o oră.

C. Prepoziția *pentru* împreună cu :

1. adverbul *cît* formează locuțiunea prepozițională *cît pentru* care introduce un complement circumstanțial de relație :

Cît pentru străinul brunet, el părea că nu bagă în samă că e lângă o frumusețe. NEGRUZZI, S. I 37.

2. pronumele relativ *ce* sau cu conjuncțiile *că, să* formează locuțiunile conjuncționale *pentru că, pentru ca (...)* *să* și locuțiunea adverbială și conjuncțională *pentru ce*.

PESTE

§ 339. A. Prepoziția *peste* leagă :

a. un substantiv, pronume sau numeral de un substantiv (cu funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (cu funcțiune de complement);

c. un adjectiv de un substantiv (cu funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : situarea la suprafață.

I. Introduce atributul care exprimă depășirea :

Lucrări **peste** plan.

Rezultate **peste** așteptări.

II. Introduce complementul indirect care exprimă :

a. obiectul dominat :

Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro limbă. EMINESCU, O. I 142.

b. atașarea :

Flămînde și obraznice, ciorile numai cînd sania era să dea peste ele zbucniră brusc de pe pămînt. REBREANU, R. I 215.

Observație. Toate aceste valori reprezintă un aspect figurat al valorilor circumstanțiale de loc.

III. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. starea sau mișcarea deasupra sau la suprafața unui obiect :

Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăștie. EMINESCU, O. I 79.

Peste apa limpede ca lacrima se apleacă sălcii pletoase. SADOVEANU, O. II 544.

Observație. De la construcțiile în care *peste* introduce complementul circumstanțial de loc exprimînd starea la suprafață s-a ajuns la expresii formate prin repetarea aceluiași substantiv. Ele exprimă cantitatea mare, nedeterminată :

Și ce să vezi?... Biserici peste biserici, cruci peste cruci, pustnici peste pustnici. DELAVRANCEA, O. II 317 (= ... biserici atît de multe, încît pare că se află (sînt construite) peste alte biserici...).

b. străbaterea unei suprafețe :

Apucă peste cîmpi de-a dreptul spre niște curți mari. CREANGĂ, P. 301.

c. situarea dincolo de obiect :

Casa este peste drum de noi.

2. de timp :

a. momentul viitor :

Vino peste trei zile.

b. perioada :

Te urmăresc luminători

Ca soarele și luna,

Și peste zi de-atîtea ori

Și noaptea totdeauna. EMINESCU, O. I 190.

3. de mod (după adjective, mai ales în locuțiunile *peste măsură*, *peste puterile cuiva*) :

Lucru greu peste măsură.

C. Prepoziția *peste* mai apare :

1. înaintea unui numeral, exprimînd depășirea unei cantități aproximative :

Peste o mie de bolnavi zăceau în camere. MIRONESCU, S. A. 122.

2. împreună cu prepozițiile *de* și *pînă*, formînd prepozițiile compuse *de peste*, *pînă peste*, care introduc componente circumstanțiale de loc.

PÎNĂ

§ 340. A. Prepoziția *pîină* (regional și în forma *pănă*) leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de un adverb (funcțiune de atribut);

b. un verb de un adverb sau de un infinitiv (funcțiune de complement).

Observație. Construcțiile de tipul *pîină săptămîna viitoare*, *pîină luna viitoare*, *pîină marțea trecută* sînt asemănătoare celor în care avem substantive devenite adverbe : *pîină seara*, *pîină marți*, *pîină joi*.

B. Sensul fundamental : limita extensiunii.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul :

Drumul pîină acolo e ușor.

b. timpul :

Cîtitul pîină tîrziu devenise un obicei pentru el.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc (cu adverbe) :

A făcut un ceas pîină aici.

2. de timp (cu adverbe) :

Pîină acum toți rîdeau de Prepeleac, dar acum a ajuns să rîdă el și de dracul. CREANGĂ, P. 51.

C. Prepoziția *pîină* se mai construiește :

1. cu prepoziții, formînd prepoziții compuse care exprimă limita unei extensiuni în ce privește spațiul, timpul și, mai rar, modul : *pîină către*, *pîină despre*, *pîină după*, *pîină în*, *pîină între*, *pîină la*, *pîină lîngă*, *pîină pe*, *pîină peste*, *pîină spre*, *pîină sub* :

Munții sînt acoperiți de zăpadă pîină în vîrf.

Răpede să te arunci în groapă și să șezi acolo într-însa pîină după asfințitul soarelui. CREANGĂ, P. 225.

Sala de spectacole se umpluse pîină la refuz.

2. cu prepoziția *a*, precedînd un infinitiv la forma negativă :

Pîină a nu se întuneca, trenul a ajuns la Predeal.

3. cu prepoziția *la*, precedă un numeral, exprimînd limita superioară :

Erau pîină la 12 oameni cu toții.

4. cu adverbele *chiar*, *și*, *chiar și*, formînd locuțiunile adverbiale *pîină și*, *pîină chiar (și)*, care exprimă depășirea tuturor așteptărilor :

Pe treptele acelei scări [sociale se afla] o boțerime ghiftuită de privilegiuri, bucurîndu-se de toate drepturile, pîină și de ilegalități. ALECSANDRI, la NEGRUZZI, S. I XII.

5. cu pronumele relativ *ce*, cu adverbele *unde* și *cînd* și cu conjuncția *să*, formînd locuțiunile conjuncționale *pîină ce*, *pîină să*, *pîină unde*, *pîină cînd*, *pîină cînd să*.

PRIN

§ 341. A. Prepoziția *prin* leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un infinitiv (funcțiune de complement);

c. un adjectiv de un substantiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : străbaterea unui spațiu sau a unui obiect.

I. Introduce atributul care exprimă :

a. locul :

Mișcarea discretă a insectelor prin păd. CARAGIALE, O. III 16—17.

b. timpul (momentul aproximativ) :

Apariția prin 1570 a primei cărți românești cu litere latine.

c. instrumentul :

Încunoștințarea publicului prin afișe.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

a. străbaterea unui obiect :

O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise. EMINESCU, N. 81.

Observație. Prepoziția *prin* a început să se răspândească în locul lui *pe* în construcția :

Intrarea prin ușa din față.

b. interiorul nedeterminat precis :

Mort și Mircea

Prin văi pe la Smârdan. COȘBUC, P. I 101.

2. de timp (momentul aproximativ) :

Prin anii 1870—1880 apar primele publicații muncitorești în țara noastră.

3. de cauză (după adjective) :

[Era] înclinător, sfios prin temperament, vorbind cu un talent natural. BOLINTINEANU, O. 419.

4. de mod :

Unul prin vis vede plângând

O mamă-mbătrânită. ALECSANDRI, P. III 77.

5. instrumental :

Ottul... își răzbună prin urlete sălbatece de strîmtorimea ce suferă. ALEXANDRESCU, P. 221.

Autorul începe prin a-și expune planul.

Observație. Complementul circumstanțial instrumental construit cu prepoziția *prin* are uneori și o nuanță cauzală :

Scriitor celebru prin operele sale.

C. Împreună cu prepoziția *de* formează prepoziția compusă *de prin*, care introduce atribute și complemente circumstanțiale de loc și de timp :

Toate femeile din sat și de prin meleagurile vecine vorbeau despre soacra cu trei nurori. CREANGĂ, P. 16.

De prin septembrie au început ploile.

Observație. Pentru înlocuirea prepoziției *prin* cu *printru* vezi § 343.

PRINTRE

§ 342. A. Prepoziția *printre* leagă :

a. un substantiv de natură verbală sau cu sens apropiat de al unui verb de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

b. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: străbaterea unui spațiu situat între mai multe obiecte.

I. Introduce atributul care exprimă locul :

Drumul printre vii.

II. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc (spațiul situat între mai multe obiecte) :

Luna bate printre ramuri. EMINESCU, O. I 101.

El întreagă ziuliță

Nu să lasă de doiniță,

Mînînd printre floricele

Albișoare miorele. JARNÍK-BİRSEANU, D. 76.

Observație. Rareori prepoziția *printre* introduce un complement circumstanțial de loc, care exprimă străbaterea unui obiect, fiind echivalentă cu *prin* :

Numai luna printre ceață vars-a razelor văpaie. EMINESCU, O. I 210.

2. de mod (cu nuanță temporală, de obicei în expresii) :

Acum rîde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri. EMINESCU, O. I 32.

N-am avut noroc — se căina Aurica printre sughituri. CĂLINESCU, E. O. I 131.

Eu m-am așternut pe scris... Printre picături aș vrea să completez pe „Rostoganu”. CARAGIALE, O. VII 12.

C. Cu prepoziția *de* formează prepoziția compusă *de printre*, care introduce atributul sau complementul circumstanțial de loc exprimînd punctul de plecare din spațiul situat între mai multe obiecte.

De l-oi prinde, mă, să știi

Că s-a dus de printre vii. TEODORESCU, P. P. 596.

PRINTRU

§ 343. A. Prepoziția *printru* leagă :

a. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement);

b. un adjectiv de un substantiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : străbaterea unui spațiu, a unui obiect.

I. Introduce complementul circumstanțial :

1. de loc :

Razele pătrunseră printr-o ușă și-i loviră fața. EMINESCU, N. 34.

2. instrumental :

Zoie îmi răspunse printr-o rece înclinare din cap. BOLINTINEANU, O. 386.

(cu nuanță cauzală)

Există compozitori vestiți printr-o singură operă.

Observație. Prepoziția *printru* are cteva dintre valorile prepoziției *prin*, față de care apare ca variantă. Prepoziția *printru* se folosește în mod obligatoriu în forma *printru*-înaintea articolului, a adjectivului pronominal și a numeralului *un, o* și înaintea pronumelui *însul*, care nu pot fi niciodată precedate de *prin*. (Vezi exemplele de mai sus.)

Înaintea articolului posesiv, a adjectivelor pronominale care încep cu o vocală și înaintea numeralului cardinal *unul, una*, se poate folosi atât *printru*-, cât și *prin* :

Printr-a mea (umbrela mea) nu pătrunde ploaia.

Prin a mea nu pătrunde ploaia.

Folosirea formei *printru* în loc de *printru*- în limba literară este foarte rară și constituie un arhaism.

SPRE

§ 344. A. Prepoziția *spre* leagă :

a. un verb copulativ de un substantiv (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv de alt substantiv, pronume sau numeral (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume, de un numeral sau de un infinitiv (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental : direcția și apropierea.

I. (Rar și învechit.) Introduce numele predicativ :

Binevoitorii de multe ori ne sînt spre stricare și răuvoitorii spre folos. SLAVICI, O. I 60.

II. Introduce atributul care exprimă :

a. locul situat în direcția unui punct :

Vara doina mi-o ascult

Pe cărarea spre izvor,

Ce le-am dat-o tuturor. EMINESCU, O. I 123.

b. timpul (apropierea de un anumit moment):

În noaptea spre 15 august nimene nu dormise în casa lui Turcan.
CONTEMPORANUL, III 773.

III. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc (mișcarea sau starea pe loc în direcția unui punct):

Pe cal se arunca

Și spre Dunăre-alerga. ALECSANDRI, P. P. 59.

Mai spre inima satului, camionul își încetini goana. MIHALE, O. 465.

2. de timp (apropierea de un anumit moment):

Dar noaptea-n zare uncori,

Cînd e furtună-n depărtare,

La margini de-orizont răsare

Un fulger alb, tîrziu, spre zori. COȘBUC, P. I 82.

3. de scop:

(cu substantive)

S-ar fi părut că bijuteria nu era pe măsura proprietarului și era pusă acolo numai spre păstrare. CĂLINESCU, E. O. I 20.

Observație. Unele complemente circumstanțiale finale construite cu prepoziția *spre* formează expresii care, pe lângă valoarea finală, au și o valoare de complement de mod: *spre pildă, spre exemplu* (= de pildă, de exemplu):

Să ne strămutăm, spre pildă, cu gîndul, la anul 1662. ODOBESCU, S. I 440.

(cu un infinitiv)

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita? EMINESCU, O. I 127.

4. de mod (cu nuanță consecutivă):

Am plecat, spre marele regret al confrăților. CARAGIALE, O. II 163.

SUB

§ 345. A. Prepoziția *sub* (și în forma învechită și nerecomandabilă *subt*) leagă:

a. un verb copulativ de un substantiv (funcțiune de nume predicativ);

b. un substantiv de alt substantiv (funcțiune de atribut);

c. un verb de un substantiv, de un pronume sau de un numeral (funcțiune de complement).

B. Sensul fundamental: spațiul situat dedesubtul unui obiect.

I. Introduce numele predicativ și atributul

Lucrarea lui e sub orice critică.

A obținut rezultate sub așteptări.

II. Introduce complementul circumstanțial:

1. de loc:

a. starea sau mișcarea în spațiul situat dedesubtul unui obiect:

Eram acum tocmai pe culmea dealurilor sub care se adăpostește, ca într-o copaie, satul Bisoca. ODOBESCU, S. III 194.

Hora se învîrtea sub streșina unui nuc bătrîn. SADOVEANU, O. I 236.

b. pătrunderea în spațiul situat dedesubtul unui obiect :

Cel mijlociu, tuști! iute sub un chersin. CREANGĂ, P. 23.

2. de timp :

a. epoca (definită prin conducere) :

Țara, înălțată și întinsă sub Ștefan cel Mare, stătea încă tare.

SADOVEANU, O. I 9.

b. (popular) apropierea și anterioritatea în timp :

Sub seară... a văzut... o umbră neagră. POPA, V. 129.

3. de cauză (cu nuanță locală) :

Cercevelile ferestrelor se curmau sub presiunea zidurilor. EMINESCU, N. 38.

4. de mod :

Mai aproape de noi însă, sub forme și cu colori mai reale, se vedeau... mari pietroaie sure și murgi. ODOBESCU, S. III 195.

Am luat cartea sub semnătură.

Observație. Uneori complementul circumstanțial de mod construit cu prepoziția *sub* apare ca o exprimare figurată a unui complement circumstanțial de loc :

Avea sub mînă o armie de inferiori. CEZ. PETRESCU, A.N. 305.

C. 1. Înaintea unui numeral, exprimînd inferioritatea numerică :
Are sub 50 de kg.

2. Intră în componere cu alte prepoziții : *de, pe, pînă*, formînd prepozițiile compuse *de sub, pe sub, pînă sub*.

Strîmbă-Lemne, stîlcit cum era, vedea de sub laiță tot ce se petrecea. CREANGĂ, O. 166.

Pe sub seară a venit la mine.

BIBLIOGRAFIE

1. FULVIA CIOBANU, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba română*, în SG II, p. 91-104.
2. FULVIA CIOBANU, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG III, p. 43-66.
3. FULVIA CIOBANU, *Remarques sur le mode de construction de la préposition „pînă”*, în *Récueil d'études romanes*, București, 1959, p. 31-40.
4. RODICA OCHESEANU, *Observații asupra folosirii greșite a prepozițiilor în limba unor publicații*, în LR VIII (1959), nr. 5, p. 40-51.
5. LAURA VASILIU, *Note pentru definiția prepoziției*, în SCL XI (1960), p. 771-773.
6. LAURA VASILIU, *Cîteva observații asupra conținutului semantic al prepozițiilor în lumina categoriilor generalului și particularului*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. al III-lea [București, 1961], p. 139-147.
7. LAURA VASILIU, *Șchiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în SG III, p. 11-42.

CONJUNCȚIA

§ 346. Conjuncția este partea de vorbire neflexibilă care exprimă raporturi de coordonare sau de subordonare între două propoziții, raporturi de coordonare între două părți de propoziție sau între o parte de propoziție și o propoziție.

În frază leagă :

× 1. propoziții subordonate de regenta lor :

Soarele... stătu pe loc, încît trei zile n-a fost noapte. EMINE-SCU, N. 4.

× 2. propoziții coordonate :

a. principale :

Zboară mierlele-n tufiș

Și din codri noaptea vine

Pe furis. COȘBUC, B. I. 5.

Șuguiesti, măi omule, ori ți-i într-adins? CREANGĂ, P. 40.

El e frumos și tinerel,

Dar e sfios cînd e cu fete. COȘBUC, P. I 87.

b. propoziții subordonate care depind de aceeași regentă :

— subordonate de același fel :

Înțelegi, amice, că la aceste cuvinte somnul meu, dulcele meu somn a zburat în fuga mare și nici nu m-am mai gîndit a-l prinde. GHICA, S. 32 (completive directe).

— subordonate de natură diferită :

Nu caută să stoarcă pe țărani, ba chiar face bine, unde poate și cînd crede de cuvință. REBREANU, R. I 130 (circumstanțială de loc și temporală).

Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roș, de unde știi și cum îi ști tu. CREANGĂ, P. 233 (circumstanțială de loc și modală).

× 3. părți de propoziție și propoziții subordonate :

a. de același fel :

Moșneagul fiind un gură-cască, sau cum îți vrea să-i ziceți, se uita în coarnele ei. CREANGĂ, P. 285 (nume predicativ și propoziție predicativă).

Nimeni nu s-a plîns de judecățile lui în vreme de pace, ori că-n războaie n-a sărit unde a fost mai greu. DELAVRANCEA, O. II 31 (complement indirect și completivă indirectă).

b. cu funcțiuni diferite :

Vînatul, ca și omul, împrajmuit cu legi,

Îl ai cînd vrei și sigur și poți să ți-l alegi. ARGHEZI, C. O. 59 (circumstanțială de timp și circumstanțial de mod).

Îi plăcea să ieie cît de mult și ce-i mai bun și mai frumos. CREANGĂ, P. 293 (circumstanțial de mod și completivă directă).

În propoziție leagă părți de propoziție care stau pe același plan :

a. de același fel :

Cuconu Alecu și moș Grigore stăteau, ca totdeauna, în cerdacul cu geamlăc. SADOVEANU, O. II 161.

Pădurile în depărtare cu tulpini fumurii ... par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. DELAVRANCEA, S. 5.

Ce-ți pasă fie, chip de lut,

Dac-oî fi eu sau altul. EMINESCU, O. I 181.

Nu știu dacă fac bine ori rău. SLAVICI, O. I 247.

Era odată o babă, care avea trei feciori nalți ca niște brazi și tari de vîrtute, dar slabi de minte. CREANGĂ, P. 3.

b. cu funcțiuni diferite :

Joacă cărți cu oricine și oriunde. SADOVEANU, O. II 671 (complement circumstanțial sociativ și complement circumstanțial de loc).

Încotro mergeți d-voastră la vremea asta și pe locurile aistea, domnișorule? HOGAȘ, DR. I 199 (complement circumstanțial de timp și complement circumstanțial de loc).

Oricine și de oriunde poate să asculte la posturile de radio bucu-reștene muzica lui Debussy. GAZ. LIT. 151 (1957), p. 4 (subiect și complement circumstanțial de loc).

ALTE PĂRȚI DE VORBIRE [CU FUNCȚIUNE DE CONJUNCȚIE

§ 347. Funcțiunea de conjuncție este îndeplinită și de alte părți de vorbire și anume de :

a. adverbe relative-interogative : *cînd, (pre)cum, încotro, unde, cît ;*

b. alte adverbe sau locuțiuni adverbiale : *așadar, deci, de aceea, drept aceea, pentru aceea, prin urmare, în concluzie, în consecință, în schimb ; doar, pasămite* (vezi § 713).

c. pronume relative-interogative : *care, cine, ce.*

d. prepoziția *cu* ; locuțiunea prepozițională *împreună cu* (vezi § 309).

Valoarea de conjuncție a adverbelor relative este mai slabă sau mai pronunțată după cum adverbul respectiv este sau nu parte de propoziție în propoziția pe care o introduce. Cînd adverbele relative sînt, de exemplu, complemente circumstanțiale de loc, de timp etc., ele au funcțiunea principală de adverb.

În exemplul: *Du-te unde-a dus surdul roata și mutul iapa*. CREANGĂ, p. 47, *unde* are valoare principală de adverb pentru că își păstrează sensul lexical propriu și are funcțiunea de complement circumstanțial de loc în subordonată. Dar în exemplul: *Bucuria tatălui său era așa de mare unde vedea că fiu-său are să fie procopsit*. ISPIRESCU, L. 183, *unde* nu are funcțiune de parte de propoziție, ci are sens cauzal și de aceea valoarea lui principală este aceea de conjuncție cauzală.

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR DIN PUNCT DE VEDERE FORMAL

X

§ 348. După forma lor conjuncțiile sînt de mai multe feluri :

X 1. Conjuncții simple, alcătuite dintr-un singur element, neanaliabile : *ci, dar, de, fie, iar, însă, nici, ori, sau, și* etc.

\ 2. Conjuncții compuse, alcătuite din două sau mai multe conjuncții simple sau dintr-un adverb relativ și o conjuncție : *ca (...)* *să, ci și, cum că* etc.

X 3. Locuțiuni conjuncționale, alcătuite din grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens și îndeplinesc funcțiunea unei conjuncții. În această îmbinare de cuvinte este obligatorie prezența unei conjuncții propriu-zise sau a unei părți de vorbire cu funcțiune de conjuncție (un pronume relativ sau un adverb relativ).

Locuțiunile conjuncționale din limba română sînt numeroase ; nu se poate preciza însă numărul lor exact, deoarece pe de o parte multe din ele (mai ales cele formate cu substantive) sînt greu de delimitat față de anumite formații analizabile (vezi p. 386 observația 3), iar pe de altă parte posibilitățile de creare a combinațiilor de elemente cu valoare conjuncțională sînt nelimitate.

Se deosebesc următoarele tipuri de locuțiuni conjuncționale :

1. Locuțiuni conjuncționale formate cu o conjuncție propriu-zisă :

a. conjuncția se combină cu un adverb : *măcar că, (familiar) chit că, în afară că, măcar de, chiar dacă, măcar să, înainte (de) să, de parcă* etc. ;

b. conjuncția (simplă sau compusă) se combină cu o prepoziție (simplă sau compusă) : *pentru că, pe lângă că, pînă să, pentru ca să, fără (ca) să* ;

c. conjuncția se combină cu o prepoziție și cu un substantiv : *din cauză că, din pricină că, în caz că, în loc să, (familiar) în caz dacă* ;

d. conjuncția se combină cu o formă verbală : (familiar) *las (că)* ;

e. conjuncția se combină cu o prepoziție și cu un adjectiv substantivizat : *cu toate că*.

2. Locuțiuni conjuncționale formate cu un pronume relativ :

a. pronumele sau adjectivul relativ se combină cu (o prepoziție și cu) un substantiv : *în ce chip, cît timp, (ori) de cîte ori, de vreme ce, din moment ce, în vreme ce, în timp ce, pe măsură ce, o dată ce* etc. ;

b. pronumele relativ se combină cu o prepoziție : *după ce, pînă ce etc.* ;

c. pronumele relativ se combină cu un adverb : (regional) *abia ce, îndată ce, imediat ce, numai ce etc.*

3. Locuțiuni conjuncționale formate cu un adverb relativ :

a. adverbul relativ se combină cu un adverb : *acolo unde, atunci cînd, așa cum, atît(a) cît ; cît și, (învechit și regional) numai cît, chiar (și) cînd ;*

b. adverbul relativ se combină cu o prepoziție sau cu o locuțiune prepozițională : *cu cît, pe cît (învechit pre cît), de cum, de cînd, de unde, pînă unde, pe unde, pe cînd, de cum, după cum, față de cum etc. ;*

c. adverbul relativ se combină cu o prepoziție și cu un substantiv : (învechite) *în (sau la) caz cînd ; în vreme cît, în timp cît etc.*

4. Locuțiuni conjuncționale cu două elemente cu funcțiune de conjuncție (conjuncție și pronume relativ, conjuncție și adverb relativ, adverb relativ și pronume relativ) : *ca și cînd, ca și cum, după ce că, pînă cînd să etc.*

Observații. 1. Unele locuțiuni conjuncționale ca : *din cauză că, din pricină că, înainte să, în loc să, în afară că etc.* se aseamănă prin sens și prin elementele de bază cu locuțiunile prepoziționale : *din cauza, din cauză de, din pricina, înainte de (a), în loc de (a), în afară de etc.* Se deosebesc însă de acestea atît prin funcțiunea lor, cît și prin modul cum se construiesc și prin unele elemente de formație. Primele servesc la introducerea propozițiilor subordonate și se construiesc cu verbe la moduri predicative ; din punct de vedere formal au ca ultim element o conjuncție. Ultimele au valoare de prepoziții, se construiesc cu substantive sau pronume sau cu verbe la infinitiv și împreună cu acestea constituie părți secundare de propoziție (de obicei complemente) ; din punct de vedere al formei ele au ca ultim element fie un substantiv cu forma articulată, fie un adverb cu formă articulată, fie o prepoziție.

2. Unele conjuncții care astăzi au aspect de conjuncții simple în trecut au fost conjuncții compuse sau chiar locuțiuni conjuncționale : *căci (că + ce), dacă (de + ca), deoarece (de + oară + ce), deși (de + și), fiindcă (fiind + că), înctt (în + cît), parcă (pare + că).*

Calificarea lor drept conjuncții simple se bazează pe faptul că elementele componente și-au pierdut individualitatea, atît ca sens, cît și ca formă, ceea ce se reflectă și în grafia lor : ele se scriu astăzi într-un singur cuvînt.

3. Trebuie făcută distincție între locuțiunile conjuncționale și unele formații aparent asemănătoare ca : *în ciuda faptului că, în ipoteza că, avînd în vedere că.* Aceste construcții pot fi echivalente din punct de vedere sintactic cu conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale, dar ele nu au structură de locuțiuni. Primele două sau trei elemente (*în ipoteza, în ciuda faptului, avînd în vedere*) au funcțiune de complement circumstanțial în prima propoziție, iar conjuncția *că* introduce o propoziție subordonată (atributivă sau completivă directă).

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR DIN PUNCT DE VEDERE X AL FUNCȚIUNII LOR

X § 349. După funcțiunea lor conjuncțiile și elementele folosite cu valoare de conjuncție se împart în două categorii : coordonatoare și subordonatoare.

Conjuncțiile coordonatoare leagă între ele două propoziții (ambele principale sau ambele secundare), două părți de propoziție care stau pe același plan sau o parte de propoziție și o propoziție.

Principalele conjuncții (locuțiuni) coordonatoare sînt :

- X {
- copulative : *nici, și, precum și* ;
 - disjunctive : *fie, ori, sau* ;
 - adversative : *ci, dar, iar, însă* ;
 - conclusive : *așadar, deci*.

Conjuncțiile subordonatoare leagă propozițiile dependente (subordonate) pe care le introduc de propoziția regentă de care depind.

Principalele conjuncții (locuțiuni conjuncționale) subordonatoare sînt :

- subiective, predicative, atributive și complete directe și indirecte : *că, să, ca să, dacă, de* ;
- de loc : *(ori)unde (de unde, de pe unde, pe unde, pînă unde, de oriunde, pe oriunde etc.), (ori)încotro, dîncotro etc.* ;
- de timp : *că, cînd (de cînd, de pe cînd, pe cînd, pînă cînd), cît, cîtă vreme, cum, de cum, imediat ce, (de) îndată ce, în timp ce, în vreme ce, odată ce, ori de cîte ori, pe măsură ce, pînă (nu), pînă ce, pînă să (nu) etc.* ;
- de cauză
 - a. cauzale propriu-zise : *că, căci, cum, dacă, de vreme ce, deoarece, din cauză că, din moment ce, din pricină că, fiindcă, întrucît, o dată ce, pentru că, (popular) unde* ;
 - b. cauzale condiționale : *cînd, cîtă vreme, dacă, de ; de vreme ce, din moment ce* ;
 - de scop : *de, ca să, pentru ca să, să* ;
 - de mod
 - a. modale propriu-zise : *cît, p(r)e cît, întru cît, cum, după cum, precum, fără să* ;
 - b. modale comparative
 - de egalitate : *cît, după cît, cum, cum și, după cum, precum, în ce chip* ;
 - de inegalitate : *decît, față de cît (cum), de cum* ;
 - c. comparative condiționale : *cum, ca și cum, ca și cînd, (de) parcă* ;
 - de consecuție : *că, așa că, cît, decît, încît, cum, de ; să, ca să, de să, încît să, pentru ca să* ;
 - de condiție : *că, în caz că (cînd), dacă, cînd, de, de unde nu, să* ;
 - de concesie
 - a. concesive propriu-zise : *că, chît că, cu toate că, măcar că, (pe) cînd, (așa) cum, deși, de unde, după ce, în timp ce, în vreme ce, pe cîtă vreme, fără (ca) să* ;
 - b. concesive ipotetice (condiționale) : *dacă, chiar dacă, nici dacă, și dacă, de, chiar de, măcar de, nici de, să, chiar să, măcar să, nici să, să și* ;
 - de opoziție : *cînd, cîtă vreme, dacă, fără (ca) să, în loc să, în timp ce, în vreme ce, unde, de unde* ;

- de cumulare : *după ce, după ce că, în afară că, nu numai că, pe lângă că* ;
- de instrument : *de* ;
- de relație : *de*.

VALOAREA CONJUNCȚIILOR

§ 350. 1. Deși conjuncția nu e lipsită complet de sens lexical, ea nu are un sens lexical de sine stătător.

Există un raport strâns între sensul lexical și valoarea sintactică a conjuncției. Cu cât sensul lexical e mai slab, cu atât conjuncția servește la exprimarea unor raporturi sintactice mai abstracte. De exemplu, conjuncțiile care introduc propoziții finale (*de, să*) sînt mai abstracte decît cele care introduc propoziții de loc și de timp (adverbele relative *cînd, unde, cît*).

Sensul lexical al conjuncțiilor propriu-zise este mai slab decît al adverbilor sau al locuțiunilor conjuncționale. Acestea din urmă sînt formate și cu alte părți de vorbire, care aduc un element lexical în plus.

2. În general, conjuncțiile cele mai frecvente au un număr mare de valori foarte variate, putînd exprima și alte raporturi sintactice decît cel care constituie funcțiunea lor principală.

Unele conjuncții vechi, moștenite și neanalizabile în romînește, au funcțiuni numeroase. De exemplu, conjuncția *că* introduce propoziții complete (directe și indirecte), subiective, predicative, atributive, concesive, consecutive, cauzale, temporale, condiționale. De asemenea aceste conjuncții intră în compunerea a numeroase locuțiuni : *asa că, din cauză că, din pricină că, după ce că, în afară că, în caz că, măcar că, nu numai că, pe lângă că, pentru că* etc.

Pe de altă parte și unele conjuncții provenite din alte părți de vorbire și-au îmbogățit valorile în decursul timpului (*cum, cît, unde*).

3. Unele conjuncții s-au specializat pentru a exprima fiecare un anumit raport sintactic. Astfel, există conjuncții specifice unor anumite raporturi : *dar, însă, ci* (adversativ), *fîndcă, deoarece* (cauzal), *deși* (concesiv), *încît* (consecutiv) etc.

De asemenea în limba literară conjuncțiile de coordonare sînt bine delimitate de cele de subordonare. În limba populară există totuși unele situații cînd conjuncțiile subordonatoare *de* și *că* au unele valori apropiate de coordonarea copulativă (vezi § 368 și 374).

Unele conjuncții apar chiar în propoziții independente. Astfel, *că* apare în propoziții enunțiative (propriu-zise) exclamative, *dacă* și *de* în propoziții optative exclamative. În aceste situații *că, dacă* și *de* își pierd de fapt valoarea de conjuncție. (Pentru exemple vezi § 368, 373, 374.)

4. Se remarcă existența elementelor conjuncționale sinonime ; astfel, conjuncții diferite exprimă uneori același raport sintactic în aceleași condiții sintactice : *de* și *dacă* introduc propoziții condiționale, *deși* și *cu toate că* introduc concesive.

5. Majoritatea conjuncțiilor în limba română se pot construi cu toate modurile personale. Valoarea modurilor e aceeași ca și în propozițiile independente, deci, de obicei, ele nu cer un anumit mod sau un anumit timp. Totuși sînt unele conjuncții care nu se pot construi cu un anumit mod: conjuncția *să* nu se construiește cu indicativul, *de* și *că* nu se construiesc cu conjunctivul.

Adesea însă aceeași conjuncție se poate construi cu moduri diferite, după diferitele raporturi pe care le exprimă: de exemplu, *de* condițional se construiește cu indicativul și condiționalul; *de* final cu indicativul și imperativul; *de* predicativ se construiește cu indicativul și condiționalul; *de* atributiv, de obicei, numai cu indicativul; *de* completiv direct și indirect cu indicativul, condiționalul, prezumtivul etc.

CONJUNCȚII CORELATIVE

X § 351. Pentru a preciza natura unui raport de subordonare sau de coordonare se folosește uneori procedeul de acumulare a elementelor prin care se marchează raportul respectiv. Un asemenea procedeu este folosirea corelativelor.

În coordonare:

1. Conjuncțiile corelative sînt totdeauna perechi, în sensul că aceeași conjuncție (adverb) sau locuțiune conjuncțională apare atît într-unul dintre termenii coordonării, cît și în celălalt:

aci... aci
acum... acum
ba... ba
cînd... cînd
fie... fie
nici... nici
ori... ori
sau... sau

... *veselul Alecsandri,*

Ce-nșirînd mărgăritare pe a stelei blondă rază,

Acum secolii străbate, o minune luminoasă,

Acum râde printre lacrimi cînd o cîntă pe Dridri. EMINESCU,

O. I 32.

Cînd o salcie plectoasă lîn pe baltă se coboară,

Cînd o mreană saltă-n aer dup-o viespe sprintioară. ALECSANDRI,

P. III 51.

Ori-s spinii înfloriți,

Ori-s turcii înveliți. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 492.

(Popular) *Nici mi-i foame, nici mi-i sete,*

Nici mi-i dor de codru verde. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 106.

Vine sau luni sau miercuri.

2. Uneori conjuncția apare cu un corelativ adverb în primul element :

nu numai (că)... dar și

nu numai... ci și

Boierii mari și mici, nu numai că nu plăteau nici o dare către stat, dar aveau și privilegiul de-a scuti un număr de dajnici, de la trei pînă la optzeci. GHICA, S. 19.

Nu erau tovarăși numai la biserică, ci... erau și mușterii lui moș Precu. SADOVEANU, O. I 575.

Unele corelative leagă numai părți de propoziție : *atît... cît și.*

Corelativele apar numai la raporturile copulative și disjunctive.

✕ În subordonare :

1. Elementele conjuncționale pot fi aparent în corelație cu ele incele. Astfel, același adverb relativ sau o locuțiune cu un pronume relativ în subordonată are valoare de conjuncție, iar în regentă valoare adverbială :

Cum mă culc, cum te visez. JARNÍK-BİRSEANU, D. 16.

De ce mergeau înainte, de ce lui Harap-Alb i se tulburau mințile. CREANGĂ, P. 275.

Acest procedeu este mai rar.

2. Procedeu obișnuit în subordonare este folosirea a două elemente diferite atît din punct de vedere al valorii, cît și al formei : o conjuncție (locuțiune conjuncțională) și un adverb sau o conjuncție și un pronume :

atît... încît

(după) cum... (tot) așa

cu cît... cu atît

pe cît... pe atît

deși... totuși

de cîte ori... de atîtea ori

pentru că... de aceea etc.

Regenta poate avea corelative indiferent de poziția ei în frază :

a. regenta precedă subordonata :

E atît de rea, încît nimeni nu calcă pe moșia ei. ISPIRESCU, L. 4.

Dorințele grațioasei mele prietene domnișoara Mary Popescu sînt pentru mine porunci, la care mă supun, cu atît mai bucuros, cu cît văd că prietena mea nu abuzează niciodată de influența nemărginită ce știe bine că exercită asupra-mi. CARAGIALE, O. II 113.

b. subordonata precedă regenta :

Cît ți-e plapoma atît te întinde.

Și cu cît se vedea mai neîndemănatic, cu atît se necăjea mai rău pe sineși și cu cît se necăjea mai tare, cu atît devenea mai neîndemănatic. VLAHUȚĂ, N. 48.

Nu știu de ce, de cîte ori auzeam de el, de atîtea ori îl legam cu întîmplarea mea din sara ploioasă. SADOVEANU, O. VI 90—91.

Dacă măcar cercare tu nu faci vreodată

Să scoți cel puțin capul din noaptea-ntunecată,

Apoi cum te-i deprinde cu soare, cu lumină? ALEXANDRESCU, O. 234.

3. Uneori intră în corelație o conjuncție de subordonare cu una de coordonare. Acesta este cazul conjuncțiilor concesive care intră într-un astfel de raport de corelație cu conjuncții adversative coordonatoare: *deși... dar, deși... însă, dacă... însă*. Astfel de exemple sînt însă învechite :

Această majoritate deși a votat, însă n-a văzut, însă n-a realizat nici una din legile actuale. KOGĂLNICEANU, O. 177.

Căruța lui deși era ferecată cu teie, cu curmeie, însă era o căruță bună, încăpătoare și îndemănatecă. CREANGĂ, P. 106.

Deși mulți din boierii cei mai însemnați simțise că se pregătește ceva... dar nici unul n-a venit să aducă un gologan măcar. GHICA, S. 158.

LOCUL CONJUNCȚIEI ÎN PROPOZIȚIE

§ 352. Conjuncțiile de coordonare sînt așezate de obicei între cele două propoziții pe care le leagă. Singurele excepții le constituie conjuncțiile *deci, dar, însă*.

Conjuncția conclusivă *deci* stă uneori la mijlocul sau la sfîrșitul propoziției conclusive :

Era deci încă o dată nevoie de un spirit critic. IBRĂILEANU, SP. CR. 21.

Mi-a spus adevărul, mi-e prieten deci.

Conjuncția conclusivă *dar* stă de obicei în mijlocul propoziției :

Apoi dar fă cum știi, Moș Nichifor, numai să fie bine. CREANGĂ, P. 128.

Învîrte-ți dar condeiul de zece ori în cerneală pînă să scrii un cuvînt. CARAGIALE, O. IV 57.

Conjuncția adversativă *însă* stă uneori în mijlocul sau la sfîrșitul ultimei propoziții :

Ar trebui să cobor la prima stație, nu mă duc însă acasă.

Ar trebui să cobor la prima stație, nu mă duc acasă însă.

PRINCIPALELE CONJUNCȚII ALE LIMBII ROMÎNE

§ 353. Prezentarea principalelor conjuncții (locuțiuni conjuncționale) este organizată în felul următor :

Conjuncțiile (simple și compuse) și locuțiunile conjuncționale coordonatoare sînt date în ordine alfabetică. În cadrul fiecărei conjuncții coordonatoare s-a avut în vedere :

a. ce elemente leagă (propoziții sau părți de propoziție între ele, părți de propoziție cu propoziții) ;

b. ce raporturi exprimă ;

c. dacă intră în compunere sau formează locuțiuni.

Conjuncțiile (simple și compuse) subordonatoare sînt date în ordine alfabetică.

Locuțiunile conjuncționale subordonatoare, fiind mult mai numeroase decît locuțiunile conjuncționale coordonatoare, s-au dat separat de conjuncții.

În cadrul fiecărei conjuncții subordonatoare s-a avut în vedere :

- a. ce raporturi exprimă ;
- b. dacă intră în compunere sau formează locuțiuni (clasificarea s-a făcut după cel de-al doilea element).

Ordinea prezentării diferitelor raporturi este cea urmată la sintaxă în studierea propozițiilor coordonate și subordonate.

Categoria propozițiilor interogative indirecte nu a fost menționată ca o categorie separată de propoziții, deoarece în general propozițiile subiective, predicative, atributive, complementive directe și indirecte pot fi interogative indirecte. Ele sînt totuși ilustrate cu exemple numai la conjuncțiile simple *cînd, cît, cum, unde* ; la locuțiunile conjuncționale nu s-au mai dat exemple din această categorie.

COORDONARE

CI

§ 354. Conjuncția *ci* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Adversativ

- a. În frază sau în propoziție, după un membru negativ, marcînd o opoziție puternică :

Nu voi sicriu bogat,

Podoabe și flamuri,

Ci-mi împletiti un pat

Din veștede ramuri. EMINESCU, O. I 223.

Împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. CREANGĂ, P. 183.

Nu te uita în lături, ci tot înainte. CARAGIALE, O. IV 235.

- b. După o propoziție care nu e negativă, opoziția e mai slabă :

...Ți-aș arăta

Din bob în bob amorul,

Ci numai nu te mînia. EMINESCU, O. I 174.

- c. La început de frază (întărind de obicei un imperativ). Opoziția e atît de slabă, încît *ci* își pierde aproape valoarea de conjuncție :

Ci lăsați să ne spuie nenea Ștefan cum a fost, cînd era să-l arunce din clopotniță. GHICA, S. 505.

Ci intră în compunere cu adverbul *și*, formînd locuțiunea conjuncțională *ci și*.

DAR

§ 355. Adversativ

Conjuncția *dar* (în limba mai veche *dară*) leagă :

- a. propoziții principale ;

- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Pînă acum toți rîdeau de Prepeleac, dar acum a ajuns să rîdă el și de dracul. CREANGĂ, P. 51.

A fost odată ... un împărat mare și viteaz, dar rău. DELAVRANCEA, V. V. 91.

Un salt de perspectivă uriaș, dar care merită îndrăzneala... BOGZA, V. J. 6.

Concluziv

Conjuncția *dar* leagă propoziții principale :

Istoria... este adevărata povestire și înfățișare a întâmplărilor neamului omenesc ; ea este rezultatul vrîstelor și al experienței. Se poate dară, cu drept cuvînt, numi glasul semînțiilor ce au fost și icoana vremii trecute. KOGĂLNICEANU, O. 74.

Dar intră în compunere cu adverbul *și*, formînd locuțiunea conjuncțională *dar și*.

DECI

§ 356. Conjuncția *deci* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție.

Concluziv

O luptă-i viața, deci te luptă

Cu dragoste de ea, cu dor. COȘBUC, F. T. 10.

S-au sculat deci împăratul și împărăteasa... și s-au dus la unchiuș-acasă. ISPIRESCU, L. 1.

DECÎT

§ 357. Conjuncția *decît* leagă propoziții principale.

Adversativ (popular)

Afurisita de turbincă mă vîră în toate boalele ... Decît n-am încotro, trebuie să mă duc. CREANGĂ, P. 314.

Decît, cuconu Ioniță era din acei oameni așezați la minte și la simțire, care, pentru a potrivi măsura, aruncă tot ce găsesc în cumpăna amarurilor vieții. HOGAȘ, DR. II 94.

FIE

§ 358. Conjuncția *fie* leagă :

- a. părți de propoziție ;
- b. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată ;
- c. propoziții subordonate. În această situație, conjuncția *fie* apare numai înaintea unei conjuncții subordonatoare.

Disjunctiv

— propriu-zis :

Oricum însă, fie din greșală, fie după sfatul meu, Vasilică sorbi întâi borșul. HOGAȘ, DR. I 75.

— cu nuanță copulativă :

La aceiași șir de patimi deopotrivă fiind robi

Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobi. EMINESCU, O. I 130.

IAR(A)

§ 359. Conjunția *iar* (în limba mai veche *iară*) leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Copulativ

Cu perdelele lăsate

Șed la masa mea de brad,

Focul pîlpîie în sobă,

Iară eu pe gânduri cad. EMINESCU, O. I 105.

Piua-i în căsoaia de alături, fusele în oboroc sub pat, iar furca după horn. CREANGĂ, P. 5.

Încalecă și ea pe un cal năzdrăvan și stă gata de pornire. Iară Harap-Alb, luîndu-și oamenii săi, încalecă și el și pornesc spre împărăție. CREANGĂ, P. 274.

Adversativ

La soare te puteai uita, iar la dînsa ba! CREANGĂ, P. 276.

Tu-i mere pe sus cîntînd,

Iară eu pe jos plîngînd. JARNÍK-BIRSEANU, D. 301.

O nouă întimplare interveni, atît de extraordinară, încît încercările de pînă atunci ale războiului pâliră, iar minții omenesti i se deschiseră perspectivele unei ere fantastice. BOGZA, V. J. 5.

Lupul pârul schimbă, iar năravul ba. Proverb.

Observație. Nuanța adversativă este mai slabă la conjunția *iar* decît la conjuncțiile *dar* și *însă*.

Există unele situații cînd conjunția *iar* are valoare mixtă, copulativă și adversativă :

Mare de inimă, iar de gură și mai mare. CREANGĂ, A. 134.

ÎNSĂ

§ 360. Conjunția *însă* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;

- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Adversativ

Biata babă era umflată cât o bute... simțirea însă nu și-o pierduse de tot. CREANGĂ, P. 15.

Cît sîntem încă pe pace, eu îți zic: bine-ai venit.

Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți. EMINESCU, O. I 146.

Au trecut vremile-acelea, vremi de fapte strălucite,

Însă triste și amare. ALEXANDRESCU, O. 73.

NICI

§ 361. Conjuncția *nici* în corelație cu *nu* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate.

În limba literară contemporană *nici* este totdeauna urmat de *nu*, iar în limba mai veche sau populară apare și singur.

Copulativ

Nu caut vorbe pe ales,

Nici știu cum aș începe. EMINESCU, O. I 173.

Obștea ne-a trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubeste. NEGRUZZI, S. I 139.

Nici în corelație cu *nici* are valoare de adverb propriu-zis și atunci precedă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Cu această valoare *nici* apare și în limba literară actuală :

Să nu ocolești nici deal, nici vale, nici munte, nici iaz. DELAVRANCEA, O. II 49.

Cînd stă pe lingă predicat, acesta este însoțit de negația *nu* :

Nici nu vede, nici n-aude. TOPÎRCEANU, O. I 18.

În limba populară *nici* poate apărea și fără *nu* (vezi § 351 pct. 1).

ORI

§ 362. Conjuncția *ori* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Disjunctiv

— propriu-zis :

*Dar într-o seară ea simți
Că azi e cea din urmă zi :*

Ori vine azi de undeva

Iubitul ei și o va lua,

Ori dacă nu, când va veni

El n-o va mai afla. COȘBUC, P. I 285—286.

Încă o dată vă întreb : vă închinați ori ba? NEGRUZZI, S. I 173.

— cu nuanță copulativă :

Aoleo, frate răznet!

Ce ne treci ca un drumet

Și nu vii să ne mai vezi?

Ori ne știi morți între vii

Pe la noi de nu mai vii?

Ori ceva te-am amărît

Într-atît de ne-ai urît? ALECSANDRI, P. P. 280.

Mai încolo, o crenguță de mălin

Ori un jhimpe să te-ntîrzie puțin. TOPÎRCEANU, O. I 32.

PRECUM ȘI

§ 363. Locuțiunea conjuncțională *precum și* leagă :

- a. propoziții subordonate ;
- b. părți de propoziție.

Copulativ

*Mai au ismailitenii o rînduială : că nu beau vin. Ca să-și aibă
minteă limpede, cînd cîștigă cu sabia haraciurile și plocoanele sultanului,
precum și dobînzile de război ce li se cuvin lor.* SADOVEANU, O. XVIII 64—65.

SAU

§ 364. Conjuncția *sau* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Disjunctiv

— propriu-zis :

Plecî sau rămîi aici?

*Mai întîi, te rog spune-mi dacă știi sau nu știi ce soi de zburătoare
este grangurul.* ODOBESCU, S. I 32.

*Într-o zi, sau că nu putuse să încheie socoteli bune cu Iancu... sau
că iar i se făcuse poftă de hagiatic, s-a pus într-o șaică, să treacă la Nicopoli.*
GHICA, S. 253.

Tratatul ce el încheie cu Baiazet, la 1393, asigurază românilor... dreptul de a face război sau pace. BĂLCESCU, O. II 13.

După cum văd eu, omul acesta, sau ce-o fi el, are mare putere. CREANGĂ, P. 87.

— cu nuanță copulativă :

Nisipul se găsește pe prundul râurilor, al lacurilor sau al mărilor.

ȘI

§ 365. Conjuncția *și* leagă :

- a. propoziții principale ;
- b. propoziții subordonate ;
- c. părți de propoziție ;
- d. o parte de propoziție cu o propoziție subordonată.

Copulativ

Nicola sta în grădină, pe banca de piatră, sub tei și trăgea din ciubuc fum plin de mireme. SADOVEANU, O. I 173.

Mama era o cochetă rea și neînduplecată, care chinuia pe tata și-i făcea zile negre pentru orice lucru. VLAHUȚĂ, N. 167.

Se ține tot de predici unde nu-i locul și când nu-i ceasul. CEZ. PETRESCU, O. I. 341.

Amîndoi erau potriviți la-nvățătură și la purtare. CARAGIALE, O. II 68.

De-a lui maluri sînt unite cîmpii verzi și țări ferice. EMINESCU, O. I 43.

Adversativ

Femeia auzea vorbele și nu le pricepea rostul. REBREANU, I. II 148.

Te-aș lăsa și mi-e cu jale,

Te-aș iubi și nu-ndrăznesc. COȘBUC, B. I. 53.

Conclusiv

Asta-i șagă și nu-mi pasă. SADOVEANU, O. I 621.

Conjuncția *și* intră în compunere cu prepoziția *cu*, formînd locuțiunea conjuncțională *și cu*.

ȘI CU

§ 366. Locuțiunea conjuncțională *și cu* leagă părți de propoziție.

Copulativ

Doamna și cu neamurile ei i-au dat lui Ștefăniță otravă. SADOVEANU, O. XVIII 58.

SUBORDONARE

CONJUNCȚII

CA (...) SĂ

§ 367. Subiectiv

Era mai bine ca negura să nu se mai ieie, pîn' nu vor ajunge ei după zarea aceea vînată. CAMILAR, N. I 8.

Nu e destul ca o nație să-și aibă loc pe harta lumii...; trebuie însă ca ea să poată dovedi folosul ce a adus și poate aduce lumii. BĂLCESCU, O. II 11.

Predicativ

Singurul drept ce se dă țaranului rob era ca stăpînul lui să nu-i poată răpi după voiașă banii, vitele și instrumentele de arătură. BĂLCESCU, O. I 139.

Atributiv

Avea porunci împărătești către hanul tătarilor nogai, ca să-i deie oricît ajutor. NEGRUZZI, S. I 137.

Completiv direct

Am jurat ca peste dînsii să trec falnic fără păs. EMINESCU, O. I 147.

Sinan porunci în grabă ca să se adune lîngă dînsul o seamă de oști. BĂLCESCU, O. II 95.

Completiv indirect

M-aș fi temut ca nu cumva aci, la intrare, vreun judecător aspru... să mă întrebe. ODOBESCU, IST. ARH. 3.

Final

Oamenii, strîmtorați, se duceau cine știe unde... ca să mai iasă ceva parale. SADOVEANU, O. I 635.

Ca această nouă jertfă a ființei tale să fie spornică, nu pregeta să dai dragoste și înțelepciune semenilor tăi. SADOVEANU, O. I 20.

Unge toți păreții cu sînge, ca să facă și mai mult în ciuda caprei. CREANGĂ, P. 25.

Fă-mă pană-n clopul tău

Ca să te umbresc mereu. JARNÍK-BİRSEANU, R. 63.

Consecutiv

Auzi, dar cine-i el păgînul,

Ca să-mi sărute fete-n drum. COȘBUC, B. I. 66.

*Prea v-ați bătut joc de limbă, de străbuni și obicei,
Ca să nu s-arate-odată ce sînteți — Niște mișei!* EMINESCU, O. I 151.

Observație. În limba literară conjuncția *ca... să* se folosește în anumite condiții slatactice: ea apare (la propozițiile subiective, predicative, atributive, completive directe și completive indirecte) cu valoarea conjuncției *să* atunci cînd predicatul subordonatei e despărțit de predicatul regentei prin părți de propoziție aparținînd dependentei; pentru a nu se putea crede că aceste părți aparțin regentei, se introduce imediat după regentă cuvîntul *ca*, în așa fel încît partea de propoziție în discuție să fie intercalată între *ca* și *să*, arătîndu-se că aparține dependentei. Astfel, se spune: *E necesar astăzi să-mi dai un răspuns*, pentru că circumstanțialul *astăzi* determină predicatul regentei (*e necesar*).

Se spune însă: *e necesar ca astăzi să-mi dai un răspuns*, pentru că de data aceasta *astăzi* este circumstanțial al lui *să-mi dai*.

De asemenea *ca... să* se întrebuințează în limba literară cînd între cele două elemente ale ei se intercalează o propoziție și tot pentru a se arăta că aceasta se leagă de dependentă.

Ar fi de dorit ca — atunci cînd ni se va cere ajutorul — să răspundem cu promptitudine.

Conjuncția *ca să* fără intercalare introduce în limba literară numai propoziții finale și consecutive.

Conjuncția compusă *ca... să* intră în compunere:

- a. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *înainte ca să*;
- b. cu prepoziții, formînd locuțiunile conjuncționale *fără ca să, pentru ca să*.

Observația de mai sus este valabilă și pentru locuțiunile conjuncționale formate cu această conjuncție.

CĂ

§ 368. Subiectiv

Părea că-n somn un înger ar trece prin infern. EMINESCU, O. I 95.

Ne doare c-a fost scris așa. COȘBUC, B. I. 155.

Pe semne că m-o fi cunoscînd dumnealui! zise hangiul. CARAGIALE, O. I 179.

Predicativ

Impresia mea este că nu va reuși.

Vulpea pare că ar fi moartă.

Completiv direct

Și zici că nu dorești nimica? SADOVEANU, O. I 633.

Că te-am iubit atîta putea-vei tu să ierți? EMINESCU, O. I 127.

Cu toții-mi șoptiră în urechi că n-ar fi bine să-l las singur. DELAVRANCEA, T. 46.

Știi că m-ai lăsat în locul tău și nu te îndoiești de sîrquinta mea. NEGRUZZI, S. I 63.

Completiv indirect

Te rog să iei notă că n-am de dat nici o explicație. CAMIL PETRESCU, T. I 31.

Aduce piatra la mine și i-o plătesc cît nu face; ba încă sînt bucuros că o pot căpăta. CREANGĂ, P. 218.

Temporal (că invers)

Abia dădu mîna cu cei de față, că se și grăbi să intre în biroul plin de oameni al secretariatului. PREDA, D. 46.

Cauzal (propriu-zis)

Grăim, doamnă, cătră tine,

Nu din gură, ci din carte,

Că ne ești așa departe. EMINESCU, O. I 149.

Ei se sfătuiră...

Ca să mi-l omoare

Pe cel moldovan,

Că-i mai ortoman. ALECSANDRI, P. P. 1.

Consecutiv

Era un senin pe ceri, și așa de frumos și cald afară, că-ți venea să te scalzi pe uscat, ca găinile. CREANGĂ, A. 64.

Concesiv (propriu-zis)

Eu, că sînt bolnav, și tot am venit la școală.

Fierul, că-i fier, și încă rugineste, dar apoi noi care... ALECSANDRI, PR. 180.

Cum naiba dor să nu-mi fie?

Cînd și muntele, că-i munte,

Și-ncă are doruri multe. JARNÍK-BİRSEANU, D. 144.

Observație. Conjunecția *că* nu mai introduce în limba actuală concesive propriu-zise decît în construcții de tipul celor citate, cu topica fixă (concesiva este întotdeauna intercalată între subiectul regentei și predicatul ei) și cu corlativ în regentă.

Condițional

Apoi asta nu-i omenie! Că s-o supăra, că nu s-o supăra conu Iordache, eu tot am să i-o trec la ureche. CEZ. PETRESCU, 1907 I 67.

Observație. Că condițional apare numai în coordonare cu o disjunctivă.

Tipuri mixte

Cauzal și temporal

Acum însă că bătrînul împărat dispăruse, succesorul său putea face partea focului. GHICA, s. 329.

Uneori, conjuncția *că* apare în propoziții principale :

— (popular) cu nuanță copulativă :

Și mergeau, nu prea mergeau...

Și pe iarbă s-așezau,

De ospăț că s-apucau. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 312.

— în propoziții independente :

Exclamativ (enunțiativ propriu-zis)

(popular) *Că nu curge cel izvor*

Să mă pot spăla de dor. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 217.

(popular și familiar întărind o replică) *Că bine zici d-ta, mătușă; asta s-o facem.* CREANGĂ, P. 175.

Conjuncția *că* intră în compunere :

a. cu un adverb, formînd locuțiunile conjuncționale (familiar) *chit că, cum că, în afară că, măcar că* ;

b. cu o prepoziție (simplă sau compusă), formînd locuțiunile conjuncționale *pe lângă că, pentru că* ;

c. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunile conjuncționale *din cauză că, din pricină că, în caz că* ;

d. cu o prepoziție plus un adjectiv substantivizat, formînd locuțiunea conjuncțională *cu toate că* ;

e. cu o formă verbală, formînd locuțiunea conjuncțională (familiar) *las(ă) că.*

CĂCI

§ 369. Cauzal (propriu-zis)

Hai să fugim cu pluta ceea la frate-meu Vasile în Borca, zise Dumitru, căci plutele începuse a umbla. CREANGĂ, A. 29.

Eu îi cunosc pre boierii noștri, căci am trăit cu dînșii. NEGRUZZI, S. I 138.

CÎND

§ 370. Subiectiv

Se știe cînd se dă vacanță.

Atributiv

E vremea cînd înfloreste sulfina. SADOVEANU, O. XVIII 27.

Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad

Să ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92.

În minuta când voiam a mă duce, puterile m-au lăsat. NEGRUZZI, S. I 52.

Observație. Când introduce o propoziție atributivă *când* e precedat întotdeauna de substantive care exprimă noțiuni temporale.

Completiv direct

Noi n-am știut când veniți și nu știm când plecați. SADOVEANU, O. XVIII 110.

Temporal

posterioritate : *Când se desprimăvăară, Ana își făcu obiceiul de a se duce în fiecare zi pe la tatăl ei, pe acasă.* REBREANU, I. II 144.

simultaneitate : *Când sora mea mă lua în cărcă și fugea spre nucii de la gropile cu nisip, eu închideam ochii.* DELAVRANCEA, T. 21.

Când era să treacă fiica sa, deodată ieși de sub acel pod. ISPIRESCU, L. 13.

Când invers : Toate se puseseră la cale pentru aceasta, când o întâmplare neprevăzută le strică planul, cel puțin pentru câțiva vreme. ALEXANDRESCU, P. 232.

Concesiv (propriu-zis)

Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca un copil

Când ea-i rece și cu toane ca și luna lui april. EMINESCU, O. I 157.

Condițional

Când m-aș potrivi eu babei la toate cele, apoi aș lua câmpii. CREANGĂ, P. 77.

Observație. Conjunția *când* introduce o propoziție condițională construită numai cu modul condițional.

Opozițional

Cu 600 de lei, ce ziceau că s-au cheltuit la dânsa, putea acel boier să facă 5 sau 6 camere, când în chilia de piatră abia te poți învîrți. ALEXANDRESCU, P. 225.

Tipuri mixte

Cauzal și temporal

Când știa că are să deie peste Ivan, i se tăiau picioarele. CREANGĂ, P. 314.

Cauzal și condițional

Toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar și a străinilor, când istoria noastră ar fi mai bine cunoscută. KOGĂLNICEANU, O. 83.

Cînd intră în compunere :

- a. cu un adverb, formînd locuțiunile conjuncționale *atunci cînd*, *chiar (și) cînd*;
- b. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *de cînd*, *pe cînd*, *pînă cînd*, *pentru cînd*;
- c. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunile conjuncționale învechite *în* (sau *la*) *caz cînd*;
- d. cu locuțiunea adverbială *ca și*, formînd locuțiunea conjuncțională *ca și cînd*;
- e. cu o conjuncție și o prepoziție, formînd locuțiunea conjuncțională *pînă cînd să*.

CÎT

§ 371. Atributiv

Eu... răspunse Dadaci, pămînt cît să-mi așez pe el cortul, găsesc orișiunde. CAMILAR, N. I 265.

Completiv direct

Dă-mi bani pe cal! Că sînt sărac!
Dă-mi bani! Dacă-l găsești pe plac,
Dă-mi numai cît socoți. COȘBUC, B. I. 97.

Completiv indirect

Se mirau toți cît de tare a slăbit.

Temporal

simultaneitate : *Cît n-om avea drumuri-de-fier, tot de-aceste o să pățim.* ALECSANDRI, T. 957.

Să n-ai grijă pentru tine
Cît îi fi tu lîngă mine,
Să n-ai frică pentru mine
Cît oi fi eu lîngă tine! ALECSANDRI, P. P. 24.

posterioritate (învechit) : *Tu să stai la spatele meu și cît vei auzi că încep a croi cîte una mai deocheată, tu să mă tragi de mîneca hainei.* ODOBESCU, S. III 45.

Codrii și drumurile împănate de cete de hoți, care jefuiau și căzneau, cît ieșea omul din streața Bucureștilor afară. GHICA, S. 378.

Frunza-n codru cît învie
Doina cînt de voinicie. ALECSANDRI, P. P. 224.

Modal

— propriu-zis :

Răcni cît îl țineau puterile. CAMILAR, N. I 127.

Cînd jelea el așa, iaca și capra venea cît putea, încărcată cu de-ale mîncărei și gîfuînd. CREANGĂ, P. 25.

— comparativ de egalitate :

Mintea parcă i se deschisese cît se deschide altora în cîtiva ani. TUDORAN, P. 403.

Consecutiv (învechit și regional)

Zise, și auzitorii așa mult au aplaudat,

Cît dulapurile toate în arhivă s-au mișcat. ALEXANDRESCU, O. 289.

Începu a geme și a se văiera, cît își era mai mare mila de dînsa. SBIERA, P. 28.

Tip mixt

Modal și temporal

Garda se alinie cît ai întoarce palma. CAMILAR, N. II 463.

Observație. *Cît* cu valoare de conjuncție este de obicei adverb relativ, uneori însă este pronume relativ (vezi exemplul din CAMILAR, N. I 265) sau are o situație intermediară, între adverb relativ și pronume relativ (vezi exemplul din COȘBUC, B.I. 97).

Cît intră în compunere :

a. cu un substantiv, formînd locuțiunea conjuncțională *cît timp* ;

b. cu un adverb, formînd locuțiunile conjuncționale *atît(a) cît*, *cît și*, (învechit și regional) *numai cît* ;

c. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *cu cît*, *pe cît* (învechit *pre cît*) ;

d. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunile conjuncționale învechite *în timp cît*, *în vreme cît*.

CUM

§ 372. Subiectiv

Într-adevăr, e bine cum spune uncheșul, a încuviințat Potcoavă; așa să se facă. SADOVEANU, O. XVIII 32.

Predicativ

Lumea-i cum este... și ca dînsa sîntem noi. EMINESCU, O. I 36.

Atributiv

Era un prietin cum nu se mai află. SADOVEANU, O. I 391.
(învechit, pe lângă substantive cu sens temporal) : *Din ceasul cum te-am văzut, duduțuță Marghioliță, m-ai agiuns la inimă.* ALECSANDRI, T. 54.

Completiv direct

Mă ierți, te rog, dar tot nu pricep cum ai ajuns dumneata aici. CEZ. PETRESCU, A. N. 281.

Judecă în mintea ei cum are să le astîmpere foamea. SAHIA, N. 44.
Neștiind cum s-o mîngîi, am început și eu a plînge. NEGRUZZI, S. I 52.

Completiv indirect

Mă mir cum a putut să facă el asta.

Temporal

posterioritate : *Cum ajunserăm în odaie, Grigoriță iute se dezbracă, iute se descălță și iute se trînti în pat.* HOGAȘ, DR. II 13.

simultaneitate : *Cum ospăta el, buf! cade... în groapa cu jaratec.* CREANGĂ, P. 32.

Cauzal (propriu-zis)

Doamna Z... ne-a afirmat pe drum... că N., cum e cam bolnăvicios, și-a făcut testamentul și lasă aproape toată averea sa copilei lui Manolache. CARAGIALE, O. I 73.

Modal

— propriu-zis :

Iar ei domniseră cum se domnește cînd împărații trec prin fel de fel de ispîte, neazuri și nevoi. ISPIRESCU, L. 71.

D-apoi, cum văd eu, tu numai nu dai în gropi de prost ce ești. CREANGĂ, P. 52.

— comparativ de egalitate :

Și surîzi, cum rîde visul într-o inimă-ndrăgită. EMINESCU, O. I 42.

Bună să-ți fie inima, cumătre, cum ți-i cătătura. CREANGĂ, P. 30.

Concesiv (propriu-zis)

(rar, popular) *Și cumu-i de păcătoasă,*

Tot se ține de frumoasă. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 440.

Tip mixt

Cauzal și temporal

*Cum ei, mergînd alături, se ceartă și se-ntreabă,
 Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață.* EMINESCU, O. I 97.

Cum intră în compunere :

- a. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *așa cum* ;
- b. cu o prepoziție sau o locuțiune prepozițională, formînd locuțiunile conjuncționale *de cum*, *după cum*, *față de cum* ;
- c. cu locuțiunea adverbială *ca și*, formînd locuțiunea conjuncțională *ca și cum*.

DACĂ

§ 373. Subiectiv

*Și dac-a fost pețită des,
E lucru tare cu-nțeleș. COȘBUC, B. I. 16.*

Completiv direct

*Te întreb, reveni sublocotenentul, dacă dorești ceva. SAHIA, N. 84.
Mam'mare așază frumușel beretul lui Goe... îl întreabă dacă-l mai
doare nasul și-l sărută dulce. CARAGIALE, O. I 272.
Doamne, nu știu dacă ai la știință ori ba, dar eu slujesc la poarta
raiiului de multă vreme. CREANGĂ, P. 313.*

Completiv indirect

*După ce-l văzu pe Ionuț trecut la hodină în chilioara lui, stătu gândin-
du-se dacă n-ar fi bine să-l afume prin somn cu păr de lup. SADOVEANU,
O. XIII 82.*

Temporal (posterioritate):

*Nu dormi toată noaptea bietul om, iar dacă se făcu ziuă, merse-n pă-
dure. RETEGANUL, P. I 46.*

Cauzal

— propriu-zis:

*Apoi, mă Ioane, dac-am început noi războiul ista așa, mai că-l pră-
pădim. CAMILAR, N. I 133.*

*Dacă mă vede că-s o văduvă sermană, și c-o casă de copii, mai trebuie
să-și bată joc de casa mea? CREANGĂ, P. 28.*

— condițional:

Dacă pe mama n-o ascuți, o să mă ascuți pe mine?

Concesiv (condițional)

*Și dacă glasul adorat
N-o spune un cuvînt,
Tot înțeleg că m-ai chemat
Dincolo de mormînt. EMINESCU, O. I 230.*

*Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanu... și
dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi. NEGRUZZI, S. I 139.*

Condițional

*Dacă mărturisești, scapi cu mai puțină pedeapsă. SADOVEANU, O.
XVII 203.*

*Dacă însă păstorul ce tu ni l-ai alege
Va fi tot ca păstorii de care-avem destui,
Atunci... lasă în starea-i bătrîna tiranie.* ALEXANDRESCU, O. 87.

Opozițional

*Dacă Titi era afabil, dar reținut, Aurica dimpotrivă arăta față
de Felix din ce în ce mai multă familiaritate.* CĂLINESCU, E. O. I 69.

Tipuri mixte

Temporal și cauzal

*Trăsnea, fiind... mai tare de cap, răbdă el cît răbdă, și dacă vede
că-l răzbim cu poștele, se mută la altă gazdă.* CREANGĂ, A. 102.

Temporal și condițional

Dacă un tînăr întâlnește o inimă simplă și nevinovată, el este fericit.
NEGRUZZI, S. I 55—56.

Optativ

Dacă aș ajunge mai repede acasă!

Conjuncția *dacă* intră în compunere :

- a. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *chiar dacă*;
- b. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunea conjuncțională, folosită în limbajul familiar, *în caz dacă*.

DE

§ 374. Subiectiv

*Nu știu cum s-a întîmplat de-a rămas pictura cu totul înlăturată din
cărarea mult cotitei mele colinde de vînător-hoinar.* ODOBESCU, S. III 113.

*Dar al nostru împărat,
Tot mergînd pe la vînat,
Într-o seară s-a-ntîmplat
Pe la noi d-a înnoptat.* TEODORESCU, P. P. 116.

Predicativ

*Cînd eram de nu iubeam,
Unde mă culcam dormeam.* Cîntec popular.

Atributiv

Are de obicei de aruncă buzduganul. ISPIRESCU, L. 85.

Completiv direct

(învechit și popular) *Te-a întreba de nu mai știi de vreun leac.* SBIERA, p. 27.

*Oușoare că scotea,
Și-ncepea de le-mpărțea.* TEODORESCU, p. p. 53.

Completiv indirect

Ne pune dracul de urnim o stîncă din locul ei, care era numai înținată. CREANGĂ, A. 28.

Final

Apoi merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse. BĂLCESCU, O. II 171.

Haide! Luați-l de-l dați norodului. NEGRUZZI, S. I 156.

Observație. Conjunția finală *de* are uneori sens bine precizat, ca în exemplul *Merse de ocoli cetatea.*

Alteori însă sensul final e mai slab, ca în exemplul:

Mai șede el cît șede, de cască gura prin țîrg. CREANGĂ, p. 44.

Există situații cînd propoziția introdusă prin *de* exprimă însă o acțiune reală și atunci sensul ei pare apropiat de o coordonată copulativă, ca în exemplul de la p. 409 *Stai de nu mă săgeta.*

Consecutiv

Mircea izbucnește în plîns de i se scutură ghiozdanul în spate. SAHIA, N. 52.

Viscolul ridică omătul în valuri și-l spulbera în văzduh, de nu se mai vedea nici cer, nici pămînt. VLAHUȚĂ, O. A. II 38.

Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul,

De ai crede că viața-i e curată ca cristalul? EMINESCU, O. I 150.

Pusă să-i facă un buzdugan... , îl aruncă în sus, de despică bolta ceriului. EMINESCU, N. 4.

Concesiv

— propriu-zis :

Calul, de e cu patru picioare, și tot se poticnește. Proverb.

Observație. Conjunția *de* apare cu această valoare (concesiv propriu-zis) totdeauna cu un corelativ în propoziția regentă și totdeauna intercalată între subiectul regentei și predicatul ei. Ea se întâlnește numai în limba populară.

— condițional :

Nu-s piedici să-i oprească, de-ar crește-n cale stînci. VINTILĂ, O. 20.

Condițional

*Iar de va fi ca steaua mea să cadă... ,
Un alt fecior cu fruntea de zăpadă*

Va duce mai departe drumul meu. BENIUC, V. 72.

De-oi adormi curînd

În noaptea uitării,

Să mă duceți tăcînd

La marginea mării. EMINESCU, O. I 219.

Oiță bîrsană,

De ești năzdrăvană,

Și de-a fi să mor,

În cîmp de mohor,

Să spui lui Vrîncean

Și lui Ungurean

Ca să mă îngroape

Aice pe-aproape. ALECSANDRI, P. P. 2.

Instrumental

Știu c-a nemerit-o bine, de ți-a pus numele Chirică. CREANGĂ, P. 149.

Relație

Să cercăm vinul de-i bun. JARNÍK-BİRSEANU, D. 373.

Tipuri mixte

Temporal și condițional

Ea pe cîmp de se ivea,

Florile se-nveseala. ALECSANDRI, P. I 92.

Eu de-am avut un singur ban,

L-am împărțit cu tine. COȘBUC, B. I. 54.

Uneori conjuncția *de* apare și în propoziții principale cu nuanță copulativă :

Stai de nu mă săgeta. TEODORESCU, P. P. 41.

În propoziții independente :

Optativ

Codrule, frunză rotundă,

De mi-ai da puțină umbră! JARNÍK-BİRSEANU, D. 199.

De-ar mai veni vara, să se mai joace și pe-afară; că m-am săturat de ei ca de mere pădurețe. CREANGĂ, A. 38.

Conjuncția *de* intră în compunere cu adverbe și formează locuțiunile *de parcă, chiar (...)* *de, măcar de, și (...)* *de.*

DECÎT

§ 375. Modal (comparativ de inegalitate)

Poate întrebările lui sînt mai cumînți decît le credem noi și de cum par. CEZ. PETRESCU, A. N. 294.

Pădurile și satele... le ghicea mai mult decît le vedea. MACE-
DONSKI, O. III 12.

Consecutiv (învechit și regional)

*Asta-i explicația îmbrăcăminteii și sulemenelilor dumnisale și, mai
cu samă, a aerelor de cucoană pe care și le dă, „decît îți vine, dragă, să
crăpi de ciudă”.* SADOVEANU, O. XII 652.

Observație. Acest *deci* reprezintă probabil o compunere între elementele conse-
cutive de și *ci*, fiind deci deosebit, ca formație, de *deci* comparativ, care e alcătuit din prepoziția
de și adverbul *ci*.

DEOARECE

§ 376. Cauzal (propriu-zis)

*O analiză simplă îmi dovedea că nici ipoteza că l-aș fi pierdut pe
cale ori trecînd în ostrov nu e întemeiată, deoarece lanțugul rămăsese la
mine și carabina lanțugului își pierduse resortul.* SADOVEANU, O. XVII 467.

Va fi dat afară, deoarece s-a întors din război nebun. SAHIA, N. 58.

DEȘI

§ 377. Concesiv (propriu-zis)

Deși este destul de întuneric, albul șoselei se mai distinge încă. SAHIA,
N. 24.

Deși vorbești pe înțeles,

Eu nu te pot pricepe. EMINESCU, O. I 173.

*Deși era neconținute jalobele obștei pentru jăfuirile lui Moțoc, Lăpuș-
neanu sau nu răspundea, sau nu le asculta.* NEGRUZZI, S. I 50.

FIINDCĂ

§ 378. Cauzal (propriu-zis)

Ei hai, fiindcă tot am venit, să vedem cuibul poetului. REBREANU,
R. I 184.

Îmi opresc trei lei, fiindc-am avut trei pîni. CREANGĂ, O. 159.

*Și-au fugit din palatul tătîni-său, pentru ca să vie să facă voiajuri
pîn Moldova... fiindcă auzise că-i o țară foarte poznașă.* ALECSANDRI,
T. 1044.

INTRUCÎT

§ 379. Cauzal (propriu-zis)

Întrucît n-ați respectat dispozițiunile legii, veți fi amendat.

ÎNCÎT

§ 380. Consecutiv

S-a făcut în casă o duhoare așa de grozavă, încît bărbatul pe loc s-a trezit. CREANGĂ, P. 88.

Vorbi astfel, încît robi toate inimile. ISPIRESCU, L. 39.

Tu mă întrebi atîtea lucruri deodată, încît nu știu la care să răspund mai întîi. NEGRUZZI, S. I 63.

Și focul din vale creștea... luminînd împrejurimile ca ziua, pînă departe, încît se vedeau armatele în mers. CAMILAR, N. I 179.

PÎNĂ

§ 381. Temporal

Era mai bine ca negura să nu se mai ieie, pîn' nu vor ajunge ei după zarea aceea vînată, unde bat tunurile tot mai aprig. CAMILAR, N. I 8.

PRECUM

§ 382. Modal (propriu-zis)

De-ar fi-n a mea putință să fac precum doresc. ALECSANDRI, P. I 165.

Vedeam că se ivește a mea tristă gîndire

Precum o piramidă se-nalță în pustii. ALEXANDRESCU, O. 336.

SĂ

§ 383. Subiectiv

Nu-i nici un folos să stea două gospodării certe. SADOVEANU, O. I 587.

Îmi vine greu să-l ascult, și-mi vine și mai greu să nu-l ascult. STANCU, D. 355.

Predicativ

Înțelegerea a fost să ne aștepte la drumul Păstrăvenilor. SADOVEANU, O. XVIII 28.

Porunca mea e să-ți dau acest paloș. SADOVEANU, O. XVIII 130.

Atributiv

Tată, a venit vremea să-mi dai ceea ce mi-ai făgăduit. ISPIRESCU, L. 2.

Completiv direct

Așteptau să vie lumina de aur a primăverii. SADOVEANU, O. I 637.
Ți-am zis să te muți cu mine. DELAVRANCEA, T. 14.
Știu să scrie și să citească. GHICA, C. E. 15.

Completiv indirect

Oamenii de aicea sînt prea doritori să afle cine-s drumeții. SADOVEANU, O. XVIII 138.

Final

În aerul nopții Făt-Frumos își spală fața în baia de lacrimi, apoi, învălindu-se în mantaua ce i-o lăsusă din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori. EMINESCU, N. 29.
Neagu se întoarce să controleze cîrma. BART, E. 397.

Consecutiv

Cam pe la amiază deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită, să răstoarne brazii la pămînt, nu altceva. CREANGĂ, A. 30.
S-a făcut ca ceara albă fața roșă ca un măr,
Și atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr. EMINESCU, O. I 82.

Condițional

Fugarul Bogdan ar fi fost extrădat să nu fi fugit din Polonia. HASDEU, I. V. 24.

Observație. Să introducă propoziții condiționale numai atunci cînd în regentă este condiționalul sau imperfectul cu valoare de condițional.

Conjuncția *să* apare în limba actuală ca semn al conjunctivului, dar ea își păstrează, în general, funcțiunea de conjuncție (cu atît mai mult cu cît conjunctivul, la persoana a III-a, se poate folosi și fără *să*: *treacă, meargă*).

Cînd introduce propoziții condiționale, *să* are valoarea de conjuncție condițională :

Să-l văd venind,

Aș mai trăi o viață. COȘBUC, F. T. 7.

În propozițiile independente cu predicatul la conjunctiv însă, *să* este numai un semn al conjunctivului :

Să mergi împreună cu mine?

În toate celelalte cazuri el are atît valoare de conjuncție, cît și de semn al conjunctivului (vezi și § 215, 252).

Conjuncția *să* intră în componere :

- a. cu o conjuncție, formînd conjuncțiile compuse *ca să*, (popular) *de să*;
- b. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *măcar să*;
- c. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *fără să*, *pînă să*;
- d. cu o prepoziție plus un substantiv, formînd locuțiunea conjuncțională *în loc să*.

UNDE

§ 334. Atributiv

E un punct însă, unde drumul nostru se bifurcă și, de aici încolo, mergem pe căi diferite. HOGAȘ, DR. II 169.

Nimeni n-a afla locașul, unde ea s-ascunde tainic. EMINESCU, O. I 83.

Să mă lași să stau într-o noapte în odaia unde doarme împăratul. CREANGĂ, P. 96.

Observație. Cînd introduce o propoziție atributivă *unde* e precedat totdeauna de substantive cu sens local.

Completiv direct

O întrebă dincotro vine și mai ales unde are de gînd să poposească. SADOVEANU, O. X 590.

S-ar fi lăudat... că știe unde este Ileana Simziana. ISPIRESCU, L. 23.

Completiv indirect

Mă trezesc, deschid ochii și caut să mă dumeresc unde mă aflui. VLAHUȚĂ, O. A. II 386.

Local

Pe o filă de hîrtie, fugara își cerea iertare și arăta foarte firese și simplu că s-a dus unde o cheamă inima. CEZ. PETRESCU, S. R. 91.

Du-mă, maică, unde trag,

Să trăiesc traiul cu drag. JARNÍK-BİRSEANU, D. 273.

Temporal (numai popular, posterioritate)

Tînărul...

Unde-și auzea,

Din curteni ieșea,

Domnului vorbea. TEODORESCU, P. P. 45.

Cauzal (propriu-zis)

(popular) *Pesemne, boierule, . . . ți s-a făcut urât unde am tot spus anume toate soiurile de paseri și de jivine care trăiesc pe la noi.* ODOBESCU, S. III 197.

Condițional

(învechit) *Unde pînă aci romînii se luptase cu înzeciți oameni decît dînșii, acum trebuiau să lupte cu trăsnetele tunurilor de oameni omorîtoare.* ISPIRESCU, M. V. 39.

Unde intră în compunere :

- a. cu un adverb, formînd locuțiunea conjuncțională *acolo unde* ;
- b. cu o prepoziție, formînd locuțiunile conjuncționale *de unde, pînă unde.*

LOCUȚIUNI CONJUNCȚIONALE

CA ȘI CÎND

§ 385. Modal (comparativ condițional)

*Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură
Încet repovestită de o străină gură.*

Ca și cînd n-ar fi viața-mi, ca și cînd n-aș fi fost. EMINESCU, O. I 71.

CA ȘI CUM

§ 386. Modal (comparativ condițional)

*Neguțătorul băgă degetul în gaura inelului după cum îl învățase
Galben-de-soare și zidul pieri ca și cum n-ar fi mai fost.* ISPIRESCU, L. 26.

*Frăția este o simțire a inimii care ne face pe toți a avea aceleași
bucurii și dureri ca și cum oamenii ar fi numai unul.* BĂLCESCU, O. I 194.

CHIAR DACĂ

§ 387. Concesiv (condițional)

Trebuie să iasă pe scenă, chiar dacă ar fi să cadă moartă de uimire.
ALECSANDRI, PR. 237.

*În casa unui prietin eu am să mă așez, chiar dacă nu mă pofteste
nimeni.* SADOVEANU, O. X 561.

CU TOATE CĂ

§ 388. Concesiv (propriu-zis)

Cu toate că fusese înăbușit cu pumnul... , glasul Partidului Comunist era mereu viu. CAMILAR, N. II 102.

Dar cu toate că se pare cu deplină potrivire,

De ostașii lumii are foarte osebită fire.

Armele lui nu-s de fiară, ci-s de milă, de iubire. CONACHI, P. 3.

DE CÎND

§ 389. Temporal (posterioritate)

De cînd codrul, dragul codru, troienindu-și frunza toată

Își deschide-a lui adîncuri, fața lunii să le bată,

Tristă-i firea. EMINESCU, O. I 83.

Mai mîncat-ai sălăți de aceste, de cînd ești? CREANGĂ, P. 210.

DE CÎTE ORI

§ 390. Temporal (iterativ)

De cîte ori în treacăt îi vede aruncîndu-i ocheade galeșe... o apucă un fel de leșin la inimă. CARAGIALE, O. I 113.

DE UNDE

§ 391. Atributiv

După ce totul se sfîrși, generalul Raskal se furișă după copacul de unde urmărise toată năprasna. CAMILAR, N. I 285.

Local

De acolo, de unde îl descărcase într-o dimineată cețoasă transatlanticul, ... scrisese de la început răvașe înspăimîntate. CEZ. PETRESCU, S. R. 87.

Concesiv (propriu-zis)

Vezi să nu pați și tu ca simigiul și de unde, cu drept cuvînt, te așteptai să fii răsplătit... să nu capeți de la mine decît un encomion fluturatic. ODOBESCU, S. III 10.

Condițional (în propoziții negative eliptice)

Dar să știi că la-ntoarcere trebuie să găsească și copil în casă; de unde nu, pâine și sare cu mine nu mai mănânci! CARAGIALE, O. II 149.

Opozițional

De unde ceilalți . . se ascundeau prin pivniți . . ., Aleodor se ascunse astfel încât fata intră la grijă. ISPIRESCU, L. 45.

Tip mixt

Concesiv și opozițional

Și așa, de unde până atunci mă duceam cu drag la școală, am început a umbla huciu-marginea. CREANGĂ, P. 2.

O adus zece căpățini de zahăr . . . de unde făgăduise 12 căpățini. ALECSANDRI, T. 503.

DE VREME CE

§ 392. Cauzal (propriu-zis)

De vreme ce mi-a dat voie, m-apuc să-i citesc scrisorile. CARAGIALE, O. I 283.

Ah! mă sparii, am strigat. Și de vreme ce este așa, iată făgăduiesc că nu iubi niciodată. NEGRUZZI, S. I 45.

DUPĂ CE

§ 393. Temporal (posterioritate)

După ce șterse gura bidonului cu palma, îl întinse babei lui Cîrjă. CAMILAR, N. I 216.

După ce ai pregătit asemenea vergi și asemenea sfori — se mai ivește o problemă: cîrligele, undițele propriu-zise. SADOVEANU, O. IX 355.

Și după ce se strîmbă la urîtul, se spînzură iar cu amîndouă mîinile de vergeaua de alamă. CARAGIALE, O. I 268.

Cumulativ

După ce e neagră, o cheamă și Neaga. PANN, P. V. I 13.

DUPĂ CÎT

§ 394. Modal

— propriu-zis :

Băietul văd că are ținare de minte; și numai după cît a învățat, cîntă și citește cît se poate de bine. CREANGĂ, A. 22.

— comparativ (de egalitate) :

Dar, moș Iorgule, va veni o vreme cînd fiecare va mînca după cît muncește. CAMILAR, N. I 399.

DUPĂ CUM

§ 395. Modal

— propriu-zis :

Apoi merseră acasă la dînsul ca să dea lui Făt-Frumos pe Galben-de-soare, după cum se făgăduise. ISPIRESCU, L. 19.

După cum spunea el, așa s-au petrecut lucrurile.

— comparativ (de egalitate) :

Să-i culce în casa cea de aramă înfocată, ca să doarmă pentru veșnicie, după cum pățise și alți pețitori. CREANGĂ, P. 249.

ÎN LOC SĂ

§ 396. Opozițional

În loc să bage în fundul pămîntului de viu pe infamul intrigant... i se dă acestuia legat de mîini și de picioare. CARAGIALE, O. III 64.

În fiecare an, se clădesc sute de binale, acareturi peste acareturi, și în loc să scază, chiriiile cresc. CARAGIALE, O. IV 6.

ÎN TIMP CE

§ 397. Temporal (simultaneitate)

Sînt soldatul Ieremia... spunea agentul, în timp ce căpitanul citea ordinul. CAMILAR, N. I 52.

Opozițional

El e harnic, în timp ce ea e leneșă.

ÎNTRU CÎT

§ 398. Modal (propriu-zis, restrictiv)

Într-o scenă de clovni, a cărei intenție ar fi... o păcăleală puerilă, cei doi artiști întrebuințează salturile lor, vorbele lor, toate mișcărilor lor, numai și numai întru cît ele stau în legătură... cu păcăleala. CARAGIALE, O. III 58.

MĂCAR CĂ

§ 399. Concesiv (propriu-zis)

Nu se astîmpără nici în ruptul capului, măcar că au pățit multe. CREANGĂ, P. 218.

Acum nu mă mar iubesci ca atunci, măcar că eu tot aceea sînt. NEGRUZZI, S. I 18.

MĂCAR SĂ

§ 400. Concesiv (condițional)

Așa eram eu la vîrsta cea fericită, și așa cred că au fost toți copiii, de cînd îi lumea asta și pămîntul, măcar să zică cine ce-a zice. CREANGĂ, A. 37.

Trebile care îi le-oi face eu, nu le-a face altul, măcar să fie cu stea în frunte. CREANGĂ, P. 152.

În propoziții independente :

Optativ exclamativ

Măcar să știe el regulile astea !

O DATĂ CE

§ 401. Temporal (posterioritate)

... declarînd că, în calitate de ministru de interne, eu nu puteam răspunde de ordinea publică, că nu aveam îndeostule mijloace de execuțiune pentru ca, o dată ce se va lăși buna veste a desființării clăcii, a liberării brațelor și a emancipării ogoarelor lor de orice sarcină și angarie către stăpînii de moșii, să pot îndatora pe țărani trei veri de-a rîndul a mai face claca sau boierescul. KOGĂLNICEANU, O. 159.

Tipuri mixte

Cauzal și temporal

Ea avea însă alte principii de educație. Copilul să trăiască și să se vînture în lumea sa, o dată ce a scăpat cu bine de la datoria școlii. CEZ. PETRESCU, 1907 I 77.

Condițional și temporal

Precum este greu să se mai întâlnească două picături de apă o dată ce au apucat să intre fiecare după soarta ei în largul mării, așa ar fi și pentru două persoane să se mai găsească, rătăcite o dată prin învălmășeala Moșilor, dacă n-ar fi cumiști să-și hotărască mai dinainte locul și momentul de întâlnire. CARAGIALE, O. I 278.

ORI DE CÎTE ORI

§ 402. Temporal (iterativ)

Este adevărat că am izbutit ori de câte ori te-am ascultat. ISPIRESCU, L. 21.

PE CÎND

§ 403. Temporal (simultaneitate)

Pe cînd oastea se așază, iată soarele apune. EMINESCU, O. I 148.

Pe cînd se petreceau acestea, iacă s-aud scîrțîind niște care, bărbații veneau. CREANGĂ, P. 14.

Opozițional

Și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați, pentru mine, sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Hanibal, decît Cezar; aceștia sînt eroii lumii, pe cînd cei dinții sînt eroii patriei mele. KOGĂLNICEANU, S. A. 54.

PE CÎT

§ 404. Modal

— propriu-zis, restrictiv :

Întreprinsesem, pe cît țin minte, a căuta în cercul literelor și al artelor imagini vîntorești, asupra cărora să ne potrivim la gusturi. ODOBESCU, S. III 60.

— măsura (intensiv) :

Taci, taci, taci, inima mea,

Rabdă pe cît vei putea,

Că nu-î trăi cît lumea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 151.

PENTRU CĂ

§ 405. Completiv indirect

Incepu să mulțumească zînei pentru că l-a scăpat de primejdie. ISPIRESCU, L. 7.

Cauzal (propriu-zis)

Era necăjit pentru că pe ogor era sărăcie. SADOVEANU, O. I 371.

Și mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sînt dragă lui. EMINESCU, O. I 80.

Merg și eu cu tine pentru că aș vrea să-ți spun ceva.

PÎNĂ CE

§ 406. Temporal

anterioritate : *Să nu cumva să deschideți pînă ce nu-ți auzi glasul meu.* CREANGĂ, P. 19.

popular, simultaneitate : *Haide, bađe, de mă ia*

Pîn'ce-s pruncă, tinerea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 44.

Pînă ce iubeam copile,

Mai era ceva de mine. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 367.

PÎNĂ CÎND

§ 407. Temporal (anterioritate)

Ulciorul merge la fîntînă numai pînă cînd i se rupe toarta.
Așteaptă-mă pînă cînd mă întorc din oraș.

PÎNĂ SĂ

§ 408. Temporal (anterioritate)

Pînă să-și lase casa,

Pe podele-ngenunchea. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 429.

Pînă să ajungă el, craiul pe de altă parte și ajunsese acasă. CREANGĂ, P. 181.

PÎNĂ UNDE

§ 409. Local

M-am dus pînă unde am văzut lumină.

BIBLIOGRAFIE

1. MIOARA AVRAM, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960.
2. MIOARA AVRAM, *Observații asupra coordonării*, în SG II, p. 151—160.
3. FULVIA CIOBANU, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni*, în SG III, p. 67—77.
4. AL. GRAUR, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG I, p. 121—139.

INTERJECȚIA

X

§ 410. Interjecția este partea de vorbire neflexibilă cu valoare exclamativă, prin care se exteriorizează senzații, sentimente, manifestări de voință sau se reproduc sunete și zgomote din natură :

Ah! subțire și gingașă

Tu pășeai încet, încet. EMINESCU, O. I 112.

Hai, lăută, voinicește

Înflorește-ți struna,

Pentru chiotul ce crește

Să-i mai zicem una! DEȘLIU, G. 18.

Și cum ospăta el, buf! cade fără sine în groapa cu jaratec. CREANGĂ, P. 32.

Interjecțiile sînt deosebite de toate celelalte părți de vorbire pentru că își au originea în exclamații spontane de natură afectivă sau în imitarea sunetelor din natură.

Observație. La origine, interjecțiile care redau o stare afectivă sau volițională au fost strigăte involuntare, reflexe care exteriorizau emoțiile și pe care gîndirea le-a asociat apoi la reprezentarea acestor emoții; printr-un proces de abstractizare realizat în practica socială, ele au devenit semnale ale stărilor afective sau voliționale respective și au căpătat o formă convențională. Ca proces de formare, astăzi ele nu sînt expresia spontană a emoției, adică nu sînt create spontan de fiecare vorbitor. Ca dovadă e faptul că se pot împrumuta dintr-o limbă în alta (de exemplu: *haide* < tc. *haidi*, *na* < slav. *na*) și că în aceeași limbă aceeași emoție este redată uneori prin interjecții diferite de la o regiune la alta. Posibilitatea de a se crea și astăzi noi interjecții nu este exclusă, dar procesul de formare este același.

Interjecțiile sînt formate dintr-o vocală, o consoană, o silabă sau un număr redus de silabe, adesea repetate: *o! ss! vai! bîldîbîc!* În cuprinsul lor pot apărea sunete sau grupări de sunete care nu apar în restul vocabularului (de exemplu: *r* silabic în *brr!* sau grupul *ptru!*); din această cauză în scris unele dintre ele sînt notate aproximativ (de exemplu: *țist!* *hm!*). Interjecțiile nu au o structură morfologică caracteristică (nu sînt încadrate în nici un sistem de relații formale).

Forma lor este mai puțin stabilă decît a celorlalte cuvinte. Aceasta se datorește faptului că forma celor mai multe interjecții este legată de sunetele din natură pe care le imită sau de expresia fiziologică a senti-

mentului pe care îl exteriorizează, iar imitarea este totdeauna aproximativă și poate varia fără să împiedice înțelegerea. De exemplu: *auleu! aleu! aoleu! aoleu! valeu! vâleu!*; *bang! dang!* Spre deosebire de interjecții, forma celorlalte cuvinte nu se poate schimba, în general, fără să dăuneze înțelegerii între oameni, deoarece legătura dintre forma lor și sens este arbitrară și, adesea, schimbarea unui singur fonem ar atrage după sine formarea unui alt cuvânt; de exemplu: *casă, masă*.

În ce privește sensul, interjecțiile nu exprimă nici noțiuni, în felul în care exprimă cuvintele flexibile, nici raporturi, ca instrumentele gramaticale. Ele nu denumesc, ci redau succint diferite senzații, sentimente și manifestări de voință ale vorbitorului sau zgomote din natură. Sensul lor nu se precizează decât în situația în care apar, adică este întregit de context, de intonația specială cu care sînt rostite, de gestul care uneori le însoțește și de totalitatea împrejurărilor în care se găsește vorbitorul.

Deoarece majoritatea interjecțiilor nu au conținut noțional, în situații determinate ele pot avea un sens mai bogat decât un cuvânt obișnuit, înlocuind o întreagă propoziție, ca în exemplul:

Sotia îi taie drumul, întrebîndu-l. Ei! ARGHEZI, P. T. 135.

Sensul interjecțiilor este mai larg în aceste situații, dar neanalizabil.

Interjecțiile sînt caracteristice limbii vorbite, fiindcă limba vorbită nu este atît de supusă autocontrolului ca limba scrisă și prin urmare, în cadrul ei, reacțiile emotive se manifestă mai nestingherit.

CLASIFICAREA INTERJECȚIILOR DUPĂ ORIGINE ȘI DUPĂ MODUL DE FORMARE

× § 411. După modul de formare interjecțiile se împart în trei categorii:

× 1. Interjecții propriu-zise, strigăte scurte care reprezintă manifestarea exterioară a senzațiilor, a emoției, a voinței sau a dorinței vorbitorului, nelegate ca origine de alte părți de vorbire: *ah! of! hai! mă! vai!*

Dar vai, un chip aievea nu ești, astfel de treci

Și umbra ta se pierde în negurile reci. EMINESCU, O. I 213.

Haiti! lipsești dinaintea mea! CREANGĂ, P. 47.

— *A! dumneata ești de pe acolo...* SADOVEANU, O. V 455.

× 2. Interjecții provenite din alte părți de vorbire care și-au pierdut valoarea lexicală inițială, și-au schimbat comportarea gramaticală și au numai valoare afectivă. Aceste cuvinte și-au pierdut sensul lexical de bază datorită unei întrebunțări foarte frecvente (de exemplu invocațiile) și datorită accentuării elementului afectiv în defavoarea celui intelectual. Ele sînt interjecții numai în anumite situații și anume cînd își pierd atît sensul lexical de bază, avînd numai valoare afectivă, cît și legătura sintactică cu restul frazei:

Urîtă mi-i lumea mie,

Dragă drept ce foc să-mi hie? ȚIPLEA, P. P. 39.

Ce dracu cauți aice? NEGRUZZI, S. I 88.

Cele două tipuri de interjecții amintite apar în limbă și combinate :
Vai și-amar!... *Ce-o să mă fac?*... *Îmi vine să iau cîmpii.*
 ALECSANDRI, T. 1007.

O b s e r v a ții. 1. Deoarece unele cuvinte, aparținînd altor părți de vorbire, în situații sintactice determinate apar izolate și au valoare de adresare sau exclamativă, sînt considerate, prin exagerare, interjecții. De exemplu : *tnainte! ajutor!* Spre deosebire de interjecțiile provenite din alte părți de vorbire, cuvintele amintite mai sus nu-și pierd sensul lexical inițial și de aceea nu pot fi considerate interjecții, ci folosiri speciale ale acelor cuvinte în situațiile date.

2. Din lipsa unei categorii morfologice mai potrivite pot fi considerate interjecții și unele formule de salut sau formule de politețe neanalizabile în rominește ca : *adio, pa, servus, salve, pardon, poftim, mersi.* (*Poftim* este neanalizabil, deoarece este folosit pentru orice persoană gramaticală.)

3. Cuvinte imitative sau onomatopoe, care reproduc sunete însoțitoare ale unor acte fiziologice (rîsul, fluieratul, strănutul, sforăitul) : *ha-ha! hăpăciu! sfor!*, redau strigățile animalelor : *ham! miau! mîr!*, ori reproduc zgomote din realitatea înconjurătoare : *buf! scîrț! trosc!*

Am auzit odată puf! în lampă, și ușa buf! CARAGIALE, O. IV 107.

Ornicul din părete răspunse: Tic-toc-tic! SADOVEANU, O. XV 80.

O zburătoare străină... cu glas răsunător striga peste pădure: ga-ga! ghi-ghi! TOPÎRCEANU, O. II 83.

CLASIFICAREA INTERJEȚIILOR DUPĂ SENS

§ 412. După sensul lor, interjecțiile se împart în :
 — interjecții care redau o senzație fizică sau o stare sufletească ;
 — interjecții care redau manifestarea unei voințe sau dorințe ;
 — onomatopoe.

§ 413. Stările sufletești și senzațiile redată prin interjecții sînt multiple ; în mod teoretic, toate reacțiile afective pot fi exteriorizate cu ajutorul interjecțiilor. Cu toate acestea numărul interjecțiilor nu e deosebit de mare, deoarece, cu excepția cîtorva cazuri, prin aceeași interjecție pot fi redată mai multe stări sufletești sau senzații.

1. durere : *au! ah! of! phu! uf! vai! văleu!*

Valeu, cumătră, talpele mele! Mă rog scoate-mă, că-mi arde inima-n mine! CREANGĂ, P. 32.

Pfi! al dracului mă doare! CARAGIALE, O. VI 181.

2. frig : *bruh! brr!*

Bruh! Mi-i frig. EMINESCU, N. 43.

3. oboseală : *uf! vai!*

Ce-am alergat!... Uuf! Toată-s un lac de apă. REBREANU, N. 264.

4. teamă, spaimă : *ah! aoleo! brr! haii! vai!*

Vai de mine, iar e seară

Și mă bate maica iară. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 60.

5. nemulțumire : *dec! eh! na! of! țț!*

Dec! mormăi Morocine din iarbă. Tu-i dai buna dimineață și el de chică te-nhață. SADOVEANU, O. I 564.

T! Asta nu-mi place! SADOVEANU, O. XI 266.

Of! mare mîncinos mai ești și tu, măi Luță. CAMIL PETRESCU, O. III 25.

Eh, cărțile... cărțile astea ți-au năucit capul. CAMILAR, N. II 214.

6. dispreț: **ptii!** **ptiu!** **halal!**

— **Ptiu!** mă! zise frate-său, după ce l-a lăsat să sfîrșască. CREANGĂ, P. 45.

Oameni de la Dunăre și nu te pot îndruma! Halal! TUDORAN, P. 101.

7. saturație, plictiseală: **uf!** **ei!**

Uf! Mie-mi spui! așa e cu mutatul. CARAGIALE, O. IV 11.

8. mîhnire: **a!** **of!**

Of! nu zac de nici un rău,

Ci, bade, de dorul tău! JARNÍK-BİRSEANU, D. 104.

9. supărare, amărăciune, deznădejde: **a!** **vai!** **oh!**

A! ce nenorocire! CARAGIALE, O. VI 89.

Vai! vai! se tînguia mama. Parc-ai fi pui de cuc în cuib străin. SADOVEANU, O. XI 206.

Oooh! viață, arde-te-ar focul! murmură dînsul oprindu-se în poarta pivniței și ștergîndu-și nădușeala feței cu mîneca. REBREANU, N. 96.

10. ciudă, necaz: **iii!** **phii!** **ti!** **uf!**

A scăpat!... — **Iii!** **păcat!** CARAGIALE, O. VI 8.

Ti! cum am uitat, uita-m-ar moartea! făcu gazda, lovindu-se cu mîna peste gură. TOPÎRCEANU, O. II 222.

11. amenințare: **auleo!** **vai!**

Auleo, măi hoț de dor,

N-am topor să te omor. JARNÍK-BİRSEANU, D. 93.

Oleoleo, ciocoi, ciocoi,

De te-aș prinde la zăvoi,

Cu măciuca să te moi. ANT. LIT. POP. I 14.

12. regret: **auleo!** **de!** **hei!** **măre!** **o!** **uu!** **vai!**

O, cine-ar zice că pe-aici

Au fost vreodată flori? ARGHEZI, V. 127.

El nu-i numai marangoz, e și fierar, meșter bun altminteri, de! **păcat că n-are și minte în cap!** TUDORAN, P. 24.

Vai, ce lună și ce bine!

Și bădița nu mai vine. JARNÍK-BİRSEANU, D. 100.

Hei, fiicuța, fiica mea,

Eu nu te pot mărita. JARNÍK-BİRSEANU, D. 447.

13. nostalgie: **ah!** **ehe!** **vai!**

Ah! unde-i vremea ceea, cînd eu cercam un vad

Să ies la lumea largă. EMINESCU, O. I 92.

Ehe, ce bucate frumoase mai avem și pe la noi! REBREANU, N. 113.

14. îndoială, nesiguranță: **de!** **hm!**

N-o să aluneci cu el, mă? a-ntrebat stăpînul.

— **De!** jupîne, știi eu? CARAGIALE, O. I 132.

Hm! a făcut împăratul. Adevărată să fie întâmplarea asta, filozoafe?
SADOVEANU, O. XV 438.

15. nerăbdare: **of!** **vai!**

Of! **of!** că nu mai vine Culi. SADOVEANU, O. XV 23.

Oțelul e jar și inimile-ngheață.

Vai! **vai!** de s-ar face dimineață. BENIUC, V. 109.

16. mirare, uimire, surpriză: **aa!** **au!** **bre!** **ha!** **ira!** **mă!** **măre!**
o! **oho!** **phii!** **ptiu!**

Mă! al dracului rumîn și jupînul nostru. CARAGIALE, O. VI 16.

Știi cum mă mir? Ștrașnic! Îmi vine să zvîrl pe fereastră cuca și bușmachiii, așa de tare mă mir. **Bre!** **bre!** **bre!** SADOVEANU, O. XV 384.

Eu sînt de dincolo de Olt, din Făgăraș.

— **Aa!** s-a mirat prelung și cu plăcere domnul Dionisie. SADOVEANU,
O. XV 206.

17. satisfacția: **a!** **ah!** **ha!** **o!**; satisfacția răutăcioasă: **sîc!**; satisfacția de a se fi lămurit: **aha!**

A făcut cîinste d. Nae... l-am băut... **oo!** l-am băut! CARAGIALE,
O. VI 96.

A! ce idee mi-a venit! CARAGIALE, O. VI 179.

Ah! bun somn am dormit! SADOVEANU, O. XV 437.

Unde te-a izbit, omule?... **Aha!**... Curge sîngele dintr-însul ca dintr-o vită! REBREANU, N. 121.

18. admirație: **a!** **ah!** **bre!** **ehe!** **mă!** **măre!** **ti!**

Ah! e-atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă. EMINESCU,
O. I 154.

A! ce chibzuită așezare de oameni cuprinși! CARAGIALE, O. V 202.

Mă! da ștrașnică alviță. DELAVRANCEA, H. T. 147.

Bre! ce pari de lumînări! O să ardem pînă la anu pe vremea asta.
DELAVRANCEA, H. T. 147.

19. entuziasm, aprobare: **aferim!** **bravo!** **ura!**

Lumea toată de la mare pîn' la mic a pornit să răpdie din palme și să țipe ca nebunii: **bravo!** **bravo!** CARAGIALE, O. IV 160.

Ei! **bravos!** bine vorbește. CARAGIALE, O. VI 16.

Uraaa! răcnea mulțimea, ridicînd în sus o pădure de cușme. **Uraaa!**
SADOVEANU, O. I 307.

Unele interjecții adaugă comunicării o notă afectivă nediferențiată ca sens, menită să exprime adeziunea vorbitorului față de cele spuse, întărind sau subliniind o afirmație, o negație sau o întrebare:

Ei bine, tînguirea asta mi se pare absolut nefundată. CARAGIALE,
O. V 156.

Poți oare ghici simțirea cu care am scris?... **O nu!** EMINESCU,
N. 72.

Ei, ce-a zis Codan... Îmi dă fetița? CAMIL PETRESCU, O. III 15.

Valoare afectivă nedeterminată au și interjecțiile care însoțesc amintirea bruscă a unui fapt:

A! să nu uit... CARAGIALE, O. IV 103.

Vă amintesc că ne-am întîlnit acum două săptămîni...

— **A,** da! am făcut eu. SADOVEANU, O. XV 128.

Interjecțiile folosite în strigăturile de la horă sînt formule fixe prin care se atrage atenția și se exprimă veselia :

Uiu, iu și ia, ia, ia

Mi-a văduvit mierlița. MAT. FOLK. I 4.

Uiu, iu, floare de mac,

Dulce-i gura de diac. JARNÍK-BİRSEANU, D. 410.

Sensul interjecțiilor folosite ca refren în poezia populară și mai ales în colinde este foarte atenuat sau, la unele dintre ele, inexistent. Ele sînt folosite mai ales drept cuvinte de umplutură :

Astă seară-i seara mare

Florile dalbe,

Ler de măr. TEODORESCU, P. P. 17.

§ 414. Interjecțiile care redau manifestarea unei voințe sau dorințe au un sens apropiat de al imperativului, iar cele de adresare, de al vocativului. Ele prezintă unele trăsături comune cu vocativul și cu imperativul și anume : pot apărea izolat în frază, se rostesc cu o intonație specială și servesc spre a ne adresa cuiva. De aceea interjecțiile acestea pot însoți un vocativ sau un imperativ. Ele exprimă :

1. un îndemn, un ordin (adresat uneori și animalelor) :

a. de a începe acțiunea : *hai ! haide ! hei ! hep ! heirup ! na ! nani ! stop ! tiva ! pașol !* (regional) *amandea !* Un sens apropiat de acestea au și interjecțiile care însoțesc unele mișcări ale omului, de exemplu : *hop !*

Păi, atunci, ce stai?... Haide ! CARAGIALE, O. II 249.

Na ici ! bea tu întâi... să te văz eu că bei. CARAGIALE, O. VI 272.

Mai bine ia-ți traista și hai la drum. TUDORAN, P. 97.

Nani, nani, puiul mamei. ANT. LIT. POP. I 154.

Haida-hăi ! — vuitește-naltul. DEȘLIU, M. 6.

b. de a înceta acțiunea : *aho ! ho ! halt ! pst ! st țist !*

Aho ! car nebun, aho ! Cînd te-oi încărca zdravîn ! cu saci de la moară, ori cu fîn din țarină, atunci să mergi așa ! CREANGĂ, P. 41.

Mînca-te-ar relele și primejdiile !

— Ho ! Ho ! că uite-acu vezi pe dracu ! REBREANU, N. 273.

Mai stai, ho ! să mă deslușesc. ARGHEZI, P. T. 256.

St ! nu te mișca ! CARAGIALE, O. VI 70.

St ! Vorbește mai încet. TUDORAN, P. 155.

2. chemarea, îndemnarea, gonirea și oprirea animalelor : *aho ! bîr ! cea ! ciuș ! cîț ! de ! hăis ! hi ! hîș ! ho ! huideo ! nea ! oidea ! pi ! pîl ! pis ! prr ! prru ! pui ! șo ! ța ! țibă ! țu ! țugu ! țuruc !*

Foaie verde de sasău

Tu, tu, tu, murguțul meu !

Să intrăm în sat cu soare

C-am o mîndră ca ș-o floare. JARNÍK-BİRSEANU, D. 24.

Hîș, pasăre de-acoalea ! ȚIPLEA, P. P. 11.

Plugul două vaci îl trag

Și-o nevastă supărată

Strigă : „Hăis ! cea !” cîteodată. ANT. LIT. POP. I 97.

Lupii, Negrilă ! strigă Gherasim, izbucnind în rîs. Lupii ! Șo pe ei !

TUDORAN, P. 205.

3. rugăminte : *aman!*

Aman! s-a văitat neguțătorul. SADOVEANU, O. XV 486.

4. adresarea :

a. se adresează unei persoane direct sau în invocații : *bre!* *ehi!* *ei!* *fa!* *hăi!* *mă!* *măre!* *o!* *măi!* ori se atrage atenția unei persoane chemînd-o : *pst!* *alo!*

O, mamă, dulce mamă, din negura de vremei

Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi. EMINESCU, O. I 129.

Scoală, mă! aici ai adormit, pricopsitul? CARAGIALE, O. I 223.

Taci, bre, nu te teme. REBREANU, N. 105.

Ei! Cine-i acolo-n haine-ntunecate? ARGHEZI, V. 141.

Ehei! Țsta-i drumul la Sulina? TUDORAN, P. 101.

Fă, Caliopi, nu ești proastă de loc. CAMIL PETRESCU, O. III 81.

Hangiu, ei, hangiu... Vino-ncoace! CAMIL PETRESCU, O. III 169.

Strigă Toma la fereastră:

— *Acasă ești, hăi, nevastă?* ȚIPLEA, P. P. 6.

b. se atrage atenția unei persoane asupra unui lucru sau asupra unui fapt : *ia!* *iaca!* *ian!* *iată!*

Ia! s-aude pupăza! observai eu, ridicînd un deget lîngă frunte. SADOVEANU, O. IX 370.

Ian te uită cum se-ntoarce,

Pare că-i legată-n doage. JARNÍK-BİRSEANU, D. 420.

Ia uite-i, domnule, că se iau la bătaie. CAMIL PETRESCU, U. N. 332.

§ 415. De cele mai multe ori, aceeași interjecție poate reda sentimente foarte variate, chiar opuse, care pot fi precizate prin context. De exemplu, interjecția *ah!* poate să exprime :

a. mulțumire :

Ah! pot să mor de-acum, am zis,

A noastră e izbînda. ALECSANDRI, P. III 444.

b. admirație :

Ah! muiere cu suflet de bărbat, zise bălaurul. DELAVRANCEA, V. V. 214.

c. milă :

Ah! mamă, tu! Ce slabă ești! COȘBUG, B. I. 151.

d. teamă :

O întrebam încet: Ce ai, Chivo?... Și ea de-abia putea să-mi răspundă: Ah! de-ar afla taica... de-ar afla taica... ar fi amar de mine! Tare mă tem de mînia lui! SADOVEANU, O. II 579.

e. durere :

Ah! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucîndu-se cu mînile de pînțece. NEGRUZZI, S. I 164.

f. deznădejde :

Unde-s șirurile clare din viața-mi să le spun?

Ah! organelé-s sfărmate și maestrul e nebun! EMINESCU, O. I 158.

g. părere de rău :

Ah! cui ar fi trecut prin gând

Ș-ar fi crezut vrodată

Că mulți lipsi-vor în curînd

Din mîndra noastră ceată. ALECSANDRI, P. III 438.

h. ciudă :

Cum îl văzură zînela scăpat, se cătrăniră de necaz că nu putură să-l prinză. Atunci ele îi ziseră : Ah! fecior de lele ce mi-ai fost, cum de ne amăgiși? ISPIRESCU, L. 150.

Adesea interjecția poate reda stări psihice atît emoționale, cît și voliționale, de exemplu, *bre!* exprimă atît mirarea, cît și adresarea. Uneori o interjecție poate exterioriza concomitent cele două stări psihice, de pildă interjecția *nani!* redă un îndemn afectuos și o dezmiardare.

Nu se poate vorbi în aceeași măsură de un sens lexical la toate interjecțiile. În genere, cele voliționale au un sens mai bine precizat, apropiat de al verbelor, de exemplu, interjecțiile de îndemn *hai!* *na!* sau interjecțiile de adresare, care pot avea valoare interogativă :

Eu mă zbat de nu-mi găsesc locul, iar tu tragi de lulea, ai? REBREANU, N. 98.

Cele emoționale au sensul mai puțin clar, determinat mai strîns de context.

§ 416. O n o m a t o p e e l e

a. reproduc sunetele însoțitoare ale unor acte fiziologice omenesti : *ghîrț!* *gogîlț!* *hap!* *hapciu!* *hec!* *hîc!* *hor!* *horp!* *pleasc!* *sfor!* *țoc!*

Noapte bună, Moș Arvinte,

Fă hor, hor, de-acu-nainte. ALECSANDRI, T. 838.

b. reproduc sunete emise de animale : *bau!* *behehe!* *bîz!* *cața!* *chiaf!* *chiau!* *cîr!* *clone!* *cotcodac!* *cri!* *cucu!* *cucurigu!* *ga, ga!* *groh!* *guiț!* *ham!* *hau!* *hîr!* *mac!* *miadu!* *miore!* *mîr!* *mor!* *oac!* *piu!* *pu-pu!* *țah!* *ții!* *țîr!* [Găina] *răpede se întoarce acasă la babă, și începe de pe la poartă:*

cot, cot, cotcodac! CREANGĂ, P. 69.

Deodată se auzi prin pădure glasul ursului mor! mor! mor! mor! ISPIRESCU, L. 329.

Calul era în picioare; a întors capul și a făcut: Hn-hn! SADOVEANU, O. XV 34.

Un cotei tărcat... lătra răgușit, în șoapte... chiaf, chiaf. TOPIRCEANU, O. II 8.

O cînteză nevăzută începu să strige atunci, dintr-un vîrf de brad, risipind licăriri de sunet în umbra verde a pădurii:

— *Ți-vic! Ți-vic... pi-ca, pi-ca, pi-ca... piț-piț-piț!* TOPIRCEANU, O. II 211.

c. reproduc diverse sunete și zgomote din natură : *balang!* *bîl-dîbîc!* *boc!* *buf!* *cioe!* *cîr!* *clanc!* *clanț!* *clap!* *cling!* *dang!* *dura!* *fîl!* *fîs!* *fîș!* *fleașc!* *foflenchi!* *gîl!* *hîrști!* *hîț!* *hodorog!* *huștiuluc!* *huța!* *huzdup!* *jap!* *jart!* *leop!* *lipa!* *pac!* *paf!* *pic!* *pîc!* *pîr!* *pîș!* *pleose!* *plici!* *poc!* *puf!* *sîrț!* *șart!* *șfichi!* *șoșo!* *șovîle!* *șu!* *tac!* *teleap!* *tic-tac!* *tilîng!* *ting!* *tipa!* *toc!* *tralala!* *tranc!* *trone!* *tronca-tronca!* *trop!* *trose!* *țac!* *țanc!* *țivlic!* *ulduc!* *vîj!* *vîrști!* *zbrîrn!* *zdrone!* *zdup!* *zvîr!*

Și șart! part! o pereche de palme fierbinți peste urechile degerate. CARAGIALE, O. I 135.

Aude înaintea lui — parc-ar veni de la deal — un sunet ușor în zăpada moale. Piș-piș. Poate să fie vulpe. SADOVEANU, O. XV 27.

Eram în niște porumb și făceau gloanțele: fiiit! pe la urechea asta, fiiit! pe la urechea astălaltă. TOPÎRCEANU, O. II 33.

Bang-bang! făcea clopotul de pe catarg. TUDORAN, P. 154.

X FUNCTIUNEA INTERJECȚIILOR ÎN FRAZĂ

§ 417. În mod obișnuit, interjecțiile nu se leagă sintactic de părțile propoziției. Ele pot apărea la începutul propoziției, intercalate într-o propoziție sau la sfârșitul acesteia. Foarte adesea însoțesc o propoziție sau o frază exclamativă sau interogativă. Ele pot constitui fie un element de întărire pe lângă o propoziție, fie o propoziție independentă sau o parte de propoziție:

X 1. Interjecții folosite ca părți de propoziție:

a. cu funcțiune de predicat:

Și când răcnește o dată cât ce poate, eu zvîrrr! chibriturile din mână, fuști! la spatele lui Zaharia, și-ncepem a horăi, de parcă dormeam cine știe de când. CREANGĂ, A. 111.

b. cu funcțiune de nume predicativ:

Până ce fu Horea crai,

Pe domnire era vai! ANT. LIT. POP. I 81.

c. cu funcțiune de complement circumstanțial (de mod):

Și gogîț, gogîț, gogîț, îi mergeau sarmalele întregi pe gît. CREANGĂ, P. 32.

Și odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap. CREANGĂ, P. 251.

Inchipuiește-ți să vii pe drum... hodoronc-hodoronc, zdronca-zdronca. CARAGIALE, O. VI 152.

Și așa aide, aide, merse pînă inseră. ISPIRESCU, L. 246.

Interjecția folosită cu funcțiune de predicat poate primi toate complinirile verbului:

a. complement direct:

Atunci Dănilă... ia o drughineață groasă... și pîc! la tîmpla dracului cea drcaptă u n a... Trosc! și la stînga u n a. CREANGĂ, P. 55.

Cît am vorbit, mă? Nouăzeci de parale amîndouă coșurile... Ei, na u n l e u... CAMIL PETRESCU, O. III 25.

b. complement indirect:

Bătrînule! na-ți căciula; nu sta cu capul gol! grăiește bunica întinzînd căciula pe fereastră. SLAVICI, N. I 30.

c. complement circumstanțial:

Dracu neavînd ce-i face, huștiuluc! în i a z! CREANGĂ, P. 48.

Și afară Alexandru, boc! în u șă, boc! boc! SADOVEANU, O. I 77.

X 2. Interjecții care constituie singure propoziții:

Cațavencu: Societatea noastră are de scop să încurajeze industria romîndă, pentru că, dați-mi voie să vă spui, din punct de vedere economic, stăm rău...

Grupul: Bravo! CARAGIALE, O. VI 142.

Interjecția *bravo!* constituie răspunsul aprobator al grupului față de toate cele spuse de Cațavencu în fraza anterioară. Ea are aici valoarea unei propoziții de felul lui „are dreptate”, „așa e”, „e adevărat”.

Am fost eu despotă?

— *Oho!* răspunseră toți în cor, spre mirarea ei. CAMIL PETRESCU, O. III 28.

Interjecția *oho!* are valoarea unei propoziții afirmative.

Afară, la fereastră, toamna a spus: Of! BACOVIA, O. 66.

Interjecția *of!* ține locul întregii comunicări pe care ar fi putut-o face toamna personificată.

E încruntat. — Ei? întreb. CARAGIALE, O. IV 116.

Interjecția *ei?* are valoarea unei propoziții interogative.

X 3. Interjecții însoțind un vocativ :

Fată-hăi! ia dă tu flăcăului demâncatul ce i-am făcut. EMINESCU, N. 20.

4. Interjecții însoțind o propoziție :

Brrr!... parcă-mi curg sloiuri de gheață pe spinare. ALECSANDRI, T. 1106.

Dar ce-ai fost de-ai tîrguit?

Ia, tot aur și argint,

Cum se vede, tot sclipind. ANT. LIT. POP. I 88.

BIBLIOGRAFIE

1. AL. GRAUR, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 166—167.
2. SEXTIL PUȘCARIU, *Despre onomatopee în limba română*, în DR I (1920—1921), p. 75—108.

CUPRINSUL

	Pag.
CUVÎNT ÎNAINTE (<i>acad. Al. Graur</i>)	5
INTRODUCERE (<i>Mioara Avram</i>) § 1 — 7	11
§ 2 Raporturile dintre morfologie și sintaxă	11
§ 3-6 Raporturile dintre gramatică și celelalte părți ale limbii	14
§ 7 Raporturile dintre gramatică și scriere	25
Bibliografie	25

MORFOLOGIA

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ	28
NOTIUNI GENERALE DE MORFOLOGIE (<i>Mioara Avram</i>) § 8-51	29
§ 9-16 Părțile vorbirii	29
§ 17 Locuțiunile	34
§ 18-26 Categoriile gramaticale	36
§ 27-35 Structura morfologică a cuvîntelor	41
§ 36-39 Mijloace fonetice folosite în flexiune	46
§ 40-45 Elemente de flexiune analitică	50
§ 46-49 Forme gramaticale cu mai multe valori, forme omonime, sinonime și dublete morfologice	52
§ 50-51 Morfologia și scrierea	53
Bibliografie	53
SUBSTANTIVUL (<i>I. Rizescu</i>) § 52-94	55
§ 53 Substantive comune	55
§ 54 Substantive proprii	55
§ 55 Substantive proprii devenite comune (p. 56) ♦ § 56	
Substantive comune devenite proprii (p. 57).	
§ 57 Genul substantivelor	57
§ 58 Genul substantivelor după înțeles	58
§ 59 Genul personal	59
§ 60 Genul substantivelor după terminație	60
§ 61 Substantive cu forme și genuri diferite la plural și singular	60

	<u>Pag.</u>	
§ 62	Substantive mobile. Motiunea	62
§ 63	Concordanța dintre gen și sex la numele de persoană	63
§ 64	Substantive epicene	63
§ 65	Numărul substantivelor	64
§ 66	Observații generale cu privire la numărul substantivelor	64
§ 67	Formarea pluralului	67
	A. Desinențele pentru plural ale substantivelor nearticulate :	
	§ 68 Substantivele masculine (p. 67) ♦ § 69 Substantivele feminine (p. 68) ♦ § 70 Substantivele neutre (p. 69).	
	§ 71 B. Formarea pluralului prin palatalizarea consoanelor finale	71
	§ 72 C. Alternanțe fonetice (p. 73): § 73 Alternanțe vocalice (p.73) ♦ § 74 Alternanțe consonantice (p. 74).	
§ 75	Cazurile substantivului	74
§ 76	Nominativul	75
§ 77	Genitivul	75
§ 78	Dativul	76
§ 79	Acuzativul	77
§ 80	Vocativul	78
§ 81-82	Declinarea	81
	Declinarea numelor comune	82
	§ 83 Declinarea nearticulată (p. 82): ♦ § 84 Substantivele masculine (p. 82) ♦ § 85 Substantivele feminine (p. 83) ♦ § 86 Substantivele neutre (p. 85).	
	§ 87-89 Declinarea articulată (p. 85).	
§ 90	Declinarea numelor proprii	88
§ 91	Declinarea substantivelor compuse	90
	§ 92 Forma lor rămâne invariabilă (p. 90) ♦ § 93 Cu forme variabile (p. 92). ♦ § 94 Numele de locuri (p. 95)	
	Bibliografie	96
	ARTICOLUL (Mircea Mitron) § 95-116	97
§ 97-98	Articolul hotărît (propriu-zis)	97
§ 99-102	Întrebuintarea articolului hotărît	98
§ 103	Articularea numelor proprii	102
§ 104-105	Articularea substantivelor precedate de prepoziții	102
§ 106	Poziția articolului hotărît	104
§ 107-108	Articolul posesiv (genitiv)	105
§ 109-111	Articolul demonstrativ (adjectival)	107
§ 112-113	Articolul nehotărît	108
§ 114	Poziția articolului posesiv, nehotărît și demonstrativ	111
§ 115-116	Substantivul nearticulat	111
	Bibliografie	113
	ADJECTIVUL (Magdalena Popescu-Marin) § 117-138	114
§ 118	Locuțiuni adjectivale	114
	Adjective variabile	115
§ 119-122	Terminațiile adjectivelor la nominativ singular	115

	Pag.
§ 123	Pluralul adjectivelor 117
	Adjective cu două terminații 117
	Desinențele pentru plural: § 124 Adjective masculine (p. 117)
	◆ § 125 Adjective feminine (p. 118) ◆ § 126 Desinențe comune
	pentru pluralul ambelor genuri (p. 118).
	§ 127 Formarea pluralului prin palatalizarea consoanelor finale 119
§ 128	Adjective cu o terminație 119
§ 129	Alternanțe fonetice în tema adjectivelor 120
§ 130	Adjective invariabile 121
§ 131	Declinarea adjectivelor 121
§ 132	Gradele de comparație 125
§ 133	Gradul pozitiv 126
§ 134	Gradul comparativ 126
§ 135	Gradul superlativ 128
	§ 136 Mijloace expresive pentru redarea superlativului 131
§ 137	Adjective care nu au grade de comparație 133
§ 138	Rolul adjectivului în propoziție 133
	Bibliografie 134
	 PRONUMELE (<i>Finuța Asan</i>) § 139—174 135
§ 142	Pronumele personal 136
§ 143	Formele pronumelui personal 137
§ 144	Folosirea formelor accentuate și a celor neaccentuate 138
	§ 145—146 Dativul posesiv (p. 141) ◆ § 147 Reluarea și anti-
	ciparea complementului direct, indirect și a completivelor di-
	recte și indirecte printr-un pronume neaccentuat (p. 144).
§ 148	Alte pronume personale 147
§ 149	Pronumele de politețe 148
§ 150	Folosirea pronumelui personal ca subiect 149
§ 151	Folosirea specială a unor pronume personale 150
§ 152—154	Pronumele reflexiv 152
§ 155—157	Pronumele de întărire 154
§ 158—162	Pronumele posesiv 155
§ 163	Cazuri speciale de folosire a unor pronume posesive 159
§ 164—165	Pronumele interogativ-relativ 160
§ 166	Folosirea pronumelor interogative-relative 163
§ 167—168	Pronumele demonstrativ 167
§ 169	Cazuri speciale de folosire a unor pronume demonstrative 172
§ 170—171	Pronumele nehotărit 173
§ 172—173	Cazuri speciale de folosire a unor pronume și adjective nehotărite . 176
§ 174	Pronumele negativ 178
	Bibliografie 179
	 NUMERALUL (<i>Elena Carabulea</i>) § 175—191 181
§ 176	Numeralele cardinale 182
	Numeralele cardinale propriu-zise 182
	§ 177 Formele numeralelor cardinale (p. 182) ◆ § 178 Construc-
	ția numeralelor cardinale (p. 183) ◆ § 179 Declinarea numera-
	lelor cardinale (p. 183) ◆ § 180—181 Întrebuițarea numera-

	Pag.
	lelor cardinale (p. 186) ♦ § 182 Valori neprecise ale unor combinații de numerale cardinale (p. 188).
§ 183	Alte numerale cardinale 190
	§ 184 Numeralele colective 190
	§ 185 Numeralele fracționare 192
	§ 186 Numeralele multiplicative 193
	§ 187 Numeralele distributive 194
	§ 188 Numeralele adverbiale 194
§ 189	Numeralele ordinale 195
	§ 190 Declinarea numeralelor ordinale (p. 198) ♦ § 191 Întrebuintarea numeralelor ordinale (p. 199).
	Bibliografie 201
VERBUL (<i>Laura Vasiliu</i>) § 192—289	
	202
§ 193	Locuțiuni verbale 202
§ 194	Verbe auxiliare 203
§ 195	Verbe auxiliare de modalitate 204
§ 196	Verbe cu întrebuintare predicativă și nepredicativă 206
§ 197	Caracterul tranzitiv și intransitiv 207
§ 198	Categoriile gramaticale ale verbului 207
§ 199	Diatezele 208
	§ 200 Diateza activă 208
	§ 201 Diateza pasivă 208
	§ 202 Diateza reflexivă (p. 209):
	§ 203 Verbe reflexive tranzitive (p. 210) ♦ § 204 Pasivul reflexiv (p. 210) ♦ § 205 Verbe active construite cu complemente exprimate prin pronume reflexive (p. 210) ♦ § 206 Eventivul (p. 211) ♦ § 207 Verbe reflexive cu dativul și cu acuzativul (p. 212).
	§ 208 Relații reciproce între diversele diateze (p. 212): ♦ § 209 Formații paralele: verbe ale diatezei reflexive și ale diatezei active sau pasive reflexive (p. 212) ♦ § 210 Treceri de la diateza activă sau de la pasivul reflexiv la diateza reflexivă sau în cadrul diatezei active (p. 213) ♦ § 211 Cumulul de valori ale verbelor cu pronume reflexive (p. 214) ♦ § 212 Verbe reflexive în construcții speciale (p. 214).
§ 213	Modul 215
	Modurile predicative: § 214 Modul indicativ (p. 217) ♦ § 215 Modul conjunctiv (p. 218) ♦ § 216 Modul condițional-optativ (p. 220) ♦ § 217 Modul imperativ (p. 222) ♦ § 218 Modul prezumtiv (p. 223).
	Modurile nepredicative: § 219 Modul infinitiv (p. 224) ♦ § 220 Modul participiu (p. 228) ♦ § 221 Modul gerunziu (p. 231) ♦ § 222 Modul supin (p. 233).
§ 223	Timpul 234
	§ 224 Timpurile indicativului: ♦ § 225 Presentul (p. 235) ♦ § 226 Imperfectul (p. 236) ♦ § 227 Perfectul (p. 238) ♦ § 228 Mai mult ca perfectul (p. 239) ♦ § 229 Viitorul (p. 240) ♦ § 230 Viitorul anterior (p. 241).
	Timpurile conjunctivului: § 231 Presentul (p. 241) ♦ § 232 Perfectul (p. 242).
	Timpurile condițional-optativului: § 233 Presentul (p. 243) ♦ § 234 Perfectul (p. 243).
§ 235	Persoana și numărul 243

	Pag.
Flexiunea verbului	245
236 Conjugările	245
237 Temele verbelor regulate	248
238 Sufixe, desinențe	248
§ 239 Sufixe temporale și modale (p. 248) ♦ § 240 Desinențe (p. 249).	
241 Forme simple și compuse	249
242 Alternanțe fonetice	249
243 Accentul	250
244 Rolul subiectului și al desinenței verbului auxiliar în deosebirea formelor verbale	251
245 Formarea timpurilor și modurilor	251
Verbele regulate	252
Diateza activă	252
Formele simple	
Modul indicativ : § 246–248 Presentul (p. 252)	
♦ § 249 Imperfectul (p. 257) ♦ § 250 Perfectul simplu (p. 258) ♦ § 251 Mai mult ca perfectul (p. 260)	
Modul conjunctiv : § 252–254 Presentul (p. 261)	
Modul imperativ : § 255–257 Pozitiv (p. 263)	
♦ § 258 Negativ (p. 265)	
Modul infinitiv : § 259 Presentul (p. 265)	
§ 260 Modul gerunziu (p. 266)	
§ 261 Modul participiu (p. 267)	
§ 262 Modul supin (p. 268)	
Formele compuse	
Modul indicativ : § 263–264 Perfectul compus (p. 268) ♦ § 265 Viitorul (p. 269) ♦ § 266 Viitorul anterior (p. 270)	
§ 267 Modul prezumtiv (p. 271)	
Modul conjunctiv : § 268 Perfectul (p. 271)	
Modul condițional-optativ : § 269 Presentul (p. 272)	
♦ § 270 Perfectul (p. 272)	
Modul infinitiv : § 271 Perfectul (p. 273).	
§ 272 Diateza pasivă	273
§ 273 Diateza reflexivă (și activul pronominal) : ♦	
§ 274 Verbe cu pronumele reflexiv în acuzativ (p. 275) ♦ § 275 Verbe cu pronumele reflexiv în dativ (p. 277).	
Verbele auxiliare : § 276 Verbul <i>a fi</i> (p. 279) ♦ § 277 Verbul <i>a avea</i> (p. 282) ♦ § 278 Verbul <i>a vrea</i> (<i>a voi</i>) (p. 285)	
§ 279 Verbele neregulate : ♦ § 280 Verbul <i>a da</i> (p. 288) ♦ § 281 Verbul <i>a sta</i> (p. 290) ♦ § 282 Verbul <i>a mîna</i> (p. 291) ♦ § 283 Verbul <i>a usca</i> (p. 292) ♦ § 284 Verbul <i>a bea</i> (p. 293) ♦ § 285 Verbul <i>a lua</i> (p. 294)	
§ ♦ 286 <i>a (se) la</i> (p. 295).	
§ 287 Verbele defective	296
§ 288–289 Verbele unipersonale și impersonale	297
Bibliografie	298
ADVERBUL (Florica Ficșinescu) § 290–300	300
§ 291 Adverbe simple și compuse	301
§ 292 Adverbe primare și adverbe provenite din alte părți de vorbire	301
§ 293 Adverbe pronominale	303
§ 294 Locuțiuni adverbiale	304

	Pag.	
§ 295	Adverbe și locuțiuni adverbiale după înțeles	306
§ 296	Adverbe cu valori multiple	312
§ 297	Gradele de comparație	314
§ 298	Părțile vorbirii determinate de adverb	314
§ 299 - 300	Funcțiunile adverbului	317
	Bibliografie	320
 PREPOZIȚIA (Fulvia Ciobanu) § 301—345		321
§ 302	Clasificarea prepozițiilor din punct de vedere formal	321
§ 303	Clasificarea prepozițiilor după felul părților de vorbire pe care le leagă	324
	Forma cuvintului precedat de prepoziție	326
§ 304	Cazul numelui precedat de prepoziție	326
§ 305	Forme verbale precedate de prepoziție	328
§ 306	Articularea substantivului după prepoziție	328
§ 307	Sensul lexical și valoarea sintactică a prepoziției	329
§ 308	Prepoziții folosite cu valoarea altor părți de vorbire	332
§ 309	Legătura dintre prepoziții și conjuncții	333
§ 310	Principalele prepoziții ale limbii române	334
	§ 311 <i>A¹</i> (p. 334) ♦ § 312 <i>A²</i> (p. 336) ♦ § 313 <i>Asupra</i> (p. 336) ♦ § 314 <i>Către</i> (p. 337) ♦ § 315 <i>(În) contra</i> (p. 338) ♦ § 316 <i>Cu</i> (p. 338) ♦ § 317 <i>De</i> (p. 341) ♦ § 318 <i>De către</i> (p. 348) ♦ § 319 <i>De la</i> (p. 349) ♦ § 320 <i>Despre</i> (p. 350) ♦ § 321 <i>Din</i> (p. 351) ♦ § 322 <i>Dinspre</i> (p. 353) ♦ § 323 <i>Dintre</i> (p. 354) ♦ § 324 <i>Dintru</i> (p. 354) ♦ § 325 <i>Drept</i> (p. 356) ♦ § 326 <i>După</i> (p. 357) ♦ § 327 <i>Fără</i> (p. 358) ♦ § 328 <i>În</i> (p. 360) ♦ § 329 <i>Înde</i> (p. 363) ♦ § 330 <i>Înspre</i> (p. 363) ♦ § 331 <i>Între</i> (p. 364) ♦ § 332 <i>Întru</i> (p. 3-5) ♦ § 333 <i>La</i> (p. 366) ♦ § 334 <i>Lîngă</i> (p. 370) ♦ § 335 <i>Pe</i> (p. 370) ♦ § 336 <i>Pe la</i> (p. 373) ♦ § 337 <i>Pe lîngă</i> (p. 373) ♦ § 338 <i>Pentru</i> (p. 374) ♦ § 339 <i>Peste</i> (p. 375) ♦ § 340 <i>Pînă</i> (p. 377) ♦ § 341 <i>Prin</i> (p. 378) ♦ § 342 <i>Printre</i> (p. 379) ♦ § 343 <i>Printru</i> (p. 380) ♦ § 344 <i>Spre</i> (p. 380) ♦ § 345 <i>Sub</i> (p. 381).	
	Bibliografie	382
 CONJUNCȚIA (Rodica Ocheșanu) § 346—409		383
§ 347	Alte părți de vorbire cu funcțiune de conjuncție	384
§ 348	Clasificarea conjuncțiilor din punct de vedere formal	385
§ 349	Clasificarea conjuncțiilor din punct de vedere al funcțiunii lor	386
§ 350	Valoarea conjuncțiilor	388
§ 351	Conjuncții corelative	389
§ 352	Locul conjuncției în propoziție	391
§ 353	Principalele conjuncții ale limbii române	391
	Coordonare : § 354 <i>Ci</i> (p. 392) ♦ § 355 <i>Dar</i> (p. 392) ♦ § 356 <i>Deci</i> (p. 393) ♦ § 357 <i>Decît</i> (p. 393) ♦ § 358 <i>Fie</i> (p. 393) ♦ § 359 <i>Iar(ă)</i> (p. 394) ♦ § 360 <i>Însă</i> (p. 394) ♦ § 361 <i>Nici</i> (p. 395) ♦ § 362 <i>Ori</i> (p. 395) ♦ § 363 <i>Precum și</i> (p. 396) ♦ § 364 <i>Sau</i> (p. 396) ♦ § 365 <i>Și</i> (p. 397) ♦ § 366 <i>Și cu</i> (p. 397).	
	Subordonare : Conjuncții : § 367 <i>Ca (...)</i> <i>să</i> (p. 398) ♦ § 368 <i>Că</i> (p. 399) ♦ § 369 <i>Căci</i> (p. 401) ♦ § 370 <i>Cînd</i> (p. 401) ♦ § 371 <i>Cît</i> (p. 403) ♦ § 372 <i>Cum</i> (p. 404) ♦ § 373 <i>Dacă</i> (p. 406) ♦ § 374 <i>De</i> (p. 407) ♦ § 375 <i>Decît</i> (p. 409) ♦ § 376 <i>Deoarece</i> (p. 410) ♦ § 377 <i>Deși</i> (p. 410) ♦ § 378 <i>Fiindcă</i> (p. 410) ♦ § 379 <i>Intruct</i> (p. 411) ♦ § 380	

Pag.

	<i>Încît</i> (p. 411) ♦ § 381 <i>Pină</i> (p. 411) ♦ § 382 <i>Precum</i> (p. 411) ♦ § 383 <i>Să</i> (p. 411) ♦ § 384 <i>Unde</i> (p. 413).	
	Locuțiuni conjuncționale : § 385 <i>Cași cînd</i> (p. 414) ♦ § 386 <i>Ca și cum</i> (p. 414) ♦ § 387 <i>Chiar dacă</i> (p. 414) ♦ § 388 <i>Cu toate că</i> (p. 415) ♦ § 389 <i>De cînd</i> (p. 415) ♦ § 390 <i>De cite ori</i> (p. 415) ♦ § 391 <i>De unde</i> (p. 415) ♦ § 392 <i>De vreme ce</i> (p. 416) ♦ § 393 <i>După ce</i> (p. 416) ♦ § 394 <i>După cît</i> (p. 417) ♦ § 395 <i>După cum</i> (p. 417) ♦ § 396 <i>În loc să</i> (p. 417) ♦ § 397 <i>În timp ce</i> (p. 417) ♦ § 398 <i>Întru cît</i> (p. 418) ♦ § 399 <i>Măcar că</i> (p. 418) ♦ § 400 <i>Măcar să</i> (p. 418) ♦ § 401 <i>O dată ce</i> (p. 418) ♦ § 402 <i>Ori de cite ori</i> (p. 419) ♦ § 403 <i>Pe cînd</i> (p. 419) ♦ § 404 <i>Pe cît</i> (p. 419) ♦ § 405 <i>Pentru că</i> (p. 420) ♦ § 406 <i>Pină ce</i> (p. 420) ♦ § 407 <i>Pină cînd</i> (p. 420) ♦ § 408 <i>Pină să</i> (p. 420) ♦ § 409 <i>Pină unde</i> (p. 420).	
	Bibliografie	420
	INTERJECTIA (<i>Eugenia Contras</i>) § 410—417	421
§ 411	Clasificarea interjecțiilor după origine și după modul de formare	422
§ 412—416	Clasificarea interjecțiilor după sens	423
§ 417	Funcțiunea interjecțiilor în frază	429
	Bibliografie	430
	CUPRINSUL	431